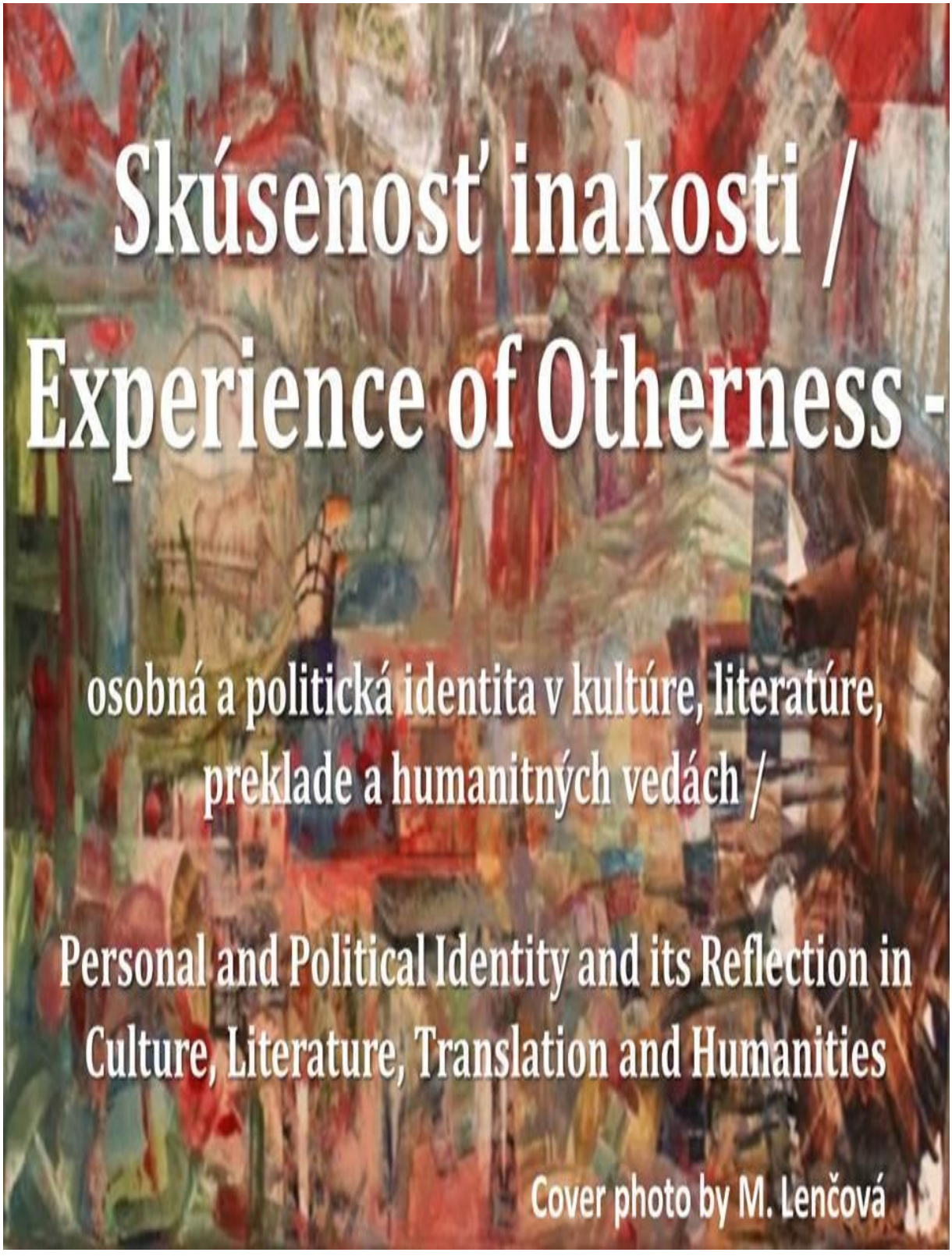

Jana Javorčíková – Eva Höhn (eds.)

2018

BRATISLAVA

Jana Javorčíková – Eva Höhn (eds.)

Skúsenosť inakosti / Experience of Otherness -

osobná a politická identita v kultúre, literatúre, preklade a humanitných vedách / Personal and Political Identity and its Reflection in Culture, Literature, Translation and Humanities

Recenzovaný vedecký zborník príspevkov
z medzinárodnej konferencie
konanej dňa 13. 9. 2018
na Katedre anglistiky a amerikanistiky
Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v
Banskej Bystrici,
Slovenská republika.

2018

© doc. PaedDr. Jana Javorčíková, PhD.

Skúsenosť inakosti/Experience of Otherness – osobná a politická identita v kultúre, literatúre, preklade a humanitných vedách

Recenzenti a recenzentky:
Prof. Rodica Albu, PhD.
doc. PaedDr. Jana Javorčíková, PhD.
doc. PhDr. Ivica Lenčová, PhD.
doc. PhDr. Anna Zelenková, PhD.

Návrh obálky:
Michaela Lenčová
Jana Javorčíková

Fotografia na obálke:
Michaela Lenčová

Jazyková korektorka:
Jana Javorčíková
Eva Höhn

Autori a autorky zodpovedajú za jazykovú stránku príspevkov.

Technická úprava:
Zuzana Medovičová

Vydala:
Bratislava : Z-F LINGUA
2018

1. vydanie

ISBN 978-80-8177-050-0
EAN 9788081770500

Vedecký recenzovaný zborník vychádza ako výstup z grantu KEGA: (E)migrácia ako politický, etický, jazykový a kultúrny fenomén v ére globalizácie; č. 033UMB-4/2017; vedúca riešiteľka: doc. PaedDr. Jana Javorčíková, PhD.

Obsah

doc. PaedDr. Jana Javorčíková, PhD. - prof. Rodica Albu, PhD.
Migration – Emigration – Immigration:
Úloha kulturálnych štúdií v ére globalizácie /
MIGRATION – EMIGRATION – IMMIGRATION: THE ROLE OF CULTURAL STUDIES IN THE ERA OF GLOBALISATION **8**

I. **História, kulturálne štúdiá a humanitné vedy /** History, Cultural Studies and Humanities **12**

Mešková, Ľudmila: *Fenomén odlišnosti v súčasnej kultúrnej teórii a praxi / Phenomenon of Otherness in Modern Culturological Theory and Practice* **12**

Banaś, Monika: *Culture, Migration-Integration and Political Discourse/ Kultúra, Migrácia a integrácia a politický diskurz* **18**

Dove, Michael E.: *Reducing Identity to Numbers: Can Cultural Trends be Explored Quantitatively? / Redukcia identity na čísla: je možné skúmať kultúrne trendy kvantitatívne?* **33**

Ličko, Roman: *A Clash of Political Cultures: Examples of American Perceptions of Slovakia and Slovaks During the Second World War / Stret politických kultúr: Príklady amerického vnímania Slovenska a Slovákov počas 2. svetovej vojny* **47**

Badinská, Mária: *Imigrácia slovákov do zámoria a ich inštitucionalizácia a prezentácia v severoamerických médiách / Overseas immigration of the Slovaks and their institutionalization and representation in North American media* **60**

Slatinská, Anna: *Úloha írskeho jazyka pri inklúzii imigrantov do írskej spoločnosti / The Role of Irish Language in Migrants's Inclusion to Irish Society* **73**

Pecníková, Jana: *Koncept postmemory v príbehu kultúrnej krajiny/ Concept of Postmemory in Story of Cultural Landscape* **83**

Štulajterová, Alena: *Inakosť v osobnej a politickej identite ostatných dvoch prvých dám amerických prezidentov / Otherness in personal and political identity of the last two first ladies in the USA* **92**

II. **Literatúra a preklad /** Literature and Translation **102**

Javorčíková, Jana-Otrísalová-Grauzelová, Lucia: *Skúsenosť inakosti: genéza vývoja literatúry slovenskej emigrácie (diaspóry) v Severnej Amerike / Experience of Otherness: Development of Slovak immigrant (diaspora) literature in North America* **102**

Höhn, Eva: *Identita Slovákov v Kanade na pozadí literárnych textov kanadských Slovákov / Identity of Slovaks as Reflected in Literary Texts of Canadian Slovaks* **120**

Styková, Ivana: *K otázke svetovej literatúry, písanej po anglicky / On World Literature Written in English* **127**

Židová, Diana: *Spod závejov amerických: Obrázky zo života Slovákov v podaní Gustáva Maršalla-Petrovského / Under American Drifts: Images from the Life of the Slovaks in Gustav Marshall-Petrovsky* **147**

Tabačková, Zuzana: *Deconstructing Walls of Otherness in James Ragan's Hunger Wall / Dekonštrukcia inakosti v básnickej zbierke Jamesa Ragana „Hunger Wall"* **157**

Pliešovská, Ľubica: *Inakosť ako dôsledok nenaplneného (afro)americ-kého sna v období veľkej migrácie / Otherness as a result of unfulfilled (African)American dream in the times of great migration* **173**

Kubuš, Martin: *Správa z Krajiny nepokosených lúk / Report from the The Land of Unscythed Meadows* **185**

Bariaková, Zuzana: *V labyrinte inakosti (Ženské postavy Ivany Dobrakovovej) / In a Labyrinth of Otherness (Female characters by Ivana Dobrakovová)* **209**

III. **Didaktika a lingvistika /** Didactics and Linguistics **217**

Kolečáni Lenčová, Ivica: *Vnímanie inakosti vo vyučovaní cudzích jazykov / Perception of Otherness in Foreign Language Learning* **217**

Zelenková, Anna: *Rozvíjanie postojov a vzťahu k inakosti ako súčasť interkultúrneho vzdelávania na vysokej škole / Developing Attitudes to Otherness as Part of Intercultural Education at Tertiary Level* **233**

Melicherčíková, Miroslava: *Niektoré aspekty inakosti v tlmočení / Selected Aspects of Otherness in Interpreting* **242**

Kováč, Stanislav: *Kulturologické implikácie funkčnej a čitateľskej gramotnosti / Cultural Implications of Functional and Reading Literacy* **252**

Balážová, Žaneta: *Medzinárodné projekty ako nástroj „učenia kultúry / I nternational Projects as a Tool of "Teaching the Culture"* **262**

Šmidriaková, Alena: *Umelecká mobilita ako cesta individualizácie / Artistic Mobility as the Way of Individualisation* **278**

IV. Medzinárodné perspektívy – identita vnímaná hlasmi odinakiaľ / International Perspectives – Identity Reflected by the Voices from Abroad **292**

Ruslan Saduov, Bashkir State University, Russian Federation: *The "Otherness" of Contemporary Russian Comics: Literary and Cultural Dimensions / Inakosť v súčasnom ruskom komixe: literárne a kulturálne dimenzie* **292**

Schevcenko, Viacheslav, Samara University, Russian Federation: *Constructing identity in the media texts on food / Konštrukcia identity na podklade mediálnych textov* **302**

Nikiforova, Larisa, Vaganova Ballet Academy, St. Petersburg, Russian Federation: *"Strange Chinese Mind": Chinoiserie and the Concept of Otherness in Russian 18th century art / Zvláštny čínsky pohľad: Pojem inakosti v ruskom umení 18. storočia* **309**

Stachurska, Anna, Uthrad, Radom, Poland: *Cultural Portrayal of Tart as Emerging from English Lexicography / K vybraným lexikografickým otázkam pojmu „tart"* **314**

INSTEAD OF THE FINAL WORD – SOME THOUGHTS ON THE TOPIC: THE EXPERIENCE OF OTHERNESS / NAMIESTO ZÁVERU: ÚVAHA NA TÉMU: SKÚSENOSŤ INAKOSTI (RICHARD A. BETTS) **324**

RECENZIE / REVIEWS **325**

Styková, Ivana: *Jazykovedné, literárne a didaktické kolokvium XLIX*. **325**

Javorčíková, Jana: *Studies in Foreign Language Education*: č. 1-10 **327**

Šipošová, Martina: *Psychológia literatúry* **331**

O AUTOROCH A AUTORKÁCH - ABECEDNE / ABOUT THE AUTHORS - ALPHABETICALLY **334**

O ZOSTAVOVATEĽKÁCH / ABOUT THE EDITORS **343**

doc. PaedDr. Jana Javorčíková, PhD. – prof. Rodica Albu, PhD.

Univerzita Mateja Bela / Iasi University, Rumunsko

MIGRATION – EMIGRATION – IMMIGRATION: THE ROLE OF CULTURAL STUDIES IN THE ERA OF GLOBALISATION

(MIGRÁCIA – EMIGRÁCIA – IMIGRÁCIA: ÚLOHA KULTURÁLNYCH ŠTÚDIÍ V ÉRE GLOBALIZÁCIE)

Veľké množstvo odborníkov sa pokúšalo definovať podstatu predmetu kulturálne štúdiá[1], tohto pomerne nového produktu turbulentných 60. rokov 20. storočia (Barker, s. 6). Stuart Hall chápal kulturálne štúdiá ako „zhluk (resp. formáciu) myšlienok, predstáv a praktík, ktoré vytvárajú možnosti rozpravy, formy vedenia a z neho vyplávajúceho konania súvisiaceho s určitou témou, spoločenskou aktivitou alebo objektom inštitucionalizovaným v spoločnosti“ (Hall, 1997, s. 6).

Many experts tried to define the core of the subject of Cultural studies which emerged in the turbulent 1960s (Barker, p. 6).

Stuart Hall understood Cultural studies as “a cluster (or formation) of ideas, images and practices, which provide ways of talking about, forms of knowledge and conduct associated with, a particular topic, social activity or institutional site in society (Hall, 1997, p. 6).

Tony Bennett sa pokúsil o definíciu kulturálnych štúdií ako „súvisiacich s tými praktikami, inštitúciami a systémami klasifikácie, prostredníctvom ktorých sú do ľudí vštepované konkrétne hodnoty, presvedčenia, právomoci, zabehnuté poriadky a zvykové podoby jednania“ (Bennett, 1998, p. 28).

Tony Bennett attempted to define Cultural studies as “concerned with those practices, institutions and systems of classification through which there are inculcated in population particular values, beliefs competencies, routines of life and habitual forms of conduct“ (Bennett, 1998, p. 28).

A do tretice – Chris Barker nahliada na kulturálne štúdiá ako „diskur-

Finally, Chris Barker views Cultural studies as “a discursive

[1] Pre účely tejto publikácie sa z množstva možností (napr. kulturológia, kultúrne štúdiá, krajinoveda) prikloníme k prekladu termínu „Cultural studies“ ako kulturálne štúdiá tak, ako ho prekladá prekladateľ monografie Ch. Bakera *Slovník kulturálnych štúdií*.

zívnu formáciu“ [...] vytvorenú *regulovaným*[2] spôsobom diskurzu o javoch, (ktorá zacieľuje pozornosť) a zjednocuje sa pri kľúčových pojmoch, myšlienkach a oblastich“ (Barker, 2000, s. 5).

Súčasná globalizovaná, komercionalizovaná a najmä terorizmom a migračnými krízami poznačená doba však na predmet kulturálne štúdiá kladie nové požiadavky.

Jedným z nemnohých odborníkov a odborníčok, ktorí sa snažia redefinovať náplň kulturálnych štúdií práve v tejto dobe je francúzsky kulturológ Marc Chenetièr, ktorý sa odkláňa od tradičného prezentovania vybraných artefaktov ako reprezentujúcich istú kultúru a prikláňa sa k vnímaniu kulturálnych štúdií ako porovnávacích s vlastnou, domácou kutúrou. Porovnáva teda známe, naše a rozdielne, „inaké“.
V súvislosti s poňnatím predmetu kulturálne štúdiá, vyučované na univerzitách na úsvite nového milénia s Chenetièrovou víziou súhlasíme.

Študentom a študentkám jazykov a kultúry s cieľom zvládnutia prekladateľstva, tlmočníctva, učiteľstva, európskej administratívy či hospodárskej praxe nie je v ére globalizácie a informačného boomu potrebné prezentovať kultúru len cez tzv. informačné minimum alebo, ako uvádza Byram, tzv. „minimálny obsah“ [1], poskytujúci

formation [...] constitued by a *regulated* way of speaking about objects (which brings into view) and coheres around key concepts, ideas and concerns“ (Barker, 2000, p. 5).

Current globalised, commercionalised times affected by terrorism and migration crises lies new requests on the subject of Cultural studies.

One of few experts who attempted to redefine the core of cultural studies in the present times is a French expert in cultural studies, Marc Chenetièr. He declined the traditional representation of selected artifacts as representative of a culture and inclines towards a comparative approach in cultural studies. Thus he calls for comparison of “our“, “familiar“ with “different“ and “other“. Given the fact the contributors of this volume are mostly teachers of cultural studies at various European universites, Chenetièr's vision is fully appreciated by the authors of this miscellany.

In the era of globalisation and information boom, students of languages and culture who wish to become translators, interpreters, teachers and administrators do not need to be presented a culture via so called informational minimum or, as Byram has it, “minimal content“ [1], offering

[2] Zvýraznil autor / **Italicised by the author.**

základné informácie o inštitúciách, histórii, systémoch, médiách či zvykoch a tradíciách študovanej krajiny. Oveľa dôležitejšie je uchopiť disciplínu ako porovnávaciu, v kontexte javov tak, ako ich vníma národná kultúra.

basic information about institutions, history, systems, media, habits and customs of the target country. Instead, they need to understand cultural studies as a comparative view contextualising a multiplicity of cutural phenomena as seen by the national and international viewers.

Zároveň je potrebné tieto fenomény usúvzťažniť s aktuálnym politickým dianím – v našom prípade napr. s otázkou migrácie, emigrácie a imigrácie cudzincov na Slovensko, resp. do krajín EÚ.

Selected cultural phenomena should be parallelled with the current political siduation, e.g. issues of migration, emigration and immigration of foreigners to Slovakia and EU countries. Such context will provide an excellent opportunity to set a standpoint towards the immigrants from abroad.

Práve takéto usúvzťažnenie s národnou históriou vysťahovalectva nám pomôže zaujať stanovisko voči vysťahovalcom v súčasnosti.

A podobné vnímanie kulturálnych štúdií sa premieta aj do ďalších prezentovaných javov, napr. do kanonizovania literatúry emigrantov, vnímania národnej a osobnej identity, otázok „vyučovania“ kultúry a mnohých iných.

Similar approach of cultural studies may be also projected into other phenomena such as institualisation of literature of immigrants, personal and political identity, “teaching“ of culture and many others.

Príspevky sú v predkladanom zborníku vedeckých štúdií prezentované v štyroch oblastiach:

Contributions are presented in this scholarly publication in four sections:

I-História, kulturálne a politické vedy;
II-Literatúra a preklad a
III-Didaktika a lingvistika.
IV-Voices from Abroad

I-History, Cultural Studies and Political Sciences,
II-Literature and Translation and
III-Didactics and Linguistics.
IV-Hlasy odinakiaľ

Autori sa vo svojej diverzite snažia porovnávacím spôsobom priblížiť rôznorodé javy rôznych kultúr a osvetliť, ako jednotlivé disciplíny

Authors in their diverse approaches attempt to approximate various cultural phenomena and their “otherness“ as seen by

vnímajú jazykovú, kultúrnu, historickú a politickú „inakosť“, ako sa s ňou vyrovnávajú a aké riešenia navrhujú.

Veríme, že aj takto prispejeme k formujúcemu sa rozmanitému diskurzu týkajúcemu sa koexistencie rôznych kultúr a tým aj k lepšiemu porozumeniu a spolupráci medzi ľuďmi a národmi.

a multiplicity of disciplines such as linguistics, literature, political and historical sciences and others.

We hope to contribute to the formation of discourse regarding co-existence of various cultures and also to understanding and cooperation between people and nations.

Bibliography

[1] Byram, M. 1989. *Cultural Studies in Foreign Language Education*. Philadelphia: Multilingual Matters, In: http://www.carla.umn.edu/culture/resources/litreview.pdf. [Accessed July 1, 2013].

Barker, Ch. 2000. *Cultural Studies*. Los Angeles : Sage publications, 525 p. ISBN 9781-4129-2416-0.

Bennett, T. 1998. *Culture : A Reformer´s Science*. St. Leonard´s, NSW: Allen & Unwin.

Byram, M. 1997. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters, 1997. pp. 34–73.

Byram, M.—Morgan, C. et al. 1994. *Teaching and Learning Language and Culture.* Philadelphia: Multilingual Matters, 1994. pp. 50–51.

Chenetièr, M. 2008. New American Studies: Exceptionalism redux? In *European Journal of American Studies*. EJAS 2008-2.

Hall, S. 1997. ´The Work of Representation´in S. Hall (ed.). *Representations*. London and Thousand Oaks. Ca : Sage.

I. História, kulturálne štúdiá a humanitné vedy / History, Cultural Studies and Humanities

Ľudmila Mešková

Univerzita Mateja Bela

FENOMÉN ODLIŠNOSTI V SÚČASNEJ KULTÚRNEJ TEÓRII A PRAXI /

PHENOMENON OF OTHERNESS IN MODERN CULTUROLOGICAL THEORY AND PRACTICE

Abstract: *The aim of this article is to highlight the importance of intercultural communication and intercultural competences in practice. We intend to show the cultural differences that exist between Western European countries and those of the former Eastern Bloc. We will study the example of the French as representatives of the Western European countries and the Slovaks as representatives of the Slavic countries. We will emphasize the observed differences concerning the methods of thinking, of reasoning, of behaviour, of organisation and of discussion as well as such notions as motivation, time, assertiveness and even emotional dimensions. These observations and personal experiences are based on formal surveys, inquiries and interviews with French and Slovak employees who work in French businesses located in Slovakia or by the work of French and Slovak students studying in Slovakia or in France. The results of this research can be applied in organisations or businesses whose workforce is composed of several nationalities or cultures.*

Keywords: intercultural communication, cultural differences, French culture, Slovak culture

1 Interkultúrna komunikácia

Globalizácia je sprievodným znakom našej doby. V každej krajine žije krátkodobo či dlhodobo čím ďalej tým viac cudzincov. Organizácie a podniky nadobúdajú multikultúrny charakter. To znamená, že dochádza k stretávaniu rozličných kultúr, identít, k výmene názorov. Existuje množstvo definícií pojmu interkultúrna komunikácia. Je v ňom zahrnutá komunikácia, priateľská výmena názorov, prežívanie spoločných chvíľ, rešpektovanie a všímanie si toho druhého a citlivosť prístupu, teda interná komunikácia znamená dokázať pochopiť kultúru iných, akceptovať ju a vyhnúť sa konfliktom.
Interkultúrna komunikácia súvisí s verbálnou a neverbálnou komunikáciou, s perceptívnymi filtrami (stereotypy, predsudky, etnocentrizmus), so sociálnymi bariérami (diskriminácia) ako aj so zónami citlivými na rozdiely (vnímanie času, priestoru, správania a podobne). V centre našej pozornosti sú práve zóny, v ktorých sa prejavujú kultúrne rozdiely.
Interkultúrnou komunikáciou a vzťahmi súvisiacimi s časom a priestorom sa začal zaoberať americký antropológ Hall (1989) a mnohí ďalší ju rozvíjali tiež (napr. Hofstede, 2006; Trompenaars–Hampden–Turner, 1997). Équilbey (2004) tvrdí, že mať interkultúrnu dimenziu znamená pozitívne prijať a pochopiť diverzitu prístupov, hodnôt a presvedčení. Ide o snahu poznať toho druhého. Prime a Usunier (2012) ako aj Schmitt (2015) tvrdia, že pri interkultúrnom stretnutí nie je potrebné sústreďovať sa na rozdiely takým spôsobom, aby nás pohltili, ale odporúčajú venovať pozornosť aj podobnostiam.

Interkultúrna komunikácia si vyžaduje isté interkultúrne kompetencie, predovšetkým jazykové zručnosti, ako aj rešpektovanie špecifík v komunikácii s partnermi iných kultúr (Benčiková –Poliak, 2016, Mešková, 2016b, Pecníková, 2017, Zelenková, 2014). Ak si dvaja partneri v interkultúrnej komunikácii neporozumejú, nemusí byť na príčine odlišný jazyk, ale práve kultúrne rozdiely. Neexistuje univerzálny kľúč na pochopenie interkultúrnych rozdielov. Na stretnutie so zahraničnými partnermi je potrebné náležite sa pripraviť, pochopiť ich kultúru a rešpektovať ju. Na zvládnutie rôznych situácií v medzinárodných organizáciách, podnikoch, manažéri, ale aj iní zamestnanci musia mať isté kompetencie, od ktorých závisí úspešnosť organizácie či firmy. Kompetencie manažérov teda vplývajú na efektívnosť organizácie.

2 Odlišnosti – interkultúrne rozdiely v rámci Európskej únie

Hermesse (2005) tvrdí, že neexistuje všeobecný návod na správanie v medzinárodnej sfére. S jeho názorom možno len súhlasiť. Napriek spoločným európskym koreňom kultúrne rozdiely medzi krajinami západnej Európy a krajinami strednej a východnej Európy (krajiny tzv. bývalého východného bloku) existujú. Napriek členstvu v Európskej únii niektoré rozdiely vyplývajúce z odlišných politických režimov a spoločenských usporiadaní stále pretrvávajú.

Pod pojmom západné krajiny rozumieme krajiny západnej Európy s trhovou ekonomikou pred pádom Berlínskeho múru ako protiklad ku krajinám tzv. východného bloku so socialistickou ekonomikou. Teda po roku 1989 (pád Berlínskeho múru, Nežná revolúcia) prechod plánovanej ekonomiky na trhovú predstavoval zložitý proces. Vlastníctvo štátu sa pretransformovalo na súkromné vlastníctvo, čo zanechalo stopy v mysliach a v správaní ľudí.

Obidve strany (západná ako aj stredná a východná Európa) museli prekonávať isté prekážky. Bolo potrebné boriť sa s predsudkami a nesprávnymi predstavami, ktoré si vytvárali vzájomne o sebe (Mešková, 2016a). Vnímať toho druhého cez prizmu jeho vlastnej kultúry nie je vždy jednoduché. Goulvestre (2012) tvrdí, že správanie, ktoré sa považuje za normálne v jednej kultúre, sa môže zdať nenormálne v druhej kultúre.

2.1 Príklad: Francúzi – Slováci

Naše tvrdenia sú podložené dlhoročnými osobnými skúsenosťami s kultúrou Francúzov, ktoré sme overovali prieskumom, dotazníkmi, rozhovormi predstaviteľov obidvoch kultúr (francúzski a slovenskí manažéri pracujúci v zahraničných firmách na Slovensku, seminárne práce francúzskych študentov, ktorí študovali na univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici a slovenských študentov, ktorí študovali na francúzskych univerzitách v rámci programu Erasmus).

Uvedieme konkrétny príklad Francúzov ako predstaviteľov západnej kultúry a Slovákov ako predstaviteľov strednej Európy. Navyše, Francúzov charakterizuje latinské kultúrne dedičstvo, (héritage latin, fr.), Slováci sú jedným zo slovanských národov. Pozornosť venujeme predovšetkým zmenám v myslení, v postojoch ľudí tak v krajinách západnej Európy ako v krajinách bývalej východnej Európy, ako sa zjednodušene označovali krajiny strednej a východnej Európy. Obidve strany museli čeliť predsudkom a nepravdivým predstavám, ktoré si vytvárali jedni o druhých. Teda proces prechodu na trhovú ekonomiku bol a zostáva ešte aj dnes zložitým javom.

Rozdiely môžeme pozorovať v každodennom živote ako aj v profesionálnej sfére (Mešková, 2007). Spôsob, ako sa pozdravia Slováci a Francúzi, sa líši.

Francúzi sa pri stretnutí objímu či bozkajú „*se faire la bise*“ (aj viackrát v závislosti od oblasti, z ktorej pochádzajú) a najmä muži si vždy podajú ruky. Francúzi sú citlivejší na svoj osobný priestor a očakávajú od partnerov to isté. Ako uvádzajú autorky Gromová–Müglová (2005, s. 44), Slováci, naopak, ako typickí Slovania, patria k emotívnym kultúram. Pre nich je prirodzené dotknúť sa zľahka ramena človeka, s ktorým sa rozprávajú. Tým dávajú najavo svoje sympatie či súhlas, čo je nezvyčajné a nepochopiteľné pre taký národ ako sú Francúzi, ale aj iné národy. Telesný kontakt sa u Francúzov (ale aj u Španielov, Talianov a pod.) prejavuje pri stretnutiach, keď sa objímu a bozkajú akoby na líca. Môžu tak urobiť aj pri prvom stretnutí, keď sa ešte nepoznajú. Tento zvyk prekvapuje cudzincov. Treba sa naň náležite pripraviť a správne ho pochopiť. Môžeme konštatovať, že telesný kontakt sa prejavuje v obidvoch skupinách národov (západ, východ), no má rôzne podoby.
S Francúzmi sa spája povestná gastronómia, ktorá bola v roku 2010 zapísaná do zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO. V mnohých krajinách sveta, aj na Slovensku, sa v mesiaci septembri organizujú podujatia „La Fête de la Gastronomie“ (Sviatok gastronómie). V roku 2015 pribudlo ďalšie podujatie „Goût de France / Good France"(Chuť Francúzska). Vždy v marci môžu návštevníci tohto podujatia ochutnať špeciality francúzskej gastronómie na piatich kontinentoch sveta, Slovensko nevynímajúc. Nejde len o umenie vychutnať si jedlo a nápoje, ale ide aj o harmóniu človeka s produktmi prírody (výber jedla, súlad chodov s jednotlivými druhmi vín, nákup kvalitných lokálnych výrobkov, spôsob stolovania, spôsob podávania jednotlivých chodov, spôsob ochutnávania vína a jedla, spôsob krájania a jedenia jednotlivých druhov syrov). Pri podávaní jednotlivých chodov sa rešpektuje isté poradie: aperitív (nie však tvrdý alkohol), predjedlo, ryba alebo mäso so zeleninou, niekoľko druhov syrov, sladký dezert, káva, digestív (napr. koňak, bylinný likér). Je potrebné poznamenať, že Francúzi nemajú vo zvyku zajesť si niečo okrem prísne vyhraneného času na raňajky, obed, večeru. Deti majú aj desiatu i olovrant. Oceňujú chvíle strávené spoločne pri stole. Ak je ich viac, spoja aj viac stolov v reštaurácii, len aby obedovali či večerali spolu. Nikdy nezačnú sami jesť, čakajú na ďalších, napr. pri aperitíve (alkoholickom alebo nealkoholickom). Spoločne strávené chvíle sa snažia predlžovať príjemnou konverzáciou, kde nikdy nechýba humor, žartovanie a doberanie si jeden druhého. Dokážu si vychutnať nielen jedlá vlastnej kuchyne, ale aj špeciality iných národných kuchýň.

V profesionálnej sfére poukážeme na rozdiely v spôsobe myslenia, konania, plánovania, argumentovania a pod. (Mešková, 2007, 2012). Francúzi sú zvyknutí dobre premyslieť plán toho, čo idú robiť, o čom budú rokovať, teda nezabúdajú na uvedenie čitateľov či publika do problematiky, uvádzajú argumenty a protiargumenty, majú zmysel pre štruktúrovanosť

a dajú si záležať na závere (zhrnutie toho, o čom sa hovorilo, rokovalo, prípadne písalo). Tu sa kladie dôraz na vlastnú úvahu, komentár. Podľa Kaliku (2005), tento postup rozmýšľania a konania sa deje v zmysle „karteziánskeho ducha" (*esprit cartésien*, ktorý sa traduje vo francúzskej kultúre od čias Reného Descartesa[3]).

Pre Slovákov je charakteristické skôr krátkodobé a strednodobé plánovanie, s dlhodobým plánovaním majú problém, Francúzi preferujú dlhodobé plánovanie. Slováci a Francúzi sa líšia aj v spôsobe myslenia. Slováci dávajú prednosť analýze pred syntézou. Francúzi sú zvyknutí na hlbšie analýzy, ktoré im uľahčujú prejsť k syntéze problematiky. Napríklad koncipovanie životopisu (CV), motivačného listu, seminárnej práce a pod. sa značne líši. Rozdiely v myslení sa odrážajú aj pri preklade. Francúzi konkrétne vyjadrujú predmet, na ktorý sa zameriavajú. Slováci sú často rozvláčni a akoby obchádzajú priame vyjadrenie predmetu ich záujmu. Uviedli sme len niektoré charakteristické črty, ktoré sú dôkazom kultúrnych rozdielov medzi týmito národmi, ani zďaleka sme všetky nevyčerpali.

Schmitt (2015) podrobne analyzuje správanie Francúzov a Slovákov a poukazuje na sociologické, psychologické a filozofické aspekty kultúrnych rozdielov. Pri Francúzoch zdôrazňuje okrem iného racionálnosť a pozitívny postoj k životu, podľa tohto autora Slovákom záleží na vonkajších prejavoch, sú skôr uzavretí a utiahnutí. Uvedieme ďalšie črty, ktorými sa predstavitelia týchto dvoch národov líšia (Mešková, 2012). Je to spôsob riadenia (francúzski manažéri viac motivujú svojich zamestnancov, slovenskí manažéri sú na jednej strane skôr direktívnejší, no na druhej strane emocionálnejší, empatickejší), dodržiavanie času (slovenskí manažéri rešpektujú dohodnutý čas stretnutí, počas stáročí boli Slováci ovplyvňovaní kultúrou germánskych susedov, Francúzi sú menej presní), pragmatizmus (slovenskí manažéri sú pragmatickejší a flexibilnejší, francúzski manažéri dávajú prednosť rozhodovaniu po dlhšom uvažovaní). V porovnaní s francúzskymi partnermi sa Slovákom všeobecne vyčíta neopodstatnená skromnosť vzhľadom na úroveň ich vedomostí a jazykových kompetencií ako aj nedostatok asertivity. Príslušníci západných krajín, teda aj Francúzi, sa cítia viac nezávislými, inými ako ostatní a sú zameraní na seba. Predstavitelia krajín bývalého východného bloku majú väčší zmysel pre kolektív, nie sú teda silnými individualistami. Francúzska kultúra sa zaraďuje skôr medzi polychronické kultúry, zatiaľ čo slovenská kultúra je monochronická (Lips a Pfizenmaier (2008), Hall (1996) in Delgadová). Tieto kultúry sa nenachádzajú na tej istej strane spektra kultúr.

[3] René Descartes, známy aj ako Cartesius bol francúzsky filozof, matematik predstaviteľ racionalizmu v 17. storočí, bádateľ vo viacerých prírodovedných odboroch. Významným spôsobom ovplyvnil celú novovekú vedu.

Napriek odlišnostiam Francúzi i Slováci sú tolerantní a otvorení voči iným kultúram. Kultúru každého národa charakterizujú isté typické črty. Poukázali sme na niektoré kultúrne rozdiely konkrétneho národa a porovnali sme ich so Slovákmi. Mohli by sme porovnať kultúry aj ďalších národov a určite by sme dospeli k odlišnostiam. Tieto vlastnosti oceňujú nielen Francúzi, ale aj predstavitelia iných krajín západnej Európy.

3 Záver

Napriek totalitnému režimu do roku 1989 na Slovensku a negatívnym vplyvom konzumnej spoločnosti, Slováci, ale aj ďalšie národy tzv. východného bloku, si zachovali hodnoty ako je ľudskosť, emocionálnosť, čo sú charakteristické črty tzv. „slovanskej duše“. Tieto vlastnosti považujú za zaujímavé nielen Francúzi, ale aj predstavitelia iných krajín západnej Európy. Odlišnosť inej (slovenskej) mentality, gastronómie, prírody, architektúry a pod. priťahuje, vzbudzuje záujem cudzincov. Zaujímavé je to, čo je odlišné, iné. Nezabúdajme, že všetci sme príslušníkmi krajín jedného celku, Európskej únie. Kultúrna diverzita nie je teda prekážkou, skôr príležitosťou k vzájomnému pochopeniu a vzájomnej tolerancii ako aj k objavovaniu nového nepoznaného.

Bibliografia

[1] HALL, E. T. 1989. [Online]. *Beyond Culture*. New York : Random House. ISBN 0-385-12474-0. Available: https://monoskop.org/images/6/60/Hall_Edward_T_Beyond_Culture.pdf

[2] HERMESSE, A. 2005. [Online]. *Les Différences Interculturelles: Source de Tensions dans le Monde des Affaires*. Available: www.udi.hec.ulg.ac.be/cours/.../2005_8.pdf.

BENČIKOVÁ, D. – POLIAK, P. 2016. Perspective of employing CQ self-assessment in international organizations In *Kultúrna inteligencia ako dôležitý predpoklad konkurencieschopnosti Slovenska v globálnom prostredí.* D. Benčiková, D. Malá, P. Poliak (eds.). Banská Bystrica : Ekonomická fakulta UMB, 2016 s. 21-30. ISBN 978-80-557-1125-6.

DELGADOVÁ, E. 2010. Kultúra a komunikácia. Teoretické vymedzenie pojmov. In *Kultúrna pluralita, univerzalizmus, interkultúrna komunikácia, interkultúrne kompetencie.* Monografický zborník. Grantový projekt VEGA 1/0561/08. Bratislava : Ekonóm, 2010. s. 141-161. ISBN 978-80-225-3093-4.
ÉQUILBEY, N. 2004. *Le Management interculturel*. Colombelles : Éditions EMS, 2004. ISBN 2-84769-017-4.

GOULVESTRE, L. 2012. *Les clés du savoir être interculturel.* La Plaine Saint-Denis : Affnor, 2012. ISBN 978-212465387-4.

GROMOVÁ, E. – MÜGLOVÁ, D. 2005. *Kultúra – Interkulturalita – Translácia*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2005. ISBN 80-8050-946-8.

HOFSTEDE, G. – HOFSTEDE, G. J. 2006. *Kultury a organizace: Software lidské mysle.* Praha: Linde, 2006. ISBN 80-86131- 70-X.

MEŠKOVÁ, Ľ. 2007. *Communication interculturelle France – Slovaquie*. Banská Bystrica: UMB, 2007. ISBN 978-80-8083-508-8.

MEŠKOVÁ, Ľ. 2012. Le management interculturel franco-slovaque dans le contexte de l'UE. In *Management de la diversité culturelle: quels enjeux pour l´Europe.* Bruxelles : Bruylant, 2012. ISBN 978-2-8027-3560-1.

MEŠKOVÁ, Ľ. 2016a. Cultural Differences between Western Europe and The Former Eastern Block, In *Culture and Paradiplomatic Identity, Instruments in Sustaining EU Policies*. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2016. s. 81–94.ISBN 978-1-4438-8734-2.

MEŠKOVÁ, Ľ. 2016b. Identifikovanie a rozvíjanie interkultúrnych kompetencií. In *Kultúrna inteligencia ako dôležitý predpoklad konkurencieschopnosti Slovenska v globálnom prostredí.* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2016. ISBN 978-80-557-1125-6. s. 58–65.

KALIKA, M. 2005. *Management européen et mondialisation*. Paris : Dunod, 2005. ISBN 2-10- 049152-0.

LIPS, CH. – PFIZENMAIER, A. 2008. Les technologies de l'information et de la communication pour l'enseignement au service de l'interculturel. In *Enseigner l'Europe*. Enigma, Nitra, 2008. ISBN 978-80-89132-58-4.

PECNÍKOVÁ, J. 2017. Rozvoj kľúčových kompetencií v interkultúrnej komunikácii (teória a prax). In *Cudzie jazyky v premenách času*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2017. s. 88-92. ISBN 978-80-225-4388-0.

PRIME, N. – USUNIER, J.-C. 2012. *Marketing International. Marchés, Cultures et Organisations.* Paris : Pearson France, 2012. ISBN 978-2-7440-7486-8.

SCHMITT, F. 2015. *Les cultures française et slovaque. Analyses comparatives de représentations sociales.* Louvain-la-Neuve : EME Éditions, 2015. ISBN 978-2-8066-3251-7.

TROMPENAARS, F. – HAMPDEN-TURNER, CH. 1997. *Riding the Waves of Culture.* London: Hachette UK, 1997. ISBN 978-0786-3112-55.

ZELENKOVÁ, A. 2014. *Interkultúrna kompetencia v kontexte vysokoškolského vzdelávania.* Banská Bystrica : Belianum, 2014. ISBN 978-80-557-0817-1.

Monika Banaś

Jagiellonian University, Krakow

CULTURE, MIGRATION-INTEGRATION, AND POLITICAL DISCOURSE

KULTÚRA, MIGRÁCIA A INTEGRÁCIA A POLITICKÝ DISKURZ

Abstract: *The article discusses a correlation between culture and political discourse on contemporary migration to Europe. To make the subject of the analysis concrete the case of Sweden has been chosen to exemplify how narratives proposed by political leaders of the country are constructed in terms of language, metaphors and performance. The parliamentary elections held in Sweden in September of 2018 displayed a modified rhetoric on contemporary challenges like health sector crisis, housing, aging society and – what will be of particular relevance in this text – on international migration.*

Keywords: culture, migration, integration, political discourse, Sweden.

1 Introduction

Europe at the end of the second decade of the 21st century faces many diverse challenges: financial, economic, social (including demographic), political and cultural. This is not an exceptional situation because in the history of the European civilization numerous problems of similar nature were occurring repeatedly in the past , and often with dramatic outcomes. These were so-called turning points, giving the socio-political, economic and cultural processes a modified direction or pace.

The financial crisis that started in the banking sector in the United States of America in 2008 quickly penetrated Europe (EUROPEAN COMMISSION 2009, 8). The European economies that got most affected by its impact were: Icelandic, Irish, Italian, Portuguese, Spanish and Greek. Most countries on the European continent have experienced the repercussions of events and decisions made on the other side of the Atlantic. This was a clear example and proof of economic connections and dependencies between Europe and America. In the global system of business networks composed of states, corporations and trans-corporations, private and state entities,

non-governmental organizations, etc. it is hard to expect a different scenario.

The same applies to international migration. The Arab spring which started in December of 2010 quickly covered neighboring countries of North Africa and the Middle East. Armed conflict in Syria and the emergence of the so-called Islamic State quickly became factors that push out hundreds of thousands of people seeking refuge in safe and (still) rich Europe. Just like peace and security for refugees, stability and prosperity of European countries was and is the main reason for mobility of so-called economic migrants. This should not come as a surprise because of the human nature and the obvious fact that everyone is looking for the best possible conditions to live. Migration therefore, whether caused by natural disasters, wars or economic factors, made Europe and the European Union of the 21st century a destination for third-country nationals. This intensive human flow into Europe got a name of "migration crisis"(PARK 2015).

2 Migration crisis and its socio-political consequences

Migrations of people from North Africa and the Arabian peninsula caused by wars, political persecution, chronic poverty and natural disasters have made Europe a symbolic, and to some extent also a real "fortress" in which migrants seek refuge. A “fortress” difficult to reach due to geographical distance and obstacles (the Mediterranean See), restrictions in border traffic or shortage of financial resources to cover the costs of re-settlement. The opening of the gates of Europe took place as a consequence of the declaration of German Chancellor Angela Merkel on the will and readiness of her country to accept refugees. As a result, since 2015 there has been a gradual increase in the number of newcomers from outside the European continent. In 2015 the number of asylum applications in EU countries reached 1 322 825 (EUROSTAT 2018).

The rapid influx of numerous foreign groups, distinct in terms of culture and civilization, did initially not raise doubts or fears among host societies. In highly developed European countries such as Germany or Sweden immigration gained societal acceptance as a result of support of these societies for government decisions and manifestation of solidarity with those in need. A different approach was visible in Italy, Greece or Hungary, whose borders were stormed by newcomers from the destabilized regions of North Africa and the Arabian Peninsula. The involvement of Turkey in

migration matters with the European Union to avert the effects of the crisis brought some benefits for both sides, European and Turkish. While Turkey received three billion euros for retaining some of the migrants on its territory, the European Union reduced social tensions which arose as a result of terrorist attacks carried out in Europe by immigrants or people with immigrant roots (REUTERS 2018a).

A series of tragic events across the EU, from Paris to Nice, Barcelona, Madrid, London, Berlin, Hamburg, and many other cities increased the level of social anxiety, which gradually translated into expanding skepticism towards the migration policy in Europe. Growing criticism of neoliberal solutions regarding shaping the demography of the "aging" continent has been reflected not only in the language of some social media but also in the language of political discourse. Societies of countries directly affected by the migration crisis gradually changed their political preferences, leaning more towards parties, which propose a revision of current policies and practices on migration management. At the end of 2018, the political landscape of Europe is significantly different from that of a decade ago. The right-wing parties of Great Britain, Italy, Austria, the Czech Republic, Slovakia, Hungary, Poland, Denmark, Finland and Norway have received enough support from voters to form governments (BBC 2018).

A special case here is the United Kingdom. The public referendum of June 2016 regarding the country's stay or leave from the EU was caused among others by growing skepticism about the European Union's migration policy. The result of the referendum 52% for leaving the EU and 48% for remaining (BBC 2016), indicated a slight preference for the exit option, hereinafter referred to as Brexit, from the words "Britain" and "exit". The process of decoupling the British economy and policy from the EU is , as one may expect, complicated, difficult and costly. Many aspects that have so far been implemented jointly must now receive a new regulatory framework, including budgetary and financial matters.

The British "no" towards the EU continued membership had its strong foundation in the growing dissatisfaction of the British society with the so-called free flow of people. Both the traditional and the electronic media presented criticism of neo-liberal politicians for being too liberal towards the problem of migration and relocation of refugees. Anticipated solidarity

of the EU countries in accepting refugees according to quotas set by the European Council was misused and abused. Top-down arrangements agreed outside of the UK in Brussels(though still with UK's presence and attendance) did not gain sufficient acceptance by the British public. The complicated Brexit process attracts attention of many European politicians and most EU societies, in some cases refocusing the optics from Pan-European matters to EU-UK centered relations. Meanwhile, some interesting issues related to migration and integration arise in the current Scandinavian socio-political discourse.

Scandinavia (Denmark, Norway and Sweden) in the second half of the 20th century faced the necessity of importing labor from abroad. Each of these countries sought the best solutions to meet the needs reported by domestic labor markets. The fastest way was to bring selected professionals and low skilled workers from abroad. In the choice of this strategy one factor had a particularly decisive role – transformation of the economies from industry based to economies based on services. This transition typical for post-modern or late–modern Western societies was triggered by the need to develop competitive, knowledge-based economies. Sweden has been following this path since the late 1960s. The country with nearly 10 million inhabitants (as of 2018) belongs to the most developed in the world, as evidenced by one of the highest rankings in terms of the Human Development Index of 0.933 (Human Development Reports http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/SWE).

The need of importing foreign workers, initially from other European countries, and later from outside Europe, meant that the subsequent governments of Sweden laid a special emphasis on the development of effective mechanisms shaping the immigration and integration policies (Banaś 2010). The 2015 migration crisis has caused an influx of large numbers of refugees to Europe. One of the first countries to report willingness to accept some of these migrants was Sweden (CERROTTI 2017). Due to this decision it was possible to select those migrants who in terms of professional experience and competence were most suitable for effective integration, first of all in the labor market. The economic factor played here a key role, apart from empathy, solidarity and compassion.

Contemporary Sweden of the 21st century is a multiethnic, multinational, multiracial and multicultural country. Diversity policy, which for many years was supported by the Swedish parliament, subsequent governments

and society, has become a symbol of the country's openness. The politics of multiculturalism became a way to build a strong Sweden.

3 Cultural diversity - towards an integrated society

Contemporary Western societies are subject to faster ethnic, racial and cultural diversification than in previous ages. It has to do with accelerated globalization processes, faster and cheaper ways of transport and communication. These changes had also influenced political transformations in Europe after the collapse of the Soviet Union in 1991. The new, emerging face of Europe at the end of the 20th century was becoming more and more multicultural – or in other terms – culturally diverse or culturally pluralistic. In the scientific social and political discourses these expressions still exist in parallel, however, referring to non-identical state of matter. Each of these terms, multicultural, culturally pluralistic or culturally diverse, can be defined and used in various ways depending on the speaker, writer, politician etc.

Multiculturalism can mean 1) a de facto state when there are many cultural groups within society; 2) an ideology according to which each cultural group should have equal access to symbolic and material goods guaranteed by the state; 3) the policy pursued by the state in order to provide an equal and just treatment of all cultures present in a society (Banaś, 2010, pp. 22-37).
Culturally pluralistic refers to an equal treatment of all cultures regardless of their provenance, endogenous or exogenous. In the social order formed under this pattern, diverse cultures co-create based on equal access the social, political and economic common space.
Cultural diversity, in turn, refers to the state of cultural diversity without the need for ideological or political conditioning of equal access to the broadly understood material and symbolic resources.

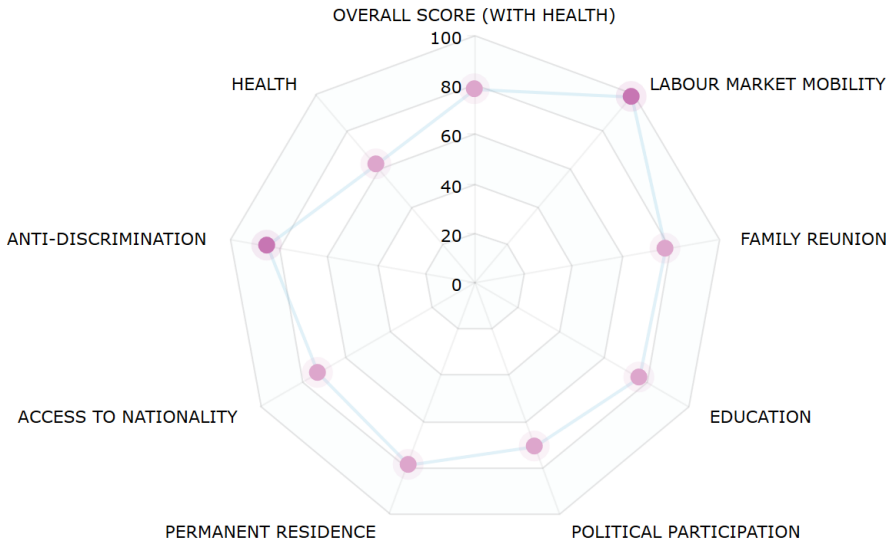
In the case of Sweden, the process of cultural differentiation began in the 1960s. This diversity, very expressive nowadays, is accepted by society and seen as an advantage. Immigration and integration policies implemented by successive governments, both under the dominance of social democrats or moderates, have been formed to include newcomers fast and quick into the mainstream society (Banaś 2010). An effective use of human competence and professional experience is here of relevance.

Immigration policy (also known as migration policy; CASTLES 2004) is closely related to integration policy. It can be considered as two sides of the same coin. The metaphor of a coin is justifiable here because each of these policies costs and is expensive. It entails considerable financial, structural, temporal, legal, psychological and social expenses, etc. Apart from the mentioned types of costs related to the implementation of both immigration and integration policies, there is also a cultural cost. It should be understood as a selection of solutions necessary to form a proper political, economic and social order for harmonious cooperation of culturally diverse groups. Cultural differences are mostly visible in the normative systems, governing rules, rites, values, behaviors, etc. Examples can be provided by attitudes towards issues like individualism, collectivism, democracy, autocracy, time concept (linear or spherical), attitude to social dialogue and consensus.

Considering the effectiveness of integration policy mechanisms and regulations attention should be directed towards some relevant aspects. Integration, being a dynamic phenomenon, requires an active participation of the parties involved in this process: the host and the guest. The cooperation of each of the participants (individuals and groups) is a condition sine qua non. This cooperation, in turn, must be based on mutual respect and respect for the values imbedded in participating cultures. Not infrequently, consensus is difficult to reach, and sometimes even impossible, as discussed later in the text. Respecting the European values that formed our continent's foundations is another important element of cooperation. The cooperation in question is not possible without recognition of human dignity, freedom, equality, solidarity and respect for civil rights inscribed in the democratic framework of the state.

Integration takes place on many levels and in many areas, of which three play a key role: the labor market, education and anti-discrimination practices. In addition to these areas, there are also regulations concerning family reunification, political participation, healthcare access to citizenship and permanent residence (MIPEX 2018). Data from the MIPEX portal, the Migration Integration Policy Index, provides an overview of the integration advancement in 38 countries, mostly European. In the MIPEX ranking for many years, Sweden has occupied the first place.

Graphic 1. Integration areas. Sweden 2014.

Source: http://www.mipex.eu/sweden

4 Migration and integration in political discourse – the case of Sweden

The top place occupied for many years by Sweden in the integration ranking, justifies directing special attention to the processes and events shaping internal policies of the country. The parliamentary elections of 9 September 2018 were preceded by a long political campaign in which all major parties were very actively involved. Each party in the coalition or alone tried to present its program in the most attractive way for the voters. In the end, eight parties joined the parliament, with the following support of the voters: Social Democratic Party? 28.26%, the New Moderate Alliance 19.84%, Sweden Democrats 17.53%, the Center Alliance 8.61%, the Left Alliance/Party?8.0%, the Christian Democrats Alliance 6.32%, the Liberal Alliance 5.49 % and the Green Party? 4.41% (Valmyndigheten 2018). It is worth mentioning that of the three leading parties, only Sweden Democrats noted an increase in support which allowed them to get a higher number of representatives in the parliament (62, compared with 49 in the 2014 elections) (Valmyndigheten 2018).

The winning parties of 2018 referred in their election campaigns to the most important issues requiring improved solutions, including migration and integration, health care, education, pension and security systems

among the leading themes for the majority of the competing groups. The relevance of these issues was reflected among others in the slogans used by the parties during the campaign. The following table provides a summary which allows for a comparison of the parties' signaled perspectives.

Table 1. Parties and their main slogan. Parliamentary elections 2018 in Sweden.

Party	Slogan (English version)	Slogan (Swedish version)
Social Democratic	*Stronger society, safer Sweden.*	*Ett starkare samhälle, ett tryggare Sverige.*
New Moderate The Alliance	*Now we take over to handle Sweden properly.*	*Nu tar vi tag i Sverige.*
Sweden Democrats	*SD2018*	*SD2018*
Centre The Alliance	*Forward!*	*Framåt!*
Left	~~*Tax evasion.*~~ *School excursion.*	~~*Skatteflykt.*~~ *Skolutflykt.*
Christian Democrats The Alliance	*Nobody needs to die in a queue.*	*Ingen ska behöva dö i kön.*
Liberals The Alliance	*Close or far away?*	*Närma eller fjärma?*
Green	*Now. Climate can't wait.*	*Nu. Klimatet kan inte vänta.*

Source: Parties' www sites.

The slogans referenced to health (Christian Democrats The Alliance), schools (Left), climate (Green), progress (Center The Alliance), reliability and stabilization (New Moderate The Alliance), security (Social Democratic) appear. and the vague acronym SD2018 (Sweden Democrats).

The choice of the slogans was on the one hand due to the parties' program frameworks and on the other due to voters' expectations. The survey conducted four months before the election (3-8 May 2018) by the Demoskop public opinion poll showed that voters were prioritizing the following issues:

1.	**Immigration**	**20%**
2.	**Health care**	**18%**
3.	**Integration**	**12%**
4.	Law & Legislature	11%
5.	Education & child care	9%
6.	Climate	9%
7.	Economy	7%
8.	Equality	7%
9.	Eldery care	3%
10.	Work	3%
11.	Military security	1%

Source: Demoskop, May 2018

Immigration as a phenomenon requiring urgent, improved regulation took the first place in the ranking. An increasing number of voters see unlimited admission of foreigners (Expressen 2018) onto the Swedish soil as a problem. The health service, here in second place, is in fact experiencing a crisis resulting primarily from the lack of specialists: doctors, nurses, and other medical staff. In addition, the growing demand from the public for medical services is not adequately met, which creates frustration on both sides: patients and medical staff. The third most relevant issue concerns integration. The relatively high position of this item on the list is a consequence of some immigrants' maladjustment to the host society. Events of recent years indicate an increase in the number of law violation incidents primarily in large cities including Stockholm, Göteborg, Malmo, Växjö, Orebro or Uppsala. In the last two years there has been a significant rise in crime involving usage of firearms or knives (BRÅ 2018, Svenska Dagbladet 2017, Aftonbladet 2017a, 2017b). Fears of "strangers" may also be caused by media reporting on crime among immigrants in other countries that have allowed in large numbers of refugees, e. g. Germany (REUTERS 2018).

Political parties of the 2018 elections had to take into account voters' opinions on the most urgent issues as reflected in the content of political debates, press and marketing materials through which party leaders tried to win votes. In narratives addressed to the society, the parties placed particular emphasis on the candidates' general image and appearance,

language used in talks with people on the streets and during public debates. Compared with other countries, like for instance the USA or Russia, the language and expressions used in these conversations were politically correct, polite and vivid. In the "society of the spectacle", as Guy Debord wrote, a fundamental role is played by short messages, composed of pictograms, emblems, uncomplicated symbols and vivid, colorful metaphors, to make the content easy to quickly (automatically) and often unreflectively consume by the receivers. (Debord 2004).

5 Electoral narratives of three leaders

The election results of September 2018 significantly modified the internal scene of the Swedish parliament. None of the eight parties that entered the Riksdag had the minimum number of seats (min. 175) required to form a government on its own, without a need to build a coalition. Three main political formations: Social Democratic, New Moderate The Alliance and Sweden Democrats received 100, 70 and 62 seats respectively. The first two decreased the number of their representatives in the parliament, while the third increased its presence by 13, which was the largest expansion among all eight parties (Valmyndigheten 2018). In the messages addressed to voters, the leaders of the winning parties appealed to the common good of Sweden. The topics highlighted in politicians' statements were: prosperity, economy, more efficient state management, social and military security, as well as environmental protection (sustainable use of natural resources). These problems, common to the winning parties, were accompanied by other important issues that provided distinctions in the individual programs.

For Stefan Löfven and his Social Democratic party, the slogan of the *Stronger society, Safer Sweden*, served to emphasize the need to build in the international context a competitive and integrated society, organized in an inclusive manner (an open society defeating marginalization of individuals or groups). The reference to psycho-social security (safer Sweden) indicates the priority of social rather than military aspects, despite the increase of tensions on the global scene (in 2018 Swedish Ministry of Defense distributed to all households in Sweden a leaflet advising what to do and how to act in case of war).

The election manifesto of the party contained key words defining the axis of the narrative. Among the selected words were: *school*, *work*, *care*, *security*, *empathy*, *commitment*. An additional persuasive force was provided by phrases such as: "all country shall live and grow", "Sweden to be the world's first fossil free welfare economy", "safer homes and lives", "work and language for all" (Socialdemokraternas Valmanifest 2018). Especially the latter slogan has become a new element in the party's rhetoric. It referred to the issue of unemployed foreigners remaining in the country for many years without speaking the language but benefiting from the social security system. The Social Democrats decided to propose to voters to limit the inflow of low-qualified labor force to Sweden. With this notion they got closer to the postulates raised for many years by the New Moderates.
The leader of the New Moderate The Alliance, Ulf Kristensson, pointed even stronger than Löfven, at the urgent need to tackle the problem of undeclared immigrants and individuals who stay in the country legally, but for many years remain outside the labor market.

In the Moderate election manifesto the issues of the labor market, the economy and the welfare state were prioritized. These questions were followed by migration and integration, which according to the Moderates needed far-reaching restrictions on migration and brand new solutions for integration. Some examples of them would include a ban on begging on streets - an activity undertaken still mainly by some immigrants from Romania and Bulgaria, unconditional deportation of foreigners who have committed a crime in Sweden (the sentence would be served in the country of origin of the immigrant), more power to the police, much higher budget and better technological infrastructure. Other proposals by the party urged to accept fewer refugees and issue temporal rather than permanent residence permits. A permanent residency would be conditioned by the individual's high competence in the Swedish language and culture, a well-documented work history and no criminal record. The postulate that very clearly resounds in the Moderates' electoral program aims to hold back the formation of a "parallel society" or "shadow society" consisting of people who just pretend to learn, pretend to study, pretend to work etc. According to the party, Sweden was and still is too generous while supporting individuals and groups by social benefits of the welfare state (Moderaterna, Valmanifest 2018).

Migration and integration subjects were also high on the agenda of the Sweden Democrats' (SD) electoral program. Of the 28 areas listed, the first four were: health care, social cohesion, migration, and criminal policy. Interestingly, the program did not include the phrase "integration", which anticipated a skeptical attitude towards high rates of immigrants admission into the country. According to the etymology of the word, "to integrate" means to combine different elements into one whole. Instead of integration SD proposed "social cohesion". The meaning in this context was to strengthen the community spirit, united through Swedish culture and history. According to SD, the cultural canon should be clearly defined, taught in schools and practiced in social life. Immigrants who do not have the will to accept Swedish culture and the Swedish rules governing society should not be granted permanent residence. The number of immigrants to be admitted into the country, including refugees, should be notably reduced, due to Sweden's significant involvement in humanitarian missions and humanitarian support at international level. Besides, too generous social system developed by the welfare state provides conditions for a "shadow society" with individuals and groups living in parallel to the mainstream society, but not participating in building its prosperity.

Reading the electoral programs of the three strongest parties in the Swedish parliament of 2018, several common notions were strongly emphasized: migration and integration, culture and history, good competence in the Swedish language, societal norms and values. Foreigners who do not comply with the norms and do not accept these conditions will be expelled from the country. The programs of the political parties and the rhetoric used by the winning politicians echo wishes of the Swedish society more and more accepting proposals previously associated with the right wing parties and even the far right. It is significant that even the Social Democrats, for long decades known for their very liberal attitude, adopted some elements typical for their conservative rivals.

6 Conclusion

The issues of culture and politics, immigration and integration, rhetoric and narrative presented in the article provide a set of questions to which the post-modern state of the 21st century must find effective solutions. Solutions that are a result of effective management, financing, monitoring

and modification of the subject in question. This is a difficult task, especially in the context of the rapidly changing reality, so typical for the liquid (post-) modernity (Bauman 2000). The efforts and declarations of Swedish political parties, as exemplified by Social Democrats, Moderates and Sweden Democrats, show the extent to which Swedish society is determined in defending its values, culture, history, secure the wealth of present time and the prosperous future.

The contemporary multiethnic and multiracial society of Sweden, which has a long experience of emigration (ca. 1860–1920) and immigration (after the 1950s), seeks a balance between what is historically native and what is new, foreign or partially foreign. For liberals – supporters of "open doors" – Sweden needs immigrants. The newcomers are culturally and economically required. Apart from this, they allow the mainstream society to show solidarity and express empathy for those who are less privileged. Opponents of this approach indicate the misuse of Swedish welfare by strangers who did not co-create it. An uneven participation in building a welfare state generates a parallel society, which may lead to social, cultural, economic and political destabilization. The debate on Sweden of the 21st century continues. It did not start in 2018, but it goes far beyond the caesura of the 1980s. In this process various options and political constellations may be possible. Even these that at the moment seem the least likely.

The findings of the paper are based on a research project financed by the National Science Centre, Poland, program OPUS 12, grant nr. 2016/23/B/HS5/00140.

Bibliography

[1] AFTONBLADET. 2017a, https://www.aftonbladet.se/nyheter/krim/a/x2az8

[2] AFTONBLADET. 2017b, https://www.aftonbladet.se/nyheter/krim/a/LVMpJ/polisens-nya-rapport-61-utsatta-omraden-i-sverige

[3] BBC. 2018, *Europe and nationalism: A country-by-country guide* https://www.bbc.com/news/world-europe-36130006

[4] BBC. 2016, EU Referendum results, https://www.bbc.com/news/politics/eu_referendum/results

[5] BRÅ, Brottsförebyggande rådet. 2018, https://www.bra.se/om-bra/nytt-fran-bra/arkiv/press/2018-03-27-slutlig-brottsstatistik-2017.html

[6] CERROTTI, R. 2017, *Sweden was among the best countries for immigrants. That's changing*. Global Post, Sept.17th 2017, https://www.pri.org/stories/2017-09-11/sweden-was-among-best-countries-immigrants-thats-changing

[7] DEMOSKOP. 2018, https://demoskop.se/press/ny-matning-de-ar-viktigaste-valfragorna/#text

[8] EUROPEAN COMMISSION. 2009, *Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses*. EUROSTAT. 2018, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_asyappctza&lang=en

[9] EXPRESSEN. 2018, https://www.expressen.se/nyheter/val-2018/ny-matning-de-ar-viktigaste-valfragorna/

[10] MIPEX. 2018, http://www.mipex.eu/key-findings

[11] MODERATERNA. 2018, *Valmanifest* 18, https://moderaterna.se/valmanifest

[12] PARK, J. 2015, *Europe's Migration Crisis*, Council of Foreign Relations, https://www.cfr.org/backgrounder/europes-migration-crisis

[13] REUTERS. 2018a, https://www.reuters.com/article/us-eu-turkey/turkeys-erdogan-says-will-ask-eu-for-rest-of-3-billion-euro-aid-for-refugees-idUSKBN1GV1V8

[14] REUTERS. 2018b, https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-germany-crime/violent-crime-rises-in-germany-and-is-attributed-to-refugees-idUSKBN1ES16J

[15] SOCIALDEMOKRATERNAS VALMANIFEST. 2018, https://www.socialdemokraterna.se/aktuellt/2018/socialdemokraternas-valmanifest-2018/

[16] SVENSKA DAGBLADET. 2017, https://www.svd.se/okad-polisnarvaro-i-jonkoping

[17] VALMYNDIGHETEN. 2018, https://www.val.se/valresultat/riksdag-landsting-och-kommun/2018/valresultat.html

BANAŚ, M. 2010, *Szwedzka polityka integracyjna wobec imigrantów*, Kraków, ISBN 978-83-233-3120-9.

BAUMAN, Z. 2000, *Liquid Modernity*, Wiley 2000, ISBN 0-745624-10-3.

CASTLES, S. 2004, *The factors that make and unmake migrations policies*, "International Migration Review" Vol. 38/3, 2004. pp. 852 – 884.

DEBORG, G. 2004, *Society of the Spectacle*, Rebel Press 2004, ISBN 0-946061-12-2.

Michael Eliot Dove

Univerzita Mateja Bela

REDUCING IDENTITY TO NUMBERS: CAN CULTURAL TRENDS BE EXPLORED QUANTITATIVELY? /

REDUKCIA IDENTITY NA ČÍSLA: JE MOŽNÉ SKÚMAŤ KULTÚRNE TRENDY KVANTITATÍVNE?

Abstract**:** *Since its release in 2010, the Google Books Ngram Viewer has offered the public access to a corpus of unprecedented size, with the potential revolutionize research in the humanities. While taking its major limitations into account, this paper documents a series of experiments in using the Ngram Viewer and the Google search engine to investigate questions of American and Slovak cultural identity, using the author's experiences as an American teacher and translator in Slovakia as a point of departure. Specifically, the areas investigated are American ethnic identity, Slovak-American ethnic identity, Slovak identity historically and its ramifications for translation, and Central European identity.*

Keywords: cultural identity, ethnicity, digital humanities

1 Introduction

In December 2010, a team of scientists led by Harvard University's Jean-Baptiste Michel published an article in the journal *Science* announcing the creation of a corpus of unprecedented size, encompassing approximately "4% of all books ever published": the Google Books corpus. According to Michel et al., "Analysis of this corpus enables us to investigate cultural trends quantitatively", and they present several thought-provoking demonstrations, appealing to the curiosity of readers across disciplines by attempting to provide a newly quantitative approach to questions such as "How many words are in the English language?".[4]

Along with praise, the paper has received its fair share of criticism from scholars such as Pechenick et al., who concluded that the corpus, while massive, "[does] not represent an unbiased sampling of publications", with scientific literature being overrepresented, though not consistently so over time. They also pointed out that the Google Books corpus is biased towards prolific authors, treating each title with equal weight, regardless of its readership, which limits its applicability in assessing the salience of a concept or term in society at large.[5]

[4] Michel et al., p 176
[5] Pechenick et al.

Despite these valid reservations, I have taken it upon myself to explore several questions of American and Slovak cultural identity through the Google Books Ngram Viewer and the Google search engine, using my experiences as an American teacher of English, American studies and translation in Slovakia as inspiration.

2 Slovak-American roots

2.1 Roots in Slovakia – A matter of course

As a novice English teacher in Slovakia, charged with the task of leading 45 minutes of "English conversation" with a group of 14-year-olds, I tried to break the ice with what I considered to be a dependable conversation starter: "Where did your ancestors come from?" Most of the class looked at me, apparently confused. I rephrased the question: "What country did your great-grandparents come from?" More quizzical looks – first at each other, then back at me. Chalking up their reaction to shyness, I proceeded to call on students individually, soon realizing the naivety of my question: nearly all of them, aside from one "Czech Republic" and a lone "Vietnam", simply answered, "Slovakia."
"Interesting!" I commented, before moving on to what would hopefully be a more fruitful topic.

2.2 Roots in the US – An identity choice (for some)

Why did this seem to me to be such a sensible question to ask? The answer lies not only in my country of birth, the USA, but in the particular place and time in which I was raised. I grew up in a suburban town near Boston, Massachusetts, populated primarily by people who could be described as "white ethnics" – Americans who are regarded as white, but also choose to claim a more specific heritage, generally tracing their ancestry to the second, third or fourth wave of immigration (1830s to the present): German Americans, Irish Americans, Italian Americans, Polish Americans, etc. "Choose" is the operative word here because, as sociologist Mary Waters puts it:

> *"In the world of work and school and neighborhood, [these] individuals do not have to admit to being ethnic unless they choose to. And for an increasing number of European-origin individuals whose parents and grandparents have intermarried, the ethnicity they claim is largely a matter of* personal choice *as they sort through all of the possible combinations of groups in their genealogies…"* (my emphasis)[6]

Intermarriage may also conceal one of the last potential signs of one's ancestry: the family name. Take, for example, US Supreme Court chief justice John Roberts, actress Angelina Jolie and actor Paul Newman – all of

[6] Waters, p. 447

partially Slovak descent, despite their non-Slovak last names. Angelina Jolie's father, Oscar-winning actor Jon Voight, bears a last name whose Slovak origins are obscured by anglicization (originally "Vojtko", most likely)[7], a common practice among immigrants to the US, sometimes referred to as "Ellis Island names" based on largely apocryphal[8] anecdotes that immigration officials often altered or simply made up immigrants' family names. Former Minnesota governor Jesse Ventura, whose last name is inherited from his Slovak ancestors, yet is not obviously Slavic (at least to most Americans), nonetheless identifies as a Slovak American. Pop artist Andy Warhol chose not to – the son of ethnic Rusyn immigrants from what is now East Slovakia is famously said to have declared, "I come from nowhere".[9] Compare this with the experience of Japanese-American author Kesaya Noda, who writes, "Sometimes when I was growing up, my identity seemed to hurtle toward me and paste itself right to my face."[10]

Choice is a factor even in the apparently objective statistics on ancestry, because in the United States such figures are primarily drawn from the US Census, and thus self-reported. This means that, for statistical purposes, populations are only labeled as, say, Greek Americans, when they take it upon themselves to claim that label. For the purposes of studying migration, this is clearly problematic; for the purposes of studying ethnic identity, it is quite appropriate. Which brings us to my first question: has Americans', and specifically Slovak Americans', interest in their heritage shifted over time?

2.3 Roots Too

First generation (i.e. foreign-born) immigrant culture in the first half of the 20th century was largely born of necessity, consisting of ethnic enclaves and institutions, such as native-language newspapers, which served immigrants' immediate material and informational needs. In *Roots Too: White Ethnic Revival in Post-Civil Rights America*, author Matthew Frye Jacobson describes the emergence of later-generation (i.e. native-born) cultural institutions in the 1960s and 70s:

> *"the emergence of multiculturalism had provided a new language for an identity that was not simply 'American.' After decades of striving to conform to the Anglo-Saxon standard, descendants of earlier European*

[7] Votruba
[8] See Sutton
[9] Colacello, p. 14
[10] Noda, p. 243

immigrants quit the melting pot. Italianness, Jewishness, Greekness and Irishness had become badges of pride, not shame."[11]

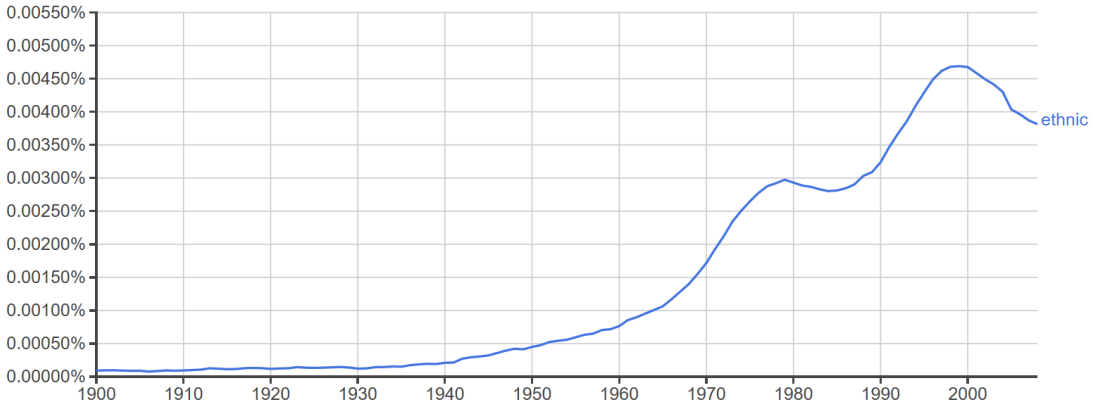
Slovak Americans were also a part of this trend, demonstrated by the founding of institutions such as the Slovak American Cultural Center, established in 1967.[12] The ethnic revival was further stimulated, or at the very least exemplified by the pop-culture phenomenon of *Roots*, the 1977 TV miniseries adaptation of Alex Haley's 1976 novel of the same name.[13] The multigenerational saga follows an African-American family from their primogenitor's capture in West Africa, through the harrowing Middle Passage and several generations of slavery, up to the Civil War and subsequent emancipation. It is difficult to overestimate the impact of *Roots*, one of the most watched television series in US history, seen by an estimated 85% of American households with televisions[14] (far more than the country's black population, which made up roughly 12% of the US at the time[15]) and included in many school curricula.

2.4 Quantifying the trend

One way to track a society's waxing and waning interest in a topic is by examining the use of language. While it may be tempting to extrapolate such trends from armchair musings or anecdotal evidence, we now have data sets and tools at our disposal which allow for a more quantifiable approach to humanities research. One of them is the Google Books Ngram Viewer, a tool that, using Google's repository of roughly 25 million books[16], plots the frequency of a given word or phrase over time. This manner of tracking frequency trends will be familiar to users of other corpora; however, what distinguishes the Ngram Viewer is the sheer size and scope of its corpus, with 155 billion words in American English alone (vastly outnumbering the second-largest corpus, iWeb, with 14 billion words, and the Corpus of Contemporary American English, with 560 million words), dating from year 1500 to 2008. In theory, this breadth may allow for a higher-fidelity representation of frequency, even of rarer terms, over a long period of time. The Google Books corpus consists exclusively of published books (not including, for example, newspapers), which are admittedly not fully representative of language or culture as a whole, but may nevertheless suffice for providing supplementary evidence of cultural trends. Conveniently, the Ngram Viewer allows the user to restrict their search to books in American English, allowing for a more accurate depiction of usage in the US specifically.

[11] Jacobson, p. 2
[12] Jacobson, p. 407
[13] Jacobson, p. 17
[14] Museum of Broadcast Communications
[15] U.S. Census Bureau, p. 9
[16] Heyman

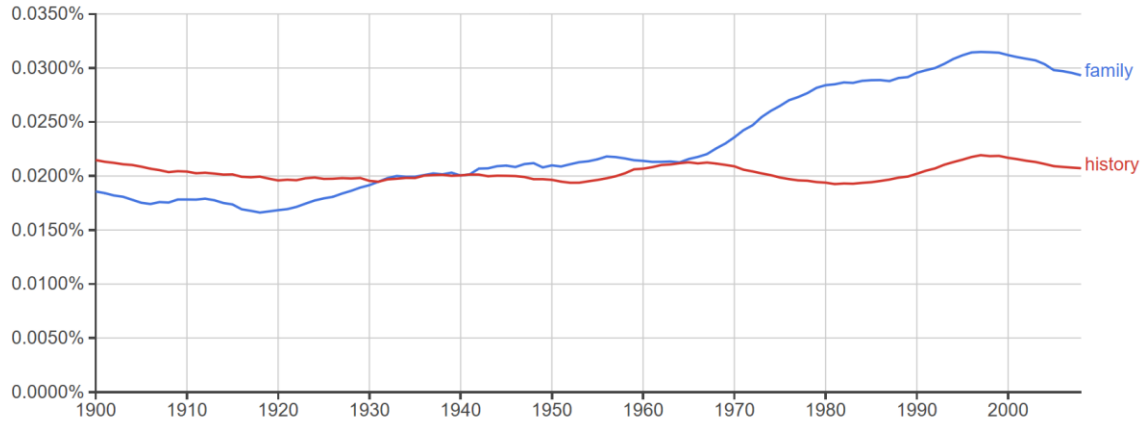
Of course, just as culture changes over time, so does language. And if it is our aim to track cultural trends as opposed to linguistic ones, we must be particularly careful in selecting our search terms. Even if we assume that a concept such as ancestry remains stable over time, the words used to describe it may nevertheless change. Case in point: while it is possible that the popularity of the miniseries *Roots* coinciding with an interest in Americans' heritage, it is also possible that it prompted an increase in the use of the word "roots" in particular to describe such heritage (though Haley by no means coined this usage; the Oxford English Dictionary's first mention of it dates to 1072[17]). I thus sought a less temporally bound phrase, starting with "ethnic heritage". Upon further reflection and plotting an Ngram of "ethnic", however, I came to the conclusion that this phrase may have also been subject to usage trends independent of its referent. This is particularly clear with "ethnic", which began as a synonym of "racial" in 1851 and only picked up steam after its meaning and usage were expanded in the mid-20th century.[18]

Graph 1: Frequency of "ethnic" in English books, according to the Google Books Ngram Viewer

I finally settled on "family history", as the usage frequency of both "family" and "history" has been relatively stable through the 20th and 21st centuries.

[17] Oxford English Dictionary
[18] Oxford English Dictionary

Graph 2: Frequency of "family" and “history” in English books, according to the Google Books Ngram Viewer

Graph 3: Frequency of "family history" in American English books, according to the Google Books Ngram Viewer

The upward trend predates the 1977 broadcast of *Roots* by a decade, lending support to the hypothesis that the miniseries’ popularity was more an indicator of an ongoing trend than its cause.
A search for the more specific phrase “Slovak heritage” yields interesting results. The line’s more turbulent contours are most likely a function of the search term’s much lower overall frequency and resultant volatility. Like “family history”, there is a clear upward trend starting in the 1960s and through the 70s.

Graph 4: Frequency of "Slovak heritage" in American English books, according to the Google Books Ngram Viewer

3 Which "Hungary" do you mean?

3.1 A significant distinction

One of the most fascinating aspects of learning a new language is discovering distinctions that do not exist in one's native languages. To me, a particularly significant example of this is the pair of Slovak words *Maďarsko* and *Uhorsko*, both of which mean "Hungary". To be more specific in English, explanation becomes necessary: while *Maďarsko* refers to the modern country of Hungary, *Uhorsko* refers to the historical Kingdom of Hungary, which encompassed much of modern day Central Europe (see p. 42). Slovak also boasts demonyms related to each: the word *maďar* referring to an ethnic Hungarian, the historical term *uhor* referring to a subject of the Hungarian crown.

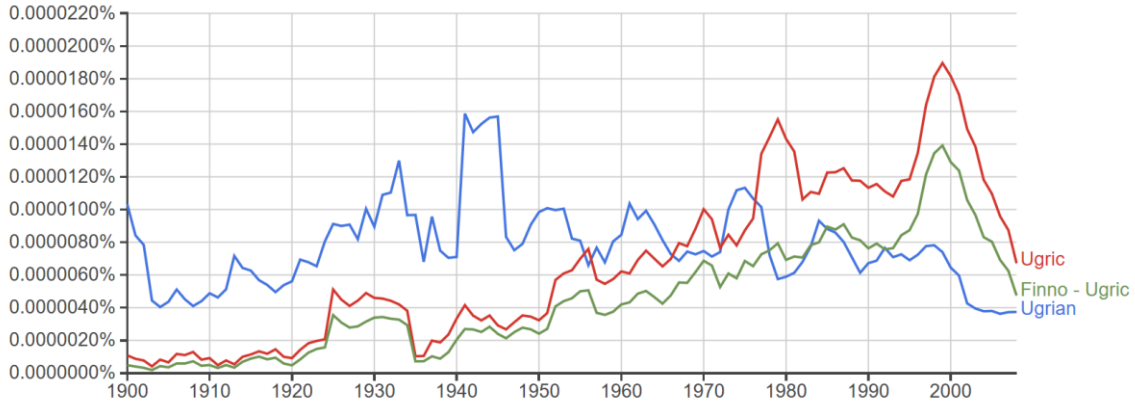
According to historian Alexander Maxwell, the "distinction between *uher* and *maďar* came into being through explicitly politicized language planning", specifically during the 19th-century Hungarian Reform Era, first among authors writing in German, including ethnic Slovaks such as Ján Csaplovics and Samuel Hojč (*Ungar* vs. *Magyar*), later spreading into other languages spoken in the Kingdom of Hungary, including Ukrainian, Romanian, Croatian, Slovene and Slovak, but not, tellingly, Hungarian (despite Hojč's attempts to introduce it).[19]

3.2 In pursuit of an English equivalent

The lack of this distinction in English is a point of contention for Slovakia's English users, evidenced by discussions in my course Translation into English. For some students, the desire to reflect a more nuanced view of the region's history and Slovak identity in English causes them to search

[19] Maxwell, pp. 35–38

desperately for a true English equivalent of the adjective *uhorský* (relating to the historical Kingdom of Hungary as opposed to the modern country or ethnicity). Many students have proposed the word "Ugrian", which, according to the Oxford English Dictionary[20], refers to "a division of Ural-Altaic peoples, which includes the Finns and Magyars" – clearly not a reference to the multiethnic Kingdom of Hungary. In fact, even when used appropriately, "Ugrian" has long been even less common than the synonymous "Ugric" and "Finno-Ugric" (see Graph 5 below).

Graph 5: Frequency of "Ugrian", "Ugric" and "Finno-Ugric" in English books, according to the Google Books Ngram Viewer

In English texts in Slovakia, however, "Ugrian" vastly outnumbers both "Ugric" and "Finno-Ugric". Using Google's search engine to conduct a rudimentary frequency count on 24 August 2018, I searched for all three terms with the operator "site:*.sk", thereby restricting the search to domains associated with Slovakia. The results were as follows:

Search term	**Number of results**
"Ugric" site:.sk*	424 results
"Finno-Ugric" site:.sk*	291 results
"Ugrian" site:.sk*	2730 results

The hits for "Ugrian" included "the Ugrian kingdom" on an informational site for tourists, "the Ugrian town of Nyírbátor" in an English-language Slovak newspaper, "Ugrian industry" in a study of economic history and "the Ugrian Secretary for Land Use" on the National Forestry Centre website, all of which are clearly stand-ins for *uhorský* as opposed to the word's established definition. Out the first 100 results, 85 used "Ugrian" in this non-standard sense.

[20] Oxford English Dictionary

3.3 My suggestion

Incidentally, translators who find themselves in such a position would be well advised to use the generally understood "Hungarian"; if the distinction between *maďarský* and *uhorský* is instrumental to the purpose of text, as in an article about an Slovak history, using "Magyar" to refer to the Hungarian language and ethnicity is a suitable solution with ample precedent behind it. See, for example, the use of "Magyar" and "Magyarization" in David P. Daniel's English translation of *Slovak History: Chronology & Lexicon* by Dušan Škvarna et al.[21]

3.4 Assertion of identity in translation

When asked, most students report finding this word in an online Slovak-English dictionary, such as *slovník.sk* or *webSlovník*. Whether such dictionaries are the ultimate source of this usage is not clear. More relevant to the present study is its exemplification of how powerful a motivator identity can be: translators going against their better judgement in the name of exactitude, but quite possibly also to establish the fact that Slovak ethnic identity predates Slovakia, specifically as Slovak (but not Magyar) subjects of the Hungarian crown.

3.5 Putting Slovak culture on the map – a long-term struggle

A convincing case can be made for the longstanding invisibility of Slovak culture and identity abroad, and the desire to clear it up is understandable. In the field of gastronomy, this invisibility can be seen in the attribution of Slovak dishes to Hungary. As an example, the canonical American cookbook *The Joy of Cooking* contains a recipe for "Liptauer Cheese", a spread consisting of cream cheese, sweet paprika and various other seasonings, which is commonly served as *Liptauer* in East Austrian vineyards. The name *Liptauer* is derived from the German name for the Slovak region of Liptov, known for its production of the Slovak cheese *bryndza*, the basis of the original dish, known in Slovak colloquially as *šmirkás* (or *bryndzová nátierka* in standard Slovak). "Liptauer Cheese" obscures the dish's Slovak origins in two ways – first by replacing richly flavorful Slovak brynzda with mild cream cheese, and secondly in its description: "This is Hungary's famous spiced cheese spread."[22] If used in the sense of *Uhorsko*, this would technically be correct, but it nevertheless obscures the ethnic Slovak origin of the dish, comparable to describing haggis as a British dish rather than a Scottish one.

Though it obviously still has a long way to go, the visibility of Slovak culture improved significantly when Slovaks established a joint state with the

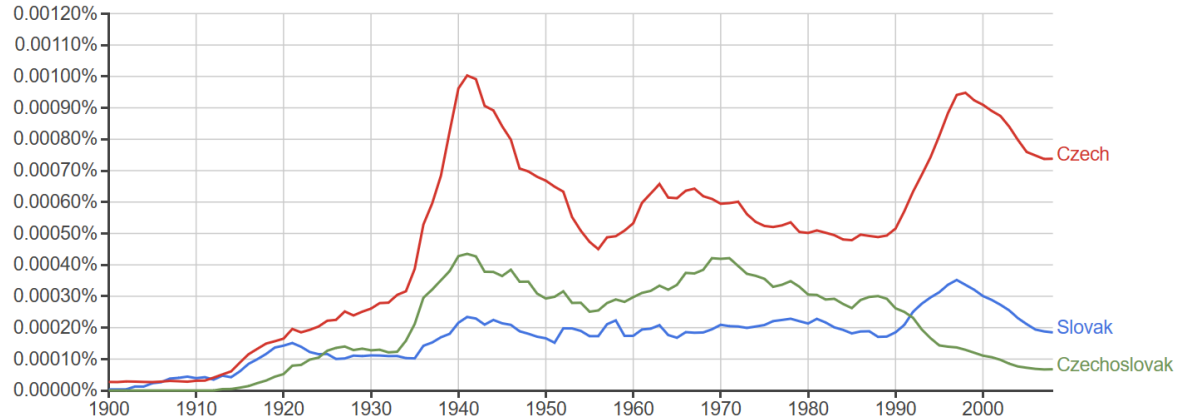
[21] Škvarna et al., p. 88
[22] Rombauer et al., p. 146

Czechs. The relationship between recognition abroad and statehood can be clearly seen in Graph 6 below: "Slovak", which can function both as an adjective and a demonym in English, is virtually nonexistent in English-language publications until the 20th century, leading up to the establishment of Czechoslovakia in 1918.

Graph 6: Frequency of "Slovak" in English books, according to the Google Books Ngram Viewer

In its own way, Czechoslovakia also obscured the distinct Slovak ethnicity. And despite the fact that Slovakia has been an independent country for nearly 25 years, to this day, many outside Slovakia and the Czech Republic still refer to "Czechoslovaks" or ask "Do you speak Czechoslovak?", subsuming Slovak ethnicity and culture under the name of its 20th-century state. As of this writing, a Google search for "Czech city of Bratislava" yields over 1,300 results, many of which were written after 1993. And "Czech" has always been far more common than "Czechoslovak" or "Slovak" (see Graph 7 below).

Graph 7: Frequency of "Slovak", "Czech" and "Czechoslovak" in English books, according to the Google Books Ngram Viewer

On the other hand, multiethnic states are the norm throughout the world; Slovakia itself contains several ethnic minorities, and from the standpoint of international recognition, Slovaks enjoy the distinct advantage of living in

a country named after them, where their native language is the state language.

4 Central Europe

4.1 Geographical identities

The first time I encountered the term “Central Europe” was as an undergraduate student in Vienna, in a course on, fittingly, Central European politics.

As an American growing up in the 1980s and 90s, my concept of European geopolitics was based on a rudimentary Cold War model, where countries west of the Iron Curtain were in Western Europe, and countries east of it were in Eastern Europe. Even after the revolutions of 1989, Eastern Europe continued to evoke a sense of backwardness and wildness in my young mind. When my classmate in Vienna suggested that we visit Bratislava for the weekend, it was with apprehensive fascination that I realized how close these two European capitals were. And when, due to a missed train connection from Prague back to Vienna, I awoke at three a.m. to find myself in Slovakia for the first time, it was difficult to maintain my composure and keep from panicking. Little did I know that one day in the not-so-distant future, this eminently livable Central European country would become my second home.

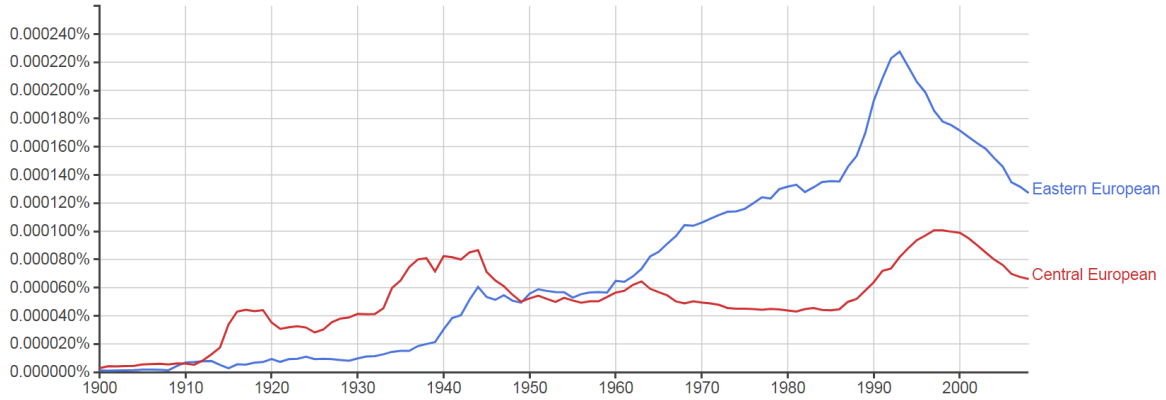
To be sure, political, cultural and other differences did exist between the two sides of the Iron Curtain. And the revolutions of 1989 could not and did not put an immediate end to these differences. Once the political divisions that maintained them had become a thing of the past, the East-West distinction no longer had the exclusive privilege of being the defining paradigm for European countries. Their societies, particularly those of countries of the former Eastern Bloc, could look to the future, imagine yet undreamt-of pan-national identities; they could also look to the more distant past.

In the case of countries like Austria, Czechoslovakia and Hungary, there was a deeper historical (and thus cultural) connection whose extent dwarfed the comparatively brief 40-year period of single-party Communist rule in the latter two: the various (and variously united) incarnations of the Austrian and Hungarian kingdoms. For Slovakia, this era constituted roughly a millennium of its history. With this common history comes a great deal of shared culture. Besides the obvious parallels in architecture, language and other areas, similarities can also be seen in less obvious domains, such as the use of decagrams when purchased cured meats and cheeses, a common practice in much of Central Europe, including Slovakia and Austria, but not Germany.[23]

[23] Sedlaczek, p.76

4.2 Quantifying the trend

This post-1989 trend can be clearly seen in Graph 8 below, plotting the frequency of "Central European" and "Eastern European" in books written in English.

Graph 8: Frequency of "Central European" in English books, according to the Google Books Ngram Viewer

Up until the late 1940s, or the beginning of the Cold War, "Central European" was actually more frequently used than "Eastern European", which, after peaking in 1993, dropped in use precipitously. At the same time, "Central European" was continuing to make gains following a slow decline into the 1980s. And yet we also see that not only did both terms decline in use, at least until 2008, but "Eastern European" continues to be used more frequently than "Central European", despite the relative success of the latter term.

4.3 The limits of Central Europe

In the 1990s, countries with a shared Central European heritage formed a number of international associations: the Visegrád Group (the V4), the Central European Initiative (CEI), Centrope, the Central European Exchange Program for University Studies (CEEPUS), the Danube Region (a strategic macro-region for cooperation within the EU) etc. In fact, affiliation with Central Europe is so appealing that Eastern Europe seems to have nearly disappeared. The CEI, for example, includes countries as far east as Belarus, Moldova and Ukraine.

This lack of clear boundaries is not unique among regions – the American South is another notoriously contentious example – but it can lead to ambiguity. On the Slovak web, references to phenomena such as "the largest castle in Central Europe" are exceedingly common. A Google search conducted on 29 August 2018 for "*najvačšie * v strednej Európe*" (the largest

[wildcard] in Central Europe) yielded over two million results.[24] In the tourism industry, superlatives are naturally sought out for their obvious appeal. But when such superlatives use "in Central Europe" as a qualifier, this raises the question: what countries does that actually include? Answers vary so widely that "Central Europe" is essentially rendered useless for the purposes of geographic delineation. Mind you that this does not detract from its validity in other domains less demanding of precision.

5 Conclusion

This type of quantitative approach to such difficult-to-define issues as cultural identity is fraught with problems. How do we know, for example, whether an increase in the frequency of "Central European" illustrates an increase in the use of that modifier to describe certain countries, an increase in interest in those countries regardless of their denomination, or an increased need to point out the location of those countries? More robust (albeit smaller) corpora offer tools to make some of these distinctions. Yet whether this would compensate for their more limited size would require comparative study, which, in the case of differing results among corpora, would in turn require a set of established sociocultural or linguistic truths as a touchstone for gauging the more accurate result.

In conclusion, I hope that this brief study will at the very least encourage discussion concerning the possibilities and limits of applying Google's corpora to research in the humanities.

Bibliography

[1] HEYMAN, S. 2015. [Online]. Google Books: A complex and controversial experiment. In *The New York Times*. Oct. 28, 2015. Available: https://www.nytimes.com/2015/10/29/arts/international/google-books-a-complex-and-controversial-experiment.html

[2] MUSEUM OF BROADCAST COMMUNICATIONS. [Online]. Roots. Available: http://www.museum.tv/eotv/roots.htm.

[3] PECHENICK, E. A. et al. 2015. [Online]. Characterizing the Google Books corpus: Strong limits to inferences of socio-cultural and linguistic evolution. In *PLOS ONE*. Available: https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0137041

[24] Google's search algorithm included various declensions of the modifier *najvačšie* (the largest) among its results.

[4] SUTTON, P. 2013. [Online]. Why your family name was not changed at Ellis Island (and one that was). Available: https://www.nypl.org/blog/2013/07/02/name-changes-ellis-island

[5] U.S. CENSUS BUREAU. [Online]. A Look at the 1940 Census. Available: https://www.census.gov/newsroom/cspan/1940census/CSPAN_1940slides.pdf.

[6] VOTRUBA, M. [Online]. Jon Voight. Available: https://www.pitt.edu/~votruba/qsonhist/celebrities/voightjon.html.

COLACELLO, B. 2014. *Holy Terror: Andy Warhol Close Up.* New York: Vintage Books, 2014. ISBN: 978-0804169868.

JACOBSON, M. F. 2006. *Roots Too: White Ethnic Revival in Post-Civil Rights America*. Cambridge: Harvard University Press, 2006. ISBN 978-0-674-01898-3.

MAXWELL, A. 2009. *Choosing Slovakia: Slavic Hungary, the Czechoslovak Language and Accidental Nationalism*. London: Tauris Academic Studies, 2009. ISBN 978-1-84885-074-3.

MICHEL, J., et al. 2011. Quantitative analysis of culture using millions of digitized books. In *Science* 331.6014. pp. 176–182.

NODA, K. 1989. Growing up Asian in America. In *Making Waves: An Anthology of Writings by and about Asian American Women*, ed. Asian Women United of California. Boston: Beacon Press, 1989. Pp. 243–251. ISBN 978-0807059050.

OXFORD ENGLISH DICTIONARY. 2009. Second Edition on CD-ROM, Version 4.0. Oxford: Oxford University Press, 2009. ISBN 978-0-19-956383-8.

ROMBAUER, I. S. et al. 1997. *Joy of Cooking*. New York: Scribner, 1997. ISBN 0-684-81870-1.

SEDLACZEK, R. 2004. *Das österreichische Deutsch*. Vienna: Ueberreuter, 2004. ISBN 978-3800070756.

ŠKVARNA, D. et al. 2002. *Slovak History: Chronology & Lexicon*. Trans. David P. Daniel. Wauconda: Bolchazy-Carducci Publishers, 2002. ISBN 80-08-00400-2.

WATERS, M. Optional ethnicities: For whites only? In *Origins and Destinies: Immigration, Race and Ethnicity in America*, ed. Pedraza, S. & Rumbaut, R. Belmont, CA: Wadsworth Press. Pp. 444–454. ISBN 978-0534214449.

Roman Ličko

Katedra anglistiky a amerikanistiky
Univerzita Mateja Bela
Matej Bel University

A CLASH OF POLITICAL CULTURES: EXAMPLES OF AMERICAN PERCEPTIONS OF SLOVAKIA AND SLOVAKS DURING THE SECOND WORLD WAR /

STRET POLITICKÝCH KULTÚR: PRÍKLADY AMERICKÉHO VNÍMANIA SLOVENSKA A SLOVÁKOV POČAS 2. SVETOVEJ VOJNY

Abstrakt: *Snahou autora bolo poukázať na špecifiká vo vnímaní politickej kultúry Slovákov z pohľadu americkej vlády v rokoch 2. svetovej vojny. Predmetom skúmania boli archívne pramene americkej vlády doplnené sekundárnymi zdrojmi z odboru slovenských a amerických dejín. Štátny department (ministerstvo zahraničných vecí), americká diplomacia a spravodajská služba OSS (Office of Strategic Services) sledovali vývoj na Slovensku i medzi americkými Slovákmi pred a v priebehu vojny. Opierajúc sa o definíciu politickej kultúry ako súboru zakorenených a dlhodobých hodnôt spoločnosti autor načrtáva tri odlišnosti medzi americkou a slovenskou politickou kultúrou v danom období. Jeho hlavným argumentom je tvrdenie, že stret oboch politických kultúr bol výsledkom odlišného vnímania pojmov nezávislosť, politická reprezentácia a úloha náboženstva v štáte.*

Keywords: political culture, Slovaks, Slovak-Americans, Slovak nationalism, authoritarianism, fraternal-benefit organisations, WWII, Slovak autonomy, Slovak independence, 1938–1945, Slovak League, antisemitism

Introduction

It is difficult to imagine anyone having been born in East-Central Europe in the early 1970s without their personal identity having been affected by the politics of the Cold War.[25] Slovaks, then living in a communist Czechoslovakia, were no exception.[26] In popular imagination the Iron Curtain was a clear delimitation between the cultures of the East and the West.[27] Some politically-minded opponents of the regime emigrated to the

[25] The author, born in 1971, belongs to this generation.

[26] This paper was written to accompany a presentation given at the conference entitled Experience of Otherness: Personal and Political Identity and its Reflection in Culture, Literature, Translation and Humanities.

[27] *The West* is usually defined as the "non-Communist states of Europe and America", but the term may also be used in its broader sense as "That part of the world which is generally termed western, as

West, but the majority of Slovaks remained to live in a totalitarian state. The East was not only a geographical location, however. It was a state of mind – a trait of the national character with its roots in modern history of the region. Had it not been for the silent majority, or at least a sizeable minority, the totalitarian regime would not have survived for another two decades. The political mind-set of the East, with its tendencies towards authoritarianism and nationalism, survived the end of the Cold War.[28] It is possible to argue—from a historical perspective—that this essentially non-Western worldview is an inseparable part of 20th-century Slovak political culture. This article, drawing on archival research, is a contribution to that argument focusing on American perceptions of the Slovak political culture during the Second World War.

The notion of political culture was introduced and developed by political science.[29] In broad terms it may be defined as "the shared values and beliefs of a group or society regarding political relationships and public policy".[30] The rise of European nationalism in the interwar period was an expression of such shared consciousness. In Slovakia, for example, extreme nationalists demanded authoritarian rule as a remedy to what they saw as the failed ethnic policies of a Western-style democracy embodied by the Czechoslovak state. As indicated above, political culture is a reflection of "deep-seated, long-held values characteristic of a society or group rather than ephemeral attitudes towards specific issues".[31] In this light, the striking similarities between the resurgence of extreme Slovak nationalism in the 21st century and its earlier form during WWII seem less surprising. The following is a brief presentation of three examples of Slovak political culture as it was perceived by the U.S. government in both Slovakia and in the community of Slovak-Americans in the lead-up to and during the Second World War.[32]

---

contrasted (in both historical and cultural terms) with the East or the Orient. See BERRIDGE, G.–JAMES, A.–Lloyd, L. *The Palgrave Macmillan dictionary of diplomacy*, 2nd edition. New York : Palgrave Macmillan Publishers Ltd, 2003, p. 276.

[28] Indeed, the recent resurgence of extreme nationalism in Slovakia suggests that quite a few Slovaks still prefer authoritarian, nationalist-oriented rule to civic society. The spectre of a collective enemy haunts the imagination of nationalist politicians as well as the man in the street.

[29] Scholarly interest in the subject of political culture arose in the 1950s when historians set out to understand the rise of totalitarian regimes in Germany, Russia and other European countries.

[30] SWEDLOW, B. Political Culture. In *Encyclopedia of Modern Political Thought.* Los Angeles : SAGE Reference/CQ Press, 2013). Accessed October 22, 2018. Availbable: https://www.researchgate.net/publication/274073884_POLITICAL_CULTURE.

[31] WINKLER, J. Political Culture. In *Encyclopaedia Britannica*, Encyclopaedia Britannica, 2018. Accessed October 22, 2018. Available: https://www.britannica.com/topic/political-culture.

[32] The analysis of the American attitudes towards Slovakia and Slovak-Americans in this article is based on the author's study of primary documents in U.S. governmental archives. See bibliography for the full list of the sources.

1 Perceptions of Slovak autonomy and independence

The interest of the United States' government in Slovakia rose sharply during the Czechoslovak crisis in September 1938. Following the Munich Agreement, which provided for inclusion of the Sudetenland areas of Czechoslovakia into the German Reich, Slovak political leaders declared autonomy on October 6th, 1938.[33] This happened at the meeting of the Slovak political leaders in Žilina, initiated by the executive committee of the Slovak People's Party (HSĽS)—the strongest political body in Slovakia, enjoying large public support. The party was led by politician and Roman Catholic priest Jozef Tiso.[34] According to historians Tiso represented the party's moderate clerical wing, while another nationalist—Vojtech Tuka led its radical faction with strong fascist leanings. In 1938 the American government did not have a centralised intelligence-gathering agency, and its main source of information about political developments in Slovakia came from its foreign diplomatic service. Wilbur J. Carr, American minister to Czechoslovakia, wrote frequent despatches from his legation in Prague. Another member of the diplomatic staff—George Kennan—compiled special reports on conditions in Slovakia.[35] Their analyses were primarily made for the Department of State—the American ministry of foreign affairs, the head of which was the president's chief foreign policy advisor. From 1942, U.S. intelligence on political developments in Slovakia was coordinated and assessed by the newly established Office of Strategic Services (OSS).[36]

To American observers, the overall atmosphere in Slovakia in the months after Munich resembled that of a Nazi province. According to Carr, the swastika had been flown freely by the Germans without stirring up apparent feelings of antagonism in the local population.[37] One report noted that the "pro-Nazi orientation of the Tiso-Tuka movement in Slovakia had long been apparent", but it was only after Munich that the party "came out openly against the Czechoslovak republic, against democracy generally, and

[33] The Žilina Agreement called upon the government of Czechoslovakia to enact autonomy within the framework of the existing Czechoslovak republic.

[34] Tiso emerged as the leader of the HSĽS and a main advocate of Slovak autonomy after the death of Andrej Hlinka in August 1938.

[35] W. J. Carr's diplomatic correspondence from Prague is deposited in the Library of Congress, the Manuscript Division, Washington D.C. Some of Carr's reports are now part of the National Archives, Records of the U.S. Department of State Relating to the Internal Affairs of Czechoslovakia 1910–1944 (available as Decimal File 860f on microfilm). So are those written by George Kennan. These were also published in a book; see KENNAN, G. F. *From Prague After Munich: Diplomatic Papers,* 1938–1940. Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1968.

[36] The Office of Strategic Services was established by the Military Order issued by President Roosevelt on June 13, 1942. A predecessor of the modern CIA, the OSS brief was to collect and analyse intelligence required by U.S. foreign-policy makers and Joint Chiefs of Staff. See DEAR, I—KATZ, B. M. Office of Strategic Services. In DEAR, I.–FOOT, M. R. D. *The Oxford Companion to World War II*. New York : Oxford University Press, 1995, p. 650.

[37] 860f.00/589, Wilbur Carr to the Secretary of State, Review of Czechoslovak Internal Developments since Munich, Dec. 20, 1938, p. 15.

for a new world order in Europe".[38] In the wake of Munich the Czechoslovak government had to deal urgently with several problems. Amongst the most pressing were the re-demarcation of its western frontier, the election of a new president and the passage of an enabling act.[39] In addition, the Hungarian government requested immediate negotiations on the cession of Slovakia's southern regions provided for in the Munich Agreement. The feeling of American disbelief at the behaviour of the Slovak political leadership in this situation is best described in the report to the Secretary of State on December 20, 1938:

> "…one might have supposed that people would have been willing out of common patriotism to set aside domestic political differences until these dangerous problems had been settled. This was not the case. A week had not elapsed after the announcement of the Munich agreement before the Slovaks—now represented exclusively by the Hlinka extremists—took advantage of the catastrophic difficulties of the Prague Government to demand complete autonomy."[40]

The declaration of Slovak independence in March 1939 was part of Hitler's plan to destroy Czechoslovakia. In this, the German leader had been actively assisted by the radicals within the HSĽS. The party moderates grouped around Tiso—then head of the Slovak autonomous government—were more wary of cooperating with the Nazis because independence was their long-term goal, to be achieved gradually.[41] During the short existence of the second Czecho-Slovak Republic, however, they did very little to preserve their common state with the Czechs.[42] Moreover, since gaining autonomy in 1938, the HSĽS leaders worked systematically to build a strong authoritarian state, dismantling one by one the remaining democratic institutions of pre-war Czechoslovakia.[43] By March 1939 all the opposition parties in Slovakia had been either banned or forced to join ranks with the HSĽS. The party had established a monopoly over the media and built

[38] NA, Washington D. C., OSS, RG 226 E 100, Box 3. Preliminary Report on the Czechs, Slovaks and Carpathian Russians.
[39] Czechoslovakia's borders had to be renegotiated as a consequence of Germany's takeover of German-speaking areas. The office of the president was vacant following the abdication of Eduard Beneš on October 5th, 1938. The enabling act was to give more powers to the government in Prague with a view to stabilising the transitional period after Munich.
[40] 860f.00/589, Wilbur Carr to the Secretary of State, Review of Czechoslovak Internal Developments since Munich, Dec. 20, 1938, p. 3.
[41] BYSTRICKÝ, V. The Munich Conference to the declaration of independence. In *Slovakia in History*. Edited by Mikuláš Teich, Dušan Kováč and Martin Brown. New York : Cambridge University Press, 2011, 170.
[42] The Second Czechoslovak Republic spans the period from September 30, 1938 to March 14, 1939. As of November 22, 1938, the official name of the country was spelled with a hyphen—i.e. Czecho-Slovakia.
[43] "The process of building an anti-democratic authoritarian system contained all the features, characteristics, methods and procedures of similar developments in other authoritarian and fascist countries, with some nationally specific features." See BYSTRICKÝ, V. The Munich Conference to the declaration of independence, 161.

a military-style state police.[44] This rolling back of democracy was tolerated or accepted by the majority of population.[45]

American diplomatic missions in European capitals watched Slovakia closely as the second Czechoslovak crisis unfolded in March 1939.[46] The main responsibility for the worsening of relations between Prague and Bratislava was placed on the shoulders of Tiso's government. This, in the view of W. J. Carr, warranted the strict military measures imposed by the central government.[47] In their analyses of the immediate causes resulting in the break-up of Czechoslovakia, American diplomats somewhat exaggerated the role of Tiso's government.[48] According to the U.S. ambassador to France, for example, "there had been a large degree of complicity on the part of prominent Slovak leaders".[49] Taking a long view, however, the assessment of political situation in Slovakia by the Department of State analysts was correct. The March crisis was seen in Washington as "having stemmed predominantly from the truculent spirit of bravado that had characterized Slovakia's dealings with Prague since the Munich Agreement."[50] Unsurprisingly, the official reaction by the United States, which came on March 17, made no reference to Slovakia's newly gained independence. Instead, it deplored the demise of Czechoslovakia, the state of a free and independent people:

> "This government, founded upon and dedicated to the principles of human liberty and of democracy, cannot refrain from making known this country's condemnation of the acts which have resulted in the temporary extinguishment of the liberties of a free and independent people with whom, from the day when the Republic of Czechoslovakia attained its independence, the people of the United States have maintained especially close and friendly relations."[51]

---

[44] This was the Hlinka Guard, set up by the HSĽS on October 8, 1938. In 1942 the Hlinka Guard was employed by the Slovak government to administer the deportation of Slovak Jews to concentration camps.
[45] Valerián Bystrický writes: "The specific character of developments in Slovakia during autumn 1938 arose from the fact that anti-democratic measures were more or less tolerated or accepted by the population, because the achievement of a 'united front' and the calming of the political scene were regarded as priorities. BYSTRICKÝ, V. The Munich Conference to the declaration of independence, 162.
[46] Most frequently in this period, the Secretary of State received messages from the U.S. embassies and legations in Prague, Berlin, Budapest, Warsaw and Paris.
[47] In a desperate measure to prevent Czechoslovakia from breaking up, the Prague government decided for a military intervention in Slovakia. During the night of March 9–10, the Czech Gendarme troops occupied Slovakia and placed the Slovak radicals under arrest. Tiso's government was dismissed. The military measures were revoked on March 11.
[48] Today we know that the decision to declare independence on March 14 was forced upon the Slovak government by Hitler. Tiso was called to Berlin where he was presented with a choice—either declare independence or face possible occupation by Hungary and Poland.
[49] 860f.00/624, Telegram No. 476, William C. Bullitt to the Secretary of State, March 14, 1939.
[50] 860f.00/852, Report of the Division of European Affairs, Department of State, March, 1939, p. 1.
[51] 860f.00/690A, Telegram from Sumner Welles, the Acting Secretary of State to the American Legation in Prague, March 17, 1939.

Americans struggled to understand why Slovak political leaders did not do their utmost to save the last democracy in Central Europe after Munich. They did not find anything in the actions of the Slovak leaders that would indicate any loyalty to the common Czechoslovak state. This was hardly surprising. To the American mind, allegiance to a democratic republic takes preference over local interest. A lesson from America's history, the spirit of compromise is celebrated as one of the true American virtues.[52] This ability to overcome individual differences and rise above partisanship in times of crisis has become part of American political culture. As for Slovak independence, so much cherished by the Slovak nationalists and opponents of the Czechoslovak state, Americans took a critical view. In May 1939, George Kennan wrote to Washington:

> "[The Slovak Republic's] foreign policy is subordinated by open agreement to that of the Reich. In internal matters, it has exactly the same independence as a dog on a leash. As long as the dog trots quietly and cheerfully at his master's side—and in the same direction—he is quite free; if he starts out on any tangents of his own, he feels the pull at once."[53]

2 Attitudes towards Slovak-American politics in the United States

America is often said to be a melting pot of cultures. By the same token it should be considered as a great cauldron of different political traditions. Ever since 1848 the country was continuously flooded by political emigrants who were fleeing political oppression and persecution in the Old World. Immigration to the United States peaked in the early 1900s, just before the eve of WWI. The majority of the roughly 12.5 million people who migrated to the United States between 1890 and 1910 came from Eastern Europe.[54] Slovaks, whose home country was Austria-Hungary, were the second largest of the Slavic groups, following the Poles, in this period.[55] It was customary for Slovaks in America to keep their cultural traditions through their fraternal-benefit organisations. Many of these societies would

[52] In his article "Finding a Way Forward", Edwin S. Grosvenor examines the importance of the spirit of compromise in American history. He argues that had it not been for the great political compromises—e.g. at the Constitutional Convention of 1787 concerning representation—there would have been no United States of America. See GROSVENOR, E. S. Compromise: Finding a Way Forward. In *American Heritage*. Accessed October 22, 2018. Available: https://www.americanheritage.com/content/finding-way-forward.
[53] KENNAN, G. F. 1968. *From Prague after Munich*, 135.
[54] The main source of European immigration at that time was Austria-Hungary, Italy, Greece, Poland and Russia. See ROBILA, M. [Online]. Characteristics of Eastern European Immigration in the United States. In *Journal of Comparative Family Studies* 39, no. 4, 2008. Pp. 545–56. Accessed October 22, 2018. Available: http://www.jstor.org/stable/41604245.
[55] GREGORY, C. F. Slovak Immigration to the United States in Light of American, Czech, and Slovak History. In *Nebraska History* 74, 1993, 131.

maintain a keen interest in their old country's politics. This was the case of the Slovak League in America, whose leaders publicly engaged in Slovak-American politics during WWII with a view to asserting their views on the future of Slovakia. Their political agenda in the United States was closely scrutinised by a special division within the OSS known as the Foreign Nationalities Branch (FNB).

The differences between Slovak and American political traditions became starkly apparent when it came to direct communication between fraternal leaders and their government. The question of the recognition of independent Slovakia was a case in point. Dissatisfied with the progress of Slovak emancipation within the framework of the Czechoslovak republic, the leaders of the League endorsed Slovak independence after it was declared in March 1939.[56] Shortly afterwards, the League launched its American campaign for the diplomatic recognition of Slovakia. In his letters to the Secretary of State, the president of the League, Joseph Husek, urged the U.S. government to accord full recognition to the Slovak state.[57] Justifying his plea on August 4, 1939, he used the most extraordinary argument. Referring to Slovaks as an "innately democratic people", Husek contended that "the cause of democracy can best be served and the historical mission of the United States fulfilled" if the country was "willing to extend to such small but courageous nations, as are the Slovaks, much needed moral encouragement [i.e. diplomatic recognition]."[58] Unsurprisingly, the answer from the Department of State was in the negative. The U.S. government did not intend to depart from its position adopted upon the break-up of Czechoslovakia.[59] After this the leaders of the League directed their attention to the Slovak-American press. Their campaign for recognition continued until the United States entered WWII in December 1941. For their extreme nationalism and open support of the regime under the aegis of Hitler, they were often criticised by the OSS. One report in 1944 described the League's political agenda as follows: "The varied career of the Slovak League has been that of an extreme Slovak nationalistic group which, to gain its partisan ends, followed a line that brought it close to the Nazi new European order."[60]

One of the peculiarities of Slovak-American politics that drew the attention of FNB analysts was the question of political representation. In their reports

[56] Mark Stolarik writes: "After some hesitation the majority of American Slovaks, as represented by the League of America, decided to support the independent Slovak State." See STOLARIK, M. M. 1992. Slovaks in Canada and the United States, 1880-1990: Similarities and Differences. In *Chair in Slovak History and Culture Occassional Papers*, No. 1, 14.

[57] Joseph Husek, the president of the Slovak League, wrote to Cordell Hull on April 4 and then again on August 4, 1939.

[58] NA, Washington D. C., 860f.00/892, roll 15, 1910 – 1939. J. Husek, President of the Slovak League to Secretary of State, August 4, 1939.

[59] NA, Washington D. C., 860f.00/892. Pierrepont Moffat, Chief of the Division of European Affairs to J. Husek, August 21, 1939.

[60] NA, Washington D. C., OSS, RG 226 E 100, Box 3. Preliminary Report on the Czechs, Slovaks and Carpathian Russians.

they noted that fraternal leaders and their newspaper editors wielded a great deal of power over their rank and file. Theoretically speaking, political representation occurs "when political actors speak, advocate, symbolize, and act on the behalf of others in the political arena".[61] In this respect, American observers found the relations between the grassroots of Slovak fraternals and their political representatives flawed and wanting. As one FNB analyst observed in 1944, when it came to political issues, "it was not customary for such leaders to consult the majority even within their own societies". The League, for example, never held a referendum on the subject of Tiso. Leaders often found themselves in disagreement with their own newspaper editors. This lack of mandate and political opportunism resulted in a situation in which "a plethora of self-appointed gauleiters wrangle among themselves for the maintenance and expansion of their spheres of influence."[62]

The influence of religion was another aspect of Slovak political culture that caught the attention of the American government. Long accustomed to the principle of the separation of church and state—guaranteed by the First Amendment to the Constitution—Americans found the idea of a state religion abhorrent to their political instincts. In contrast, the wartime Slovak state officially proclaimed Roman Catholicism part of its state ideology. Tiso was a Catholic priest, and so were dozens of other state officials, whether they were members of the Slovak Diet, the State Council, or functionaries of the Hlinka Guard.[63] Slovaks brought their religiosity to the New World, and the composition of religious denominations in Slovak-American communities reflected the situation in the old country. According to the census carried out in 1930, 74% of Slovaks settled in the United States were Roman Catholic.[64] Slovak Lutherans, in contrast, were a minority (around 15%).[65] The Slovak autonomists at home maintained close relationships with the League, which had become, by the late 1930s, an umbrella fraternal for the majority of Slovak-American Catholics. The organisation, in turn, provided active support to Hlinka and Tiso. During the Czechoslovak crisis in the summer of 1938, the League sent an official delegation to celebrate the 20th anniversary of the Pittsburgh Agreement in Bratislava. The OSS believed that the "League supported these dissident Slovak leaders because many of its own leaders [in the United States] were priests who as such supported their fellow priests Hlinka and Tiso".

[61] DOVI, S. [Online]. Political Representation. In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Accessed October 22, 2018. Available: https://plato.stanford.edu/entries/political-representation/

[62] NA, Washington D. C., OSS, FNB Files, 1942 – 1945, INT-9CZ-618, January 27, 1944, p. 4.

[63] KAMENEC, I. The Slovak state, 1939–1945, 179.

[64] NA, Washington D. C., OSS, RG 226 E 100, Box 3. Preliminary Report on the Czechs, Slovaks and Carpathian Russians.

[65] NA, Washington D. C., OSS, RG 226 E 100, Box 3. Preliminary Report on the Czechs, Slovaks and Carpathian Russians.

3 Views on the persecution of Jews and Slovak antisemitism

The varying perceptions between Americans and Slovaks when it came to the persecution of Jews during WWII were determined by several historical factors. Firstly, the Jews had never been persecuted by the United States government as a specific ethnic or religious group—neither before in the country's history, nor during the Second World War. In contrast, the Jews living in Central Europe had been subjected, since the Middle Ages, to numerous forms of abuses—from various limitations of their rights as citizens and confiscation of property to forced expulsions and public executions. In other words, wartime antisemitism and the Holocaust in Europe were a culmination of a long history of institutionalised forms of antisemitism. Secondly, despite many differences, antisemitism in popular culture—in both Slovakia and the United States, did share a few similarities during this period. During the Depression and WWII, anti-Semitic sentiments among the general public and some political circles reached their historic peak in America.[66] This coincided with a wave of both institutionalised and popular antisemitism in Slovakia in the 1930s and during the war. Historically speaking, both countries also share a tradition of prejudice and suspicion towards the Jews stemming from misguided Christian teachings.[67]

The institutional persecution of the Jews in Slovakia began in April 1939.[68] The Slovak government first determined by law who was to be considered a Jew. Then it proceeded to restrict the rights of Jews as citizens in public life and commerce. This was followed by a series of measures which deprived them of their possessions. In 1940 state authorities began to appropriate Jewish property, through a process known as Aryanization.[69] On September 9, 1941 Slovakia promulgated a Jewish Code based on Nazi Germany's Nuremberg Laws. According to a prominent Slovak historian specialising in the history of wartime Slovakia, it was one of the cruellest anti-Semitic laws in modern European history.[70] The discriminatory measures did not meet with any signs of disapproval from the general population. In fact, the ruling

[66] In the most comprehensive work on the subject, Leonard Dinnerstein dubbed this era "Antisemitism at High Tide". See DINNERSTEIN, L. *Antisemitism in America*. New York : Oxford University Press, 1994, 128–149.

[67] Looking across American history, Dinnerstein identifies Southern evangelical Christianity as the main source of popular antisemitism in America. See chapter "The Emergence of an Antisemitic Society (1865–1900)" in DINNERSTEIN, L. *Antisemitism in America*, 35–57.

[68] On April 18, the Slovak government issued Ordinance 63. It established a legal definition of a Jew based on a religious principle. See LIPSCHER, L. The Jews of Slovakia: 1939–1945. In DAGAN, A.–HIRSCHLER, G.–WEINER, L. (eds.) *The Jews of Czechoslovakia Volume III.* Philadelphia : The Jewish Publication Society, 1984, 165.

[69] Aryanization was a euphemistic term used by Nazi regimes to describe their drive to strip the Jews of their jobs and property. See HAYES, P. Aryanization. In LEVY, R. (ed.) *Antisemitism: a historical encyclopedia of prejudice and persecution. Vol. 1,* Santa Barbara, Calif : ABC-CLIO, 42.

[70] Jews could only be employed in the state and private sectors with permission from the authorities. They were not allowed to travel or attend public schools or public events. Morning and evening curfews were imposed. They could not marry non-Jews. See KAMENEC, I. The Slovak state, 1939–1945, 188.

HSĽS used antisemitism to maintain its public support.[71] By the beginning of 1942 Slovakia's 89,000 Jews became a mass of pariah citizens without any human rights or property. The Slovak government tried to solve this problem by concentrating its Jews in forced labour camps.[72] Responding to a German offer, it finally decided to deport Slovak Jews to concentration camps in German-occupied Poland in March 1942. Despite the Vatican's disapproval, deportations continued until October that year.[73] Out of 58,000 Jews deported from Slovakia, only 300 survived.[74] Deportations took place under the presidency of Jozef Tiso, the head of the Slovak state. After the war the former president showed little remorse about the fate of the Slovak Jews in the war.[75]

The persecution of Jews at the hands of the Slovak government occupied the minds of both American diplomats as well government officials in Washington. They tried to understand the causes of antisemitism and commented on the anti-Jewish legislation. In February 1939 George Kennan asked, in a personal conversation with Tiso, what the Slovak government was planning to do with its Jews. He received the reply that "the influence of the Jews in the political and economic life of Slovakia would have to be eliminated" and that the Slovak government "would not shy at extreme measures in pursuing this purpose".[76] Explaining the modern roots of anti-Semitic prejudice, the American diplomat contended that Hungarian-speaking Jews in towns "looked to Budapest for cultural inspiration" whereas the rest of Slovakia's Jewish townsfolk "had a German cultural orientation". This, in his opinion, contributed to the feeling that "the Jews have always sided with the oppressors, against the native population". In the countryside, Slovak Jews had "played a conspicuous part in the economic life of the Slovak village", which caused "widespread resentment on the part of the Slovak population".[77] The impact of the Jewish Code was further assessed by the U.S. Treasury Department. In the opinion of its legal experts, the law was "unique in the field of discriminatory measures" because of the fact that it comprised all the anti-Semitic regulations in one comprehensive law. It was also unprecedented in its "severity" and the

[71] PHAYER, M. *The Catholic Church and the Holocaust, 1930-1965*. Bloomington : Indiana University Press, 2000, 14.
[72] TÖNSMEYER, T. Holocaust in Slovakia, 662.
[73] PHAYER, M. *The Catholic Church and the Holocaust*, 46.
[74] During the German occupation of Slovakia in autumn 1944 deportations resumed. In an operation organised and carried out by the Nazi troops, a further 13,000 Slovak Jews ended up in concentration camps. All in all, two-thirds of the Slovak Jewry were either killed or perished in concentration camps during the Second World War. KAMENEC, I. The Slovak state, 1939–1945, 190.
[75] During his trial in 1946, Tiso defended himself by saying that Slovakia had to "solve the Jewish Question". TÖNSMEYER, T. Holocaust in Slovakia, 707.
[76] KENNAN, G. F. *From Prague after Munich*, 51.
[77] KENNAN, G. F. *From Prague after Munich*, 50.

"elaborate and detailed provisions for the confiscation of Jewish property".[78]

Americans experienced Slovak antisemitism first-hand once Slovaks began settling in the United States en masse after 1890. At that time, the whole of Europe was in the grip of a new and particularly ferocious wave of anti-Jewish resentment. The timing of Slovak immigration was one of the reasons why anti-Semitic sentiments among Slovak-Americans were so pronounced. The OSS noted that Czech immigration to the United States had started a generation or two earlier than Slovak immigration.[79] Thus, many incoming Slovaks brought to the New World not only a passion for the old country's politics, but also strong anti-Semitic prejudice.[80] The Catholicism of their European parents in the Old World also played its role in America.[81] The United States government learnt about the antisemitism of Slovak Americans mainly through their fraternal press. In 1944 the OSS counted 43 Slovak-language newspapers characterized by "constant praise of the Slovak Quisling government, support of racialism and antisemitism, attacks on democracy, praise of Hitler and his new order in Europe".[82] Before Pearl Harbor, Slovak-American newspapers associated with the League frequently carried appeals by Slovak government officials. In November 1939 Katolícky Sokol quoted Jozef Tiso as saying: "There has never been so much joy in Slovakia as there is now. Slovakia has built an apparatus for propaganda with which it can combat all the lies spread by Czechs, Czechoslovaks, Hungarians and the Jews."[83] Antisemitism was not confined to the Catholic fraternals, however. In 1942 an FNB agent reported on the remarks made by the President of the National Alliance of Slovak Lutherans: at a meeting of Slovak leaders in Pittsburgh, the Slovak leader voiced his concerns about "the powerful Jews in Washington".[84]

Conclusions

The views of the American government and Slovak nationalists both in Slovakia and the United States during WWII clashed, as the two political cultures were at odds over the issues of independence, political

[78] Franklin D. Roosevelt Presidential Library and Museum. Box 37 War Refugee Board, Rescue of Jews in Slovakia. Report by the Treasury Department, F. B. Smith to Bronz. June 5, 1944.
[79] NA, Washington D. C., OSS, RG 226 E 100, Box 3. Preliminary Report on the Czechs, Slovaks and Carpathian Russians, p. 17.
[80] The Czech-American community included a larger proportion of Lutherans and atheists in comparison to its Slovak-American counterpart.
[81] Phayer argues that the Catholicism of the Slovak people was characterised by antisemitism, particularly during the interwar period. See PHAYER, M. *The Catholic Church and the Holocaust*, 14.
[82] In particular, the report mentions Slovenská Obrana, Slovák v Amerike and Jednota—the mouthpieces of the Slovak League. NA, Washington D. C., OSS, RG 226 E 100, Box 3. Preliminary Report on the Czechs, Slovaks and Carpathian Russians, p. 25–26.
[83] NA, Washington D. C., OSS, RG 226 E 100, Box 3. Preliminary Report on the Czechs, Slovaks and Carpathian Russians, p. 33.
[84] Foreign Nationalities Branch, NA. Horace Marston to Carl Butts, November 11, 1942, Pittsburgh.

representation and attitudes towards religion. The authoritarianism, political opportunism and religious intolerance perceived by U.S. government officials as characteristic of Slovak political culture stood in opposition to the implied American values of personal liberty, democratic procedure and religious tolerance. The first example of American perceptions of Slovak political culture was the stance of the U.S. government towards Slovak autonomy in 1938 and declaration of independence in 1939. The efforts of Slovak nationalists were not seen as a struggle for national freedom, but as dangerous acts, political brinkmanship bent on the destruction of a free and democratic state. Slovak nationalists were looked upon not only as being strongly authoritarian, but also pro-Nazi. This aroused American suspicions towards Slovaks and contributed to the creation of a negative image of Slovakia long before the war had started. Secondly, in the United States, nationalist Slovak-American leaders were criticised for their political opportunism and lack of representative mandate. In government reports they were described as self-appointed campaigners rather than political representatives of their grassroots membership. This negative perception stemmed from the fact Slovak societies were originally established as fraternal-benefit organisations, not as political parties. The political causes and platforms espoused by fraternal leaders were not the result of standard political processes and mechanisms of political representation. Failure to separate church and state—both in Slovakia and the United States—was perceived as yet another sign of Slovak political immaturity. Prejudice against the Jews is the third example of differences between Slovak and American political cultures. Antisemitism was seen by American observers as a deeply ingrained social phenomenon, both in Slovak towns and the countryside. This was to be understood within the context of Slovakia's place in the historical and religious development of the region. In the United States, Slovak antisemitism was particularly visible in the nationalist-oriented Slovak-American press, which, until Pearl Harbor, supported Tiso's regime in Slovakia.

Archives

National Archives (NA), College Park, Washington D. C. 1. Office of Strategic Services. 2. Foreign Nationality Branch Files.

Library of Congress. Manuscript Division. Washington D. C. Wilbur J. Carr Papers. [Dokumenty Wilbura J. Carra]

Franklin D. Roosevelt Presidential Library and Museum, Hyde Park, New York. War Refugee Board Records: Rescue of Jews in Slovakia

Bibliography

[1] DOVI, S. 2018. [Online]. Political Representation. In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Accessed October 22, 2018. Available: https://plato.stanford.edu/entries/political-representation/

[2] GROSVENOR, E. S. Compromise: Finding a Way Forward. In *American Heritage*. Accessed October 22, 2018. Available: https://www.americanheritage.com/content/finding-way-forward.

[3] ROBILA, M. 2008. [Online]. Characteristics of Eastern European Immigration in the United States. In *Journal of Comparative Family Studies* 39, no. 4, 2008. Pp. 545–56. Accessed October 22, 2018. Available: http://www.jstor.org/stable/41604245. ISSN: 00472328.

[4] SWEDLOW, B. 2013. Political Culture. In *Encyclopedia of Modern Political Thought.* Los Angeles : SAGE Reference/CQ Press, 2013). Accessed October 22, 2018. Availbable: https://www.researchgate.net/publication/274073884_POLITICAL_CULTURE

[5] WINKLER, J. 2018. Political Culture. In *Encyclopaedia Britannica*, Encyclopaedia Britannica, 2018. Accessed October 22, 2018. Available: https://www.britannica.com/topic/political-culture.

BERRIDGE, G.–JAMES, A.–Lloyd, L. 20003. *The Palgrave Macmillan dictionary of diplomacy*, 2nd edition. New York : Palgrave Macmillan Publishers Ltd, 2003. 296 Pp. ISBN 1 4039 15369.

BYSTRICKÝ, V. 2011. The Munich Conference to the declaration of independence. In *Slovakia in History*. Edited by Mikuláš Teich, Dušan Kováč and Martin Brown. New York : Cambridge University Press, 2011. Pp 157–174.

DEAR, I.–FOOT, M. R. D. 1995. *The Oxford Companion to World War II*. New York : Oxford University Press, 1995. 1039 Pp. ISBN 978-0-19-280670-3.

DINNERSTEIN, L. 1994. *Antisemitism in America*. New York : Oxford University Press, 1994. Pp. 369. ISBN 0-19-503780-4.

GREGORY, C. F. 1993. Slovak Immigration to the United States in Light of American, Czech, and Slovak History. In *Nebraska History* 74, 1993: Pp. 130–135.

HAYES, P. 2005. Aryanization. In LEVY, R. (ed.) *Antisemitism: a historical encyclopedia of prejudice and persecution. Vol. 1,* Santa Barbara, Calif : ABC-CLIO. Pp. 42–43. ISBN 1-85109-444-X.

KAMENEC, I. 2011. The Slovak state, 1939–1945. In TEICH, M.–KOVÁČ, D.–BROWN, M. (eds.) *Slovakia in History.* Pp. 175–192. New York : Cambridge University Press, 2011. ISBN 978-0-521-80253-6.

KENNAN, G. F. 1968. *From Prague after Munich: Diplomatic Papers, 1938–1940*. Princeton : Princeton University Press, 1968. P. 266.

LIPSCHER, L. 1984. The Jews of Slovakia: 1939–1945. In DAGAN, A.–HIRSCHLER, G.–WEINER, L. (eds.) *The Jews of Czechoslovakia Volume III.* Philadelphia : The Jewish Publication Society, 1984. Pp. 165 – 261. ISBN 0-8276-0230-8.

PHAYER, M. 2000. *The Catholic Church and the Holocaust, 1930-1965*. Bloomington : Indiana University Press, 2000. Pp. 301. ISBN 0-253-21471-8.

STOLARIK, M. M. 1992. Slovaks in Canada and the United States, 1880-1990: Similarities and Differences. In *Chair in Slovak History and Culture Occassional Papers*, No. 1, Pp. 5–31, 1992. ISBN 0-88929-026-0.

TÖNSMEYER, T. 2005. Holocaust in Slovakia. In LEVY, R. (ed.) *Antisemitism: a historical encyclopedia of prejudice and persecution. Vol. 1.* Santa Barbara, Calif : ABC-CLIO. Pp. 662 – 63. ISBN 1-85109-444-X.

Mária Badinská

Univerzita Mateja Bela

IMIGRÁCIA SLOVÁKOV DO ZÁMORIA A ICH INŠTITUCIONALIZÁCIA A PREZENTÁCIA V SEVEROAMERICKÝCH MÉDIÁCH /

OVERSEAS IMMIGRATION OF THE SLOVAKS AND THEIR INSTITUTIONALIZATION AND REPRESENTATION IN NORTH AMERICAN MEDIA

Abstract: *The first attempt to unify the Slovak diaspora in the national umbrella association dates back to 1890 when P. V. Rovnianek, a journalist and a Slovak patriot, founded the Slovak National Association whose purpose was not only to facilitate the new life of Slovaks in America, but through the American-Slovak newspapers it published, to influence the broad masses of Slovak emigrants in order to awaken their love for their home country and to help the Slovaks who lived under heavy national oppression in the Austro-Hungarian Empire. In this way, he laid a solid foundation for the creation of the second umbrella organization eighty years later, when in 1970 in New York, Š. B. Roman established the Slovak World Congress – an organization that brought together the religious, social and political forces of the Slovak diaspora – in this case – from all over the world. Its aim was once again to get to know free world with the Slovak question and culture and to speak on behalf of the Slovak nation, which during that period could not freely declare its right to self-determination. The press organ of the Slovak World Congress became Bulletine – regular review of the Congress, which mapped all activities of the Congress and became a public forum for discussion. The Slovak World Congress was aware of the power of the press when unifying the Slovak diaspora from the individual emigration waves, and therefore the*

ambition of this contribuition is to give a brief overview of the newspapers, books and activities, which to a certain extent influenced the situation in Slovakia on its path to independence.

Key words: Slovak diaspora, P. V. Rovnianek, The National Slovak Society, The American-Slovak News, Š. B. Roman, Slovak World Congress, Bulletine – press organ of the Slovak World Congress

> "This book is our tribute to our parents, grandparents, and great-grandparents, who, through their courage and hard work, made it possible for all of us to enjoy the American dream." (Summers, Ekoniak, 2011, 8)

Úvod

Problematika vysťahovalectva je bezpochyby neoddeliteľnou súčasťou slovenskej histórie, veď podľa odhadov žije vo svete takmer jedna tretina národa. Vysťahovalectvo Slovákov do zámoria, hlavne do USA a Kanady je predmetom bádania slovenskej odbornej verejnosti aj v druhej polovici dvadsiateho storočia i napriek prekážkam, ktoré vedci musia zdolávať. Je to predovšetkým nedostatok systematickej literatúry a finančne časovo náročný prístup predovšetkým do archívov a knižníc v zahraničí, kde sa nachádza komplexnejšia zbierka slovenských kníh a časopisov. Obdobné názory nie sú ojedinelé nielen v oblasti historickej, ale aj v umeleckej tvorbe amerických Slovákov: „Výskum literárnej tvorby slovenských imigrantov a ich potomkov však zostáva doteraz takmer úplne neprebádaný ako časopisecky, tak aj knižne." (Židová, 2016, s. 121) Táto literatúra je zdrojom cenných informácií o živote Slovákov v novej vlasti, ale aj o kultúrnych a politických snaženiach dostať rodné Slovensko do povedomia v zahraničí a pomôcť mu v zložitých situáciách a historických križovatkách, akými boli roky maďarizácie a národnostného útlaku, alebo snaha vymaniť sa z pod fašistického a komunistického režimu.

Slovákov žijúcich v zahraničí môžeme zhruba rozdeliť do dvoch kategórií. Do prvej patria (dnes už potomkovia emigrantov) tí, ktorí opustili rodnú zem koncom 70. rokov 19. storočia a boli to predovšetkým nemajetní roľníci a robotníci, ktorí odchádzali kvôli práci a obžive.[85] Do tejto skupiny však patrí aj málopočetná inteligencia, ktorá odišla kvôli svojmu

[85] Napríklad Susan J. Summers and Loretta A. Ekoniak vo svojej knihe *Images of America* približujú situáciu, kedy Slováci v túžbe po lepšom živote opúšťajú v roku 1870 Slovensko, ktoré bolo v tom čase súčasťou rakúsko-uhorskej monarchie a usídlili sa, v tomto prípade, v štáte Ohio, USA. Už do roku 1900 sa stali členmi fraternalistických spolkov a organizácií ako napríklad bola Prvá katolícka slovenská únia, Slovenská evanjelická únia, Prvá ženská katolícka slovenská únia a ale aj Národneho slovenského spolku, ktoré im dávali pocit spolupatričnosti. V tejto oblasti (Mahoning, Lawrence, Mercer a Trumbull) vydávali *Youngstownské slovenské noviny*, ktoré im poskytovali informácie o tom čo sa dialo v krajine i vo svete. (Summers, Ekoniak, 2011)

národnému presvedčeniu, ktoré im bránilo získať vyššie vzdelanie v rakúsko-uhorskej monarchii. Do druhej kategórie patria emigranti v rozmedzí rokov 1945 – 1989, ktorí odchádzali z rodnej krajiny kvôli ekonomickým ale aj politickým problémom. (Stolárik, 1988) Od samého začiatku Slováci zakladali rôzne spolky a fraternalistické organizácie, ktoré vydávali množstvo novín a časopisov, ktoré im uľahčovali život v novej vlasti (pričom musíme vziať do úvahy fakt, že nehovorili anglicky), udržiavali ich národné cítenie a informovali ich o dianí v rodnom kraji, ktorý opustili. Hoci ich životná úroveň i zárobky boli veľmi nízke, napriek tomu časť zarobených peňazí posielali „domov" na Slovensko svojim príbuzným, z ktorých väčšina žila v ešte horších ekonomických podmienkach.

Udržiavanie národného cítenia a postupná zmena Slovákov na národne uvedomelú komunitu sa stala predovšetkým zásluhou slovenských kňazov a novinárov. „Slovenský národný život v Amerike začal založením prvého slovenského časopisu" (Čulen, 2007, s. 161), keď v roku 1885 začal Janko Slovenský vydávať v malom náklade časopis pod názvom „Bulletin" a neskôr v roku 1886 vydal prvé číslo Amerikanszko-szlovnszkých novín (American-Slovak News) vo východoslovenskom nárečí. Tieto noviny sa zmenili na „národné", apelujúce na patriotizmus Slovákov žijúcich v zahraničí až v roku 1889, keď do redakcie prišiel Peter Víťazoslav Rovnianek. Vtedy už tieto noviny začali vychádzať v spisovnej, literárnej slovenčine.

1 Peter Víťazoslav Rovnianek – zakladateľ slovensko-americkej žurnalistiky a prvej strešnej organizácie – Národného slovenského spolku

P. V. Rovnianek, slovenský novinár a patriot [86], založil 16. februára 1890 v Pittsburgu, USA, prvú národnú organizáciu pod názvom Národný slovenský spolok[87] (NSS), ktorej cieľom zoskupiť všetky spolky a fraternalistické organizácie pod jednou strechou, vplývať na národné cítenie ich členov, uľahčiť im život v novej vlasti, ale zároveň bojovať aj proti útlaku Maďarov

[86] Peter Viťazoslav Rovnianek sa narodil 27. júna 1867 v Dolnom Hričove (okres Trenčín) na Slovensku. Študoval v Budapešti za rímsko-katolíckeho kňaza, avšak z tohto seminára bol, ako presvedčený slovenský patriot, vylúčený. V roku 1888 opustil rodný kraj a odišiel do Clevelandu v štáte Ohio, USA, kde pokračoval v započatom kňažskom seminári. Už počas štúdia začal písať články pre *Amerikanszko-Slovenszke Novini*. Jeho oddanosť a láska k rodnej krajine zmenila jeho profesionálnu orientáciu a postupom času sa stal prominentným novinárom. O rok neskôr sa presťahoval do Pittsburghu v Pennsylvánii, kde noviny vychádzali, a stal sa členom vydavateľského tímu. Pôvodný nazov novín zmenil na *Amerikansko-slovenske noviny* a „...využil svoje unikátne vydavateľské schopnosti na prebudenie slovenského národného cítenia medzi svojimi čitateľmi novín. " (Stolarik, 1988, s. 85)

[87] Rovnianek začal presadzovať myšlienku zjednotenia slovenských spolkov a organizácií do centrálnej organizácie už v časopise Nová vlasť (New homeland) hneď potom, ako 5. septembra 1888 prišiel do Ameriky. „Vo svojich článkoch písal o potrebe „národného slovenského spolku". Tento všeobecný názov sa stal populárny a prvá veľká slovenská organizácia ho prijala za svoj oficiálny názov." (Čulen, 2007, s. 149) Odtiaľ teda názov *Národný slovenský spolok.*

voči Slovákom žijúcim v rakúsko-uhorskej monarchii. Stal sa tak jedným z popredných prestaviteľov prvej emigračnej vlny a začínajúceho komunitárneho života Slovákov v Amerike. Bol to prvý pokus vytvoriť národný spolok, ktorý apeloval na patriotizmus a až na druhom mieste tento spolok plnil podpornú a vzdelávaciu funkciu. Týmto vznikol pevný základ pre ďalšie takéto snahy významných predstaviteľov Slovákov žijúcich v zahraničí v turbulencii časov.

Je zamujímavé, že v tom čase už existovalo 5 odborov[88] (Hazleton, Plymouth, Allegheny, Cleveland, Freeland), ktoré vyslali svojich delegátov na prvú konvenciu NSS, ktorá sa konala 5. mája 1890 na ktorej boli schválené stanovy, ktoré boli postupne upravované, nakoľko spolkový život národov v roku 1890 bol len na začiatku a jednotlivé organizácie a odbory dovtedy plnili len podpornú úlohu v čase núdze alebo nezamestanosti. Na tomto zasadnutí bol za predsedu zvolený P. V. Rovnianek a za podpredsedu L. Novomeský. Zapisovateľom a účtovníkom sa stal Július J. Wolf. Heslom organizácie bolo: Sloboda – Rovnosť – Bratstvo. „Sloboda pre nás samých, pre národ. Rovnosť medzi bratmi, ktorí zhodili putá starobylej uhorskej kasty, stali sa seberovní, rovnoprávni, nie sebci majúci pred očami len svoje vlastné záujmy, ale srdeční, dobročinní, bratsky sa správajúci voči spolublížnym." Na odznakoch členov spolku sa nachádzal slovenský erb Tatra – Matra – Fatra a apoštolský kríž. „Tento erb sa pekne vynímal v strede križiackeho kríža, symbol kresťanstva, aby sme zdôraznili, že pravé zásady Nazaretského, najväčšieho Učiteľa ľudského pokolenia sú nám sväté a nehanbíme sa za ne. Pod touto egidou sme zamýšľali vzkriesiť, poučiť, nadchnúť zaostalé masy slovenského národa, ktoré sa vysťahovali do Ameriky, aby ako prebudené, oduševnené a obetavé teleso vplývali na národ v starej vlasti a pomáhali tak strnúť putá otroctva." (Rovnianek, 2004, s. 97)

Keď sa konala druhá konvencia NSS v Hazeltone 1. júna 1891, bolo založených už 28 odborov. Ešte pred touto konvenciou Rovnianek zaviedol vydávanie slávnostného konvencionálneho čísla *Amerikánsko-slovenských novín,* čím vytvoril veľký priestor pre publikovanie slovenským novinárom. Pri príležitosti konania sa 10. konvencie v roku 1906 boli Amerikánsko-slovenské noviny vydané na 100 stranách[89]. Rovnianek taktiež zaviedol zasielanie pozdravov pri príležitosti konania sa konvencií a tak prichádzali pozdravy nielen od Slovákov v Amerike ale aj zo Slovenska (medzi inými tam boli pozdravy aj od Vajanského a Hviezdoslava, od slovenských študentov z Viedne a Prahy a p.).

[88] ROVNIANEK, P.V. 2004. Zápisky za živa pochvaného, s. 9.
[89] ROVNIANEK, P. V. 2004. Zápisky za živa pochovaného, s. 108.

Tretia konvencia NSS sa konala dňa 23. mája 1892 v New Yorku. Vtedy mal už NSS 45 nových odborov, na založení mnohých sa podieľal aj Rovnianek osobne. Opäť prišlo množstvo pozdravov zo všetkých končín Spojených štátov a zo starej vlasti. Týmto, avšak aj prostredníctvom novinárskej práce, národné presvedčenie Slovákov začalo zapúšťať hlboké korene, i napriek snahám zmariť toto úsilie zo strany niektorých Slovákov a novín (Schwartz-Markovič, Maršall-Petrovský, Ján Spevák, Slovák v Amerike a pod.) Avšak najväčšie spory boli medzi P. V. Rovniankom a Jozefom Kossalkom (Košalkom). „Bol zaujatý voči každému, obviňoval a diskreditoval každého, kto nesúhlasil s jeho maďarónskou orientáciou. Kossalko odmietol krstiť deti členov Slovenského národného spolku a pochovávať zosnulých."(Čulen, 2007, s. 79)

Jozef Kossalko sa stal redaktorom časopisu *Zástava*, ktorú začala vydávať *Prvá slovenská katolícka jednota* založená z cirkevných slovenských spolkov v Clevelende 5. mája 1890 Štefanom Furdekom. Tu zverejňoval osočujúce články na adresu P. V. Rovnianka a NSS, obhajoval politiku uhorskej vlády a maďarónstvo, vystupoval proti slovenskému patriotizmu. Nielen Kossalko, ale aj mnohí iní duchovní "odopreli vysluhovanie sviatostí členom Národného slovenského spolku. Nielenže sa im vyhrážali, ale tak aj konali. Odopreli im krstiť deti, sobášiť ich, spovedať i pochovávať. „...A vzalo to 10 rokov z jestovovania *Jednoty*, kým sa do úradu nedostal otvorený a horlivý Slovák v osobe Matúša Jankolu a *Jednota* konečne začala ´národne dýchať´". (Rovnianek, 2004, s. 215)

Na konvencii, ktorá sa konala vo Filadelfii v roku 1901 P. V. Rovnianek odišiel po 11 rokoch z funkcie predsedu NSS, ktorú svedomite vykonával. Stanovil ciele a pevnú orientáciu tohto spolku na prospech celého slovenského národa doma i v zahraničí. „Keď som v roku 1901 odchádzal z predsedníctva, Národný slovenský spolok počítal viac ako 12 500 členov…Ale pomocou spolku som vybudoval obchod aj novinársky, aj bankový a čím väčší obchod som robil, tým štedrejšie som podporoval každú národnú akciu. …Nečestne a nepoctivo som nezarobil ani deravý groš a ani jeden z obviňovateľov pri početných žalobách začatých proti Národnému slovenskému spolku výkonným výborom v New Yorku a tretím odborom, za chrbtom ktorého stál rev. Orbach a Slovák v Amerike, tak tí všetci sa ani jediným dôkazom nevedeli preukázať pred súdom, že by P. V. Rovnianek alebo jeho firma čo len jeden nespravodlivý cent si prisvojili alebo pri tlačiarenských prácach prirátali." (Rovnianek, 2004, s. 183)

„Rovnianek sa v krátkom čase stal pravdepodobne najbohatším Slovákom v Amerike, ktorý na seba sústreďoval pozornosť všetkých tých dobroprajných, ale aj závistlivých a zlomyseľných. …Maďari doma i v Amerike prostredníctvom platených agentov pozorne sledovali activity „najnebezpečnejšieho pánslávskeho vodcu",ako Rovnianka označovali správy rakúsko-uhorských konzulov v Pittsburgu. Najnebezpečnejšie a zároveň aj najbolestnejšie boli útoky z vlastných radov. V tomto vynikal

najmä časopis *Slovák v Amerike,* za redaktorstva zápalistých Rovniankových odporcov – spisovateľa Gustáva Maršalla-Petrovského, krajana Ďura Grúnika, bývalého spoluracovníka Jána Speváka a predovšetkým cudzieho dobrodruha C. L. Orbacha. Bol to boj osôb, nie zásad, lebo takmer všetci odporcovia vyšli z kruhu spolupracovníkov *Amerikánsko-slovenských novín*". (Baranovič, 2004, s. 238)
Žiaľ, požiar v redakcii *Amerikánsko-slovenských novín* v roku 1889 pohltil pramene a dôkazové materiály nachádzajúce sa v novinách v archíve. Taktiež záhadne zmizol Rovniankov archív a knižnica, keď opúšťal pracovňu v Pittsburgu 26. júna 1911, keď jeho firma skrachovala. Spomienková kniha *Zápisky za živa pochovaného* z ktorej čerpáme (vznikla v jeho ťažkom životnom období v Nevade a Kalifornii, kde bojoval o holý život) má veľkú hodnotu historického svedectva. Práve tieto okolnosti a Rovniankove pamäti podnietili Konštantína Čulena k napísal knihy *Dejiny Slovákov v Amerike*, ktorá bola pôvodne vydaná v slovenskom jazyku Vydavateľstvom Slovenskej ligy v roku 1942. Konštantín Čulen po smrti P. V. Rovnianeka v *Slovenských pohľadoch* uviedol, že „Slovensko, hoci i vzdialené, venuje mu viacej pietnej spomienky než americko-slovenská žurnalistika, ktorá je do istej miery dielo rúk a umu Petra Rovnianka".[90] Jeho životopisec Jozef Paučo povedal: „...i pri tých najväčších možných chybách sú tu Rovniankove prednosti, ktoré v národnej, nakladateľskej a kultúrnej činnosti prevyšujú všetky predstavy. Ani jeden z jeho rovesníkov nedokázal v tomto smere na americkej pôde toľko ako Peter V. Rovnianek" (Baranovič, 2004, s. 243). Mnohé organizácie a spolky, inšpirované *Národným slovenským spolkom* postupom času menili svoju orientáciu a ciele.

2 Štefan Boleslav Roman, Svetový kongres Slovákov a Bulletin SKS – významný predstaviteľ druhej emigračnej vlny

Snahy za zjednotenie slovenských spolkov a organizácií a vytvorenie jednotnej zahraničnej reprezentácie pokračovali aj v ďalšom storočí. Medzi ne patrí napríklad vznik Slovenskej národnej rady v zahraničí (SNRvZ) v Ríme v roku 1948 (ktorej základom sa stala Slovenská národná rada v Londýne), ktorá postupne presídlila do Montrealu a na jej čele stál v tom čase Karol Sidor. V roku 1960 vznikol Ďurčanského Slovenský oslobodzovací výbor (SOV) premenovaním Slovenského akčného výboru, ktorý už predtým vytvoril. Medzi oboma organizáciami dochádzalo k nuestálym sporom, až 28. mája 1960 v New Yorku na zjednocovacom zjazde bola z týchto dvoch organizácií vytvorená Slovenská oslobodzovacia rada (SOR). Neuspokojivá činnosť SOR a okupácia Slovenska vojskami varšavskej zmluvy v roku 1968 podnietili vznik Svetového kongresu Slovákov (SKS) ako celosvetovej reprezentácie Slovákov v zahraničí, „ktorej

[90] Slovenské pohľady, 1934, 41-43.

cieľom bolo oslobodenie Slovenska od komunizmu a cudzej nadvlády a obrana práva na vlastnú štátnosť" (Kirschbaum, 2000, s. 353). Zakladateľom tejto strešnej organizácie bol Štefan Boleslav Roman. „Bol to on, kto pod vplyvom medzinárodnej situácie vzniknutej po vojenskej okupácii ČSSR piatimi štátmi niekdajšej Varšavskej zmluvy pozval pred Vianocami 1968 do Toronta na spoločnú poradu zástupcov Slovenskej oslobodovacej rady a Slovenskej ligy v Amerike. Účastníkom porady išlo o to, aby sa Slovenská oslobodzovacia rada nielen zaktivizovala, ale by sa všetci Slováci v slobodnom svete zapojili do tohto národného hnutia, a tak ju neskôr pretvorili na Svetový kongres Slovákov." (Rydlo, 2018, 23)

Prípravné zasadnutie Svetového kongresu Slovákov, ktoré sa konalo 19.–21. júna 1970 v New Yorku, USA vyhlásilo slovenskú otázku za medzinárodnú v prijatej Deklarácii [91] „ a Kongres sa následne systematicky usiloval preniesť slovenskú problematiku na medzinárodné politické, akademické a kultúrne fóra a nájsť spôsob, ako presvedčiť rozhodujúcich predstaviteľov západných veľmocí, aby vo svojom politickom postoji voči európskemu dianiu a budúcemu usporiadaniu európskych pomerov zohľadnili slovenskú otázku ako relevantný faktor ". (Hrabovec, 2018, s. 97) Členmi, podľa dočasných stanov sa stali všetky najvýznamnejšie organizácie vo svete (napríklad Slovenská liga v Amerike, Kanadská slovenská liga, Združenie priateľov Slovenska vo Švajčiarsku, Slovenský kultúrny spolok v Argentíne, Združenie austrálskych slovákov ap.), časopisy a kultúrne ustanovizne z celého sveta s jednotným cieľom – pomôc slovenskému národu v jeho boji za sebaurčenie, vlastnú štátnosť a rovnoprávnosť s ostatnými národmi slobodného sveta.
Prostriedkom na realizáciu cieľov SKS sa stali generálne zhromaždenia, ktoré kontrolovali činnosť jednotlivých orgánov a komisií určenú stanovami a poskytovali systematický prehľad o plnení úloh pri riešení Slovenskej problematiky. Všetky aktivity SKS boli zverejňované v tlačovom médiu SKS pod názvom *Bulletin SKS*, prostredníctvom ktorého sa páľčivé politické témy a diskusie dostali na verejnosť, čo nebolo možné v totalitárnom štáte, akým bolo Slovensko.

Prvé generálne zhromaždenie SKS, ktoré sa konalo 17. –20. júna v Toronte a definitívne potvrdilo vznik tejto strešnej organizácie. Predseda Š.B. Roman vo svojom prejave *Slováci a slovenskosť* podal analýzu stavu v akom sa slovenská diaspora v tom čase nachádzala a informoval o programe SKS. „Po dôkladom preštudovaní tohto prejavu, i tých prejavov, ktoré za desať rokov jestovovania Svetového kongresu Slovákov nasledovali, môžeme

[91] Pozri „Deklarácia prijatá na prípravnom Svetovom kongrese Slovákov v New Yorku v dňoch 19.-21. júna 1970. Bulletin Svetového kongresu Slovákov, ročník 1, 1971 č. 1, s. 7.
Pozri aj KIRSCHBAUM, J.M. 1981. Založenie Svetového kongresu Slovákov. In: Desať rokov činnosti SKS. „Deklarácia prijatá na prípravnom Svetovom kongrese Slovákov konanom v New Yorku v dňoch 19.-21. júna 1970" s. 41-42.

povedať, že politicky i morálne predseda Š.B.Roman vyznačil tu vo veľkých črtách základy a potom nasledovali roky, keď Kongres na týchto základoch budoval. Zrejme, že program v časových súvislostiach doplňoval, upresňoval, aktualizoval, ale v zásadných bodoch ostával nezmenený." (Okáľ, 1981, s. 209).
Súčasťou programu tohto zhromaždenia bola vedecká konferencia *Slovensko v 19. a 20. storočí*[92] , ktorá sa konala za účasti významných vedeckých pracovníkov amerických, kanandských a iných západných univerzít. Z prednášok, ktoré na konferencii odzneli vyšiel rozsiahly zborník pod názvom *Slovakia in the 19th and 20 the centuries*.[93] Takéto vedecké konferencie s medzinárodnou účasťou zamerané na vedu a kultúru pokračovali aj na ďalších generálnych zhromaždeniach.

Druhé generálne zhromaždenie sa konalo v roku 1973 v Chicagu, USA**,** kde si veľká komunita Slovákov vybudovala silné cirkevné, národné a fraternalistické organizácie. Na tomto zhromaždení sa konala ďalšia konferencia, tento raz na tému *Slováci v rodine národov*. Chicagské Generálne zhromaždenie bolo prvé, kde sa udeľovali Národné ceny Slovákom alebo významným osobnostiam iných národov, ktoré sa venovali problematike slovenského národa v oblasti vedy, kultúry alebo politiky. Tu bola udelená Národná cena Prof. J. Pelikánovi, profesorovi cirkevných dejín na Yale University, slovenskému básnikovi Valentínovi Beniakovi a americkému senátorovi Clainborn de Borda Pellovi, bývalému veľvyslancovi USA na Slovensku.
Ďalšie vrcholné grémium Kongresu, ktoré sa konalo 19. –22. júna 1975 v Ríme vyzdvihlo kresťanské korene a cyrilo-metodské tradície slovenského národa. Aj na tejto pôde sa opäť uskutočnila konferencia pod názvom *Slovenská kultúra počas stáročí*[94] a príspevky z nej vyšli tlačou v rovnomennom v zborníku. Najdôležitejším dokumentom prijatým na tomto generálnom zhromaždení bolo *Rímske vyhlásenie*[95], „ktorým sa Slováci zhromaždení na snemovaní SKS v Ríme prihlásili ku kresťanskej viere a cyrilometodskej tradícii, deklarovali svoju túžbu po uplatnení ako samostatný národný a politický činiteľ, i vedomie spoluzodpovednosti za ďalší vývin európskeho kontinentu, odmietali rozdlenie sveta na záujmové sféry a volali po zmene tak marxistického „socialistického kapitalizmu" na Východe, ako aj „nektrolovateľného súkromného kapitalizmu" na Západe a po novom systéme humanitnej a ekonomickej demokracie, ktorý postaví

[92] Vedecká konferencia o Slovensku. Bulletin Svetového kongresu Slovákov, roč. 1, 1971, č. 6, ss. 13-17
[93] Príspevky z torontskej konferencie vyšli tlačou v knihe KIRSCHBAUM, J.M.(ed) 1973. Slovakia in the 19th and 20th centuries: proceedings of the conference on Slovakia held during the general meeting of the Slovak World Congress on June 17-18, 1971 in Toronto, Ontario, Canada. Toronto 1973. 368 s.
[94] KIRSCHBAUM, J.M. (ed) 1978. Slovak culture through the centuries: proceedings of the conference on Slovak culture held in Rome , Italy between June 21 and 23, 1975, within the general assembly of the Slovak World Congress. Toronto 1978. 532 s.
[95] Rímske vyhlásenie. Bulletin Svetového kongresu Slovárkov, roč. 5, 1975, č. 21, s. 14-15.

človeka a ľudské hodnoty do stredobodu snažení a v ktorom práca a kapitál budú zodpovední partneri.“ (Hrabovec, 2018, s. 117) O dva roky neskôr SKS vydal knihu Š. B. Romana a E. Loebla *Zodpovedná spoločnosť*[96].

Keď sa konalo ďalšie, v poradí štvrté, generálne zhromaždenie 15.–21. mája 1978 vo Washingtone, DC, USA, Š. B. Roman v hlavnom prejave[97] pripomenul začiatky vysťahovalectva Slovákov do Ameriky a zároveň vyzdvihol významných Slovákov so silným národným cítením, akými boli Štefan Furdek, Peter Rovnianek, Matúš Jankola, Jozef Murgaš, Ignác Gessay, Michal Bosák, Jozef Hušek, Ján Pankúch, Ján Lach, Miloš Mlynarovič, Štefan Krasuľa, František Dubosh, Peter Hletko, Filip Hrobák. „Nezabudol ani na Františka Hrušovského, Konštantína Čulena, Jozefa Pauča a obetavú prácu kňazov, rehoľníkov a rehoľných sestier a prisľúbil, že bude pokračovať v úsilí, ktoré by pomohlo zabezpečiť lepšie bytie pre slovenský národ“. (Jablonický, 2018, 151).

Konferencia pod názvom *Prínos slovenskej emigrácie k uskutočneniu ideálov ľudskosti v novej domovine*[98] tematicky vhodne doplnila zameranie tohto generálneho zhromaždenia. Svetový kongres Slovákov prijal na tomto generálnom zhromaždení hospodársko-sociálnu politiku ako tretiu rovinu činnosti SKS podrobne rozpracovanú už v spomínanej knihe *Zodpovedná spoločnosť.* Po tomto zasadnutí si SKS uvedomil, že je potrebné sústrediť svoju pozornosť i na mladú generáciu, ktorá by pokračovala v započatom úsilí. Preto SKS zorganizoval prvý Svetový festival slovenskej mládeže, ktorý sa konal vo Waldkraiburgu, Nemecku v dňoch 4. –10. augusta 1980, ktorého sa zúčastnilo 600 mladých ľudí zo všetkých kontinentov. Po ukončení tohto festivalu vyšla textová a obrazová publikácia *Slovensko, otčina moja*[99]. Už na tomto prvom festivale Š. B. Roman vypísal literátnu súťaž, aby podnietil záujem o slovenský jazyk a literatúru medzi mladou generáciou. Táto tradícia literárnej súťaže pokračovala aj v druhom desaťročí jestovania Svetového kongresu Slovákov, ktorý sa i naďalej venoval mladej generácii zvýšenú pozornosť a usporiadal ďalšie tri festivaly mládeže, ktoré sa konali v roku 1983 v USA pri New Yorku v Mt. Pocono (motto: „O, mládež naša, tys´ držiteľkou rána”) kde bolo zaznamenaných 2000 účastníkov , v roku 1986 opäť v Mt. Pocono (motto: „Slovák som aj Slovák budem”), kde sa počet učastníkov zvýšil na 3000, čo svedčí o popularite týchto stretnutí. V roku 1989 sa festival konal v Rakúskom Semmeringu (motto: Zoči voči Slovensku), kde nikto ani len netušil aké udalosti budú v tomto roku nasledovať a že Slovensko sa stane

[96] ROMAN,, S.B.- LOEBL, E. 1977. The Responsible Society. Toronto 1977. Slovenský preklad pod titulom *Zodpovedná spoločnosť* vyšiel v Toronte v roku 1983.
[97] Prejav predsedu SKS. Bulletin Svetového kongresu Slovákov, roč. 8, 1978, č. 32 / 33, s. 7.
[98] Kultúrna konferencia. Bulletin Svetového kongresu Slovákov, roč. 8, 1978, č. 32/33 s. 3.
[99] ŠPETKO,J., OKÁĽ J., BUTORA, V., BREZINA, Ľ. (eds) 1983. Slovensko, otčina moja. Pamätnica I. svetového festivalu slovenskej mládeže, Waldkraiburg, 4.-10. 1980. 153 s.

slobodnou krajinou. Z literárných súťaží na týchto festivaloch mládeže bol vydaný zborník pod názvom *Literárna súťaž 1980/1983* [100] *a Literárna súťaž 1986*[101]. Piatym, jubilejným generálnym zhromaždením prešiel SKS v roku 1981 do druhej dekády svojej nadchádzajúcej činnosti a vydal knihu *Desať rokov činnosti SKS*[102], ktorá mapuje hlavnú činnosť SKS prostredníctvom generálnych zhromaždení, deklarácií, rezolúcií, rôznych dokumentov, ale aj prejavov Š.B.Romana, ktorý stál na čele SKS od samého začiatku. A tak aj konferencia pod názvom *Budúcnosť strednej Európy*[103], bola zameraná na tému, akú úlohu by malo Slovensko zohrať v budúcom usporiadaní Európy.
V roku 1984 generálne zhromaždenie v New Yorku predložilo na schválnie, nové, prepracované Stanovy SKS[104] zhľadom k zmenám na medzinárodnej scéne, ktoré SKS čakali. Konferenciu zorganizovanú pre mladú generácia *Reflexion on Slovak History*[105] viedol Stanislav J. Kirshbaum z York University v Toronte za spolupráce Ann C. R. Roman. Všetky príspevky vyšli v rovnomennom zborníku. V roku 1987 na generálnom zhromaždení SKS v Toronte Š. B. Roman znovu zdôraznil úlohu mladej generácie v úsilí nepodľahnúť asimilácii a zachovať si svoj rodný jazyk. Žiaľ, 26. marca 1988 Štefan Boleslav Roman neočakávane zomrel, čím sa vlastne skončilo najplodnejšie a politicky najaktívnejšie obdobie SKS. Na generálnom zhromaždení v Toronte v roku 1990 bolo konštatované, že ciele Kongresu sa naplnili tým**,** že sa Slovensko stalo slobodnou krajinou, čo potvrdilo aj ďalšie generálne zasadnutie, ktoré sa konalo 16. – 19. mája 1993 už na pôde Slovenska v Bratislave. Dňa 1. 9. 1993 vznikol samostatný štát pre slovenský národ.

Záver

Po II. svetovej vojne bolo založenie Svetového kongresu Slovákov bezpochyby najvýznamnejšou udalosťou pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Ale aj pre Slovákov žijúcich v rodnom kraji. Za tým všetkým stál Š. Boleslav Roman. Pri príležitosti osláv jeho 60. narodenín v roku 1981 v edícii *Dobrá kniha* vyšla publikácia, v ktorej sú zozbierané postrehy jeho priateľov a spolupracovníkov pod názvom *Š. B. Roman - človek v rozdvojenom svete*.[106]

[100] OKÁĽ, J., RYDLO, J.M., BREZINA, Ľ. (eds) 1983. Literárna súťaž 1980/1983. Zborník príspevkov Literárnej súťaže I. a II. svetového festivalu mládeže, Waldraiburg, SNR, 1980, Mount Pocono, USA 1983. Toronto 1983. 359 s.
[101] OKÁĽ, J., BREZINA, Ľ. (eds) 1986. Literárna súťaž 1986. Zborník príspevkov Literárnej súťaže z III. svetového festivalu mládeže Mount Pocono, USA 1986. Toronto 1986. 200 s.
[102] Desať rokov činnosti SKS. Zostavil J.M. Kirschbaum. Vydal Svetový kongres Slovákov, Toronto, 1981. 236 .
[103] KIRSCHBAUM, J.M. 1981. Konferencia "Budúcnosť Európy". Bulletin Svetového kongresu Slovákov, roč. 11, 1981, s. 18 a s. 20.
[104] Bulletin 73, dec. 1986, s. 22
[105] Bulletin 66, 1985
[106] FÉLIX, J., LITVA, S.J. (eds) Štefan B. Roman – človek v rozdvojenom svete. Golla Graphics, Toronto, Ontario. 156 s. ISBN 0-920150-61-6.

Jeden z nich povedal: „Dejinný vývoj v každom národe kliesnia a formujú tie osobnosti, ktoré sa vedeli presadiť do popredia smelosťou duch, osobnou odvahou, múdrosťou, rozhľadom, podnikavosťou, jasnou perspektívou cieľa. ...medzi takéto osobnosti právom zaraďujeme aj Štefana Boleslava Romana, syna roľníckych rodičov z Veľkého Ruskova na východnom Slovensku, ktorý sa osobnou odvahou, podnikavosťou a rozhľadom vypracoval v Kanade na jedného z najväčších priemyslových podnikateľov západného sveta a pritom ostal Slovákom telom i dušou." (Kružliak, s. 73). Úctu významným predstaviteľom Slovákov žijúcich v Amerike vyjadril na štvrtom generálnom zhromaždení SKS v roku 1978 americký senátor Bob Dole v príspevku pod názvom *We are all proud of many prominent Slovak Americans*[107] Tu vyjadril svoju hrdosť tým významným Slovákom, ktorí sa svojim umom a pracovitosťou stali plnohodnotnými občanmi v novej domovine, pričom svojou pôvodnou – inou kultúrou, hodnotami a tradíciami obohatili multikultúrnu americkú spoločnosť. Slováci si dokázali zachovať svoju pôvodnú identitu, ale pribrali aj identitu indigénneho obyvateľstva. Tak ako hovorí Irena Brežná[108] vo svojej knihe Nevďačná cudzinka: ... „Tam kdesi medzi tými svetmi je miesto pre mňa. Nebolo pre mňa rezervované, vydobyla som si ho. Už nie som nuestále nahnevaná a smutná, ale praktická. ...Som zberateľka, staré premiešavam so všetkým možným novým, zvyšky vrakov s poznášanými časťami, a už nikdy neprestanem zbíjať dokopy svoju opovážlivú konštrukciu, ktorá sa raz rúti a druhý raz zasa osvedčí. ...Ani prezieravosť, ani praktický rozum, ani vďačnosť neohrozujú moju otvorenú identitu." (Brežná, 2016, s. 147)

Uviedli sme niektoré z mnohých publikácií, ktoré vznikli v podmienkach, ktoré im priali. Dnes slúžia ako významný zdroj informácií pri výskume zameranom na život slovenskej emigrácie a slovenského politického exilu v slobodnom svete. Inakosť Slovákov obohatila spektrum multikultúrnych spoločností cieľových krajín. Je nevyhnutné, aby princíp inakosti bol rešpektovaný pri spracovávaní údajov v akomkoľvek výskume a obzvlášť v kulturálnych štúdiách ako sú napríklad , v našom prípade, americké alebo slovenské štúdie kde je potrebné „presadzovať internacionalizáciu kulturálnych štúdií a nevyhnutnosť komparatívneho prístupu" (Javorčíková, 2014, 16).

[107] DOLE, B.: We are all proud of many prominent Slovak Americans. Bulletin Svetového kongresu Slovákov, roč. 8, 1978, č. 32/ 33, s. 9-10.

[108] Príbeh Ireny Brežnej, ktorá v roku 1968 emigrovala so svojou rodinou do Švajčiarska, je fascinujúcou výpoveďou, v ktorej sa odzrkadľujú jej myšlienky v zápase o hľadaní si miesta v novom svete, ktoré ako ona hovorí, nebolo pre ňu rezervované, ale vydobyla si ho. A to platí pre všetkých Slovákov, ktorí opustili svoj domov a rozhodli sa žiť v slobodnom avšak neznámom svete. Svoje miesto si museli tvrdo vybojovať, mnohí z nich dosiahli významné postavenie, čo im umožnilo pomáhať svojmu rodnému Slovensko na zdĺhavej ceste k demokracii a samostatnosti.

Na záver si dovolíme citovať z knihy Agnesy G. J. *Koloman Sokol v zemi smädných*, ktorá vyšla v roku 1979 v edícii *Dobrá kniha* s podporou SKS. „Koloman Sokol má svojím výtvarným prejavom osobitné miesto v zaradení svetových géniov. ...Bolo po druhej svetovej vojne, keď ho volali domov z diaľav. Vrátil sa s vavrínami a poctami. Vrátil sa skúsený a úspešný... No za krátky čas mu domovina zhorkla. ...Hoci Sokol odpustil času, ktorý mnohé pozmenil – iba on vie čo sa v ňom naveky zlomilo a prečo sa ešte raz odhodlal otvoriť kľučku na dverách sveta. Nebolo to prvý raz čo odchádzal do cudziny. No tentoraz cítil, že je to určite naposledy... Slovensko si neodnášal v srdci, keď vystúpil na brehoch New Yorku, mal ho už iba v rodnom liste. „Nie národ potrebujem k svojej tvorbe, ale pokoj" povedal Koloman Sokol. Aký je to pokoj čo hľadal hnaný búrkami, ktoré v ňom klokotali zovnútra. Pokoj duše – večna – pokoj pre svoju ničím nemeniteľnú tvorbu. Pokoj od koho – od čoho?"(Agnesa G. J., 1979, 11). Snáď odpoveď nájde sám čitateľ. Umenie tohto génia slovenské pôvodu - Kolomana Sokola – patrilo a patrí bezhranične všetkým.

Bibliografia

AGNESA, G.J. 1979. Koloman Sokol v zemi smädných. Dobrá kniha. Cambridge, Ontario, Kanada. 1979. 79 s. ISBN 0-920150-32-2

BREŽNÁ, I. 2016. *Nevďačná cudzinka*. ASPEKT, knižná edícia. CeTePe, s.r. Bratislava, druhé vydanie. 160 s. ISBN 978-80-8151-045-8.

BARANOVIČ, Š. 2004. Muž protirečení. In: Zápisky zaživa pochovaného. Druhé prepracované a skrátené vydanie. Matica Slovenská 2004. Vytlačil Pro-Konzul, spol. s.r.o., Tlačiaren NADAS, Vrútky 2004. 247 s. ISBN 80-7090-761-4.

ČULEN, K. 2007. History of Slovaks in America. Czechoslovak Genealogical Society International. St. Paul, Minnesota. 2007. ISBN 978-0-9651932-2-1.

FÉLIX, J., LITVA, S. J. (eds) Štefan B. Roman – človek v rozdvojenom svete.
Golla Graphics, Toronto, Ontario. 156 s. ISBN 0-920150-61-6.

HRABOVEC, E. 2018. Generálne zhromaždenie SKS v Ríme 1975 v kontexte slovenského a medzinárodného vývoja. In: Svetový kongres Slovákov v zápase proti komunistickému režimu. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava, 17. júna 2015. Zostavil Peter Jašek. Ústav pamäti národa 2018. 328 s. ISBN: 978-80-89335-83-1.

JABLONICKÝ, V. 2018. Významní slovenskí intelektuáli spolupracujúci a oceňovaní SKS (Na príklade Michaela Novaka, Jaroslava Pelikána, Eugena Lobla a ďalších) In: Svetový kongres Slovákov v zápase proti komunistickému režimu. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava, 17. júna 2015. Zostavil Peter Jašek. Ústav pamäti národa 2018. 328 s. ISBN: 978-80-89335-83-1.

JAVORČÍKOVÁ, J., DOVE, M. E. 2014. Exploration in American Life and Culture. 2nd edition. Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Filozofická fakulta 2014. 173 s. ISBN 978-80-557- 0757-0.

JAŠEK, P. (ed) 2018. Svetový kongres Slovákov v zápase proti komunistickému režimu. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava, 17. Júna 2015. Ústav pamäti národa 2018. 328 s. ISBN 978-80-89335-83-1.

KIRSCHBAUM, J.M. (ed) 1981. Desať rokov činnosti SKS. Vydal Svetový kongres Slovákov, Toronto, 1981. GOLLA GRAPHICS INC, Toronto. Canada. 236 s.

KIRSCHBAUM, J. 2000. Náš boj o samostatnosť Slovenska. Slovenský ústav v Clevelande 1958. Kabinet výskumu dejín slovenského exilu Matice Slovenskej 2000. Druhé doplnené a upravené vydanie do tlače pripravil PhDr. Peter Maruniak. 416 s. ISBN 80-7090-557-3.

KRUŽLIAK, Š. Nová osobnosť na slovenskej scéne. In: Štefan B. Roman – človek v rozdvojenom svete. Golla Graphics, Toronto, Ontario. 156 s. ISBN 0-920150-61-6.

OKÁĽ, J. 1981. Ideológia SKS v prejavoch Štefana B. Romana. In: Desať rokov činnosti SKS. Vydal Svetový kongres Slovákov, Toronto, 1981. GOLLA GRAPHICS INC, Toronto. Canada. 236 s.

ROMAN, Š.B., LOEBL, E., 1983 : Zodpovedná spoločnosť. Americká základina Svetového kongresu Slovákov. 263 s. ISBN 0-8467-0360-2.

ROVNIANEK, P.V. 2004. Zápisky zaživa pochovaného. Druhé prepracované a skrátené vydanie. Matica Slovenská 2004. Vytlačil Pro-Konzul, spol. s.r.o., Tlačiaren NADAS, Vrútky 2004. 247 s. ISBN 80-7090-761-4.

RYDLO, J. M. 2018. Vznik Svetového kongresu Slovákov a jeho hlavné aktivity. In: Svetový kongres Slovákov v zápase proti komunistickému režimu. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava, 17. júna 2015. Ústav pamäti národa 2018. 328 s. ISBN: 978-80-89335-83-1.

SUMMERS, S.J., EKONIAK, L. A. 2011. Images of America. Slovaks of the Greater Mahoning Valley. Published by Arcadia Publishing, Charleston, South Carolina. Library of Congress Control Number: 2011926095. 127 s. ISBN 978-1.

STOLÁRIK, M. M. 1988. The Slovak Americans. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data. The Peoples of North America.Chelsea House Publishers. USA. 108 s. ISBN 1-55546-134-4.

ŠPETKO, J., OKÁL, J., BUTORA, V., BREZINA, Ľ. (eds) 1983. Slovensko, otčina moja. Pamätnica I. svetového festivalu slovenskej mládeže, Waldkraiburg, 4.-10. 1980. Toronto 1983. 153 s.

ŽIDOVÁ, D. 2016. Slováci a literatúra: Imigrantská etnicita v Spojených štátoch amerických. In *Jazykovedné, literárnovedné a didaktické kolokvium XXXIII. Linguistic, Literary and Didactic Colloquium XXXIII.* Bratislava: Z-F LINGUA, 2016. ISBN: 978-80-8177-019-7, s. 121-129.

Anna Slatinská

Univerzita Matej Bela

ANGLICKÝ A ÍRSKY JAZYK AKO PROSTRIEDOK PRI INKLÚZII IMIGRANTOV DO ÍRSKEJ SPOLOČNOSTI /

THE ROLE OF IRISH LANGUAGE IN MIGRANTS'S INCLUSION TO IRISH SOCIETY

Abstract: *The main goal of the article was to examine the opportunities the immigrants are offered in the Republic of Ireland concerning their inclusion into the majority of Irish-English speaking society. We focused primarily on those organizations and institutions which are aimed at teaching English to speakers of other languages. Secondly, we dealt with Irish-language organizations which contribute to Irish langauge revitalization while being open to immigrants too. Last but not least, we reached several key findings concerning the life of immigrants in the Irish society and their inclusion through both languages. Key recommendations are part of the final section.*

Key words: immigrants, English language, Irish languages, inclusion, revitalization, intercultural identity.

1 Úvod

V súčasnom multilingválnom a multikultúrnom svete, kde idea homogénnosti krajín je dávno zavrhnutá a nežiaduca, rastie potreba vzájomnej tolerancie, rešpektu a otvorenosti voči iným, druhým, cudzím kultúram a jazykom. *„Sme súčasťou kultúrnej plurality Európy a súčasne aktérmi európskeho dialógu"* (Tökölyová, 2009, s. 5)**.** Je preto dôležité pozrieť sa na úlohu jazyka pri vzájomnom strete rôznych kultúrnych identít. Predmetom príspevku sú samotní imigranti. Skúmame hlavne jazykové aktivity, ktoré napomáhajú ich inklúzii do väčšinovej spoločnosti. Imigranti sa po odchode zo svojej domoviny ocitajú v novom socio-kultúrnom prostredí. Často neovládajú dostatočne jazyk hosťovskej krajiny, prípadne ho neovládajú vôbec. Zvládnutie jazyka hosťovskej krajiny je predpokladom pre ich aktívne členstvo v novej spoločnosti.

Akákoľvek nová skúsenosť imigranta s jazykom vytvára pre imigranta výzvy, ktorým musí čeliť v snahe začleniť sa. Identita sama osebe nie je stála entita, neustále podlieha zmenám. Pri strete rôznych kultúr zohráva

jazyk dôležitú úlohu. Zvládnutie jazyka hosťovskej krajiny vytvára pre imigrantov nové možnosti vlastnej osobnej i profesijnej realizácie. Príchod nových národností a kultúr môže spôsobiť inštinktívny strach z nového a cudzieho (Čaplovič, 2009). Prikláňame sa k názoru, že len na základe poznávania a vnímania odlišností, introspekcie a sebareflexie dokážeme vnímať jedinečnosť kultúr. Globalizácia prináša pozitíva i negatíva, ale aj nové potreby a výzvy (Newmanová, 2017). Jednou z nich je nachádzanie rovnováhy medzi globálnym a lokálnym a zachovanie diverzity a plurality vo svete.

Cieľom príspevku je zmapovať možnosti participácie imigrantov v Írsku na kurzoch anglického a írskeho jazyka, nakoľko ich považujeme za nevyhnutné nato, aby sa imigranti plne začlenili do írskej spoločnosti. Zameriavame sa na možnosti, ktoré sú prístupné rôznym imigrantom, ako aj ich deťom a novým generáciám, v ktorých jeden rodič je často írskeho pôvodu. Skúmame aký vplyv môže mať participácia imigrantov na kurzoch anglického a írskeho jazyka pri ich celkovom etablovaní sa v novej krajine a novej kultúre, prípadne ako môžu kurzy írskeho jazyka poslúžiť ešte lepšej adaptácii, pochopeniu a preniknutiu ku koreňom írskej kultúry, tradíciám a zvykom. Pokiaľ ide o rozsah textu a možnosti výskumu, pozornosť venujeme najznámejším organizáciám, ktoré vo svojej agende zahŕňajú aj otázky inklúzie imigrantov prostredníctvom rôznych edukačných či kultúrnych aktivít. Zadaná téma má potenciál rozšírenia, hlavne pokiaľ ide o budúce realizované výskumu v tejto problematike. Predpokladáme, že kurzy anglického a írskeho jazyka môžu imigrantom pomôcť lepšie spoznať cieľovú kultúru a krajinu, ktorú si vybrali ako trvalé či dočasné miesto pobytu. V príspevku argumentujeme faktom, že kurzy anglického a írskeho jazyka sú účinným prostriedkom pre zefektívnenie inklúzie imigrantov do írskej spoločnosti.

V hlavnom meste Dublin sa nachádza Immigrant Council of Ireland (Úrad pre imigrantov). Jednou zo správ menovanej inštitúcie je aj *Language and Migration in Ireland*, ktorú vydal samotný úrad v spolupráci s NUI (National University of Ireland) Galway a Irish Research Council (Language and Migration in Ireland, 2018). Správa, ktorá vznikla na základe výskumu orientovaného na fokusované skupiny, interview a online prieskum, sa zaoberá otázkou integrácie imigrantov do väčšinovej spoločnosti a vníma multilingvalizmus ako prínos pre krajinu. Zároveň podporuje aj iniciatívy a aktivity, ktoré súvisia s pestovaním materinských jazykov imigrantov (heritage languages). Pestovanie materinského jazyka imigrantov a naberanie zručností v nových jazykoch - anglickom a írskom prináša imigrantovi lepšie predpoklady pre rozvoj interkultúrnej identity.

V rámci príspevku vnímame imigrantov ako nerodilých hovoriacich anglickým jazykom. V Írsku našli svoj domov mnohí Poliaci, Francúzi, Nemci, Litovci, Estónci, Lotyši, Rumuni, Španieli, Slováci, Indovia, Brazílčania, Rusi atď. Pre všetkých je ovládanie anglického jazyka kľúčové. Pre väčšinu migrantov je angličtina druhým jazykom a len malé percento ju zvláda na pokročilej úrovni. Daný fakt je dôvodom pre vznik kurzov anglického jazyka pre imigrantov (ESOL) v snahe zlepšiť ich znalosti v angličtine a generovať pozitívne zážitky z takejto výučby.

2 Anglický jazyk ako prostriedok pri inklúzii imigrantov

Výhodou učenia sa anglického jazyka v Írsku je, že imigranti sa s ňou stretávajú každý deň. Či už je to cestovanie do školy, práce, nakupovanie v obchodoch, štúdium v škole, výkon práce. Vo všetkých oblastiach života sa hovorí írskou angličtinou, ktorá je v Írsku dominantným oficiálnym jazykom. Každému kto je motivovaný je umožnené úplné ponorenie sa v anglickom jazyku (jazyková imerzia – language immersion).

Mnohí z imigrantov sa pred príchodom do Írska učili anglický jazyk v školách. Avšak po príchode do Írska zistili, že dodatočné kurzy anglického jazyka sú nevyhnutným predpokladom ich začlenenia sa do írskej spoločnosti, aby mohli plnohodnotne fungovať. Imigrantom sa v Írsku ponúka už spomenutá možnosť imerzie v jazyku, angličtinu počujú v metre, na ulici, v úradoch, obchodoch, v televízii. Ak majú imigranti záujem o čítanie v anglickom jazyku, môžu tak urobiť prostredníctvom rôznorodého autentického materiálu. Sem patria noviny, knihy, televízia, rádio a samozrejme možnosť viesť komunikáciu, resp. interkultúrny dialóg s rodilým hovoriacim. Angličtina je síce v súčasnosti globálnym jazykom, jazykom výučby v rôznych krajinách, jej profesionálne a správne ovládanie si vyžaduje hodiny pozornosti a štúdia.

Department of Education and Skills (Ministerstvo školstva) v Írsku financuje kurzy pre imigrantov. Kurzy ESOL (English for Speakers of Other Languages) poskytujú pomoc imigrantom, ktorí sú profesionálne vzdelaní na výkon určitej činnosti, často sú to imigranti s vysokoškolským vzdelaním. Kurzy poskytujú miestne vzdelávacie inštitúcie - Education and Training Boards (ETBs), ktoré sú pod patronátom Ministerstva školstva Írskej republiky. Poskytujú kurzy nielen pre vysokoškolsky vzdelaných imigrantov, ale aj robotníkov, nezamestnaných imigrantov ale aj azylantov. Ďalšími asociáciami, ktoré kurzy poskytujú sú Fáilte Isteach, SPIRASI a Doras Luimní.

SPIRASI (Spiritan Asylum Servicies Initiative) je jedinou írskou organizáciou, ktorá poskytuje pomoc žiadateľom o azyl, alebo tým

imigrantom, ktorí museli utiecť pred násilím, vojnou, či inými negatívnymi životnými podmienkami. Ponúka pomoc všetkým znevýhodneným skupinám migrantov rôzneho druhu: medicínsku pomoc, terapeutické programy pre týrané osoby, pomoc v právnych otázkach, edukačné aktivity, poradenskú činnosť atď. Je to humanitárna, interkultúrna, nevládna organizácia, ktorá významne pomáha integrovať migrantov do írskej spoločnosti. Okrem inej pomoci imigrantom, SPIRASI plní aj edukačnú funkciu tým, že poskytuje pre nich kurzy ESOL. Absolventi týchto kurzov anglického jazyka pre hovoriacich iným než anglickým jazykom môžu absolvovať testy a získať certifikáty dokladujúce ich znalosti v anglickom jazyku na rôznej úrovni. Kurzov sa môžu zúčastniť žiadatelia o azyl s dočasnou rezidentskou kartou, utečenci, rodičia detí narodených v Írsku a naturalizovaní írski občania (SPIRASI, 2018). SPIRASI teda poskytuje kurzy len určitému cieľovému okruhu imigrantov.

Doras Luimní je ďalšou nezávislou, neziskovou a nevládanou organizáciou, ktorá poskytuje pomoc imigrantom, háji a zabezpečuje dodržiavania ich práv v Írsku. Okrem iných činností poskytuje aj hodiny anglického jazyka pre imigrantov (Doras Luimní, 2018). Špecifické kurzy sú zamerané na základy anglického jazyka, konverzáciu v anglickom jazyku, ktoré sú bezplatné. Vyučovanie prebieha v malých skupinkách a odporúča sa skoré zapísanie na kurzy. Organizácia poskytuje aj špeciálne platené jazykové kurzy. Doras Luimní sa zameriava hlavne na poskytovanie lokálnej pomoci v regióne západného Írska a to v mestách Laois, Limerick a Wexford.

Doras Luimní symbolizuje otvorené dvere v meste Limerick pre imigrantov hlavne pokiaľ ide o poskytovanie informácií a podpory. Luimneach je po írsky Limerick. Skratka Doras vznikla zo začiatočných písmen Development Organization for Refugees and Asylum Seekers (Organizácia pre utečencov a žiadateľov o azyl). Organizácia má charitatívny status a je podporovaná rôznymi náboženskými skupinami podobne ako SPIRASI ako i v rámci EC AMIF 2014 (Fond schválený Európskou komisiou pre azyl, migráciu a integráciu). V spomenutých mestách sú založené integračné siete (napr. Laois Integration Network). V meste Limerick je to City Centre Community Network (CCCN), ktorej základy položili okrem členov Doras Luimní aj Redemptoristi. Cieľmi týchto sietí je pomoc obyvateľom – migrantom vo vytýčených oblastiach a uľahčiť im cestu k službám v rámci mesta Limerick na základe analýzy ich potrieb. Dôležitou aktivitou Doras Luimní sú každoročné zbierky pre imigrantov. Koncom augusta 2018 sa napríklad konala zbierka pre deti, zameraná na potreby žiakov v školskom veku. Výsledkom boli materiálne dary, ktoré deti môžu využiť v škole ako i finančné príspevky. Podobne ako SPIRASI, aj Doras Luimní podporuje Európska komisia v rámci Fondu pre azyl, migráciu a integráciu na roky 2015-2020. Jediným limitom v rámci poskytovania hodín anglického jazyka

pre migrantov je obmedzený počet študentov, ktorí môže navštevovať ich kurzy. Aplikanti však majú možnosť navštevovať ďalšie ponúkané kurzy v rámci ďalšej dobrovoľníckej organizácie Fáilte Isteach.

Fáilte Isteach (v preklade welcome, vitajte) je projekt, na základe ktorého sú poskytované imigrantom bezplatné kurzy anglického jazyka. Tieto služby sú organizované na dobrovoľníckej báze po celej krajine podporujúc inklúziu imigrantov. Projekt bol iniciovaný v snahe integrovať nových imigrantov do lokálnej komunity, ktorí majú slabé jazykové zručnosti v anglickom jazyku. Priaznivci projektu narastajú na počte a každý rok sa dobrovoľne za učiteľov hlásia študenti, ľudia na dôchodku, a ďalší. Vytvorené jazykové skupinky tak pomáhajú novým imigrantom zlepšiť si znalosti v anglickom jazyku, zvýšiť ich pracovné možnosti, uskutočňovať ľahšie dennodenné aktivity, ktoré sa nezaobídu bez konverzácie (nakupovanie, interakcia s komunitou), nadväzovanie priateľstiev a kontaktov s novými ľuďmi, spoznávanie novej kultúry. Tieto aktivity pomáhajú imigrantov zlepšiť ich osobný i profesijný život (Fáilte Isteach, 2018). V Írskej republike v Dubline sídli aj Office for the Promotion of Migrant Integration (OPMI), Úrad pre pomoc migrantom v rámci integrácie, ktorý spadá pod Ministerstvo pre spravodlivosť a rovnosť (Department of Justice and Equality). Hlavnou úlohou úradu je sprostredkovanie pomoci migrantom v rámci migračnej integračnej politiky. Zameriava sa hlavne na legálnych migrantov a ich integráciu do írskej spoločnosti (Office for the Promotion of Migrant Integration, 2018).

Parciálne sa vzdelávaniu imigrantov sa venuje aj Národná agentúra pre vzdelávanie dospelých, National Adult Literacy Agency (NALA, 2018), nezávislá charitatívna organizácia, ktorá zabezpečuje služby hlavne pokiaľ ide o rozvoj gramotnosti a ďalších zručností. Poskytuje záujemcom kurzy s cieľom zvýšiť ich gramotnosť v rôznych oblastiach života. NALA podporuje aj SOLAS v rámci programu vzdelávania dospelých a rozvoja gramotnosti u ľudí, ktorí potrebujú špeciálne kurzy pre zvýšenie svojej kvalifikácie a tým aj lepšiu zamestnateľnosť na trhu práce.

3 Írsky jazyk ako prostriedok pri inklúzii imigrantov

V nasledujúcej časti príspevku ponúkame zoznam a charakteristiku organizácií, ktoré majú vo svojej agende cieľ osloviť v rámci svojich aktivít imigrantov a získať členov aj z týchto kruhov. Írsky jazyk je i napriek svojmu ústavnému statusu minoritný jazyk podobne ako aj jazyky imigrantov, pre ktorých sa Írsko stalo cieľovou destináciou. Imigranti majú po zvládnutí anglického jazyka často záujem o írsky jazyk čím podporujú jeho revitalizáciu. Komunita írsky hovoriacich obyvateľov bude určite v budúcnosti potrebovať podporu širšej verejnosti, imigrantov

nevynímajúc. Práve oni môžu prispieť k zviditeľneniu írskeho jazyka v írskej spoločnosti svojou aktívnou participáciou na írskom jazyka, či už prostredníctvom edukácie alebo kultúry. Ak má írsky jazyk prežiť, nemôže byť izolovaný. Operujeme teda s hypotézou, že prostredníctvom podpory multikulturalizmu a multilingvalizmu sa aj pre írsky jazyk vytvárajú nové možnosti. Týmto spôsobom sa írsky jazyk môže vynímať ako dôležitý prvok írskej kultúry (Ó Murchu, 2008, O´Cuiv 2008) v pozadí ostatných kultúr a jazykov, ktoré sa v Írsku etablovali.

Spomedzi skúmaných organizácií sme selektovali len tie, ktorí viditeľne podporujú participáciu imigrantov na ich programe. Sú nimi Ógras, Gaelscoileanna, an tIonad Buail Isteach, Glór na nGael. Ógras sa primárne zameriava na mládež. Delí sa na Óg Ógras pre deti od 8-12 rokov a Ógras pre dorastujúcu mládeže od 13-19 rokov. Celkovo sa venuje mladým ľuďom vekových skupín od 8 – 19 rokov. Podmienkou založenia Ógras klubov je záujem zo strany mladých ľudí. Ógras sa venuje organizácii regionálnych, národných a medzinárodných aktivít, letných kempov. Mladí ľudia tak majú možnosť aktívne sa podieľať na revitalizácii írskeho jazyka, tým že sa jazyk učia a praktizujú medzi sebou v skupinách. Organizácia ma vo svojich cieľoch okrem pestovania írskej kultúry, podpory a pestovania osobného rozvoja mladých ľudí zahrnuté aj hodnoty, ktoré sa dotýkajú imigrantov. Ide hlavne o podporu diverzity prístupov, inklúzie, hrdosti na írsku kultúru a identitu, vytváranie priestoru pre mladých ľudí a otvorenosť voči iným jazykom a kultúram. O aktivitách a udalostiach, ktoré Ógras organizuje je možné dozvedieť sa na ich domovskej webstránke, kde je prístup aj k bulletinu, ktorí informuje o uskutočnených aktivitách. Bulletin je dvojjazyčný, takže nie je problém prečítať si anglickú verziu (Ógras, 2018).

Gaelscoileanna je organizácia, ktorá vystupuje otvorene a inkluzívne voči imigrantom, hlavne pokiaľ ide o mládež a deti, ktoré sú v povinnej školskej dochádzke. Gaelscoilenna ako termín označuje írsko jazyčné školy, v ktorých vyučovanie prebieha prostredníctvom írskeho jazyka. Organizácia, ktorá je pomenované podobne ako hnutie, ktorého cieľom bolo založenie írsko jazyčných škôl v oblastiach mimo Gaeltachtu, vydáva informačné letáky vo francúzskom, rumunskom, portugalskom, ruskom a poľskom jazyku v snahe distribuovať informácie o možnosti írsko jazyčného vzdelávania pre imigrantov. Politika Gaelscoilenna sa v súčasnosti koncentruje na inklúziu a otvorenosť voči iným jazykom, kultúram a vieram (Gaelscoilenna, 2018).

An tIonad Buail Isteach (2018) poskytuje imigrantov možnosť zapísať sa do jazykových kurzov írskeho jazyka. Jednou z rôznych aktivít sú napríklad jazykové kaviarne organizované po celom Írsku. Jednou z takýchto kaviarní je aj Central Hotel v Dubline, kde sa An Caife Gaelach uskutočňuje jeden krát

v týždni, pár hodín. I tu ide o stratégiu cúpla focail tvrdiac, že i pár fráz či viet v danom jazyku počas pravidelných neformálnych stretnutí sa môže podieľať na jeho revitalizácii.

Conradh na Gaelige je v poradí ďalšou organizáciou, počiatky ktorej siahajú do konca 19. storočia, keď bola oficiálne založená v roku 1893. Jedným z najznámejších predstaviteľov a zakladateľov zároveň patril Douglas Hyde. Víziou a misiou organizácie je motivácia imigrantov, v snahe motivovať aj tieto skupiny obyvateľov zapísať sa na kurzy írskeho jazyka a participovať na rôznych kultúrnych aktivitách, v ktorých írsky jazyk zohráva dôležitú úlohu. Conradh na Gaelige v meste Galway sa snaží prilákať aj lokálne skupiny imigrantov, ktorý by tak mohli navýšiť počet záujemcov o írsky jazyk. Conradh na Gaelige sa okrem jazykových a kultúrnych aktivít venuje aj politickej činnosti, ktorá súvisí s budúcnosťou írskeho jazyka. Nezanedbateľným počinom Conradh na Gaelige je organizácia udalosti sviatku sv. Patrika a týždňa írskeho jazyka Seachtain na Gaelige, ktorý je otvorený všetkým obyvateľom Írska, rôznej etnicity, ľuďom z rôznych kultúr, jazykov a náboženstiev (Conradh na Gaelige, 2018). Obe známe udalosti sa konajú v mesiaci marec a organizujú ich rôzne umelecké a kultúrne organizácie, dobrovoľnícke a komunitné skupiny, lokálne autority, školy, knižnice, atď v mieste pôsobenia.

4 Záver

Anglický jazyk sa stal dominantným jazykom v rámci medzinárodných vzťahov či interkultúrnej komunikácie. Vyhynutie mu jednoznačne nehrozí. Na druhej strane spektra vystupuje ohrozený, minoritný írsky jazyk, ktorá má potenciál prežiť do budúcnosti, avšak len za predpokladu, že ho budú obyvatelia aktívne používať. Nehovoríme len o rodilých Íroch, ale aj o skupine imigrantov, ktorí môžu napomôcť jeho revitalizácii. Írsko je krajinou so značným podielom imigrantov z krajín EÚ ako aj nečlenských krajín. Záujem imigrantov o anglický a neskôr aj írsky jazyk môže uľahčiť ich cestu vedúcu k spoznávaniu írskej kultúry a histórie a tým aj celkovú inklúziu do írskej spoločnosti. Vybrané organizácie majú evidentný záujem o participáciu imigrantov na ich aktivitách, čím sa podieľajú na dobrom chode interkultúrnej komunikácie podporujúc toleranciu, rešpekt, otvorenosť voči iným kultúram a jazykom. Kultúrnu a jazykovú diverzitu vnímajú ako prínos. V závere článku môžeme potvrdiť, že kurzy v prvom rade anglického a neskôr aj írskeho jazyka sú prínosné v rámci inklúzie imigrantov do írskej spoločnosti, keďže prostredníctvom jazyka majú možnosť spoznávať aj kultúru. Ďalšie inštitúcie, ktoré by si v budúcnosti zaslúžili pozornosť sú An Taibhdhearc (The Galway Theatre), Oideas Gael (Gael Teaching), Glór na nGael a ďalšie.

Imigranti majú možnosť precvičiť si svoje schopnosti angličtiny a írštiny prostredníctvom aplikácie Duolingo. Navyše organizácie, ktoré sme vyššie uviedli majú bilingválnu verziu stránok, v anglickom a írskom jazyku. Imigrantom v snahe začleniť sa do írskej spoločnosti pomáhajú aj kultúrne festivaly akými je spomínaný Seachtain an Gaelige. Imigranti tak majú možnosť participovať na tomto týždni írskeho jazyka ako i na oslavách dňa sv. Patrika.

Írsko je krajina s diverznou populáciou. Každý rok je cieľovou destináciou mnohých migrantov, ktorý prichádzajú do Írska dočasne alebo s úmyslom trvalého usídlenia sa. Čím viac vzájomnej tolerancie, rešpektu a otvorenosti si obyvatelia oboch skupín navzájom venujú, tým bohatšia bude aj ich interkultúrna identita, ktorej predpokladom je interkultúrny dialóg. Imigranti si vytvárajú aj vlastné siete. Jednou z nich je platforma MASI, ktorá združuje skupinu žiadateľov o azyl (MASI, 2018). Na základe predchádzajúcich informácií je zrejmé, že multilingvalizmus môže byť pre spoločnosť benefitom a nie problémom. Tým, že objavujeme, skúmame a snažíme sa porozumieť iným kultúram, dochádza aj k budovaniu povedomia o súčasnom multikultúrnom svete a živote v ňom. Ak sú hodnoty ako rešpekt a vzájomná úcta pre náš kľúčové, stávame sa tolerantnejšími a otvorenejšími voči inakosti, podporujúc na nej to pozitívne.

Imigrantom v Írsku pomáhajú spomenuté inštitúcie ľahšie sa začleniť do írskej spoločnosti. Podporujú ich celkovú socializáciu a inklúziu. Kurzy anglického jazyka sú najdôležitejším elementom pri inklúzii imigrantov do spoločnosti, nakoľko v Írsku je dominantná angličtina. I keď je práve írsky jazyk definovaný v ústave ako prvý oficiálny jazyk Írskej republiky, je to tak hlavne kvôli historicko – politicko – kultúrnym dôvodom. Avšak tí imigranti, ktorí okrem školského prostredia, kde je írština povinným predmetom až do maturity, navštevujú aj dodatočné kurzy írskeho jazyka, zúčastňujú sa na jeho celkovej revitalizácii a prispievajú k zveľaďovaniu gaelskej etnokultúry. Aj týmto spôsobom sa otvárajú írskej spoločnosti. Tým, že prejavujú svoj záujem o jazyk, ktorým aktívne a v každodennom živote hovorí len malé percento obyvateľov, aktívne sa angažujú na jeho revitalizácii. Prispievajú tak k zmene nazerania na írsky jazyk, ktorý sa stáva populárnym v rámci írskojazyčného vzdelávania. V školách gaelscoileanna študuje aj menšina imigrantov, ktorí tak nastavujú zrkadlo írskej spoločnosti a vyvracajú mýtus, že po írsky sa môže dokonale naučiť len rodený Ír.

V závere pristupujeme ku kľúčovým odporúčaniam pre prax, ktoré môžu pomôcť celkovej inklúzii imigrantov do írskej spoločnosti. Dané odporúčania môžeme vnímať ako žiaduce pre ich úspešné začlenenie.

Riadia sa nimi všetky spomenuté inštitúcie, pričom do budúcna môžu poslúžiť aj iným organizáciám či všetkým obyvateľom Írska, ktorí sa na problematiku pozerajú cez prizmu empatie, tolerancie, rešpektu a otvorenosti voči inakosti akéhokoľvek druhu. Ak sa írski imigranti majú pozitívne začleniť do každodenného života v Írsku, inštitúcie a jednotlivci by mali:

- vnímať multilingvalizmus ako pozitívny aspekt írskej spoločnosti a nie ako problém, ktorí treba čo najrýchlejšie odstrániť,
- vytvárať priestor pre vyjadrenie inakosti (kultúrny, pracovný, atď.),
- vytvárať nové možnosti pre jazykové strety rôznych kultúr,
- poskytovať bezplatné jazykové kurzy v anglickom a írskom jazyku pre všetky vekové a vedomostné stupne,
- skúmať diverzitu v pracovnom priestore,
- podporovať materinské jazyky imigrantov, aby nestratili spojenie so svojou kultúrou, aby sa ich identita mohla budovať na základe pôvodnej identity, ktorá sa kreovala od narodenia v domovskej krajine,
- vytvárať stále viac dobrovoľníckych skupín a odborových organizácií podporujúcich imigrantov a ich inklúziu do väčšinovej spoločnosti,
- monitorovať názory a potreby imigrantov,
- skvalitniť tlmočnícke služby pre imigrantov a skvalitniť výučbu ich jazykov

Na základe predchádzajúcich bodov je zrejmé, že problematika integrácie imigrantov do írskej spoločnosti si vyžaduje veľkú pozornosť, hlavne pokiaľ ide o integračnú politiku a pomoc imigrantom pri začleňovaní sa do majoritnej spoločnosti. Podpora materinského jazyka migrantov a pozitívne skúsenosti s novým jazykom (anglickým a možno aj írskym) vytvára nové možnosti pre ich uplatnenie na trhu práce a podieľa sa na konštruovaní novej interkultúrnej identity. Medzi jazykom a kultúrou existuje prepojenie. Aj imigranti sa prostredníctvom kultivovania svojho materinského jazyka a zvládania nového, cudzieho učia chápať samých seba a iné kultúry. Identifikujú sa so svojou vlastnou kultúrou a zároveň aj s novým kultúrnym prostredím. Jazyk môže byť prostriedkom vytvárania prostredia hostility a exklúzie. Avšak pri zachovaní tolerancie, rešpektu a otvorenosti voči inakosti môžeme vnímať iné kultúry ako pozitívne obohatenie našej vlastnej kultúry a identity a spolupodieľať sa na rozvoji aktívneho občianstva, ktoré predpokladá spoluprácu majoritnej spoločnosti so skupinou migrantov.

Angličtina môže byť pre migrantov novým začiatkom vyjadrenia novej identity, ktorá sa počas života neustále mení. Zaujímavou skupinou migrantov sú umelci, ktorí dostali možnosť vyjadriť svoje umenie prostredníctvom anglického a írskeho jazyka. Írsko tak reprezentujú

z iného uhla pohľadu. Takýto umelci z radov migrantov sú vítaní v umeleckých a kultúrnych inštitúciách v Írsku. Často obohacujú umeleckú scénu o svoj pohľad na svet v rámci svojich literárnych či výtvarných diel čerpajúc zo svojej vlastnej neírskej kultúry, balansujúc medzi domovskou a írskou kultúrou. V Írsku sa hovorí špecifickou írskou angličtinou (Hiberno-English), ktorá je ovplyvnená aj írskym jazykom. Z predchádzajúcich informácií vyplýva, že migranti nie sú uzatvorení voči írskemu jazyku, i keď dominantným jazykom je angličtina. Mnohí z nich navštevujú kurzy írskeho jazyka a dosahujú vynikajúce výsledky aj na hodinách írštiny v bežných školách či v rámci gaelscoileanna. Svojím záujmom tak prispievajú k celkovej revitalizácii írskeho jazyka a nachádzajú si cestu ku koreňom írskej kultúry a identity. Usudzujeme teda, že oba jazyky pomáhajú imigrantom integrovať sa do írskej spoločnosti. Angličtinu síce využívajú viac, avšak írsky jazyk im ukazuje írske korene, tradíciu a históriu.

Na záver konštatujeme, že multilingvalizmus a migrácia nemusia byť vždy problémom. Môžeme ich vnímať aj pozitívne ako obohatenie kultúry danej krajiny, ktorú si migranti vybrali ako svoj nový domov. Pre potreby inklúzie imigrantov do írskej spoločnosti je preto nevyhnutné vytvárať nové kultúrne a edukačné miesta, výzvy a možnosti, ktoré by boli predpokladom interkultúrny dialóg oboch kultúr.

Bibliografia

[1] An tIonad Buail Isteach. 2018. [Online]. Available: http://eolaireg.ie/en/learners/courses/an-caife-gaelach

[2] Doras Luimní. 2018. [Online]. Available: http://dorasluimni.org/english-classes/

[3] Conradh na Gaelige 2018. [Online]. Available: https://cnag.ie/en/

[4] Failte Isteach translation. 2018. [Online]. Available: https://glosbe.com/ga/en/f%C3%A1ilte%20romhat%20isteach

[5] Failte Isteach. 2018. [Online]. Available: http://www.thirdageireland.ie/failte-isteach

[6] Gaelscoileanna. 2018. [Online]. Available: http://www.gaelscoileanna.ie/?lang=en

[7] MASI. 2018. [Online]. Available: http://www.masi.ie/about-us/

[8] NALA. 2018. [Online]. Available: https://www.nala.ie/

[9] Ógras. 2018. [Online]. Available: https://www.ogras.ie/

[10] Office for the Promotion of Migrant Integration. 2018. [Online]. Available: http://www.justice.ie/en/JELR/Pages/WP15000119

[11] *Seachtain na Gaelige. 2018.* [online]. Available: https://snag.ie/en/

[12] *SPIRASI. 2018.* [online]. Available: http://spirasi.ie/

ČAPLOVIČ, D. 2009. Medzikultúrny dialog – nástroj stability a rozvoja európskeho priestoru. In *Medzikultúrny dialog – Nástroj stability a rozvoja európskeho priestoru.* Bratislava : Ekonóm. 2009. Pp. 7-11. ISBN 978-80-225-2726-2.

NEWMANOVÁ, C. 2009. Záchrana Benátek. In *National Geographic*. Srpen 2009. s. 100-120.

O´ MURCHU, H. 2008. *More Facts About Irish*. Baile Atha Cliath : Coiste na hEireann den Bhiuro do Theangacha Neamhforleathana Teoranta, 2008. 379 p. ISBN 978-0-9558410-0-2.

O´CUIV, E. 2008. Promoting the Irish Language Worldwide. In *Why Irish? Irish Language and Literature in Academia*. Galway : Arlen House, 2008. Pp. 209-215. ISBN 978-1-903631-59-1.

O´CONNOR, A., CIRIBUCO, A. 2017. Language and Migration in Ireland. Dublin : Immigrant Council of Ireland, 2017. 58 p. ISBN 978-1-9999118-0-5.

TÖKÖLYOVÁ, T. 2009. Namiesto úvodu – Medzikultúrny dialog. In *Medzikultúrny dialóg – Nástroj stability a rozvoja európskeho priestoru*. Bratislava : Ekonóm, 2009. Pp. 5-7. ISBN 978-80-225-2726-2.

Jana Pecníková

Univerzita Mateja Bela

INAKOSŤ V MESTE – KONCEPT POSTMEMORY V PRÍBEHU KULTÚRNEJ KRAJINY (PODBOROVÁ – ZVOLEN) /

CONCEPT OF POSTMEMORY IN STORY OF CULTURAL LANDSCAPE (PODBOROVÁ – ZVOLEN)

Abstract: *The article is focused on the architectural cultural heritage as integral part of city´s (urban) identity. Thanks to the unique architecture, the unique cultural landscape is created. From the context of postmemory, we live in the sceneries of the past and many buildings are linked to historical and cultural events, which were often very harmful and painful for citizens. In the article we would like to apply the postmemory concept to the town of Zvolen, and to prove the cultural and architectural connections. The city is connected with the trauma hidden in the blocks of flats in town section Podborova, in these grey buildings which come from the soviet period. We would like to*

show the transformation of the city and to reflect the traumatic heritage we carry about.

Keywords: cultural heritage, cultural landscape, postmemory, identity, culture.

1 Úvod

Koncept postmemory je témou, ktorú v odbornej verejnosti prvýkrát predstavila vo svojom diele M. Hirsch (2012). Jej ústredným motívom je vyrovnávanie sa s prežitou traumou. Postgenerácia sa stáva nositeľkou spomienok, odkazov a prejavov, zachytených napr. v umení či v literatúre, architektúre. Prežitá trauma sa prejavuje na osobnostnej, kolektívnej i kultúrnej úrovni a prenáša prostredníctvom životných príbehov a spomienok, ktoré na základe rozprávania rekonštruujú prežité udalosti. I keď je postmemory prioritne spájaná s holokaustom a obdobím po druhej svetovej vojne, v našom príspevku aplikujeme tento koncept v širšom kontexte na oblasť kultúrnej krajiny. Aj miesto, môže v sebe niesť traumu a vypovedať o nej i bez použitia slov. Prvú časť textu koncipujeme ako teoretický vstup do témy vypracovaný použitím metódy analýzy a syntézy poznatkov z danej oblasti. Druhá časť príspevku je realizovaná ako prípadová štúdia, ktorej základom bol terénny výskum, ako aj štúdium dostupných odborných zdrojov. V prípade, ktorý približujeme v texte ide o priamu skúsenosť s inakosťou, pričom sledujeme kultúrno-spoločenské premeny vybraného prostredia. Inakosť je v tomto vybranom prípade prítomná v premene verejného priestoru i jeho architektúre a súvisí so stretom dvoch kultúr. Predložený výskumný okruh je veľmi široký, preto už v úvode chceme uviesť, že niektoré časti sme z dôvodu rozsahu príspevku skrátili a zjednodušili, no zároveň veríme, že náš príspevok prinesie východiská pre ďalšie skúmanie.

2 Pamäť – mesto – identita v kultúrnej krajine

Spojenie problematiky mesta, pamäti a identity otvára možnosti nového pohľadu vnímanie určitého miesta ako kultúrnej krajiny. Aj pri svetových metropolách sa často stretávame s označeniami, ktoré sa síce javia ako zaužívané kultúrne stereotypy, ale pritom často vychádzajú z niečoho dôležitého, intelektuálne zaujímavého a podnetného, čo definuje charakter kultúrnej krajiny. Mesto môže slúžiť ako priestor, na ktorom možno pozorovať kultúrne zmeny a ich inštitucionalizáciu, ale i konkrétne kultúrne javy a kontexty ich rozvoja. Spája sa to s tvorbou identity, ktorá reflektuje stav historickej revitalizácie no i cieleného politického zabúdania, prípadne udržiavania niektorých obsahov pamäti na úkor iných (Soukupová, 2007). Pamäť a identita mesta môžu byť cielene manipulované

a využívané tak, ako je aktuálne nastavené spoločenské zriadenie, či už v minulosti alebo v súčasnosti.

„Mesto je komplexom časových vrstiev pamäti reťazca generácií jeho obyvateľov, pamäti zhmotnenej v architektúre, v sochárstve, v maliarstve, v úpravách priestoru a pod. Zároveň však predstavuje komplex obrazov, ktoré existovali a existujú v etnických, generačných, sociálnych, názorových, lokálnych a ďalších modifikáciách. (Havelka in Soukupová, 2007, s. 8)" Mesto ako urbánny priestor poznamenali predstavy z minulosti. Moderné európske mesto bolo v 19. storočí a do začiatku druhej svetovej vojny prevažne pluralitné, po vojne (r.1945) sa tento trend zachoval už len v západnej časti Európy. Východný blok charakterizuje prísne unifikovaný priestor, z ktorého sa vytrácala charakteristická identita i identifikácia s prostredím. Nové mesto, ktoré vzniká po roku 1989 je ďalšia kapitola pretvárania životného priestoru, ktorá presúva mesto do okrajových častí, vzniká tam veľká výstavba satelitných domov, tiež ju sprevádza revitalizácia sídlisk a budovanie obchodných časti, kde sídlia medzinárodné obchodné reťazce. Zmena charakteru mesta je spojená s jeho funkčnosťou, ale i s vnímaním verejného priestoru ako takého, či spojená s cieleným kreovaním identity mesta.

Ako uvádza Norberg-Schulz (2010) mesto nie sú len budovy s množstvom praktických funkcií, ale je to historická podoba ľudského sveta. Je to štruktúra, v ktorej si človek plánuje svoj život a jeho naplnenie. Ak označíme mesto za kultúrnu krajinu, tak popri ostatných faktoroch je predovšetkým potrebné vnímať širší kultúrny charakter miesta, ako aj jeho kultúrny potenciál. Popri vyššie uvedených funkciách a estetických formách, sa na mesto pozeráme ako na samostatný kultúrny celok, ktorý reflektuje udalosti, osobnosti, vplyvy, ktoré formovali jeho identitu. Takáto *„krajina môže byť v skutočnosti textom, do ktorého generácie vpisujú svoje opakujúce sa predstavy* (Schama, 2007, s. 11)." Kultúrna krajina je produktom zdieľanej kultúry. Úlohou pre všetkých, ktorí ju zveľaďujú, je odhaliť jej bohatosť, starobylosť i spletitosť nahliadnutím za konvenčné videnie.

Za zakladateľa pojmu kultúrna krajina je považovaný Christian Norberg-Schulz, nórsky historik, ekofilozof a teoretik architektúry, ktorý zavádza aj vlastnú klasifikáciu miest, krajín a architektúry. Pri objasnení pojmu kultúrna krajina je potrebné zadefinovať miesto, ktoré podľa neho nie je označením abstraktnej polohy, miesto samo v sebe ukrýva charakter či atmosféru. Miesto môžeme vnímať cez jeho príslušnú identitu. *„Je preto dôležité. Nie len, aby naše prostredie malo priestorovú štruktúru, ktorá uľahčuje orientáciu, ale tiež, aby obsahovalo konkrétne objekty identifikácie. Osobná identifikácia človeka predpokladá identitu miesta* (...) *vo všeobecnosti*

je zem 'scénou', na ktorej sa odohráva náš každodenný život. Dá sa do istej miery pretvárať a ovládať, z čoho vyplýva priateľský vzťah. Z prírodnej krajiny sa tak stáva kultúrna krajina, to znamená prostredie, kde človek našiel svoje zmysluplné miesto v rámci celku (Norberg-Schulz, 2010, s. 21)."

Miesto, či už prírodné alebo vytvorené človekom je v neustálej spojitosti. Ak vnímame miesto ako kultúrnu krajinu, nesúcu odkaz lokálnej kultúry, ktorá sa prejavuje aj vo vizualite verejných priestorov, tak dostávame zaujímavý obraz súčinnosti kultúrnych tradícií, symbolov, významov, ktoré sú zakorenené v hlbších vrstvách spoločenstva i mesta.

Norberg-Schulz (2010) vo svojom diele venuje väčšiu pozornosť aj pojmu *genius loci*, teda odkazuje sa na ducha miesta. V dnešnom ponímaní je to skôr atmosféra, špecifické prostredie, ktoré pôsobí autenticky a pritom prechádza premenami v plynutí času. A by sme sa pokúsili rozvíjať jeho myšlienky, tak pri tvorbe kultúrnej krajiny charakteristickej *geniom loci* ide o tvorbu kultúrne príznačného prostredia, ktoré sa stáva samostatnou krajinou v prenesenom zmysle slova, pričom ho môže tvoriť jedna i viacero kultúrnych krajín zároveň. Príkladom sú opäť mestá svetového formátu ako Paríž, Londýn, New York, a i., v ktorých návštevník prechádza rôznymi časťami, kultúrnymi krajinami, ktoré tvoria spoločne jednu veľkú kompaktnú krajinu. Jedna z najvážnejších aktuálnych otázok je spojená s využitím moderných prvkov v pôvodnom prostredí, s citlivým prístupom k historickému odkazu miest a ich revitalizácii v súčasnosti.

Každý človek je silne ovplyvnený svojím okolím, architektúra dneška je tvorená v duchu neobmedzenej voľnosti. *„Problém neobmedzeného výberu je však v tom, že nie je tak ďaleko od úplného chaosu* (De Botton, 2006, s. 42)." Ak to boli v minulosti architektonické slohy, ktoré udávali štýl stavieb, tak dnes je architektúra oslobodená od pravidiel. Estetická funkcia architektúry je často opomenutá a autori experimentujú vo svojej tvorbe kombináciou štýlov. Moderná a pôvodná architektúra odráža viditeľne a priamo koexistenciu kultúrnych hodnôt kedysi a dnes. Každý zásah do verejného priestoru by mal zachovávať isté *génius loci*. Architektonické dielo vyjadruje kultúrne hodnoty v priestore ako hmotné a znakové reprezentácie. Každá stavba je vo svojej podstate zhmotnenou súčasťou pamäte miesta, mesta či lokality. Bez ohľadu na jej estetickosť, či aktuálne trendy. *„Mesto nie je len sústredením stavieb a zariadení s rôznymi praktickými funkciami, ale znamená zároveň čosi viac. Je historicky vzniknutou podobou ľudského sveta"* (Halík, 1996, s. 73). Súbor architektonických diel spoluvytvára kultúrnu krajinu. Dnes sme svedkami kontroverzných realizácií, ktorých hodnotenia z hľadiska pamiatkového a architektonicko-tvorivého sa diametrálne líšia. Intervencia do historickyých štruktúr predstavuje náročnú koncepčnú činnosť, ktorá nesie so sebou mnohé riziká. Predovšetkým problém s nevhodnosťou zásahu,

nesprávnym ponímaním priestoru, devastáciou kultúrnych hodnôt, stratou svojbytnosti priestoru, narušenie autenticity územia. Ako však postupovať pri miestach, ktoré sú doslova spomienkou na traumy? Je možné pretvoriť obraz kultúrnej krajiny bez narušenia autenticity priestoru?

3 Postmemory v príbehu kultúrnej krajiny

Na vybranom príklade kultúrnej krajiny – mestskej časti Podborová vo Zvolene na Slovensku by sme chceli poukázať na to, že trauma a prítomnosti môže existovať aj vo verejnom priestore a dodnes byť súčasťou tzv. živej pamäte – živého miesta. Zároveň na uvedenom príklade poukazujeme na to, že aj zvolený prístup k vnímaniu minulosti sa líšiť v závislosti od aktuálnych trendov. Netvrdíme, že nami vybraný príklad je najlepším spôsobom ako revitalizovať priestor s ohľadom na jeho históriu. Skôr naopak, chceme prezentovať skutočný stav, taký aký je.

Príbeh Podborovej

Stredné Slovensko bolo v 20. storočí dejiskom mnohých historicko – spoločenských udalostí. Či už to boli obe svetové vojny, Slovenské národné povstanie proti fašizmu v roku 1944, ale aj sovietska (resp. ruská) okupácia od roku 1968 do r. 1990. Región zasiahli násilné deportácie židov i Rómov do koncentračných táborov, vyskytujú sa tu miesta, ktoré doslova zmizli z mapy a tiež miesta, kde prichádzali o život mnohí nevinní počas druhej svetovej vojny. V našom prípade by sme sa chceli zamerať na udalosť, ktorá možno nepriniesla také počty obetí, ale z hľadiska postmemory je rovnako živá. V roku 2018 si totiž pripomíname 50 rokov od vstupu vojsk Varšavskej zmluvy, ktoré prekročili hranice Československa z 20. na 21. augusta 1968 s cieľom okupácie a potlačenia demokratizačných procesov. Jedným z najdôležitejších centier sa stal Zvolen, ktorý bol výhodný z hľadiska strategickej polohy, ako aj blízkosti letiska či železnice. Sovietski vojaci sa usídlili v mestskej časti Podborová, a aj keď v novembri 1968 maďarskí, poľskí i nemeckí vojaci odišli, ruskí tu ostali (Koštialová in Darulová, 2015).

Podborová sa v roku 1969 stala dočasným miestom pobytu ruskej armády, čo sprevádzala výstavba nových domov a bytov pre vojakov a administratívu (oficierov a dôstojníkov). Nazývala sa Družba. Vznikol tak unikátny mikrokozmos, akoby mesto v meste. Rusi využívali ruské konštrukčné materiály, ktoré im priviezli priamo zo ZSSR na výstavbu troch 12-poschodových budov s názvom „bašne“. Rovnako ako výstavba sa rozvíjal aj kultúrny život. Pre ruských oficierov a vojakov bol otvorený aj Dom kultúry v roku 1971, ktorý doplnili o vlastné kino, školu, detská škôlku, telocvičňu a aj zdravotné stredisko. Rodiny ruských vojenských dôstojníkov sa presťahovali do Podborovej kompletne. Obyčajní vojaci žili v kasárňach a mali obmedzený prístup do tzv. vyššej spoločnosti.

Obyvatelia Zvolena nesúhlasili so zotrvaním ruskej armády v meste, mnohí o nich vedeli, ale neexistovali medzi nimi žiadne kontakty. Problém prítomnosti ruských okupantov nespočíval len v tom, že vytvorili vlastné „mesto v meste“. Bol to celkový zásah do sociálno-priestorovej štruktúry mesta, doplnený o neustálu prítomnosť vojnového materiálu a zbraní. Skúsenosť s inakosťou formou zabratia územia mesta príslušníkmi iného národu a neustálej hrozby útoku v Československu. Sovietski vojaci sa len limitovane stýkali s domácim obyvateľstvom, udržiavali si vlastné zvyky a tradície, v podstate existovali v priestore, ktorý im nepatril, no prispôsobili si ho vlastným potrebám. Tento stav trval 22 rokov. V roku 1990 musela sovietska armáda definitívne opustiť Československo po 22 rokoch okupácie. Ako uvádza Koštialová (in Darulová, 2015) z celého Československa odišlo počas 16 mesiacov 73 500 vojakov a oficierov, 36 921 členov ich rodín, 1 200 tankov, 2 505 vojenských mašín a transportérov, 105 lietadiel a 175 helikoptér. Podborová ostala opustená, zdevastovaná a v obrovskom neporiadku. Stala sa mestom duchov, ktoré ožilo v roku 1998 komplexnou rekonštrukciou, ktorá trvá dodnes. Dnes sa stáva sídliskom hlavne pre mladé rodiny s deťmi. Podborová ako miesto s kultúrnou stopou a pamäťou prešla procesom demilitarizácie, revitalizácie, postupne stráca sovietsky look, ale je to dlhý proces. Výrazne tomu pomáha občiansky aktivizmus a záujem obyvateľov o to, aby sa im podarilo pretvoriť smutný odkaz, ktorý nesie krajina okolo nich.

Obraz kultúrnej krajiny – Podborová v roku 2018

Po odchode sovietskej armády ostalo sídlisko Družba v Podborovej opustené a zničené. Vojaci po sebe zanechali spúšť, zničené kultúrne i prírodné bohatstvo. Byty prešli v 90.-tych rokoch rekonštrukciou, no tri bašne boli stále strašiakom miesta. Verejnosť i odborníci boli skôr za ich zbúranie ako za rekonštrukciu. Napokon sa ich podarilo zrekonštruovať a dnes sú v nich nájomníkmi najmä mladé rodiny s deťmi, starší ľudia sú zastúpení vo veľmi malom počte. Cieľom je zmeniť charakter sídliska, teda oživiť ho mladými ľuďmi, zmeniť militarizovaný obraz sídliska a nahradiť ho vytvorením nového humánneho prostredia. Deje sa to však pomalým tempom, už takmer 20 rokov. Na sídlisku máte v mnohých častiach pocit, že zastal čas. Kino, ktoré bolo postavené pre sovietskych vojakov funguje dodnes a slúži ako kultúrne centrum. Z pohľadu na exteriér budovy nevidieť žiadne výrazné premeny fasády objektu.

Obr. č. 1,2 – Kino ©Mikuláš Mališ photography

Staré kasárne prešli premenou exteriéru a interiéru a dodnes sú funkčné.

Obr. č. 3 – Kasárne ©Mikuláš Mališ photography

Z hľadiska postmemory je najvýraznejším prvkom Dom oficierov, pripomínajúci prítomnosť cudzích okupantov. Dom oficierov *bol „integrujúcim miestom, kde sa pravidelne stretávala sovietska generalita, konali sa v ňom slávnosti, deti vojakov v sále skladali sľub pionierov, organizovali sa besedy (...) vystupovali najpopulárnejšie speváčky, speváci a kapely*“ (Koštialová in Darulová, 2015, s. 82). Na tieto predstavenie zvážali vojakov zo širokého okolia. Dnes je to dom duchov, ktorý čaká na svoj osud. Možno práve tým, že v sebe zhmotňuje spomienky na obdobie po roku 1968, nie je ľahké pretvoriť ho a vniesť doň nový život.

Obr. č. 4 – Dom oficierov ©Mikuláš Mališ photography

Jedným z návrhov, ktoré ponúkajú riešenie, čo urobiť s chátrajúcou stavbou Domu oficierov, je prerobiť ju na múzeum okupácie. V súčasnosti je pre mesto dôležitejšie sledovať efektívne využitie priestoru a prostriedkov, preto je možné, že sa objekt zrúti a vznikne tu multifunkčné centrum. Namiesto zábavy pre ruských oficierov, tu budú obchody a reštaurácie pre dnešných obyvateľov sídliska.

4 Záver

Podborová je príkladom miesta, ktoré postupne zabúda na svoju minulosť, no stále si uchováva črty, ktoré ju prezrádzajú. Vďaka tomu, že dnes tu žije väčšina mladých ľudí, sledujeme, že trauma a odkazy na okupáciu sa postupne vytrácajú. Miesto už nemá militarizačný charakter. Kedysi bolo samostatnou kultúrnou krajinou v inej kultúrnej krajine. Dnes je skôr súčasťou mesta, ktorého identita sa už neodlišuje vo výraznejších prejavoch.

Genius loci je špecifický, ale z pohľadu nezaujatého návštevníka mu nemusí pripadať ničím výnimočné. Podobné uniformné sídliská boli budované po celom bývalom ZSSR a táto časť síce v danej dobe vykazovala isté špecifiká, ale napriek tomu, dnes pôsobí ako jedno z mnohých. Pretváraniu postsocialistických miest sa odborne venuje aj Czepczyński (2012), ktorý tvrdí, že stigmu si postsocialistické mestá nesú dodnes a každé sa s ním vyrovnáva svojím spôsobom. Pri zrýchlenom spôsobe života sa akoby zabúda rýchlejšie aj na kľúčové momenty histórie. Síce 22 rokov okupácie nie je krátkym časovým úsekom, ale 22 rokov v ohrození možným vojnovým konfliktom, či 22 rokov tolerancie nepriateľa, ktorý si v meste vybudoval sídlisko, už pôsobí traumaticky na spoločnosť i kultúru mesta.

Na príklade Podborovej vidíme, že mladá generácia už nehľadí na minulosť rovnako ako generácie pred tým. Zo socioekonomických hľadísk sa javí byť efektívne, aby sa vhodná mestská časť využila na výstavbu bytov a namiesto schátraného Domu oficierov vyrástla nová multifunkčná budova. Pri pohľade na kultúrny odkaz miesta a jeho minulosti však vyvstáva otázka, či by sme sa nemali naučiť pracovať s minulosťou inak? Uznať jej výpovednú hodnotu a nesnažiť sa na traumu radšej čím skôr zabudnúť. Napriek tomuto na záver konštatujeme, že stopa sovietskych okupantov je trvale vpísaná do pamäte tohto mesta a je úlohou mesta nájsť k nej vhodný prístup.

Obr. č. 5 – Podborová dnes ©Mikuláš Mališ photography

Bibliografia

BOTTON, de, A. 2006. *Architektura štěstí*. Zlín: Kniha Zlín, 2006. 168 s. ISBN 978-80-87162-64-4.

CZEPCZYŃSKI, M. 2012. *Cultural Landscape of Post-Socialist Cities*. Burlington: Ashgate, 2012. 224 s. ISBN 978-0754670223.

DARULOVÁ, J. 2015. *Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku V. Občania a priestory mesta*. Banská Bystrica: Belianum, 2015. 167 s. ISBN 978-80-557-1044-0.

GEHL, J. 2012. *Města pro lidi.* Brno: Nadace Partnerství, 2012. 262 s. ISBN 978-8026-0208-06.

HALÍK, P et al. 1996. *Architektura a město.* Praha: Academia, 1996. 204 s. ISBN 80-200-0245-6.

HIRSCH, M. 2012. *Generation of Postmemory*. Columbia: Columbia University Press, 2012. 320 s. ISBN 978-0231526272.

KASINITZ, P. 1995. *Metropolis – Center and Symbol of Our Time*s. New York: Palgrave Macmillan, 1995. 486 s. ISBN 978-0814746400.

NORBERG-SCHULZ, Ch. 2010. *Genius loci (Krajina, místo, architektura)*. Prague: Dokořán, 2010. 224 s. ISBN 978-8073-6330-35.

SCHAMA, S. 2007. *Krajina a paměť.* Prague: Argo 2007. 704 s. ISBN 978-80-7203-803.

SOUKUPOVÁ, B. et al. 2007. *Město-identita.paměť.* Bratislava: Zing Print 2007. ISBN 978-80-88997-40-5.

SOUKUPOVÁ, B. et al. 2013. *Paměť-národ-menšiny-marginalizace-identity 1*. Prague: FHS 2013.261 s. ISBN 978-80-87398-43-2.

Použité fotografie: ©Mikuláš Mališ photography

Alena Štulajterová

Univerzita Mateja Bela

INAKOSŤ V OSOBNEJ A POLITICKEJ IDENTITE OSTATNÝCH DVOCH PRVÝCH DÁM AMERICKÝCH PREZIDENTOV /

OTHERNESS IN PERSONAL AND POLITICAL IDENTITY OF THE LAST TWO FIRST LADIES IN THE USA

Abstract: *The role of the first lady has been a phenomenon specific to the American political system, one which developed based on the customs, traditions and needs of American society. Due to the unique nature of the United States President's Office, the position and roles of first ladies have gradually changed over the course of time. In addition to an outline of the etymology of the "first lady" title, the aim of the article is to present the first lady's responsibilities changing her roles from the hostess in the White House to her gradual engagement in politics. We focus on the phenomenon of otherness in the case of two recent first ladies and their individual activities individual activities they have performed in various spheres of life. We used a comparative method to find out essential peculiarities of their engagement in American political and social life. Our comparative analysis revealed that the scope of Michelle Obama´s and Melania Trump's activities has been mainly focused on healthcare, human rights, support of children and education. The*

results provide some interesting insights into their accomplishments and their impact on US political life.

Keywords: first lady; United States of America; president; Office of the First Lady; US Constitution, The White House, otherness.

1 Úvod

Prezident Spojených štátov amerických je centrálnou osobnosťou amerického politického systému, ktorá má rozsiahle právomoci prostredníctvom ktorých dokáže ovplyvňovať dianie nielen na národnej, ale aj na globálnej úrovni. Zatiaľ čo pôsobenie amerických prezidentov bolo vždy predmetom analýz, hodnotení a odborných debát, postaveniu prvej dámy sa v porovnaní s ním venuje marginálna pozornosť. Jej roly vychádzajú z historických tradícií a zvykov, ktoré svojím pôsobením predurčili jednotlivé prvé dámy pôsobiace počas histórie Spojených štátov.

Inštitút prvej dámy pôvodne nebol v USA formálnou alebo oficiálnou súčasťou exekutívnej zložky moci a právomoci prvej dámy nie sú definované v Ústave Spojených štátov amerických. Titul „prvá dáma“ teda nie je oficiálnym titulom a nie je identický s niektorým z podobných titulov v Európe. Dnes už majú aj iné demokratické krajiny sveta svoju prvú dámu, ale jej postavenie sa v mnohých atribútoch líši od postavenia prvej dámy v Spojených štátoch amerických. Zatiaľ čo v Spojených štátoch si prvé dámy dokázali získať záujem verejnosti už v prvých rokoch existencie federácie, v Európe sa jednotlivým manželkám prezidentov nedostávalo ani zďaleka toľko pozornosti.

2 Inštitút „prvej dámy“ Spojených štátov amerických

Etymológia pojmu „prvá dáma“

V roku 1789 sa Kongres Spojených štátov po voľbe prvého prezidenta Georgea Washingtona uzniesol na oficiálnom titulovaní prezidenta a jeho manželky „*Mr. President*“ a „*Mrs. Washington*“, avšak obyvatelia v duchu britskej kultúry nazývali Marthu Washingtonovú titulom „*Lady*“. Chceli tým vyzdvihnúť jej jedinečné postavenie medzi ostatnými ženami v krajine. Manželky nasledujúcich amerických prezidentov (Abigail Adamsová a Martha Jeffersonová Randolphová) boli začiatkom 19. storočia striedavo titulované ako „*Lady*“ alebo „*Mrs. President*“. Avšak časť nespokojného obyvateľstva ich často označovala politicky nekorektnými titulmi „*Her Majesty*“ alebo „*Lady Presidentess*“, odkazujúc tým na tituly britskej monarchie, proti ktorej sa rodiaca americká demokracia búrila.

S rozmachom demokracie v tridsiatych rokoch 19. storočia sa kráľovské oslovenia postupne vytrácali a zaviedlo sa oslovenie „*Mrs*.“, ktoré bolo v súlade s demokratickými ambíciami Američanov. Podľa Watsona (2000) bol titul „*First Lady*“ prvý krát použitý v roku 1848 a prvá žena titulovaná týmto titulom bola Dolley Madisonová. O niekoľko rokov neskôr sa titul prvá dáma začal objavovať aj v dennej tlači a odvtedy sa začal používať čoraz častejšie.

V prvej polovici 20. storočia sa v Spojených štátoch pojem „*First Lady*“ používal aj na označenie silných žien pôsobiacich v rôznych profesiách a pre manželky štátnych guvernérov. Neskôr sa však jeho uplatnenie zúžilo len pre prezidentovu manželku. Súviselo to aj so skutočnosťou, že význam postavenia prvej dámy v prezidentskom úrade výrazne narastal. Písanie titulu veľkými začiatočnými písmenami v angličtine mu navyše prepožičalo „úradný“ charakter. V súčasnosti sa oslovenie „prvá dáma“ používa verejnosťou, médiami a Bielym domom celkom bežne. (Watson, 2000)

Pôvodné roly prvých dám amerických prezidentov

Rovnako ako sa vyvíjalo oslovenie „prvá dáma“, aj úloha prezidentovej manželky prechádzala postupnými zmenami. Spočiatku bolo pôsobenie prvých dám neformálne, v súlade s tradičnou rolou ženy – matky a manželky. Keďže sa Spojené štáty usilovali o odstúpenie od anglických monarchistických tradícií bolo dôležité, aby prvá dáma bola „ženou z ľudu“ a dokázala tak vnímať všetky potreby a problémy obyvateľstva.

Prvé dámy sa často hodnotili v súvislosti s rodovou ideológiou, v ktorej je verejná sféra vyhradená pre muža a súkromná sféra pre ženu. Ich pôsobenie teda odrážalo vtedajší pohľad na rolu ženy. Podľa Watsona (2000) sa v 18. storočí rola prvých dám obmedzila len na podpornú úlohu – pôsobili najmä v domácnosti. Tento štandard pretrval do polovice 19. storočia, keď popri bežnej starostlivosti o domácnosť, zdravie a povesť rodiny, dohliadali aj na sezónne dekorácie a úpravy v Bielom dome. Avšak ich primárnou povinnosťou bolo pôsobiť v Bielom dome v role hostiteľky monarchov, prezidentov iných štátov a ostatných významných zahraničných politických osobností. Prvé dámy na politickej scéne spočiatku nepôsobili aktívne, nevystupovali s verejnými prejavmi, ani sa neangažovali v politickom živote. Politika bola mimo poľa ich pôsobnosti a v ich prípade sa vnímala ako nevhodná aktivita. (Borrelli, 2011)

Postavenie ženy vo vtedajšej americkej spoločnosti predurčilo prvé dámy pre pôsobenie výlučne v domácnosti. Podľa Jesenskej (2009) dlhotrvajúca izolácia žien na spoločenskom a politickom živote spočívala v hlboko

zakorenenej neochote delegovať moc na ženy. Samozrejme nie všetky prvé dámy zareagovali na kultúrne normy poklesom sebadôvery. Už v tej dobe boli mnohé z nich nezávislými partnerkami prezidenta, dokonca boli spoločnosťou vnímané ako symboly tradičnej ženskosti. Mnohé z nich dokázali prekonať nejasnosti v rodovej dichotómii a stali sa ikonami americkej ženskosti.

Rozšírenie kompetencií prvých dám nad rámec manželky a hostiteľky v Bielom dome

V súčasnosti prvá dáma nepôsobí len v súkromnej oblasti, zúčastňuje sa na rozličných spoločenských podujatiach a aktívne participuje v politickej sfére. V súvislosti s rozšírením kompetencií prvých dám je vhodné zamyslieť sa nad tým, za akých predpokladov došlo k posilneniu funkcií a postavenia prvej dámy. Kvôli unikátnemu charakteru prezidentského úradu Spojených štátov amerických museli na americkej politickej scéne prvé dámy postupne prevziať nové roly za účelom podpory svojich manželov. (Majerová, 2015). Politická účasť manželiek prezidentov sa dostáva do konfliktu záujmov s pôvodom titulu „prvá dáma“, ktorý má osobitný význam. Slovo „prvá“ naznačuje, že nositeľka tohto titulu by mala pôsobiť ako vzor pre ostatné ženy. Slovo „dáma“ predstavuje v tomto význame určitý druh vzhľadu, správania sa a vystupovania, s poukázaním na váženosť vyššej vrstvy. Hoci sa od nositeliek tohto titulu pôvodne očakávalo, že zostanú mimo politiky, začali prvé dámy vykonávať mnohé z ceremoniálnych funkcií, čím sa dostali do

---

centra pozornosti na národnej i na medzinárodnej úrovni. V druhej polovici 20. storočia sa prvé dámy začínajú výraznejšie politicky angažovať, získavajú politický vplyv bez toho, aby porušili normy ženskosti vytváraním spoločensky prijateľnej politickej úlohy. Za najvýraznejšiu formu ich politickej angažovanosti môžeme považovať participáciu na predvolebnej kampani svojich manželov. Aj Caroli (2010) zdôrazňuje fakt, že zvýšené zapojenie manželiek jednotlivých kandidátov na predvolebnej kampani v priebehu 20. storočia výrazne prispieva k postaveniu a úlohe manželky prezidenta. Ak napríklad v minulosti manželky prezidentských kandidátov pôsobili na národných zjazdoch skôr ako morálna podpora a svojich manželov nesprevádzali až na pódium, dnes je už ich aktívna participácia samozrejmosťou. Verejnosť a médiá očakávajú, že žena vydatá za muža uchádzajúceho sa o najvyšší volený post v krajine sa bude v čo najvyššej možnej miere snažiť preukázať vieru v jeho schopnosti. Účasť prvých dám na predvolebnej kampani predstavuje presvedčivý vizuálny obraz o šťastnom manželstve a rodinnom živote nominovaného kandidáta. Už v období, kedy sa začali objavovať prvé formy vizuálnych médií, bol potenciálny americký prezident vnímaný v

svetle toho, ako dokáže zosobniť symbol amerického národa. Aj v období, keď hlasovacím právom disponovali len muži, primárnym prvkom odzrkadľujúcim symboliku prezidenta bola jeho rodina. Kandidáti sa vždy snažili predstaviť a idealizovať svojho partnera, deti, a dokonca aj rodičov. Ich zámerom bolo pôsobiť ako dokonalý vzor americkej rodiny. V súčasnosti je politická angažovanosť prvých dám viditeľná počas celého predvolebného obdobia vo viacerých oblastiach. Prvé dámy pomáhajú svojim manželom pri posilňovaní podpory v rámci vlastnej politickej strany, snažia sa o získanie dôvery medzi členmi Kongresu a poskytujú pomoc pri tvorbe verejných prejavov. Ich najvýznamnejším benefitom je schopnosť vcítiť sa do problematiky žien i do samotných emocionálnych reakcií voličov, čím prispievajú k rozšíreniu voličskej základne. Politický program svojho manžela dokážu vysvetliť spôsobom, ktorý je ľahšie pochopiteľný pre verejnosť. (Javorčíková – Dove, 2014)

Hoci neexistuje ideálny vzor správania a vystupovania, s ktorým by sa mohli jednotlivé manželky prezidentov porovnávať, boli takmer všetky pri výkone svojej práce kritizované. Aktívne a politicky angažované prvé dámy, ktoré sa odkláňali sa od tradičných hodnôt, boli často vnímané ako hrozba. Naopak, príliš utiahnutým a neaktívnym prvým dámam, zaujímajúcim sa výlučne o domácnosť bola vyčítaná pasivita a neochota prispieť k zlepšeniu politickej a spoločenskej situácie. Watson (2000) uvádza, že niektorí kritici boli vo svojich vyhláseniach mimoriadne radikálni a podľa nich by Úrad prvej dámy nemal vôbec existovať, nakoľko je urážkou demokracie. Viacero kritických názorov pravdepodobne vychádza z tradičného šovinistického nesúhlasu s participáciou žien na vedúcich pozíciách. Každá prvá dáma čelí viacerým problémom spoločným všetkým ženám. Avšak ich problémy sú navyše umocnené výnimočnosťou ich postavenia. Podľa Adlera (2006) je dôležitým postojom prvej dámy verejná úcta k manželovi a odmietnutie disponovať akýmkoľvek ziskom z jeho úspechu. V dôsledku rôznej miery angažovanosti majú všetky prvé dámy spoločné nasledovné: post manželky prezidenta Spojených štátov, výzva, ktorej musia čeliť pri príchode do Bieleho domu a schopnosť odolávať kritike vzhľadom na absentujúci formálny popis práce a neexistujúce ústavné vymedzenie ich právomocí.

3 Inakosť v osobnej a politickej identite Michelle Obamovej a Melanie Trumpovej

Keď si v roku 2008 Američania po prvýkrát v histórii zvolili za prezidenta Afroameričana, Baracka Obamu, vyslali do sveta signál o prekonaní rasových predsudkov a diskriminácie, ktoré sprevádzali Spojené štáty v ich histórii. Po prvý krát sa prvou dámou stala Afroameričanka **Michelle**

Obamová a hoci bola jedinou prvou dámou, ktorej priamymi potomkami boli otroci, vo svojich prejavoch pravidelne zdôrazňovala pocit hrdosti na svojich predkov, vďaka ktorým pochopila vnímanie vplyvu otroctva na životy súčasných Afroameričanov. (Bond, 2012)
Michelle Obamová svoju inteligenciu skombinovala s úprimným záujmom o iných ľudí. Podobne ako jej manžel, aj ona sa tešila obľúbenosti u mnohých (prevažne afroamerických) občanov Spojených štátov, pre ktorých boli Obamovci stelesnením ich nádeje na lepšiu budúcnosť. (Bond, 2012) Počas prvých mesiacov svojho pôsobenia hľadala rovnováhu medzi výchovou svojich dcér a prácou pre spoločnosť. Starostlivosť o svoje dve dcéry bola pre ňu prvoradá. Vo verejných záležitostiach sa zamerala na aktuálne spoločenské problémy. (Bodden, 2010) Spočiatku prednášala na štátnych školách, kde zdôrazňovala význam vzdelania a dobrovoľníctva. Vedomá si dôležitosti zdravého životného štýlu, podporila hnutie za zdravé stravovanie a pestovanie plodín bez použitia chemických látok.
Vo Washingtone D.C. a v Chicagu navštívila viaceré školy a so žiakmi diskutovala o potrebe zdravého stravovania a pravidelného cvičenia. V marci 2009 v spolupráci so žiakmi miestnej školy vo Washingtone D.C. vysadila na rozlohe 1100 metrov štvorcových zeleninovú záhradu a na južnom trávniku Bieleho domu umiestnila včelie úle. Žiaci sa počas celého leta o záhradu starali, zbierali úrodu a z čerstvej biozeleniny sa učili variť rôzne jedlá. Každý rok do tohto projektu zapojila inú školu. Prvá dáma takto deti viedla k zdravým stravovacím návykom. (Bond, 2012)

Od roku 2010 bojovala v rámci programu „*Let´s Move*“ proti detskej obezite. Jej cieľom bolo spojiť rodičov, učiteľov, zdravotníkov a športovcov v celonárodnom úsilí riešiť problém detskej obezity. Upozorňovala na trojnásobné zvýšenie výskytu detskej obezity v USA za posledných tridsať rokov, v dôsledku čoho každé tretie dieťa trpí nadváhou, čo so sebou nesie riziko ďalších ochorení ako napríklad cukrovka, ochorenia srdca, vysoký krvný tlak, či astma. Na základe úsilia prvej dámy vytvoril prezident Barack Obama pracovnú skupinu zameranú na obmedzenie detskej obezity, ktorej cieľom bolo znížiť úroveň obezity do roku 2030 na úroveň 5%. V roku 2014 prišla s iniciatívou „*Reach Higher*“, pomocou ktorej sa snažila prispieť k budovaniu vzdelanostnej spoločnosti a inšpirovala mladých ľudí k získaniu čo najkvalitnejšieho vzdelania. V hodnoteniach verejnej mienky sa jej popularita držala na úrovni okolo 66% a okrem iného súvisela s jej neangažovaním sa v politických záležitostiach, s jej

prácou v prospech spoločenských zmien, jej priateľským prístupom a otvorenosťou. Vďaka intenzívnemu vnímaniu potrieb občanov bola v roku 2014 označená za štvrtú najmocnejšiu ženu planéty. (Zsilleová, 2014)

Širokú podporu verejnosti získala aj vďaka zdôrazňovaniu potreby budovania dôvery v obyvateľov inej pleti, ich aktívneho zapájania do spoločnosti a potláčania diskriminácie. Inakosť osobnej a politickej identity Michelle Obamovej je založená na jej afroamerickom pôvode, ale aj na tom, že počas svojho pôsobenia v role prvej dámy dokázala prekonať spoločenské stereotypy vytvorením pozitívneho obrazu silnej, inteligentnej, vzdelanej a charizmatickej dámy – Afroameričanky vo výkonnej pozícii. Spolu so svojím manželom zosobňovali ideálny vzor prezidentskej rodiny 21. storočia.

Melania Trumpová sa stala prvou dámou USA v januári 2017 po inaugurácii Donalda Trumpa. Jej inakosť spočíva aj v tom, že je prvou americkou prvou dámou, ktorej materinským jazykom nie je angličtina; po Luise Adamsovej (1825-1829) je druhou americkou prvou dámou, ktorá sa nenarodila v USA a s výškou 180 cm je spolu s Michelle Obamovou a Eleanor Rooseveltovou jednou z troch najvyšších prvých dám USA. V role prvej dámy si za cieľ svojho pôsobenia zvolila pomoc ženám a deťom, boj s kyberšikanou na školách a zlepšenie kultúry amerických médií zaťažených negativitou.

Jej prvým oficiálnym podujatím v role prvej dámy konaným v Bielom dome bol slávnostný obed pri príležitosti Medzinárodného dňa žien podávaný 8. marca 2017. Pred prítomnými ženami hovorila o svojich skúsenostiach z pohľadu ženskej imigrantky a aktivitách na poli rodovej rovnosti v Spojených štátoch i zahraničí. Vo svojom prejave zdôraznila úlohu vzdelania ako nástroja v boji proti rodovej nerovnosti.

Počas prvej zahraničnej cesty Donalda Trumpa v máji 2017 pri návšteve Vatikánu prehlásila, že je katolíčka. Stala sa tak prvou manželkou amerického prezidenta rímsko-katolíckeho vyznania po viac ako 50 rokoch od Jacqueline Kennedyovej Onassisovej.

Aj Melania Trupová sa realizuje v oblasti zdravotníctva, keď pomáha novorodencom, ktorých matky boli počas tehotenstva drogovo závislé a

ich deti sa narodili s prenatálnym abstinenčným syndrómom. Pravidelne navštevuje po Spojených štátoch kliniky, kde liečia novorodencov s vrodenou závislosťou na drogách, čím vysiela signál, že aj v budúcnosti budú jej aktivity smerovať k eliminácii tohto problému v krajine.[109] V aktuálnom roku sa Melania výnimočne vyjadrila k politike, keď prostredníctvom svojej tlačovej hovorkyne otvorene kritizovala odtrhávanie detí juhoamerických migrantov od rodičov. V októbri 2018 v Ghane zahájila cestu po Afrike, pričom šlo jej o prvú veľkú zahraničnú cestu, ktorú absolvovala bez manžela. Svoju cestu zamerala na témy deti, zdravie a vzdelávanie. Aj napriek tvrdeniu Browerovej (2018), že Melania Trumpová je najváhavejšia prvá dáma v modernej histórii so zjavnou antipatiou k role prvej dámy[110], domnievame sa, že s odstupom času budeme môcť zhodnotiť úspechy a špecifiká jej aktívneho pôsobenia v tejto role pozitívne.

Tabuľka 1: Aktivity realizované v rámci pôsobenia Michelle Obamovej a Melanie Trumpovej v role prvej dámy

Oblasť:	**Michelle Obamamová**	**Melania Trumpová**
Zdravotníctvo		-pomoc novorodencom s vrodenou drogovou závislosťou
Zdravý životný štýl	- hnutie za zdravé stravovanie a pravidelný pohyb mladej generácie - *Let's Move* – program bojujúci proti detskej obezite	
Ľudské práva	- boj proti diskriminácii	- kritika odtrhávania detí migrantov od rodičov
Vzdelávanie	*Reach Higher* – motivovanie mladých získať kvalitné vzdelanie; - prednášky v školách zamerané na dôležitosť vzdelávania a dobrovoľníctva	-boj proti kyberšikane na školách - iniciatíva "*No One Eats Alone*"

[109] Odhaduje sa, že viac ako dva milióny Američanov má problem s prenatálnou závislosťou na drogách. V roku 2017 zverejnili americké Centrá prevencie a kontroly chorôb výsledky prieskumu uvádzajúce, že výskyt prenatálneho abstinenčného syndrómu vzrástol z počtu 6 prípadov na tisíc pôrodov v roku 2012 na 14 prípadov na tisíc pôrodov v roku 2016. (*The New York Times*, 10. október 2017)

[110] Brower, K. A. *The Quiet Radicalism of Melania Trump*. New York : The New York Times, 25. január 2018.

4 Záver

Postavenie a roly prvých dám Spojených štátov amerických sa v priebehu dejín menili. Zatiaľ čo manželky prvých amerických prezidentov neboli priamo zainteresované na politickom dianí a vystupovali predovšetkým v role matiek, manželiek a hostiteliek v Bielom dome, od druhej polovice minulého storočia pozorujeme ich aktívnejšiu participáciu v politickom dianí v USA, čím si postupne získavali politickú moc a spoločenské uznanie. V príspevku sme chceli poukázať na inakosť v osobnostiach ostatných dvoch prvých dám Michelle Obamovej a Melanie Trumpovej. Komparatívnou metódou sme porovnali rozsah a zameranie ich aktivít od charitatívnych počinov, dobrovoľníctva, podpory detí a vzdelávania až po ich iniciatívy v oblasti zdravotnej starostlivosti. Zistili sme, že špecifiká pôsobenia ostatných dvoch prvých dám ovplyvnili najmä spoločenské udalosti období, v ktorých pôsobili/pôsobia, ich ideové zameranie, ale aj vzájomný vzťah medzi prvou dámou a prezidentom. Zatiaľ čo harmónia a súlad v rodine Obamovcov sa odrazila aj v postavení a pozitívnom vnímaní Michelle verejnosťou, v prípade Trumpovcov sa môžeme domnievať, že vzhľadom na osobnosť Donalda Trumpa vnímame Melaniu viac ako reprezentatívnu dámu v pozadí a jej aktivity zatiaľ nesmerujú tak výrazne v prospech spoločenských zmien.

Bibliografia

[1] ANTHONY, C. F. 2013. [Online]. *Who is a First Lady?* Available: www.firstladies.org/blog/ who-is-a-first-lady/

[2] ZSILLEOVÁ, M. 2014. [Online]. *Trinásť vecí o Michelle Obamovej: Oslavuje 50 rokov.* Available: www.sme.sk/c/7070889/trinast-veci-o-michelle-obamovej-oslavuje-50-rokov.html.

ADLER, B. 2006. *America's First Ladies: Their Uncommon Wisdom, from Martha Washington to Laura Bush.* Lanham : Taylor Trade Publishing, 2006. pp. 256. ISBN 978-1- 58979-299-9.

BODDEN, V. 2010. *Michelle Obama: First Lady and Role Model*. Edina : ABDO, 2010. pp. 112. ISBN 978-1-60453-703-1.

BOND, A. H. 2012. *Michelle Obama, a Biography*. Santa Barbara : ABC-CLIO, 2012. pp. 167. ISBN 978-0-313-38104-1.

BORELLI, M. A. 2011. *The Politics of the President's Wife.* College Station, Texas : Texas A&M University Press, 2011. pp. 282. ISBN 078-1-60344-284-8.

BROWER, K. A. *The Quiet Radicalism of Melania Trump*. New York : The New York Times, 25 January 2018.

CAROLI, B. B. 2010. *First Ladies: From Martha Washington to Michelle Obama.* Fourth Edition. New York : Oxford University Press, 2010. pp. 496. ISBN 978-0-19-539285-2.

HARRIS, B. 2009. *The First Ladies Fact Book*. New York : Black Dog & Leventhal Publishers, Inc., 2009. pp. 745. ISBN 978-1-57912-809-8.

JAVORČÍKOVÁ, J. – DOVE, M. E. 2014. *Explorations in American Life and Culture*, *2nd extended edition*. Belianum: 2014. pp. 175. ISBN 978-80-557-0757-0.

JESENSKÁ, P. 2009. *Prezentovanie rodových rol a stereotypov vo vybraných učebniciach anglického jazyka.* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2009. 161 s. ISBN 978-80-8083-746-4.

MAJEROVÁ, V. 2015. *Postavenie a úloha prvých dám v americkej spoločnosti*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Magisterská práca. 2015. 94 s.

WATSON, R. P. 2000. *The President's Wives: Reassessing the Office of First Lady.* Boulder : LynneRienner Publishers, 2000. pp. 261. ISBN 1-55587-948-9.

YOUNG, B. B. 2013. *Encyclopaedia of the U.S. Presidency. A Historical Reference*. Volume I, Thematic Essays. New York : Infobase Publishing, 2013. pp. 254. ISBN 978-0-8160-6744-2.

II.Literatúra a preklad / Literature and Translation

Jana Javorčíková - Lucia Otrísalová-Grauzlová

Univerzita Mateja Bela / Univerzita Komenského

SKÚSENOSŤ INAKOSTI: GENÉZA VÝVOJA LITERATÚRY SLOVENSKEJ EMIGRÁCIE (DIASPÓRY) V SEVERNEJ AMERIKE /

EXPERIENCE OF OTHERNESS: DEVELOPMENT OF SLOVAK IMMIGRANT (DIASPORA) LITERATURE IN NORTH AMERICA

Abstract: *The analysis aims at a global and synthetising view of developmental and formative tendencies in immigrant (diaspora) literature of the Slovaks writing in Canada sicne the 19th century until today. Secoandary attention is paid to literary and extraliterary phenomena that affect the artistic value of immigrant literature.*

Key words: immigrant literature, diaspora, migration, emigration

Úvod

Pri uvažovaní o kategórii „emigrantská literatúra“ môžeme naraziť až na sedem problematických oblastí, ktorým sa budeme venovať v úvode tejto štúdie:

Prvý problém – taxonomický: literatúra emigrantov, resp. exulantov a označenie „exilová literatúra“ alebo „literatúra diaspóry“?: Tzv. „Emigrantská literatúra“ býva označovaná celou skupinou termínov, napr.:

1. „literatúra emigrantov“, resp. „emigrantská literatúra“ (napr. v slovníku Arts Lexikon, založený pri FPH VŠE, v r. 2012),
2. „exilová literatúra“, resp. literatúra exilu (napr. Portál Slovenskej kultúry, Univerzitnej knižnice v Bratislave, vytvorený s podporou Ministerstva kultúry v r. 2015),
3. „exulantská literatúra“ (napr. heslo: Exulantská literatúra, Projekt: Inovace oboru Mechatronik pro Zlínský kraj Registrační číslo).
4. „literatúra diaspóry“ (diaspora literature) (napr. v kulturologických príspevkoch R. Albu).

Pozrime sa bližšie na etymológiu týchto pojmov: **Exil** (z lat. *exilium* – vyhnanstvo a *exul* – vypovedaný) označuje pôvodne trest vypovedania. Dnes označuje stav človeka alebo skupiny exulantov, ľudí, ktorí museli opustiť svoj vlasť v dôsledku vypovedania, vyhnanstva, odsunu, deportácie, straty občianstva a to najmä z dôvodu politického, národnostného, rasového či náboženského prenasledovania. **Vysťahovalectvo** alebo **emigrácia** je trvalé alebo dlhodobé vysťahovanie sa osôb na územie cudzieho (cieľového) štátu zo svojej rodnej krajiny alebo krajiny, kde žili. Osoby, ktoré vykonávajú túto činnosť sú vysťahovalci (iné názvy: emigranti, exulanti, vyhnanci, utečenci). **Diaspóra** (starogrécky „siatie, rozsievanie, rozptýlení“) – ľudia, etnická populáciu, ktorá dobrovoľne alebo z donútenia emigruje zo svojej domoviny, a pritom si zachováva väzby na pôvodnú kultúru (https://encyclopaedia.britannica). Príčinou emigrácie môže byť vy-puknutie vojny, pretrvávajúce ozbrojené konflikty, chudoba, hlad, nepriaznivé klimatické podmienky či snaha zlepšiť svoju ekonomickú situáciu. Preto sa prikláňame k termínu literatúra diaspóry.

Už na prvý pohľad je zrejmé, že ani uvedená kategória diaspóry nepokrýva všetky možnosti existencie mimo vlastný domov. Napríklad P. Breiner je v duchu zaužívaných kategórií „vysťahovalec“, no v skutočnosti dvojitý emigrant (najskôr emigroval do Kanady a v r. 2007 do USA). (Toto mu bolo aj vyčítané, ako zmieňuje v liste z 18. augusta 1994: ako a jeden z argumentov Umeleckej Rady, pre jeho vyradenie z koncertného plánu bola pochybnosť, „či je slovenský autor“ (s. 79) Vlastne, množstvo jeho listov vzniká fyzicky v Bratislave, Austrálii, Honkongu či Holandsku (s. 24), takže je to vlastne literatúra svetobežníka zacielená na slov. čitateľa. Aj J. Blažková a I. Čičvák sa dočasne vrátili na územie Slovenska a opäť do Kanady, takže vlastne re-emigrovali. Z uznávaných svetových odborníkov napr. R. Albu upozorňuje na tento terminologický „chaos“ a uvádza, že kategória „exil“ platí viac na obdobie socializmu/komunizmu a nedá sa aplikovať na modernú emigráciu. Preto navrhuje termín diaspóra (Albu, s. VII), ku ktorému sa v tomto článku prikloníme.

Druhý problém: Problematické sociologické začlenenie literatúry emigrantov/ diaspóry: kategória mimo národnej a nadnárodnej literatúry: Ďalším problémom je nejednoznačné začlenenie literatúry emigrantov/diaspóry do literárneho kánonu. Literárna sociológia delí diela podľa spoločenských skupín, na:

1. horizontálne, podľa geografického faktoru národov a krajov, pričom uvažuje napr. o literatúre národnej (napr. slovenskej, vychádzajúcej zo slovenského literárneho „centra" a zacielenej na slovenského čitateľa) a nadnárodnej (napr. stredoveká latinsky písaná literatúra, zacielená na európskeho čitateľa, z novších autorov Paul Coelho, Michael Ondaatje) a:

2. vertikálne, podľa sociálnych vrstiev a ich participácii na cirkulácii daného textu (Krejčí, s. 68) napr. v zmysle vysokej a nízkej literatúry, kategórie „gýča" a pod. (Krejčí, s. 68).

Literatúra emigrantov však nenapĺňa tieto kritériá absolútne. Pri horizontálnom členení nejde o národnú ani nadnárodnú literatúru v pravom zmysle slova, pretože:

- autori nevychádzajú zo slovenského literárneho „centra",
- autori predstavujú „náhodnú" a nezámernú „skupinu", spája ich zvyčajne len skutočnosť presídlenia,
- nemajú väzby na literárnu tradíciu *akejsi* „literatúry emigrantov",
- môžu ale nemusia písať v slovenskom jazyku.

Nejde však ani o nadnárodnú literatúru v pravom zmysle slova. Téma emigrácie je blízka mnohým európskym a aj mimoeurópskym národom, takže tematicky by sme mohli uvažovať o nadnárodnom smerovaní literatúry slovenských emigrantov (Túto kategóriu by spĺňala napr. I. Brežná, ktorá niektoré svoje romány píše v nemčine). Všetci skúmaní autori však píšu v slovenskom jazyku, takže sa po jazykovej stránke neobracajú na nadnárodného čitateľa. Takúto orientáciu umožňuje len preklad ich diel do anglického, resp. iného svetového jazyka, čo však považujeme za extraliterárny, nie vnútorne zamýšľaný literárny zámer.

Pri vertikálnom členení sa tento typ literatúry neobracia na konkrétnu „vrstvu" čitateľov – skôr na záujemcov o tému skúsenosti emigrácie (intelektuálov v. budúcich emigrantov hľadajúcich praktické informácie o presídlení). Na margo tohto problému Krejčí píše: *„...horizontálne delenie sa čiastočne kryje s problematikou všeobecnej komparatistiky (Národná a nadnárodná literatúra, literárne centrum a periféria, emigrantská literatúra, literatúra metropoly a kolónií, regionalizmus a i.*, prel. J. J.).

(Krejčí, s. 68). Z toho môžeme usudzovať, že emigrantská literatúra z hľadiska sociológie literatúry predstavuje kategóriu mimo národnej a nadnárodnej literatúry, je akoby „nikomu nepatriaca“, (nepatrí do kánonu, nevznikajú sú k nej konferencie, literárny diskurz ani nevychádzajú časopisy). Od tohto javu odvodzujem aj jej malú popularitu a povedomie o nej na Slovensku a v zahraničí.

Tretí problém: Postavenie emigrantskej literatúry v rámci literárneho kánonu: Vnímanie literárneho kánonu v 17 st. –19. st. bolo normatívne, hlavne z genologickej stránky. Súviselo to najmä s homogenitou spoločnosti, na ktorú upozorňuje aj P. Káša: „Čím je spoločnosť homogénnejšia, tým je pravdepodobnejšie, že sa v ňom kreuje jeden alebo minimum kánonov. Naopak, vnútorne diferencovanú spoločnosťcharakterizuje pluralita kánonov, ktoré neexistujú výlučne len vedľa seba alebo proti sebe, ale sa transformujú, prelínajú a presieťujú. Permanentnou rekonfiguráciou «textov a interpretácií» vznikajú heterogénne pestré formy kultúrnej pamäte. Takmer v absolútnej podobe to platí pre strednú Európu, ktorú charakterizuje etnická, kultúrna i konfesionálna pluralita”. (Káša, s. 198).

V 20.–21. storočí sa postmoderna vníma ako tzv. „otvorená štruktúra“, zdôrazňujúca pluralitný prístup, lepšie reagujúci na požiadavky heterogénneho, meniaceho sa sveta. Tento inkluzívny trend odrážajú moderné slovníky a učebnice, napr. *Hyperlexikon literatúry* (2015) vyzýva k novému začleneniu literatúry emigrantov do dejín literatúry: *Slovníky spisovateľov a literárnych smerov, doplnené úvodnou prehľadovou literárnohistorickou štúdiou, predstavujú alternatívnu interpretáciu reflektovaných autorov pri odstránení ideologických deformácií,* ***doplnení chýbajúcich oblastí (emigrácia, disent*** *a pod.) ako prehľadu i súvislejšej predstavy o literárnom procese minulosti konkrétnej národnej literatúry a literárnych spoločenstiev...* Napriek teoretickej výzve k tomuto trendu sa literatúra emigrantov v realite nestáva súčasťou slovenského literárneho kánonu. Nepolitické texty J. Blažkovej sa používajú v čítanke pre 1. ročník, ale ostatné texty sú opomínané.

Štvrtý problém: jazyk a recipient, resp. čitateľský okruh literatúry emigrantov/diaspóry (aj dôvod, pre ktorý literatúra vzniká): Krejčí (s. 65) konštatuje: „...literárne dielo je prijímané čitateľmi tvoriacimi určitú skupinu, literatúra je znakom charakterov určitého národa preto, že ju tento vytvoril a prijal.“ Ako sme už zmienili, literatúra emigrantov/diaspóry je aj v oblasti recipienta „asymetrická“, neštandardná - nie je zacielená na určitú homogénnu skupinu recipientov (napr. Slovákov), ale zacielená na špecifickejšiu skupinu, napr.:

1) Rodinu, priateľov (líšiacich sa napr. národnosťou, vzdelaním) a vzniká s cieľom memoárov, uchovania spomienok. Literárna tvorba zároveň plní funkciu „arteterapie“, autor sa potrebuje „vypísať“ z tráum, skúseností. Do tejto kategórie patrí napr. E. Sporinová, ktorá svoj román píše čiastočne ako memoáre pre najbližšiu rodinu, čiastočne ako „oči-otvárací“, informatívny text pre potenciálnych záujemcov o život v Kanade a toto aj formuluje v úvode knihy: *Pôvodne som chcela napísať príručku pre novodobých emigrantov, ktorí sa rozhodli vycestovať do Kanady. Poskytnúť im údaje, kam ísť, ako čo zariadiť, čoho sa vyvarovať, ako najľahšie prekonať kultúrny šok. Počas písania som zmenila názor. Informácie sú dnes ľahko dostupné. Ozaj dôležití sú ľudia, ich pocity, radosti a trápenia* (Sporinová, s. 9). Breiner dôvody svojho písania vysvetľuje takto: (s. 221) *Pravdou je, milí moji čitatelia, že som tieto listy začal písať najmä pre seba. Bolo treba ukojiť nenásytný exhibicionizmus, prikŕmiť márnomyseľnosť, odreagovať väčšie i menšie zlosti, vykonať súkromné pomsty... Keď som však začal dostávať odkazy, listy, e-maily o tom, že moje javoráky niekoho potešili, niekomu dokonca pomohli, pokúsil som sa pri ich písaní prestať myslieť na seba (ťažké) a začať myslieť aj na vás (veľmi ťažké). Pánboh nás má všelijakých a myslel som si, že by bolo dobré nejako vyhovieť viacerým (nemožné).*

2) Spolu-emigrantov s účelom zdieľania skúsenosti (E. Sporinová).

3) Čitateľov na Slovensku/Čechách, t. j. v domovskej krajine (Do tejto kategórie patrí napr. P. Breiner, píšuci o kultúrnych rozdieloch v živote v Kanade a na Slovensku, podobne E. Sporinová či P. Petro, ktorý píše: *„...môj tridsiatydruhý list z Vancouveru mi pripomenul, že už tu žijem takmer tridsaťdva rokov a priniesol mi spomienky na náš prvý deň v tomto meste. A hoci je to už dávno, tento deň má stále, vo všetkej skromnosti, ďaleko od nudného, a preto by som sa oň rád podelil s mojimi vernými čitateľmi*“, Petro, s. 375). Názvy ďalších listov napovedajú ich kultúrno-komparatívne smerovanie: O šokujúcich rozdieloch medzi národmi (v ktorom kritizuje nekritické prijímanie kanadskej kultúry, ako aj ostentatívne rigidné vystatovanie vlastnej „slovenskosti“), Ako tu žijú (v ktorom oceňuje slobodu, pokoj, toleranciu a voľnomyšlienkárstvo kanadského životného štýlu), *Nový život, o ktorý usilujeme* (v ktorom sa zamýšľa nad filozofickými aspektmi emigrácie: „*I must admit, I was warned not to hope immigration would solve my personal problems*“, Petro, s. 384). Mohli by sme sem zaradiť aj B. Hamvašovú a jej poviedku *Po stopách Betty MacDonaldovej*, ktorá sprostredkúva unikátnu skúsenosť „stopovania“ tejto kultovej spisovateľky v Kanade.

Pri špecifických čitateľoch si všímame aj isté tendenčné úmysly autorov. Do tejto kategórie patrí napr. I. Čičvák, ktorého román *Keď bohovia nemrú* má výraznú tendenčnú líniu negativizmu voči socializmu a totalitnému režimu.

Piaty problém: vzťah literárnej tradície a súdobého literárneho vývoja a literatúry emigrantov: diskontinuita a izolácia: Krejčí (s. 110) upozorňuje, že „...*Spisovateľ len vo veľmi vzácnych prípadoch tvorí v úplnej odlúčenosti od súdobého literárneho vývoja"*. Emigranti-autori však často tvoria v osamelosti, bez priameho kontaktu na literárne skupiny (hoci táto konštatácia v dobe internetu môže byť predmetom diskusie: Sociologicky zo skúmaných autorov je:

- Peter Petro – vysokoškolský učiteľ literatúry, má prepojenie na literárne skupiny, kruhy, diskurz;
- Peter Breiner – neliterát, hudobník, podľa vlastných slov „grafoman"; pracuje v intelektuálnom prostredí;
- E. Sporinová – býv. učiteľka angličtiny, ekonómka, bez väzieb na literárne skupiny, kruhy, diskurz;
- J. Blažková – sa vymyká z predchádzajúcej skupiny autorov, je to etablovaná spisovateľka; pričom jej emigráciou v r. 1968 došlo k prerušeniu literárnych kontaktov, ktoré boli znovu nadviazané po r. 1989. Obdobne I. Čičvák.

Aj napriek literárnemu vzdelaniu Petra, a do istej miery i Sporinovej a umeleckému zázemiu Breinera však môžeme konštatovať, že literatúra súdobých emigrantov nemá prepojenie na literárnu tradíciu „emigrantskej literatúry", túto si len postupne buduje.

Šiesty problém: extraliterárne súvislosti vzniku literatúry emigrantov a estetická hodnota literatúry emigrantov/diaspóry: S predchádzajúcim problémom chýbajúcej literárnej tradície autorov-emigrantov súvisí aj problematika vzniku ich diel a rôzne extraliterárne zásahy vstupujúce do tohto procesu, najmä ekonomického charakteru, Do procesu vzniku, distribúcie literatúry emigrantov vstupujú aj extraliterárne zásahy (Krejčí, s. 114) – financie a táto literatúra často neosloví takú cieľovú skupinu, akú by mala, resp. mohla, len z finančných dôvodov. Diela vznikajú ako:

1) Samizdaty (autor financoval ich vydanie a distribúciu).
2) Výsledky súťaže, grantu, s cieľom propagovať národnú kultúru v zahraničí (napr. granty ÚSŽZ).
3) Online príspevky do inzinov (P. Petro).
4) Cauza Blažková: najprv známa štátna spisovateľka, potom disidentka.

Všetky uvedené faktory môžu ovplyvniť estetickú hodnotu tejto literatúry.

Siedmy problém: Estetická hodnota literatúry emigrantov: Všetky uvedené „problémy" vplývajúce na vznik literatúry emigrantov sa nevyhnutne premietajú do jej umeleckej hodnoty. Svoje pozorovania sme založili najmä na analýze troch diel, ktoré považujeme za reprezentatívne vzorky slovenskej literatúry emigrantov/ diaspóry v Kanade.

Prvou autorku je štýlovo i tematicky „slovenská Margaret Atwoodová" – **Jaroslava Blažková**, (nar. 15. 11. 1933 vo Valaskom Meziříčí; emigrovala v r. 1968; v súčasnosti žije v Toronte, v Kanade) a súbor jej „poviedok" tvoriacich román *Happyendy* (2005), z ktorých sa emigrácii venuje v poviedke *40 ružových plameniakov.* Rovnakej téme sa venuje aj v poviedke *Záhrada pozemských rozkoší.* V poviedke *40 ružových plameniakov*, odohrávajúcej sa v súčasnosti v Toronte, rieši vzťah k manželovi trpiacemu Alzheimerovou chorobou a vyrovnávanie sa s touto skutočnosťou a na podklade jednoduchých, každodenných udalostí (napr. návštevy susedov, „kanadského žartíka – 40 ružových plameniakov na oslavu ich výročia a pod.) prezrádza intímne, osobné detaily a postrehy o emigrácii, novej krajine, súžití s inými kultúrami. V poviedke *Záhrada pozemských rozkoší* rovnako osobito rieši vzťah k neustále hľadajúcemu dospelému synovi. Poviedka, rovnako ako *40 ružových plameniakov* zdanlivo akoby ani nie je o emigrácii, no na podklade disfunkčnej komunikácie a vzťahov medzi matkou a synom tu zjavne rezonuje vykorenenosť a márne hľadanie domova a pocitu náležitosti.

Peter Breiner (nar. v r. 1957, emigroval v r. 1993, v súčasnosti žije v USA) nie je povolaním spisovateľ, ale medzinárodne uznávaný hudobník a dirigent. Sériou novinárskych fejtónov, „listov" z Kanady pre denník SME nazvaných dvojzmyselne Javorové listy , vychádzajúcich v r. 1993–1997, ktoré neskôr vyšli knižne nezámerne vytvoril „literárne dielo" spadajúce do žánru *faction*, akýsi časozberný dokument, vypovedajúci o jeho meniacom sa vzťahu k Slovensku a Kanade i meniacej a vyvíjajúcej sa identite.

Eva Sporinová (emigrovala v r. 2002 s rodinou ako tzv. „nezávislí profesionáli" (s. 11), resp. „neakreditovaní cudzinci" (s. 12), žije v Calgary) je bývalá učiteľka anglického jazyka a pracovala aj v bankovom sektore. V memoároch *Kanada bez javorového cukru* (2010) sa pohybuje medzi informatívnym a umeleckým štýlom. Na podklade vecných informácií o živote v Kanade však odhaľuje dojímavý emocionálny zážitok opustenia Slovenska a „zapúšťania koreňov" v novej vlasti, Kanade. Bez zbytočného pátosu a idealizácie sa zveruje s najosobnejšími pocitmi vrátane jedného z najťažších rozhodnutí – odlúčiť sa od syna, ktorý sa s novým životom v Kanade nedokázal zžiť a vrátil sa doštudovať na Slovensko.

Napriek tomu, že Breinerove „listy“ vzbudili zápalisté diskusie najmä v 90. rokoch 20. storočia, Sporinovej kniha je vypredaným knižným bestsellerom a Blažková sa opäť dostala do čítaniek, k literatúre slovenských emigrantov po r. 1989 neexistuje ucelený literárny diskurz ani literárna kritika, akoby išlo o marginálnu, nedôležitú a málo „hodnotnú“ literatúru. Z jednotlivých štúdií zmienime článok M. Jurča (1992, Banská Bystrica). Návrat prozaičky Jaroslavy Blažkovej a P. Cabadaja, Slovenský literárny exil 1939–1990. (2002, Martin. s. 94-96). Knižná publikácia autorov M. Demák, M. Harpáň, M. Cabadaj a P. Skalský, *Medzi dvoma domovmi* I, II. (2008–2009, Bratislava: Litcentrum) sa zameriava na antologické úryvky a krátky životopis autorov publikujúcich na celom svete, chýba tu však literárno-kritické zhodnotenie ich tvorby.

K ďalším argumentom o zdanlivo nízkej „hodnote“ literatúry emigrantov možno zaradiť aj nasledovné úvahy:

1) Ide o žánre, tradične vnímané ako „nízke“: memoáre (Sporinová), listy (Breiner), „inzine“ (Petro). Len I. Čičvák píše tradičný román, J. Blažková sa orientuje skôr na moderné varianty poviedky.
2) V dielach často prevláda tzv. „neumelecký“ jazyk, popretkávaný „anglicizmami“ (napr. E. Sporinová neštandardne skloňuje: „nakupovanie *v malloch“* (s. 72), interferencia vstupuje aj do jej pojmu „*neakreditovaní cudzinci“;* P. Breiner s obľubou používa vulgarizmy.
3) V zmieňovaných dielach (najmä P. Breinera, E. Sporinovej, P. Petra) dominuje „neumelecký“, náučný či informatívny štýl. Umelecký štýl je vzácnejší, no naplno zaznieva napr. v dielach J. Blažkovej. Najmä k *Javorovým listom* P. Breinera zvyčajne vychádzali negatívne komentáre, ktorým sa autor bránil (s. 206): „…*Javorový list nie je recenzia ani vedecká štúdia, v nadpise sa skvie slovo list. To je taký žáner, kde človek jednoducho píše , ako práve cíti“.*

4) Tejto literatúre by mohli byť vyčítané aj do istej miery predpovedateľné témy. K tradičným „emigrantským“ témam, vyskytujúcim sa v emigrantskej literatúre všetkých národov možno zaradiť napr.:
   1. zdôvodnenie odchodu
   2. hľadanie práce, získavanie víz,
   3. prvé dni v novej krajine,
   4. vnímanie „inakosti“ Kanady,

5. proces prechodu z majority k minorite, (politické témy najmä u Breinera),
6. kultúrny šok, inakosť,
7. porovnávanie,
8. vykorenenosť,
9. prijatie novej kultúry, a i.

Slovenskí autori a autorky-emigrantky sa skutočne v rôznej miere venujú všetkým týmto témam, avšak, v ich stvárnení môžeme vnímať umeleckú hodnotu tejto literatúry a po obsahovej stránke predstavujú významný zdroj informácií o prežívaní vysťahovania a jeho premenách.

1.Zdôvodnenie odchodu: Jediný, kto z vybraných autorov rieši zdôvodnenie opustenia Slovenska je P. Breiner, ktorý píše: „*Jednou z príčin dnešnej slovenskej biedy je aj to, že schopní muži a ženy, ktorí by mohli aspoň trochu zmeniť situáciu na Slovensku k lepšiemu, už vyše 100 rokov odchádzajú. Zväčša za oceán. A nie je to náhodou naopak? Nie je náhodou slovenská bieda príčinou toho, že odchádzajú schopní, ktorí sa veľmi často márne pokúšali túto biedu zmeniť?*“ (s. 262).

2.Hľadanie práce, získavanie víz: túto oblasť rieši najmä E. Sporinová, ktorá sa pokúša podať čo najpresnejší „návod“, ako začať proces nasťahovania do novej krajiny: „...*Najskôr navštívite spoločnosť na pomoc prisťahovalcom – Immigrant Aid Society, kde sa porozprávate s úradníkom, ktorý vám veľa vecí vysvetlí, a dostanete termín na jazykovú skúšku. Jazyková skúška pozostáva...*“ (s. 14) Umelecký štýl je tu potlačený informatívnym, akoby ani nešlo o umeleckú publikáciu, ale návod alebo leták.

3. Sporinová komentuje aj prvé dni v novej krajine, pričom sa najskôr obmedzuje na tie vizuálne, pre Slováka najmarkantnejšie rozdiely: (s. 88) „*Ako som už spomínala, multikultúrne rozdiely, teda aj rôznorodé oblečenie, sa v Kanade rešpektujú, ľudia sú zvyknutí na rozdiely, nič nekomentujú, nedajbože vysmievajú. Takže zjav bankového úradníka v tmavom elegantnom obleku s farebným hodvábnym turbanom na hlave nikoho neprekvapuje, Arabka v kostýmčeku a vysokých lodičkách podľa poslednej módy, Indka v tradičnom sárí, na ktorom má športovú vetrovku a na nohách tenisky, tu patria k obrazom z každodenného života*.“

4. Pri vnímaní Kanady a jej inakosti však už čitateľ cíti v Sporinovej texte posun gradujúci s časom, stráveným v Kanade: Najskôr je Kanada pre autorku neutrálne „neznáme miesto“ (s. 14), postupne však silnejú negatívne dojmy (s. 14) a píše: „*Míňame nízke budovy, pripomínajúce sklady. Všetko mi pripadá smutné a škaredé*“, a kritika postupuje až k silnému

negativizmu: (s. 26) *„...peniaze, zima, dážď, „Načo som tu, v tejto hroznej krajine?“* [...] a ďalej: *„Všetko mi pripadalo škaredé, chladné, ani normálny chlieb tu nemajú.* Až po mimoriadne negatívne stanovisko: (s. 50) *„...naveky sa zaklapli dvierka na klietke, do ktorej sme dobrovoľne vstúpili.“*

5. Proces prechodu z majority k minorite býva pre mnohých emigrantov, vo svojej vlasti uznávaných odborníkov s adekvátnym vzdelaním veľkým šokom. Blažková to výstižne formuluje v poviedke *40 ružových plameniakov*, keď si vybavuje spomienku na prvé dni v škole pre emigrantov: (s. 185) „...*Učiteľky na nás hľadeli unavene, umorene, znechutene, nevedeli pochopiť, čo za háveď to vláda púšťa do Kanady. Dodnes mi v hrdle sedí gundža poníženosti, zúrivosti“*.

6. Nevyhnutnou témou je aj vnímanie tzv. kultúrneho šoku z inakosti: Sporinová napr. spomína, čo to znamená, (s. 21) – „po kanadsky sa usmievať“ (tzv. keep smiling) v každej, aj osobne ťažkej situácii; na inom mieste hodnotí: (s. 26) *„Všetci sú veľmi milí, ale to nič neznamená...“*

7. Každý z autorov sa zaoberal aj porovnávaním Slovenska, domoviny a Kanady. Toto porovnanie bolo niekedy negatívne a týkalo sa materiálnych vecí, no i vzťahov. Napr. Sporinová si všíma, že (s. 73) – doprava MHD je tu horšia, je tu (s. 114) detská obezita a slabá starostlivosť o deti (s. 93). (s. 85) Na ZRPŠ v škole svojej dcéry konštatuje: *„Keďže mi bolo jasné, že vôbec netušia, čo sú naozajstné finančné problémy v školstve, prestala som počúvať...“.* Všíma si však aj inakosť zvykov (s. 36): *„Na kurze nás učili, že v Kanade treba dodržiavať osobný odstup, že nikto nemá rád, ak sa ho dotýkate alebo narúšate jeho osobný priestor, nehovoriac o slovanských bozkoch a objatiach“.* Breiner si dokonca dovolí aj trošku humoru k vážnej téme, kanadskému bodovému systému pre získanie víz: „...*u nás sa dávali body za členstvo v KSČ, tu za menšinové zaradenie“* (s. 10).

Dominujú však pozitívne porovnávania Slovenska a Kanady: Sporinová nachádza aj podobnosti oboch krajín, napr. fakt, že Calgary má počasie a polohu ako štrbské Pleso (s. 39); (s. 52) charita je tu na vysokej úrovni (s. 63). Aj Breiner vysoko hodnotí, že (s. 10) „...*ľudia sa zdravia na ulici ako na slovenských dedinách“.*

Dochádza ale aj k istému stereotypizovaniu: autori sa, zrejme nezámerne štylizujú do úlohy „odborníkov“ na obidve kultúry a nezriedka sa dočítame o tom, čo je „typické“ pre každého Kanaďana: Sporinová: (s. 63) každý Kanaďan je „bdelý občan“ a „...*má upravený dom“* (s. 66). Typické pre Kanaďanov je, že sa nikto nerozčuľuje kvôli maličkostiam (napr. kvôli počasius. 82). Toto je sympatická kanadská národná vlastnosť: nestaráš sa (o iných) a napokon: „*Toto je na Kanaďanoch výborné, prejavujú trpezlivosť*

a porozumenie aj v situáciách, keď by Európan od zúrivosti vyskočil z kože (s. 73). Stereotypizovanie je azda najvýraznejšie u P. Breinera, ktorý sám k píše o tzv. emigrantskom komplexe, ktorý si podľa niektorých vychvaľovaním Kanady lieči (s. 196), z čoho je obviňovaný. Kým P. Breiner zdieľa najmä postrehy a informácie, E. Sporinová sa prejavuje ako citlivá a vnímajúca aj nezjavné, medziľudské vzťahy, keď u svojej novej priateľky v Kanade vycíti, že (s. 35) *„prvý krát: ...jej hnedé oči mali v tej chvíli podobný výraz, ako oči mojich slovenských kamarátok".*

8. Vykorenenosť a hľadanie pocitu „patričnosti" (belonging), resp. kríza z pocitu, že človek „nikam nepatrí" je jednou z výrazných tém literatúry vôbec (napr. u E. O´Neilla), no zvlášť dominuje emigrantskej literatúre: Všetci autori (azda s výnimkou P. Breinera) rôznymi spôsobmi opisujú pocit straty domova a počiatočné neakceptovanie Kanady. Sporinová napr. spomína (s. 14): *„S rozpakmi pozerám na svoju novú vlasť (malé, špinavé mesto)";* a tento pocit neskôr priniesol zžieravé úvahy a otázky: (s. 39) *„Bolo nám smutno a túžili sme po Slovensku. Stále sme preberali otázku, vrátiť sa alebo zostať?"* Stratu domova prirovnáva k fyzickej bolesti (s. 46): *„Túžba po domove bolí a reže viac, ako moje kríže"* a s tzv. coping, spôsobmi zmierenia sa s inakosťou: *„Ja zase stále varím. Odkedy sme v Kanade, moje kulinárske umenie sa veľmi zlepšilo. Varím, aby som ušetrila peniaze a zamestnala si ruky, a pritom rozmýšľam o svojom unavenom mužovi, depresívnom synovi, dospelej vráske na tvári našej malej dcérky a o tom, že vôbec nie sme šťastní* (...) *Všetci hovoria o troch rokoch, po troch rokoch sa organizmus vzdá a prispôsobí sa. Po piatich až siedmych rokoch sa väčšina ľudí úplne adaptuje a už sa nechce vrátiť. Keby už prešli tri roky, aby sa nám uľavilo. Ale neprešli, pohár horkosti je ešte poloplný, ešte ho budem dlho popíjať"*.

9. Prijatie novej kultúry prichádza pomaly, postupne a prejavuje sa aj toleranciou k inakosti: Napr. Sporinovej tón sa postupne obrusuje, od počiatočnej kritiky prechádza k tolerantnejšiemu postoju, týkajúcemu sa napr. starostlivosti o deti: *„Prosto je to zase kultúrny rozdiel; my sme žili tak a oni inak"* (s. 46).

V uvedených ukážkach zdanlivo dominuje ich informatívna, pragmatická hodnota; v poslednej časti výskumu sa však pokúsime demonštrovať, že vybrané texty majú nevšednú umeleckú hodnotu. Predstavujú literárne konvertovanie emočnej skúsenosti s dislokáciou (Glavanekova – Yankova, s. 3), pričom skúsenosť jednotlivca sa transponuje ako kolektívna skúsenosť.

Prostredníctvom diel sa stretávame s umeleckým a osobným prežívaním fáz emigrácie (tzv. honeymoon, kultúrny šok, akceptácia), avšak, toto je civilnejšie, ako v predchádzajúcich generáciách autorov. Markantné je to už na typoch rozprávačov, ktorých si autori volia. E. Sporinová napr. píše v 1.

osobe, ktorá je osobná, intímna: „*Strach si* [...] *našiel miestečko v mojej duši a napevno sa tam uhniezďuje“* (s. 11). Jej rozprávač je miestami ako dieťa tzv. „innocent narrator“: vizuálne dojmy zdieľa ako prvé, používa jednoduchý jazyk a kumuluje rétorické otázky: „*Cesta mi pripadá nekonečná* [...] *Tráva je hnedá. Prečo je hnedá? Je tu očividne sucho. Kedy stihla vyschnúť, je len 7. júla. A kedy bola zelená? Bola vôbec niekedy zelená?“ (s. 13).* Kumulácia rétorických otázok naznačuje bezradnosť, neistotu. Naviac, v anglosaskej literatúre a kultúre sa takáto kulmulácia považuje za neprirodzenú, čím sa Sporinová ešte viac vydeľuje z tejto spoločnsoti. Aj J. Blažková používa intímnu rozprávačku v 1. osobe: (s. 187) *Prišla som o pol hodiny skôr – tak chodievam vždy a všade, ako by mi mohol utiecť dajaký dôležitý vlak, ktorý mi, obávam sa, aj tak dávno ušiel.* Rovnako v poviedke *40 ružových plameniakov* sa štylizuje do epištolárneho štýlu, píše fiktívnej čitateľke–priateľke E. v intímnom duchu: „*Drahá E., neviem, ako ti budem môcť písať, Dušička je veľmi nepokojný, mali sme vzrušujúce ráno“* (prezrádza súkromné prezývky chorého manžela: Dušička, dieťa, chudáčik; s. 175).

Rozprávača v prvej osobe používa aj P. Breiner, avšak tu ide skôr o „vševedúceho rozprávača“: „***Ja*** *som pragmatický človek a z tohto uhla pohľadu posudzujem takmer všetko. Aj vznik samostatného Slovenska. Veľmi by som ho schvaľoval, keby som mal pocit, že ide o naozaj osožný a účinný krok. Zatiaľ je s tým len viac škody a hanby než úžitku a slávy“* (s. 7). Už z úvodných viet knihy, ktorá vznikla v r. 1993-1997 zaznieva sebavedomý tón a hodnotiace stanovisko, pre ktoré mnohí Breinera kritizovali. *Javorové listy* sú naozaj tematicky aj štýlovo v mnohom zastarané: ostro kritizujú vládu V. Mečiara, stretnutia na Pasienkoch, „hurá nacionalizmus“ 90. rokov (napr. v stati s. 119 – Kto je dobrý Slovák). Na druhej strane predstavujú unikátny časozberný dokument: keďže sú dátované, a boli publikované v denníku SME, je možné ich vnímať ako zdrojový materiál pre skúmanie genézy vzťahu vysťahovalca k domovine a novej krajine. Napr. na s. 57 P. Breiner jednoznačne vyhraňuje svoju „inakosť“, keď sa pýta: „*Čo sa u **Vás** deje*“ (s. 253) alebo: „*...keďže **sme** bilinguálna krajina*...“. Tým sa P. Breiner jednoznačne dištancuje od príslušnosti k Slovensku, za čo ho mnohí označovali ako „odrodilca“. Na inom mieste si však protirečí, keď uvádza: „*taký Dvořák tuším zostal českým skladateľom napriek tomu, že žil v Amerike*“ (s. 79).

Tiež je možné sledovať genézu jeho vzťahu ku Kanade od obdivného až oslavného ku kritickejšiemu, objektívnejšiemu, realistickejšiemu: V listoch z r. 1993 zaznieva úprimný, až nekritický obdiv ku Kanade, najmä po vizuálnej stránke (ktorý neskôr sám P. Breiner pomenúva ako: „*emi-grantskú chorobu, všetko idealizovať*“ (s. 41): chváli malú byrokraciu, slušnosť šoférov, okoloidúcich, služby. Postupne však v jeho listoch silnie kritickejší tón: (s. 11): kritizuje prehnané dodržiavanie ženských práv

s práv menšín tak, že vyznieva takmer ako mizogýn (s. 10): „*Bieli heterosexuálni muži bez prízvuku* [...]*, takmer nemajú šancu*“. Domnievame sa, že podobné komentáre by dnes boli považované za zaujaté, je však zaujímavé sledovať, ako sa mení doba a kritériá tolerancie.

Už v r. 1994, rok po svojom odchode zo Slovenska však Breiner na margo Kanady píše otvorene kriticky, až s dešpektom: „*Pekne šibnutá (sic.) krajina je tá Kanada. No tuším by som nemenil*“. Na dnešnú dobu dosť šokujúco pokračuje: „*Kanadský premiér je síce v obličaji na jednu stranu ochrnutý, ale nie je psychopat*“ (88). Alebo inde komentuje rovnako kriticky politickú situáciu: (s. 63) „*Kanadu prejde ten jej ´naivný socializmus´*“; aj tam „*kvitne (sic.) blbosť*“ (s. 68). Máme za to, že Breiner takýmto sebavedomým až arogantným tónom jednoducho chcel prezentovať mieru svojej osobnej a autorskej slobody, nestotožňujeme sa s ňou síce, ale dnes urážlivé vety vnímame v kontexte doby, kedy vznikli a povedomie o právach menšín, postihnutých, homosexuálov a žien nemalo zďaleka taký ohlas, ako dnes. Hneď v ďalšom liste z 21. 11. 1994 však P. Breiner reviduje svoje predchádzajúce definitívne stanoviská a uznáva: „*Možno je to len zhluk náhod, ale počas môjho terajšieho pobytu na Slovensku som nadobudol dojem, že situácia nie je až taká zúfalá, ako sa to z tej 6000 km vzdialenosti zdá*“ (s. 89).

Objektívnejšie, ako jeho úvodne listy zaznieva aj Breinerov postreh z 30. 12. 1994: „*Pred ľudskou hlúposťou sa asi nedá utiecť nikam. Do Kanady určite nie. Hlupákov je tu toľko, ako všade inde – niečo nad 30%. Raz im tá politická korektnosť spadne na hlavu*“ (s. 94) „...*V takýchto chvíľach začínam trošku rozmýšľať nad tým, kam som sa vysťahoval*“ (s. 95). A tento objektivizujúci, tolerantnejší tón mu ostáva aj v nasledujúcich listoch: (s. 132) „*Ani v Kanade nie je všetko v poriadku*“. Cez uvedené postrehy je možné dokumentovať jeho fázy príchodu do novej krajiny: tzv. honeymoon, kríza, zmierenie, akceptácia.

V tejto literatúre s primáronou výpovednou a informatívnou hodnotou je však možné nájsť aj umelecké znaky, prejavujúce sa krásou a obraznosťou jazyka, symboliky, metafor. Najmenej umelecký (čo vlastne ale nebolo jeho cieľom) je Breiner, jeho štýl je novinársky, vecný, miestami až patronizujúci, no občasne si dovolí prirovnanie, metaforu: napr. názov *Javorové listy* je vtipné homonymum: listy, teda texty písané do Kanady, ako aj listy, symbol Kanady. P. Breiner však opakovane tvrdí, že nie je spisovateľ, len píšúci hudobník, avšak, jeho tvorba ako súbor vytvára dielo literárnej povahy.

Umeleckejšie vyznievajú pasáže Evy Sporinovej: „***Túžba po domove bolí a reže viac, ako moje kríže***“ (...) „*Ja zase stále varím. Odkedy sme v Kanade, moje kulinárske umenie sa veľmi zlepšilo. Varím, aby som ušetrila peniaze a*

zamestnala si ruky, a pritom rozmýšľam o svojom unavenom mužovi, depresívnom synovi, dospelej vráske na tvári našej malej dcérky a o tom, že vôbec nie sme šťastní [...] *Všetci hovoria o troch rokoch, po troch rokoch sa organizmus vzdá a prispôsobí sa. Po piatich až siedmych rokoch sa väčšina ľudí úplne adaptuje a už sa nechce vrátiť. Keby už prešli tri roky, aby sa nám uľavilo. Ale neprešli,* ***pohár horkosti je ešte poloplný, ešte ho budem dlho popíjať"*** (s. 46). Hoci miestami Sporinová skĺzava k melodramatizmu až mŕtvym metaforám (pohár horkosti) na tomto mieste z vecného, informatívneho štýlu prechádza do metaforického jazyka, prirovnaní, čo čitateľov unikátnym spôsobom prenáša z roviny reálneho do roviny pocitovej, úvahovej.

Umeleckosť jej textu sa vyplavuje na povrch aj na iných miestach. Napríklad, pre matku v emotívne vypätej scéne, keď sa lúči so synom, ktorý emigráciu emocionálne nezvládal a potreboval sa vrátiť na Slovensko píše: (s. 50) „*...naveky sa zaklapli dvierka na* ***klietke****, do ktorej sme dobrovoľne vstúpili..."* ide o zaujímavú, invenčnú metaforu; „klietkou" sa zvyčajne označovalo socialistické Československo, nie „slobodná" západná krajina.
Aj názov knihy *Kanada bez javorového cukru* má zaujímavé zdôvodnenie v kapitole, keď Sporinová (po úspešnej prezentácii v škole) po prvý krát zažíva v Kanade pocit ocenenia a verejnej pochvaly (s. 54)*: „...Chvíľa šťastia v mori depresie. Ešte i dnes si viem ten pocit vybaviť, bol* sladký ***ako javorový cukor****..."* Zážitok osobného šťastia sa tu spája s pracovným úspechom a verejným ocenením práce. Ergo, názov knihy je možné chápať ako Kanada bez pocitu úspechu, šťastia. Ale aj ako Kanada a realita, Kanada bez pozlátky.

Ešte výraznejšia je umeleckosť, metaforickosť u J. Blažkovej, hojne využívajúcej symboly, aj opakujúce sa symboly s takou kreativitou a obraznosť vzbudzujúcou ľahkosťou, že neváhame označiť ju opätovne za nedocenenú „slovenskú Margaret Atwoodovú", no nie v zmysle napodobovania, ale jedinečného posunutia jej nádherného štýlu do novej roviny, dimenzie. Využíva napr. symbol brnenia, keď pri stretnutí so synom chce zdôrazniť vzájomnú odťažitosť, odcudzenosť: „*Na sebe som mala nové modrozelené háby s vypchatými plecami á la ragbyový hráč, niečo naozaj škaredé, no čo si pomôžeš, bola to móda.* [...] *Vždy, keď sa mám (so synom) stretnúť, potrebujem zvláštne* ***brnenia****, opancierovania"* (s. 187). Motív brnenia pokračuje: (s. 192) „*Môj syn sedel oproti mne, dokonale oholený, čerstvo ostrihaný, všetko kvôli mne, aj on potreboval na naše stretnutia zvláštne* ***brnenia****, opancierovania, ktorými by ihla neprenikla".*

Záver: Aký je prínos literatúry emigrácie/diaspóry?

V predchádzajúcom výskume sme dokázali, že literatúra emigrantov/diaspóry zaujíma zvláštne postavenie v rámci literárneho kánonu, má špecifického čitateľa i okolnosti vzniku. Má v prvom rade informatívnu hodnotu, no v líšiacej sa miere sa vyznačuje aj literárnosťou a umeleckou hodnotou. V závere by sme chceli priblížiť kulturologickú hodnotu tejto literatúry a jej prínos pre čitateľa.

Hlavný prínos tohto typu literatúry vidíme v tom, že identitu a inakosť nevníma ako a priori danú premennú, s ktorou sa človek rodí, nanajvýš ju modeluje v raných fázach detstva. Všetci autori a autorky chápu vysťahovalectvo i identitu ako podliehajúcu genéze, vývoju, premenám (akulturácia, integrácia, pluralita, multikulturalizmus). Prostredníctvom literárnych textov sa učíme aj o hybridnej identite a bi- či viackultúrnosti-polykultúrnosti.

1. Vnímanie osobnej identity v súvislosti s vlastným menom: emigrácia núti človeka zamýšľať sa nad osobnou identitou. Prejavuje sa to aj vo variante mena, ktoré si v cudzine zvolí. Sporinová a Blažková sa na túto tému vo svojich textoch priamo zameriavajú:
Sporinová: *„Mňa tiež oslovujú Eva s „e“ na začiatku nie s „í“, lebo si to tak želám“* (39). Neakceptuje „poangličtený“ variant svojho mena, cíti, že ona „je“ Eva v slovenskej podobe tohto mena, čo môže vyjadrovať vzťah ku krajine, kde toto meno získala. Na druhej strane J. Blažková v poviedke *40 ružových plameniakov* nenamieta voči osloveniu „džára“ (anglický fonetický variant jej mena Jara-Jaroslava, s. 177), zrejme v súvislosti s manželovou chorobou rieši pre ňu momentálne vážnejšie otázky a „poangličtený“ variant svojho mena nevníma urážlivo alebo negatívne.

2.Vnímanie osobnej identity v súvislosti s vnímaním „domova“:
J. Blažková v poviedke *Záhrada pozemských rozkoší* rozvíja tému prináležania: Matka ponúka syna, aby sa najedol, no ten nemá chuť: Matka sa pýta: *„Ani na počesť šťastlivého návratu domov?“* Syn jej na to „trpko“ odpovedá *„Domov?“* Blažková naznačuje, že kým pre matku, emigrantku, je Kanada „už“ domov, pre syna Kanada rozhodne domov nepredstavuje (s. 196).

3. **Vnímanie osobnej identity v súvislosti s preferovaným jazykom:** Na inom mieste poviedky Blažková naznačuje, že kým pre matku je identita jednoznačná, alebo aspoň nesporná, syn si identitu „vyberá“ podľa nálady: (s. 193) *„Keď sa Danielovi zapáči, nerozumie po slovensky“.* Identita je prezentovaná ako možnosť výberu, voľby, preferencie, závisiacej od okamžitej nálady, duševného nastavenia.

Problémom v tejto poviedke však nie je jazyk pôvodnej domoviny, ale jazyk, ako taký: matka so synom nedokážu komunikovať, hoci matka ho vyzýva: *„...skús so mnou pohovoriť noblesným vznešeným jazykom, ktorým sa otvárajú všetky poklady a tajomstvá a mystériá sa vylúpnu ako perla z mušle. Skús. Možno porozumiem“* (s. 193). Tu zároveň vidíme umeleckosť, symbolickosť Blažkovej: symbol perly ako porozumenia, využíva aj ďalšie symboly: na krku má tečúce hodiny od Dalího ako symbol uplývajúceho času, symbol záhrady ako oázy šťastia v mori samoty, v džungli... Jej text prezdrádza prvky magického realizmu podobne, ako texty M. Atwoodovej, (vyskytujú sa tu elfovia, diablice, záhrada pozemských rozkoší, s. 194) i modernizmu, ako prózy nemenej známej V. Woolfovej.

4. Od osobnej identity sa Sporinová dostáva aj k väčšej otázke národnej identity. Napríklad moment pochopenia a skutočne plnohodnotného vnímania národnej identity stvárňuje takto: *„Od detstva sme sa na hodinách rodného jazyka učili o láske k vlasti, básnici o nej napísali tie najkrajšie verše, ktoré sme sa učili naspamäť. Naučili sme sa a rýchlo sme ich zabudli. Láska mala veľmi teoretickú a abstraktnú podobu. No keď opustíte svoju rodnú zem, tie slová o láske k vlasti sa stanú veľmi konkrétnymi, zrazu pochopíte, o čom učiteľ rozprával a poeti písali. Pocítite bolesť, ktorej sa neviete zbaviť, a ktorá vás* ***zožiera ako hrdza****“* (s. 43).

Inak sarkastický a hyperkritický P. Breiner v liste z 14. 10. 1993, napriek kritickým až hanlivým komentárom o Slovensku tiež vyjadruje „podvedomú“ spätosť so svojou vlasťou. Je zarazený, že v kanadských novinách píšu o Slovensku s nezaujatým odstupom a takýto odstup mu pripadá zvláštny: (s. 37) *(Kanadské noviny) „píšu o Slovensku ...s chladným a nezaujatým odstupom tak, ako o Somálsku alebo Bosne“.* Vníma teda rozdiel medzi vnímaním Slovenska v domácich novinách ako „nášho“, stále cíti, že Slovensko k nemu akýmsi spôsobom patrí, má k nemu citový vzťah a nie je mu ľahostajné, ako sa o ňom píše. Na inom mieste P. Breiner prirovnáva Slovensko k svojim rodičom výstižnou metaforou: aj keď s nimi nežije, stále ho zaujíma, ako sa im darí, chce o nich všetko vedieť, je s nimi v kontakte, trápia ho ich neúspechy a tešia úspechy.

V liste z 21. 12. 1995 svoje rozhodnutie pre Kanadu vidí ako pragmatické, nie citové: *„Ako tak rozmýšľam nad tými tromi rokmi strávenými v Kanade a snažím sa zdôvodniť si, že moje rozhodnutie bolo správne (častý emigrantský syndróm) utvrdzujú ma v tom práve takéto maličkosti. Maličkosti, z ktorých sa skladá život. Ráno sa zobudím a môžem myslieť len na prácu, prípadne na nejaké príjemnosti , ktoré ma čakajú. Nemusím byť dopredu frustrovaný nepríjemnými maličkosťami, s ktorými treba bojovať, neochotnými úradníkmi, daňovým úradom, poisťovňami, telefónmi (samozrejme), alebo tu*

maličkosti fungujú. Môžem sa miesto toho venovať životu. A to je dosť výrazné víťazstvo" (s. 143).

Prostredníctvom literárnych textov emigrantov sa učíme aj o nadobúdaní novej, hybridnej identity a stávaním sa „bikultúrnymi". Sporinová po niekoľkých rokoch v Kanade komentuje svoju viackultúrnosť, existovanie v rámci dvoch kultúr a zvládanie života medzi nimi, nie ako zdroja napätia, rozporu, stresu, ale ako zvláštneho spôsobu bytia: (s. 56) *„Môj život dostal diametrálne iný rozmer. Získala som pocit, že niekam patrím, že* ***nelietam ako vystrelená chaoticky vo vesmíre****. Stala som sa členkou tímu, nazvala by som to členkou* ***kanadského tímu****. Trvalo to viac, ako tri roky, presne, ako to predpovedali starí emigranti".*

5. ***Uvedomenie si vlastnej/kolektívnej identity:*** Zaujímavé je aj vlastné zadefinovanie sa emigrantov v rámci väčších územných celkov. E. Sporinová aj J. Blažková zmieňujú „Európsku" identitu, kultúru. Napr. E. Sporinová píše: *„V škole som spoznala aj Sabinu, učiteľku nemčiny...skamarátila sa so mnou, lebo ma považovala za svoju* ***európsku*** *susedku"* (s. 38). J. Blažková si z kolektívnej identity dokonca trošku uťahuje, vníma ju s humorom: *„Dojalo ma, že* ***európsku kultúrnu tradíciu*** *reprezentuje strúhadlo na parmezán. No európsku tradíciu reprezentuje toľko prvkov, takže prečo nie aj strúhadlo?"* (s. 182). Z jej tónu vyplýva, že otázky identity nová generácia ekonomických migrantov (na rozdiel od skorých traumatizovaných generácií) nevníma ako „smrteľne vážne" témy, s pátosom a „slzou v oku". Možno už dozrela doba, v ktorej o týchto otázkach môžeme aj žartovať. Na druhej strane je zaujímavé, že Sporinová si všíma aj vytýčenie, vyhranenie sa voči inej kultúre: slovo „americké" sa tu používa hanlivo: keď si obula extravagantné, zlaté, tenisky, manžel ju nechcel raniť a namiesto slova gýč, či nevkus jej povedal: (s. 82) *„Je to také ´****americké´****".*

6. Uvedomenie si pocitu tzv. „belonging", patrenia, náležania: Psychológia a sociológia podrobne skúma kategóriu „belonging". Azda každý človek chce vo svojom živote kamsi patriť, profesijne, osobne, citovo, možno aj rasovo, nábožensky. Ak sa mu to nepodarí, môže sa cítiť frustrovaný, mať sklony k depresiám či dokonca samovražde. Emigrácia, resp. migrácia má na tento pocit zásadný vplyv, človek sa „vytrhne", vykorení zo svojho „prirodzeného" prostredia, jazyka, kultúry a z najrôznejších dôvodov sa rozhodne žiť inde. To, či do tohto prostredia „zapadne" a ako sa s ním zžije, závisí od mnohých faktorov. Literatúra emigratnov sprostredkúva aj túto skúsenosť. J. Blažková v *Záhrade pozemských rozkoší* píše: *„A odrazu, úderom som na to prišla: sedem mesiacov sedel Daniel pod mangovníkom v bijúcom slnku záhrady Ganespuri. No Boh sa nedostavil. Čakal ho tam deň za dňom, hodinu za hodinou, v mlčaní, pôste, modlitbách, no boh neprišiel. Naháňal sa za ním cez Arabské more, cez*

spletence džungle plnej hadov, no Boh sa neukázal. Pretože Boh vo svojej zradnosti možno nikdy nevytiahol päty z Toronta, za celý ten čas bol možno práve tu, možno v podobe malého Budhu v lilavom overale, čo s takou chuťou pregĺgal ryžovú kašu v jedálni galérie, alebo možno v podobe starej Číňanky, ktorú vídam každé popoludnie na brehu jazera Ontario" (s. 198) Otvára tým novú tému: emigráciou (napriek materiálnym výhodám) človek môže viac stratiť, ako získať, resp. nezískať nič. Môže sa z neho stať vykorenený druh, bez prináležitosti, bez kultúry, bez spoločenstva, ktorý sa všade cíti cudzí, vydedenec, vecný emigrant na celom svete. Môže hľadať spolupatričnosť v náboženstve, etnikách, kultúre, cestovaní, ale táto vyplýva a pramení hlavne z neho samého. Možno aj preto len niektorí v Kanade „uspeli", a niektorí „zlyhali".

V dnešnej dobe poznamenanej migračnou krízou a jej rôznym kvantifikovaním v štatistikách a číslach sú tieto úvahy možno dôležitejšie, ako sa zdá. Emigrácia neznamená len mechanické presadenie človeka do inej krajiny, ale vo veľkej miere empiricky takmer nemerateľné prijatie jej morálnych a etických paradigiem, zžitie sa s mentalitou väčšiny, prispôsobení sa inakosti. Literatúra emigrantov nám podáva umelecké stvárnenie tohto neľahkého procesu, emocionálne spracovanie inakosti v rôznych variantoch života, transponovanú ľudskú skúsenosť. Literatúra súčasných emigrantov sa zároveň tematicky i v tóne výpovede mení, ustupuje patetizmus a k slovu sa dostáva výpovedná hodnota, podľa autora pragmatickejšia alebo umeleckejšia. Čitateľa oboznamuje s vnímaním identity ako premenlivej a vnímaním národa, tradične jedinej identifikovateľnej jednotky, ktorý bude v budúcnosti (ak sa tak už aj nestalo) nahradený, ako niektorí upozorňujú, transnacionálnymi, či viackultúrnymi identitami (s. 45).

Bibliografia

[1] KÁŠA, P. 2013. Slovenská literatúra do roku 1918 vo vzťahoch a kontaktoch. In *Studia Slovakistica*. č. 15. S. 198-204. In https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4832/1/SLOVENSK%C3%81%20LITERAT%C3%9ARA%20DO%20ROKU%201918.pdf

[2] Hyperlexikon literatúry, 2015. s. 1 In http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/autor/7/dejiny-literatury

[3]Portál Profil slovenskej kultúry, s. 1 In http://profil.kultury.sk/sk/exilova-literatura/ https://fici.sme.sk/c/20667274/13-knih-o-odvazlivcoch-ktori-hladali-stastie-v-cudzich-krajinach.html

BLAŽKOVÁ, J. 2008. Záhrada rozkoší pozemských. In *Medzi dvoma domovmi 2.* (Demák M. ed.). Bratislava : Litcentrum, 186-198. ISBN 978 80 89222803.

BREINER, P. 1998. *Javorové listy.* Bratislava : VMV, 315 s. ISBN 80-967275-4-0.

BREŽNÁ, I. 2008. Na slepačích krídlach. Bratislava : Aspekt, 2008. 221 s. ISBN 9788085549706

GLAVANEKOVA-YANEVA, A. 2010. Bulgarians Writing in Canada. In *Migrating Memories: Central Europe in Canada.* Brno/Niš : CEACS, s. 3-5. ISBN 978-86-7746-233-8

HOHN, E. 2018. Literárna veda ako kultúrna veda. Banská Bystrica : Belianum, 101 s. ISBN 978-80-557-1336-6.

KREJČÍ, K. 1944. (2011). *Sociologie literatury.* Praha : Grada Publishing, 2011. 150 s. ISBN 978-80-247-6296-8

Sporinová, E. 2010. *Kanada bez javorového cukru.* Bratislava : Adora Lingua, 224 s. ISBN 978-80-970550-0-4.

The Cambridge Dictionary of Sociology. Cambridge: Cambridge University Press 688 s. ISBN 9780521540469.

Eva Höhn

Univerzita Mateja Bela

IDENTITA SLOVÁKOV V KANADE NA POZADÍ LITERÁRNYCH TEXTOV KANADSKÝCH SLOVÁKOV /

IDENTITY OF SLOVAKS AS REFLECTED IN LITERARY TEXTS OF CANADIAN SLOVAKS

***Abstract*:** *Das Ziel unseres Beitrags ist es, die Identität der slowakischen (E)Migranten in Kanada auf der Basis der literarischen Texte zu erforschen, wobei wir nur eine kleinere Auswahl der Texte von Eva Sporinová und Jaroslava Blažková darbieten. Im literaturtheoretischen Rahmen unserer Arbeit, die darauf abzielt, die Identität des (E)Migranten zu vermitteln, verlasse ich mich auf den französischen Philosophen Paul Ricoeur, der als der Vorläufer der interpretativen Wende bezeichnet wird. Davon ausgehend kann der auf der Grundlage des literarischen Textes rekonstruierte Diskurs in den Komplex der historischen und sozialen Realität – in unserem Fall die Auswanderung der Slowaken in Kanada – integriert werden. Literatur kann als Teil der kulturellen Praxis der Gruppe / Nation verstanden werden.*

***Keywords*:** Identität, Interpretative Wende, slowakische Literatur, Literatur der (E)migranten in Kanada, Kulturtheorie

1 Úvod

V našom texte by sme radi preskúmať identitu slovenských (e)migrantov v Kanade, a to na základe literárnych textov. Zamerali sme sa na užší výber dvoch súčasných autoriek – Evy Sporinovej a Jaroslavy Blažkovej. V literárno-teoretickom rámci našej práce, ktorej cieľom je hľadanie identity v kultúrnom kontexte, sa zameriavame na teoretikov interpretatívneho obratu, predovšetkým francúzskeho filozofa Paula Ricoeura a na argantínsku kultúrnu teoretičku Beatriz Sarlo. Ukazuje sa, že diskurz rekonštruovaný na základe literárneho textu, je legitímnou súčasťou reality celku (skupiny, národa) a môže sa integrovať do komplexu historickej a spoločenskej reality - v našom prípade (e)migrácie Slovákov do Kanady. Literatúru možno takto chápať ako súčasť kultúrnej praxe spoločnosti. Danú tému možno rozšíriť na interpretácie literárnych textov staršej generácie slovenských spisovateľov žijúcich v Kanade.

2 Teória

V rámci teoretických predpokladov pre výskum identity, literatúry a kultúry by sme sa radi pristavili pri dvoch pojmoch: Sú nimi *interpretatívny obrat* a teória *subjektívnej skúsenosti*, nazývaná aj oral history. K prvému z nich. Za „otca“ interpretatívneho obratu sa pokladá Paul Ricoeur (1913–2005), francúzsky filozof, fenomenológ zo školy Gabriela Marcela. Pre Paula Ricoeura sa stáva odhalenie zmyslu textu ústredným problémom, robí tak prostredníctvom lingvistických a sémantických analýz reči. Tento filozof bol zároveň aj jedným z tých, ktorí poukazovali na len domnelú objektivitu kauzálne určeného textu. Takým je napríklad historiografický text, teda písanie dejín. Jazykom kauzality nie je podľa tohto filozofa možné uchopiť fenomény priamo. Historiografia je v dôsledku toho ohrozená inštrumentalizáciou (Sivák, 2006, s. 37), pričom nedostatky historicizmu by mohla pomôcť prekonať hermeneutika: „Pochopiť autora lepšie než on sám, znamená rozvinúť schopnosť odkrývania, ktorú jeho diskurz obsahuje a ktorá presahuje obmedzený horizont jeho vlastnej existenciálnej situácie“ (Ricoeur, 1997, s. 123). A ako je to s literárnym textom? Na to možno čiastočne nájsť odpoveď v Ricoeurovej knihe *Teória interpretácie: Diskurz a prebytok významu*. Za hlavnú úlohu interpretácie literárneho textu tu filozof považuje priblíženie jeho významu: „Interpretácia chce v konečnom dôsledku zrovnoprávniť, urobiť súčasným, asimilovať v zmysle urobiť podobným“ (Ricoeur, 1997, s. 122). Literatúra sa tak stáva dôležitou súčasťou symbolickej praxe ľudí, skupiny či národa. Odohrávajú sa v nej existenciálne zápasy a zvládanie ich zmyslu a text sa tak stáva individuálnym a subjektívnym kódom.

A teraz k nášmu druhého pojmu, tzv. subjektívnej skúsenosti. O nej sa viac dozvedáme v kultúrnej teórii latinsko-americkej proveniencie. Argentínska

kultúrna teoretička Beatriz Sarlo rozlišuje medzi dvoma druhmi porozumenia: 1. rozprávaním a 2. objasňovaním.[111] Historiografiu zaraďuje Sarlo, podobne ako Paul Riceour, do druhej skupiny, pretože v nej podľa nej narážame na nebezpečie zvecnenia, a to v prospech kauzality. Táto totiž vynecháva subjektívnu skúsenosť. Objektivizovať ju možno pamäťou, napríklad pamäťou ako formy naratívnej identity, teda literárneho textu. Pamäť síce reprezentuje subjektívnu skúsenosť, avšak niet „morálneho dôvodu, prečo by sa tieto otázky mali vynechať" (Sarlo, s. 346, prel. E. H.).
Beatriz Sarlo poukazuje súčasne na to, že okrem literatúry môže subjektívnu skúsenosť sprostredkovať rozprávanie ľudí, ktorí danú historickú udalosť prežili. Tým sa nevydávame na cestu poznania ale spoznávania. Takýmto rozprávaním sú napríklad aj literárne alebo spomienkové texty ľudí, ktorí majú skúsenosť z istého javu. V našom prípade je to (e)migrácia. Podieľajúc sa na tvorbe diskurzu, možno takýmto spôsobom udržať významy smerujúce proti zabúdaniu.[112] Sarlo hovorí o tzv. testimoniálnom rozprávaní minulosti očami tých, čo ju prežili. Vďaka ich obetiam a utrpeniu sa významy stávajú omnoho autentickejšie. Vierohodnosť subjektívneho rozprávania zaručuje meno, ktorým sa rozprávač pod text podpisuje.

3 Literatúra Slovákov v Kanade

V našom výskume sme sa zamerali hlavne na prozaické texty súčasných autoriek *Kanada bez javorového cukru* (2010) od Evy Sporinovej (* 19??) a Svadba v *Káne Galilejskej* (2001) od Jaroslavy Blažkovej (1933–2017). Obe sa vysťahovali do Kanady, i keď každá z nich v rozdielnom čase a za iných okolností. Ich texty avšak veľmi autenticky zachytávajú tie najsubjektívnejšie spomienky a tak výrazne prispievajú k problematike akými sú vysťahovalectvo a identita slovenského (e)migranta v Kanade. V širších súvislostiach možno azda aj povedať, že sa tým zapĺňa podľa nášho názoru prázdne miesto kultúrnej pamäti nášho národa a stierajú stereotypné predstavy Slovákov o boháčoch zo Západu. Pozrime sa bližšie na nami zvolené literárne texty.
Eva Sporinová sa do Kanady vysťahovala v roku 2002 s manželom, synom a dcérou a rodina sa usadila v Alberte. Privykanie si na novú vlasť Sporinová v knihe *Kanada bez javorového cukru* rozdeľuje do niekoľkých fáz: 1/ obdobie pekného a nového začiatku, tzv. medových týždňov, 2/ fáza klesania až na dno, chuť odísť naspäť, 3/ čas objavovania nového

[111] Pre náš výskum sme čerpali z nemeckého prekladu, ktorý vyšiel pod názvom *Rhetorik der Zeugenschaft* (*Rétorika svedectva*).
[112] Sarlo dáva za príklad debatu o holokauste v 80. rokoch 20. storočia v Nemecku. Vďaka tomu sa od konca 80. rokov táto téma konečne odtabuizovala a stala sa súčasťou spoločenského diskurzu. Následkom literárnych svedectiev o koncentračných táboroch, filmov, projektov sa téma fašizmu dostala do všeobecného povedomia aj pre mladšie generácie.

a porovnávania so starou vlasťou, smútok za starým, 4/ fáza udomácnenia sa, integračná fáza.
Prvú fázu Eva s manželom prežíva u priateľov Oľgy a Ivana. Spoznávali nových ľudí a krajinu, organizovali sa výlety: „Turisticky obľúbené miesta ako jazero Lake Louise alebo mestečko Banff vyzerajú presne ako na pohľadniciach. Voda je tyrkysová, nebo belasé, okolité štíty pokryté bielym snehom a ľadom, keby som to nevidela na vlastné oči, myslela by som si, že farby na pohľadniciach domaľovali. [...] Realitu sme odsunuli do úzadia“ (Sporinová 2010, s. 17).

V druhej fáze si hľadáte pracovné miesto, stretávate sa s prvými prekážkami, nemôžete sa zamestnať zodpovedajúe vašej kvalifikácii, ale beriete, čo sa ponúka, pretože finančné zdroje sa míňajú [...] Suterén je naša plakáreň. Všetci zúfalo túžime po domove a zahrávame sa s myšlienkou, aké by to bolo, keby sme sa vrátili“, píše Eva Sporinová vzpomínajúc na tvrdé časy začiatkov (Sporinová, 2010, s. 17). K veľkej ujme dochádza v rodine vo chvíli, keď sa syn, stredoškolák, rozhodne vrátiť k starým rodičom späť na Slovensko, v Kanade zostať nechce. A hoci má Kanada v porovnaní s inými krajinami svoju migračnú politiku veľmi rozvinutú a organizovanú prostredníctvom vládnych štruktúr (Ministerstvo dedičstva so štátnym tajomníkom pre národnostné menšiny a migráciu), napriek tomu naráža imigrant na rozličné formy prekážok a úskalí. Tak napríklad Evin manžel, na Slovensku odborník v oblasti internej medicíny, sa zamestnať dokáže len vďaka šťastnej náhode. Lekári, ktorí v Kanade nevyštudovali, musia totiž dodatočne absolvovať celý rad rekvalifikačných skúšok[113]. Avšak v období, keď Sporinovci prišli do Kanady, prijímajú v dôsledku nízkeho počtu kanadských lekárov aj lekárov - imigrantov. Ani táto šťastná okolnosť ale nedokázala zabrániť mnohým negatívam, ako napríklad to, že slovenský internista s dlhoročnou praxou bez dohľadu kanadského špecialistu pracovať nemôže: „Nebolo to preňho ľahké. Počas dlhoročnej praxe bol zvyknutý rozhodovať samostatne. Zrazu sa musel podriadiť každému mladému miestnemu lekárovi, ktorý často pociťoval potrebu poučovať a vzdelávať kolegu bez licencie“ [...] Pre hotového štyridsaťpäťročného lekára s dvadsaťročnou praxou v odbore je veľmi nepríjemné, keď ho stále skúšajú“ (s. 23).

Kultúrny šok spôsobuje depresiu, ktorú je nutné prekonať: „Sladká stará Európa. [...] Keď prídeme na frankfurtské letisko, hneď mi zavonia káva a cigarety. Nadýchnem sa a pocítim staré, dôverne známe vzrušenie. Som doma“ (s. 207, 208). Ani po troch rokoch integrácia neprichádza, Eva Kanadu síce objavuje, ale domovom pre ňu stále nie je. Eva porovnáva a objavuje rozdiely. Na rozdiel od Slovenska je v Kanade chodec kráľ, má

[113] Okrem lekárov Britského spoločenstva národov, z Európy platí len švajčiarske a anglické postgraduálne štúdium.

vždy prednosť: „Niekedy je to nebezpečné, lebo chodci sú rozmaznaní a neboja sa áut, akoby si neuvedomovali, akí sú zraniteľní“ (s. 73). Domy sú z papiera, ľudia sú povinní bojovať proti burine. Kanadský učiteľ je vážený a dobre zaplatený: „Žena učiteľka, ktorá sama živí dve deti, si môže dovoliť platiť hypotéku na pekný dom, mať pekné auto, chodiť s deťmi na dovolenku a dopriať im, čo potrebujú“ (s. 113). Medvede žijú všade navôkol, sú chránené, hoci im niekedy za obeť padnú i ľudia: „Odborníci odporúčajú, aby na túry chodievalo aspoň päť ľudí, je to už dosť veľká skupina a medvede by sa jej mali vyhnúť“ (s. 137).

Ďalšie časti knihy tvoria príbehy iných slovenských emigrantov – Ivana a Oľgy, Márie a Jara (Jerryho), Kanaďanky Christiny a Čecha Honzu, Ľubky a Petra. Ako svoj domov začína Eva Kanadu vnímať až po siedmich rokoch. Manžel si zvykol na poľovačku, majú veľa priateľov. Eva začala pracovať vo finančnei inštitúcii, angažuje sa v charitatívnych organizáciách a raz do týždňa učí na college ruský jazyk. Syn, ktorý hoci i naďalej žije u starých rodičov na Slovensku, chodieva pravidelne do Kanady za nimi, dcéra študuje na univerzite. Napriek začínajúcej integrácie sa v novom prostredí, sa rodina usiluje udržať si aj svoju pôvodnú identitu tak, že často navštevuje slovenské a české podujatia a stretnutia. Príchod zo Slovenska do Kanady vníma Eva tentokrát už nasledovne: „Patríme aj tam. Myslím na všetkých milých ľudí, ktorých som tam nechala, na rodinu, na moje kamarátky, s ktorými pokračujem po rokoch v rozhovore, akoby sme ho prerušili len včera...[...] Dívam sa cez okienko. Rovná hnedá vysušené préria, v diaľke Skalnaté vrchy..[...] Opriem sa dozadu a prehltnem. V ústach pocítim chuť javorového cukru“ (s. 219).

Ako sme mali možnosť si prečítať, kniha *Kanada bez javorového cukru* nie je správa o zázračnom úspechu. Naopak, je to kniha o vôli človeka a jeho možnostiach. Človek nadobúda novou skúsenosťou nové poznanie, rozširuje si svoj horizont. Ako píše Eva, človek sa naučí vážiť si akúkoľvek prácu, aj tú fyzickú. Výsledkom je, že sa prestanete báť neistoty, pretože ju začne akceptovať: „na vlastnej koži sa naučíte, že dokážete robiť veci, o ktorých ste si mysleli, že nie sú možné“ (s. 216). Vlastným zápasom, zvládnutím životných skúšok nadobudla Eva s novou krajinou aj svoju novú identitu. Zo „starej“ konformnej Európanky sa stáva podnikavá a odvážna bytosť.

Príbeh Jaroslavy Blažkovej sa od príbehu Evy Sporinovej v mnohom líši. Blažková emigrovala do Kanady v roku 1968, teda viac než 30 rokov skôr než Eva a to v úplne inom spoločenskom a historickom kontexte. V rámci slovenskej literatúry je Jaroslava Blažková príslušníčkou tzv. *Generácie 56*, ktorú tvoria významní súčasní slovenskí autori ako Rudolf Sloboda, Peter Jaroš, Dušan Mitana a ďalší. Táto skupina je známa svojím modernistickým

literárnym stvárnením, estetiky experimentu a subjektívneho prežívania. Ináč to nie je ani u Jaroslavy Blažkovej. Aj z tohto dôvodu nie je jednoduché rekonštruovať obrazy Kanady v textoch tejto spisovateľky. Vonkajšie obrazy zohrávajú druhotnú úlohu, krajina sa stáva len vonkajšou kulisou vnútorného stavu protagonistov. V predloženej analýze sa opierame predovšetkým o poviedky už uvedenej zbierky *Svadba v Káne Galilejskej*. V poviedke *Príbeh vestálky*, kde sa manželia s dcérami vyberú na letnú dovolenku, je ponurá krajina predzvesťou rozpadu vzťahu manželov Kristíny a Michala. Počas voľných dní sa Kristína dozvedá, že Michal miluje inú ženu, Ester Grodziansku: „Nebo plné hviezd, na zemi piesok a tiene a čierny, mastný, strašný oceán" (s. 152). V poviedke *Hurón* sa zas dočítame: „Po zadúšajúcom ontarijskom lete september priniesol vykúpenie. Dni spriezračneli, sivý povlak na oblohe sa rozplynul, jazero zmodralo a začalo iskriť, dalo sa dýchať. V taký deň žena, volala sa Soňa, varila v chate poobedňajšiu kávu" (Blažková, 2001, s. 199)

Existenciálna problematika je ťažiskom Blažkovej textov, väčšinou kratších prozaických útvarov. Svedčí o tom už samotný názov knižky *Svadba v Káne Galilejskej* odvodenej od biblického príbehu z Evanjelia podľa Jána, v ktorom Ježiš premieňa vodu na víno[114]. Tento názov môžeme vo vzťahu k Blažkovej textom interpretovať ako symbol viery v pozitívne riešenie existenciálnych zápasov človeka. Špecificky v prípade tejto spisovateľky, pre ktorej texty je typická ženská problematika, by sme mohli v prípade poviedok zo *Svadby v Káne Galilejskej* hovoriť aj o rovine hľadania osobnej, ženskej identity, pretože táto biblická scéna je jednou z tých, v ktorej Ježiš koná na popud matky. Je to žena-Mária, kto dáva svadobčanom pokyn na naplnenie nádob s vodou. Zároveň možno tento príbeh preniesť na Blažkovej písanie, činnosti, ktorá ju z existenciálneho hľadiska môže priviesť „k mojej hodine" – ako povedal Ježiš, teda hodine víťazstva ducha nad okolitou realitou. V tomto kontexte je potrebné uviesť aj to, že celý život tejto slovenskej spisovateľky bol sprevádzaný zápasmi, a to nielen individuálneho charakteru, ale aj spoločensko-politického.[115] V autorkinych textoch sa vinie ako hlavný motív témy lásky: lásky matky a syna (*Záhrada rozkoší pozemských*), ženy a muža (*Hurón*), sesterskej lásky (*Panychída za*

114 2 Na svadbu pozvali aj Ježiša a jeho učeníkov. 3 Keď sa minulo víno, povedala Ježišovi jeho matka: Nemajú vína. 4 Ježiš jej odpovedal: Čo mňa a teba do toho, žena? Ešte neprišla moja hodina. 5Nato jeho matka povedala obsluhujúcim: Urobte všetko, čo vám povie! 6 Podľa židovských predpisov o očisťovaní tam stálo šesť kamenných nádob na vodu, každá na dve či tri miery. 7 Ježiš povedal obsluhujúcim: Naplňte nádoby vodou! A naplnili ich až po okraj. 8 Potom im povedal: Teraz načrite a zaneste starejšiemu! A oni zaniesli. 9 Keď starejší ochutnal vodu, zmenenú na víno, nevedel, odkiaľ je, no obsluhujúci, čo naberali vodu, to vedeli. Zavolal si ženícha 10 a povedal mu: Každý človek podáva najprv dobré víno a potom, keď si hostia vypijú, horšie. Ty si však zachoval dobré víno až doteraz. 11 Tento začiatok svojich znamení urobil Ježiš v Káne Galilejskej a zjavil svoju slávu. A jeho učeníci v neho uverili. 12 Po tejto udalosti zišiel do Kafarnauma so svojou matkou, bratmi i svojimi učeníkmi a zostali tam niekoľko dní (*Svadba v Káne*, https://www.bible.com/sk/bible/465/jhn.2.seb).

[115] Z redakcie denníka Smena bola v roku 1956 spisovateľka prepustená z politických dôvodov.

Žofinku) a pod. Vo väčšine poviedok z knihy *Svadba v Káne Galilejskej* ide o problematizáciu lásky a medziľudských vzťahov. Ak majú tieto autobiografické pozadie, tak k hlbšiemu porozumeniu sa možno dopracovať prostredníctvom jednej z posledných vydaných Blažkovej kníh z roku 2013, autobiograficky ladenej knižky *To decko blázon*. V nej nachádzame odcudzený vzťah matky k svojej malej dcére.[116] Tvorbu, v našom prípade literárnu tvorbu, možno práve z tohto dôvodu u Blažkovej považovať za druh terapie, prostriedkom pre uzdravenie ohrozenej identity, ktorej korene siahajú do čias raného detstva spisovateľky.[117]

Identitu v Kanade je aj z tohto dôvodu v Blažkovej textoch skúmať pomerne ťažké. Zjavné je, že pri privykaní na nové prostredie jej vo veľkej miere pomáhali kontakty s emigrantami zo Slovenska, Čiech, Poľska a pod. O tom nám autorka rozpráva v poviedke *Panychýda za Žofinkou*:„Helginou zásluhou do môjho života vstupujú osudy nespočetných krajanov, Slovákov, no aj Čechov, Maďarov, Poliakov, Turkov, Egypťanov a mnohých ďalších“ (Blažková, 2001, s. 157). Z Blažkovej poviedok je cítiť ešte „československú“ identitu: „Helinka mi vždy navarí, nachystá, znesie modré z neba, no hlavne sa spolu porozprávame a zástupy osudov nám idú pred očami ako nekonečný rad apoštolov na pražskom orloji“ (s. 157). Vonkajšie obrazy Kanady je možné nájsť len okrajovo: „Miestnosť sa začala plniť sofistikovanými dvojicami, ktoré trávievali časť nedele v galérii, jednom z mála miest, čo boli v puritánsku torontskú nedelu otvorené“ (s. 261) alebo: „Nepísaný kanadský zákon prikazuje pomôcť každému, kto pomoc potrebuje“ (s. 217). Drsnosť krajiny Nového Škótska je zas zobrazená v poviedke *Príbeh vestálky* nasledovne: „Vybrala som Škótsko, pretože je striedme, striedmosť ti bude vyhovovať. Bude to u rybárov, veľmi izolované, nikde žiadne turistické davy, a tak ďalej“ (s. 109).

Záver

Potreba rekonštrukcie identity, ako zdôrazňuje Sarlo, vyplynula z medializovaného sveta nezohľadňujúceho emocionálno-subjektívnu rovinu ľudskej bytosti. Sarlo hovorí o „kríze subjektivity“ a jej otvoreniu sa pre „senzibilnú historiografiu“ (Sarlo, 2015, s. 362). Literatúra vytvára priestor ľudskej skúsenosti a podieľa sa na humanizácii sveta. Je súčasťou pamäti osobnej ale aj kolektívnej. Ukázalo sa, že pre skúmanie identity (e)migrantov, tak ako sme formulovali našu tému, bolo vhodnejšie vychádzať z textov literárno-reportážového charakteru Evy Sporinovej než modernistických textov Jaroslavy Blažkovej. Čo sa týka typu rozprávania,

[116] Tu niekde približuje Blažková čitateľovi kontúry svojho detstva, odmietnutie dcéry matkou, čo mohlo mať vplyv na ďalší vnútorný vývin autorky.

[117] Tento príznak je porovnateľný s textami mnohých spisovateľov nemecky hovoriaceho priestoru obdobia 60. a 70. rokov 20. storočia. Ako príklad uveďme Paul Nizon *Canto*, Urs Widmer *Milenec mojej matky* a pod.

Beatriz Sarlo hovorí o realisticko-romantickom moduse rozprávania, ktoré je pre analýzu identity najvhodnejšou formou. Pre takúto naráciu je typické rozprávanie v tretej osobe, kedy vzniká dištancia v autobiografickej identifikácii.[118] Realisticko-romantické rozprávanie zodpovedá podľa tejto teoretičky testimoniálnemu rozprávaniu, ktorého koncepciu rozpracoval literárny teoretik Gerárd Genett v texte *Nový diskurz rozprávania*.

Bibliografia

[1] SIVÁK, J. 2006. [Online]. *Paul Ricoeur. Bilancia a výzvy*. In *Filozofia.* 61 (1). pp. 30-45. Available: http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/filozofia/2006/1/30-45.pdf

BLAŽKOVÁ, J. 2013. *To decko je blázon*. Bratislava: Q111. ISBN 978-80-89092-72-7.

BLAŽKOVÁ, J. 1965. *Nylonový mesiac*. Bratislava : Slovenský spisovateľ.

BLAŽKOVÁ J. 2001. *Svadba v Káne Galilejskej.* Bratislava : Aspekt ISBN 80-85549-20-4.

SPORINOVÁ, E. 2010. *Kanada bez javorového cukru*. Bratislava: ADORA Lingua. ISBN 978-80-970550-0-4.

KENÍŽ, A.- GAZDÍK, M. (ed.). 2000. *Tichá hudba. Antológia anglo-kanadských poviedok*. Bratislava : Juga. ISBN 80-85506-74-2.

MIHÁĽ, O. 2016. *Silbaš. Dedina snov. Budúci rok ideme domov*. Toronto: Slovenský kanadský inštitút v Toronte. ISBN 978-0-9879151-1-5 .

RICOEUR, P. 1996. *Teória interpretácie: Diskurz a prebytok významu*. Bratislava : Archa. ISBN 80- 7115- 101-7.

SARLO, B. 2015. Rhetorik der Zeugenschaft. In *Lateinamerikanische Kulturtheorien*. Konstanz : University Press. 2015. Pp 343-365. ISBN 978-386-253-052- 6.

Ivana Styková

Univerzita Mateja Bela

K OTÁZKE SVETOVEJ LITERATÚRY PÍSANEJ PO ANGLICKY / ON WORLD LITERATURE WRITTEN IN ENGLISH

Abstract: *At present, it is no longer privilege of English-speaking countries to write in English. The fact that English is a world language and also because of the colonial past of the Eastern countries, literary texts written in English also*

[118] Ako príklad takejto narácie uvádza Sarlo knihu *The Little Shool* od Alicie Partnoy.

appeared here in recent years. There are novels from exotic environments emerging on the book markets. These are written by both the representatives of the Western or Eastern cultures. In this article we focus on a novel that brings the readers of the Western world the "otherness" of the Muslim cultures. This "otherness" is mediated through the personal experience of a writer who is a representative of the Western world. We have applied grounded theory principles and basic thoughts of Orientalism in our research.

Key words: „otherness", east, west, culture, world literature, Orientalism

Úvod

V súčasnosti vzrastá záujem o tzv. ne-západné jazyky a ich kultúry. Cudzokrajné elementy prenikajú do domácej kultúry a prejavujú sa v gastronómii, móde a majú moc meniť životný štýl domácich obyvateľov. Dozvedáme sa o nich najmä z masových médií, ale aj literatúry, ktorá je na jednej strane nositeľkou kultúry a na strane druhej jej šíriteľkou. Kultúra a národ sa vyvíjajú iba vtedy, keď sa konfrontujú s okolitou kultúrou, iným národom a inojazyčnou literatúrou.[119] Ako uvádzajú Anna Slatinská a Jana Pecníková aj jazyk má svoj vlastný život. Je stále meniacim sa a dynamickým elementom ľudského života.[120] Ak sa uzavrie do seba a zabráni akémukoľvek vonkajšiemu vplyvu, stagnuje a vlastne sa dobrovoľne odsúdi k zániku. Osud kultúr i národov, ktoré nereagujú na komunikačné výzvy, je podobne smutný.[121] V súvislosti s aktuálne riešenou utečeneckou krízou a tenziami najmä voči moslimom a islamskému náboženstvu sme sa zamerali na komplexné literárno-kulturologické skúmanie „inakosti" východných kultúr, často označovaných aj ako „exotické", „orientálne" respektíve „moslimské", „islamské" alebo „arabské".
V predkladanom príspevku sa sústredíme na reprezentantku svetovej literatúry písanej po anglicky,[122] Betty Mahmoodyovú a jej kontroverzný autobiografický román *Bez dcéry neodídem* (1987). Ide o príbeh Američanky, ktorá sa ocitla v pasci v moslimskej krajine a rozhodla sa po návrate späť do svojej vlasti porozprávať tento príbeh verejnosti. V úvode knihy je autorkine vyjadrenie, že ide o pravdivý príbeh, v ktorom sú postavy a udalosti autentické. Mená a charakteristiky niektorých postáv zmenila, aby ony a ich rodiny boli chránené pred možným zatknutím a popravou, ktoré im údajne hrozia v Iránskej islamskej republike.

Mahmoodyovej román možno čítať ako napínavý bestseller o skúšanej žene a matke, avšak, čo je dôležitejšie, je skutočnosť, že má nepopierateľnú

[119]Huťková, 2009, s. 45.
[120]Slatinská – Pecníková, 2017, s. 32.
[121]Huťková, 2009, s. 45.
[122]J. Javorčíková (*World Literature*, s. 8) klasifikuje autorov a autorky, ktorí píšu v anglickom jazyku o globálnych témach ako reprezentatnov svetovej literatúry písanej po anglicky.

výpovednú hodnotu o tenziách medzi „islamskou“ a „západnou“ kultúrou. Keďže sa dej románu odohráva v exotickom prostredí iránskej kultúry, vychádzame z E. W. Saidovej analýzy orientalizmu, ktorá predstavuje jeden z najznámejších konceptov „inakosti“. Taktiež sa prikláňame na stranu jeho stúpenca Ernesta Jamesa Wilsona III, ktorý považuje Saidov prínos za nepopierateľný, keďže vysvetlil systém nadvlády, ktorý je aplikovateľný aj za hranicami Blízkeho východu.[123]

Román *Bez dcéry neodídem* zaujal aj Hollywood a v roku 1991 bol sfilmovaný pod vedením režiséra Briana Gilberta, v hlavnej úlohe s držiteľkou Oskara Sally Fieldovou a Alfredom Molinom. Film bol mnohými kritizovaný. Napríklad filmová kritička Caryn Jamesová z The New York Times ho považuje za jednoznačný umelecký prepadák.[124] Roger Ebert z Chigaco Sun Times odsúdil film za stereotypné zobrazovanie Iráncov ako fanatikov a mizogýnov. Taktiež upozorňuje na fakt, že nemáme ani dovolené dozvedieť sa, čo títo ľudia hovoria, nakoľko vo filme neboli použité titulky na značné množstvo dialógov iránskych postáv.[125] Napriek tejto kritike Ebert odporúča vidieť tento film z dvoch dôvodov. Prvým dôvodom sú presvedčivé herecké výkony, pretože je takmer nemožné nestotožniť sa s trpiacou matkou a jej malou dcérou. Druhým dôvodom je skutočnosť, že podnecuje k premýšľaniu. Môže byť vnímaný ako jednoduchý, jednosmerný a trpký útok na inú kultúru a náboženstvo, ale taktiež poskytuje príležitosť otestovať si svoje vlastné predsudky a zmysel pre spravodlivosť.[126]

Svetová literatúra – explikácia pojmu

Román *Bez dcéry neodídem* patrí do svetovej literatúry. Zamýšľame sa nad tým, ako je možné, že autorka, ktorá napísala iba dva romány, aj to v spolupráci s niekým iným, je zaradená do tejto prestížnej kategórie. Otázka svetovej literatúry, jej funkcií, významu ako aj formálneho predmetu literárneho štúdia je pomerne zložitá. Americký profesor Robert Tally uvádza, že na jednej strane sa zdá, že rozsiahla dostupnosť a záujem o literárne diela napísané v rôznych krajinách, jazykoch a kultúrach z celého sveta je celkom užitočná, nakoľko tieto texty vzdelávajú čitateľov, obohacujú ich o odlišné skúsenosti a zároveň vytvárajú priestor pre nadnárodné a medzikultúrne literárne vzťahy. Na druhej strane takéto zdanlivo kozmopolitné praktiky sa podieľajú na globalizačných procesoch,

[123]Wilson, 2001, s. 243.
[124]JAMES, C. 1991. Embrace the Stereotype; Kiss the Movie Goodbye. In: *The New York Times*. [online]. [citované: 2018-06-09]. Dostupné na: http://www.nytimes.com/1991/01/27/movies/embrace-the-stereotype-kiss-the-movie-goodbye.html?pagewanted=all
[125]EBERT, R. 1991. *Not without my daughter*. [online]. [citované: 2018-07-09]. Dostupné na: https://www.rogerebert.com/reviews/not-without-my-daughter-1991.
[126]Ibid.

ktoré často oslabujú kultúrnu špecifičnosť, a to buď znižovaním alebo prehlbovaním rozdielov medzi kultúrami, a zároveň vytváraním trhov pre určitý typ „svetovej literatúry“, často na úkor rozmanitosti a bohatstva písanej, čítanej, študovanej literatúry na celom svete. V ére globalizácie kultúry sa tieto otázky stali naliehavejšie a zložitejšie. Možno nie je prekvapujúce, že svetová literatúra ako koncept, študijný odbor alebo dokonca žáner sa stala kľúčovým elementom súčasnej kritiky a teórie.[127]

Pojem *Weltliteratur* sa stal známy vďaka J. W. Goethemu, ktorý ho použil v roku 1827.[128] Pre Goetheho bola svetová literatúra forma literárnej komunikácie medzi žijúcimi, ale aj mŕtvymi autormi rozličných národov, t. j. určitý druh duchovnej výmeny s cieľom spoločenského pôsobenia. Svetová literatúra sa podľa Goetheho nevzťahuje na niečo klasické či kánonické, práve naopak, vzťahuje sa na súčasné, aktuálne, moderné. A tak nie je možné presne určiť, ktoré diela do nej patria, lebo ako sa permanentne mení aktuálnosť, mení sa aj svetová literatúra.[129] V kontraste s Geotheho myšlienkami sú názory súčasného literárneho teoretika Davida Damroscha, ktorý vysvetľuje kritériá, ako sa literárne dielo stáva súčasťou svetovej literatúry. V publikácii *What is World Literature?* upozorňuje na skutočnosť, že národné literárne dielo sa mení na medzinárodné, keď prekročí hranice jednej krajiny. Literárne dielo nikdy neopúšťa miesto svojho pôvodu, ale má jednoducho dve ohniská, jedno v pôvodnej krajine a druhé v hostiteľskej krajine. Ďalším kritériom je preklad literárneho diela.[130] Keď sa dielo prekladá do cudzích jazykov, stáva sa súčasťou iného kultúrneho priestoru, v ktorom nadobúda aj iný význam.
Svetová literatúra predstavuje nadnárodný celok unikátnych literárnych textov, ktoré majú celosvetový význam. Svetová literatúra sa rýchlo mení a vyvíja, pretože jej sila spočíva v skutočnosti, že sa o nej vždy uvažovalo ako o kozmopolitnej vízii pre štúdium rôznych literárnych tradícií, a nie ako o novom teoretickom trende, ktorý vychádza z disciplíny mimo literatúry.[131] Poskytuje príležitosť vrátiť sa k čítaniu literatúry v oveľa väčšom rozsahu než kedykoľvek predtým. V minulosti predstavovala zbierku najvýznamnejších diel z národných, najmä západných (euro-amerických) literatúr.

Dnes sa toto eurocentrické vnímanie mení a rezervoár svetovej literatúry sa rozširuje aj o vzácne diela z východu, resp. s východnou tematikou. Podľa

[127]TALLY, R. 2014. *World Literature and Its Discontents*. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na: http://www.academia.edu/9442831/World_Literature_and_Its_Discontents
[128]GÁFRIK, R. – ZELENKA, M. *Ekvivalent pojmu v iných jazykoch*. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na: http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/autor/20/svetova-literatura
[129]Ibid.
[130]O'DEA, H. *What is world literature? by David Damrosch*. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na: https://periodicos.ufsc.br/index.php/traducao/article/viewFile/6752/6222
[131]ZHANG, L. *The Relevance of World Literature*. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na: http://www.academia.edu/10238505/The_Relevance_of_World_Literature

profesora Longxi Zhanga je v súčasnosti otázka svetovej literatúry na vzostupe a literárnym vedcom pripomína, že ich úlohou je, alebo by malo v prvom rade byť, vytváranie zmyslu literárnych diel, ktoré vznikajú v globálnom prostredí s odlišnými tradíciami.[132] Pri kategorizácii literárneho diela do svetovej literatúry je dnes potrebné prekročiť úzko definované jazykové a národné hranice.
Definícií svetovej literatúry je niekoľko, pričom odborníci sa zhodujú v tom, že to, čo robí text svetovou literatúrou, je jeho cirkulácia za hranicami krajiny pôvodu. Čitatelia zohrávajú dôležitú úlohu, nakoľko rozhodujú, či je text čítaný ako literatúra.[133] Potom sa sami rozhodnú, čo považujú za svetovú literatúru a či je tento status určený samotným literárnym dielom alebo či mu ho prisúdili vonkajšie sily (sociálne, mediálne, literárna kritika a pod.).

Napriek tomu, že Mahmoodyová patrí medzi amatérskych spisovateľov,[134] v spolupráci s Williamom Hofferom vytvorila majstrovské dielo. Guinnessova kniha rekordov z roku 1990 uvádza, že vo Francúzsku sa z románu predalo najviac výtlačkov, ako ktoréhokoľvek iného nebeletristického diela, ktoré tu bolo dovtedy vydané. Vo Švédsku ho prečítala viac ako tretina obyvateľstva. Úplne najväčší ohlas zaznamenal v Nemecku, kde sa predali vyše štyri milióny výtlačkov, a kde sa kniha držala na prvom mieste rebríčka najpredávanejších titulov viac ako dva roky. Celkove bola kniha preložená asi do dvadsiatich jazykov a predalo sa jej okolo dvanásť miliónov výtlačkov.[135] Tieto fakty spôsobili, že román *Bez dcéry neodídem* sa stal súčasťou svetovej literatúry.

Pojem „inakosť“

„Inakosť“ reprezentujú odlišné kultúrno-spoločenské fenomény, elementy a produkty, ktoré sa do štruktúry pôvodnej kultúry dostali prostredníctvom minorít alebo migrujúcich skupín.[136] Je predmetom výskumu vedných disciplín ako napríklad sociológia, psychológia, filozofia a kultúrne štúdia. Sociológ Zygmunt Bauman považuje „inakosť“ za kľúčový spôsob, pomocou ktorého spoločnosti vytvárajú kategórie identity. Tvrdí, že identita sa vytvára v dichotómii, napríklad žena je iná ako muž, zviera je iné než človek

[132]Ibid.
[133]Damrosch, 2003, s. 6
[134]NAZARI, H. 2017. *Not Without My Daughter*: Resurrecting the American Captivity Narrative. In: *American Journal of Islamic Social Sciences. Vol. 34. No. 1*. Virginia : The International Institute of Islamic Thought, 2017. s. 23 – 48. (s. 26). ISSN 0887-7653. [online]. [citované: 2018-09-07]. Dostupné na: http://ajiss.org/index.php/ajiss/article/view/1/1
[135]Mahmoodyová – Dunchock, 1992, s. 207.
[136]DENCIOVÁ, E. *Edukácia dospelých zameraná na elimináciu sociálnej nerovnosti*. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na:
https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Lukac1/subor/Denciova.pdf

a pod. V psychológii sa považuje iba za odchýlku od normy.[137] Vo filozofii sa „inakosť" objavuje už u Platóna v diela *Sofista*, v ktorom má negatívny význam. Hegel predstavil koncept „iného" ako súčasť ľudského vnímania seba.[138] Edith Steinová „inakosť" interpretuje ako *„duchovné chápanie zážitkov cudzích osôb"*.[139]

Kultúrne štúdiá vnímajú „inakosť" ako koncept, ktorý je úzko spojený nielen s pojmom identita ale aj diferencia. V politickom zmysle môžeme „inakosť" chápať ako bod, v ktorom sa stretáva niekoľko odlišných svetov naplnených rôznymi preferenciami a predstavami o živote. Politika a kultúra určitej spoločnosti a taktiež masové médiá pomáhajú „inakosť" definovať.[140] V súčasnosti sa „inakosť" spája najmä s utečencami a migrantmi. Masové médiá im pripisujú najmä negatívne prívlastky v podobe hrozby, nebezpečenstva a terorizmu.

Napätie medzi východom a západom prezentované prostredníctvom masových médií, ale aj literárnych diel, no najmä prekladov, kde môžu vzniknúť rôzne posuny a dezinterpretácie, pomáhajú vytvárať obraz „nepriateľstva" a odpor voči „inakosti". To, čo čítame, vidíme alebo zažijeme, ovplyvňuje naše vnímanie sveta a zároveň nám napomáha definovať samých seba. Vytvorením dokonalého obrazu „inakosti" definujeme aj „samých seba". Napríklad, ak zobrazíme moslimov tak, že ich spájame s teroristickými útokmi, vytvárame negatívne stereotypy. Slovinská literárna teoretička Maja Mugerleová upozorňuje na to, že definovaním moslimov ako extrémistov vytvárame negatívnu „moslimskú identitu" na základe vnímania všetkých moslimov ako útočníkov, násilníkov a nebezpečných ľudí bez ohľadu na ich rasové a etnické zázemie. Tým, že pôsobíme negatívne na vnímanie „inakosti", automaticky vytvárame pozitívny obraz o „sebe".
Vnímanie „inakosti" ovplyvňujú rôzne faktory, ako napríklad osobná skúsenosť alebo sprostredkované informácie prostredníctvom masových médií, literárnych diel a filmov, taktiež hodnoty, náboženstvo, postoje a mnohé ďalšie, ktoré vyplývajú z vlastnej kultúry. Tieto faktory môžu byť zdrojom rôznych predsudkov a negatívnych stereotypov, ktoré vznikajú aj v dôsledku nepochopenia odlišností, intolerancie voči „inakosti" a strachu

[137]PILÁTOVÁ, V. 2018. Psychologička Kuchárová: Chceme od ľudí, aby prijali inakosť, ale oni často nevedia prijať ani sami seba. In: *Sóda. Dobré čítanie*. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na: https://soda.o2.sk/pribehy/psychologicka-kucharova-chceme-od-ludi-aby-prijali-inakost-ale-oni-casto-nevedia-prijat-ani-sami-seba/

[138]LEŠKO, V. – PLAŠIENKOVÁ, Z. 2008. *Hegelova fenomenológia ducha a súčasnosť*. Košice : Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2008. s. 233 (s. 17). ISBN: 978-80-7097-709-5. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na: https://unibook.upjs.sk/img/cms/2008/ff/hegelova-fen-ducha-a-sucasnost.pdf

[139]VOLEK, P. 1998. *Teória poznania u Edity Steinovej*. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na: http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/filozofia/2001/3/213-216.pdf

[140]MUGERLE, M. 2013. Orientalism in *Not without my Daughter* by Betty Mahmoody. In: *Acta Neophilologica*. *Roč. 46, č. 1/2.* Slovinsko : Univerzita v Ľubľane, Filozofická fakulta, 2013. s. 39 – 52. (s. 39) [online]. [citované: 2018-08-04]. Dostupné na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-3LK10Q89

z cudzieho. Výsledkom je xenofóbne správanie a budovanie bariér medzi ľuďmi. Literatúra a translácia sú reprezentatívnou podobou komunikácie a najlepšou medicínou na strach z globalizácie, pluralizácie, multi-kulturalizácie – z „iného“.[141]

Orientalizmus

Pojem orientalizmus je odvodený od slova Orient, ktoré pochádza z francúzštiny a znamená východ.[142] Z geografického hľadiska Orient najčastejšie znamená Prednú Áziu (tzv. starý Orient) a severnú Afriku a/alebo Ďaleký východ, ojedinele aj celú Áziu.[143] Definícií Orientu a orientalizmu je niekoľko. Najčastejšie sa pojem orientalizmus používa ako tzv. západná interpretácia východných kultúr, čím vyjadruje mocenský a politický vzťah medzi východom a západom. Častokrát ide o skreslený, dokonca dehumanizujúci obraz Orientu a stereotypizovanie, ktoré sa v súčasnosti týka najmä moslimov a predsudkov voči ich spôsobu života. Mugerleová upozorňuje na skutočnosť, že keďže väčšina ľudí neprišla do osobného kontaktu s Orientom, ich vnímanie vychádza z poznatkov tých, ktorí mali takúto skúsenosť.[144]

Najvýznamnejším svetovým odborníkom, ktorý sa v 70. rokoch 20. storočia zaoberal výskumom nerovného vzťahu medzi východom (Orientom) a západom (Okcidentom), bol palestínsko-americký literárny kritik Edward W. Said. V diele *Orientalism* (1978) aplikoval Foucaltovu teóriu diskurzu a moci na politický a kultúrny vzťah medzi východom a západom.[145] Autor v ňom mapuje európsku predstavu Blízkeho východu v 19. a 20. storočí analýzou najrôznejších textov (napríklad od Nervala, Flauberta, Chateaubrianda alebo Kiplinga), pričom tvrdí, že tieto texty nevychádzali z objektívneho pozorovania, ale zo zažitých stereotypov o Oriente a z potreby vytvárať si svoju identitu v opozícii s inou kultúrou.[146] Said chápe orientalizmus trojako, a to ako:

1. vednú disciplínu, ktorá skúma Orient z rôznych hľadísk, ako napríklad antropologického, sociologického, historického a filozofického,

---

[141]Huťková, A. 2009, s. 45.

[142]Orient. In: *Online Etymology Dictionary*. [online]. [citované: 2018-06-09]. Dostupné na: https://www.etymonline.com/word/orient

[143]Orient. In: *Wikipedia*. [online]. [citované: 2018-05-09]. Dostupné na: https://cs.wikipedia.org/wiki/Orient

[144]MUGERLE, M. 2013. Orientalism in *Not without my Daughter* by Betty Mahmoody. In: *Acta Neophilologica. Roč. 46, č. 1/2.* Slovinsko : Univerzita v Ľubľane, Filozofická fakulta, 2013. s. 39 – 52. (s. 40). [online]. [citované: 2018-08-04]. Dostupné na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-3LK10Q89

[145]Barker, 2006, s. 175.

[146]PUCHEROVÁ, D. – GÁFRIK, R. 2012. Postkolonializmus a literatúra strednej a východnej Európy. In: *World Literature Studies 2012. č. 3*. Bratislava : SAV, 2012. s. 2 – 6. (s. 2). [online]. [citované: 2018-06-09]. Dostupné na: http://www.wls.sav.sk/wp-content/uploads/WLS_3_12/WLS3_12_editorial.pdf

2. snahu zahrnúť určitý druh myslenia založenom na ontologickom a epistemologickom rozdelení medzi Orientom a Okcidentom[147], a
3. „spoločenskú inštitúciu“, ktorá skúma výroky o Oriente, autorizuje názory o ňom, opisuje ho, učí o ňom, objasňuje a riadi ho. Stručne povedané, Orientalizmus je spôsob, akým západ vládne Orientu, reštrukturalizuje a spravuje ho.[148]

Orientalizmus je podľa Saida rámcovou skupinou myšlienok, ktoré v sebe odzrkadľujú európsku nadradenosť, rasizmus a imperializmus. Tieto myšlienky sú súčasťou mnohých textov, pomocou ktorých sú šírené.[149] Slovami zástancu britskej imperialistickej politiky, Josepha Rudyarda Kiplinga obyvatelia Orientu predstavovali „bremeno bieleho muža“ zodpovedného za ich vzdelanie, vieru a pokrok, keďže sú „prirodzene“ nekultúrni, nevzdelaní a pohanskí.[150] V kontexte koloniálnej minulosti (najmä obdobie 19. storočia) možno konštatovať, že namiesto toho, aby sa východ a západ naučili koexistovať a obohatili sa navzájom, západ sa pokúšal vyťažiť z Orientu, čo sa dalo bez toho, aby rozumel jeho fungovaniu. Vytváranie negatívnych obrazov nie je iba doménou západného sveta. Opakom orientalizmu je okcidentializmus, ktorý pojednáva o stereotypizovaní západu v očiach jeho nepriateľov. Spoločné fungovanie východu a západu bez konfliktov je zatiaľ utopická myšlienka. Tak, ako nás presviedčajú aj súčasné politické udalosti, tieto dve kultúrne odlišné časti sveta ešte nie sú pripravené akceptovať „inakosť“ ako jednu z možných alternatív, a nie protiklad, vlastného spôsobu života.

Romány z iránskeho prostredia

Niektoré z obrazov, ktoré nachádzame v románe *Bez dcéry neodídem* od Betty Mahmoodyovej, sú už spomínané v románe *The Adventures of Hajji Baba of Ispahan* (1824) od britského diplomata a autora Jamesa J. Moriera (1780 – 1849), ktorý doteraz nebol do slovenského jazyka preložený. V českom preklade sa nachádza pod názvom *Dobrodružstvá Hajji Baba z Isfahánu* (1975). Morier stereotypizuje Iráncov a ich kultúru, ale rozsah, v ktorom Mahmoodyová vytrvalo démonizuje túto krajinu, doteraz neprekonal žiadny román o Iráne.

Písať o Iráne bez toho, aby sme spomenuli kontroverzné dielo Salmana Rushdieho *Satanské verše* (1988), ani nie je možné. Tento román je

[147]Said, 2008, s.12.
[148]ibid, s. 13.
[149]Barker, 2006, s. 137.
[150]BUZÁSSYOVÁ, B. 2017. Rudyard Kipling a jeho „civilizačná“ misia. Obdobie vrcholiaceho britského imperializmu. In: *HISTÓRIA - Revue o dejinách spoločnosti - Číslo 3/2017.* [online]. [citované: 2018-06-12]. Dostupné na: http://www.historiarevue.sk/index.php?id=historia-2017-03-buzassyova-rudyard-kipling-a-jeho-civilizacna-misia-obdobie-vrcholiaceho-britskeho-imperializmu

napísaný v štýle magického realizmu, neodohráva sa v Iráne, ale spojitosť s touto krajinou je nepopierateľná. Jedna z postáv, zlý imám, ktorý sníva o moci a uskutočnení svojich náboženských predstáv silou, bola inšpirovaná ajatolláhom Chomejním. Tak ako Mahmoodyová aj Rushdie vykresľuje rozdiely medzi odlišnými kultúrami, pričom stavia do opozície moslimský mysticizmus a západný racionalizmus. Tento román sa stretol s búrlivými reakciami, v niektorých krajinách vyvolal protesty zo strany moslimov, niekedy i násilné. Rushdiemu sa vyhrážali zabitím a v roku 1989 ajatolláh Chomejní vydal fatvu[151], ktorou Rushdieho odsúdil k smrti. Prekladatelia a vydavatelia sú dodnes prenasledovaní a ohrozovaní, napríklad japonský prekladateľ *Satanských veršov* Hitoši Igaraši bol v roku 1991 zavraždený.[152]

Ďalší román z iránskeho prostredia, ktorý opisuje vtedajší režim ajatolláha Chomejního, nespokojnosť niektorých obyvateľov a ich „rebéliu" je *Reading Lolita in Teheran* (2003) od iránskej spisovateľky Azar Nafisiovej. Tento román vyšiel v českom preklade pod názvom *Jak jsme v Teheránu četly Lolitu* (2011). Autorka poskytuje pohľad do iránskej spoločnosti z perspektívy domácej obyvateľky. Nafisiová organizovala po dobu dvoch rokov tajné diskusie o zakázaných západných autoroch ako napríklad Nabokov, Austinová a James. Tieto semináre boli pokusom uniknúť, aspoň na pár hodín, od reality. Nafisiová a jej sedem študentiek sa odmietali podriadiť štátnemu aparátu, nechceli byť zastrašované, a tak ako Lolita, aj ony sa pokúšali uniknúť a vytvoriť si svoje malé ostrovčeky slobody. Rovnako ako Lolita sa chopili každej príležitosti pochváliť sa svojou neposlušnosťou. Nechali si narásť dlhé nechty, počúvali zakázanú hudbu, zamilovali sa a pod.[153] Nafisiová, podobne ako Mahmoodyová, uvádza, že ide o pravdivý príbeh. Mená osôb pozmenila, aby ich ochránila.

Román *Bez dcéry neodídem*

Román *Bez dcéry neodídem* je skutočným príbehom autorky, ktorá so svojím iránskym manželom Moodym a štvorročnou dcérou Mahtob odíde na návštevu do jeho vlasti. Krátka dovolenka sa však mení na 18-mesačný pobyt, počas ktorého Mahmoodyová hľadá všetky možné cesty a spôsoby, ako sa dostať aj so svojou dcérou späť do USA. Tento román je nielen dramatický a plný napätia, ale poskytuje nahliadnutie očami Američanky do vnútra iránskej kultúry, ktorá v čase vydania tejto knihy, bola pre Európana tak vzdialená, neznáma, tajomná a dodnes v mnohých prípadoch

[151]Fatva je interpretácia islamského práva podávaná znalcom islamského práva (muftím) na žiadosť moslima. Všeobecným omylom je názor, že fatva znamená výzvu k fyzickému odstráneniu (zabitiu) nejakej osoby. Je to len jeden z malého množstva extrémnych prípadov. Zdroj: Fatva. In: *Wikipedia*. [online]. [citované: 2018-07-18]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Fatva

[152]Satanské verše (román). In: *Wikipedia*. [online]. [citované: 2018-07-18]. Dostupné na: https://cs.wikipedia.org/wiki/Satansk%C3%A9_ver%C5%A1e_%28rom%C3%A1n%29

[153]Nafísiová, 2011, s. 37

nepochopiteľná. Aj napriek tomu, že od jeho vydania prešli tri dekády, je tento román dodnes v USA označovaný za najpopulárnejšiu knihu o Iráne, ktorá bola kedy publikovaná.[154] Mahmoodyová je autorkou aj voľného pokračovania pod názvom *Z lásky k dieťaťu* (1992), ktoré napísala v spolupráci s Arnoldom D. Dunchockom. V roku 2013 vychádza román *Otcovi som odpustila* od Mahmoodyovej dcéry, Mahtob. V tom istom roku sa objavuje aj román od doktora Mahmoodyho *Lost without my Daughter*. A tak vznikla unikátna nezámerná tetralógia, postmoderne vypovedajúca tri náhľady na tú istú udalosť. Pokiaľ chcú mať čitatelia „ucelený" pohľad na to, čo Mahmoodyová a jej dcéra zažili v priebehu osemnástich mesiacov v Iráne opäť sa vracajú aj k jej prvému románu.

Tento román zaznamenal veľa pozitívnych ohlasov, napríklad profesorka Melani McAlisterová poznamenala, že keď sa kniha prvýkrát objavila, bola hodnotená pozitívne a recenzenti ju nazývali „presvedčivou drámou" a „strhujúcim vnútorným pohľadom na každodenný život v revolučnom raji ajatolláha Chomejního".[155] Samotná autorka bola za tento román nominovaná na prestížnu novinársku Pulitzerovu cenu. Napriek úspechu, ktorý autorke tento román priniesol, ho niektorí kritici označujú za jednostranný, a teda poskytujúci neobjektívny pohľad na iránsku kultúru. Napríklad Mugerleová označila Mahmoodyovej príbeh za čokoľvek, len nie objektívny. Nakoľko ide o príbeh prerozprávaný iba z autorkinej perspektívy, kritička považuje tento príbeh za zavádzajúci.[156]

Odhliadnuc od osobnej zainteresovanosti, nepriazni osudu a množstvu negatívnych zážitkov, ktoré ovplyvnili spisovateľkin pohľad na iránsku kultúru, a tým aj objektivitu pri písaní, je dôležité upozorniť na skutočnosť, že autorka poskytuje cenné informácie z každodenného života v iránskej spoločnosti a približuje tradície a hodnoty, ktoré sa od západných výrazne líšia. Otázka, nad ktorou sa zamýšľame je, či informácie, ktoré nám autorka poskytuje, sú aj pravdivé. Vzhľadom na skutočnosť, že je tento príbeh prerozprávaný výlučne samotnou autorkou, môže vyvolať pochybnosti o jeho legitimite. Je potrebné si uvedomiť dôležitý fakt a to, že ide o tzv. skutočný príbeh. Slovami Harolda Pintera, ktorý vo svojej reči pri preberaní Nobelovej ceny za literatúru v roku 2005 povedal, odvolávajúc sa na to, čo

[154]Milani, F. 2008. On Women's Captivity in the Islamic World. In: *MER 246 – Empire's Eastern Reach*. 2008. Vol. 38. [online]. [citované: 2018-08-09]. Dostupné na: http://www.merip.org/mer/mer246/women%E2%80%99s-captivity-islamic-world

[155]McAlister, 2001, s. 160 (citované podľa NAZARI, H. 2017. Constructing Alterity: Colonial Rhetoric in Betty Mahmoody's *Not Without My Daughter*. In: *Interventions. International Journal of Postcolonial Studies. Vol. 19. Issue 8.* s. 1173 - 1192. (s. 1176). [online]. [citované: 2018-08-07]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/320928984_Constructing_Alterity_Colonial_Rhetoric_in_Betty_Mahmoody%27s_Not_Without_My_Daughter)

[156]MUGERLE, M. 2013. Orientalism in *Not without my Daughter* by Betty Mahmoody. In: *Acta Neophilologica.* 46, č. 1-2. Slovinsko : Univerzita v Ľubľane, Filozofická fakulta, 2013. s. 39 – 52. (s. 42). [online]. [citované: 2018-08-04]. Dostupné na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-3LK10Q89

sám v roku 1958 napísal, že medzi tým, čo je skutočné a čo je neskutočné, ani medzi tým, čo je pravdivé a čo je nepravdivé, neexistujú žiadne pevné rozdiely. Jedna vec nemusí byť ani pravdivá, ani nepravdivá. Môže byť aj pravdivá, aj nepravdivá.[157] Spolu s ním veríme, že tieto tvrdenia stále dávajú zmysel a aj dnes sa vzťahujú na skúmanie reality prostredníctvom umenia. Objavenie reality, pomocou kritického myslenia, je úlohou čitateľa.

Ďalšia otázka, ktorá tu vzniká je, či „skutočný" znamená aj objektívny. V súvislosti s týmto sa nám vynára aj ďalšia otázka a to, či osoba, ktorá zažila toľké utrpenie, žiaľ aj svojim vlastným pričinením, dokáže byť realistická. Faktom ostáva, že príbeh je napísaný jednou osobou a v čase jeho vydania bol čitateľovi sprístupnený bez akýchkoľvek dôkazov alebo výpovedí svedkov. Ak by sa autorka rozhodla ponechať si príbeh iba pre seba alebo by ho zdieľala len so svojimi priateľmi a príbuznými, všetky tieto otázky by boli irelevantné.[158] Ale v momente, keď sa rozhodla zdieľať svoj životný príbeh so svetom ako tzv. skutočný príbeh, predurčila, ako by mal byť vnímaný. Pre všetkých čitateľov alebo divákov filmového spracovania, ktorí nikdy neboli v kontakte s „inakosťou", bolo vnímanie tohto príbehu jasne zadefinované - Moody je vykreslený ako tyran, iránska spoločnosť ako fundamentalistická, náboženstvo ako extrémistické a Mahmoodyová je obeťou, ktorá našťastie hrdinsky utečie späť do svojej vlasti. A keďže ide o skutočný príbeh, nemožno o týchto faktoch pochybovať.[159] V nadväznosti na základné myšlienky orientalizmu, stereotypy zobrazené v románe *Bez dcéry neodídem* pomáhajú zachovať rozdelenie „zlého", „konzervatívneho", „extrémistického" východu a „dobrého", „moderného", „tolerantného" západu.

Aplikácia princípov zakotvenej teórie pri skúmaní „inakosti" zobrazenej v románe *Bez dcéry neodídem*

Zakotvená teória (*Grounded Theory*) sa induktívne odvodzuje zo skúmaného javu, ktorý má reprezentovať. Táto teória predstavuje veľmi praktický prístup pri riešení vedeckých otázok v kvalitatívnom výskume. Zakladateľmi sú americkí sociológovia Anselm Strauss a Barney Glaser, ktorí obohatili kvalitatívny výskum a prispeli k tomu, aby sa zbavil nežiaducich pomenovaní, že je subjektívny, impresionistický a jednoducho deskriptívny. Výsledkom ich spoločnej práce bola publikácia *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research* z roku 1967. V roku

[157]*Harold Pinter - Nobel Lecture Art, Truth & Politics.* 2005. [online]. [citované: 2018-08-09]. Dostupné na: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2005/pinter-lecture-e.html.
[158]MUGERLE, M. 2013. Orientalism in *Not without my Daughter* by Betty Mahmoody. In: *Acta Neophilologica.* 46, č. 1-2. Slovinsko : Univerzita v Ľubľane, Filozofická fakulta, 2013. s. 39 – 52. (s. 43). [online]. [citované: 2018-08-04]. Dostupné na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-3LK10Q89
[159]ibid

1990 Strauss rozpracoval túto teóriu s Juliet Corbinovou v publikácií *Basics of Qualitative Research. Grouded Theory Procedures and Techniques*.

Rozhodnutie využiť stratégiu zakotvenej teórie v nami realizovanom výskume vychádzalo zo samotnej povahy zvoleného fenoménu. Snažíme sa odhaliť podstatu niekoho skúsenosti s určitým javom. V našom kontexte s „inakosťou" zobrazenou v literárnych dielach a jej vplyvom na vytváranie celkového obrazu o vybranej kultúre. Vychádzali sme zo skutočnosti, že táto oblasť nie je v našich podmienkach dostatočne preskúmaná. Pre takto postavený výskumný problém sa nám zakotvená teória javila ako najvhodnejšie metodologické východisko a pracovná stratégia.

Najdôležitejšie v zakotvenej teórii sú kódovacie procesy. Strauss a Corbinová uvádzajú tri fázy kódovania, a to kódovanie otvorené, axiálne a selektívne. Proces kódovania uvádzame na nasledujúcom príklade:
Moodyho rodina patrila k tzv. vyššej spoločnosti, ale z amerického pohľadu boli iba špinavými Iráncami, čo vidieť aj pri opise Moodyho bratranca Mammala: „[...] *naďalej nosil tú istú odporne páchnúcu košeľu a džínsy"*[160] alebo *„sprchu zrejme veľakrát v živote nevidel, lebo mu pripadala väčšmi ako nepríjemná povinnosť než ako osviežujúci zážitok"*[161]. Okrem zanedbaného vzhľadu domácich obyvateľov, ktorí boli spotení a hluční, špina a zápach boli podľa autorkiných opisov všadeprítomné, či už v meste alebo domácnostiach. Pri otvorenom kódovaní sme pojmy *špina* a *čistota* kategorizovali do lexikálneho poľa, ktoré sme pomenovali *hygiena*. Analyzovali sme ich na viacerých príkladoch. Porovnali sme úroveň *hygieny* v Iráne s úrovňou v USA. A zodpovedali sme si otázku, čo nám autorka týmto neustálym kontrastovaním medzi špinou v Iráne a čistotou v USA chcela povedať. Výskumom sme zistili, že základná vlastnosť *hygieny* v Iráne je to, že je *nepostačujúca*. Dimenzia, teda frekvencia a intenzita výskytu, je charakterizovaná všadeprítomným výskytom *špiny*. Pri axiálnom kódovaní sme znovu analyzovali otázku *hygieny*. Príčinnými podmienkami bolo ocitnutie sa v inej krajine s odlišnými zvyklosťami aj v oblasti *hygieny*. Kontext, z ktorého sme vychádzali, je odlišná úroveň *hygieny* vo východných krajinách v porovnaní so západnými kultúrami. Medzi intervenujúce podmienky patria priania a očakávania cudzincov verzus zvyklosti domácich obyvateľov. Stratégiu konania/interakciu predstavujú hádky a konflikty domácich s hosťami. Následky sú netolerancia, nerešpektovanie rozdielnosti a vznik, respektíve prehlbovanie bariér medzi východom a západom. Následne sme sa prepracovali k selektívnemu kódovaniu. Za centrálnu kategóriu sme zvolili „inakosť", ktorá sprevádzala základný analytický príbeh.

[160]Mahmoodyová – Hoffer, 1991, s. 310.
[161]Ibid.

Orientalizmus v románe *Bez dcéry neodídem*

Román *Bez dcéry neodídem* nie je iba o tom, čo „zlá strana“ stráca, ale o tom, čo „dobrá strana“ získava. Všetko americké je v románe opísané ako kultúrnejšie a civilizovanejšie. Autorkina snaha porovnať východ so západom prerástla až ku „kultúrnemu imperializmu“[162], teda vnucovaniu kultúry s presvedčením, že ide o lepšiu kultúru na vyššej úrovni. USA môžeme vnímať ako určitú globálnu autoritu, ktorú je potrebné rešpektovať. Naproti tomu Irán je krajina, ktorú treba zrovnať so zemou: *„Jediné, čo dá do poriadku túto poondenú krajinu, je atómová bomba! Treba ju jednoducho vygumovať z mapy a potom začať odznova!“*[163] Autorka využila Moodyho rozhorčenosť so systémom, ktorý fungoval v Iráne, a prostredníctvom jeho slov zatratila celú krajinu.

Mahmoodyová je majsterka v porovnávaní Iránu s Amerikou. Stavia do opozície masy, davy a nespočetný rad členov Moodyho rodiny, ktorí chodili v celých húfoch so západným, najmä americkým, individualizmom. Irán je zobrazený ako živočíšne, necivilizované a zavrhnutiahodné miesto, zatiaľ čo Amerika je stelesnenie civilizácie, kultúry, sofistikovanosti a slušnosti.[164] Avšak úvodné stretnutie východu, reprezentované Moodym, a západu, ktorý predstavuje autorka, sa zdá byť optimistické. Môžeme to pripisovať ideálnym podmienkam. Autorka bola vo svojej vlasti, Moody sa dostatočne prispôsobil životu v Amerike a zmeny jeho nálad môžu byť prejavom jeho exotického temperamentu. Zo všetkých stereotypných elementov, je postava Moodyho najdramatickejšia. Jeho transformácia, z atraktívneho muža z Orientu na démonického Iránca, je najkontroverznejšou otázkou pri vyjadrení „inakosti.“[165] Čím dlhšie boli v Iráne, tým väčšmi sa poddával silnému, pre ňu nepochopiteľnému, vplyvu kultúry, v ktorej vyrástol.[166] Tak ako sa v Iráne stretáva východ so západom a nikto nemôže s istotou tvrdiť, ktorý štýl prevláda,[167] aj u Moodyho *„pokiaľ išlo o kultúru, miešal sa v ňom Východ so Západom, že ani sám nevedel, ktorý vplyv v jeho živote prevláda.“*[168] Autorka neustále kontrastuje tieto dva kultúrne celky. Stať sa „Američanom“ je očividne dobré, ale byť „Iráncom“ nie: *„Potvrdilo sa, že Iránci tvrdohlavo vzdorujú a jednoducho nie sú ochotní prijať západnú*

[162]Dolinská, 2004, s. 37.
[163]Mahmoodyová – Hoffer, 1991, s. 242
[164]NAZARI, H. 2017. Constructing Alterity: Colonial Rhetoric in Betty Mahmoody's *Not Without My Daughter*. In: *Interventions. International Journal of Postcolonial Studies. Vol. 19. Issue 8.* s. 1173 - 1192. (s. 1184). [online]. [citované: 2018-08-07]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/320928984_Constructing_Alterity_Colonial_Rhetoric_in_Betty_Mahmoody%27s_Not_Without_My_Daughter
[165]MUGERLE, M. 2013. Orientalism in *Not without my Daughter* by Betty Mahmoody. In: *Acta Neophilologica.* 46, č. 1-2. Slovinsko : Univerzita v Ľubľane, Filozofická fakulta, 2013. s. 39 – 52. (s. 46). [online]. [citované: 2018-08-04]. Dostupné na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-3LK10Q89
[166]Mahmoodyová – Hoffer, 1991, s. 66.
[167]ibid, s. 332.
[168]ibid, s. 9.

kultúru. Dokonca aj tí, čo pôsobili celé desaťročia v Amerike, často žili izolovane a stýkali sa len s ďalšími iránskymi emigrantmi. Zachovali si svoje islamské náboženstvo a perzské zvyky.“[169] Od Iráncov očakáva, že sa prispôsobia americkej kultúre, ale keď sa ona ocitá v ich krajine, nie je ochotná prispôsobiť sa. Americký spôsob života je vyobrazený ako jednoznačne lepší. Pri porovnávaní týchto dvoch kultúr a ich obyvateľov vychádza najmä z úrovne hygieny a znalosti anglické jazyka.

Špina, zápach, horúčava a spotení, hluční ľudia boli podľa autorkiných opisov všadeprítomní. Prvý dojem z Teheránu je nevábivý až odpudivý: *„Kraje ulíc lemovali široké jarky plné vody valiacej sa z hôr. Teheráncania využívali tento bezplatný vodný zdroj na rozličné účely. Jedni ho pokladali za stoku, ktorá so sebou zoberie všetku špinu. Majitelia obchodov si doň zas namáčali handrové mopy. Pre niektorých bol vhodným miestom na to, aby sa doň vymočili, iní si v ňom umývali ruky.“*[170] Okrem špiny, váľajúcich sa odpadkov a zápachu, opisuje Teherán ako chaotické mesto, kde je všetko postavené od oka, krivo a bez harmónie, kde žije príliš veľa obyvateľov: *„Kamkoľvek sme sa pohli, stretali sme húfy zamračených ľudí, ktorí sa kamsi ponáhľali. Nikde ani náznak úsmevu.“*[171] Keďže mesto bolo vo vojnovom stave, všade boli ozbrojení vojaci a policajti, čo jej prirodzene naháňalo strach.

Ďalšie rozdiely vo vnímaní čistoty vidieť aj v spôsobe stravovania. Autorka zasvätila veľkú časť jej rozprávania opisu iránskych spôsobov, ktoré označila za primitívne. Jeden z mnohých príkladov je napríklad etiketa dodržiavaná pri stolovaní. Zatiaľ čo západniari obvykle jedia pri stole a používajú príbor, vo východných krajinách je bežné sedieť na zemi a jesť rukami, čo autorka opísala ako „ľudskú ZOO“[172]: *„Iránci sediaci s prekríženými nohami alebo na jednej skrčenej nohe sa vrhali na jedlo ako svorka na smrť vyhladovaných divých zverov. Jediným nástrojom, ktorý k tomu používali, boli lyžice ponášajúce sa na veľké naberačky. Niektorí ich používali spolu s rukami, alebo si prehli krajec chleba do tvaru naberačky, iní si nerobili ani s lyžicami starosti. Onedlho sa jedlo povaľovalo všade. Hádzali si ho len tak medzi rečou do úst, pričom im omáčka odkvapkávala z brady a kúsky jedla odletovali na sofraje a koberce, ale aj späť do servírovacích mís a na podnosy. Túto nechutnú scénu sprevádzala kakofónia farzských slov. Zdalo sa, že každá veta sa končí prevolaním „Inšallah“, „ak je to vôľa Božia“. Asi nepokladali za prejav neúcty spomenúť sväté meno Allahovo aj vo chvíli, keď mimovoľne odpľúvali kúsky jedla okolo seba.“*[173] Ďalej zdôrazňuje

[169]ibid, s. 49 – 50.
[170]ibid, s. 32.
[171]Ibid.
[172]BOURARA, H. *Not without my Daughter: Reflections in Retrospect*. s. 12. [online]. [citované: 2018-08-04]. Dostupné na: http://www.academia.edu/2614677/Not_Without_My_Daughter_Reflections_in_Retrospect
[173]Mahmoodyová – Hoffer, 1991, s. 19.

neznesiteľné pachy a hluk: „[...] *silnej vôni mastných jedál, zápachu ľudských tiel, nekonečnému trkotaniu neúnavných jazykov* [...].“[174] A v neposlednom rade opisuje nečistoty, ktoré sa nachádzajú v jedle: „[...] *v jedle sú chrobáky, v ryži červíky a celý dom zapácha.“*[175] Keďže sa neustále sťažovala na špinu, považovala za zadosťučinenie to, že Moody musel zjesť aj chrobáky: *„Keď niekto nechal čo len omrvinku na tanieri, pokladalo sa to za neslušné, takže ak Moody nechcel nikoho uraziť, musel zjesť aj chrobáky. Až takto som dosiahla, čo som chcela.“*[176] Autorka neprejavila žiadnu ochotu akceptovať iránske tradície a zvyky. Dokonca podporuje disrešpekt k „inakosti“, ktorý hraničí až so zosmiešňovaním. Ali Rahimi a Mohammad Reza Amirian poznamenali, že vo filmovom spracovaní sú moslimské a perzské tradície opakovane zosmiešňované a prejavujú sa ako barbarské a primitívne praktiky.[177]

Moodyho príbuzní sú hodnotení prevažne negatívne. Avšak k mladším členom rodiny je autorka zhovievavejšia. Získavajú pozitívne hodnotenie, ako napríklad Zia, ktorý očaril autorku svojim podmanivým úsmevom, pekným vzhľadom a angličtinou: *„Dokonalou angličtinou ma privítal v Iráne.“*[178] Jeho zovňajšok používa tiež ako určitý druh kontrastu s inými Iráncami: *„Mal vyššiu postavu než územčistí Iránci [...] pod elegantne ušitým oblekom mu svietila čisto vypratá košeľa s rozopnutým gombíkom pri krku. No najväčšmi sa mi páčilo, že bol čistý.“*[179] Ďalší sympatický člen domácnosti bol Madžid, ktorý sa správal priateľsky a dobrosrdečne a *„hovoril celkom prijateľne po anglicky.“*[180] Títo dvaja mladí muži na ňu urobili dojem. Vlastnili firmu na výrobu kozmetiky. Medzi ich hlavné výrobky patrili dezodoranty, hoci v dome Moodyho sestry Ame Bozorg nezbadala ani jeden.[181]

Ženy v Moodyho rodine sú charakterizované ako primitívne a necivilizované, keďže trpia nedostatkom západných hodnôt zastúpených aj hygienou a poriadkom v domácnosti. Všetky iránske domy, ktoré navštívila sú v absolútnom neporiadku a chaose. Opisy týchto domácností a ich fungovanie sú príležitosťou na posilnenie rozdielov medzi východom a západom, pričom zdôrazňuje nadradenosť západu, ktorá je prítomná v celom románe. Ako uvádza Hossein Nazari, najvyššia úroveň čistoty v iránskom meradle sa stále považuje za špinu podľa amerických

[174]ibid, s. 21.
[175]ibid, s. 78.
[176]ibid, s. 30.
[177]RAHIMI, A. – AMIRIAN, M. R. 2017. A Critical Discourse Analysis of the Representation of Iranians in a Western Movie *Not without my Daughter*. In: *LangLit. An International Peer-Reviewed Open Access Journal. Vol. 3. Issue 3.* s. 56 – 71. (s. 61). ISSN 2349-5189. [online]. [citované: 2018-07-07]. Dostupné na: https://drive.google.com/file/d/0B1bFkBuNuRivUEs1ODdhcVhwM1U/view
[178]ibid, s. 12.
[179]Ibid.
[180]ibid, s. 25
[181]ibid, s. 39

štandardov.[182] Podobne ako odpudivé obrazy telesnej kontaminácie, „chaotické“ a „odpudzujúce“ iránske domáce priestory sú v harmónii s údajnou morálnou degeneráciou celého národa.[183] Nielen Iránky v Iráne, ale aj tie, s ktorými sa strela v USA sú nemožné gazdinky. Autorka spomína na stretnutie s Iránkou, ktorá žila v Amerike dvadsať rokov a vôbec nepoznala utierku na riad. Keď jej ju ukázala, prehlásila, že je to skvelý vynález.[184] Tvrdí, že Iránci žijúci v USA by sa mali prispôsobiť západným tradíciám, ale ona nie je ochotná urobiť to isté v Iráne. Iránsku kultúru považuje za kultúru nižšej úrovne, o čom svedčia aj opisy jednotlivých domácností, spôsob života a hygienické návyky žien. Porovnáva domácnosti troch žien – Ame Bozorg a jej nevesty Essey a Nasserine. Ich domácnosti sú opísané ako mimoriadne špinavé a nehygienické miesta, napríklad dom Ame Bozorg: *„Steny pokrývala vrstva špiny nakopenej za celé desaťročia. Veľké plechové skrinky kuchynskej linky, podobné tým v amerických kuchyniach, boli celé zhrdzavené. V dvojitej výlevke z nehrdzavejúcej ocele sa kopila hora špinavého riadu. Hrnce a panvice všetkých veľkostí sa vŕšili aj na linke aj na malom štvorcovom stolíku. Keďže všetky pracovné miesta v kuchyni boli zapratané, používala Ame Bozorg na prípravu jedál dlážku [...]. Na dlážke sa povaľovali zvyšky jedál, lepila sa od vystreknutého oleja a kde-tu ju pokrývali záhadné kôpky cukru.“*[185] Bola zdesená, keď jej Moody vysvetlil, že Ame Bozorg na ich počesť vyupratovala celý dom.

Essey považuje v mnohých ohľadoch za lepšiu gazdinú než Ame Bozorg, ale na americké pomery bol jej byt špinavý: *„Švábmi sa to tu len tak hemžilo. Vždy, keď sme išli von a chceli si obuť topánky, museli sme si z nich najprv vytriasť chrobáky. Celkový neporiadok ešte zvýrazňoval zápach moču, lebo Essey nechávala malého Mehdiho ležať na koberci bez plienok, a ten si uľavil, kedy sa mu zachcelo.“*[186] Nasserine mala v byte čistejšie, ale bola hrozná kuchárka. Jej zásoby ryže boli *„plné kadejakej chrobačej hávede, ba dokonca sa v nej mrvili aj biele červíky.“*[187] V kontraste k týmto trom iránskym ženám, ktoré prestavujú primitívny východ, stojí samotná autorka, reprezentantka civilizovaného západu. Samú seba opisuje ako čistú, šetrnú a dobre zorganizovanú, a tak stelesňuje charakter pravej Američanky *par excellence*. Dokonca aj Iránci si uvedomujú tento podstatný rozdiel medzi ňou a nimi. Napríklad majiteľ miestneho obchodu uznáva, že je: *„[...]najšetrnejšia žena v Iráne. Naše ženy všetkým plytvajú.“*[188] Okrem toho je aj výborná kuchárka.

---

[182]NAZARI, H. 2017. Constructing Alterity: Colonial Rhetoric in Betty Mahmoody's *Not Without My Daughter*. In: *Interventions. International Journal of Postcolonial Studies. Vol. 19. Issue 8.* s. 1173 - 1192. (s. 1186). [online]. [citované: 2018-08-07]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/320928984_Constructing_Alterity_Colonial_Rhetoric_in_Betty_Mahmoody%27s_Not_Without_My_Daughter

[183]ibid, s. 1179

[184]Mahmoodyová - Hoffer, 1991, s. 49 – 50

[185]ibid, s. 23

[186]ibid, s. 81.

[187]ibid, s. 87.

[188]ibid, s. 244.

Jedlo, ktoré v iránskych podmienkach pripravila bolo *„v porovnaní s príšerne mastnou stravou [...] naozaj hostina.“*[189]

Iránky z Moodyho rodiny nezískali pozitívne hodnotenie, ale spoznala aj iné ženy, ktoré patrili medzi „iránsku elitu“, ktorá kopírovala západné hodnoty. Moodyho známej z detstva sa dostáva autorkinej priazne. Šamsej jej bola hneď sympatická: *„Veľmi milo sa mi prihovorila dokonalou angličtinou.“*[190] Ľudia, s ktorými sa stretávala a boli jej sympatickí, boli tí, ktorí boli nejakým spôsobom prepojení s USA alebo uznávali západný životný štýl.
Tento román môžeme vnímať ako moderný orientalistický text, teda západné vnímanie východu. Podľa marockého profesora Hassana Bourara v románe *Bez dcéry neodídem* je islam zobrazený tak, ako ho vníma Amerika, alebo skôr, ako sa jej hodí vnímať ho.[191] Sociologička Roksana Bahramitashová tvrdí, že tento príbeh sa stal senzáciou a zobrazuje islam ako v podstate brutálny, desivý a mimoriadne mizogynistický.[192] Ak chceme rozumieť, prečo sa iránsku kultúru podarilo v románe *Bez dcéry neodídem* znemožniť, musíme sa zamyslieť nad udalosťami a okolnosťami, za ktorých bol príbeh sprístupnený verejnosti. Profesorka Margaret Milesová tvrdí, že nemohol existovať vhodnejší okamih na publikovanie príbehu o iránskom extrémistovi, ktorý núti svoju ženu a dcéru žiť v Iráne, v čase, keď médiá boli plné proti-iránskej, proti-moslimskej propagandy a vznik nových moslimských komunít v USA silnel a „inakosť“ bola všadeprítomná.[193] Je zaujímavé, že v týždni, keď film dosiahol svoj najväčší úspech, bol zároveň aj týždeň, keď začala vojna v Perzskom zálive.[194] Môže to byť len náhoda, ale vplyv historického momentu nesmie byť ignorovaný, nakoľko v čase, keď bol tento príbeh publikovaný, Irán bol nepriateľom USA. Konflikty medzi týmito dvomi krajiny pretrvávajú dodnes.

Záver

Obraz, ktorý autorka vytvorila o Iráne a jeho obyvateľoch, pravdepodobne odradí každého od prípadného kontaktu s touto krajinou. Vzhľadom na to, že ide o moslimskú krajinu, podporila rozprúdenie obáv, ktoré sú medzi ľuďmi značne rozšírené. Iráncov opísala ako ľudí, ktorí *„majú v podstate*

[189]ibid, s. 39.
[190]ibid, s. 241.
[191]BOURARA, H. *Not without my Daughter: Reflections in Retrospect*. s. 4. [online]. [citované: 2018-08-04]. Dostupné na: http://www.academia.edu/2614677/Not_Without_My_Daughter_Reflections_in_Retrospect
[192]BAHRAMITASH, R. 2005. The War on Terror, Feminist Orientalism and Orientalist Feminism: Case Studies of Two North American Bestsellers. In: *Critique: Critical Middle Eastern Studies. Vol. 14. Issue 2.* s. 221 – 235. (s. 227). [online]. [citované: 2018-08-04]. Dostupné na: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10669920500135512
[193]Miles, 1996, s. 72 (citované podľa MUGERLE, M. 2013. Orientalism in *Not without my Daughter* by Betty Mahmoody. In: *Acta Neophilologica. Roč. 46, č. 1/2*. Slovinsko : Univerzita v Ľubľane, Filozofická fakulta, 2013. s. 39 – 52. (s. 49). [online]. [citované: 2018-08-04]. Dostupné na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-3LK10Q89)
[194]ibid

radi intrigy"[195], *„majú zvláštnu schopnosť čo najväčšmi si komplikovať život"*[196] a nedá sa im veriť, lebo *„obrovský rozdiel je medzi tým, čo Iránec povie, a tým čo urobí".*[197] Iránski muži sú zobrazení ako špinaví, leniví, krutí, násilnícki a nadradení. Ženy ich musia slepo poslúchať a len v dobrom o nich zmýšľať lebo *„iránskeho muža najväčšmi rozzúri, keď o ňom vlastná žena povie niečo zlé".*[198] V závere románu sa autorka snaží negatívnu kritiku zjemniť konštatovaním, že Iráncov, ktorých spoznala boli: *„väčšinou úctiví a kultúrni ľudia".*[199] Nesmieme zabúdať na skutočnosť, že ľudia, s ktorými prišla do styku, boli buď členovia Moodyho rodiny, ktorá patrila medzi prestížne a bohaté iránske rodiny, označila ich za omnoho kultivovanejších a kultúrnejších[200], čo na americké pomery aj tak nestačilo, alebo sa stretávala s ľuďmi, ktorí boli nejakým spôsobom naviazaní na USA, a teda s nimi sympatizovala.

Keby román *Bez dcéry neodídem* bol iba fiktívnym príbehom, stereotypy, ktoré autorka opísala, by tvorili iba okrajové informácie. Avšak vzhľadom na to, že ide o skutočný príbeh, zobrazené stereotypy sa stávajú hodnovernými.[201] Tieto stereotypy ovplyvňujú naše vnímanie „inakosti". To, čo, nám autorka svojim románom z iránskej kultúry povedala je, že Irán a jeho obyvatelia sú špinaví s rôznymi genetickými chybami, nakoľko medzi sebou uzatvárajú manželstvá príbuzní: *„viaceré manželské páry v tejto miestnosti sú bratranci a sestrenice"*[202], domácnosti sú chaotické a nehygienické, kde majú *„preliačené matrace, zatuchlinou napáchnuté plachty a pichľavé vankúše"*[203] a zvyšky jedla sa povaľujú na zemi, čím pozývajú *„šváby na raňajky".*[204] Okrem toho, je to aj nebezpečná krajina, kde môžete dostať až šesť rokov za údajný nesúhlas s režimom: *„Obvinili ho, že v myšlienkach nesúhlasil s vládou!"* a za používanie antikoncepcie hrozí trest smrti.[205] Aj Nafisiová potvrdzuje, že v Iráne odsúdia človeka napríklad za prozápadnú orientáciu, výchovu v rodine s prozápadnou orientáciou, fajčenie cigariet značky Winston, ľavicové zmýšľanie a pod.[206] Jej názory a postoje k politickému režimu sú v mnohých ohľadoch podobné tým, ktoré nám sprostredkovala Mahmoodyová. Negatívny obraz Orientu v západnej literatúre sa podľa Saida stal diskurzom vytvárajúcim skutočnosť. Eva Höhn upozorňuje, že *„časom vytvorí určitú „tradíciu", ktorá sa môže stať živnou*

[195]Mahmoodyová - Hoffer, 1991, s. 49 – 50.
[196]ibid, s. 87.
[197]ibid, s. 250.
[198]ibid, s. 176.
[199]ibid, s. 309.
[200]ibid, s. 33.
[201]MUGERLE, M. 2013. Orientalism in *Not without my Daughter* by Betty Mahmoody. In: *Acta Neophilologica.* 46, č. 1-2. Slovinsko : Univerzita v Ľubľane, Filozofická fakulta, 2013. s. 39 – 52. (s. 48 - 49). [online]. [citované: 2018-08-04]. Dostupné na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-3LK10Q89
[202]Mahmoodyová – Hoffer, 1991, s. 20 – 21.
[203]ibid, s. 22.
[204]ibid, s. 24.
[205]ibid, s. 123.
[206]Nafísiová, 2011, s. 110.

pôdou extrémistických postojov"[207], čoho Mahmoodyovej román je príkladom.

Román Betty Mahmoodyovej sa stal viac než len skutočným príbehom jedného človeka.[208] Autorka chcela vypovedať svoj príbeh, ako varovanie iným ženám, ktoré by sa mohli ocitnúť v podobnej situácii ako ona, avšak dosiahla omnoho viac než plánovala. Úspešne démonizovala nielen iránsku spoločnosť, jej kultúru a náboženstvo, ale aj idealizovala americký spôsob života. Odhalila, či už vedome alebo nie, ale aj vytvorila a potvrdila množstvo kultúrnych, etnických a náboženských stereotypov o východe. Príbeh jedného človeka, aj keď skutočný, môže byť neobjektívny, ale čo je dôležitejšie, môže mať devastujúci vplyv na vnímanie „inakosti". Román a aj jeho filmové spracovanie mali jedinečnú príležitosť napomôcť k pochopeniu odlišnej kultúry a odbúraniu strachu pred „inakosťou". Žiaľ, túto úlohu sa nepodarilo splniť ani jednému.

Bibliografia

[1] DENCIOVÁ, E. *Edukácia dospelých zameraná na elimináciu sociálnej nerovnosti*. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na: https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Lukac1/subor/Denciova.pdf

[2] EBERT, R. 1991. *Not without my daughter*. [online]. [citované: 2018-07-09]. Dostupné na: https://www.rogerebert.com/reviews/not-without-my-daughter-1991

[3] GÁFRIK, R. – ZELENKA, M. *Ekvivalent pojmu v iných jazykoch*. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na: http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/autor/20/svetova-literatura

[4] JAMES, C. 1991. Embrace the Stereotype; Kiss the Movie Goodbye. In: *The New York Times*. [online]. [citované: 2018-06-09]. Dostupné na: http://www.nytimes.com/1991/01/27/movies/embrace-the-stereotype-kiss-the-movie-goodbye.html?pagewanted=all

[5] LEŠKO, V. – PLAŠIENKOVÁ, Z. 2008. *Hegelova fenomenológia ducha a súčasnosť*. Košice : Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2008. 233 s. ISBN: 978-80-7097-709-5. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na: https://unibook.upjs.sk/img/cms/2008/ff/hegelova-fen-ducha-a-sucasnost.pdf

[6] MUGERLE, M. 2013. Orientalism in *Not without my Daughter* by Betty Mahmoody. In: *Acta Neophilologica*. *Roč. 46, č. 1/2.* Slovinsko : Univerzita v Ľubľane, Filozofická fakulta, 2013. s. 39 – 52. [online]. [citované: 2018-08-04]. Dostupné na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-3LK10Q89

[207] Höhn, 2017, s. 55 – 56.

[208] MUGERLE, M. 2013. Orientalism in *Not without my Daughter* by Betty Mahmoody. In: *Acta Neophilologica*. 46, č. 1-2. Slovinsko : Univerzita v Ľubľane, Filozofická fakulta, 2013. s. 39 – 52. (s. 39). [online]. [citované: 2018-08-04]. Dostupné na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-3LK10Q89

[7] NAZARI, H. 2017. Constructing Alterity: Colonial Rhetoric in Betty Mahmoody's *Not Without My Daughter*. In: *Interventions. International Journal of Postcolonial Studies. Vol. 19. Issue 8.* s. 1173 - 1192. [online]. [citované: 2018-08-07]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/320928984_Constructing_Alterity_Colonial_Rhetoric_in_Betty_Mahmoody%27s_Not_Without_My_Daughter

[8] NAZARI, H. 2017. *Not Without My Daughter*: Resurrecting the American Captivity Narrative. In: *American Journal of Islamic Social Sciences. Vol. 34. No. 1*. Virginia : The International Institute of Islamic Thought, 2017. s. 23 – 48. ISSN 0887-7653. [online]. [citované: 2018-09-07]. Dostupné na: http://ajiss.org/index.php/ajiss/article/view/1/1

[9] O'DEA, H. *What is world literature? by David Damrosch*. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na: https://periodicos.ufsc.br/index.php/traducao/article/viewFile/6752/6222

[10] Orient. In: *Online Etymology Dictionary*. [online]. [citované: 2018-06-09]. Dostupné na: https://www.etymonline.com/word/orient

[11] PILÁTOVÁ, V. 2018. Psychologička Kuchárová: Chceme od ľudí, aby prijali inakosť, ale oni často nevedia prijať ani sami seba. In: *Sóda. Dobré čítanie*. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na: https://soda.o2.sk/pribehy/psychologicka-kucharova-chceme-od-ludi-aby-prijali-inakost-ale-oni-casto-nevedia-prijat-ani-sami-seba/

[12] TALLY, R. 2014. *World Literature and Its Discontents*. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na: http://www.academia.edu/9442831/World_Literature_and_Its_Discontent

[13] VOLEK, P. 1998. *Teória poznania u Edity Steinovej*. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na: http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/filozofia/2001/3/213-216.pdf

[14] ZHANG, L. *The Relevance of World Literature*. [online]. [citované: 2018-08-08]. Dostupné na: http://www.academia.edu/10238505/The_Relevance_of_World_Literature

BARKER, CH. 2006. *Slovník kulturálních studií*. Praha : Portál, s.r.o., 2006. 206 s. ISBN 80-7367-099-2

DAMROSCH, D. 2003, *What is World Literature?* New Jersey : Princeton University Press, 2003. 344 s. ISBN 9780691049861

DOLINSKÁ, V. 2016. *Akulturačné štúdie pre ekonómov. Kultúrne odlišnosti medzinárodného pracovného prostredia.* Bratislava : Wolters Kluwer, 2016. 92 s. ISBN 978-80-8168-324-4

HÖHN, E. 2017. *Literárna veda ako kultúrna veda*. Banská Bystrica : Belianum, 2017. 102 s. ISBN 978-80-557-1336-6

HUŤKOVÁ, A. 2009. Diverzita kultúr (multikulturalizmus) – výzvy súčasnosti. In: *História, Kultúra, Jazyky- dôležité prvky európskej integrácie a európskej identity*. Banská Bystrica : Univerzita Matej Bela, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2009. s. 39 - 46. ISBN 978-80-8083-824-9

JAVORČÍKOVÁ, J. 2018. *World Literature.* Bratislava : Z-F Lingua, 2018. s. 204. ISBN 978-80-8177-043-2

MAHMOODYOVÁ, B. – DUNCHOCK, A. 1992. *Z lásky k dieťaťu*. Bratislava : Ikar, 1992. 256 s. ISBN 80-7118-072-6

MAHMOODYOVÁ, B. – HOFFER, W. 1991. *Bez dcéry neodídem*. Bratislava : Ikar, 1991. 372 s. ISBN 80-7118-038-6

MCALISTER, M. 2001. *Epic Encounters: Culture, Media, and US Interests in the Middle East since 1945*. Berkeley : University of California Press, 2001. 352 s. ISBN 978-0520214439

MILES, M. 1996. *Seeing and Believing: Religion and Values in the Movies*. Boston : Beacon Press, 1996. 254 s. ISBN 9780807010310

NAFÍSÍOVÁ, Á. 2011. *Jak jsme v Teheránu četly Lolitu. Knihy a vzpomínky*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2011. 369 s. ISBN 978-80-7432-135-1

SAID, E. W. 2008. *Orientalismus : Západní koncepce Orientu*. Praha - Litomyšl : Paseka, 2008. 459 s. ISBN 978-80-7185-921-5

SLATINSKÁ, A. – PECNÍKOVÁ, J. 2017. *Jazyk – kultúra – identita*. *Vybrané aspekty interkultúrnej identity*. Banská Bystrica : Belianum, 2017. 124 s. ISBN 978-80-557-1284-0

STRAUSS, A. – CORBIN, J. 1990. *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*. London, New Delhi : Sage Publications, 1990. 270 s. ISBN 0-8039-3251-0

WILSON III. E. J. 2001. Orientalism: A Black Perspective. In: *Orientalism: A Reader*. New York : New York University Press, 2001. s. 239 - 248. ISBN 978-0814756652

Diana Židová

PF UKF v Nitre

SPOD ZÁVEJOV AMERICKÝCH: OBRÁZKY ZO ŽIVOTA SLOVÁKOV V PODANÍ GUSTÁVA MARŠALLA-PETROVSKÉHO /

UNDER THE AMERICAN DRIFTS: IMAGES FROM THE LIFE OF THE SLOVAKS IN GUSTAV MARSHALL-PETROVSKY

***Abstract**: The history and culture of the Slovaks in North America attract the attention of experts from the beginning of their pilgrimage to a better life. From the second half of the 19th century, Slovaks have traveled to the world*

from different parts of Europe, which was the opposite of that in Austria-Hungary. One of them was Gustav Marshall-Petrovsky, a native of Bački Petrovac in Vojvodina, today´s Serbia. Petrovsky worked as an editor in Slovak daily newspapers, where he learned the fate of many Slovaks who had arrived in their new country and needed to focus on issues of everyday affairs. These themes become the central motifs of stories in the collection "Spod závejov amerických" (1906). In this article, we will focus on the novella "Back", which, in the most plastic way, depicts the contradictory streams in the community: on the one hand, there is an effort to preserve Slovak identity, culture and language; on the other hand, in many people there is the desire to forget about their homeland and become Americans, fall into the middle stream of the society. Ondrej Mihal in Toronto releases the English version under the title "From Under the American Snowdrifts" (2002), which brings this interesting collection to the English-speaking audience. The novella "Back" will be the subject of historical and literary interpretation along with the method of content analysis.

Keywords: emigration, Slovaks in America, ethnic literature, interpretation

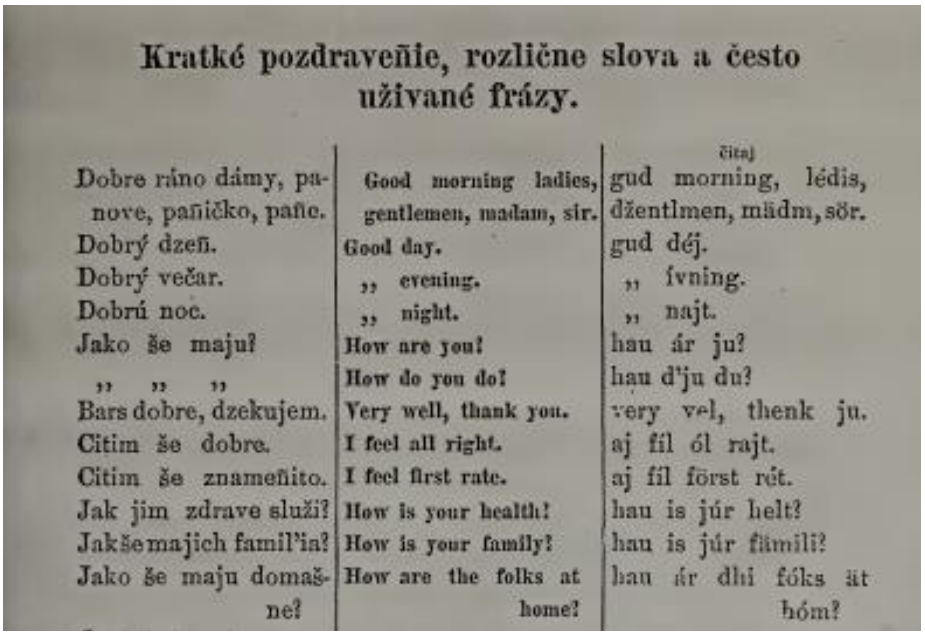
1 Úvod do krajanskej literatúry v Spojených štátoch amerických

Slováci začali emigrovať z Rakúsko-Uhorska do Spojených štátov amerických od sedemdesiatych rokov devätnásteho storočia. V nasledujúcich rokoch sa počet ľudí, ktorí sa presťahovali do Ameriky zvýšil až tak, že slovenskí historici považujú rok 1882 za svedectvo jednej z najväčších masových emigrácií v dejinách Slovenska. Do Ameriky sa najprv začali sťahovať prevažne predstavitelia chudobnej roľníckej triedy, ktorých hnala do sveta zlá ekonomická situácia ako dôsledok cholerovej epidémie v roku 1873 a následného hladomoru z oblastí Zemplína, Šariša a Spiša. Keďže ich prežitie záviselo najmä od úrodnosti pôdy a početnosti pracovnej sily, už jednoročná neúroda, sucho a iné vplyvy silno ovplyvňovali ich motiváciu emigrovať. Pennsylvánia, New York, New Jersey, Ohio a Illinois sa obvykle stávali buď ich dočasným alebo aj životným domovom práve kvôli vysokej ponuke pracovných príležitostí. Muži pracovali prevažne v baniach, oceliarňach a pílach ako nekvalifikovaní pracovníci za veľmi nízke mzdy. Okrem toho boli pracovné podmienky neuspokojivé a smrteľné nehody neboli vôbec výnimočné. Aj v dôsledku jazykovej bariéry sa slovenskí emigranti necítili dobre. Navyše, najmä Íri, ktorí hovorili po anglicky a emigrovali do Ameriky skôr, boli ich najväčšími sokmi nielen v práci, ale aj v hostincoch, kde prichádzalo k mnohým roztržkám.

Malá skupina vzdelancov emigrovala kvôli politickým perzekúciám a maďarizácii. Boli to zväčša predstavitelia učiteľskej a duchovnej komunity, no nezriedka aj šikovní bankári a účtovníci. Bolo pre nich však

náročné nájsť kvalifikovanú prácu, a preto sa mnohí snažili presadiť ako redaktori, editori a novinári v novinách a časopisoch. Slovenské enklávy sa rozširovali rýchlo a potrebovali sa ešte rýchlejšie etablovať farnosti, školy a národné spolky. Toto následne umožnilo nárast zamestnanosti v radoch slovenskej inteligencie. Gramotnosť a lepšie dorozumievanie v novej zemi podporovalo vydávanie tlmačov (slovníkov) a kalendárov. Najznámejšie tlmače boli prvý *Americký tlumač* (*„Americký Tlumač ku naučeňu še najpotrebňejších, začatečných známoscoch z angľickej reči pre Uherských Slovákoch V Amerike Žijucích Prämia ku "Amerikansko Slovenským Novinom"*) od autora Janka Slovenského v Pittsburgu v r. 1887. Je písaný v šarišskom nárečí a zároveň je to prvá slovenská kniha vydaná v USA.

Obr. 1: Americký tlumač (1887) – Kratké pozdraveňie, rozlične slova a často uživané frázy (v šarišskom nárečí), s. 62. [1]

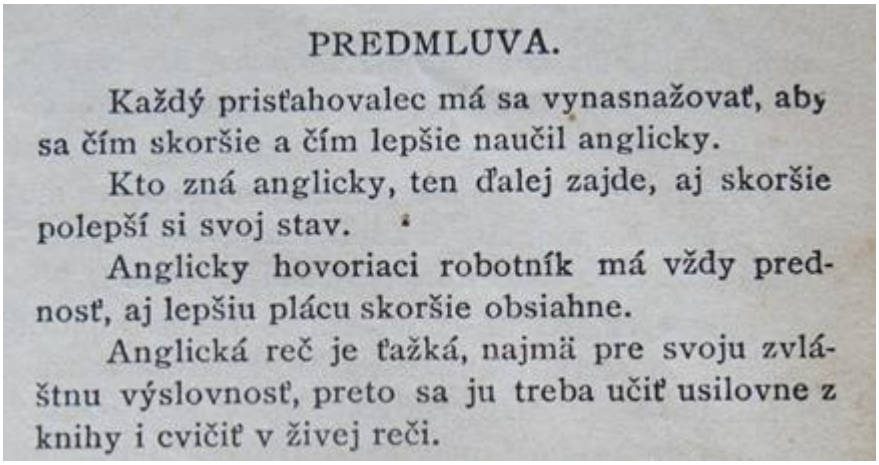

Kratké pozdraveňie, rozlične slova a často uživané frázy.

		(čitaj)
Dobre ráno dámy, panove, paňičko, paňe.	Good morning ladies, gentlemen, madam, sir.	gud morning, lédis, džentlmen, mädm, sör.
Dobrý dzeň.	Good day.	gud déj.
Dobrý večar.	„ evening.	„ ívning.
Dobrú noc.	„ night.	„ najt.
Jako še maju?	How are you?	hau ár ju?
„ „ „	How do you do?	hau d'ju du?
Bars dobre, dzekujem.	Very well, thank you.	very vel, thenk ju.
Citim še dobre.	I feel all right.	aj fil ól rajt.
Citim še znameňito.	I feel first rate.	aj fil först rét.
Jak jim zdrave služi?	How is your health?	hau is júr helt?
Jakšemajich famil'ia?	How is your family?	hau is júr fämili?
Jako še maju domaňe?	How are the folks at home?	hau ár dhi fóks ät hóm?

Druhým najznámejším je *Praktičný slovensko-anglický Tlumač* od Paula P. Kadaka, ktorý vyšiel v New Yorku v r. 1905 nákladom Slováka v Amerike.

Obr. 2: Praktičný slovensko-anglický Tlumač (1905) – Predhovor. [2]

PREDMLUVA.

Každý prisťahovalec má sa vynasnažovať, aby sa čím skoršie a čím lepšie naučil anglicky.

Kto zná anglicky, ten ďalej zajde, aj skoršie polepší si svoj stav.

Anglicky hovoriaci robotník má vždy prednosť, aj lepšiu plácu skoršie obsiahne.

Anglická reč je ťažká, najmä pre svoju zvláštnu výslovnosť, preto sa ju treba učiť usilovne z knihy i cvičiť v živej reči.

Kalendáre boli po mnohé roky čítaním pre široké masy slovenských emigrantov, vynikali všestrannosťou záberu informácií, od všedných až po tie sviatočné. Najznámejšie sú *Národný kalendár* z dielne Národného slovenského spolku, ktorý založil Peter V. Rovnianek, a neskôr založený kalendár *Jednota, katolícky kalendár*, pod vedením Štefana Furdeka. Obidvaja reprezentovali celkom iný pohľad na ciele národnobuditeľského zamerania ich spolkov. Kým Rovnianek chcel inštitúciu zameranú na rozvoj slovenského národa, Furdek ako katolícky kňaz pertraktoval v prvom rade konfesionálnu otázku. (Židová, 2016).

Okrem spomínaných slovníkov a kalendárov, ktoré mali praktický význam pre život Slovákov v novej krajine, vychádzali aj diela krásnej literatúry. Literatúra Slovákov v Spojených štátoch amerických bola pomerne málo tvorivá a ťažko sa rodila. Jej tvorcami boli väčšinou predstavitelia intelektuálnej vrstvy spoločnosti, a to kňazi, učitelia a advokáti. Literárna tvorba predstavovala druhotný produkt v ich práci, neboli v ňom dostatočne podporovaní, a vonkoncom nebol dopyt po vysokej, intelektuálne zameranej klasickej dráme. Napriek tomu, že na americkej pôde každým dňom pribúdali nové slovenské časopisy od začiatku osemdesiatych rokov devätnásteho storočia, obdobie pokladané za éru najmasovejšieho vysťahovalectva v slovenských dejinách, nevzniklo slovenské vydavateľstvo, ktoré by sa programovo zameriavajú na vydávanie slovenských kníh. Vydávanie kníh bolo vedľajším produktom tlačiarní, ktoré vydávali slovenské časopisy. Najznámejšie z nich, ktoré podporovali aj umeleckú tvorbu, boli Amerikánsko slovenské noviny, Slovák v Amerike, Obrana a neskôr aj Jednota. Tieto denníky a časopisy buď vydávali ako prílohu literárne dielo v slovenskom jazyku za prijateľnú cenu, alebo publikovali krátke umelecké útvary ako poviedky, básne, črty, besednice, krátke hry a iné. (Čulen, 1938). Obdobná situácia bola aj v Kanade, kde sa „literárne aktivity sústreďovali predovšetkým na novinársku činnosť, samostatná literárna činnosť podľa doterajších výskumov vznikala len v súvislosti s týmito periodikami“ (Javorčíková, Badinská, 2016, s. 90).

V prvom rade to boli preklady svetovej beletrie ako napr. *Drakuľa* a *Móric Beňovský*. *Rinaldo Rinaldini, najkrajší a najchýrečnejší zbojnícky kapitán* bol populárny príbeh, ktorý ovplyvnil aj G. Maršalla-Petrovského pri výbere motívu Jánošíka. *Urodzené Dzecko* (1887) je podivuhodná knižka zo života amerických Indiánov napísaná v šarišskom dialekte, zároveň je to prvý slovenský preklad v USA. Slovenská liga vydala knihy spisovateľov zo Slovenska: J. Jesenský – *Zo zajatia*; Ján Kalinčiak – *Púť lásky* (Čulen, 1938).

Krajanská pôvodná literatúra písaná v slovenskom jazyku do roku 1918 zahŕňala náboženskú literatúru, kalendáre, pamätnice, učebnice angličtiny, slovenské čítanky a šlabikáre a sporadicky diela slovenských klasikov. Najvýznamnejší spisovatelia tohto obdobia boli Štefan Furdek, Ignác Gessay, Ján Porubský, Miloš K. Mlynarovič (Bartalská, 1980), aj Anton Bielek, Ján Adolf Ferienčík a Matúš Jankola (Bielik, 1980). Po roku 1918 sú to najmä predstavitelia katolíckej moderny Mikuláš Šprinc, Karol Strmeň, Andrej Žarnov, Ján Okáľ, Rudolf Dilong (Bartalská, 2001).

2 Gustáv Maršall-Petrovský

Biografia

Gustáva Maršalla-Petrovského možno profesijne charakterizovať ako editora, redaktora, spisovateľa a prekladateľa. Zároveň sa pokladá za najvýznamnejšieho beletristu v americko-slovenskej komunite v 1. pol. 20. stor. Jeho súčasníci ho poznali ako temperamentného, ambiciózneho a priameho človeka, čo mu v mnohých momentoch zmenilo život. Okrem iného sa vďaka týmto črtám stal výraznou postavou v dejinách Srbska, Slovenska a Spojených štátov amerických. Bol to „človek zmietaný romantickými nepokojmi a citovou nevyrovnanosťou.“ (Mráz, 1939, s. 46) Filozoficky ho Ján Kmeť usádza do prostredia realistickej generácie, no nie preto, že by jeho diela sršali realistickými deskripciami, ale práve preto, lebo „vonkajšie exteriéry a opisné pasáže nie sú podriadené dejovým spádom“ (Kmeť, 1967, s. 259-260)

Maršall-Petrovský sa narodil 23. marca 1862 v (Báčskom) Petrovci v súčasnom Srbsku, v početnej nacionalisticky a protimaďarsky orientovanej slovenskej komunite. Študoval na Gymnáziách v Novom Sade a Sarvaši. Potom navštevoval Právnickú akadémiu v Prešove, no po roku bol vylúčený samotným Ministrom školstva za proslovenské aktivity. Následne prestúpil na Lekársku fakultu do Viedne, kde vstúpil do spolku Tatran a zároveň bol na pozícii prezidenta po dobu piatich rokov. V roku 1892 odišiel do Ameriky, kde sa venoval editorskej a redaktorskej profesii v mnohých slovenských denníkoch a časopisoch: *Amerikánsko slovenské noviny*, *Slovenský denník*, *Slovák v Amerike, Slovenské slovo*, o rok neskôr premenovaný na *Národný slovenský denník, Slovenský hlásnik.* Pod jeho vedením sa prvé menované noviny odklonili od písania v šarišskom dialekte, pretože začal presadzovať používanie modernej spisovnej slovenčiny, Pôvodne názov novín vyzeral takto: Amerikánszko Szlovenszke Novini. V roku 1894 sa stal druhým prezidentom Matice slovenskej v Amerike. Zomrel 15. júna 1916 v Chicagu, v štáte Illinois. (Mráz, 1939; Čulen, 1938)

Tvorba

Maršallova najvýznamnejšia, no nie vyčerpávajúca, tvorba zahŕňa tieto publikácie:

***Novely* (1885)**. Zbierka poviedok a noviel, vydal slovenský akademický spolok Tatran vo Viedni. Je venovaná Svetozárovi Hurbanovi Vajanskému, ktorý vydal jednu z noviel zbierky, *Pozde*, v *Slovenských pohľadoch*.

***Jánošík, kapitán hôrnych chlapcov* (1894)**. Dvojzväzkový román, ktorý vychádzal v roku 1893 v časopise *Slovák v Amerike*. Svojho času to bola najpopulárnejšia slovenská kniha, vyšlo z nej až päť vydaní. Dielo je ovplyvnené známym románom *Rinaldo Rinaldini – najkrajší a najchýrečnejší zbojnícky kapitán. Opísanie jeho zbojníckych kúskov a smrti* (1891).

***Radca slovenských prisťahovalcov v Spoj. štátoch Severnej Ameriky* (1895-1896)**. Vydala Matica slovenská v Amerike, tlač *Slovák v Amerike*. Je to vlastivedná príručka o Amerike s praktickými radami do života pre nových prisťahovalcov.

***Obete čiernych diamantov* (1920).** Kniha s krátkym životopisom autora, vydaná posmrtne. Charakterizuje sa ako rozprávka zo života slovenských baníkov. Motívom je banícka katastrofa v bani ľudomilného majiteľa bane na pozadí lásky jeho dcéry k slovenskému advokátovi.

***Spod závejov amerických* (1906).** Zbierka poviedok, noviel a čŕt, ktorú vydalo nakladateľstvo týždenníka *Slovenský hlásnik*. Diela vychádzali časopisecky postupne od augusta 1905 do marca 1906. Je všeobecne považovaná za Maršallovu najcennejšiu prácu. Sú v nej zastúpené prejavy národnobuditeľské a nacionalistické, napr. sa venuje procesu A. Hlinku (1906) a kovačickému procesu slovenských roľníkov proti maďarským bohoslužbám (1907). Poviedku *Mí nó spik engliš!* odpublikoval Jozef Škultéty v *Slovenských pohľadoch*. Kniha bola vydaná v anglickom preklade pri príležitosti 150. výročia narodenia G. Maršalla-Petrovského v roku 2012 pod názvom *From Under the American Snowdrifts* v Toronte v Slovensko-kanadskom inštitúte. Ondrej Mihál', editor a prekladateľ knihy, je kanadský Slovák, ktorý v r. 1967 emigroval zo Silbašu, dnešného Srbska, ktoré je početne zastúpené slovenskou komunitou. Vydal nasledovné knihy: „*75. výročie slovenského folklóru v Kanade* (1998), *75. výročie Cirkvi Narodenia Krista Pána vo Windsore* (2003), *Slováci v Kanade svojimi očami* (2003) a *Vojvodinskí Slováci v Kanade* (2005). V rokoch 2006-2007 bola v Srbsku i na Slovensku uvedená jeho fotografická výstava *Zanikajúca krása slovenských domov vo Vojvodine* a v roku 2008 vyšla rovnomenná kniha. Už predtým, v roku 2002, prezentoval fotovýstavu Slováci v Kanade svojimi očami v roku 2004 v priestoroch Slovenského národného múzea v Bratislave.“ [3] Mihál' na začiatku anglickej verzie knihy podáva stručný životopis Maršalla a uvádza zaujímavé skutočnosti z jeho života. Spomína fakt, že Maršall ušiel do Ameriky po zatykači na pobyt za mrežami na šesť mesiacov za politickú agitáciu 26. novembra 1892 a o necelý mesiac už bol v Pittsburghu. Uvádza

aj zaujímavosť v spojení s jeho knihou *Jánošík*, ktorá sa stala scenárovou predlohou pre rovnomenný film v roku 1921. Počas cesty slovenskej delegácie po USA v r. 1935, ktorej sa zúčastnil medzi inými aj Konštantín Čulen a Jozef Cíger Hronský, Mihál píše o niekoľkotisícovej účasti ľudí pri Maršallovom hrobe. Ďalej uvádza aj neslávny fakt, že zomrel v chudobe a na podobu slušného náhrobku sa mu finančne poskladali priatelia a pochovali ho na Český cintorín v Chicagu (Bohemian Cemetery). Vonkoncom nie poslednou perličkou v úvode je spomienka na Maršalla-Petrovského v prejave generálneho prokurátora Roberta F. Kennedyho z roku 1963 počas dohovoru spolku Slovenský katolícky sokol, ktorý ho vyzdvihuje ako významného predstaviteľa americko-slovenskej komunity (Maršall-Petrovský, 2012, s. 7-9).

Na začiatku knihy *Spod závejom amerických* Maršall-Petrovský vložil nasledovné Venovanie: „Prvému slovenskému pevcovi v Amerike Blahoslavovi Tatranskému (Rev. Štefanovi Furdekovi) znakom úcty a vďaky venuje Pôvodca." (Maršall-Petrovský, 1966, s. 5) Furdek je podľa mnohých považovaný za „otca amerických Slovákov". Bol výnimočnou osobnosťou, zakladal školy a písal učebnice pre žiakov. Pre slovenskú komunitu spravil mnoho dobrého, dal postaviť prvý slovenský kostol v Clevelande, kde pôsobil ako katolícky farár. Keďže musel Maršall-Petrovský ujsť zo svojej domoviny aj kvôli maďarizácii a slovenskej ostrakizácii, týmto venovaním sa hlásil k slovenskému národnému a buditeľskému odkazu Slovákov aj smerom von – k Rakúsko-Uhorsku, ku ktorému krajanov napriek diaľke spájali nielen mnohé osobné, ale aj pracovné väzby. Noviny a časopisy odoberali aj Slováci v starej zemi, no často pod inými názvami, pretože maďarská vláda zakazovala odoberanie tlače z Ameriky. (Čulen, 1938) Rozprávač novely *Späť* začína takto svoje rozprávanie príbehu:

> „Bol som v novinárskej a bankárskej agencii, nuž niet sa čo diviť, že prichodilo mi stýkať sa s našimi krajanmi, zvlášť s novoprišlými „grínhornmi". Zo starých známych, ktorí opätovne chodievali domov a vracali sa nazad, mal som radosť ako kedysi z „našich" lastovičiek. Nových mi však bolo ľúto. Mrazivo je tu pre nich: koľko, reku, nádejí budú musieť zahrabať v borbe o chlieb. A čo bude tam z tých doma? Veď ani milióny dolárov, poslaných na Slovensko, nemôžu nahradiť samých zasielateľov; dušu, ducha. Na márno vyjdú naše groše a s nimi i náš ľud. Cudzí robí, cudzí berie, a my tu tiež zahynieme v záplave cudzoty. ..." (ibid, s. 68)

V práci sa stretne s dvomi mladými ľuďmi, ktorí práve pricestovali do Ameriky. Na prvý pohľad sú iní – sú totiž oblečení v krojoch, rozprávajú po slovensky, no mená majú pomaďarčené. Volajú sa Imro Kovácsy a Ilka

Gyengi. Keď sa po čase zase stretnú, rozprávač sa nestačí čudovať ich zmene. Mená majú amerikanizované, rozprávajú po anglicky a sú ovplyvnení „renegátkou“ Miss Walkee (Veľký): „Za svet nebola by ku mne hovorila inak než po ´United States´. Slovenčina jej bola ´common language´ I Helen a Henry musia sa tu educate (vzdelať) a zabudnúť na rough zvyky a reči z old country.“ (ibid, s. 74). Rozprávač má na to len jednu odpoveď: „Kto svojich rodičov a ich najvzácnejšie dedičstvo, reč, nevie, si držať v úcte, ten letí do mravnej záhuby.“ (ibid, s. 75) Kritizuje aj nezáujem slovenskej komunity o stavanie škôl a čítacích a vzdelávacích spolkov. Udržanie si svojho rodného jazyka považuje za najdôležitejší znak národnej spolupatričnosti.

Autor v diele ironizuje tendenciu postáv k maďarizácii v starej zemi, ktorá sa v tej novej mení na amerikanizáciu, prezentovaná v Tab. 1:

Tab. 1: Slovenská, maďarská a anglická verzia mien postáv v novele *Späť.*

Slovenská verzia	**Maďarská verzia**	**Anglická verzia**
Ondrej Bojla	-	Mr. Andrew Bojla
Imrich Kováč	Imrich Kovácsy	Mr. Henry Kováč
Elena Tenkých	Ilka Gyengi	Miss Helen Tenky
Slečna Veľká	-	Miss Walkee

Ivor Ripka zaujímavo píše o dvoch protirečivých tendenciách v jazykovom prejave Slovákov v Amerike. Po prvé je to uchovávanie, pestovanie a zveľaďovanie kultúrnych charakteristík typických pre slovenský kolorit, na strane druhej je to presahovanie etnokultúrnych zmien do slovenského nárečia. „Jazykový prejav jednotlivca nepriamo vyjadruje jeho postavenie v spoločnosti, dokumentuje jeho väzby na sociálne skupiny.” (Ripka, 2009, s. 82)
Do slovenčiny prenikajú cudzorodé prvky najmä v lexikálnej rovine. Nie je to však jediná rovina, ktorá jazykovou zmenou ovplyvnená. Potom je to fonetická rovina, pretože Slováci niektoré prevzaté prvky (najmä fonémy) substituovali prvkami vlastného jazykového systému. Dialo sa to najmä preto, lebo Slováci v Amerike, hovoriaci najmä východoslovenskými nárečiami, nevedeli hlásky im neznáme napodobniť. V ich jazykovom prejave dochádza najmä k týmto charakteristickým špecifikám: ústup deklinácie (neskloňujú sa najmä vlastné mená, názvy lokalít a pod.), problémy s určovaním rodu podstatných mien (v angličtine je iba prirodzený rod), rozkolísavala sa kategória slovesného vidu, ktorá nemá

priamu paralelu v angličtine, podmet vety sa začal vyjadrovať i vtedy, keď je zrejmý z tvaru prísudkového slovesa, používal sa len jeden zápor. (Ripka, 2009, s. 84-85).
V príbehoch autor použil mnohé prevzaté alebo slovenskému jazyku prispôsobené výrazy – anglicizmy, ktoré je zaujímavé študovať aj z pohľadu prekladu v podaní O. Mihálʼa:

> Bolo 104 stupňov tepla v chládku. (s. 68) – it was 104 degrees F in the shade. (p. 61)
>
> Hovel si zachladeným kalifornským a tóbismi. (s. 69) He relaxed enough to enjoy a cigar and a chilled glass of California wine. (p. 61)
> Nuž, zase dáku tu stovečku do toho Júdaorságu. (s. 69) - So, once again I am sending one hundred dollars home to the promised land, that is, Slovakia. (p. 62)
>
> Sodomský život veľkomestský ... v americkom Gothame. (s. 73) – How many of these delicate and lovely flowers become victims of big city life – especially here in the American Gotham? (p. 65)
> Na fórt džulája (s. 73) – for the Fourth of July holiday. (p. 65)

Zbierka je žánrovo nesúrodá, sú v nej novely, didaktické poviedky, humoresky a črty, no viazaná tematikou slovenského vysťahovalectva v Amerike. V závere novely *Späť* autor cituje metaforu odlomenej vetvy, ktorá natrvalo prischla k jeho menu a dielu (Harpáň, 1989). Ide o nasledovnú citáciu: „Pozdravujem vás všetkých z úprimného bratského srdca a prajem vám, i sebe, aby všetci čím skorej navrátili sme sa späť, ta, odkiaľ bieda a nešťastie vyhnali nás, sem, do cudziny, studenej, moriacej. Odlomená vetva nepustí korene a peň vyschne, keď mu vetvy olámeš ... Preto, späť!“ (Maršall-Petrovský 1966, s. 124)

V Doslove autor ukončil celú knihu v zmysle vrátenia sa k svojim koreňom, odmietol vynútenú asimiláciu a následné odcudzenie sa svojmu národu: „Späť spod závejov amerických, ta, na svoje rodné rodovisko – bedovisko! Lepšie je so svojimi plakať, než smiať sa s cudzími. A tu i sebe staneme sa cudzími!“ (Maršall-Petrovský, 1966, s. 196)

3 Záver

Krajanská literatúra má, tak ako zvyky a jazyk, svoje nezastupiteľné miesto vo všetkých krajinách, v ktorých sa stala novým domovom pre tisícky Slovákov. Pre najpočetnejšiu skupinu z nich sa tou novou domovinou stali Spojené štáty americké. Postupne od druhej polovice devätnásteho storočia cestovali tam a späť, no pre mnohých to bola jednosmerná cesta bez

spiatočného lístka. Takúto cestu si zvolil aj Gustáv Maršall-Petrovský, Slovák z Báčskeho Petrovca, ktorý, či už to bolo doma, v Prešove, Viedni, Pittsburghu alebo New Yorku, vedel, kým bol a kam patril. Nikdy nezavrhol svoju rodnú slovenčinu a slovenskú národnosť. Taký bol nielen osobne, ale najmä ako redaktor a editor v mnohých novinách. Z jeho pera vzišli mnohé dielka i diela či už žurnalistického alebo umeleckého štýlu. Prvoradá pre neho bola národná myšlienka, národný boj, oslobodenie Slovákov z pod jarma maďarizácie, no najmä pomoc krajanom a ich duševná a duchovná obroda.

Všetky tieto myšlienky spojil do zbierky noviel, poviedok, čŕt a humoresiek pod názvom *Spod závejov amerických*. Boli to dielka, ktoré kriticky a zároveň humorne opisovali život Slovákov v Amerike. Maršall-Petrovský, rozprávač, vystupuje v nich v roli skúseného a múdreho učiteľa, ktorý sa prihovára k čitateľovi a kriticky ho poúča. Tak je to aj v novele *Späť*, ktorá poukazuje na morálny a kultúrny úpadok krajanov, ktorí strácajú svoje korene či už maďarizáciou alebo amerikanizáciou. Autor vidí riešenie jedine v spájaní kvalitatívne rovnakých elementov v duchu realistickej filozofie, čiže Slováci sa nesmú asimilovať a majú ísť, v zmysle novely, späť – udržiavať si svoje kultúrne a národné zvyky a tradície.

Gustáv Maršall-Petrovský nie je, ako vidno, zabudnutým spisovateľom. Jeho zbierka z amerického prostredia stále púta pozornosť laikov i odborníkov. Aj napriek tomu, že uplynulo už viac ako storočie od jej vydania, neustále sa k nej vraciame. Toto dokumentuje aj vydanie jeho súborného diela v šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia, konferencia v Novom Sade, Petrovci a Hložanoch v r. 1987, preklad do anglického jazyka v r. 2012 a taktiež náš záujem v súčasnosti. Jeho dielo je už voľne dostupné pre všetkých, a tak veríme, že sa k nemu dostanú a ocenia jeho videnie amerického sveta.

Bibliografia

[1] SLOVENSKY, J. 1887. [Online]. *Americký Tlumač ku naučeňu še najpotrebňejších, začatečných známoscoch z angľickej reči pre Uherských Slovákoch V Amerike Žijucích Prämia ku "Amerikansko Slovenským Novinom*. Pittsburgh : Amerikansko Slovenské Novini, 1877. Dostupné na internete: https://ia800300.us.archive.org/5/items/americktlumackun00slov/americktlumackun00slov.pdf

[2] KADAK, P. P. 1905. [Online]. *Praktičný slovensko-anglický Tlumač*. New York : Slovák v Amerike, 1905. Dostupné na internete: http://www.sk-bc.ca/tlumac

[3] Dedičstvo Slovákov v Kanade v knihách Ondreja Mihálʼa. Dostupné na internete: http://www.slovenskezahranicie.sk/sk/udalost/47/dedicstvo-slovakov-v-kanade-v-knihach-ondreja-mihala

Knižné a časopisecké zdroje

BARTALSKÁ, Ľ. 1980. Krajanská literatúra. In *Slováci vo svete 2*. Martin : Matica slovenská, 1980. s. 132-139.

BARTALSKÁ, Ľ., 2001. Spojené štáty americké. In *Sprievodca slovenským zahraničím.* Bratislava : Dom zahraničných Slovákov, 2001. s. 253-285. ISBN 978-80-88841-18-6.

BIELIK, F. 1980. Významné postavy slovenského života v USA. In *Slováci vo svete 2.* Martin : Matica slovenská, 1980. s. 166-197.

ČULEN, K. 1938. *Slováci v Amerike: Črty z kultúrnych dejín.* Martin : Matica slovenská, 1938.

HARPÁŇ, M. 1989. Postavy a priestory Maršallových noviel. In *Život a dielo Gustáva Maršalla-Petrovského : zborník prác z medzinárodného sympózia v Novom Sade, Petrovci a Hložanoch 23. a 24. októbra 1987*. Kolektív autorov. Nový Sad : Obzor, 1989. s. 38-51. ISBN 86-7103-042-3.

JAVORČÍKOVÁ, J., BADINSKÁ, M. 2016. Slováci v Kanade : Národná a osobná identita v exilovej a poexilovej literatúre. In *Cudzie jazyky a kultúry v teórii a praxi.* Banská Bystrica : FF UMB v Banskej Bystrici, 2016. s. 85-98. ISBN 978-80-557-1188-1.

KMEŤ, J. 1967. Maršall a jeho dielo. In *Dielo IV. Jánošík. Kapitán horských chlapcov*. Báčsky Petrovec, Bratislava : Obzor, Tatran, 1967. s. 255-273.

MARŠALL-PETROVSKÝ, G. 1966. *Dielo III. Spod závejov amerických a Obete čiernych diamantov*. Petrovec, Bratislava : Obzor, Tatran, 1966.

MARŠALL-PETROVSKÝ, G. 2012. *From Under the American Snowdrifts*. Toronto : Slovak Canadian Institute, 2012. ISBN 978-0-9683789-9-1.

MRÁZ, A. 1939. *Odlomená vetva : Esej o literárnom diele Gustáva Maršalla-Petrovského*. Turč. Sv. Martin : Matica slovenská, 1939.

RIPKA, I. 2009. Slovenčina v Amerike na začiatku 20. storočia In *Slováci v zahraničí 26*. Martin : Matica slovenská, 2009. s. 81-87. ISBN 978-80-7090-949-2.

ŽIDOVÁ, D. 2016. Cultural and Ethnic Encounters betwen Slovaks and Other Nations in America. In *Humanities Across the Borders: Further Interdisciplinary Issues*. Trnava-Donets-Madrid : Ediciones Xorki, 2016. s. 351-361. ISBN 978-85-945214-4-7.

Článok je parciálnym výstupom z projektov VEGA 1/0799/18 Národné literatúry v epoche globalizácie (vznik a vývin americko-slovenskej literárnej a kultúrnej identity) a UGA V/18/2018 Literatúra ako súčasť kultúry amerických Slovákov - interpretácia a vyučovanie.

Zuzana Tabačková

Constantine the Philosopher University in Nitra

DECONSTRUCTING WALLS OF OTHERNESS IN JAMES RAGAN'S HUNGER WALL /

DEKONŠTRUKCIA INAKOSTI V BÁSNICKEJ ZBIERKE JAMESA RAGANA „HUNGER WALL"

Abstract**:** *The paper discusses the concept of otherness in the collection of poems authored by an American poet of Slovak origin, James Ragan. Writing-in-between the borders of two worlds which used to be divided by the Berlin Wall Ragan deconstructs a myriad of other walls that create senseless and utterly absurd borders along political, racial, and social lines. In a subtle collection of poems from Prague, Humenne, and Yang-Na (the Chumash word for Los Angeles) Ragan creates a single narrative whose protagonists include Ragan's Janosik-like father, king Charles IV, a "Cigan" fiddler, Sarka, Alexander Panatages, and a dozen of other characters from Czech, Slovak, and American (hi)story. They ramble along the Hunger Wall in Prague, in the narrow streets of Hradcany, across the Slovak woods enjoying "zivanska" and through the poverty-driven area of Watts in LA. By employing these diverse settings into his poetic narrative, Ragan translates his individual sensibility into a national and universal awareness of the border and otherness. Thus, the image of the wedding and divorce in Ragan's family becomes a metaphor of the Czech and Slovak separation or his grandfather's bones in Terezin suggest a wall between the world and the poet who doubts "that all things, including stone, began from one single Godly loss of breath." Written in an elaborate, delicately carved, metaphorical language intermingling English with Slovak, Czech, and Spanish "The Hunger Wall" turns out to be a hunger for art that pricks the reader's conscience and deconstructs walls between individuals and cultures.*

Keywords: James Ragan, immigration, border, otherness, American, Slovak, deterritorialization

1 Introduction

Multiple authors (Anzaldúa, Aguirre, Benito, Manzanas, Porter, Giroux, to name just a few) have argued that the major problem of our society is the problem of otherness and othering, frequently associated with the notion of border and borderland. The border has found its material expression in the

wall—an architectural product freely distributed across McLuhan's global village which seems to be enjoying a lot of popularity in recent years. The interpretation of the wall as a dividing line between us and the others or, in Gloria Anzaldua's words, between "*mexicanos del otro lado* and *mexicanos de este lado*" [1, p. 62] is not as straightforward as it might seem. Postcolonial criticism sees border as a much more complex concept which exceeds its geographical understanding. For Gloria Anzaldúa, the border is a cultural, philosophical, and psychological construct which results in a new consciousness—being of a border culture means being "in a constant state of mental nepantilism, an Aztec word meaning torn between ways" [1, p. 78]—similar to Bhabha's notion of hybridity [2]. Nepantilism gradually evolves into *la mestiza*—"a product of the transfer of cultural and spiritual values of one group to another" [1, p. 78]. Anzaldúa's *la frontera*/borderland is sometimes substituted with other absolute or near equivalents, such as "contact zones" (Pratt) [3], "liminal spaces" (Aguirre) [4], or "cultural force fields" (Porter) [5].

As Jesús Benito and Ana María Manzanas argue, "[t]he term 'border' is in itself a 'borderish' concept or hybrid term which implies both a line of division and a line of encounter and dialogue" [6, p. 3]. The border, in other words, invites both positive and negative connotations—it is a locus of refusal and acceptance of what stands "behind" the line. Being of the border (or being a nepantilist) means being both in front of and behind the line at the same time—a position which deconstructs the traditional understanding of the border. In Henry Giroux' opinion, border provides space "for understanding the co-mingling—sometimes clash—of multiple cultures, languages, literacies, histories, sexualities, and identities" [7, p. 2]. The deconstruction of the "walls of otherness" leads to a new historical consciousness which substitutes generally known history for "his story" or the history of the other that "reveals the deconstruction of the border as grand narrative which does not problematize its own legitimacy, and denies the historical and social factors that made it possible. This history talks about a common past in which cultural, linguistic, and racial borders are blurred" [6, p. 7].

The process of deconstruction does not include only the political and social narrative; it also applies to the literary narrative (or rather narratives) authored— in the multicultural milieu of the United States— by African Americans and first, second or third generation immigrants. The authors of these literary works have been, as Carolyn Porter suggests, remapping American literary landscape. Porter believes that "[t]hese emerging fields [of African American, Asian American, etc. literary studies] have begun to undermine the fundamental terms by which American literary history must be comprehended and taught" [5, p. 468]. Multiple contemporary authors of

Arab, Chinese, Indian or Mexican origin have encoded their view of history and borderland into the metaphor of the wall. Among these authors, James Ragan, an American writer of Slovak origin, creates an original poetic view of the border arguing that the walls constructed in former Czechoslovakia and the United States have similar foundations. The author's poetic deconstruction of the walls of otherness offers a unique perspective of the dividing lines that have separated people in his parents' homeland as well as in the United States.

Drawing on postcolonial critical approach, the paper discusses the concept of otherness in James Ragan's collection of poems *The Hunger Wall*. It argues that the issue of otherness is reflected not only in the motifs and themes of his work (which deconstruct the border as a grand American narrative) but also in his language—by employing Czech, Slovak, Native American and Spanish words, Ragan, to use Deleuze and Guattari's term, "deterritorializes" the English original [8]. This "linguistic nepantilism" foregrounds the author's in-betweenness; his awareness of multiple cultures that have affected his personal narrative throughout his life and that cannot be separated from one another with a clear line. The paper first looks at Ragan's deconstruction of walls built along political, racial, and social lines; then, the interpretation focuses on deconstructing linguistic walls through multiple languages that have "invaded" Ragan's English text.

2 Walls along Political, Racial, and Social Lines

James Ragan was born on December 19, 1944 in Duquesne, Pennsylvania, to Slovak parents. Interestingly, Rechcigl's *Encyclopedia of Bohemian and Czech-American Biography* (2016) states that James Ragan was born in Pittsburgh of Czech parents [9] but this is a wrong piece of information for James Ragan himself claims his Slovak parentage. In Dodo Banyak's documentary entitled *Flowers and Roots: James Ragan, Ambassador of the Arts*, Ragan visits his family in Eastern Slovakia together with his daughters and he even speaks (and sings) in Slovak. Ragan's parents left former Czechoslovakia during the Great Depression [10]. Alzo's publication *Slovak Pittsburgh* shows the Ragan Family after their arrival to the United States in 1929; in another picture, it also shows James Ragan as a baby held by his mother [11]. What proves to be significant for James Ragan's writing is the fact that until the age of twelve, he used mostly Slovak, or rather the Saris dialect, to communicate. In an interview with Ian Willoughby, Ragan confessed:

We always spoke only Slovak at home, even until my parents passed away. They spoke broken English but we always spoke Slovak. It was a great gift because from there I learned about five other languages, easier than most. […] I remember even beginning to write in Slovak and then realising that

nobody was there to read it. So I began to learn my English! […] One thing I always say is that there was so much prejudice at the time toward anyone with a foreign language. So I remember being in a lot of fights as a child. Then I began to learn English. [12]

The misunderstanding regarding Ragan's origin might have several foundations: when Ragan's parents left Europe, the Czechs and the Slovaks shared one state; Ragan himself claims "Czech and Slovak heritage" [13]; and for more than twenty years, James Ragan has spent every summer in Prague as a tutor of a professional writing programme. Paradoxically, Ragan does not seem to be well-known in Slovakia in spite of the fact that he has visited it almost every year in the last two decades and he even has had several readings in Slovak libraries (in Bratislava, Nitra, Trnava, etc.) [14]. Though he may not be well-known in his parents' homeland (probably due to a very small number of poems that have been translated into Slovak), he is a respected poet and playwright in America where he is also involved in the film-making industry. He has authored eight collections of poetry and his works have been included in more than thirty anthologies with such names as Robert Bly, Naomi Shihab Nye or Maxine Hong Kingston [15]. He has received several honors, including Gertrude Claytor Award, Medal of Merit for Poetry from Ohio University, Telly Award (Poet's Corner, BHTV) [16], Fulbright Professorships, two Honorary Doctorates, the Emerson Poetry Prize, and eight Pushcart Prize nominations [17]. For years he has been active "on the campus" guiding young people on creative writing driven by the "desire to improve the level of language among a new generation of writers" [18, p. 28.]. In 1985, he was invited to the international poetry festival in Moscow together with Robert Bly, Bob Dylan, and Seamus Heaney [10]. The event, in which the poets from behind the Iron Curtain recited their poetry for the readers of the Eastern Bloc was one of the first indications of the changes to come.

This paper focuses on Ragan's 1995 collection, *The Hunger Wall* which negotiates "the walls of otherness" in the context of the political, racial, and social upheavals of the 1990s. Ragan's poetic narrative consists of four major parts, each one confined to a specific geographical location. The first, *The Hunger Wall*, takes place in Prague (Bohemia). It is followed by *The Separation* placed in Humenné (Slovakia). The third and the forth parts take the reader to the United States—specifically to Yang-Na (a Chumash word for Los Angeles) and to Tajuta, the Watts suburb of the city. The whole collection was published in 1995 but it commemorates the events from 1992—when the author witnessed the erection of several walls both in former Czechoslovakia and in the United States. Firstly, in 1992 an invisible wall split Czechoslovakia into two distinct states. In the same year Los Angeles, James Ragan's home, struggled with multiple clashes between

various racial and social groups. These walls along political, racial, social, and cultural lines are tackled with in Ragan's poetic narrative.
The Hunger Wall located on Petřín Hill in Prague gives its name to the whole collection of poems. Its introductory poem of the same name brings the reader to the Hunger Wall in Prague—the construction of which was initiated by King Charles IV who asked the poor to build a wall so as to feed them in return for their work:

I don't want the poor to endure me, she says
King Charles said to those he paid, as he watched
their faces, building borders, hunger for a wall,
as she faced the smoldering Vltava, watching hunger well.
[19, p. 13]

This is the only wall in the collection which brings two sides—in this case the rich and the poor—together. The purpose of all other walls that appear in the book is to separate, to split, or to bring apart. These walls are the points of political, racial, and social encounters—the spots of conflict—while the "original" Hunger Wall does not foreground the binary oppositions between "us" and "the others"; it serves as a bridge that brings the two sides together.

The Prague part of the collection also addresses the question of the wall between humanity and brutality, especially in case of the poet's allusions to Terezín, which was turned into a concentration camp during the Second World War. Walking between the walls of the fortress, the poet is moved "to doubt in a changing world,/that all things, including stone, began/from one single Godly loss of breath" [19, p. 31]. Several poems in the Czech and the Slovak part of the collection revolve around August 1968. The poem entitled "Exclusive Photo with a Pretty Snake" is set in August when "along the tanks' slow crawl/ swallows, high above the bald monk's hood,/leap the Charles Bridge to St. Francis/like phantoms out of animation" [19, p. 23]. At this scene,

"A Prague teen panders souvenirs of Stalin.
Opposite his slate chalk, *A Snake for Holding*
a python girdles down the huckster's craw,
its fang excised to part the cusp and jaws.
[19, p. 23]

The alliterative repetition of the same consonant in the words "Stalin" and "Snake" (both capitalized) and the repeating assonance of the vowels "a" and "i" in the words "St**a**l**i**n" and "Sn**a**ke for Hold**i**ng" foregrounds the parallel between these two expressions. In other words, in the given context, "Stalin" and "Snake for Holding" are in the tenor-vehicle relationship. None of the sightseeing tourists wants to pet the snake, they

rather move away while St. Francis, the patron of animals, shows no tenderness either:

St. Francis is not moved. He has tours to feed
as well as reputation. A snake has myths to keep,
and when it hisses, hardly a truth to bear repeating.
[19, p. 23]

The identification of Stalin with the snake becomes obvious in the last three lines; the snake (Stalin) is not the holder of truth but of false myths—like the myth of "protecting" Czechoslovakia in the August of 1968. This poem is followed by a lyric entitled "Obscurity"—dedicated to "Jan Zajic (1950 – 1969), the second human torch to protest 1968 Soviet invasion to Prague" [19, p. 24]—in which the political wall between the former Czechoslovakia and the Soviet Union becomes even more apparent. Though except for the dedication, his name is not mentioned throughout the text, the name of Jan Zajic is hinted at implicitly as the person who followed Palach:

He must have known. There ring the bells
he must have known were saved at Týn
for Palach, for the first to run; the pact
to torch imagination remembers only one,
no matter what the name, what the home.
[19, p. 24]

The paradox encoded in the fourth line above is that the whole poem suggests a completely opposite meaning—by writing about the second human torch, James Ragan "torches" the imagination of the reader who is prompted to remember the second and perhaps many more victims. Thus, the very last line of the poem, which stands separately from all other stanzas shows poetry as a struggle against forgetting: "There goes a noun, unpronounced, into obscurity" [19, p. 25]. The irony of the verse is that through the verbal act of pronouncing (or writing), "a noun" is saved from going into obscurity while through poetic repeating, "a noun" becomes "the noun" and it is remembered.

The Humenné (Slovakia) part of the collection negotiates the political wall that split the former Czechoslovakia into two distinct states. In the introductory poem entitled "The Separation" the poet mourns the event which earned Slovakia its independence at the cost of its economic stability and political certainty, eventually creating a social wall between the two states:

No one is seeding on the flats;
the path stopped growing,
the farmer whispers, beating the wheat
mold down with his hat.

Marriages are less, the walking

down to mere waves
from the rise of the hill.
We lost the road to the village,

we lost the will,
the words, the language
of a common dance. The mind
pulls only a single thread.
[19, p. 35]

The poems from Slovakia often connect the personal with the collective and the political. Thus, the image of the poet's mother sending bundles of clothes from Pittsburgh to her poor family in Slovakia reflects the Slovak immigrant experience in the United States while the image of a huckster in Humenne who feeds people by selling rotten fruit to them becomes a symbol of the 1968 "saving invasion" of the Soviet army:

He plays the martyr, liberator,
the huckster out of season,
dropping apple cores
where now the children lie,
[…]
remembering at the cusp of spring,
how bodies back at Wencelsas
rotted red beneath the statue's sword.
[19, p. 59]

The last line of the poem adds a satiric connotation to the words "martyr" and "liberator" above. Thus after the spring (or the Prague Spring) which was violently stopped at the excuse of liberation, Humenne—which embodies the Slovak part of the country—was left behind a wall of poverty.

The Los Angeles parts of the collection tackle both racial and social walls constructed between different minority groups living in the city and the rich, mostly white, population. The poem entitled "Olvera Street" commemorates the infamous attack on Chinese immigrants in 1871 when "[t]he whole city/was in looting for the rancher stilled/by the scrawl of a tong's cross fire" [19, p. 67]. The brutality of the attack is portrayed through a man who "feeds the police baton his face" and "prays/for conviction, to be as hollow as a ghost,/invisible, for the good of the race" [19, p. 67]. The events of the 1871 are likened to the racial riots of 1992. In "A Drive-by on Saeegu" (*saeegu* is a Korean word for the event) the poet mourns the death of a girl who died during the incident. "Dog in the Storm Drain at Florence and Normandie" follows a dog tortured by other dogs for no specific reason. The setting at the crossroad of the two streets, Florence and Normandie alludes to the LA 1992 riots again, when a white truck driver was pulled out of his car at this crossroad and severely beaten by a group of black men. In

the poem, the world of humans is transformed to an animal world which follows the-fittest-survive criteria:

The light changes. Red cools to green
and the dogs, bullying the headlights, stake the curb
toward home, obsessed as with history
not with chasing sounds but with territory,
what community the street pretends.
[19, p. 85]

In the riots, the people of LA turned into animals that guard their territorial borderlines following what Jack London calls "the law of the club."

The walls between the rich and the poor which have been adopted by the US legal system are attacked in "Hit and Run at the Pantages" which opens with an allusion to F. S. Fitzgerald's masterpiece, *The Great Gatsby*: "They smash things up and retreat back into their money…leaving others to clean up their mess" [19, p. 71]. The poem reflects two scandals related to an American theatre baron Alexander Pantages and his wife who seem to have a lot in common with Fitzgerald's Daisy and Tom Buchanan. Like Daisy who killed Myrtle Wilson while driving Gatsby's car, Pantages' wife killed a man in a car accident. The parallel between the two women is apparent in the first stanza of the poem which alludes to the setting of Fitzgerald's narrative:

On Hill Street, where once the ash tree
grew like wheat in the valley of ashes,
she heard the rattle of potholes end
the recital of bones beneath the chrome
and hood
[19, p. 71]

The Valley of Ashes in *The Great Gatsby* is precisely the spot of Daisy's accident. The potholes ending "the recital of bones" personify the act of hitting the man with the car. Like Daisy, who escaped without any hurt, Mrs Pantages was just granted a 10-year probation. Similarly, Alexander Pantages, like Tom Buchanan, uses money to eliminate problems. In the infamous rape trial, he hired a well-known lawyer for a lot of money and was acquitted. In the poem entitled "Rape" Ragan gives the speaker's voice to the lawyer defending Pantages who puts the blame on a young actress, the victim of the rape:

And isn't love a *tour de force* to power,
says the lawyer of her husband's lust
for ingenues? Oh, the tearing of her blouse
an actor's ruse, a role he merely played
and won. [19, p. 72]

The poem ends with a simple statement "The law has spoken" [19, p. 72] which stands in sharp contrast with the elaborate rhetorical questions and

sentences in the preceding lines. The simplicity of the final assertion adds a satiric tone to the whole text as it is not the law that has spoken but the lawyer who twisted the law for money.
These political, racial, and social walls blur the lines between the United States and former Czechoslovakia. The poet's negotiation of the lines that divide people in these two (at present three) countries points to several commonalities shared by the two worlds formerly divided with the Iron Curtain. James Ragan, plays the role of a "border poet" who is able to look at a particular side "from behind the wall." This distinctive view of the events that accompanied the post-Berlin Wall history is elaborated through Ragan's "border language" which blurs the walls between English, Slovak, Czech and Spanish.

3 Walls along Linguistic Lines

In their discussion of minor literature, Deleuze and Guattari assume that its language is affected by the factor of deterritorialization. However, the affected language is not the minor language: "A minor literature doesn't come from a minor language; it is rather that which a minority constructs within a major language" [8, p. 16]. This deterritorializtion might have several forms: infusing the major (English) language with foreign words and phrases, subjecting grammatically correct syntax to foreign grammatical and syntactic rules, including minor language calques in the text, etc. This blurring of linguistic borders is linked to the other borders we have discussed so far and it does not escape literature: "The concept of borderlands, like the writing in the contact zones, implies a vision of literature which clashes with the notion of writing as discrete, coherently structural, monolingual edifice" [6, p. 15]. In other words, works labelled as Asian American, African American or Chicano literature are often written in English affected by a high degree of exotisation. By using foreign language registers in the English text, the authors of these works try to translate themselves and their origin to the dominant culture. Frequently, this process of cultural translation has political undertones. In case of James Ragan, the deterritorialization is performed by infusing the English text with Czech, Slovak, Spanish, and Native American lexis. The exotic words mostly refer to cultural specifics related to geography, history, mythology, and cultural traditions. Ragan explains most (but not all) of them at the end of his book.

The geographical cultural specifics include names of towns and cities as well as sights such as "the *Hrad*" [p. 14], "Kutná hora" [p. 18], "Havelska

Street" [p. 20], "the catacombs of Staré Mesto" [p. 24], "The Stone Steps to Hradčany" [p. 29], "Terezín" [p. 31], "Humenne" [p. 57], "a high ridge in the Tatras" [p. 56], "the Warhol slopes of Medzilaborce" [p. 56], "Yang-Na" [p. 61] (a Native American settlement in what is now Los Angeles), "Tajuta" [p. 79] (the original name for what is now Watts, Los Angeles). In addition, Ragan fills his poetic narrative with historical personalities related to Czech, Slovak, and American history. Thus the reader is asked to:

Imagine Havel with the sword of Bruncvik
stretching arms and legs
on the steps from Melantrich
to climb the Goldmaker's Alley,
the ghost of Rudolf on his back.
[p. 14]

The characters residing in Ragan's narrative are not just kings, presidents and politicians. In "Crossing the Charles Bridge" Kafka is sleeping "in the carrels of the Clementinum/or sipping absinthe with Apollinaire,/or Seifert on the tram to Slavie" [p. 14]. The poems revolving about the walls between freedom and oppression of the communist regime include Stalin [p. 23, p. 54], Jan Zajic and Jan Palach [p. 24], or Alexander Dubček [p. 56]. In one of the "Czech" poems, the legendary Šárka "beneath an August moon" comes and "claims her tree at Wenceslas/with pride in breasts she's come with age to bare" [p. 21]. In another poem, Ragan's father rises "tall as Janosik, full of heart" [p. 49]. Sometimes, the poem's protagonist is not generally known, such as Pietro the Fiddler who "strums the *czardas*" [p. 43] for the people around:

… "Cigan," they call
across the combed sod floor of the parlor
where he dances the *doma*, strumming
beneath their vows the soft wood bark
of a birch, little more than a sapling.
[p. 43]

The last group of foreign words includes names of different cultural traditions and common nouns which might not be known to an American reader. In the poem entitled "Zivanska" the poet and his father go to the woods for a traditional woodman's gathering, often associated with the name of Janosik:

And out into the green night and salt arbors
of the brook we followed the king of bandits

upslope through the branched spires and thickets
into woods where only mold and roses thorned.
[p. 49]

In the poem, through the image of following the king of bandits (or Janosik), Ragan blurs the present with the past and translates the Slovak cultural tradition that he knew from his childhood to an English speaking world. To compare, in "The Wedding" there is "a pine barrel rolling / underground, perhaps the *borovitsa*" [p. 44]—the name of a traditional Slovak drink—during "the last call's *redovy tanec*" [p. 44]—a typical Slovak wedding dance. In addition to Czech and Slovak words, Ragan sometimes uses Russian cultural specifics as an exoticising element in the poems discussing Russian communist regime. Thus, when talking about Stalin, the poet contemplates:

I had never seen the cossack kicking
the *batushka* round the bathroom floor
with garlands skeined of hanging rope
and hemlock in their cups.
[p. 55]

Cossacks (or Kazaks) were people inhabiting certain areas of Russia and the Ukraine who often received privileges from Russians as a return for their services. The word *batushka* denotes father, priest or an old friend but it was also used to refer to Stalin. In addition to Slavic languages, the text also contains Spanish words. In "Tar" *zanjas* refer to water ditches but also to the original aqueduct that brought water to the Pueblo settlement in LA; the Spanish word *brea* refers to La Brea Tar Pits in California:

on the wheels of the *zanjas*,
are steaming from the weirs
of *brea*, bubbling back.
[p. 83]

The deterritorializing element in Ragan's book has the effect of an exoticising translation which complicates the process of reading the English text. To fully interpret the text, the reader is expected to have some background knowledge of the multitude of allusions and other intertextual links that Ragan employs in his hybrid narrative. Nevertheless, Ragan's exoticising translation should be viewed as an effective aesthetic strategy that reinforces the author's negotiation of walls which are losing their sense in Bhabha's Third Space of Enunciation where the identity can only be formed in its contact with difference. In other words, the deterritorialisation is not an obstacle posed in front of the reader; it is a means of reinforcing the author's portrayal of walls—architectural, political, racial, social, linguistic constructs which prevent people from understanding their identity. To quote Benito and Manzanas,

Hybridity, then, undergoes the logic of the border, the urge to encapsulate and redefine and make the wall or the barbed wire which separates the different conceptions of literature. Dismantling the wall/border from this perspective equals doing away with the notion of identity, be it personal, national, cultural, or literary as finished entities…" [6, p. 17].

A culture cannot be encapsulated behind a wall as something stable, static and constant in the same way as an identity cannot be confined within strict defining lines. To paraphrrase Werner Sollors [20], identity is guided both by descent and consent relations that are always on the move—a kind of movement which is not compatible with walls, borders, boundaries, limits or whatever one calls them.

4 Conclusion: Deconstructing Walls of Otherness

Throughout his poetic journey, James Ragan visits a multitude of walls erected in the afterglow of the toppling of the Berlin Wall. Remembering the invisible wall built in the aftermath of August 1968, Ragan contemplates the construction of a new wall that split Czechoslovakia into two distinct states just three years after the fall of the Iron Curtain. Rambling through the streets of Prague and in Slovak villages, the poet questions the walls between brutality and humanity, between the rich and the poor, and between the present and the past. In the "American" poems, he wanders in the streets of LA and mourns the walls built along racial, political, and social lines which result in absurd and senseless clashes and conflicts. At the end of his voyage, the poet arrives at "Purgatorio"—an allusion to the second part of Dante's *Divine Comedy* which follows *Inferno* and precedes *Paradiso*. In "Purgatorio" he walks in Tajuta, the Mudtown, and the Watts watching the city swallowed by flames which symbolize the violent clashes of the 1990s. Dante's climbing of Mount Purgatory is replaced with an image of a condor that cannot be stopped by walls. Flying above the fire "and whining his tail from the flames/[he] swiftly lifts/the furled olive leaf and flutters up/his feathers thrashing/past the burning barks of cottonwood/and hummocks, blazing/toward the blessed sun" [p. 99]. Various cultures interpret olive tree as a symbol of friendship, peace, understanding, stability, or health. In the Bible, the dove brings Noah an olive branch to let him know that the waters have receded from the earth.

In Ragan's poem, the dove is replaced with an image of condor that takes the olive leaf from the burning earth. Condors are generally interpreted as the symbols of the sun, illumination and spirituality. In the given context, the condor with an olive leaf might be interpreted as the poet with his art that deconstructs walls of otherness and brings a message of concord and reconciliation. Ragan's delicately crafted metaphorical language which interlinks the Czechoslovak, (Native, Chinese, Korean) American, and Mexican imagery and linguistic registers is a poetic translation of the

postcolonial concept of borderlands that defy the construction of walls—no matter if they are made of wood, bricks, concrete or barbed wire. These borderlands are inhabited by mestizas, nepantilists and Third Space citizens whose identities are never monolithic and constant and whose lives are not compatible with walls. Thus, Ragan's work evokes the voice of another American poet, Robert Frost, who once observed:

Something there is that doesn't love a wall,
That sends the frozen-ground-swell under it,
And spills the upper boulders in the sun;
And makes gaps even two can pass abreast. [21, p. 33]

Résumé

Článok rozoberá problematiku inakosti v knihe *The Hunger Wall* od amerického básnika slovenského pôvodu, Jamesa Ragana. Predkladané dielo interpretuje prostredníctvom postkoloniálneho literárno-kritického prístupu. Zameriava sa pritom na postkoloniálne vnímanie hranice (špan. *la frontera*, ang. *border*), ktorú v Raganovej zbierke básní symbolizuje múr, resp. stena. Interpretácia diela je založená na teoretických východiskách viacerých autorov a literárnych kritikov (Anzaldúa, Aguirre, Benito, Manzanas, Porter, Giroux). Spoločným menovateľom v ich diele je to, že hranicu nevnímajú ako deliacu čiaru medzi „nami" (*us*) a „tými druhými" (*the others*), ale ako miesto kontaktu, ktoré jedincovi pomáha spoznať, kým je. Inými slovami, inakosť je v ich ponímaní chápaná ako prostriedok odhaľovania vlastnej identity. Uvedení autori pracujú s pojmom „hraničná zóna" (*borderland*), resp. „kontaktná zóna" (*contact zone*). Jedincov, čo v nich žijú, často charakterizuje hybridita – termín, ktorý v postkoloniálnej kritike rozvinul Homi Bhabha. V literárnom kontexte Spojených štátov to môžu byť americkí autori arabského, čínskeho, mexického, a pod. pôvodu. Hybridita sa v ich dielach prejavuje na tematickej i jazykovej úrovni. Takýmto autorom je aj James Ragan, pochádzajúci z rodiny slovenských imigrantov, ktorí prišli do Spojených štátov počas Veľkej hospodárskej krízy.
James Ragan sa narodil v roku 1944 v meste Duquesne, v Pensylvánii. Aj keď píše po anglicky, jeho materinským jazykom je slovenčina, konkrétne šarišský dialekt. Ragan je autorom niekoľkých zbierok básní a divadelných hier, dokonca sa v Hollywoode podieľal na príprave viacerých úspešných filmov. Za svoju tvorbu získal množstvo ocenení, spomeňme napríklad Gertrude Claytor Award, Medal of Merit for Poetry, Telly Award, štipendiá nadácie Fulbright, the Emerson Poetry Prize a osem nominácií na cenu Pushcart Prize. V roku 1985 bol jedným zo štyroch básnikov anglofónneho sveta, ktorí boli pozvaní na medzinárodný festival poézie do Moskvy, kde spolu s Raganom recitoval svoje básne aj Robert Bly, Bob Dylan a Seamus

Heaney. James Ragan už vyše dvadsať rokov trávi každé leto v Prahe, kde pôsobí ako hosťujúci profesor na Karlovej univerzite.

Zbierka *The Hunger Wall* vyšla v roku 1995, pripomína však udalosti z roku 1992 – rozdelenie Československa a Los Angeles, kde v tomto roku vypukli rasovo a sociálne motivované nepokoje. Ústredným motívom celej zbierky je múr oddeľujúci jedincov od inakosti. Kniha je pomenovaná podľa múru, ktorý dal počas veľkého hladomoru postaviť na pražskom Petříne Karol IV. Podľa jednej legendy bola motívom postavenia múru snaha kráľa pomôcť chudobným. Pri jej budovaní tam totiž našlo obživu množstvo ľudí. Pražská „Hladová zeď" je jediným múrom v zbierke, čo spája; všetky ostatné rozdeľujú. Kniha pozostáva zo štyroch častí, pričom každá z nich je geograficky limitovaná – prvá sa odohráva v Prahe, druhá v Humennom, tretia a štvrtá v Los Angeles. V prvých dvoch častiach sa básnik venuje múru medzi diktatúrou a slobodným svetom, ktorý zastavil pozitívny vývoj Československa počas Pražskej jari. Napriek tomu, že Berlínsky múr nakoniec padol, objavil sa nový múr, čo rozdelil bývalé Československo na dva rôzne štáty. V básňach z Los Angeles Ragan interpretuje múry, ktoré rozdeľujú rôzne rasové skupiny a sociálne vrstvy v americkej spoločnosti. V roku 1992 tieto múry prerástli do krvavých konfliktov s množstvom obetí. Raganov pohľad na múry rozdeľujúce československú i americkú spoločnosť je umelecky prepracovaný a svojím spôsobom jedinečný. Autorova „hybridita" sa prejavuje aj v jazyku. Anglický text obsahuje množstvo zväčša českých, slovenských a španielskych slov, najmä kultúrnych špecifík (napr. Hrad, Šárka, Jánošík, Medzilaborce, redový tanec, zanjas, brea a pod.), prostredníctvom ktorých autor zintenzívňuje tematickú stránku zbierky.

Kniha *The Hunger Wall*, napísaná len pár rokov po páde Berlínskeho múru a Železnej opony, je výnimočným poetickým pohľadom na globalizovaný svet, ktorý skôr či neskôr bude musieť začať vnímať inakosť ako prostriedok poznávania vlastnej identity.

Bibliography

[1] ANZALDÚA, G. 1987. *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza*. San Francisco : Aunt Lute Books, 1987. 203 p.

[2] BHABHA, H. K. 1994. *The Location of Culture*. New York : Routledge, 1994. 285 p. ISBN 0-415-01635-5.

[3] PRATT, M. L. 1992. *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*. New York : Routledge, 1992. 257 p. ISBN 0-203-16309-5.

[4] AGUIRRE, M. 2006. Liminal Terror: The Poetics of Gothic Space. In *The Dynamics of the Threshold: Essays on Liminal Negotiations*. Madrid : Gateaway Press, 2006. Pp. 13-38. ISBN 978-8-4931-8433-9.

[5] PORTER, C. 1994. What We Know That We Don't Know: Remapping American Literary Studies. In *American Literary History*. 6 (3). pp. 467 – 526. ISSN 0896-7148.

[6] BENITO, J., MANZANAS, A. M. Border(lands) and Border Writing: Introductory Essay. In *Literature and Ethnicity in the Cultural Borderlands*. Amsterdam : Rodopi, 2002. Pp. 1 – 22. ISBN 90-420-1509-8.

[7] GIROUX, H. A. 2005. *Border Crossings: Cultural Workers and the Politics of Education*. New York : Routledge, 2005. 263 p. ISBN 0-415-95148-8.

[8] DELEUZE, G., GUATTARI, F. 1986. *Kafka: Toward a Minor Literature*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1986. 104 p. ISBN 0-8166-1514-4.

[9] RECHCIGL, M. 2016. *Encyclopedia of Bohemian and Czech-American Biography, Vol. II*. Bloomington : AutorHouse, 2016. 1188 p. ISBN 978-1-5246-2069-1.

[10] *Flowers and Roots: James Ragan, Ambassador of the Arts* [documentary]. Directed by Dodo Banyák. Slovakia, Arina Film production, 2013. In digital form available at YouTube at https://www.youtube.com/watch?v=zceRxhcEFwY.

[11] ALZO, L. A. 2006. *Slovak Pittsburgh*. Charleston : Arcadia Publishing, 2006. 127 p. ISBN 0-7385-4908-8.

[12] WILLOUGHBY, I. 2015. James Ragan – the "Czechoslovak" US poet who spends every summer at Václav Havel's old flat. In *Czech Radio (Radio Praha in English)* [online], July 13, 2015 [cit. 2018-09-21]. Available at: https://www.radio.cz/en/section/one-on-one/james-ragan-the-czechoslovak-us-poet-who-spends-every-summer-at-vaclav-havels-old-flat.

[13] JOHNSTON, R. 2013. A poet reflects on the 45 years since the '68 invasion. In *Prague Post* [online], September 25, 2013 [cit. 2018-09-21]. Available at: https://www.praguepost.com/tempo/17131-a-poet-reflects-on-the-45-years-since-the-68-invasion.html.

[14] ŠOLIĆ, M. 2002. Slovak-American poet returns for first reading. In *The Slovak Spectator* [online], May 27, 2002 [cit. 2018-09-21]. Available at: https://spectator.sme.sk/c/20015770/slovak-american-poet-returns-for-first-reading.html.

[15] WOLPÉ, S. 2013. *Breaking the Jaws of Silence: Sixty American Poets Speak to the World.* Fayetteville : University of Arkansas Press, 2013. 154 p. ISBN 978-1557286291.

[16] SLEEMAN, E. 2003. *International Who's Who in Poetry 2004*. London: Taylor & Francis, 2003. 536 p. ISBN 978-1-8574-3178-0.

[17] TUCKER, C. 1995. The Hunger Wall. In *USC News* [online], December 4, 1995 [cit. 2018-09-21]. Available at: https://news.usc.edu/16611/The-hunger-wall/.

[18] SIEGEL, B. 1989. Introduction: Poets, Novelists, and Professors—A Bittersweet Mix. In *The American Writer and the University*. Cranbury : Associated University Presses, 1989. Pp. 9-38. ISBN 978-0-8741-3336-3.

[19] RAGAN, J. 2005. *The Hunger Wall/Hladová zeď*. Praha : Evropský literární klub, 2005. 206 p. ISBN 80-86316-56-4.

[20] SOLLORS, W. *Beyond Ethnicity: Consent and Descent in American Culture*. New York: Oxford University Press, 1986. 320 p. ISBN 978-0-1980-2072-1.

[21] FROST, R. 1979. *The Poetry of Robert Frost*. New York : St. Martin's Griffin, 1979. 607 p. ISBN 978-0-8050-6986-0.

The paper was written within the project VEGA 1/0799/18 *Národné literatúry v epoche globalizácie* (vznik a vývin americko-slovenskej literárnej a kultúrnej identity).

Ľubica Pliešovská

Univerzita Mateja Bela

INAKOSŤ AKO DÔSLEDOK NENAPLNENÉHO (AFRO)AMERICKÉHO SNA V OBDOBÍ VEĽKEJ MIGRÁCIE /

OTHERNESS AS A RESULT OF UNFULFILLED (AFRICAN)AMERICAN DREAM IN THE TIMES OF GREAT MIGRATION

Abstract: *The paper analyzes new ways of perceiving and representing otherness in Ayana Mathis' novel The Twelve Tribes of Hattie (2012). The fictionalized memoir is rooted in the author's interviews with people, whose families had been a part of Great Migration of African Americans in the 20th century. Mathis uses the story of one family as a framework for reflecting upon otherness expressed in various destructive strategies people take in attempt to cope with painful consequences of an unfulfilled (African) American dream.*

Kľúčové slová: americký sen, Veľká migrácia, inakosť, Ayana Mathis

1 Americký sen: kto sníval ?

Chápanie a zobrazovanie amerického sna nepochybne patrí k jednej z kľúčových tém v americkej literatúre – je jedným z koreňov, z ktorých vyrastá a ktoré ju živia. V zozname prác, ktoré sa zapísali do pomyselného „zlatého fondu" americkej literatúry, by bolo zrejme náročnejšie hľadať také, ktoré myšlienku a stvárnenie amerického sna aspoň okrajovo nereflektujú, ako tie, v ktorých je americký sen v nejakom ohľade prítomný. Ako sa písali dejiny Spojených štátov amerických, sen o osobnej slobode a neobmedzených materiálnych možnostiach snívali prví kolonisti, ktorí osídľovali východné pobrežie Severnej Ameriky, snívali Puritáni na úteku, drobní farmári, predstavitelia rôznych rás a konfesií, dobrodruhovia, utečenci pred vojnami 20. storočia – snívali robotníci, umelci i intelektuáli.
Jednou z najznámejších definícií amerického sna je definícia Jamesa Truslowa Adamsa z roku 1931, ktorému sa pripisuje autorstvo samotného pojmu „americký sen". Vo svojom diele *The Epic of America* napísal: „Americký sen je sen o krajine, kde by mal mať každý nárok na bohatší a plnší život. Každý by mal mať rovnaké príležitosti v závislosti od svojich schopností a úspechov. [...] Nie je to iba sen o motorových vozidlách a vysokých mzdách; je to sen o spoločenskom poriadku, v ktorom bude môcť každý muž a každá žena dosiahnuť najvyššie postavenie, akého je

schopný a získa uznanie od iných na základe toho, kým je, bez ohľadu na náhodné okolnosti narodenia či postavenia. “ (s. 404, preklad ĽP)

Ako upozorňuje americký prozaik a kritik Christopher Bollen, v minulosti boli v zobrazovaní života v Amerike (s výnimkou niekoľkých maliarskych škôl) oveľa optimistickejší americkí maliari ako americkí spisovatelia. Vizuálne umenie si podľa neho umývalo ruky nad zobrazovaním nepríjemných právd o živote v chudobe veľkomiest a skôr sa zameriavalo na oslavu krás americkej prírody. [1] Spisovatelia boli k vykresľovaniu amerického života vždy kritickejší – mnohé ikonické diela o americkom sne sú majstrovským zobrazením každodenných zápasov obyčajných ľudí o dôstojný život naprieč rasami a spoločenskými skupinami, pričom svoj zápas zväčša prehrávajú. Zoznam diel, v ktorom k naplneniu amerického sna nedochádza a sú obžalobou spoločenského systému a materialistického spôsobu života, je oveľa dlhší ako ten, v ktorom k naplneniu sna dochádza. Zdá sa, že tento pomer nie je ovplyvnený etnickou príslušnosťou autorov. Nespokojní sú bieli protestanti (William Bradford: *Of Plymouth Plantation*, zápisky z rokov 1630-1651; Francis Scott Fitzgerald: *The Great* Gatsby, 1925; William Faulkner: *The Sound and the Fury*, 1929; John Steinbeck: *Of Mice and Men*, 1937; Edward Albee: *The American Dream*, 1961 a i.), nespokojní sú i predstavitelia menšín (v afroamerickej literatúre Ralph Ellison: *The Invisible Man*, 1952; Lorraine Hansberry: *A Raisin in the Sun*, 1959, v židovskoamerickej literatúre Saul Bellow: *The Adventure of Augie March*, 1953; Philip Roth: *American Pastoral*, 1997, v ázijskoamerickej literatúre Gish Jen: *Typical American*, 1998 a i.) Napriek všetkým beletrizovaným sklamaniam však v histórii americkej literatúry nájdeme aj hlasy, ktoré Amerike vďačia za možnosť sebarealizácie (Benjamin Franklin: *The Autobiography of Benajmin Franklin*, 1791), či možnosť vymaniť sa zo začarovaného kruhu chudoby a s ňou spojených závislostí, násilia, obmedzeného prístupu ku vzdelaniu a pod. (J. D. Vance: *Hillbilly Elegy*, 2016).

2 Migrácia ako prostriedok k naplneniu (amerického) sna

Neodmysliteľnou súčasťou konceptu amerického sna je migrácia. Podľa Gregoryho (2012) je migrácia jednou z hybných síl histórie. “Keď sa ľudia hromadne sťahujú, nedochádza len k zmene ich životov – menia sa aj miesta, ktoré opúšťajú a miesta, kam prichádzajú. Zaoceánske a cezhraničné migrácie neprestajne menia tvár Spojených štátov amerických. Vnútorné migrácie sú takmer rovnako dôležité." [2]
O migrácii možno uvažovať z rôznych uhlov pohľadu – geografického, sociologického, politického, kultúrneho a pod. V prípade románu, ktorý je predmetom nášho skúmania, budeme hovoriť o vnútornej migrácii (t. j.

v rámci jednej krajiny), konkrétne Veľkej migrácii Afroameričanov v priebehu celého 20. storočia.

2.1 Veľká migrácia

Veľká migrácia je označenie pre migráciu Američanov (bielych aj Afroameričanov) v 20. storočí z rurálnych oblastí na juhu Spojených štátov do veľkomiest na severe a západe krajiny. Gregory (2005) pri ozrejmovaní súvislostí Veľkej migrácie uprednostňuje pojem „južanská diaspora", pretože podľa neho viac vystihuje dynamizmus skúmaného fenoménu – diaspory fungujú na princípe pohybu a moci. V roku 1910 tvorili Afroameričania vyše polovicu populácie štátov Severná Karolína a Mississippi a vyše 40% populácie štátov Georgia, Alabama a Louisiana. V priebehu šesťdesiatich rokov sa ich počet podstatne znížil. Kým v roku 1910 žilo mimo južanských štátov len okolo 740 000 Afroameričanov, do konca obdobia migrácie (rok 1970) sa ich počet zvýšil na 10,6 miliónov. (Gregory, 2005)

Exodus afroamerického obyvateľstva podmienilo viacero faktorov, najmä zlé hospodárske podmienky na juhu a neutíchajúca rasová neznášanlivosť podporovaná uplatňovaním tzv. "Jim Crow" zákonov. Po vypuknutí 1. svetovej vojny vytvoril vojnový priemysel v Spojených štátoch 3 milióny nových pracovných miest. Keďže počet imigrantov klesol z 1,2 milióna v roku 1914 na 110 000 v roku 1918, vzrástol dopyt po domácej pracovnej sile. (Gregory, 2005) Noviny prinášali správy o dobre platenej práci na severe krajiny. Afroameričania po prvýkrát v histórii začali byť riadne platenou pracovnou silou.

Aj keď na severe žili Afroameričania po presťahovaní z juhu v lepších ekonomických podmienkach, úplne sa rasovým predsudkom nevyhli. Bývali v segregovaných getách, pracovali v zlých podmienkach a mestský život im priniesol nové nepoznané prekážky a problémy. Postupne si však v majoritnej americkej spoločnosti začali budovať silnejšiu pozíciu, dokázali si poradiť s ekonomickými, politickými a spoločenskými výzvami a položili základy novej mestskej afroamerickej kultúry.

V 30. rokoch 20. storočia sa počas ekonomickej krízy migračná vlna oslabila, ale v období pred 2. svetovou vojnou odliv Afroameričanov znovu zosilnel. Koniec migrácie sa datuje do roku 1970.

2.2 Migrantská literatúra

Pohyb a migrácia, ktoré sú vyjadrením istého ľudského nepokoja a formovania nových „mobilných" identít, nesporne nachádzajú svoje miesto aj v literárnej produkcii. Skúsenosti migrantov, či už tých, ktorí z rôznych dôvodov opustili vlastnú krajinu a presťahovali sa do inej, alebo tých, ktorí sa presťahovali v rámci vlastnej krajiny, autenticky popisuje

migrantská literatúra. V najširšom zmysle slova ju môžeme zadefinovať ako literatúru o migrantoch alebo literatúru, ktorej autormi sú migranti.
Na migrantskú literatúru sa dá nazerať z rôznych uhlov pohľadu – najčastejšou optikou je koncept premiestnenia, obraz prijímajú-cich/hosťujúcich spoločenstiev, hybridita a teória bilingvizmu.
Frank (in Moslun, 2010) popisuje niekoľko špecifických čŕt migrantskej literatúry. Tematicky je ukotvená v otázkach osobnej identity, kultúrnej identity, národnej identity a v globalizačných procesoch. Postavy v migrantskej literatúre vnímajú migráciu rôznymi spôsobmi – od jej prežívania ako deštruktívnej a bolestivej skúsenosti (napr. ako dôsledku skúsenosti s rasovými predsudkami a prejavmi nepriateľstva), až po jej vnímanie ako produktívnej, fascinujúcej a príťažlivej skúsenosti. Z pohľadu jazykového štýlu migrantská literatúra vytvára úplne nový intratextuálny svet. Ďalšou dôležitou črtou migrantskej literatúry je zdôrazňovanie kultúrnej hybridity, ktorá sa prejavuje v tematickom zobrazovaní skúsenosti „kultúrnej pomedznosti" (tzv. *in-betweeness*). (Frank in Moslun, 2010) Na základe spomenutých charakteristík možno román Ayany Mathis jednoznačne zaradiť medzi pozoruhodné diela v kategórii migrantských románov.

3 Ayana Mathis: nový hlas v súčasnej afroamerickej literatúre

Ayana Mathis je súčasná afroamerická autorka. Narodila sa v roku 1973 a pochádza z chudobných pomerov. Vyrastala vo Philadelphii a vychovávala ju slobodná matka. Už v detstve sa u nej prejavoval talent na písanie – prvé príbehy začala písať ako deväťročná a vytvorila z nich útlu zbierku.
Študovala na dievčenskej strednej škole, začala študovať aj na univerzitách v New Yorku a Temple University, nikde však štúdium neukončila.
V mladosti sa istý čas venovala písaniu poézie, avšak napokon sa na dlhý čas písania úplne vzdala. Zamestnala sa ako čašníčka a pomocná redaktorka. Písanie vždy milovala, ale nikdy ho nepovažovala za prácu, ktorou by sa mohla živiť.
Po dlhšej prestávke sa k písaniu vrátila. Objavila novú formu práce s umeleckým textom – beletrizovaný životopis. Zozbierala úlomky príbehov ľudí, ktorých rodiny boli súčasťou Veľkej migrácie v rokoch 1915 -1970. Zaznamenávala si, kto títo ľudia sú a kým niekedy boli.
V jednom z rozhovorov o svojom debute Mathis skonštatovala: „Veľká migrácia je jednou z dôležitých tém knihy. Je to téma, ktorej nebola venovaná veľká pozornosť. […] Ja sama som o nej nič nevedela, kým som na zmienky o nej nenarazila v románoch, keď som mala devätnásť alebo dvadsať rokov. Viac ako to, že ľudia nevedia veľa o otrokárskej minulosti, ma znepokojilo to, že nič nevedia o nedávnejšej afroamerickej histórii, ktorá nie je statická." [3, preklad ĽP]

K spisovateľskej práci ju inšpiroval kamarát, románopisec Justin Torres, s ktorým sa zoznámila na hodinách písania v New Yorku. Prvé kapitoly beletrizovaného životopisu, na ktorom začala pracovať, použila ako prihlášku do známeho programu tvorivého písania Iowa Writers' workshop. Program ukončila vydaním románu *The Twelve Tribes of Hattie* (2012).

Po ukončení programu získala Mathis viacero štipendií a ocenení a pôsobila ako učiteľka tvorivého písania na St. Joseph's College v Brooklyne. V súčasnosti pôsobí ako odborná asistentka v programe tvorivého písania na univerzite v Iowe. Žije v Brooklyne a pracuje na novom románe. Za námet si opäť vzala udalosť z moderných afroamerických dejín – neslávne bombardovanie MOVE v roku 1985 vo Philadelphii, počas ktorého polícia bombardovala obytnú štvrť, v ktorej sa ukrývali členovia afroamerickej separatistickej jednotky. V dôsledku policajného zásahu zomrelo jedenásť ľudí.

Texty Ayany Mathis boli publikované vo viacerých časopisoch, vrátane The New York Times, The Financial Times, The New Yorker a inde.
Je pravidelnou prispievateľkou do rubriky Sunday Book Review v The New York Times, kde recenzuje romány súčasných autorov a dianie v literatúre.

4 Formy inakosti ako dôsledku nenaplneného (afro)amerického sna: *The Twelve Tribes of Hattie*

Príbeh Mathisovej debutu je ukotvený v symbolike dvanástich izraelských kmeňov v Starom zákone, pričom každý z potomkov symbolizuje jeden kmeň. Knihu otvára citát z Deutoronómia 1, 22-23: „Vtedy ste všetci pristúpili ku mne s návrhom: Pošlime vopred mužov, ktorí preskúmajú krajinu a podajú nám správu o ceste, ktorou sa máme uberať, ako aj o mestách, do ktorých sa máme dostať. Tento váš návrh sa mi páčil, preto som spomedzi vás vybral dvanásť mužov, po jednom z každého kmeňa.“ [4]

Život hlavnej protagonistky románu Hattie Shepherds sa pred nami odvíja prostredníctvom príbehov jej detí. Retrospektívne sa dozvedáme o tom, ako v roku 1923 Hattie odišla počas Veľkej migrácie z Georgie hľadať lepší život na severe vo Philadelphii. V úvode románu ju čitateľ spoznáva ako mladú matku dvojičiek s optimistickými predstavami o budúcnosti. Pozitívny náboj úvodných pasáží však čoskoro vyprchá pri správe o smrti dvojičiek na následky zápalu pľúc. Hattie si postupne skľúčene uvedomuje nielen úskalia života v chudobe, ale aj v manželstve s mužom, ktorého si neváži. Sú bez prostriedkov, majú veľa detí a Hattie k nim v sebe nenachádza dosť lásky. V dôsledku tohto deficitu z nich vyrastajú dospelí ľudia, ktorým sa v živote nedarí. Niektoré z Hattiných detí sa trápia už v detstve (Billups, Six, Floyd), iné si svoju inakosť/dysfunkčnosť uvedomujú až v dospelosti (Bell,

Franklin). Každé z nich podvedome hľadá nejaký spôsob úľavy od emocionálnej bolesti. Ikonická úvodná veta Tolstojovho románu Anna Karenina – „Všetky šťastné rodiny sú si podobné, každá nešťastná rodina je nešťastná svojím spôsobom." – platí aj pri čítaní životných osudov protagonistov Mathisovej románu. Každá popisovaná dysfunkčnosť hovorí o inakosti reakcií a spôsobov vyrovnávania sa s deficitmi a dezilúziami, ktoré si (nielen) Hattine deti priniesli ako dedičstvo do dospelého života. Sledujúc ich príbehy sme identifikovali deväť „inakostí", respektíve spôsobov úniku od emocionálnej bolesti: 1) únik do smrti (Philadelphia a Jubilee), 2) únik k promiskuite (Floyd), 3) únik k (falošnej) náboženskej viere (Six), 4) dobrovoľný návrat do nešťastného života (Ruthie), 5) únik do vrcholného zúfalstva (Ella „darovaná" Pearl), 6) únik do pasivity vs. únik do vzbury (Alice a Billups), 7) únik do závislostí (Franklin), 8) únik na morálne a fyzické dno (Bell) a 9) únik do šialenstva (Cassie) vs. spočinutie v autentickej viere.

4.1 Philadelphia and Jubilee: Únik do smrti

Úvodný príbeh veľkého rozprávania o Hattiných deťoch sa začína optimisticky. Čitateľ sa zoznámi s Hattie, mladou mamičkou, ktorá sa teší zo svojich novonarodených dvojičiek a sníva o budúcnosti a uspokojivom rodinnom živote. Verí, že sa stanú súčasťou nového národa v nových podmienkach na severe, kde sa väčšina Afroameričanov po úteku z juhu usídlila.

[…] Hattie wanted to give her babies names that weren't already chiseled on a headstone in the family plots in Georgia, so she gave them ***names of promise and of hope, reaching forward names, not looking back ones.*** (Mathis, s.1)

Nádeje vkladané do amerického sna jednej rodiny formálne umocňujú pozitívne obrazy a slová, ktorými autorka otvára svoje rozprávanie. Čítame o vrabcoch, vtáčom speve, smiechu, jasnom slnečnom popoludní, vôni jahodového koláča a pod. Čitateľ netuší, že keď spadne opona pred jasným svetom, do ktorého bol majstrovsky vtiahnutý, už sa viac neotvorí.

Hattine dvojičky dostanú zápal pľúc. Choroba je temnou predzvesťou – vrhá na Hattine a Augustove nádeje do budúcnosti tieň, ktorý nad príbehom ostáva až do konca.

Hattie's babies burned brightly: their fevers spiked, their legs wheeled, their cheeks went red as suns. Hattie took the bottle of ipecac from the medicine cabinet and dosed them. They coughed too hard to swallow – the medicine dribbled from the sides of their mouths. […]How her babies burned! How they

wanted to live! Hattie had thought, when given over to such thoughts, that her children's souls were thimbles of fog; wispy and ungraspable. (Mathis, s. 9)

Bábätká ani nedostanú šancu zabojovať za lepší život, aký žili ich predkovia na juhu. Ich (nechceným) únikom je únik do smrti.

4.2 Floyd: Únik k promiskuite

Floyd je hudobník. Hattie ho vychovávala v čase smútenia nad smrťou dvojičiek.

Jeho príbeh je príbehom dieťaťa, ktoré trpí v dôsledku matkinej nemohúcnosti vyrovnať sa s vlastnou bolesťou zo straty a neschopnosti naplniť jeho emocionálne potreby, akokoľvek by sa snažila. Je tiež príbehom chlapca, ktorý bol veľmi blízko k sexuálnemu zneužitiu blízkym priateľom. V dospelosti nedokáže nadviazať vážny vzťah, uchyľuje sa k promiskuite a útechu nachádza v homosexualite.
He'd had a lot of bodies. Floyd was good-looking, and if he wasn't as light skinned as some, he did have wavy black hair that curled at the temples. After a gig, he had his pick of women. In Philadelphia they called him Lady Boy Floyd. He'd had two women in a single night, three in the course of a full day. (Mathis, s. 20)
I have a date with a man, Floyd thought. And he had been glad about it, overjoyed about it. But now he was alone, and it was as though a light had gone out, exactly like that, the way a child is disoriented and frightened in the dark and nothing is recognizable. (Mathis, s. 36)

4.3 Six: Únik k falošnej náboženskej viere

Tretia kapitola rozpráva príbeh Sixa. Začína sa odvíjať v roku 1950 a úvodná scéna sa odohráva vo veľkom stane, v akých prebiehali kresťanské prebudenecké stretnutia.
Keď bol Six ešte malý chlapec, jeho staršie sestry Cassie a Bell ho zbožňovali a dovolili mu byť súčasťou ich sveta. V jeden večer sa však stala nehoda – Six spadol do vane s horúcou vodou a jeho telo ostalo navždy poznačené jazvami. Keďže sa za svoje zmrzačené telo celý život hanbil a bol terčom posmechu, vyrástol z neho muž plný hnevu. Nerád o svojej fyzickej bolesti hovoril – avšak nie preto, že by bol statočný, ale preto, že zahorkol. Ľudia ho vnímali ako pokorného chlapca, jeho vnútro však bolo plné hnevu.
Six did not want to be meek. Sickly and scarred as he was, people mistook his physical limitations for humility. Six thought mercy and weakness were the same thing and was as revolted by them as he was by his own frail body. ***He wanted to punish, not forgive.*** (Mathis, s. 57)

Únikom sa pre neho stalo pôsobenie po boku známeho černošského kazateľa. Schopnosť horlivo kázať a modliť sa za uzdravenie mu konečne priniesli úctu a obdiv, po ktorých celý život túžil.
The congregation roared. Six paused to catch his breath and wipe the sweat from his forehead. The people clapped and shouted. The ladies in the front raised their arms over their heads and shook their tambourines. (Mathis, s. 61)
Život potulného charizmatického kazateľa je však v príkrom rozpore so slovami, ktoré káže. Jeho viera je motivovaná falošnou identitou a je logické, že v skúškach, ktorým čelí, neobstojí.

4.4 Ruthie: Hattin dobrovoľný návrat do nešťastného života

Kapitola o Ruthie sa začína v roku 1951 a aj keď jej názov naznačuje, že bude o nej, v skutočnosti je o Hattinej nevere s Lawrencom, ktorý je Ruthiným otcom.
Tento únik sme nazvali dobrovoľným návratom do nešťastného života, pretože práve preň sa Hattie rozhodla. Uvedomila si, že ani jeden z „jej" mužov by nebol dobrým otcom Ruthie – August nebol schopný postarať sa o rodinu a Lawrence bol gambler. Zvolila si teda menšie zlo – vrátiť sa domov s vedomím, že bude po zvyšok života nešťastná ako manželka, dúfajúc, že zvládne byť aspoň dobrou matkou.
"That man drop you back here?" August asked. "No, I came in a taxi." "From where?" "Train station." "Where is he?" "Baltimore." The thing to do was to insult her or slap her or run her out in the night. She'd left him with all their children. She was holding another man's baby in her arms. Anyone would agree that he ought to do something terrible to her, but she had been gone fifteen hours, and in that fifteen hours his life had crumbled like a lump of dry earth. (Mathis, s. 142)

4.5 Ella: únik do vrcholného zúfalstva

Ellin príbeh sa začína písať v roku 1954. Prišla na svet neplánovane – narodila sa, keď mala Hattie 46 rokov. Nielen že sa už na bábätko cítila stará; rodina mala aj obrovské finančné problémy a musela požiadať o sociálnu pomoc, čo sa v komunite považovalo za prejav slabosti a neschopnosti. Uprostred zúfalej situácie Hattie dostane list od sestry Pearl, ktorá ostala na juhu, vydala sa za bohatého muža, ale nemôžu mať deti. Navrhuje, aby sa Hattie Elly vzdala a ona si ju adoptuje. Hattinou prvotnou reakciou je zúrivosť. Časť, v ktorej autorka popisuje jej myšlienkové pochody – od neotrasiteľného presvedčenia, že vzdať sa dieťaťa je nemysliteľné riešenie, až po bod, keď sa rozhodne odovzdať ju sestre Pearl, je jednou z najzdrvujúcejších častí románu a v istom zmysle krutou obžalobou nenaplneného (černošského) amerického sna.

Hattie was losing another of her children. And she couldn't help but ask herself, God help her, if it wouldn't have been easier if Ella hadn't ever existed, and Hattie had never had these six months as her mother*. How was she supposed to bear a life like this? […] "Here's some of her things," she said to Pearl. "There's a doll baby in there that I made for her. I'm sure you have something fancier, but she likes this one and it smells like me, so you can give it to her on the ride back if she fusses."* (Mathis, s. 185)

4.6 Alice and Billups: Únik do pasivity vs. únik do vzbury

S dospelými súrodencami Alice a Billups sa čitateľ zoznamuje v roku 1968. Ich príbeh je príbehom zneužitých detí. Keď boli malí, chodili na doučovania k mužovi, ktorý ich zneužíval – mladšieho Billyho fyzicky a staršiu Alice duševne. Kým sa fyzicky vyvršoval na Billym, zamkýnal Alice v malej miestnosti a týral ju tým, že bola neschopná urobiť čokoľvek, aby pomohla mladšiemu bratovi.

Poníženie a bolesť, ktorú súrodenci ako deti zažili, medzi nimi vytvorili silné puto pretrvávajúce až do dospelosti. Alice sa vydala za doktora a navonok ich život pôsobí dokonalým dojmom – aspoň jej život je, zdá sa, stelesnením amerického sna. Žijú vo veľkom dome, majú slúžku a dokonca živí aj Billyho. Platí za neho nájom a dohadzuje mu prácu, aby mu pomohla „byť normálnym" a zabudnúť na traumu z detstva. Celý život bojuje s pocitom viny, že ho ako dieťa nedokázala ochrániť pred násilníkom.

Mother and Daddy, their sisters and brothers, none of them took care of Billups. She didn't expect them to understand what he needed, she and Billy had never told anyone about Thomas. ***It was Alice who comforted her brother through his night terrors, Alice who'd found him an apartment in the good part of town and helped him pay the rent, Alice who kept him in nice clothes, the best clothes.*** *She knew Billups needed looking after even when he insisted he didn't.* ***She was all he had.*** (Mathis, s. 200)

Aj keď proti svojej vôli, Alice a Billups sú spojení putom spoločného zneužitia v detstve. Každý z nich v dospelosti nachádza vlastnú stratégiu prežitia – kým Alice sa prepadá do pasivity a neschopnosti žiť vlastný život, Billy v sebe nájde odvahu zaľúbiť sa a milovať a tým sa vymaniť z pozície obete.

4.7 Franklin: Únik do závislostí

Kapitola o Franklinovi sa odohráva v roku 1959 a vykresľuje ho ako vojaka počas vojny vo Vietname. Okrem samotného príbehu je táto kapitola zaujímavá aj formou, ktorú jej autorka dala. Franklinov príbeh tvoria dve línie – prvá ho predstavuje ako vojaka, druhá rozpráva príbeh jeho manželstva. Myšlienky o vojne sú písané šikmým písmom, časti o manželstve sú písané normálnym písmom. Myšlienky o vojne sú znepokojujúce a temné. Naopak, myšlienky o láske k manželke Sissy sú

spočiatku pozitívne, avšak ako sa príbeh odvíja, aj príbeh lásky sa stáva pochmúrnym, rovnako ako príbehy všetkých ostatných Hattiných detí. *You have a baby girl, born September 13th. I wasn't going to tell you, but she looks just like you, down to the flecks of hazel in her eyes. I don't know what you're going to do now that I've told you. I don't know if I want you to do anything. I was going to keep the secret but I know that the things you try to hide come out when you least expect them to. I don't want my baby to have a liar for a mother. She is five months old. Her name is Lucille.* (Mathis, s. 224)
Sissy napokon Franklina – alkoholika a gamblera – opustí kvôli inému mužovi. *She took up with a man who wouldn't gamble away the furniture.* (Mathis, p. 244) Franklinov príbeh je ďalším v zozname dysfunkcií Hattiných detí. Únik zo sklamania z neschopnosti byť zodpovedným mužom a manželom nachádza v pití, ktoré ho okradne o jediné, čo v jeho živote malo zmysel – manželku Sissy a s ňou o nádej na zmysluplný a naplnený život.

4.8 Bell: Únik na morálne a fyzické dno

Príbeh Bell je plný emocionálnej aj fyzickej bolesti. Odohráva sa v roku 1975. Čitateľ sa prvýkrát zoznamuje s Bell v špinavej izbe prenajatého bytu v najhoršej štvrti v meste. Leží v posteli a je odhodlaná zomrieť. Je evidentné, že na smrť sa odsúdila sama – ako dôsledok za niečo temné, čomu sa v živote poddala. Prostredníctvom retrospektívy sa dozvedáme, že ako mladé dievča raz zazrela matku s iným mužom, milencom a znenávidela ju za to. Keď sa ako dospelá s matkiným (už bývalým) milencom náhodne stretla, skrsol v nej plán pomsty – rozhodla sa ho zviesť. Keď ju jedného dňa milenec zoznámi so svojou dávnou priateľkou – nevediac, že zoznamuje matku s dcérou – Bell precitne zo svojho hnevu a ujde. Odstrihne sa zo všetkých svojich vzťahov a utiahne sa do života na morálnom aj fyzickom dne. Pri umierajúcej Bell sa v závere kapitoly objaví matka. Vďaka zmiereniu sa Bell vracia do života. *"I saw you and Lawrence on the street when I was a girl. I never forgot him. I took up with him out of spite and I'm sorry even if apologizing can't make it any better," Bell said. She blinked away a tear that had formed at the corner of her eye. "I wanted some of the happiness I saw in you when you were with him. I wanted to see if he could make me feel that kind of joy."* (Mathis, s. 293)

4.9 Cassie and Sala: Únik do šialenstva vs. spočinutie v autentickej viere

Príbeh Hattie Shepherd a jej jedenástich detí sa uzatvára v roku 1980 príbehom Hattinej dcéry Cassie a jej dcéry Saly. V príbehu Cassie a Saly sa prepája najväčšia mizéria s najväčšou nádejou, aby tak uzavreli kruh zdanlivej beznádeje.
Cassie je duševne chorá. Počuje hlasy, ktoré ju privádzajú do šialenstva a nabádajú k tomu, aby ublížila rodičom a dcére. Aby sa uchránili, umiestnia

ju do liečebne. Hattie v sebe nachádza posledné zvyšky síl, aby si osvojila Salu ako svoju dcéru a vychovala ju.
Záver knihy je neočakávaný. Po nekončiacom „breviáre bolestí“ čitateľ stráca nádej, že uvidí svetlo na konci tunela. Autorka ho však k nemu nečakane privedie. Prekvapivo ho prenesie k nádeji ukotvenej vo viere v Boha a spoločenstvo. V závere príbehu sa z Augusta stane veriaci človek a aktívne sa zapojí do života spoločenstva. Hattie ním za to pohŕda a považuje to za prejav slabosti, avšak Sala sa k nemu pridá. Keď chce verejne vyjadriť svoje rozhodnutie prijať Ježiša za svojho Spasiteľa, Hattie jej to najprv nechce dovoliť.
“Do you accept Jesus as your savior?” Brother Merrill asked again. “I do,” said Sala. […] “No,” Hattie said. “Sister Shepherd?” said the preacher. “What's the matter, sister?” “No,” Hattie said again and pulled Sala away from him. […] She couldn't allow it. (Mathis, s. 329)
Napokon ju však nechá reagovať na výzvu a v Salinej slobode nachádza vlastný pokoj. V kapitole o Sixovi bola viera vykreslená ako prázdne gesto, prostriedok manipulácie. Zdá sa, ako keby príbehom Augusta, Saly a Hattie autorka nabádala čitateľa veriť, že autentická viera v Boha môže človeka priviesť k zmiereniu so sebou samým a svetom okolo neho, nezáležiac na tom, akú bolesť v živote zažil a akými únikmi k inakosti sa z nej snažil vymaniť.
She had lost Six to the altar. She sent him off to Alabama with nothing but a Bible, and he had become a womanizer and an imposter. By the time she understood the depth of his unhappiness, it had been too late to save him. Her twins were dead. She had given Ella back to Georgia. It was too late for Cassie, whom Hattie had also sent away. And it was too late for Hattie, who was a fraud in Christ and had shown Sala the ways of fraudulence. …Hattie didn't know how to save her granddaughter. She felt as overwhelmed and unprepared as she had when she was a young mother at seventeen. Here we are, sixty years out of Georgia, she thought, a new generation has been born, and there's still the same wounding and the same pain. (Mathis, s. 330)

5 Záver

Text Ayany Mathis *Twelve Tribes of Hattie* je náročným čítaním. Je plný emócií, zväčša negatívnych. Ponúka psychologickú sondu do bolesti v jej mnohých formách. Možno ho čítať ako príbeh tragédie jednej rodiny, ale v širšom poňatí ako tragédiu mnohých afroamerických rodín, ktoré boli súčasťou Veľkej migrácie 20. storočia. Mathisovej príbeh však nie je obmedzený na konkrétne etnikum. Je to príbeh všetkých ľudí, ktorým nie je dopriate vyrastať v prostredí naplneného amerického sna – či už

materiálneho alebo duchovného. V dôsledku nenaplnených snov o slobode a vlastníctve sa z nich stávajú ľudia neschopní vyrovnať sa s problémami, ktorým vo svojich getách – vnútorných i vonkajších – museli čeliť. Volia si rôzne stratégie prežitia, ktoré ich robia inými – jedni sa nastavia na "default" mód prežitia (Bell, Franklin, Floyd), iní sa stanú obeťami (Alice, Cassie) a z tých najnešťastnejších sa stávajú predátori (Six). Odpoveď na otázku, ako sa z bludného kruhu dôsledkov inakosti dostať von, si musí každá obeť urputne nájsť sama.

Bibliografia

[1] BOLLEN, CH. 2015. [Online]. Has US Literature Woken from the American Dream? In *The Guardian.* 20 April 2015. Dostupné na: https://www.theguardian.com/books/booksblog/2015/apr/20/us-literature-the-american-dream

[2] GREGORY, N. J. 2012. [Online]. Internal Migration. Twentieth Century and Beyond. In *The Oxford Encyclopedia of American Social History*. New York : Oxford University Press, 2012. s. 540-545. ISBN 9780199743360. Dostupné na: http://faculty.washington.edu/gregoryj/internal_migration.htm

[3] Interview: *The Twelve Tribes of Hattie* by Ayana Mathis. [Online]. January 24, 2014. Dostupné na: https://www.france24.com/en/20140124-culture-literature-ayana-mathis-the-twelve-tribes-of-hattie-oprah-winfrey-literature

[4] *Biblia*. 2015. Slovenský ekumenický preklad, 3. opravené vydanie, 2015. [Online]. Dostupné na: https://biblia.sk/citanie/seb/dt/1

GREGORY, J. N. 2005. *The Southern Diaspora. How the Great Migrations of Black and White Southerners Transformed America.* Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2005. 446 s. ISBN 0-8078-2983-8.

MATHIS, A. 2013. *The Twelve Tribes of Hattie.* London: Windmill Books, 2013. 352 s. ISBN 9780099558705.

MOSLUND, S. P. 2010. *Migration Literature and Hybridity. The Different Speeds of Transcultural Change.* London: Palgrave Macmillan, 2010. 257 s. ISBN 978–0–230–25146–5.

TRUSLOW, J. A. 1931. *The Epic of America.* Greenwood Press, 1931. 446 s. ISBN 0313223777.

Martin Kubuš

Univerzita Mateja Bela

SPRÁVA O KRAJINE NEPOKOSENÝCH LÚK /

REPORT FROM THE THE LAND OF UNSCYTHED MEADOWS

Abstrakt: *Jednou z tém rozhlasovej hry* Krajina nepokosených lúk *je strach z inakosti, ktorý v danom prípade azda možno kvalifikovať ako xenofóbiu (aspoň v tradičnom ponímaní).*[209] *Autor hry Miklós Forgács*[210] *sa usiluje vykresliť postoj malej uzavretej etnickej skupinky na malom bezvýznamnom území voči vplyvom vonkajšieho prostredia, svojským humorom zosmiešňuje tradície, zakomplexovanosť (pocit malosti a z neho plynúcu frustráciu) a zároveň varuje pred ich možnými prejavmi vo forme hroziaceho extrémizmu. Forgács umne paroduje niektoré Dobšinského rozprávky, resp. niektoré ich črty, ako napríklad archaickú slovenčinu, akúsi príslovečnú írečitosť jazyka ľudu či otvorené násilie. Tri dcéry s komickými menami sa vracajú domov z ďalekej cudziny (bližšie neidentifikovateľnej), kam ich otec poslal už len preto, že ho z nich „bolí hlava", no zároveň im vyčíta benevolentný postoj voči cudzím nebezpečenstvám, hroziacim na každom kroku. Otec Vlkoslav je rodený vodca – jediný (aspoň si to myslí), navonok sebavedomý, bohorovný, odhodlaný a nebezpečný. Má rád sám seba, najradšej by sa aj zjedol, no keďže by to znamenalo jeho smrť, siahne aspoň po krvi svojej krvi.*

Kľúčové slová: Forgács, preklad, Krajina nepokosených lúk, rozhlasová hra

V príspevku predstavíme dnes aktuálnu rozhlasovú hru Miklósa Forgácsa *Krajina nepokosených lúk* (2013), ktorá je adaptáciou rovnomennej divadelnej hry, a povieme si aj o problémoch prekladu danej hry do angličtiny. Keďže ide o dielo pomerne nové, nestihlo sa zaradiť do kánonu, a nie je ľahké dopátrať sa relevantných informácií o ňom. Preto sa v článku musíme spoliehať na dostupné internetové stránky, rozličné časopisecké

[209] V *Slovníku cudzích slov* sa dopátrame nasledujúcej definície: „odpor, nepriateľstvo, nedôvera ku všetkému cudziemu; strach z cudzincov a nenávisť k nim", pozri Zoznam internetových zdrojov.

[210] Tvar mena autora, Miklós Forgács, nachádzame v publikácii Divadelného ústavu *Ódy či frašky*, preto tento variant považujeme za správny a záväzný. Na oficiálnej stránke RTVS, v archíve, s dátumom 22. 11. 2016, však nájdeme hru s popisom, v ktorom jej autor figuruje ako Miklóš Forgács, pozri Zoznam internetových zdrojov, Heslo „Krajina nepokosených lúk". V rozhlasovej hre účinkovali: Alena Sušilová, Mária Šamajová, Ivana Kováčová , Branislav Matučšin. Dramaturgia a redakčná príprava Mária Danadová. Technicky realizoval: Peter Janák. Hudobný redaktor: Ján Fiala. Réžia: Iveta Ditte Jurčová. Vyrobilo Štúdio rozhlasu a televízie Slovenska v Banskej Bystrici v roku 2016.

články a najmä na (knižne zatiaľ nevydaný) rukopis, z ktorého sme pri preklade vychádzali – ktorý považujeme za východiskový text.[211]

Na úvod si uveďme niekoľko slov o divadelnej scéne, z ktorej hra pochádza. „*Krajina nepokosených lúk* voľne nadväzuje na trojicu komunitných projektov realizovaných tímom Divadla Pôtoň, počas rokov 2010 – 2012, v spolupráci s tímom SPOTs na košickom sídlisku Terasa, a to v rámci sprievodných programov Európskeho hlavného mesta kultúry – Košice 2013."[212] O Divadle Pôtoň je známe, že vzniklo v roku 2000, od roku 2008 pôsobí v obci Bátovce, v levickom okrese, a je jediným slovenským profesionálnym divadlom, ktoré sídli na vidieku. Venuje sa najmä pôvodným dielam s aktuálnou tematikou, ktorú sme spomenuli v úvode. A že extrémizmus je jav aktuálny, o tom azda niet v našom kultúrnom prostredí najmenších pochýb. „Inscenácie Divadla Pôtoň prinášajú provokatívne témy, čerpajú z aktuálneho súčasného diania, mapujú stav slovenskej spoločnosti. Vyvolávajú diskusiu s divákom a prebúdzajú k aktivite, formujú postoj jednotlivca k spoločnosti. Divadlo Pôtoň poskytuje priestor pre súčasné umenie – ročne zorganizuje vo svojom priestore viac než *(sic!)* 60 produkcií pre verejnosť."[213]

Divadlo sa venuje vzdelávacím projektom, ktoré prepájajú umenie s inými odbormi (sociológia, etnografia, história). Spomínané projekty sú zamerané najmä na vzdelávanie publika a rozvoj kritického myslenia. „Inscenácie vychádzajú z terénnych výskumov a ohraničuje ich naliehavá spoločenská téma (*Terra Granus* – repatriantské výmeny medzi ČSR a Maďarskom, *Psota* – chudoba na Slovensku, *Krajina nepokosených lúk* – národná identita Slovákov)."[214] Divadlo ďalej organizuje tvorivé dielne pre profesionálov, ale i laickú verejnosť, realizuje rezidenčné tvorivé pobyty pre slovenských a zahraničných tvorcov. „Od roku 2015 divadlo prevádzkuje aj kino, ktorého program je zameraný najmä na súčasnú európsku kinematografiu. Divadlo Pôtoň vo svojich priestoroch uvádza viac než 150 podujatí a navštevuje ho približne 6000 divákov ročne. Je nositeľom viacerých ocenení za umeleckú činnosť a neformálne vzdelávanie."[215]

Hra *Krajina nepokosených lúk* bola po prvý raz uvedená ako sprievodný program Európskeho hlavného mesta kultúry – Košice 2013, 12. decembra. Hrávala sa takmer tri roky, oficiálna derniéra sa konala 7. júna 2016 v Nitre.[216]

[211] Preklad vznikol na jar roku 2017.
[212] Pozri Zoznam internetových odkazov, Heslo „Malá scéna".
[213] Tamže.
[214] Pozri Zoznam internetových odkazov, heslo „Divadlo Pôtoň".
[215] Tamže.
[216] Pozri Zoznam internetových odkazov, Heslo „Ľudia z regiónov sú nevypočutí. Krajina nepokosených lúk tento stav menila".

Predstavme si autora hry: Miklós Forgács (1973), divadelný režisér, dramatik, dramaturg a lektor prehliadok amatérskeho divadla, vyštudoval divadelnú réžiu na VŠMU v Bratislave, pod vedením prof. Ľubomíra Vajdičku. Ide o dvojjazyčného autora, píšuceho v slovenčine i maďarčine. Okrem analyzovanej divadelnej a rozhlasovej hry *Krajina nepokosených lúk* napísal aj rozhlasové hry *Tí samodruhí* a *Beštia bar* (2010), ďalej divadelnú hru *Villa Agorafóbia* (2014) a tiež monodrámu *Potat(a)o*. „V súčasnosti pôsobí ako dramaturg Divadla Thália v Košiciach. Venuje sa aj prekladu, do maďarčiny prekladá hry súčasných slovenských autorov (Zuzana Ferenczová, Anton Medowits, Michaela Zakuťanská, Tomáš Horváth)." (Feldek a kol., 2015, *Villa Agorafóbia*, s. 32)[217]

Miklós Forgács „skrývajúci sa za menom *Mikuláš Hoblina Šahanský* [poslovenčenie vlastného mena], vytvoril v štrnástich obrazoch niekoľko novodobých mýtov. Oprel sa pritom o slovanskú mytológiu, plnú vlkolakov, čarodejníc, hladu a osamelých mesačných nocí, motívy čerpal aj zo slovenských ľudových rozprávok, ktoré sú, ako vieme, plné mordu, krvi, strachu a desivých hororových obrazov." (Andrejčáková, 2016, vsuvka autor)[218]

Ak má Eva Andrejčáková na mysli Dobšinského prostonárodné povesti, určite má pravdu. Len si spomeňme na povesť (rozprávku?) *Zlatý zúbok* – predstavuje priam reprezentatívny príklad. Mladá deva sa vydala za bohatého neznámeho, ktorému mala vymetať jedenásť izieb (chyží), do dvanástej vkročiť nesmela, no príslovečná ženská zvedavosť napokon zvíťazila. „Tu sud zlata, tam sud striebra, tam zase sud medi a ten štvrtý sud plný nohami, rukami, driekmi a hlavami ľudskými. Nič jej tak do očí neudrelo ako to zlato. V tom okamžení, ako čoby ju dačo bolo myklo, skočila do tej bočky a nabrala tiež plný rub zlata."[219]

Ako to už v hororoch býva, pán sa o jej prečine dozvie a dievčinu na úteku chytí: „‚Stoj, suka jedna naničhodná!'"[220]

Samotný básnický prívlastok nám naznačuje, že pán sa na devu hnevá: „Chytil ju pod pazuchu a privliekol domov až k tomu štvrtému sudu, rozsekal ju na kusy a nohy, ruky, driek, hlavu pokládol do toho suda."[221]

---

[217] Hra *Villa Agorafóbia* je jednou z devätnástich hier, ktoré vyšli kolektívne (vo forme samostatne nepredajných brožúrok v kartónovej škatuli) pod názvom *Ódy či frašky?* pod hlavičkou Divadelného ústavu, hry vznikli pri príležitosti desiateho výročia vstupu Slovenska do Európskej únie. Roky vzniku hier *Potat(a)o* a *Tí samodruhí* sa nám nepodarilo zistiť.

[218] Tamže, kurzíva autor.

[219] Pozri Zoznam internetových odkazov, Heslo „Zlatý zúbok".

[220] Tamže.

[221] Tamže.

Dobšinského povesti podobnými násilnými opismi prekypujú a aj bez hĺbkovej analýzy môžeme konštatovať, že náš najväčší ľudový rozprávkar mal svoje maniere. Ťažko povedať, či autor M. Forgács skutočne holduje podobným povestiam, no z jeho krátkej autocharakteristiky sa dozvedáme, že manierizmus mu nie je cudzí: „Hľadám vo svete prekypujúci a drzý manierizmus s prísnym a jasným konceptom. Vždy je dobrým východiskom prečítať si zopár haiku – trojriadkové, filozoficko-impresionisticko-panteisticko-teologické japonské básne.“[222]

V príspevku sme už konštatovali, že Divadlo Pôtoň sa venuje vzdelávaniu a rozvoju kritického myslenia. Hra *Krajina nepokosených lúk* do tejto koncepcia presne zapadá a je zjavné, že predstavitelia divadla i samotný M. Forgács nestratili vieru aj v iné funkcie umenia, ako je „len“ funkcia estetická. Z nepočetných zdrojov sa dozvedáme, že predstavenie bolo cieľovou destináciou školských zájazdov. Redaktor magazínu *.týždeň* a známy fotograf Andrej Bán v rozhovore s herečkou Vierou Dubačovou (1962), zakladateľkou Divadla z pasáže, ktorá sa v hre objavila ako jedna z troch dcér, uvádza: „Chodíš od zvolenia Kotlebu za župana po celom Banskobystrickom kraji na besedy s mladými. Čo vedia o holokauste či o Tisovi?“ (Bán, 2016, s. 23) V. Dubačová reaguje slovami: „Z drvivej väčšiny nič. Nemali preto šancu prečítať a pochopiť metafory v divadelnej inscenácii *Krajina nepokosených lúk*, ktorá je o extrémizme. Mýlia si Nežnú revolúciu so SNP, tridsaťročnú vojnu so storočnou. Mali sme tu v divadle v Bátovciach dvadsať zájazdov zo škôl z Nitry či z Bystrice, čo už je pomerne veľká vzorka, na ktorej sa dá niečo zistiť. Diskusie po predstavení trvali aj dve hodiny alebo viac.“ (Tamže)

Ako sme naznačili, pôvodná hra, ktorú si diváci mohli pozrieť na divadelných doskách, pozostávala zo štrnástich obrazov a podľa programu trvá cca. 90 minút. Rozhlasová hra RTVS je kratšia, autor ju skrátil na 10 obrazov (55 minút). V programe divadelného festivalu *Dotyky a spojenia* nachádzame upozornenie: „V predstavení sú použité vulgarizmy.“ V rozhlasovej hre naopak vulgarizmy nenachádzame.[223]

Popredný lingvista a literárny vedec Jozef Mistrík (1921 – 2001) definuje rozhlasovú hru ako osobitý „žáner, ktorý [...] kladie dôraz na výrazy akustickej povahy, využíva možnosť priestorových skokov, existencie rozprávača a vnútorného monológu postáv.“ (Mistrík, 1979, s. 204). Priestorové (ale i časové) skoky, pravda, nachádzame aj v *Krajine nepokosených lúk*. Objektívny rozprávač absentuje, ale neraz sa rozprávačom stávajú samotné postavy, a to práve prostredníctvom

[222] Pozri Zoznam internetových odkazov, Heslo „Miklóš Forgács“.
[223] Pozri Zoznam internetových odkazov, Heslo „Dotyky a spojenia“.

vnútorných monológov, ktoré spomína aj Mistrík vo svojej definícii. Mistrík delí rozhlasové hry na štyri typy:

> „1. hry s dramatickou štruktúrou (v nich je hlavná váha na dramatickom dialógu);
> 2. hry s epickou štruktúrou (v nich sa využíva rozprávač, opisné prvky a vnútorné monológy);
> 3. hry s lyrickou štruktúrou (s lyrizáciou a lyrizovanosťou výrazu, s poetickými prvkami v texte);
> 4. hry s publicistickou štruktúrou (s dôrazom na dokumentárnych a faktografických prvkoch).“ (Tamže)

Krajina nepokosených lúk presne nezapadá ani do jednej z kategórií, v tomto prípade ide o kombináciu druhého a tretieho typu. Hra má epickú štruktúru – nachádzame v nej aj opisné prvky, no jedine formou vnútorných monológov a dialógov, no tie sú neraz silno lyrické, plné poetizmov, často až kryptosémických. Podľa Františka Mika sa tzv. kryptosémia „dosiahne vtedy, keď básnik ‚prestúpi' celkom na ‚na loď fantázie', keď celkom prejde do sveta, ktorý metafora vytvorila, pričom stráca kontakt s naším svetom priamych pomenovaní. Obrazný výraz, ktorý je evokátorom tohto sveta, sa vzpiera dešifrovaniu.“ (Miko, 1970, s. 101) Podľa Mika je kryptosémia na okraji jazyka. V analyzovanej hre máme dočinenia so symbolikou a metaforami, ktoré by možno nedešifrovali ani zrelší poslucháči (či diváci a čitatelia), nielen školáci, ktorých v rozhovore spomína V. Dubačová.

Pri rozbore hry sa neubránime termínu absurdná dráma (ktorý sa, pochopiteľne, vzťahuje na obidve podoby diela – divadelnú pôvodinu i rozhlasovú úpravu). V stručnosti môžeme poukázať na základné prvky absurdnej drámy a zistiť, či ich nachádzame aj v rozhlasovej hre *Krajina nepokosených lúk*. Samozrejme, definície absurdnej drámy sa týkajú divadelných hier, no nevidíme dôvod, prečo by sme črty absurdnej drámy nemohli hľadať aj v hre rozhlasovej. „Preferovanou formou absurdnej dramatiky je hra bez zápletky a bez jasne definovaných postáv: suverénne tu vládne náhoda a nápad.“ (Pavis, 2004, s. 25) V porovnaní s realistickou drámou nám u Forgácsa chýba rozprávač, ktorý by nám zvukový záznam akokoľvek ukotvil, čím by do určitej miery nahradil textovú expozícia, ktorú spravidla vidíme v samom úvode knižných vydaní divadelných hier. Chronotop je naznačený len kuso, a to napr. prostredníctvom mien postáv. Tie sa však menami neoslovujú – ak čítame text RTVS, mená a následne skratky mien pochopiteľne vidíme, no v rozhlasovom prevedení, teda v procese zamýšľanej recepcie, sa spoliehame na akustický záznam, takže, pochopiteľne, poslucháč nevie, ktorá postava sa ako volá. Pre úplnosť dodajme, že tri dcéry sa volajú Marislava, Anislava a Zuzislava, kým ich otec nesie *nomen omen* Vlkoslav. Mená dcér sú satirické – zosmiešňujú

takpovediac klasické slovenské mená Mária, Anna a Zuzana tým, že k sebe priberajú zložku „slava“, ktoré odkazujú napr. na obdobie slovenského romantizmu, keď si poprední predstavitelia obrodeneckého hnutia ako Ľudovít Štúr či Jozef Hurban dávali patronymicky znejúce slovanské stredné mená (v tomto prípade Velislav a Miloslav, ktoré zas odkazovali na slovanstvo a s ním súvisiacu hrdosť). Nedajme sa však pomýliť – hra je svojím spôsobom súčasná – dialógy svedčia o slovenskej panelákovej kultúre a zvukové efekty zas o využívaní najmodernejšej techniky, akou je vojenská vysielačka či rozličné strelné zbrane.

Z dialógov nie je ľahké vyrozumieť, ako ktorá postava vyzerá, koľko má rokov, čím je príznačná, aký je jej postoj k udalostiam. Výpovede sú kusé, vágne a značne nelogické – uveďme si krátky úryvok z prvého obrazu, prvých pár replík: „MARISLAVA: Neprší!
ANISLAVA: Bolo aj horšie!
ZUZISLAVA: V schodišti?
M: Nenávidím!
A: Čakajme ešte chvíľu.
A: Mihol sa tieň.
Z: Ten zo šiesteho?
A: Ty o tom vieš?
M: Už to vyklopte. Na šiestom sa dejú veci. Zvuky počuť.
Z: To mokro výska.
M: Čo?
Z: Zvuky dažďa v schodišti.
M: Bolo to zavýjanie?
Z: Ani nevieš cudzie reči.
M: Zavýjaniu rozumiem. [...]“ (Forgács, 2016, s. 1)[224]

Postavy sú ukotvené, ak vôbec, len v širšom kontexte, pri najlepšej vôli na ploche celej hry. Ich postoj k veci sa odhaľuje veľmi pomaly, postupne, čo môže vyvolávať zvláštne napätie, azda pocit nespokojnosti z chaosu, aký v nás neraz vyvoláva aj sám život. „Moderný človek neladí so svetom, neladí s prírodou ani s ostatnými ľuďmi, a koniec koncov necíti harmóniu ani sám v sebe. Pocit disharmónie, neschopnosť pochopiť okolitý svet, je príčinou a zároveň dôsledkom zúfalej osamotenosti a odcudzenia, ktoré človeku stoja v ceste za osobným šťastím a vyvolávajú v ňom pocit, že život nemá zmysel.“ (DiYanni, 1990, s. 1254, preložil autor). Postavy pôsobia vykorenene a ich dialógy, ako sme už povedali, vyznievajú nelogicky, presne ako v absurdnej dráme. Martin Esslin na jednej strane prirovnáva absurdné divadlo k dielam A. Camusa či J. P. Sartra, najmä v otázke bezvýznamnosti ľudského života, no dodáva: „Títo autori sa však od predstaviteľov

[224] Číslovanie strán je ilustračné, podľa textu RTVS, len pre potreby tohto príspevku. Ako sme uviedli, slovenský text nebol publikovaný.

absurdnej drámy odlišujú v jednej podstatnej veci: osobný pocit iracionálnosti ľudského bytia predstavujú formou výsostne zrozumiteľnej a logicky vystavanej argumentácie, zatiaľ čo absurdná dráma sa pokúša vyjadriť význam bezvýznamnosti ľudského bytia a neprimeranosť racionálneho prístupu otvoreným odklonom od racionálneho uvažovania a logického diskurzu.“ (Esslin, 1969, s. 6, preložil autor)

O správnosti našich úvah nás presvedča aj samotná definícia absurdnosti z *Divadelného slovníka*: „Absurdné je to, čo pociťujeme ako nerozumné, ako absolútne nezmyselné alebo ako čosi, čomu chýba logické prepojenie na text alebo na scénickú realizáciu. Podľa existenciálnej filozofie sa absurdné nedá vysvetliť rozumom; preto človek nenachádza nijaké filozofické ani politické zdôvodnenie svojho konania. [...] V divadle hovoríme, že určité prvky sú absurdné vtedy, keď ich nevieme umiestniť do príslušného dramatického, javiskového alebo ideologického kontextu. [...]“ (Pavis, tamže)
Pre ilustráciu uveďme ďalší úryvok z prvého obrazu (sestry sa rozprávajú o záhadnom cudzincovi):

„A: Je to muž?
M: Podľa zvukov zviera.
Z: Alebo tvoj poloboh.
M: Tieň poloboha.
A: Nezahmlievajte.
Z: Žiadny pohyb.
A: A určite býva na šiestom?
M: Ty si tam vliezla.
A: Ty si s ním obcovala?
M: S príšerou?
Z: Kravy.
M: Tie ohybné paprče.
A: A sto jazykov v desiatych ústach.
M: Niečo tam fakt je.
A: Nový sused.
Z: Neviditeľný.
M: Ty si niečo videla.
Z: Mihol sa tieň.
M: Tieň.
A: A ozval sa taký železný chrapot.
M: Zrazu aj ty si niečo počula?
M: Je ho počuť.
A: Je to nejaký mutant.
M: Od chrbta bol taký normálny.
Z: Len ten smrad.
A: Videla si smrad?
M: Nebol starý.

Z: Mladý chrbát?
A: Nezavádzaj.
Z: Smrad občas cítim.
M: Príjemné to bolo.
Z: Príjemne smrdel?
A: Ja nie som si istá.
Z: Jasné v daždi je všetko iné.
M: V hmle je horšie.
A: Bola hmla?
A: V schodišti?
Z: Keď som sa šmykla tak ma podržal.
M: So smradľavými paprčami.
A: Ja neviem, ale bol príjemný.
Z: Všetko vedie na šieste.
M: Len nás chcel zmiasť.
A: Ten, kto možno ani neexistuje.
Z: Alebo tá.
M: Alebo to." (Forgács, s. 1 – 2)

V literárno-teoretických zdrojoch nachádzame úvahy o tom, že autori absurdnej drámy „zobrazujú ľudské bytosti ako iracionálne zúfalé figúrky, ktoré sú voči chaosu života bezmocné. Podľa absurdistov je človek bytosť bez zázemia odtrhnutá od historického kontextu, zbavená náboženskej istoty, odcudzená od svojho sociálneho a fyzického prostredia, pričom nie je schopná komunikovať s okolím." (DiYanni, s. 1253, preložil autor)

Zaiste to bolo tak v čase zrodu absurdnej drámy, keď ľudstvo zdrvené druhou svetovou vojnou prehodnocovalo všetko zažité a konfrontovalo to s tradičným predvojnovým poznaním. Vojna zničila nielen spomínanú náboženskú istotu, ktorá sa pomaly vytrácala už oveľa skôr, ale najmä poukázala na márnosť nových svetských „božstiev", ako píše Martin Esslin: „Úpadok náboženskej viery sa do konca druhej svetovej vojny maskoval zástupnými náboženstvami v duchu viery v pokrok, nacionalizmus a rôzne totalitné sebaklamy. Po vojne z nich neostal kameň na kameni." (Esslin, tamže, s. 5, preložil autor) Po katastrofe toľkých rozmerov je človek duchovne vyprázdnený a zneistený, pričom mu, zdá sa, ostávajú už len spomínané totalitné sebaklamy. V. Dubačová vníma veľmi podobne aj dnešných Slovákov. „Je tam [v hre *Krajina nepokosených lúk*] aj duchovná bieda a vykorenenosť Slovákov, ktorí sa nevedia ukotviť, a preto si vymýšľame, hatláme dejiny." (Bán, tamže) Hoci sa s uvedeným citátom nemôžeme stotožniť v plnej miere, isté je, že nedostatok všeobecného i menej všeobecného vzdelania môže pocit odcudzenia len vyhrocovať, čo by za určitých okolností mohlo viesť k extrémizmu, o ktorom už bola reč, a ktorý sa dá vyčítať aj z Forgácsovej hry. Po obsahovej stránke možno hru

opísať názvami jednotlivých obrazov, stručným zhrnutím, prípadne vybranými replikami:

Prvý obraz nesie názov ***Rozhodnutie***, a už sme si z neho citovali. Tri sestry sa rozprávajú o tajomnom neznámom a keďže ich zvedavosť je silná, rozhodnú sa ísť na šieste poschodie.

„Z: Poďme.
A: Akoby nás niekto pozval! Necítim sa vo svojej koži.
Z: Niečo sa deje.
A: Je tu vlhko.
M: Položero.
Z: Nenechajte ma samú v schodišti.“ (Forgács, tamže, s. 2)

Druhý obraz, ***Údel***, je monológom otca Vlkoslava (meno ani tu nezaznieva, poslucháč meno nepozná). Repliky prekypujú paradoxmi, nelogickými výrokmi, ktorými sa otec snaží obsiahnuť (vysvetliť sám sebe?) podstatu vlastnej identity. Vlkoslavova replika „Oni sú cudzinci, nie ja“ v nás evokuje hrdého národovca, ktorý v stave frustrácie skanduje na futbalovom ihrisku takmer bojové heslo: „My sme tu doma!“

„VLKOSLAV: Nikto netuší kto som. Dohady sú. Dohady prekvitajú. Fantazmagórie. Teórie. Odkiaľ som prišiel.
Odkedy som tu. Ale nikto nevie, kto som ja. Nevedia nič. [...] Stále, a neustále sa o to pokúšajú ponižovať ma.
Bez hanby. Drzo. Ale mňa nezlomia. Cudzinci. Susedia. Úradníci. Nie sú väčší. A aj keď sú. Ja nie som menší.
Aj keď som. Nie sú silnejší. A aj keď sú. Ja nie som slabší. Aj keď som. [...] Oni sú cudzinci, nie ja. Nech sa snažia. Doma som ja výnimočný. A zrazu oni mi to neuznajú. Oni ma kradnú. Kradnú moju minulosť. Berú mi môj príbeh. Oni si myslia, že môj príbeh je ich príbeh. Ja viem. Ja presne viem. Chcú ma predať. Zlomiť. Ponížiť. Predať. Akoby som bol na trhu. [...] Veď ja som užitočný, ale nikdy im neprezradím, kto som naozaj. Ja chcem byť sebou samým. Len ma nenechajú, aby som prekvital. Ale ja prekvitám aj tak. Vzdorovito. A navzdory. Prekvitám aj proti nim. Lebo nikto nevie kto som naozaj. A odo mňa sa to ani nedozvedia. Boli pokusy. Boli. Ale ja som ich prekukol. Ja som silný hráč.“ (Forgács, tamže, 2 – 4)

Tretí obraz s príznačným názvom ***Detstvo*** sa odohráva v radostných časoch, keď sa tri dcéry veľmi optimisticky naladené vracajú k otcovi z ďalekého sveta. Z textu je evidentné, že každá bola inde, a predsa si z cudziny nesú podobné zážitky. Otca z nich bolí hlava – možno aj preto, že dcéry používajú afektovaný jazyk plný zdrobnenín, čo neraz zámerne vyznieva neprirodzene, až silene, evokujúce jazyk zdravých slovenských lazníčok s ružovými líčkami,

aké sme videli v starších filmoch. Stereotypnú atmosféru funkčne dokresľuje fujara, ktorá nás v pozadí sprevádza celým tretím obrazom.

„Z: Aké milé prekvapenie!
M: Všade len krása a pôvab!
A: Opäť spolu v tejto blaženej idyle.
M: Ja, ja úbohá stvora, som sa strašne bála, že už nikdy v tomto živote vás neuvidím.
A: Vlastným očičkám neveríš drahá moja?
Z: Božteky, božteky rýchlo na líčka.
A: Sestričky víličky, veď objímme sa krehúčko a ľahulinko.
M: Sme doma, sme doma – slzička steká na moje líčka.
V: Dcérky prišli domov. Hneď ma bolí hlava.
A: Rozpŕchli sme sa vo svete.
A: Slniečko nezbedko nikde tak hladkajúc nesvieti ako doma.
M: Potôčik huncútik nikde tak veselo nežblnkoce ako doma.
Z: Vtáčiky maznáčiky nikde tak opojne nespievajú ako doma.
A: Vypili sme kávičku.
M: Zjedli sme chlebíčky.
Z: Kráčali v mestečku.
A: Ale nám chutí len z nášho prameňa.
M: Nás nasýtia len naše jabĺčka.
Z: My sme doma len doma.
V: Dcérenky moje čvirikajú. Hneď ma bolí hlava. Ale takto sme jedna rodina.“
(Forgács, tamže, s. 4)

Dcéry si na konci tretieho obrazu kladú otázku, prečo vlastne odišli. Len čo dajú hlavy dokopy, dospejú k záveru, že ich za hranice poslal otec. V hre badáme protirečenie, dej sa psychologicky zauzľuje. Dcéry sa snažia pochopiť, že odišli z domu aj kvôli otcovi, ktorý by im nikdy zle neporadil, a hoci sa teraz k nemu vracajú, nie sú si isté, či sa tým zároveň vracajú aj domov.

„V: Dcérenky moje. Nevedia čo bezo mňa. Bola to ťažká skúška. Nevedia, čo sa stalo. Nevedia, že odtiaľto nemôžu odísť. Nevedia, že nikdy ich nemôžem pustiť. Nevedia, že ja som všade.
A: Slzičky, slzičky roníme.
Z: Poplačte si s nami zvieratká.
M: Zarmútené stromky po zem sa nakloňte.
Z: Sklamali sme, sklamali.
A: Nič sme nesplnili, a aj tak zradili.
M: Rokliny krvácajte.
Z: Stebielka trávičky zožltnite.
A: Všetky živé bytosti okolo stonajte.
M: Našim domovom je hrobček bezútešný.

Z: Stratili sme, zradili sme.
A: Už nič nemáme, len tú neznesiteľnú bolesť v našom srdiečku.
M: Mali sme odísť?
A: Akoby sme odišli.
Z: Mali sme zostať?
A: Akoby sme zostali?
M: Otec nedá nezmyselnú úlohu.
Z: Dcéry rozumejú otcovi.
A: Sme odťaté ručičky.
M: Vydlabané očičká.
Z: Telíčka rozorvaté na franforčeky.
A: Sme doma.
Z: Boli sme doma.
M: Kde sme teraz?“ (Forgács, tamže, s. 5)

Štvrtý obraz je vzhľadom na slová V. Dubačovej, ktoré sme citovali, zásadný. Nesie názov ***Ríša*** a prakticky ide o ďalší monológ otca Vlkoslava, ktorý, ako vraví Dubačová, „hatlá dejiny“, odvoláva sa na príslovečnú holubičiu povahu, „hladká“ si ego údajnou vlastnou pracovitosťou a všetko, čo hovorí, hovorí so sebavedomím, pyšnou bohorovnosťou, až despotizmom. Považuje sa za zosobnenie ríše, stotožňuje sa s ňou, všetko dobré si privlastňuje a všetko zlé zvonka berie nadovšetko osobne.

„V: Táto ríša vždy bola moja. Vždy bola, lebo bola moja. Mňa obklopovala. Všetko vyvieralo zo mňa. Všetko som bol ja niekedy dávno. Ja som celý rod. Celý rod som bol vždy ja. Krajina sa podobá na mňa. Je nevypočítateľná. Rozmanitá. A áno, áno, poviem, aj krásna. Najmä krásna. A vôbec nemám taký pocit, že je malá. Táto ríša vždy bola obývaná. Ja som tu vždy býval. Bojovalo sa o túto ríšu. Veď ako by aj nie. Keby nebola krásna, rozmanitá ale aj nevypočítateľná, tak by sa nebojovalo. Ale bola, aj krásna, aj rozmanitá, aj nevypočítateľná, tak sa bojovalo. Stratili sme meno. Stratili sme ríšu. Boli sme pohltení. Mňa pohltili. Vždy mňa. Čiže ríšu. A ako nás hltali. [...] Naša ríša vždy bola dôležitá. Viacerí tu žili. Vtedy sme sa volali ináč. Vtedy sme sa volali rôzne. Vtedy sme sa nevolali nijako. Vtedy sme len boli. Nikto nám nepovedal, že sa musíme nejako volať. Ja som nebol bojovník. Ja som bol ten ja holubičí. Ja som len budoval. A vytváral hodnoty. [...]Ja som ríša. Ja som domov. Ja som svet. Ja som každé šieste poschodie. Ja som na každom šiestom poschodí. Či si to všimnú alebo nie. Nehnevám sa. Len trvám na tom. Ríši treba rozumieť. Ríša ku každému hovorí.“ (Forgács, tamže, s. 5 – 7)

Piaty obraz s názvom ***Nálet*** je klimaxom hry. Začala sa invázia. Dcéry sú v akcii, plnia otcove príkazy, striehnu a ak treba strieľajú. Forgács využíva metaforu inváznych druhov drevín, ktoré sa pokúšajú zamoriť rodnú hrudu – využíva polysémické slovo „nálet“ (jednak letecký útok, jednak nové dreviny

ako dôsledok prirodzeného a voľného roznášania semien vetrom). Vlkoslav ako pravý vojnový hrdina vydáva rozkazy z bezpečia, cez vysielačku. Dcéry strieľajú, čo im len zásobníky stačia, no v chaose dochádza k dramatickému zvratu. U dcér sa opäť ozývajú pochybnosti. Z ľútosti sú ochotné prichýliť niektoré menej výstredné druhy, ujať sa ich a starať sa o nich potajme, v skrytosti pred despotickým otcom.

„V: Útok nás ani dnes neminie.
A: Ani dnes.
Z: Ako vždy.
M: Rutina.
V: Nepodceňujte nepriateľa. Vždy si nájdu nové spôsoby. A pri dlhých bojoch aj emotívne vás skúsia spútať.
Z: Nepriateľ je lákavý.
[...]
V: Dcérenky moje. Viete, ako ťažko sa budoval tento náš svet. Musíme ho ochrániť. Každý deň je ohrozený. Dnes útočia rastliny. Zdegenerované, domorodé. Potmehúdske, nedomorodé. Neskrotiteľné, invázne. Ohurujúce, exotické. A nebezpečný mutanti. Nechceme ich. Môžu byť milé, krásne, zábavné, či aj užitočné, neveríme im. My im nenaletíme.
[...]
M: Len aby sme ich včas rozpoznali.
A: Len aby sme sa nesplietli.
Z: Len aby sme vždy presne vedeli.
[...]
V: A už je to tu. Zase tie pochybnosti. Zase v tú najnevhodnejšiu chvíľu.
A: A čo ak ničíme to naše.
Z: A čo ak nie sú nebezpečné.
M: A čo ak práve tie potrebujeme, ktoré teraz prenasledujeme.
V: Vylúčené. Cudzie sa dá obľúbiť ale vždy je to chyba. Povolíte a už sa stratíte. Dcérenky lenivé. Dcérenky slepé. Dcérenky hlúpe.
[...]
M: Len ja viem, že jedno semienko sem priputovalo, že sa skrylo šikovne v pôde. A vyklíčilo. A je to dub, náš domorodý strom, obyčajný, nudný dub. Náš starý známy. Ale vyrástol z neho taký malý krásny bonsaj. A viem že je to omyl, že v našom lese nemá čo robiť, ale je to môj dub bonsaj domorodý. A nemám srdce ho zničiť. Pre mňa nie je mutantom. Pre mňa nie je paródiou. Pre mňa nie je urážkou. Veď nikomu neublíži. Skromne si žije v tieni veľkých bratov. *On je mojim tajomstvom*.
[...]
V: Pozor posledný útok. Strategický plán v hlave. Presné pokyny. Sústredenosť. Pozor ak sa toho semienka držíš príliš jemne tak sa vyslobodí a oberie ťa o čas a o energiu. Ak príliš silno, tak sa s tebou zakope do zeme a staneš sa biohumusom. Pozor zľava. Pozor sprava. Pozor na nich. Pozor na seba. Koniec. Prestali. Pohov.“ (Forgács, tamže, s. 7 – 9, kurzíva autor)

Šiesty obraz, ***Dedičstvo***, je opäť monológom, ktorého protagonistkou je tentoraz Zuzislava. Zvuk pristávajúceho lietadla nám jasne naznačuje, že sa opäť vracia domov, tentoraz ako dospelá žena, zatrpknutá, nielen zmätená ako v treťom obraze s názvom *Detstvo*. Premýšľa o sebe, rada by vedela, kde je jej miesto. Zdá sa jej, že ju vynechali, že sa jej nevenovali. (Vlkoslav? Lebo ho bolela hlava?) Prichádza na to, že je len potomkom prostých pltníkov. Zdá sa, že jej rozhorčenie rástlo aj na pracovisku, kde si hrdo plnila povinnosti dvojnohej umývačky riadu. Forgács tu teda nesatirizuje len slovenskú povahu v izolovanosti domova, ale, odvolávajúc sa na bohaté dejiny emigrácie Slovákov, poukazuje aj na neblahú realitu, v ktorej sa neraz ocitajú východoeurópski nádenníci, pracujúci na Západe. V samote počuje vnútorné hlasy – možno hlas domova, možno len hlas vlastného šialenstva. A čomu nerozumie, to ihneď zavrhne ako čosi nepotrebné.

„Z: Mne nikto nič nepovedal. Nemám rada keď ma poúčajú, keď mi povedia, ako mám niečo vidieť, čo si o niečom mám myslieť, ako mám niečo chápať. Ale predsa len. Patrilo by sa aspoň sa pokúsiť venovať sa mi.
Či to prijmem, či nie. Patrilo by sa, predsa len. Ale takto ma opustiť. Zradiť. Žiadny odkaz. Žiadne dedičstvo.
Ani štipka múdrosti. Vybabrali so mnou. [...] Občas sa mi zdá, že niekto na mňa hovorí. Niekedy mám taký pocit. O polnoci. Počujem vždy to isté. Dosť dlho sa mi zdalo, že to nemá zmysel. Že to je len nejaký abstraktný zvuk. Že by to mohol byť môj odkaz? Nie, to ma nenapadlo. Beď, beď, beď. Akoby. Beď, beď, beď. Alebo deť, deť, deť. Možno hep, hep, hep. O polnoci skôr beď, beď, cez deň radšej heť, heť, medzi ľudmi beď, beď, ale občas akoby leť, leť. [...] Leť, leť, leť. Veď tomu rozumiem. To je môj údel. Leť, leť. Že leť, leť. Veď to je čistá poézia mojej duše. Len škoda, že nerozumiem poézii. Podľa mňa poézia nevedie nikam. [...] Určite chcem vedieť aký je môj pravý život? Veď kým som o tom nevedela, že som potomok nejakých archaických pltníkov, síce bola som osamelá, ale už viem osamelo slobodná... Nechcem plte... Nechcem myslieť. Nechcem pochopiť súvislosti. V kuchyni, ako si umývam cudzí riad, mám vyhranené názory, som radikálna a zmením svet.
A teraz plte tvrdia že oni sú pravé a umývať cudzí špinavý riad je len dekadentný rozmar stratenej existencie... Mám sa vrátiť na rodnú plť?“ (Forgács, tamže, s. 9 – 11)

V citovaných úryvkoch nachádzame aj ďalšie absurdné prvky – neexistujúce nefunkčné slová, lepšie povedané kryptosémické jazykové jednotky („beď“, „deť“, „hep“), o ktorých v súvislosti s absurdným divadlom hovorí aj M. Esslin.

„Aj keď dobrá hra musí mať šikovne vystavanú fabulu, absurdné hry nemajú ani fabulu ani dej, [...] aj keď si dobrá hra zakladá na duchaplných

slovných výmenách a zmysluplných dialógoch, absurdné hry sú neraz plné nezmyslov a nesúvislého bľabotania.“ (Esslin, tamže, s. 3 – 4, preložil autor).

Podobe skepticky je ladený aj **siedmy obraz** s názvom ***Tradícia***, monológ druhej sestry Marislavy, ktorá na salaši hľadá zakopanú pálenku. Atmosféru opäť dotvárajú salašnícke zvukové kulisy (kravské či ovčie zvonce) a tradičné trávnice. Forgács tu naráža na nedôslednosť v práci (ako aj nedôslednosť v dodržiavaní tradícií), ktorá sa koniec koncov vždy obráti proti nedôsledným a chtiac-nechtiac aj proti im potomkom – napríklad proti Marislave. Príkoria, akokoľvek drobné, vedú k frustrácii a tá neraz vyúsťuje v hrubších výrazoch, ktoré sa Marislave derú na jazyk. (Napríklad „kontinuita debility“.)[225] Napokon si človek v zatrpknutosti osvojí postoj, ktorý najlepšie vystihuje spojenie, ktoré sa tradične pripisuje Ľudovítovi XV., prípadne jeho milenke, „po mne potopa“, až na to, že Marislava to povie po svojom (pozri poslednú repliku nasledujúceho úryvku).

„M: Že sa nechám nahovoriť. Vždy sa nechám nahovoriť. Krava sprostá. Ktorý idiot to vymyslel? Určite niekto z mojich predkov. A ktorí idioti v tom pokračujú? Určite všetci z mojich predkov. A kto som ja za idiota, že taktiež živím túto tradíciu? Kontinuita debility. Rodová degenerácia. Jasné, niekto dávno niečo vymyslel, tak to musí byť dobré. Zakopať do zeme fľašu pálenky. Dobre, nikdy sme nevedeli poriadne páliť. Boli to excelentné žbrndy. [...] Vyhliadnuť to najlepšie miesto. Ani na kraji ani uprostred. Ani mimo ani voľne. Ani vôbec ani príliš. Akurát. Ani hlboko ani plytko. Ani skoro ani meškajúc. Ani nudne ani egoisticky. Akurát. Ten dobrý pocit. Som reťazcom. Patrím niekam. Vykonala som čo som mala. Dobre ja viem, že som to nemala skontrolovať o rok. Miesto som si presne pamätala. Začala som kopať. Kopala, kopala, s vervou, s chuťou, s citom. A nič. Nič. Možno že som sa zmýlila? Tak som o centimeter ďalej, o meter, o metre, a ešte metre. [...] A nieže by sme prehodnotili tradíciu. Nie, nie... Nie tradícia je pre nás. My sme pre tradíciu. Kopeme. Vášnivo. A potom sa hanbíme. Bez vášne. A preto ma sledovali s takou zvláštnou grimasou moji predkovia. Vždy som cítila ich pohľad. Ej, krava ide kopať... Je to smiešne alebo zúfalé? Raz zabetónujem tú fľašu a potom nech zmizne. Dobre aj pre mňa to bude ťažšie. Rozbombardovať betón. Alebo tú betónovú kocku zanechám tým za mnou. Ak takí ešte budú.“ (Forgács, tamže, s. 11 – 13)

Aj **ôsmy obraz, *Identita*,** je monológom – tentoraz prúd vedomia na tému identity tretej sestry Anislavy, pre úplnosť.[226] Poslucháč nadobúda pocit, akoby Anislava skúšala divadelné predstavenie – recituje niečo o začiatkoch

[225] Je pravdepodobné, že práve v tomto obraze figurovali v pôvodnej divadelnej úprave aj spomínané vulgarizmy.

[226] V texte skratka mena postavy nedopatrením absentuje, no keďže Anislava svoj monológ ešte nemala, je evidentné, že ide o ňu, je takpovediac na rade. Audioverzia v archíve RTVS je toho dôkazom – tretí ženský hlas v porovnaní so šiestym a siedmym obrazom.

„nášho sveta“, pričom spočiatku opakuje opisnú repliku a neustále ju mení, dotvára, kompletizuje (hatlá dejiny?). Atmosféru dotvára ponáška na slovenskú hymna v klavírnom inštrumentálnom prevedení, plná trilkov a iných interpretačných zvláštností, ktoré miestami znejú parodicky. Neskôr zaznieva slovenská hymna v orchestrálnej úprave. Anislava má pocit, že je málo výnimočná, fádna, „zúfalo symetrická“.

„Na začiatkoch stojí uprostred nášho sveta ozrutná skala. A na tej skale stojí švárny šuhaj. Ešte raz. Na začiatkoch stojí uprostred nášho sveta ozrutná skala. A na tej skale stojí driečna deva. Ešte raz. Na začiatkoch stojí uprostred nášho sveta ozrutná skala. A na tej skale stojí švárny šuhaj a driečna deva. Zmestia sa. Aj na tej úzkej ostrej do nebies vyčnievajúcej skale. Nie sú to dvaja, ale jedna jediná postava. A zrazu. Nikto nevie, ako sa to stalo. Tiene sa nevedeli skrotiť? Zrazu. Padá. Rúti sa. Rovnováhu už neudrží. Padá. Kotúľa sa dole. Zrazu je pod kopcom. Je silná, je nepremožiteľná. Nevzdá sa. Ani náhoda ju neskrotí. Postaví sa a vylezie naspäť na ten vrch. Vyštverá sa. [...] Už ja opäť hore na skale. Kým vyliezla na kopec, jedna noha sa jej zodrala. Kým vyliezla na kopec, jedna ruka sa jej ošúchala. Víťazne sa postaví presne tam, kde stála vždy na začiatku času, príbehu. Po páde je hrdo asymetrická. To je náš hrdina. Tá postava nad našimi hlavami. Jedna noha je kratšia. Jedna ruka je kratšia. Silueta je krajšia. A pravdivejšia. A praktickejšia. Takto sa dá žiť autenticky. Odvtedy všetci z nášho rodu máme jednu stranu kratšiu. Hrdo nosíme tento znak spolupatričnosti. Je to znamenie výnimočnosti. Nosíme. Nosili by sme. Nosila by som. Mala by som byť asymetrická. Ako to už patrí. Akoby to patrilo. Ako bolo patrilo. A mám aj taký pocit, že to tak je. Že vo mne je tá asymetria. Asymetria žije. Len ju nevidím. Je nepolapiteľná. Nič nedokazuje jej existenciu. Každý si myslí, že som symetrická. Pozrú sa na mňa a už som zakategorizovaná. Jasné, klasicky symetrická. [...] Smutno mi je. Som otrasená. Som symetrická. Zúfalo symetrická.“ (Forgács, tamže, s. 13 – 14)

Predposledný, **deviaty obraz** nesie názov ***Puto***. Ako sme už naznačili na začiatku príspevku, Vlkoslav pocíti „hlad vladára“, mierne zakomplexovaného narcisa s absolútnou mocou, ktorý sa neštíti útoku na slabšie pohlavie – vlastné dcéry. Katastrofa je na svete.

„V: Zase prišiel čas. [...] Som hladný. Zjedol by som celú svoju ríšu. Je to hlad vladára. Je to hlad celej krajiny. Najviac by som chutil sám sebe. Ale mňa tu ešte treba. Ale dcéry to musia pochopiť. Musím ich zjesť.“ (Forgács, tamže, s. 15)

Dcéry ho odmietajú, spochybňujú pravosť jeho otcovstva, odvolávajú sa na svoje matky (každá mala inú, či len opäť vymýšľajú osobné dejiny?), otec sa im bridí, v niektorých replikách mu dokonca zatykajú, tak veľmi ním opovrhujú, no ich odpor je, zdá sa, márny.

V: „Dcérenky moje poďte že sem. Jednu z vás zjem. Potrebujem mäso z môjho mäsa, krv z mojej krvi, kúsok zo seba.
M: Nepoznám vás. [...] Ako aj by som mohla byť tvojou dcérou. Podoba žiadna. Moja matka bola holubica krotká. Otec sokol nebojácny. Nezješ ma.
V: Potrebujem mäso z môjho mäsa, krv z mojej krvi, kúsok zo seba. Ty si moja dcéra. Patríš mne. Zjem ťa.
A: Nechcem vás. Hnusíte sa mi. Ako by som aj mohla byť tvojou dcérou. Mojou matkou je jemný vánok a mojím otcom strašidelná víchrica. Mňa nezješ.
V: Potrebujem mäso z môjho mäsa, krv z mojej krvi, kúsok zo seba. [...] Zjem ťa.
Z: Neznesiem vás. Neviem, kto bola moja matka, ale určite bola to úžasná žena, ktorá spájala v sebe polovičku sveta a vedela to. Neviem, kto bol mojím otcom, ale musel to byť ohromný chlap, ktorý bol príbuzným druhej polovice sveta, a uvedomil si to. [...] Darmo ma nepustíš. Darmo ma stískaš.
V: Vaša pravda je len fantazmagóriou. [...] Obľúbme si to naše. Obľúbme sa. Lepšie nebude. Zmeniť sa to nedá.“ (Tamže, s. 15 – 16)

Obľúbili sa, presnejšie povedané, on si ich obľúbil. **Desiaty obraz**, s názvom ***Rozsudok***, svedčí o tom, že Vlkoslav je krvismilník. Prvou vetou predchádzajúceho obrazu je: „Zase prišiel čas,“ no Vlkoslav evidentne nemyslel čas jesť – ak by chcel dcéry zjesť, mohol by tak urobiť iba raz a nepoužil by slovo „zase“. Týmto sa priznáva k opakovaným chúťkam. Zuzislavina odpoveď „Darmo ma stískaš“ tiež svedčí, že išlo o sexuálny útok. Zmeniť sa to podľa Vlkoslava nedalo, a tak v desiatom obraze dcéry uvažujú v duchu Zuzislavinej repliky: „Tu by sme mali porodiť.“ (Tamže, s. 16)

Sestry čakajú, čo z nich asi vzíde (vyjde), uvažujú, ako sa im bude rodiť, keďže pred chvíľou nastal koniec sveta. „Porodiť budeme musieť tak či tak,“ dodáva Marislava. Forgács naznačuje, že nech sa v rodine (národe) stalo čokoľvek, hoci nastal aj malý koniec sveta, život pôjde ďalej. Sestry pritom opäť hovoria o záhadnom cudzincovi, ktorého sledovali na začiatku hry. Všetko nasvedčuje tomu, že to bol celý čas ich otec Vlkoslav, ktorý vedie dvojitý život, a ony o tom ani len netušia.

„A: Býval tu niekedy niekto?
Z: Nejaké stopy by musel zanechať.
M: Žiadny záhadný tvor.
[...]
Z: Tu by sme mali porodiť.
A: Po konci sveta.
Z: A čo ak sa medzitým niekto nasťahuje?
M: To sa bude rodiť horšie.
Z: Zasa situácia bude špeciálna.
M: Porodiť budeme musieť tak či tak.
Po konci sveta rodiť je celkom optimistické.

[...]
Z: A teraz sa čaká.
A: Čaká. Čaká. Čaká. Niečo sa má narodiť.
M: Asi sa niečo narodí.
Z:Vystrekne z lona.
A: Možno drakobijec.
M: Možno národný buditeľ.
Z: Možno... Možno ani jeden z nich. Bude ako ostatní poslední. Sám seba nespozná na konci sveta. Stratí sa potichu v apokalypse." (Tamže.)

Hru sme si predstavili, kategorizovali sme ju a v druhej časti v stručnosti uvedieme špecifiká prekladu analyzovaného textu do angličtiny. Ako sme spomenuli, autor príspevku prekladal rozhlasovú hru na základe objednávky RTVS.

Názory na preklad do iného ako materinského jazyka sú v prekladateľskej obci rozličné. V minulosti platilo (aspoň v akademickej obci) nepísané pravidlo prekladať výlučne z cudzieho jazyka do jazyka materinského, čo, pravda, mimo akademickej obce rozhodne nemusí platiť: „Pritom je známe, že literárni, respektíve umeleckí prekladatelia kategoricky odmietajú myšlienku prekladu do nematerinského jazyka. Výsledky empirického výskumu prekladateľskej praxe dokazujú, že preklad do angličtiny ako cudzieho jazyka je na Slovensku veľmi bežný." (Ličko, 2014, s. 81)
V západnej translatológii sa často skloňuje termín Petra Newmarka „servisný" preklad" (*"service" translation*). „Predpokladám, že vy, moji čitatelia, sa učíte prekladať do materinského jazyka, keďže len tak dokážete prekladať prirodzene, presne a maximálne efektívne. Popravde, väčšina prekladateľov prekladá aj zo svojho jazyka do jazyka cudzieho („servisný preklad") a vo vysokej miere prispieva k tomu, aby v tejto práci excelovali aj mnohí iní." (Newmark, 1988, s. 3, preložil autor)

V *Encyklopédie translatológie* vydavateľstva Routledge sa dočítame, že „Newmarkov termín ‚servisný' preklad [...] sa často nepoužíva. Ruština, nemčina a japončina nepoznajú termíny na vyjadrenie smeru prekladu, zatiaľ čo španielčina, taliančina, portugalčina, arabčina a čínština rozoznáva termíny ***priamy*** preklad (do materinského jazyka) a ***inverzný*** preklad (do cudzieho jazyka)." (Mason, IN Baker / Saldanha, 2009, s. 84, preložil autor)[227]

Podľa Masona môže termín inverzný preklad vyvolávať negatívne konotácie, no pre potreby nášho príspevku postačí. Nazdávame sa, že našinec pri preklade do angličtiny (pri preklade nielen umeleckých textov)

[227] POZOR, termín „priamy preklad" je v tomto prípade doslovným prekladom anglického „direct translation", termín nemožno zamieňať s Popovičovým termínom „priamy preklad", pozri Popovič, 1983, s. 223.

by si mal osvojiť tzv. *idealistický prístup*. Termín „the idealist's approach" zaviedol R. Ličko (2014) a tvorivého pracovníka na poli prekladu, ktorý si tento prístup k prekladu osvojuje, opisuje ako „dôsledného prekladateľa, ktorý (1) si dá tú námahu a niekoľkokrát si prečíta východiskový text, (2) ak treba, poradí sa s odborníkom (ohľadom slovnej zásoby a pod.), (3) text preloží a (4) výsledný produkt dá skontrolovať rodenému hovoriacemu." (Ličko, 2014, s. 49, preložil autor)

Daný prístup považujeme za ideálny.[228] Posledné slovo majú obaja – prekladateľ i spomínaný rodený hovoriaci, ktorý prekladateľa usmerní a opraví viac či menej závažné chyby, ktorých sa prekladateľ dopustí. Rodený hovoriaci ako odborník na jazyk sa tak ocitá aj v pozícii prvého redaktora.[229]

Anglický názov hry znie ***The Land of Unscythed Meadows***. V tomto prípade stačilo použiť už hotový ekvivalent, Newmarkov „recognized translation" (s. 89) – termín, ktorý už figuruje v danej kultúre a ktorý by prekladateľ mal použiť, aby nedošlo k nedorozumeniu.[230]

Ak hovoríme o problémoch prekladu *Krajiny nepokosených lúk*, konštatujeme, že kryptosémickosť v zásade nebola väčším problémom pri preklade – ak sa ťažko dešifruje originál, vytvoriť ťažko dešifrovateľný preklad je, pochopiteľne, celkom jednoduché. Na preklad kryptosémických replík, vedúcich k celkovej absurdnosti rozhlasovej hry, poväčšine postačovali postupy priameho prekladu, drydenovská metafráza, teda „preklad slova za slovom, verša za veršom" (Nida, 1964, s. 17, preložil autor).

Väčší problém pri preklade nespôsobovali ani funkčné mená (tzv. hovoriace mená). Spomínali sme totiž, že v slovenskej rozhlasovej hre neodzneli. Zostávajú na textovej predlohe, no keďže práve tá bola pre zadávateľa prekladateľskej objednávky podstatná (preklad putoval na súťaž rozhlasových hier), mená rozhodne bolo treba preložiť. Mená troch dcér (Marislava, Anislava, Zuzislava) sme ponechali, k zmene došlo pri mene otca Vlkoslava, s cieľom zachovať jeho funkciu. „Ako je známe, spisovatelia, osobitne najmä autori diel humoristického a satirického charakteru, vo svojom úsilí dosiahnuť optimálny umelecký efekt svojho diela nezriedka siahajú k tomu, že už menami svojich hrdinov dopredu prezrádzajú svojim

[228] Z výskumu R. Lička (z roku 2014) sa dozvedáme, že tento prístup si osvojilo len 20% prekladateľov, živiacich sa takzvaným inverzným prekladom.

[229] Autorovi článku takto pri preklade pomáhal Bc. Mgr. Michael E. Dove z Katedry anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty UMB, ktorý bol na danú úlohu ideálny aj preto, že sám ovláda slovenčinu a v magisterskom stupni štúdia na Slovensku vyštudoval translatológiu.

[230] Názov figuroval na stránke bratislavskej Malej scény, preto sme po ňom siahli aj my pri preklade. Pozri Zoznam internetových odkazov, heslo „Malá scéna".

čitateľom niečo z ‚charakteru' týchto hrdinov (jednak ich vonkajších, fyzických znakov, jednak ich vnútorných, charakterových vlastností) a tým im do istej miery naznačujú, ako tieto postavy majú vnímať a hodnotiť…" (Bartko, 2000, s. 133)

Z Vlkoslava sa stáva Wolfoslav – prvá časť zloženiny je aj v doslovnom preklade funkčná (vlk ako šelma má skôr negatívne konotácie), druhá časť zloženiny ostala nezmenená, aby sme zachovali slovanskú príslušnosť i jednotu v porovnaní s ostatnými menami.

Zaujímavým problémom bol tretí obraz, *Detstvo*. Uveďme si znovu krátky úryvok, tentoraz, keďže ide o formu, nie o obsah, si vystačíme s oveľa kratšou ukážkou:

„A: Vlastným *očičkám* neveríš drahá moja?
Z: *Božteky, božteky* rýchlo na *líčka*.
A: *Sestričky víličky*, veď objímme sa *krehúčko* a *ľahulinko*.
M: Sme doma, sme doma – *slzička* steká na moje líčka.
V: Dcérky prišli domov. Hneď ma bolí hlava.
A: Rozpŕchli sme sa vo svete.
A: *Slniečko nezbedko* nikde tak hladkajúc nesvieti ako doma.
M: *Potôčik huncútik* nikde tak veselo nežblnkoce ako doma.
Z: *Vtáčiky maznáčiky* nikde tak opojne nespievajú ako doma." (Forgács, tamže, s. 4, kurzíva autor)

Na prvý pohľad by sa čitateľovi mohlo zdať, že účinok zdrobnenín je, takpovediac, neprenosný. Už samotný fakt, že sa o preklade vyjadrujeme, a že sa tejto aktivite vôbec venujeme, svedčí, že sme zástancovia prekladateľského optimizmu – slovom, veríme v možnosť prekladu, iste, za cenu určitých posunov či zmien. Jazyky sú odlišné, no netreba zabúdať na výrok Romana Jacobsona: „Jazyky sa v zásade od seba líšia v tom, čo *musia* vyjadriť, nie v tom, čo *môžu* vyjadriť." (Jacobson, 1959, IN Biloveský / Djovčoš, 2009, s. 28)[231]

Jazyky teda sú schopné vyjadriť čokoľvek, pravda, použijú pritom iné prostriedky, výpovede sa možno predĺžia, no funkcia môže ostať zachovaná.

„Dnes sa [...] vychádza z tézy, že každý jazyk je schopný komunikovať o každej veci, čiže každú informáciu možno preniesť z jedného jazyka do druhého aj v prípade, ak v systéme neexistujú presné korešpondujúce jednotky alebo prostriedky." (Keníž, 2008, s. 82)

[231] *O lingvistických stránkach prekladu* (*On linguistic aspects of translation*).

Podobný optimizmus nachádzame v ironickom citáte Douglasa Hofstadtera: „Ak niekto povie, že daný text ‚nemožno preložiť", zaujmite skeptický postoj. Autor podobného výroku chce totiž väčšinou povedať asi toľko, že text je nepreložiteľný len vtedy, ak sa úlohy chopí *obmedzenec*, a teda že na preklad spomínaného diela, na jeho reprodukciu v cieľovom jazyku, treba patrične vysoké IQ a ponamáhať mozgové závity. Slovom, *dômyselný preklad si vyžaduje dômyselného prekladateľa*." (Hofstadter, 1997, In Low, 2001).

V citovanej pasáži z rozhlasovej hry badať opakujúcu sa výrazovú kategóriu, ktorú F. Miko nazýva afektovanosť výrazu, teda „nadmerné upozorňovanie na seba v reči, obyčajne používaním zvláštnych, bizarných, vyumelkovaných výrazov." (Miko, tamže, s. 104) Bizarnosť a vyumelkovanosť sa v tomto prípade tvorí hromadením zdrobnenín, občas opakovaním slov a slovných spojení. Tie pôsobia v texte veľmi príznakovo, odkazujú na časy minulé, inými slovami, vyznievajú archaicky. Pri preklade sme sa rozhodli túto výrazovú kategóriu zachovať. V angličtine sa „samotná *‚neveľkosť*" [...] vyjadruje pomocou prídavných mien **small** alebo **little**, alebo sa nevyjadrí vôbec". (Hais, 1978, s. 449)

Keďže v angličtine jednoslovné deminutíva absentujú (pravda, až na pár výnimiek), resp. ich umelé vytváranie pomocou prípon (napr. *-ette*, *-let*, *-ling* a pod.) by mohlo vyznieť ešte bizarnejšie, než deminutíva v slovenčine – pričom by výrazne neodkazovali na časy minulé – rozhodli sme sa, že podobný účinok vyvoláme funkčnou substitúciou, presnejšie, štylistickou (výrazovou) substitúciou, čo podľa A. Popoviča je „funkčná náhrada nepreložiteľnosti výrazových prvkov (napríklad idiómov a výrazových spojení) prvkami s *približne* rovnakou výrazovou hodnotou." (Popovič, 1983, s. 206, kurzíva autor) V preklade sme použili inverzný slovosled, intenzifikačné prídavné meno „very" v spojení s podstatným menom a osvedčenú aliteráciu, ktorá predstavovala normu v staroanglickej a čiastočne i stredoanglickej poézii (cca. 500 – 1380).[232]

Citovaná pasáž z tretieho obrazu by preto mohla vyzerať takto:

"Z: Kisses, kisses, hurry, on our soft cheeks.
A: My dainty fays, sisters of mine, let us share a pleasant and delicate embrace.
M: We're home, home again! Teardrops on my very cheeks.
W: Home, sweet home, daughters of mine. At last! Here comes the headache again.
A: To the four corners of the earth we scattered, papa.

[232] Za posledné dielo písané aliteračným veršom (angl. *head-rhyme*) sa všeobecne považuje stredoanglický epos W. Langlanda (1332 – 1386) *Vízia o Petrovi Oráčovi* (*William's Vision of Piers Plowman*), v slovenčine nevyšla, pozri *Dejiny anglickej a americkej literatúry*.

A: Nowhere but here does the sun, that prankish star of golden light, have such a delicate touch.
M: And nowhere else but here does the babbling brook, the waggish water, sing the merriest melodies of old.
Z: And the snuggling songbirds, nowhere else do they sing songs as sweet and intoxicating as here, at home." (Forgács, 2017, s. 4)

Pre podrobnejšiu ilustráciou si uveďme ešte jednu pasáž:

„V: Dcérenky-zdrobnelinky. Krehučké vílky. Už vás nikam nepustím.
M: Kde môže byť náš ocinko-otecko?
A: Kde sa skrýva náš tatúšik-taťúlik?
Z: Kam sa podel náš apko-apkovský?" (Forgács, 2016, s. 5)

Preložená verzia by mohla vyzerať nasledovne:

„W: My diminutive daughters, fragile fairies! I will never let you go, not anymore!
M: Where's our friendly father?
A: Our dainty daddy, where does he hide?
Z: Whatever happened to our pappy papa?" (Forgács, 2017, s. 5)

Vzhľadom na pozíciu jednotlivých prostriedkov (mikovských výrazov) cítiť v uvedených prekladoch istú fluktuáciu, potenciál presúvať sa z miesta na miesto, preskupovať sa podľa uváženia prekladateľa. O podobnom prístupe hovorí aj popredná translatologička M. Bakerová.

„Stratégia, ktorú nemožno vyčerpávajúco ilustrovať na príklade, je stratégia prekladu kompenzáciou. Slovom, prekladateľ môže výraz, napríklad idióm, na jeho pôvodnom mieste v texte buď vynechať, prípadne oslabiť, a uviesť ho na inom mieste v cieľovom texte. Táto stratégia sa neobmedzuje iba na frazeológiu či inak ustálené jazykové jednotky, ale možno ju uplatniť pri akejkoľvek významovej strate, pri akejkoľvek strate expresivity či štylistickej hodnoty, ktoré nemožno reprodukovať priamo na mieste, na ktorom sa vyskytovali vo východiskovom texte." (Baker, 1992, s. 78, preložil autor)

A. Popovič nazýval túto zmenu výrazovou zámenou (inverziou) a chápal ju ako „premiestňovanie prvkov originálu na iné miesto v texte prekladu". (Popovič, 1975, s. 289) Aplikovaná stratégia je teda teoreticky opísaná v prácach domácich i zahraničných, nie je ničím novým – podobne a oveľa skôr (koncom 17. storočia) uvažoval anglický esejista, básnik, dramatik a prekladateľ obdobia anglickej reštaurácie John Dryden (1631 – 1700). V predslove knihy *Fables, Ancient and Modern* (1700, čo je výber z prekladov Homéra, Vergília, Chaucera a pod.) uvádza:

„Uznávam, že pri každom prevode, teda aj pri preklade, sa musí niečo stratiť, ale zmysel ostáva […], a dovolím si dodať, že ak niektorá pasáž v texte stratí svoj pôvab a krásu, doplním ich na miestach, ktoré týmito vlastnosťami pôvodne neoplývali. Možno nie som úplne nestranný, uznávam – nech rozhodnú čitatelia a ja sa ich úsudku podriadim.“ (Dryden, 2003, s. 566, preložil autor)

Za zmienku stojí aj štvrtý obraz, *Ríša*. Ako sme už uviedli v prvej časti príspevku, otec Vlkoslav nahlas uvažuje o sebe a svojom vzťahu k domovine, ktorú nazýva ríša:

„V: Táto ríša vždy bola moja. Vždy bola, lebo bola moja. Mňa obklopovala. Všetko vyvieralo zo mňa.
[...] Ja som celý rod. Celý rod som bol vždy ja. Krajina sa podobá na mňa. Je nevypočítateľná. Rozmanitá. A áno, áno, poviem, aj krásna. Najmä krásna. A vôbec nemám taký pocit, že je malá. Táto ríša vždy bola obývaná.
Ja som tu vždy býval. Bojovalo sa o túto ríšu. Veď ako by aj nie. Keby nebola krásna, rozmanitá ale aj nevypočítateľná, tak by sa nebojovalo. [...] Ja som ríša. Ja som domov. Ja som svet. [...] Či si to všimnú alebo nie. Nehnevám sa. Len trvám na tom. Ríši treba rozumieť. Ríša ku každému hovorí.“ (Forgács, 2016, s. 5 – 7). Pri preklade do angličtiny by sme mohli dosadiť slová ako „empire“ (impérium), „realm“ (ríša) či „kingdom“ (kráľovstvo), my sme sa však rozhodli výraz zúžiť, aby text nadobudol jednoznačnú fašistickú konotáciu – navrhli sme slovo „reich“. V anglickom kultúre sa viaže na tri obdobia v dejinách Nemecka, pričom azda najznámejšia kolokácia bude „Third Reich“, teda tretia ríša, inak povedané hitlerovské Nemecko (1933 – 1945).[233]

„W: This Empire has always been mine. It has always existed, for it has always been mine. It has surrounded me. All of it streamed straight from me. [...] I am the whole kin. The whole kin has always been me. The land looks like me. It is unpredictable. Diverse. And yes, I will say it, it is beautiful, too. Truly beautiful, if nothing else. And I do not deem it small, not at all. This Empire has always been populated. I have always lived here. They fought for the Empire, for this realm. And fight they did, of course! Had it not been beautiful, diverse, yet unpredictable, they wouldn’t have. [...] I am the Reich. I am the homeland. I am the world. [...] Whether they notice it or not. I do not mind. But I do insist on it. One must understand the Reich. The Reich speaks to everyone.” (Forgács, 2017, s. 6 – 7)

Nami navrhovaný individuálny posun, realizovaný prostredníctvom výrazového zosilňovania, je cielený – touto cestou sme sa uberali vplyvom dobového kontextu (2013, a 2016), resp. s prihliadnutím na spoločenskú funkciu analyzovanej hry, ktorú sme už spomínali v súvislosti s poslaním Divadla Pôtoň a ktorú úplne jasne naznačila V. Dubačová – predstaviteľka

[233] Pozri napr. *LONGMAN Dictionary of English Language and Culture*, s. 1161.

jednej z dcér – v citovanom rozhovore A. Bána. V preklade teda badáme popovičovské ideové zjasňovanie – „druh individuálneho posunu smerujúci k tematickým zmenám. Súvisí so spoločenským aspektom prijímajúcej kultúry a s jeho favorizovaním v preklade." (Popovič, 1983, s. 199) Usilujeme sa poskytnúť čitateľovi interpretačný návod, nadbiehať mu, uľahčiť pochopenie, keďže západní príjemcovia preloženého textu, pre ktorých bol preklad do angličtiny určený, nemusia byť (a pravdepodobne ani nie sú) oboznámení so spoločensko-politickou situáciou na Slovensku.

Na záver nám neostáva nič iné, len si položiť pár otázok. Je strach z inakosti opodstatnený? Do akej miery je hra M. Forgácsa *Krajina nepokosených lúk* o nás? Do akej miery (ak vôbec) ju možno považovať za umeleckú hyperbolu? Je strach z inakosti jazykových prostriedkov v preklade v porovnaní s prostriedkami originálu opodstatnený? Ako vraví náš novodobý klasik: „Voľnosťou k vernosti!"[234] A ako vraví už citovaný anglický klasik J. Dryden: „Nech rozhodnú čitatelia..."

Bibliografia

[1] Heslo „Divadlo Pôtoň"
[cit. 21. augusta 2018]. Dostupné na internete:
http://www.poton.sk/about/

[2] Heslo „Dotyky a spojenia"
[cit. 21. augusta 2018]. Dostupné na internete:
http://www.dotykyaspojenia.sk/archive/2014_program.pdf

[3] Heslo „Krajina nepokosených lúk"
[cit. 21. augusta 2018]. Dostupné na internete:
https://www.rtvs.sk/radio/archiv/1365/562231

[4] Heslo „Ľudia z regiónov sú nevypočutí. Krajina nepokosených lúk tento stav menila"
[cit. 21. augusta 2018]. Dostupné na internete:
https://kultura.sme.sk/c/20182771/ludia-z-regionov-su-nevypocuti-krajina-nepokosenych-luk-tento-stav-menila.html

[5] Heslo „Malá scéna"
[cit. 21. augusta 2018]. Dostupné na internete:
http://www.malascena.sk/repertoar/hostujuce-predstavenia/krajina-nepokosenych-luk---the-land-of-unscythed-m.html

[6] Heslo „Miklós Forgács"
[cit. 21. augusta 2018]. Dostupné na internete:
http://www.nocka.sk/javisko/2011/4/inspirativne-zablesky?

[7] LOW, P. A. 2011.

[234] J. Vilikovský (1937), citát z relácie Televízie TA3 *Portrét* (*Portrét Jána Vilikovského*), 2010.

Heslo: „*Translating jokes and puns, Perspectives: Studies in Translatology.*“
[31. januára 2017]. Dostupné na internete:
http://dx.doi.org/10.1080/0907676X.2010.493219

[8] Heslo „xenofóbia“
[cit. 3. septembra 2018]. Dostupné na internete:
http://slovniky.juls.savba.sk/?w=xenof%C3%B3bia&s=exact&c=K4ce&d=kssj4&d=psp&d=sssj&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ma&d=hssjV&d=bernolak&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&d=pskcs&d=psken&d=noundb&ie=utf-8&oe=utf-8#

[9] Heslo „Zlatý zúbok“
[cit. 21. augusta 2018]. Dostupné na internete:
https://zlatyfond.sme.sk/dielo/531/Dobsinsky_Prostonarodne-slovenske-povesti-Druhy-zvazok/7

Rukopisy (nevydané)[235]
Forgács, M. 2016. *Krajina nepokosených lúk*
Forgács, M. 2017. *The Land of the Unscythed Meadows* (preložil M. Kubuš, spolupracoval M. E. Dove)

BAKER, M., 1992. *In Other Words – a coursebook on translation*. London and New York: Routledge; 1st edition, 304 s. ISBN 978-0415030861.

BAKER, M., SALDANHA, G. (eds). 2009. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (2nd ed). Abingdon and New York, NY: Routledge, 697 p. ISBN 0-203-87206-1.

BARTKO, L. 2000. *K poetike mien literárnych postáv z hľadiska teórie prekladu*, IN: *Preklad a tlmočenie 2*, Banská Bystrica : Fif UMB v Banskej Bystrici, Katedra slovakistiky Fif UMB, 2000. 284 s. ISBN 80-8055-459-5. s. 133 – 147.

BILOVESKÝ, V., DJOVČOŠ, M. 2009. *Vybrané kapitoly z translatológie I.* Banská Bystrica: UMB. ISBN 978-80-8083-949-9.

DiYANNI, R., 1990. *Literature – Reading fiction, poetry, drama, and the essay – second edition*, New York: McGraw-Hill Publishing Company. 1748 s. ISBN 0-07-557112-9.

DRYDEN, J. 2003. *The Major Works*. Oxford: Oxford World's Classics. ISBN 0-19-284077-0.

ESSLIN, M. 1969. *The Theatre of the Absurd*. Garden City, New York: Anchor Books, Doubleday & Company, Inc. ISBN 13: 9780385089692.

FELDEK, Ľ. a kol. 2015. *Ódy či frašky? (Európska únia očami drámy)*, zost. A. Domeová. Bratislava: Divadelný ústav, 1. vyd. ISBN 978-80-89369-86-7.

HAIS, K. 1978. *Anglická gramatika*. Bratislava: SPN, 504 s. (preložil Ján Lenhardt)

KENÍŽ, A. 2008. *Preklad ako hra na invariant a ekvivalenciu*. Bratislava: AnaPress. ISBN 978-80-89137-38-1.

[235] Číslovanie pri citovaní je iba orientačné, podľa automatického číslovania v textovom editore.

LIČKO, R. 2014. *Translation into English as a Foreign Language: A Slovak Survey*. Banská Bystrica: Belianum, 110 s. ISBN 978-80-557-0764-8.

LONGMAN Dictionary of English Language and Culture. 2008. Harlow: Pearson Education Limited. 1622 s. ISBN 0-582-85312-5.

MIKO, F. 1970. *Text a štýl*. Bratislava: Smena, 187 s.

MISTRÍK, J. 1979. *Dramatický text*. Bratislava: SPN, 224 s.

NEWMARK, P. 1988. *A textbook of Translation*. Hemel Hempsted: Prentice Hall, 292 s. ISBN 0-13-912593-0.

NIDA, E. 1964. *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill, 331 s.

PAVIS, P. 2004. *Divadelný slovník*. Bratislava: Divadelný ústav. 544 s., ISBN 80-88987-24-5. (Preložili Soňa Šimková a Elena Flašková.)

POPOVIČ, A. 1983. *Originál/Preklad*. Bratislava: Tatran, 369 s.

POPOVIČ, A. 1975. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 293 s.

BÁN, A. 2016. *Prisahať na tú istú ústavu ako Kotleba?* IN *.týždeň* [ročník XIII, 14. marca 2016], s. 23.

Zuzana Bariaková

Univerzita Mateja Bela

V LABYRINTE INAKOSTI (ŽENSKÉ POSTAVY IVANY DOBRAKOVOVEJ)[236]

IN A LABYRINTH OF OTHERNESS (FEMALE CHARACTERS BY IVANA DOBRAKOVOVÁ)

Abstract**:** *The paper focuses on the way female protagonists are presented in the book by Ivana Dobrakovová entitled Toxo. The protagonists are usually young Slovak women trying to establish themselves abroad as well as in relationships with foreigners. The sense of foreignness reflects not only in the fact that Italy represents the setting for the short stories – it also indicates existential alienation.*

Keywords: Ivana Dobrakovová, *Toxo*, migration, existential alienation

[236] Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA 1/0157/17 *Literárne podoby migrácie*.

Skúsenosť inakosti/s inakosťou sa najmä v mladej slovenskej próze (autorky a autori debutujúci po roku 2000) tematizuje prevažne na pozadí dlhodobého pobytu v cudzine a z neho často vyplývajúcich pocitov izolácie či sociálneho vylúčenia. Mapovanie životov expatov a expatiek[237], otázky identity a jej krízy sa nastoľujú prostredníctvom konfrontácie slovenských postáv s „veľkým svetom". Problematika sebapoznania a re-konštrukcie subjektu, psychickej a sociálnej adaptácie v cudzom prostredí je charakteristická aj pre texty Ivany Dobrakovovej[238] a súvisí nielen s vnútroliterárnymi procesmi, ale aj so širším spoločenským kontextom, keď sa prozaici a prozaičky usilujú nielen „o zmysluplnú výpoveď, ale dokonca i o sociálnu referenčnosť" (Součková, 2014, s. 12).

V príspevku sa zaoberáme zobrazením ženských postáv najmä v ostatnej knihe Ivany Dobrakovovej *Toxo* (2013). Hrdinkami jej próz sú zväčša mladé Slovenky, ktoré hľadajú svoje miesto v zahraničí a vo vzťahoch s cudzincami. Cudzinectvo sa neprejavuje len umiestnením poviedok do prostredia Talianska, ale je aj signálom existenciálneho odcudzenia.

Príbehy odohrávajúce sa za hranicami dôverne známeho pútajú vďaka rôznorodosti a kultúrnej „inakosti", ktorú prinášajú do domovského prostredia. Autori a autorky môžu prostredníctvom postáv cudzincov ozvláštňovať tematickú výstavbu svojho diela, zatraktívňovať text alebo sa cudzinectvo prejavuje aj v sujetových vzťahoch. Ak uvažujeme o Dobrakovovej textoch, nachádzame v nich kumuláciu oboch typov cudzinectva, pričom to geografické sčasti implikuje aj cudzinectvo symbolické.

Práve literárny priestor, do ktorého „posiela" autorka postavy poviedok, je jedným z primárnych spúšťačov negatívnych emócií, pod vplyvom ktorých konajú alebo, naopak, nechávajú za seba konať ostatných. Zväčša sa uchyľujú k únikom z prostredia, ktoré si predtým samy vybrali, ostávajú pasívne a pod nátlakom okolia si vyberajú „menšie zlo" – napr. odchod domov. Strácajú sa v realite a nadobúdajú sebadeštrukčné sklony. Rovnako je to aj v románe *Bellevue* (2010), ktorý vznikol tri roky pred spomínanou zbierkou poviedok. Aj tu stretávame postavu Blanky tráviacu prázdniny vo francúzskom prístavnom meste Marseille. Blanka nesie mnohé znaky hlavných hrdiniek z *Toxa*, resp. hrdinky z *Toxa* sú akoby rôznymi pokračovateľkami jej života. Nejde tu však o migráciu postáv, ale

[237] Z anglického slova *expatriate* – človek dočasne alebo trvalo žijúci mimo rodnej krajiny.

[238] Ivana Dobrakovová (1982) vyštudovala prekladateľstvo a tlmočníctvo anglického a francúzskeho jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Pracuje ako prekladateľka z francúzštiny a taliančiny, preložila napríklad *Neapolskú ságu* Eleny Ferrante. Od roku 2005 žije v Turíne v Taliansku. Knižne vydala zbierku poviedok *Prvá smrť v rodine* (2009), román *Bellevue* (2010) a opäť zbierku poviedok – *Toxo* (2013). Všetky knihy sa dostali do finále literárnej súťaže Anasoft litera (2010, 2011, 2014).

o transformáciu jedného modelu postavy. Rôzne mená postáv ani ich iné priestorové určenie nevytvárajú autonómne identity, dané posuny, práve naopak, zachytávajú heterogénny životný cyklus a zrkadlia prirodzený pohyb jedného modelu postavy. (Forgáč, 2013). Vhodným príkladom môže byť transformácia Blanky z románu *Bellevue* (2010) na Blanku z poviedky *Rosa* alebo *Toxo*. Hlavná bezmenná postava z poviedky *Návrat z Turína* tiež nesie niektoré vlastnosti, ktoré by sme mohli pripisovať už románovej Blanke. Ide napríklad o negatívny vzťah k vlastnému telu, psychické problémy, prepiatu predstavivosť a halucinácie, skreslené vnímanie reality, depresie, strach, úzkosť či problémový vzťah s ostatnými postavami. Ani jedna zo spomínaných postáv nemá pri sebe spriaznenú dušu, „komplica", ktorý by im porozumel a bol by im oporou. Aj preto všetky hlavné hrdinky trpia pocitmi osamelosti a strachu.

Dobrakovovej hrdinkám nejde o využívanie možností, získavanie skúseností či zážitkov z otvoreného sveta (ako je to napríklad v prózach Zusky Kepplovej *Buchty švabachom* (2011), *57 km od Taškentu* (2013)). Ich cieľom je zžiť sa s cudzím svetom natoľko, aby sa v ňom cítili bezpečne a rozumeli mu. Snaha zapadnúť do nového prostredia však zároveň intenzifikuje vnútorný konflikt každej z nich. Čím viac sa snažia splynúť s okolím, tým viac si uvedomujú kultúrne, no najmä osobnostné rozdiely svojho a cudzieho sveta, v ktorom sa ocitli. Z tohto dôvodu postupne dochádza k ich totálnemu sociálnemu odcudzeniu, v niektorých prípadoch ústiacemu v útek, k náznakom psychickej poruchy (*Návrat z Janova*, *Návrat z Turína*, *Rosa*), k neracionálnym rozhodnutiam (*Bambini e Genitori*) alebo k stroskotaniu partnerských či priateľských vzťahov.

Centrálnou postavou poviedky *Rosa* je mladá študentka Blanka, ktorá dobrovoľne opúšťa svoj domov. Očakávajúc šťastný a naplnený život v dokonalom partnerskom vzťahu, nasleduje svojho talianskeho priateľa Luigiho do jeho rodnej krajiny: „… *všetko nechá tak, vyserie sa na školu, na diplom, na budúcnosť, jediná možná budúcnosť s Luigim, jediná zmysluplná budúcnosť, lomcuje to ňou*…" (Dobrakovová, 2013, s. 27) Vzápätí sa však čitateľ dozvedá náznaky „z dejúceho sa budúcna", v ktorých sa spochybňuje hrdinkina idylická predstava partnerského vzťahu: „*Blanka si povzdychne, vytiahne poznámky na predmet, z ktorého má ten týždeň skúšku, televízor, nepodstatný film ju ruší, Blanka si želá byť teraz s Luigim, Blanka nevie, že byť s Luigim znamená presne toto, pozerať na televízor, nepodstatný film*" (Dobrakovová, 2013, s. 27 – 28). Postupne sa ukazuje, že Blankine očakávania nemajú šancu na reálne zhmotnenie a že život v cudzom prostredí sa pre ňu stáva traumatizujúcou skúsenosťou. Ako jediné východisko zo situácie, v ktorej sa ocitla, sa napokon javí útek na Slovensko. Už vstupná scéna predznamenáva, že usadenie sa v novej krajine nebude jednoduché. Neistotu a sociálnu osamelosť Blanka pociťuje v okamihu, keď

zostáva sama bez Luigiho, ktorý má pracovné povinnosti, a po víkende vo dvojici je nútená urobiť si vlastný program. Pocit osamelosti zvýrazňuje aj nepríjemné daždivé počasie. Blanka sa samotu snaží prekonať pozorovaním okolia, pričom je v texte explicitne vyjadrená aj potreba komunikovať – s kýmkoľvek. Blanka, každodenne konfrontovaná s neznámym prostredím, ho podvedome podrobne analyzuje. Čoraz intenzívnejšie vníma rozdiely medzi cudzinou a domovom. Ani jedno z najromantickejších miest Talianska ju nedokáže dostatočne ohúriť, aby podľahla čaru krajiny, v ktorej sa ocitla: „*Stáli na dvore medzi desiatkami ďalších turistov, každý s fotoaparátom, cvakali si ten slávny balkón, kde si nejakí mladí pomätenci kedysi vyznávali lásku, a Blanka sa len ohromene pozerala okolo seba... to šialenstvo, ako v mravenisku, ako v byte nejakej obsedantnej osoby... tie lístočky, tisícky lístočkov, ružových, krikľavozelených, bielych, prilepených žuvačkami... hmýril sa nimi celý dvor, dojem neskutočnej špiny, horšie než grafity, Luigi sa k nej priblížil, s úsmevom, snáď jej nevyzná lásku na tomto smetisku*“ (Dobrakovová, 2013, s. 16 – 17).

Intenzívne vnímanie rozdielností medzi opustenou a hostiteľskou krajinou dovádza Blanku až k pocitu totálnej osamelosti – sociálnej, ale aj emocionálnej. Nejde len o stratu domovských priateľských kontaktov, ale v jej prípade najmä o neschopnosť zdravé sociálne väzby vytvárať. Blanka si začína všímať aj fyziognomické rozdiely, často konfrontuje vlastnú vizáž aj vyžarovanie s domácimi obyvateľkami: „*Pohľad na miestne ženy ju utvrdzoval vo vedomí, že je naozaj preč, že je inde, olivové sfarbenie pokožky, pretiahnuté tváre, výrazné nosy a líce kosti, dlhé rovné vlasy, poväčšine čierne, skrátka namiesto bravčových v miestnej populácii prevažovali konské ksichty, u mužov si také výrazné rozdiely nevšimla, ale tie ženy, a ešte keď otvorili ústa*“ (Dobrakovová, 2013, s. 13). „*Čosi jej chýbalo, ale čo presne, sledovala ženy, ony to majú, ale čo to je? Ako to uchopiť, ženskosť, žiadne vrstvy mejkapu to nedokázali privolať, nahradiť, vytvoriť ilúziu, to Blanka zo skúsenosti vedela, vychádzalo to z ich vnútra, sálalo ako teplo*“ (Dobrakovová, 2013, s. 16). K tomuto porovnávaniu dochádza aj pod vplyvom Rosy, ktorá je už roky Luigiho domácou paňou: „*... mohla mať tak štyridsať, päťdesiat... na tvári silná vrstva mejkapu, krátky strih vlasov, telnatá, to slovo sa jej vnútilo, telo zapĺňalo priestor, telo sa rozpínalo v byte, mocný trup na dvoch pilieroch, zrazu menej miesta pre Blanku...*“ (Dobrakovová, 2013, s. 8) V poviedke predstavuje kontrastnú postavu ku Blanke. Blanka si vďaka nej začína najvýraznejšie uvedomovať – pre ňu – priepastné interkultúrne rozdiely. Čoraz nástojčivejšie v nej hlodá pocit osamelosti a nepochopenia, ale tiež nemožnosti cítiť sa v Luigiho byte ako doma. Zvýrazňuje to aj fakt, že Rosa ani jedenkrát neosloví Blanku pravým menom, v rozhovoroch s ňou vždy použije iné ženské meno – Giselle, Chiara, Barbara, Lucia, Ester... –, Blanka sa tak javí ako bezmenná a nepodstatná, dočasná postavička v živote zabehnutej talianskej domácnosti.

Blanku denne presviedča o tom, že nie je a ani nebude schopná prispôsobiť sa a splynúť s ich prostredím, že jej chýba nielen esprit a schopnosť udržať si muža, ale aj schopnosť postarať sa o neho. „*Nemysli si, že taký muž s tebou ostane dlho... nemysli si, že váš príbeh má nejakú budúcnosť... Ľúbime sa. Zvláštne, ako sú niektoré frázy nevysloviteľné v jednom jazyku a úplne automatické v druhom... Ale keď si chceš udržať muža, musíš pre to aj niečo urobiť, musíš sa trochu snažiť, maľuješ sa? Staráš sa o seba? Čakáš ho večer pekne oblečená? Chodíš ku kaderníkovi? Aj také základné veci, vieš variť? Žehliť? Prišiť gombík? Skrátiť nohavice? To som si mohla myslieť...*“ (Dobrakovová, 2013, s. 16 – 17) Blanka začína chápať, že zabývať sa v novej krajine predpokladá aj niečo viac, než je len dokonalé ovládanie jazyka daného spoločenstva.

Rosa výrazne narúša intímny priestor Blanky a tým aj jej psychické rozpoloženie. Nielenže si požičiava jej osobné veci – voňavku, šampón či líčidlá –, ale mnohokrát sa jej aj fyzicky dotýka: „*... potľapkávala, pri rozprávaní štuchala, občas dokonca pohladila, po tvári, po chrbte, z času na čas vyslovene ohmatávala, no ukáž sa mi, ako si stavaná, či dokážeš dať nášmu mužovi, čo sa od teba žiada, nebola o tom presvedčená, pochybovačne rozpačito, žeby si bola kus ženy, to sa nedá povedať*“ (Dobrakovová, 2013, s. 23). Čím viac sa však chce Blanka od Rosy a aj jej telesnosti odpútať, tým viac sa jej ona sprítomňuje v každom okamihu. Vidí a cíti ju všade: „*Rosina prítomnosť bola otlačená do každého predmetu*“ (Dobrakovová, 2013, s. 37), dokonca sa jej „vkradla“ do sna v podobe Luigiho milenky.

Každodenné maličkosti signalizujúce Blankinu inakosť, no najmä konfrontácia s Rosou, v nej vzbudzujú čoraz väčší pocit nezaraditeľnosti a napokon sa prejavia ako problematické prvky práve v partnerskom vzťahu s Luigim, ktorý nie je schopný pochopiť pocity svojej partnerky. Ani náznakom nenapomáha jej snahám o udomácnenie sa v novom prostredí. Naopak, Blanka čoraz intenzívnejšie vníma priepastné osobnostné rozdiely aj medzi nimi dvoma: „*... Luigi vždy polomŕtvy z práce, vždy až po ôsmej, Luigi každý večer sedí pred televízorom a pozerá na pečiatkovanie holých zadkov, na prsia, ktoré vyletujú z korzetov, na mladé štetky, Luigiho to nijako nevzrušuje, Luigim to ani nepohne, rovnako neprítomne sa pozerá na dokumentárne filmy o Churchillovi, o koncentračných táboroch... Luigi nevníma, ani televízor, ani Blanku*“ (Dobrakovová, 2013, s. 25 – 26). Blanka nedokáže pochopiť ani puto medzi Rosou a Luigim, ktoré do istej miery pripomína vzťah matky a syna. Postupom času nadobúda pocit, že v byte a v ich vzťahu nie je prekážkou Rosa, ale ona sama. Luigi totiž neakceptuje Blankine potreby, neprejavuje ani najmenšiu snahu prispôsobiť chod domácnosti aj svojej partnerke, „*všetky sťažnosti na Rosu prechádzal Luigi mlčaním, nanajvýš chápavo prikývol, uhm, a otvoril chladničku, Luigi pri večeri nepočúval neuveriteľné historky, ktoré mu Blanka rozprávala, Luigi*

mal sklenený pohľad, Blanka by chcela, aby k nim Rosa už nechodila, Blanka by chcela upratovať sama, Luigi nereaguje...“ (Dobrakovová, 2013, s. 25 – 26).

„Nočná mora“ v podobe Rosy sa pre Blanku stáva kľúčovým problémom. Averzia voči nej prerastá do paranoidných stavov, ktoré nie je schopný akceptovať ani jej priateľ. Všetky každodenné problémy vyvrcholia Blankinou rezignáciou. Jediným východiskom zo zdanlivo neriešiteľnej situácie je opustenie miesta, v ktorom sa necíti komfortne a ktoré nenaplnilo jej idylické predstavy. Blanka pod tlakom okolností a najmä vlastných osobnostných (in)dispozícií uteká po polroku bez jediného slova domov.

Jednotlivé motívy načrtnuté v tejto poviedke – migrácia, osamelosť, problémy v partnerskom vzťahu, problémy v komunikácii, neistota, nezaraditeľnosť, inakosť, neudomácnenosť, telesnosť – sa prelínajú a kooperujú, pričom tvoria zaujímavý tematický rámec geografického, existenciálneho a zároveň i symbolického odcudzenia hlavnej hrdinky. Problematika migrácie sa zdanlivo javí ako sprievodný prvok, ale treba ju vnímať ako významnú zložku tematickej výstavby textu – podnecuje jednu z línií sujetovej zápletky. Poviedku *Rosa* považujeme za kľúčovú a zároveň reprezentatívnu, čo sa týka Dobrakovovej autorských postupov využitých v celej zbierke. Vladimír Barborík ju vníma nielen ako „najlepšiu poviedku knihy“, ale aj ako „sumarizáciu tém, pocitov či rozprávačských postupov, objavujúcich sa aj v ďalších prózach“ (Barborík, 2013, s. 16).

V krátkej poviedke *Návrat z Janova* sa opäť stretávame s mladou študentkou zo Slovenska – s Natálkou –, ktorá dobrovoľne opúšťa rodnú krajinu a nasleduje svojho talianskeho partnera Gigiho. Podobne ako Blanka, aj Natálka vidí spočiatku svoju budúcnosť a nový domov idylicky. A podobne ako Luigi, aj Gigi zlyháva v úlohe empatického partnera. Hlavná hrdinka vďaka tomu začína vnímať svoju inakosť intenzívne a príliš citlivo. V novom prostredí sa cíti cudzo, osamelo a z toho pramení jej zväčšujúca sa neistota. Tá sa v spojení s existenciálnou osamelosťou prejavuje neschopnosťou komunikovať. Natálka sa vďaka menšej jazykovej bariére čoraz viac izoluje a odcudzuje svetu za prahom neútulného bytu: „*... deň čo deň som si kupovala noviny, čítala inzeráty, ale zakaždým, keď som natrafila na talianske slovo, ktorému som nerozumela, ostala som ako paralyzovaná, neschopná zobrať slovník a zistiť, čo znamená, neschopná zavolať na to číslo a dožadovať sa práce, ktorú by mi aj tak nedali*“ (Dobrakovová, 2013, s. 74). Pôvodný zámer pracovať a byť emancipovanou napokon alibisticky zavrhne – viac ako polovica talianskych žien predsa tiež nepracuje a Gigi ju nenúti hľadať si zamestnanie. Hrdinka sa tak v domnienke, že sa stane „tradičnou Taliankou“, zrieka akýchkoľvek sociálnych kontaktov a uzatvára

sa vo vlastnom svete. Kontakt s miestnymi v nej postupne vyvoláva neopodstatnený panický strach: „*Neviem, prečo sa to stalo, nerozumiem, čo sa mi porobilo, ale jedného dňa som nebola schopná otvoriť dvere pekárne... načiahla som sa po kľučke, ale vtom sa ma zmocnila hrôza... s gučou v hrdle som sa rozbehla späť...*“ (Dobrakovová, 2013, s. 75) Jej psychické vypätie sa stupňuje a nadobúda chorobné prejavy: „*Gigi mlčal, no po týždni začal kupovať chlieb sám, cestou z práce, Natálka, čo tu sedíš tak potme, prečo si nezasvietiš?... A keď mi v strede augusta oznámil, že odchádza na pár dní do Bologne, na akúsi konferenciu, hodila som sa mu okolo krku, Nechoď, Gigi! Preboha, nenechávaj ma tu!*“ (Dobrakovová, 2013, s. 76) Dočasný návrat domov sa hrdinke javí ako jediné možné východisko z danej situácie, ale cestou na Slovensko ešte prichádza k vyvrcholeniu konfliktov v partnerskom vzťahu, ktoré do veľkej miery zapríčiňoval Natálkin narušený duševný stav. Stupňujúce sa duševné napätie súvisiace s vnímaním vlastných obsedantných pocitov v konfrontácii s okolím sa objavuje aj v poviedke *Návrat z Turína*. U bezmennej hrdinky, Slovenky žijúcej v Taliansku, sa začína rozvíjať porucha osobnosti, podnecovaná diskomfortom súvisiacim s neschopnosťou zapadnúť do cudzieho prostredia.

Ak by sme chceli zovšeobecniť tematické zameranie Dobrakovovej poviedok, mohli by sme konštatovať, že spoločnou témou všetkých próz je tematizácia inakosti – geografickej i personálnej (vnútornej, psychickej). Snahy zapadnúť do cudzieho prostredia stroskotávajú aj pre komplikované psychické ustrojenie hlavných hrdiniek, ktoré zároveň podnecuje konflikty v intímnych partnerských vzťahoch. Vo všetkých textoch nachádzame také vzťahy (alebo ich absenciu), ktoré zapríčiňujú osamelosť. Muži v Dobrakovovej textoch ako partneri zlyhávajú, nedokážu svoje ženy-cudzinky dostatočne pochopiť a podporiť v ich snahe zžiť sa s novým prostredím. Celkom prirodzene sa potom hrdinky dobrovoľne sociálne izolujú, intenzívne vnímajú svoju inakosť, návyky či výzor, v niektorých prípadoch dokonca rehabilitujú svoje spomienky na domov, ktorý dobrovoľne opustili. S myšlienkami na domov dochádza k sprítomňovaniu si tohto prostredia porovnávaním, čím sa v protagonistkách pocit inakosti len umocňuje. Ako sa však ukazuje, ani útek/odchod domov nemusí naplniť ich očakávania. Práve naopak, nielen v dôsledku narušeného psychického stavu nedochádza k uspokojeniu ich predstáv o domove a o pocite bezpečia v dôverne známom prostredí v kruhu svojich blízkych. Niektoré z nich sa tak stávajú trvalo vykorenenými a neschopnými nájsť si svoje miesto. Uvedené komplikácie, ktoré sprevádzajú nie jednoduchú socializáciu v novom či staronovom prostredí, sú preto vhodnými stimulmi na umelecké stvárnenie. Ako píše Stanislav Rakús (2011): „Limity ľudskej psychiky, obrana pred nátlakom a presilou problémového majú svoj negatívny rozmer v tom, že v koreláciách k svetu vedú k ľahostajnosti a necitlivosti,

spájajúcich sa s indiferentným prijímaním a prežívaním priemerného. Pri tejto situácii literatúra stavia percepčnú prieraznosť problému, dráždivú a znepokojujúcu energiu výkyvu, schopného protikladne zvýrazniť tie hodnoty, ktoré sú svojou tematickou primeranosťou neviditeľné“ (s. 10). Problematika krehkej ľudskej identity k nim dozaista patrí.

Bibliografia

BARBORÍK, V. 2013. Ivana Dobrakovová: Toxo: Kniha: časti a celok. In *Romboid : časopis pre literatúru a umeleckú komunikáciu*. Roč. 48, č. 9, 2013, s. 13 – 18. ISSN 0231-6714.

DOBRAKOVOVÁ, I. 2010. *Bellevue*. Bratislava: Marenčin PT, 2010. 191 s. ISBN 978-80-8114-030-3.

DOBRAKOVOVÁ, I. 2013. *Toxo*. Bratislava: Marenčin PT, 2013. 192 s. ISBN 978-80-8114-198-8.

FORGÁČ, M. 2013. K poetike próz Ivany Dobrakovovej. In *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po r. 2000*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. s. 65 – 71. ISBN 978-80-555-0858-0.

RAKÚS, S. 2011. *Medzi látkou a témou*. Levoča: Modrý Peter, 2011. 93 s. ISBN 978-80-895-4504-9.

SOUČKOVÁ, M. 2014. K (z)javom v slovenskej próze po roku 2000. In *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po r. 2000 II*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2014. s. 7 – 16. ISBN 978-80-555-1106-1.

III.Didaktika a Lingvistika / Didactics and Linguistics

Ivica Kolečáni Lenčová

Univerzita Komenského

VNÍMANIE INAKOSTI VO VYUČOVANÍ CUDZÍCH JAZYKOV / PERCEPTION OF OTHERNESS IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING

***Abstract*:** *Stretnutie s inakosťou nie je v dnešnej vizuálnej a intenzívne digitalizovanej spoločnosti ničím nezvyčajným. Interkultúrna komunikácia a diverzifikácia v rôznych podobách vyžaduje vnímavého recipienta, schopného akceptovať, tolerovať a adekvátne reagovať na tieto zmeny. Škola ako výchovno-vzdelávacia inštitúcia musí taktiež pružne reagovať a vytvoriť adekvátne prostredie umožňujúce involvovať inakosť v jej rozmanitej podobe do vyučovacieho procesu. V danom kontexte si koncept inklúzie spolu s vyučovacími metódami, ktoré stavajú na aktívnej účasti žiaka a zážitkovosti postupne nachádzajú cestu do vyučovacích hodín a stávajú sa ich súčasťou. V príspevku sa zaoberáme vybranými stratégiami a metódami, ktoré umožňujú stretnutie s inakosťou, predovšetkým kultúrnou. Ponúkame ukážky študentských prác z projektu k vybranej téme s cieľom podpory a rozvoja ich interkultúrnej vnímavosti. Výsledky poukazujú na dôležitosť zaoberania sa inakosťou v kultúrne a sociálne heterogénnom prostredí školy a na významný vplyv edukačného prostredia na osobnostný rozvoj jednotlivca.*

Keywords: inakosť, inklúzia, interaktívne metódy, celostný rozvoj osobnosti

Úvod

Inakosť, odlišnosť, rozdielnosť, heterogenita, identita a v tejto súvislosti aj jazyková kultúra a kultúra jazykov, mnohojazyčnosť, interkultúra a interkultúrna komunikácia sú pojmy, ktoré sú denne medializované

a diskutované v odborných, ako aj laických kruhoch. Kontakt s inakosťou, jej vnímanie a jej spracovanie v sebe zasahuje celú spoločnosť. Reaguje spoločnosť dostatočne rýchlo v akcelerujúcom súčasnom dianí na požiadavku rozvoja osobnosti, jednotlivcov, ktorí ju tvoria?

Dynamický synchrónny a diachrónny vývoj našich krajín v ostatných rokoch si vyžaduje prehĺbenie demokratických vzťahov civilizácie, ktorá akceptuje pluralitu názorov, bohatosť a rozmanitosť kultúr, pluralitu sveta, čo by však bez tolerancie, empatie a kultúrneho povedomia bolo sotva realizovateľné. Inakosť je všade okolo nás, dotýka sa jednotlivca v spoločnosti, spoločnosti tvorenej jednotlivcami. Ako ponímame inakosť – je protipólom rovnakosti a synonymom cudzosti? Tu do hry vstupujú prevažne negatívne konotácie – inakosť ako strach, úzkosť, obava, neistota, vydesenie... ako sa zachovať? Na túto otázku si môžeme odpovedať slovami vynikajúcej slovenskej herečky, dámy divadelného a filmového sveta, Zuzany Kronerovej: „Inakosť je oveľa zaujímavejšia ako rovnakosť", ktoré zazneli na otvorení Filmového festivalu inakosti v roku 2009 (príloha 1). **Festivaly inej kultúry predstavujú odlišnosť. Odlišnosť a rozmanitosť ľudí či komunít, ktoré sú spojené do jedného fajn projektu na jednom mieste a v rovnakom čase** Ako patrónka festivalu v tomto duchu viedla svoj príhovor vo festivalovom katalógu, keď povedala: „Prečo som sa rozhodla podporiť tento festival? Otázka by mala znieť: prečo nie? Iný pohľad, iný názor, iné cítenie ma vždy inšpirujú, zaujímajú, obohacujú. Keby sme boli všetci rovnakí, svet by bol menej zaujímavý, menej pestrý, menej farebný – skrátka šedivý a nudný. A možno aj horší. Inakosť posúva svet dopredu. Inakosť je oveľa zaujímavejšia ako rovnakosť".[239] Dolník (2015), zakladateľ xenoslovakistiky, sa vo svojej publikácii zaoberá otázkou, ako treba zaobchádzať s inakosťou, majúc na zreteli humanizáciu koexistencie ľudí s ich identitami. Vychádza z prirodzenej inštinktívnej podstaty xenoreakcií človeka ako odmietavých reakcií na inakostný stimul. Podľa neho je predpokladom účinnej pomoci dôkladné poznanie inakosti a cudzosti.

1 Inakosť okolo nás

Stret s inakosťou je samozrejmou súčasťou dnešného sveta, v ktorom sa deklaruje, že ľudia sa rodia slobodní a rovní v dôstojnosti aj právach. Sú obdarení rozumom a svedomím a majú konať v duchu bratstva (Všeobecná deklarácia ľudských práv (Charta ľudských práv), prijatá III. Valným zhromaždením OSN 10. 12. 1948, vymenúva a opisuje základné ľudské

[239] http://www.filmpress.sk/press-servis/263-inakos-je-ovea-zaujimavejia-ne-rovnakos-jaroslav-hochel-tieto-slova-zuzany-kronerovej-zazneli-na-otvoreni-filmoveho-festivalu-inakosti-ktory-sa-konal-od-30-septembra-do-4-oktobra-vo-filmovom-klube-35-mm-na-pode-filmovej-a-televiznej-fakulty-v (citované 2. 11. 2018)

práva). No paradoxne v 21. storočí namiesto harmónie a rovnosti medzi ľuďmi možno konštatovať xenofóbiu, rasizmus a ich splynutie do novej formy– xenorasizmus ako *strachu z inakosti* ((porov. Wodak, 2009, s. 351 – 379). Prezentovanie stretu s inakosťou, jej spracovanie a interpretovanie môžeme vidieť v najrôznejších podobách, často medializovaných, či už ide o inakosť jazykovú, kultúrnu alebo sociálnu. Neustálym spájaním množstva parciálnych obrazov si vytvárame predstavu o určitom fenoméne, udalosti, regióne. Podľa Lüsebrinka (2016, s. 100 – 106) môže byť výsledná predstava – *image* po pospájaní jednotlivých obrazov veľmi rozdielna. Čím viac je spôsob nazerania na objekt alebo situáciu ovplyvnený objektívnymi faktormi, o to jednoznačnejší, stálejší a bližší realite je aj image o stave veci či situácii. Image ako výslednica parciálnych obrazov je vo svojej podstate dynamický v procese a vytvára na základe priameho kontaktu alebo prostredníctvom médií. Aj ďalšie komponenty ako individuálne vnímanie, pocity, predstavy a skúsenosti zohrávajú pri formovaní image dôležitú úlohu. „*Syntézou takýchto subjektívnych a objektívnych parciálnych obrazov vznikajú formy percepcie cudzosti, ktoré sa neskôr realizujú napr. ako zovšeobecnenia, stereotypy, kliše, mýty či predsudky*“. (Kováčová, 2017, s. 103 – 104). Na základe uvedeného môžeme konštatovať, že „*image ovplyvňujú sociokultúrne skúsenosti, kontakt s krajinou a ľuďmi, či už priamy alebo sprostredkovaný médiami, poznanie krajinovedného a kultúrneho skutkového stavu, vnímanie, pocity, predstavy a skúsenosti s objektom, o ktorom sa image vytvára...*“ (Molnárová, Lauková, 2018, s. 18 – 19).
Pokusy mnohých spoločenských a kresťanských organizácií pôsobiť v smere objektívneho vytvárania image o inakosti napomáhajú prekonávaniu a odbúravaniu predsudkov a mýtov, ktoré kočujú alebo sú v nás zakorenené vplyvom vytvorenia určitých kolektívnych obrazov a očakávaní na základe útržkovitých a často protirečivých predstáv.

Na ilustráciu vyberáme tri konkrétne príklady z praxe, ako sa môže veľmi citlivo spracovať a prezentovať téma inakosti. Na webovej stránke ZCŠ Narnia v Pezinku nájdeme k inakosti napísané nasledovné riadky: „*Inakosť, rozdielnosť, akceptácia, rešpekt, nové zážitky... Každý z nás je originál, stvorený prekrásne, stvorený jedinečne. Každý z nás má iné vlastnosti, má rozličné kultúrne tradície a zvyky, náboženstvo, rasu či hovorí iným jazykom. Práve tento rok sa naši štvrtáci zaoberajú otázkami rozdielnosti a Narnia spoločne s nimi so záujmom spoznáva nových ľudí, situácie, kultúru, jazyk či rasy. Snažíme sa učiť rešpektu a vidieť, aký je svet krásne pestrofarebný.*“[240]

[240] https://www.narnia.sk/sk/92-rodicia-a-ziaci/1-stupen/687-kazdy-z-nas-je-original-stvoreny-prekrasne-stvoreny-jedinecne (citované 2. 11. 2018)

V centre Návrat[241] v Prešove sa v rámci Restaurant day[242] v Záhrade umenia uskutočnilo netradičné stretnutie a prijímanie inakosti prostredníctvom vône a chuti tradičných jedál nášho detstva, dukátovými buchtičkami, ako aj rôznych hier (napr. preteky na chodúľoch**, skupinové kráčadlo** - lyže, ktoré obsluhujú 2-3 ľudia naraz, čo si vyžaduje vzájomné zladenie a komunikáciu.). (príloha 2) Pre odvážlivcov sa k dukátovým buchtičkám ponúkal farebný puding – zelený, modrý a ružový s výzvou „ako chutí inakosť“. Odvahu presvedčiť sa, že vo všetkých farbách chutí puding rovnako mali skôr deti. S inakosťou sa vyrovnali veľmi rýchlo a vymysleli pre každú farbu pudingu výstižné pomenovanie (napr. „shrekovský“, „šmolkovský“ alebo „jahôdkový“) (obr. 1, 2). Podľa vyjadrenia organizátorov podujatia vedia deti *„... bez predsudkov prijímať nové a nepoznané veci a zároveň nevnímajú rozdiely tak intenzívne ako my dospelí.“* Jedným z ich cieľov podujatia bolo ponúknuť dospelým *„stať sa na chvíľu znova deťmi a priblížiť sa tak ľuďom, ktorí sú v niečom iní či majú svoje obmedzujúce limity. Pretože prijatie inakosti v jej rôznych podobách obohacuje*."

Obr. 1, 2 Ochutnávka farebných pudingov

Ďalším príkladom citlivej práce s inakosťou je projekt Bábkového divadla na Rázcestí v Banskej Bystrici. Ponúkli tému inakosti cez inonárodné rozprávky a príbehy, aby tak poukázali na ich špecifiká, podobnosti a rozdielnosti s našou kultúrou. *Indiánske rozprávky* boli prvou inscenáciou z cyklu Rozprávková geografia. Tvorcom projektu sa podarilo predstaviť

[241] V apríli 1995 vzniklo občianske združenie Návrat. V súčasnosti poskytuje organizácia služby v rámci celého Slovenska prostredníctvom siedmich Centier Návrat. K najväčším úspechom Návratu patria o.i. uvedenie do praxe novej formy rodinnej starostlivosti o deti – profesionálnu náhradnú výchovu v rodine, poskytovanie sociálneho poradenstva a vykonávanie vybraných činností sociálnoprávnej ochrany, presadenie možnosti medzinárodnej adopcie prijatím Dohovoru o medzištátnych osvojeniach, od roku 2001 prevádzkovanie prvej Infolinky nielen o adopcii, množstvo komunikačných projektov na šírenie myšlienky náhradnej rodinnej starostlivosti a dôležitosti detstva prežitého v rodine.

[242] Restaurant Day vznikol vo fínskych Helsinkách v roku 2011 a odvtedy sa koná v 60 krajinách na celom svete. Každoročne sa do neho zapájajú tisícky jednodňových reštaurácií po celom svete.

odlišnú kultúru a súčasne „*...hľadať mosty a spojenia medzi rôznorodými národnými rozprávkami so zámerom klásť dôraz na priateľský model komunikácie medzi malými a veľkými, medzi deťmi a dospelými*“ a objavovať odlišnosti a tiež podobnosti medzi národmi a etnikami.[243] Téma inakosti, stretu rôznych kultúr, imigrantov s ich osobitosťou zaznieva denne zo všetkých médií (televízia, rozhlas, sociálne siete) a je veľmi potrebné o tom s deťmi hovoriť, nakoľko sú veľmi citlivými recipientmi, vysvetľovať im súvislosti, iné pocity, postrehy a naučiť ich tieto akceptovať. Strach z nepoznaného a neznámeho, vytváranie predsudkov a stereotypov na základe počutého tematizuje inscenácia Nového divadla v Nitre cez známu ľudovú rozprávku *Kozliatka a vlk. Svojím konceptom spochybňujú zaužívané démonizovanie vlka* a jeho spájanie so zlom a ponúkajú predstavu vlka ako priateľa, čím tvorcovia reagujú na vzrastajúcu nenávisť voči imigrantom.[244] V tomto kontexte sa v dnešnej spoločnosti musia dostať do popredia otázky výchovy všade tam, kde je to možné.

2 Inklúzia a inakosť v edukačnom procese

V edukačnom prostredí modernej školy sa predpokladá pružné reagovanie na spoločensko-ekonomické zmeny posledných rokov a neustále sa meniacu diverzitu v spoločnosti a v školách. Väčší priestor si vyžaduje reflexia a sebareflexia žiaka, podpora jeho autonómie, rozvoj kreativity a individuálny prístup. V tomto snažení predstavuje inkluzívne vzdelávanie jeden z perspektívnych konceptov rozvoja škôl. *„Inklúzia sa snaží nájsť spôsoby koexistencie v spoločnosti, v ktorej sa heterogenita stala normou a východiskom pri odstraňovaní bariér, schopnosti hodnotiť komplexne pri zohľadnení rôznych aspektov. Inklúzia teda znamená účasť, zažitie pocitu šťastia a úspechu bez rozdielu.“* (Kolečáni Lenčová, 2017, s. 218) Umožňuje v edukačnom prostredí školy venovať osobitú pozornosť inakosti z okolitého sveta ako aj inakosti súvisiacej s osobnosťou jednotlivcov – žiakov. Predstavuje proces, nekončiace úsilie o nachádzanie individuálnych a systémových odpovedí na pohyby v spoločnosti, hľadanie a nachádzanie spôsobov na harmonické spolunažívanie s rôznorodosťou.

Inklúzia zahŕňa osobitú pozornosť na tie cieľové skupiny, ktoré čelia ohrozeniu (marginalizácia, exklúzia) a dosahovania podpriemeru vo vzdelávaní. V školských podmienkach znamená výzvu na senzibilnú diverzifikáciu vyučovania, čo si ale v praxi vyžaduje systémové zmeny, nakoľko aktuálny školský systém nepodporuje reálne diverzifikáciu vo

[243] https://www.monitoringdivadiel.sk/recenzie/recenzia/podobnost-a-rozdielnost-cez-rozpravky/ (citované 2. 11. 2018)

[244] http://www.mestskedivadlo.sk/event/189329/mikulas-v-mdpoh-nove-divadlo-nitra-kozliatka-a-vlk-s-mikulasskou-druzinou (citované 30. 10. 2018)

vyučovaní. Na implementovanie inklúzie sú potrebné zmeny v legislatíve (štandardy, technológie a stratégie, učiteľ, asistent učiteľa, hodnotenie žiaka), lepšia informovanosť v spoločnosti (osveta v oblasti škola, rodina, médiá) a vyššie uvedené zmeny v prístupe k vzdelávaniu. Inklúzia predpokladá aj nové požiadavky na učiteľov, t.j. zmenu paradigmy vzdelávania (kurikulum, hodnotenie detí, príprava budúcich učiteľov), inak koncipované učebnice a ďalší učebný materiál. Taktiež zmeny v obsahu hodín, metód, stratégií a foriem práce, vo vzťahu k výkonnosti žiakov všeobecne a vo vzťahu k rôznym oblastiam učenia sa, cudzieho jazyka, ako aj vo vzťahu k rovnako a diferencovane zacielenej hodine a tomu zodpovedajúcemu overovaniu a testovaniu výkonnosti žiaka. Cesta k inklúzii je na rozdiel od integrácie jednotlivých osôb alebo skupín do existujúceho systému spojená s podstatnými zmenami systému výchovy, vzdelávania a školy.

2. 1 Inklúzia ako výzva v cudzojazyčnej edukácii?

Je inklúzia výzvou alebo hrozbou pre vyučujúcich cudzích jazykov? Dokážu učitelia cudzích jazykov toleranciou, väčšou otvorenosťou a individuálnym prístupom zmeniť zaužívané a rokmi overené formy a metódy práce na hodine tak, aby umožnili a zabezpečili spoluúčasť každého žiaka na vyučovacom procese? Do vyučovania je potrebné implementovať inovatívne prístupy, alternatívne ponuky tak v obsahovej, ako aj v metodickej rovine. Ide hlavne o podporu autonómie žiaka, formy otvoreného vyučovania, diferencované úlohy, komplexné úlohy a kreatívne úlohy, ktoré umožňujú celostný prístup (celostno-pedagogické postupy, tvorivá dramatika etc.), využitie nových médií. Pohybové a uvoľňovacie cvičenia, fantazijné cesty, rolové hry, identifikačné cvičenia a cvičenia na spätnú väzbu (feedback-cvičenia) vzbudzujú u žiakov zvedavosť tým, že ich oslovujú komplexne. Do vyučovania sa zapája telo, rozvíja sa intuitívna, kreatívna a emocionálna oblasť, podporuje sa autonómne učenie. Práca s umením a malé hravé formy práce umožňujú prispievať k personalizácii vyučovania, vyjadreniu individuálneho a zároveň reflexii ostatných v skupine. Estetické a kultúrne učenie ponúka veľký priestor na uľahčenie cesty k inklúzii a zároveň k medziodborovej spolupráci.

Komunikácia a interakcia na hodine predpokladajú motivovaných žiakov. Vonkajšie motivačné stimuly im sprostredkúva učiteľ. V tejto súvislosti Šipošová – Repka (2018, s. 23) uvádzajú, že osobnosť učiteľa má väčší význam ako vyučovacia metóda. Záleží od jeho komunikatívnych schopností, či dokáže vytvoriť priaznivú sociálnu klímu a transformovať svoje vedomosti a skúsenosti do praktického využitia na hodine. Priaznivá klíma, ktorá je charakterizovaná citlivým vnímaním, toleranciou a akceptáciou, môže byť motivujúca pre žiaka. V kontexte inkluzívneho

vzdelávania by mal učiteľ veľmi citlivo vnímať každého žiaka v jeho originalite a aj inosti. Mal by ich vedieť počúvať, všímať si ich verbálne i neverbálne prejavy, reflektovať ich pocity a dať im konštruktívnu spätnú väzbu. Na našich školách stále preferovaná výkonová paradigma neponúka žiakom dostatočný priestor na komplexný rozvoj vo všetkých doménach, t.j. v kognitívnej, emocionálnej a afektívnej. oblasti. Pokiaľ učiteľ nie je primárne zameraný na výkon a vystupuje nielen ako dobrý manažér, ale necháva voľný priechod aj svojim ľudským kvalitám, môže výkonové a konkurenčné myslenie ustúpiť do úzadia.

V inkluzívnom vzdelávacom procese môžeme aplikovať metódy celostnej pedagogiky, ktorá spája metódy humanistickej pedagogiky a psychológie, tvorivú dramatiku, skupinovú dynamiku s európskou tradíciou reformnej pedagogiky (Montessori, Freinet). Umožní učiteľovi vystúpiť z každodennej profesnej rutiny a rozšíriť si kompetencie v sociálnej a emocionálnej oblasti (Burow, 1993; Bürmann, 1995). Ide o metódy, ktoré vychádzajú z bohatej ponuky humanisticky orientovaných konceptov(celostná psychoterapie, psychodráma etc.) a prevažne nie sú ponímané len ako samostatne sa rozvíjajúce celostno-pedagogické metódy. Z pohľadu celostnej pedagogiky sú pri aplikovaní metód dôležité zmenené súvislosti v ich využití. Učiteľ si do vlastného edukačného štýlu zapracuje uvedené metódy so zacielením na rozvoj integrovaných vyučovacích procesov. Prekročením pomyselnej hranice frontálne vedenej hodiny venuje učiteľ viac priestoru emocionalite žiaka. Hodina sa stáva efektívnejšou, žiak cíti svoju dôležitosť na hodine, je citovo zaangažovaný, motivovaný a povzbudený hovoriť v cudzom jazyku. Postupy celostnej pedagogiky, ktoré postulujú komplexný (celostný) rozvoj zdôrazňujú požiadavku prepojenia učiva s biografiou žiaka, t.j. jeho skúsenosťami, zážitkami, emóciami (Kolečáni Lenčová, 2016). Na hodine sú dôležití obidvaja aktéri – žiak i učiteľ a v takto vybudovanom procese učenia sa uskutočňujú stretnutia osôb, geštaltov a celkov (Bürmann, 1995). Integratívne sa rozvíjajú metódy a techniky zamerané na prácu so sebou, so skupinou a témou pri zohľadnení myslenia, cítenia a konania v jednotlivých fázach hodiny a pri štruktúrovaní vzniknutých situácií. Vzniká prepojenie medzi učivom a žiakom (Lenčová, 2007). Vytvorenie vzťahu učivo – žiak je základným predpokladom, že sa učenie stane osobným poznatkom a osobnou skúsenosťou žiaka (Bürmann, 1992).

Takto personalizovaný vyučovací proces umožňuje vznik kontaktných procesov, emocionálnych procesov a medziľudských stretnutí, ktoré vzbudia u žiaka záujem o obsah učiva. Opísané prepojenie odborovej dimenzie a individuálneho učenia sa je možné za predpokladu, že aj učiteľ je v kontakte so sebou samým, s triedou a obsahom učiva. Učiteľ má významnú facilitačnú funkciu – pomáha žiakovi získať a osvojiť si

vedomosti takým spôsobom, aby sa mu umožnil identifikovať s obsahom učiva (Lenčová, 2007).

2.2 Metódy celostnej pedagogiky a inakosť

V komunikatívnom interaktívnom vyučovaní cudzích jazykov pri uplatnení aktivizujúcich metód a personalizácie sa mnohorakými podnetmi, otvorenosťou, vytvorením priestoru na kreativitu, ale aj osobnú zodpovednosť žiaka podporujú a urýchľujú jeho tvorivé myšlienkové procesy. A práve tu vidíme zreteľne prieniky celostno-pedagogických metód a inklúzie, lebo práve učebná klíma podporujúca motiváciu a kreativitu vzniká v prostredí, v ktorom majú k vyučovacej hodine vytvorený vzťah všetci žiaci bez rozdielu a ktorá zohľadňuje všetky špeciálne vzdelávacie potreby. Na hodinách nemeckého jazyka ako cudzieho sa veľmi osvedčilo prepájanie učiva s kreslením, pohybom s reálnymi predmetmi alebo rôznymi vizuálnymi podnetmi, nakoľko učenie sa cudzieho jazyka predstavuje jazykovo-pojmové a paralelne s tým obrazno-ikonické zapamätávanie, pričom sa tieto navzájom podporujú. Estetické a kultúrne učenie v spojení s metódami celostnej pedagogiky ponúkajú inovatívne postupy akcentujúce komplexný rozvoj žiaka v podmienkach inkluzívneho prístupu v školskom vzdelávaní.

Prostredníctvom vizuálnych podnetov umožňujeme žiakom prepájať minulosť s prítomnosťou a budúcnosťou. Sila a účinok vizuálnych podnetov a vzniknutých vnútorných obrazov v našom mentálnom lexikóne sa, žiaľ, podceňuje (Hüther, 2014). A to je dostatočný dôvod na to, aby sa pracovalo s obrazovým materiálom najrôznejšieho druhu vo vyučovacom procese častejšie a intenzívnejšie. Vizuálne impulzy sú dôležité nielen v okamihu učenia, vo forme vnútorných obrazov sa uchovávajú v pamäti a môžu sa z nej opäť vyvolať pri iných príležitostiach. Z metód celostnej pedagogiky sa v inkluzívne vedenej hodine pri téme inakosť, cudzie – naše dajú využiť uvoľňovacie cvičenia (vrátane tela), fantazijné cesty a meditačné cvičenia na rozvoj intuitívnej a kreatívnej oblasti, rolové hry na objasnenie schopností a vzťahov, Vhodné sú aj identifikačné cvičenia na objasnenie kontaktu a hraníc, vzťahu ja a ty, na podporu tvorivosti. Spätná väzba vedie k reflexii a sebareflexii, podporuje zodpovednosť a vedomú prácu na sebe samom. Vyžiť sa dajú symbolické znázornenia, napr. pocitov úzkosti, strachu, agresivity ako vizualizácia abstraktného (porovnaj Kolečáni Lenčová, 2016, s. 126)

3 Príklady z praxe

S cieľom podporiť senzitívny prístup k súčasnej multikultúrnej a mnohojazyčnej realite, jazykovej pestrosti a inakosti sme realizovali projekt

na tému *Ja a cudzie jazyky*, pri ktorom sa uplatnili metódy celostnej pedagogiky v kontexte kreatívno-humanistického nasmerovania cudzojazyčnej edukácie v prepojení s inklúziou. Vychádzame z tézy, že to boli práve jazyk a kultúra, ktoré dokázali vytvoriť nové väzby tak, aby ľudia spolu komunikovali a žili spoločne v pluralistickej, multikultúrnej a modernej spoločnosti. Keďže otázka identity je najmä v európskom kultúrnom priestore aktuálnym problémom, a to pod vplyvom napätia, ktoré prináša multikulturalizmus a pluralita, ako aj vzájomné nepochopenie rozličných kultúrnych identít, považovali sme za potrebné diskutovať v prípravnej fáze projektu nielen o inakosti, cudzích jazykoch a v tej súvislosti o multi- a plurilingvizme, ale aj pracovať s pojmami identita, stereotyp a predsudok.

Vychádzali sme z konštruktivistického poňatia identity:

- Identita vzniká vo vedomí v procese socializácie, sociálnej interakcie, je flexibilná a môže sa počas života meniť.
- Z hľadiska psychológie je identita sebareflexiou, je to mentálny model samého seba a úzko súvisí so sebaúctou a individualitou, teda jedinečnými vlastnosťami, ktorými sa človek vyznačuje.

Diskusia sa viedla o osobnej, národnej a spoločenskej identite. Priestor sa venoval vedomiu seba, tomu, čím kto žije, kam sa zaraďuje, resp. patrí a s čím sa identifikuje. Študenti sa pokúšali reflektovať a hodnotiť seba a iných.

Stereotypy a predsudky sa vytvárajú a existujú v kontakte kultúr, sú mentálnymi oporami pri spracovaní podnetov z reálneho sveta, pričom často obraz reality skresľujú pozitívnym alebo negatívnym smerom. *Stereotypy ako komplexné, kolektívom štandardizované predstavy sa podieľajú na tvorbe obrazu o komunite. Často sú emocionálne zaťažené, nie vždy „správne“, zato v kultúrnom prostredí veľmi stabilné. Prenášajú sa na jednotlivcov ako výraz verejného názoru, napríklad prostredníctvom rodiny, prostredia, autorít. (porovnaj Dolník, 2010, s. 72; Dobrík , 2015, s. 69 – 70).* V súvislosti so stereotypmi sa diskutovalo hlavne o vytváraní image (viď kap. 1). O tom, aké je nebezpečné paušalizovať, prenášať jednu vlastnosť na viacerých a na základe jednej vlastnosti prisudzovať rovnaké vlastnosti celej skupine. Vytváranie stereotypov, stereotypizácia ako mentálny a sociálny proces vedie k redukcii, esencionalizácii či fixovaniu niečoho, čo sa následne vníma a hodnotí zjednodušene. Nebezpečné je, keď sa stereotypizáciou deformuje realita natoľko, že to vedie k diskriminácii, napr. určitej spoločenskej skupiny. Stereotypy sa teda vzťahujú hlavne na posudzovanie jednotlivcov a sociálnych skupín, vyznačujú sa iracionalitou a afektivitou. V tomto smere sú prostriedkom na vytváranie mentálnych hraníc a kolektívnych identít.

Predsudky chápeme ako odmietavé až nepriateľské postoje voči človeku, ktorý patrí do určitej skupiny, len preto, že do tej skupiny patrí, a teda má vlastnosti, ako tá skupina (Allport 2004). Vznikajú, keď si na základe stereotypov formujeme určité negatívne postoje a názory, ktoré ovplyvňujú naše správanie. Podľa Molnárovej a Laukovej (2018, s. 20) je predsudok „*bezprostredným hodnotením iného človeka len na základe určitých vonkajších znakov, napr. na základe farby pleti či oblečenia. Komplikuje kooperáciu nositeľov jednotlivých kultúr, pretože podporuje nedorozumenia v komunikácii, bráni snahe o pochopenie druhého*." Predsudky predstavujú negatívny fenomén v spoločnosti, ktorý je nevyhnutné riešiť, optimálne by bolo úplne ho zo spoločnosti odstrániť. Má totiž negatívny vplyv na etické ovzdušie v spoločnosti, ohrozuje demokratické hodnoty a vyvoláva sociálne konflikty a nevraživosť. V kontexte projektu *Ja a cudzie jazyky* bolo dôležité si uvedomiť, že predsudky môžu vzniknúť na základe etnickej príslušnosti rodičov a detí a ich jazykovej orientácie, materinského jazyka, ovládania a používania jazyka, spoločne vnímanej kultúry. Podľa Allporta (2004, s. 45) vyjadrujú tvrdenia ovplyvnené predsudkom niekedy postoje a inokedy presvedčenie. V našom projekte by potom tvrdenie: „*Nemám rád francúzsky jazyk*" bola postojom a tvrdenie: „*Správna výslovnosť vo francúzštine sa v žiadnom prípade nedá naučiť*" vyjadrením presvedčenia. Odmietavý postoj bez generalizovaného presvedčenia je nestabilný a dá sa ovplyvniť a meniť (porovnaj Dobrik, 2015, s. 73 – 77). Hlavným cieľom projektu *Ja a cudzie jazyky*, ktorý sa dá úspešne realizovať s rôznymi cieľovými skupinami (vo vzťahu k veku a jazykovým kompetenciám) bolo vytvorenie svojho jazykového portrétu. Vizuálne stvárnenie spolu s jazykovým komentárom, diskusia v skupine o cudzích jazykoch a ich rolách, reflexia procesu vytvárania svojho portrétu prispeli k tomu, že sa študenti koncentrovane zamýšľali nad otázkou mnohojazyčnosti a v tej súvislosti aj inakosti.

Charakteristika skupiny:
Študenti Pedagogickej fakulty UK v Bratislave, budúci učitelia nemeckého jazyka vo veku 21 – 22 rokov, t.j. homogénna skupina. Keď vnímame konkrétnych ľudí v skupine, tak bola skupina predsa heterogénna, pokiaľ ide o kultúrne a sociálne zázemie. V skupine dvanástich študentov uviedla jedna študentka poľskú národnosť, tri boli maďarskej, jeden študent českej a ostatní slovenskej národnosti. Jazyková úroveň všetkých bola porovnateľná, všetci mali základné poznatky a skúsenosti v oblasti alternatívnej pedagogiky, incl. celostnej pedagogiky.
Projekt prebiehal v intenciách celostnej pedagogiky v štyroch fázach:

1. iniciačná (Initialphase) (uvoľňovacie cvičenia) (Asociogram: Gestalt – Sprache) (postava → tvar → figúra → forma → povaha → osobnosť → podoba (vonkajšia) → vzhľad)
2. akčná (Aktionsphase) (individuálna práca – plagát na tému Ich und meine Sprachen)
3. integračná (Integrationsphase): diskusia o pocitoch počas práce, plagátoch etc. – v pléne)
4 nová orientácia (Neuorientierungsphase) (kvalitatívne nový postoj k cudzím jazykom, vnútorné zmeny cez sprítomnenie minulého a novozískaných skúseností

Iniciačná fáza: V tejto fáze sedeli všetci študenti v kruhu a každý vyjadril pohybom, gestami, mimikou, nonverbálnymi prostriedkami to, ako sa na začiatku hodiny cíti. Ostatní vždy opakovali po každom jeho nonverbálny prejav. Kto mal chuť, zopakoval všetky „výroky" kolegov. V nasledovnom kroku sa študenti snažili dešifrovať nonverbálny prejav svojich kolegov. Po tomto uvoľňovacom cvičení, ktoré bolo už vlastne predprípravou na tému sa viedla diskusia o tom, ktoré jazyky študenti ovládajú, ktoré sa učia alebo sa chcú učiť a prečo. Študenti sa vyjadrovali aj k bilingvizmu a plurilingvizmu. Za týmto krokom pracovali v štvorčlenných skupinách, v ktorých vytvárali asociogramy k slovám Sprache a Gestalt. Následne sa všetky asociogramy diskutovali v skupine.

Akčná fáza: Najskôr si študenti mali nájsť v miestnosti také miesto, kde sa cítia príjemne, nikto a nič ich neruší a môžu tam pokojne pracovať. Každý študent mal pred sebou veľký plagát, na ktorý mal nakresliť postavu, ktorá znázorňovala jeho. Táto figúra či silueta človeka mohla byť nakreslená jednoduchými tvarmi, podstatné bolo, aby boli jednotlivé časti tela rozoznateľné. Zadanie pre všetkých bolo nájsť na „svojom„ tele, t.j. na nakreslenej postave, pre všetky jazyky, s ktorými prišli do styku priamo alebo aj sprostredkovane a vyvolávajú v nich nejaké pocity, adekvátne miesto, ktoré by najvýstižnejšie vyjadrovalo ich pociťovanie daného jazyka. K dispozícii mali farebné ceruzky, pastelky a zvýrazňovače. Pri vizuálnom stvárnení jazyka mohli pracovať so slovom, symbolmi, piktogramami, využiť rôzne farby, rôznu veľkosť a hrúbku písma atď. Dôležité bolo v tejto fáze, aby mohli nerušene samostatne pracovať tak, aby mohli byť v kontakte so svojimi emocionálnymi skúsenosťami.

Integračná fáza: Po individuálnej fáze sa položili všetky plagáty na dlážku tak, aby si každý mohol prezrieť práce ostatných. Študenti mali dostatok času na prezretie prác svojich kolegov a uvažovanie o nich . Po tomto kroku si všetci sadli do kruhu. Teraz sa museli zamerať na tie aspekty v prácach ostaných, ktoré ich zaujali a oslovili z najrôznejších dôvodov (ktoré u nich vyvolali radosť, obavy, vzbudili nejasnosti, zvedavosť etc.) Následne ich pomenovali a diskutovali s „autormi" diela. Niekedy sa museli oslobodiť od svojich zaužívaných súdov, predsudkov či klišé vo svojom myslení, „reorganizovať" svoje vnútorné obrazy, spracovať a akceptovať pre nich aj nečakané vysvetlenia a zdôvodnenia umiestnenia jazykov kvázi na „svojom" tele.

Nová orientácia: V tejto fáze sa v skupine živo diskutovalo. Dala sa vypozorovať pozitívna zmena v postoji k jednotlivým jazykom – študenti otvorene prehodnocovali svoju mienku o konkrétnych jazykoch tým, že po ich umiestnení na svojej postave spracúvali nielen svoje skúsenosti

sprítomnením na obrázku, ale aj diametrálne odlišné postoje svojich spolužiakov k tomu istému jazyku, čo viedlo k prehodnoteniu svojich doteraz nemenných súdov, často aj predsudkov. Zadanie domácej úlohy bolo napísať sebareflexiu, v ktorej bude zachytené ich citové prežívanie, myšlienkové procesy od uvažovania nad témou cez tvorivý proces po záverečné zhodnotenie projektu. Vo svojich reflexiách sa vyjadrovali k dôležitosti podobných projektov, ktoré vedú k lepšiemu porozumeniu, akceptovaniu ľudí v ich jedinečnosti a inakosti. Rovnako obohacujúci je projekt tohto druhu pre učiteľa, ktorému umožňuje byť k svojim študentom vnímavejší, vedieť ich tolerovať a lepšie chápať.

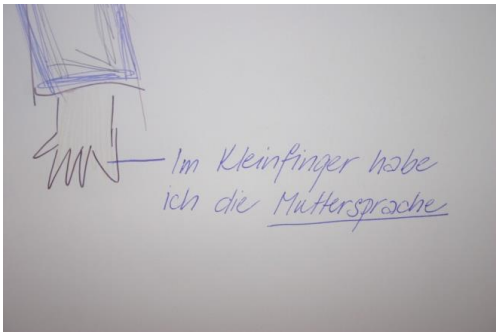
Komentár: Vytvorením vlastného jazykového portrétu, sebareflexiou a reflexiou ostatných bola senzibilizovaná, personalizovaná a individualizovaná téma viacjazyčnosti a inakosti celostným, komplexným zachytením ich osobnosti. Doteraz nemali s podobným postupom spájania svojich pocitov a skúseností s telesným vnímaním a vizualizovaním a následne ich verbalizovaním. Mnohí zo študentov celé roky nekreslili a v prvej fáze projektu mali očividne trému, zábrany uvoľniť sa. Keď sa im podarilo byť v stave *flow* (Csikszentmihalyi, 2017, s. 120 – 128) a pociťovali vnútornú harmóniu a radosť, zabudli na okolie a sústredene pracovali. Na prvý pohľad ľahká úloha spôsobovala problémy svojou novosťou a nezvyčajnosťou. V poslednej fáze projektu sa v diskusii potvrdilo, že práve uvedomenie si vlastného tela bolo pre mnohých problematické a že vnútorný rozhovor so svojou telesnou schránkou prežívali intenzívne rovnako ako riešenie základných otázok Kde?, Ako? a Prečo? pri umiestňovaní jednotlivých jazykov na svoju fiktívnu postavu a tiež fakt, že pociťovanie a vnímanie jednotlivých jazykov tak alebo ináč bolo rôzne. Zarážajúce boli pre niektorých študentov aj ich vlastné odpovede, ku ktorým sa dopracovali v rozhovore so svojím Ja. Počas všetkých aktivít mohli študenti veľmi silne vnímať celostnosť svojej osobnosti, mali kontakt so sebou a súčasne si vytvárali vzťah k ostatným v skupine. Leitmotívom a súčasne axiómou projektu sa pre nás po intenzívnej diskusii stala krása každého cudzieho jazyka. Vďaka projektu sa dosiahlo senzibilné vnímanie inakosti cudzích jazykov, plurilingvizmu ako fenoménu dnešnej otvorenej spoločnosti. Metaforika jazyka, symbolika farieb predstavovali skôr individuálne zvláštnosti jednotlivcov s ich sociokultúrnym a politickým pozadím. V tejto súvislosti s materinským jazykom uvádzame niekoľko príkladov: Skoro všetci študenti zvolili pre svoj materinský jazyk červenú farbu. Pokiaľ ide o iné jazyky, tu vidieť značnú heterogenitu pri výbere farieb. Materinský jazyk našiel svoje miesto najčastejšie v srdci, no spolu s ním neraz aj iný jazyk (obr. 1, 2), pričom dôvody boli individuálne.[245]

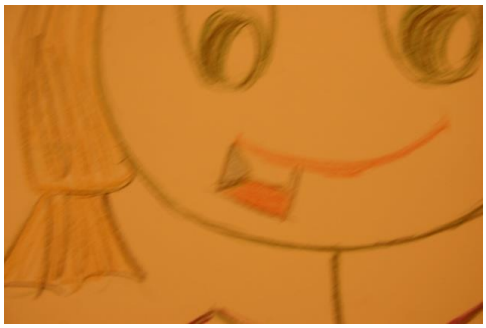
[245] Na ilustráciu z reflexných prác študentov: „V mojom srdci leží môj milovaný materinský jazyk – slovenčina“. (Eva)

U niekoho bol materinský jazyk umiestnený v ústach (obr. 3) alebo v malíčku (obr. 4) ako symbol toho, že už tento jazyk dobre ovládame.

Obr. 1

Obr. 2

Obr. 3

Obr. 4

„V mojom srdci budú vždy mať svoje miesto maďarské myšlienky a emócie, spojené s piesňami, literatúrou, príbehmi a tie mi každý deň potvrdzujú, aký krásny a bohatý je môj materinský jazyk“. (Timea).
„V mojich očiach sa skrýva taliančina, pretože som bola viackrát v Taliansku a vždy sa mi tám páči a cítim sa ako v rozprávkovom sne. Umenie, prírodu, architektúru tam obdivujem, e to pastva pre oči...“ (Eva)
„Francúzštinu som priradila k ústam, lebo mi tento jazyk znie nádherne.“ (Ľudmila)
„Spona do vlasov – to je angličtina. Je pre mňa šperkom, ozdobou, pretože ju používa veľmi veľa ľudí a aj ja by som ju raz chcela dokonale ovládať.“(Anka)
„Začnem s angličtinou. Tento jazyk dávam do očí, pretože sa mi veľmi páči a rada by som ju dobre ovládala.“ (Dominika)

Záver

Digitalizácia a intenzívna interkultúrna komunikácia si vyžadujú v edukačnom procese akceptovanie zmien a neustáleho pohybu v spoločnosti. V interaktívnom komunikatívne zameranom vyučovaní cudzích jazykov je žiaduce častejšie uplatňovanie nových postupov, využívanie médií a nových technológií. Inklúzia v podmienkach školy otvára celý rad nových možností podporiť u žiaka jeho autonómiu bez exkludovania ktorejkoľvek marginalizovanej skupiny, rozvoj kritickej reflexie a sebareflexie pri zachovaní svojej identity. Implementovanie postupov celostnej pedagogiky v súzvuku s inklúziou je jednou z ciest tematizovať v školách neustále medializované pojmy ako identita, inakosť, stereotyp, predsudok a nahradiť ich pojmami empatia, tolerancia a harmónia.

Tento príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA „Mentálno-jazykové inakosti a kultivovaná komunikácia“ (ITMS: 1/0326/16).

Bibliografia

[1] LÜSEBRINK, H.-J. 2016. *Interkulturelle Kommunikation. Interaktion, Fremdwahrnehmung, Kulturtransfer.* Stuttgart: Metzler.
http://lexikon.stangl.eu/17871/mehrsprachigkeit/ (citované 28. 9. 2018)

ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Praha: PROSTOR, 2004.

BAGALOVÁ, Ľ. – BIZÍKOVÁ, Ľ. – FATULOVÁ, Z. 2015. *Metodika podporujúca inkluzívne vzdelávanie v školách*. Bratislava: ŠPÚ, 2015. 154 s. ISBN 978-80-8118-143-6.

BUROW, Olaf-Axel 2011: *Positive Pädagogik: Sieben Wege zu Lernfreude und Schulglück*. Weinheim: Beltz Verlag.

BÜRMANN, J. 1992. *Gestaltpädagogik und Persönlichkeitsentwicklung*, Klinkhardt: Bad Heilbrunn/OBB. 1992.

CSIKSZENTMIHALYI, M. 2017. Flow. Das Geheimnis des Glücks.Stuttgart: Klett-Cotta, 2017. ISBN 978-3-608-96148-5.

DOLNÍK, J. 2010. Jazyk – človek – kultúra. Bratislava: Kaligram, 2010.

DOLNÍK, J. a kol. 2015. *Cudzosť – jazyk – spoločnosť.* Bratislava: IRIS, 2015.

DOBRÍK, Z. 2015. Mensch in den Kulturen, Kulturen im Menschen. Banská Bystrica:UMB. ISBN 978-80-557-1001-3.

HÄNZE, M. (1998). *Denken und Gefühl. Wechselwirkung von Emotion und Kognition im Unterricht*. Neuwied: Luchterhand, 1998, 151 s. ISBN 9783407255204.

HÜTHER, Gerald, 2015: *Die Macht der inneren Bildern*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

KOLEČÁNI LENČOVÁ, I. 2012. *Vizuálne medium vo výučbe cudzích jazykov. Vybrané kapitoly s praktickými ukážkami z nemeckého jazyka*. Banská Bystrica: FHV UMB, 2012. 138 s. ISBN 978-80-557-0428-9.

KOLEČÁNI LENČOVÁ, I. 2016. Ästhetisches und kulturelles Lernen mit Kunstbildern. In: *Crossing boundaries in culture and communication.* Jhg. 7, N. 1 (2016), S. 124-136.

KOVÁČOVÁ, M. 2017. Das Bild von Deutschland in der Kaschauer Zeitung um die Jahrhundertwende (19./20. Jh.). In: *Deutsch als Bindeglied zwischen Inlands- und Auslandsgermanistik. Beiträge zu den 23. GeSuS-Linguistiktagen in Sankt Petersburg. 22.-24. Juni, 2015.* Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2017, s. 103 – 112.

LAUKOVÁ, J. – MOLNÁROVÁ, E. 2018. Jazykový obraz migrácie v nemeckom masmediálnom diskurze. Banská Bystrica: vyd. UMB Belianum, 2018. ISBN 978-80-557-1458-5

LECHTA, V. 2012. Inkluzívna edukácia ako multidimenzionálny výchovný problém. Bratislava: Iris. 2012. 236 s. ISBN 9788089256822

LENČOVÁ, I. 2007. *Celostná pedagogika ako cesta k humanizácii vyučovania. Na príkladoch z vyučovania nemeckého jazyka. Pedagogické, psychologické a didaktické východiská na príkladoch nemčiny ako cudzieho jazyka.* Banská Bystrica : FHV UMB, 2007. 128 s. ISBN 978-80-8083-474-6.

LENČOVÁ, I. 2010. Gestaltpädagogische Ansätze im Fremdsprachen-unterricht. In: Janík, T. & Knecht, P. *Neue Wege in der Professionalisierung von Lehrer/-inne/-n*. Wien : LIT VERLAG.

STANGL, W. (2018). Stichwort: '*Mehrsprachigkeit'.* Online Lexikon für Psychologie und Pädagogik. Lüsebrink, H.-J.

ŠIPOŠOVÁ, M. – REPKA, R. (2018): Vplyv obsahu pregraduálnej prípravy na rozvíjanie pedagogického myslenia učiteľa cudzích jazykov. In Jazykové, literárnovedné a didaktické kolokvium XLVIII, Bratislava: Z-F Lingua, s. 10-34. ISBN 978-80-8177-047-0.

ZIMMER, R. 2012. *Handbuch der Sinneswahrnehmung. Grundlagen einer ganzheitlichen Erziehung*. Freiburg: Herder ISBN 9783451325601.

Prílohy

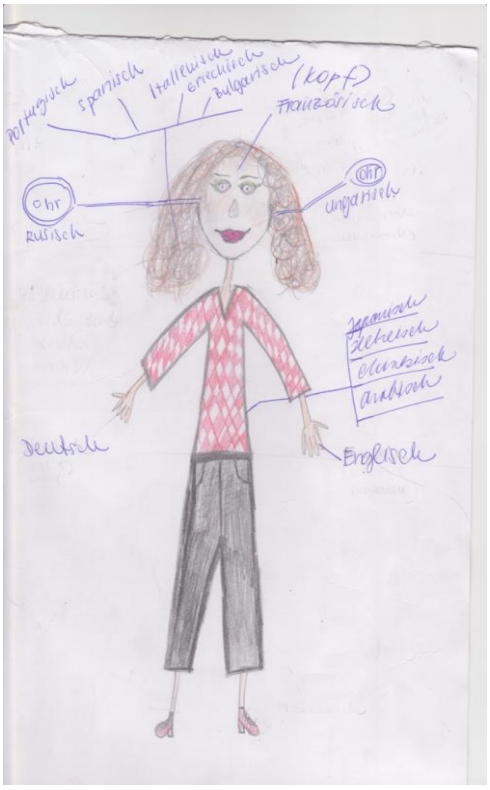
1 Plagát Filmový festival inakosti

2a Skupinové kráčadlo

2a Mein Sprachportrait - Paula

2b Mein Sprachportrait – Lenka

Anna Zelenková

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

ROZVÍJANIE POSTOJOV A VZŤAHU K INAKOSTI AKO SÚČASŤ INTERKULTÚRNEHO VZDELÁVANIA NA VYSOKEJ ŠKOLE /

DEVELOPING ATTITUDES TO OTHERNESS AS PART OF INTER-CULTURAL EDUCATION AT TERTIARY LEVEL

Abstract**:** *Jedným z cieľov interkultúrneho vzdelávania je pochopenie kultúrnych rozdielov a rozvíjanie takých postojov, ktoré budú na tieto rozdiely citlivo reagovať a v správaní ich adekvátne zohľadňovať. Pre pochopenie súčasného kultúrne diverzifikovaného spoločenského a pracovného prostredia je nutné uvedomovať si aj svoje vlastné kultúrne hodnoty, ktoré majú vplyv na vnímanie, posudzovanie a tolerovanie kultúrnych rozdielov. Príspevok si kladie otázku, ako možno v edukačnom procese zvyšovať kultúrne povedomie o inakosti a zaoberá sa vybranými interaktívnymi výučbovými metódami, ktoré umožňujú navodiť, respektíve simulovať atmosféru stretnutia s inou kultúrou. Prezentujeme výsledky akčného kvalitatívneho výskumu z vysokoškolskej edukačnej praxe, ktorý bol zameraný na zisťovanie názorov a postojov, ktoré študenti dosiahli využitím simulačných metód. Výsledky dokazujú zmenu v myslení a kladný posun v uvedomovaní si rozdielov a vo vnímaní inakosti.*

Keywords: interkultúrne vzdelávanie, výučbové metódy, simulácie, vysokoškolské vzdelávanie

1 Úvod

Interkultúrna kompetencia je jednou zo základných komunikačných kompetencií, ktorými by mal disponovať absolvent vysokej školy. Je nevyhnutnou spôsobilosťou pri práci v súčasnej spoločnosti, ktorá je vystavená globalizačným procesom vo všetkých oblastiach života. V posledných desaťročiach vytvára globálna ekonomika v rámci nadnárodných firiem sieť vzťahov medzi podnikmi, komunitami a krajinami. V oblasti vysokoškolského vzdelávania sa prepája akademická komunita v rámci výskumu, spoločných študijných programov a mobilitných programov, ktoré umožňuje edukačná politika Európskej únie. Či si to uvedomujeme alebo nie, vo všetkých týchto kontaktoch zohráva rozhodujúcu úlohu kultúra. Kultúra, ktorú so sebou do týchto vzťahov prinášame, a kultúra, ktorá sa od našej kultúry odlišuje. Absolventi vysokých škôl by mali byť na tieto kontakty pripravení a mali by disponovať kompetenciami, ktoré predstavujú schopnosť porozumieť

tomuto svetu, orientovať sa v interkultúrnych vzťahoch a adekvátne na ne reagovať. Takéto kompetencie by mali byť zakomponované do vzdelávacích cieľov vysokých škôl. Ekonómovia, manažéri, obchodníci, ale aj lekári, vysokoškolskí učitelia, študenti a vedeckí pracovníci si už dnes vyžadujú cielené vzdelávanie zamerané na kultúrne fenomény v okruhu svojej pôsobnosti. Interkultúrne vzdelávanie je podporené mnohými dokumentmi Rady Európy a UNESCO. Ich znalosť pomáha pri stanovení cieľov a výbere vhodnej metodiky. Na základe príkladov overenej praxe prináša náš príspevok analýzu výsledkov vzdelávania zameraných na zvýšenie interkultúrneho povedomia pomocou simulačných metód. Tieto metódy sa osvedčili vo vysokoškolskej edukácii pri vytváraní takých interkultúrnych kompetencií, akými sú pochopenie kultúrnych odlišností a vytváranie si postojov k odlišnosti.

2 Ciele interkultúrneho vzdelávania na vysokej škole

Ciele vysokoškolského vzdelávania majú byť zamerané na kognitívnu, afektívnu a činnostnú oblasť. Z praxe vieme, že prevažuje orientácia na kognitívnu oblasť, t. j. na získavanie poznatkov. Vysokoškolskú edukáciu však nemôžeme chápať len ako získavanie informácií a poznatkov, nemôže byť zacielená len na poznatkovú doménu osobnosti študenta (Byram et al, 2009), i keď na druhej strane cielená výchova bez základných poznatkov o okolitom svete, o kultúre všeobecne, o svojej vlastnej kultúre a jej mieste v globálnej kultúre tiež nie je možná. Súčasťou edukácie je aj rozvíjanie afektívnej (emocionálnej) domény, čím máme na mysli rozvíjanie postojov, emócií a hodnôt, ktoré majú vplyv na činnosť, správanie a komunikáciu (t. j. na činnostnú doménu). Všetky tieto súčasti treba v edukácii spojiť a mať ich na pamäti, pretože výlučné získavanie poznatkov ešte nemusí nevyhnutne viesť k formovaniu postojov a hodnôt (Dráľ, online, Byram, 2002). Podľa Deardorffovej predstavuje model interkultúrnej kompetencie „schopnosť rozvíjať cieľové vedomosti, zručnosti a postoje tak, aby viedli k viditeľnému správaniu a komunikácii, prejavujúcej sa v efektívnej a vhodnej interkultúrnej interakcii“ (Deardorff, 2006, 241).

Tretia, činnostná zložka, sa cibrí v komunikačných situáciách prostredníctvom osvojovania cudzojazyčných zručností a rôznych tzv. mäkkých zručností (soft skills) na riešenie problémových pracovných situácií, napríklad v manažmente medzinárodných pracovných tímov a v interakcii s obchodnými partnermi. Obsah interkultúrneho vzdelávania na vysokej škole preto musí zahŕňať aj všeobecný kulturologický základ a následne kultúrne špecifiká pre jednotlivé profesijné i kultúrne oblasti. Takéto vzdelávanie má sprostredkovať aj sémantické modely multikulturalizmu a ich axiologické dimenzie (Vančíková, 2013); rovnako má pomáhať študentom uchopiť a zvnútorniť pojmy európskeho občianstva, tolerancie a spravodlivosti (Kosová, 2013), aktívneho európskeho i domáceho občianstva (Pecníková, 2017) a pripraviť ich na

praktický život profesionálov, komunikáciu a interakciu medzi odborníkmi. Aby bol absolvent pripravený aspoň čiastočne (na skutočný život sa nemožno dokonale pripraviť) na riešenie situácií, ktoré pramenia z kultúrnych rozdielov, malo by interkultúrne vzdelávanie viesť k splneniu týchto cieľov (Zelenková, 2014, 20):

- pochopenie odlišnosti, rozmanitosti a rôznorodosti súčasnej spoločnosti v najrôznejších oblastiach života,
- poznávanie a objavovanie života iných kultúr,
- poznávanie svojej vlastnej kultúry, svojich kultúrnych hodnôt a ich vplyvu na konanie,
- budovanie takých postojov ako otvorenosť voči iným, citlivosť voči odlišnostiam,
- rešpektovanie odlišnosti, tolerovanie odlišnosti a ambiguity, a to na základe pochopenia fungovania kultúry.

Naplnenie týchto cieľov by sa malo prejaviť v schopnosti viesť medzikultúrny dialóg, t. j. vedieť bezproblémovo komunikovať s príslušníkmi rôznych etnických a kultúrnych skupín, a v schopnosti spolupracovať s ľuďmi rôzneho kultúrneho pôvodu bez predsudkov, obáv, nadradenosti a predpojatosti.

Interkultúrne vzdelávanie by sme mali chápať ako sprostredkovanie určitého svetonázoru, ktorý študentom umožní akceptovať multikultúrny charakter súčasnej Európy a iných častí sveta (Hoehn, 2011). Nemalo by byť zamerané na zdôrazňovanie rozdielov medzi etnickými, rasovými , kultúrnymi či subkultúrnymi skupinami. Absolventi interkultúrneho vzdelávania by mali disponovať vedomosťami o svojej kultúre a jej mieste v euroatlantickej civilizácii (Mistrík, 2005) a rozumieť, ako, v čom a prečo sa líši od iných kultúrnych zoskupení. Okrem toho je potrebné chápať aj špecifiká týchto kultúrnych zoskupení. Len tak sa môže budovať vzťah k iným kultúrnym svetom a ľuďom, ktorí žijú v nich.

3 Cieľ, materiál a metodika výskumu

Predmetom výskumu, ktorý chceme prezentovať, bolo využitie didaktických metód na výučbu interkultúrnej kompetencie. Náš príspevok predstaví čiastočný akčný pedagogický výskum zameraný na využitie simulačnej metódy v interkultúrnom vzdelávaní na vysokej škole. Ide o kvalitatívny výskum realizovaný priamo počas vyučovania, ktorý pozostával z aplikácie simulačnej metódy, následnej reflexie študentov na túto metódu a analýzy dosiahnutých výsledkov vzdelávania pomocou tejto metódy. Cieľom bolo zistiť, ako uvedená metóda pomáha sprostredkovať stret s inou kultúrou (simuláciou tohto fragmentu skutočnosti v školskom prostredí) a ako prispieva k rozvíjaniu určitých súčastí interkultúrnej kompetencie, akými sú zmena postoja k inakosti, pochopenie, uznanie,

porozumenie a tolerancia. Výsledky dokumentujeme výpoveďami študentov.
Výučbové metódy môžeme rozdeliť podľa cieľov a očakávaných (stanovených) výsledkov vzdelávania (learning outcomes). Tieto môžu byť zamerané na osvojenie poznatkov, na získanie zručností, alebo na formovanie osobnosti študenta. Osvojenie si poznatkov, informácií a faktov by nemalo byť jediným cieľom, i keď v mnohých prípadoch je interkultúrne vzdelávanie zamerané prevažne na tento cieľ (Fowler, Bloom, 2004, 46). Rozvíjanie postojov a zručností si vyžaduje dlhší čas, pretože je potrebné pozrieť sa na situácie z viacerých uhlov pohľadu, riešiť konfúzne situácie, objavovať, ako kultúrne faktory ovplyvňujú komunikáciu a podobne.
Na formovanie postojov musia byť metódy vybrané tak, aby zasiahli hodnotový systém študentov. Je dôležité, aby študenti pracovali interaktívne v skupinách, aby boli konfrontovaní s názorovým svetom iných účastníkov vzdelávania (najlepšie zahraničných študentov), a aby na základe danej situácie boli schopní zrevidovať svoje doterajšie postoje a názory. Zmena v postojoch sa však nedá zhodnotiť hneď, prejaví sa v správaní až s odstupom času, napríklad v interpersonálnych kontaktoch a prístupom k riešeniu problémov. Preto je ťažké merať úspešnosť vzdelávania zameraného na formovanie nových postojov. Napriek tomu tvrdíme, že existujú metódy, prostredníctvom ktorých sa to dá čiastočne alebo úplne dosiahnuť. Jednou z týchto metód je simulačná metóda. V príspevku predstavíme postup aplikovania uvedenej metódy a spôsob zisťovania dosiahnutých výsledkov vzdelávania pomocou reflexií študentov a reflexie učiteľa na danú metódu.

3.1 Simulačná metóda, jej zdôvodnenie a aplikácia vo výučbovom procese

Výber didaktických metód závisí od stanovených výučbových cieľov v poznatkovej, postojovej a činnostnej zložke (Deardorff, 2006). V našich publikáciách o interkultúrnom vzdelávaní (Zelenková 2014, 2010) analyzujeme jednotlivé výučbové metódy vo vysokoškolskom vzdelávaní a podávame osvedčené príklady dobrej praxe. Z detailnej analýzy vybraných metód, okrem iného aj simulácií, vyplýva, že študenti reflektujú na spôsoby učenia a oceňujú vybrané metódy a ich vplyv na osvojovanie nových poznatkov a postojov. V prehľade didaktických metód, ako ich uvádzajú Fowler a Blohm (2004, 37–84), sú simulácie uvedené medzi metódami zameranými na osvojenie nových hodnôt, perspektív a názorov. Okrem nich patria do tejto skupiny ďalšie metódy, ako rôzne typy diskusií (Sokratovský dialóg), hranie rolí, modelovanie situácií a ich riešenie, riešenie kritických incidentov a situácií, hry, sebaanalýza a terénne práce.

Simulačnú metódu uvádzajú autori Kalhous a Obst (2002, 325), Maňák a Švec (2003, 152), Pasch (1998, 242), Fowler a Blohm (2004, 65–67) ako interaktívnu metódu, pomocou ktorej sa dosahujú vzdelávacie ciele v afektívnej oblasti, cibrí sa kritické myslenie, ujasňujú sa sociálne hodnoty a vytvárajú sa postoje. Simulácia predstavuje zjednodušené predvedenie určitého fragmentu skutočnosti. Spája prvky hry s replikáciou procesu alebo operačného modelu skutočného sveta. Simulácia ako skupinová interaktívna metóda umožňuje aj reflexiu na svoje vlastné konanie, úsudky, doterajšie názory, prípadne aj ich korekciu (Korthagen a Vasalos, 2017, Moon, 2004, Heinzová, 2006). V predmete zameranom na interkultúrne vzdelávanie v cudzom jazyku (Intercultural Relations in Business) sme aplikovali simulačnú metódu, ktorá je zjednodušenou replikou simulácie BaFaBaFa, ktorá sa používa v interkultúrnom tréningu manažérov. Túto metódu vypracovali pôvodne v spoločnosti Simulation Training Systems v Del Mar v Kalifornii na výcvik pracovníkov amerického námorníctva, korí boli vysielaní na americké základne v zahraničí. Viedla ich k tomu snaha predísť nedorozumeniam a konfliktom, ktoré pramenili z neznalosti a nepochopenia mnohých javov domácich kultúr, z ich stereotypného vnímania, ako aj z neochoty meniť pôvodné predstavy a predsudky.
Simulačná metóda sa v obmenách úspešne používa, pretože je dokázané, že môže generovať zážitok a pocit zo stretnutia s inou kultúrou, s iným kultúrnym prostredím, a je vhodná na prezentovanie takých obsahových jednotiek výučby, ako sú témy kultúrny šok, vnímanie inakosti, kultúrna diverzita a stereotypné vnímanie kultúr.
Pri tejto simulácii ide o rozdelenie študentov do dvoch skupín (kultúra A a kultúra B), pričom každá reprezentuje jednu (odlišnú) kultúru. Každá kultúra má určitý súbor pravidiel, ktoré sa pri vzájomnom stretnutí členov jednotlivých tímov simulujú (pozdravy, mimika a pohyby spojené s pozdravom, vzdanie úcty, predmet konverzácie a pod). Členovia jednej skupiny vo dvojiciach „navštívia“ druhú skupinu a mlčky pozorujú dané správanie (ktoré sa úplne líši od toho, čo robia oni vo svojej kultúre a od začiatku je pre nich nepochopiteľné). Potom si úlohy vymenia. Po návrate do svojej „domácej“ skupiny (kultúry) si vymieňajú svoje dojmy a poznatky z návštevy inej kultúry. Získané informácie sa objasňujú, vyslovujú hypotézy, ktoré potom potvrdzujú alebo zamietajú. Výsledky si zapisujú a toto slúži ako podklad k reflexii na to, čo sa počas tejto simulačnej aktivity naučili.

4 Výsledky a diskusia

Po skončení aktivity majú študenti v každej skupine určitý zoznam, na základe ktorého sa potom odvíja diskusia týkajúca sa požadovanej témy: stretnutia s inou kultúrou, s odlišnosťami, ich dešifrovaním a reakciami na ne. Študenti reflektujú na to, čo im táto aktivita dala, čo sa pomocou nej naučili, aké mali pocity zo stretu s inakosťou, aké city a pocity v nich táto

aktivita evokovala. Pomohla im sprostredkovať a zažiť odcudzenie a zmätok, ktoré sú spojené s odlišovaním sa od iných? Pomohla im zažiť stav, ktorý sa v odbornej literatúre označuje ako kultúrny šok, respektíve akulturačný stres (Dolinská, 2016, 68-70)? Na základe následnej diskusie a analýzou písomných odpovedí sme získali náhľad na procesy myslenia. Tieto nám umožnili vytvoriť si názor o dosahu interaktívnych výučbových metód, v našom prípade simulácií, na osvojovanie si poznatkov a formovanie postojov vo vzťahu k inakosti. Odpovede ako výsledok rozboru daných situácií môžeme zaradiť do viacerých kategórií. Najfrekventovanejšie odpovede sú zaznamenané v uvedenej tabuľke. Mená študentov neuvádzame. Každá výpoveď je od iného študenta.

Tabuľka 1: Pocity študentov pri sprostredkovanom zážitku zo stretnutia s inou kultúrou

Prvotné pocity pri strete s inakosťou (počiatočné odcudzenie, strata istoty, zmätok)	*Cítila som sa strašne, ako úplný cudzinec.* *Mala som pocit, že ma nemajú radi.* *Niekedy mi bolo do smiechu, inokedy do plaču, nič som nechápala.* *Bolo to úplne iné, než v našej "kultúre", "u nás doma".* *Bolo to príšerné. Konali úplne inak, ničomu som nerozumela.* *Cítil som sa úplne stratený. Cítila som sa vylúčená, nikto si ma nevšímal.* *Tieto pocity už nechcem nikdy zažiť.* *Cítil som sa cudzo, zvláštne, chcel som utiecť.* *Bol to taký zmätočný pocit, cítil som, že nepatrím k nim.* *Zdalo sa, že nechcú nikoho prijať medzi seba.* *Cítila som napätie.* *Cítila som sa zúfalo, tak osamelá, stratená. Bála som sa ich.* *Bol som outsider.*
Pocity voči inej kultúre („čítanie" inej kultúry)	*Zdalo sa mi, že nestoja o nikoho iného.* *Určite ma nechceli prijať medzi seba.* *Robili všetko úplne inak než my.* *Nevedel som, ako sa to zdravia, prečo tak hlasne rozprávajú.* *Bola som v napätí, lebo som nevedela, čo od nich môžem očakávať.* *Nechápala som ich gestá a spôsoby komunikácie.* *Nerozumel som, prečo rozprávajú tak ticho.* *Nič nebolo tak, ako u nás. Čo sa zbláznili?* *Myslím, že tak prejavovali úctu.* *Zdravili sa úplne inak, než my. Nechápem prečo to tak robia.* *Nechápala som, čo je dobré a čo zlé.* *Myslím, že neboli šťastní, že ma u nich vidia.*
Reflexia na metódu: prehĺbenie interkultúrneho uvedomenia, interkultúrnej kompe-	*Uvedomila som si, že druhých možno pochopiť, keď chceme.* *Dôležité je porozumieť iným, nájsť kľúč k ich pochopeniu.* *Je dôležité iných rešpektovať, lebo určite majú dôvod, prečo sa správajú spôsobom, ktorý im je vlastný.*

tencie pomocou tejto metódy – demonštrovaná vo výpovediach študentov	*Tolerancia je veľká nutnosť pre porozumenie iných.* *Toto cvičenie mi pomohlo uvedomiť si, že iných treba rešpektovať a pokúsiť sa im porozumieť.* *Už viem, že každá kultúra sa vyznačuje nejakými odlišnosťami, ktoré treba tolerovať. I keď nie je ľahké pochopiť a znášať prejavy správania ľudí v inej kultúre a stať sa jej súčasťou.* *najprv som nič nechápala, potom som jej začala trošku rozumieť a chcela som zrazu vedieť o nich viac.* *Vďaka tejto metóde som si uvedomila, že si treba všímať zvyky a hodnoty iných ľudí a pokúsiť sa im porozumieť. Dá sa to.* *Uvedomila som si, že takáto praktická ukážka je viac ako teória. Keď idem do inej krajiny musím byť pripravená na kultúrny šok.* *Naučila som sa, že v každej kultúre existujú formy správania, ktoré sú zrozumiteľné a prirodzené len pre príslušníkov danej kultúry. Pre ľudí zvonka je to správanie čudné, ale keď ho budú rozumieť, mali by ho tolerovať.* *Mali by sme byť opatrní, keď interpretujeme a hodnotíme správanie iných.* *Ľudia majú rešpektovať iných a byť k nim tolerantní.* *Pomohlo mi to uvedomiť si, že každá krajina je iná, má svoje zvyky a správanie a treba to brať na vedomie.* *V budúcnosti sa budem vždy snažiť naučiť sa niečo o kultúre krajiny, ktorú chcem navštíviť.* *Na prvý pohľad nemôžeme všetko rozoznať, preto musíme byť opatrní pri vynášaní úsudkov.*

Z uvedených príkladov vplýva, že simulačná metóda v interkultúrnom vzdelávaní je osvedčeným nástrojom na sprostredkovanie pocitu inakosti v inej kultúre. Odpovede v prvej a druhej kategórii nás neprekvapili, boli očakávané. Preto sme pri analýze odpovedí študentov kládli najväčší dôraz na odpovede v tretej kategórii, ktorá nám mala dokázať, že študenti na vysokej škole sú schopní reflektovať na spôsoby učenia sa, na metodiku výučby a kladne hodnotiť jej prínos. Analýza odpovedí na otázku, čo vám uvedená metóda ako učiacemu sa jedincovi dala, čo ste sa pomocou simulácie naučili, čo ste si uvedomili vo vzťahu k iným kultúram, vykazuje vysoké zastúpenie takých pojmov ako tolerovať, rešpektovať, porozumieť, brať na vedomie, uvedomiť si, akceptovať, byť opatrný v úsudku a hodnotení druhých. Z odpovedí vyplynulo, že väčšina respondentov si najviac uvedomuje nutnosť vzájomného pochopenia a porozumenia, rešpektovania rozdielov, ich zohľadňovanie pri interkultúrnej interakcii, a celkovú nutnosť tolerancie. Všetky tieto zložky tvoria obsah pojmu tolerancia. Vo výpovediach boli bohato zastúpené, preto môžeme tvrdiť, že u respondentov nastalo pozitívne vnímanie pojmu tolerancia. Okrem toho respondenti spontánne uvádzali aj také kategórie, ako nutnosť akcie, snahu

urobiť niečo pre pochopenie a toleranciu, napríklad oboznámiť sa s inou kultúrou predtým, než ju navštívim.

5 Záver

Výber vhodných didaktických metód má významný vplyv na osvojovanie si poznatkov a cibrenie názorov a postojov študentov vysokej školy. Vystihla to v odpovedi jedna z respondentiek, keď napísala, že jedna takáto skúsenosť (i keď len simulovaná v školskom prostredí) je viac ako mnohé teoretické prednášky. To potvrdzuje, že zážitkové učenie založené na komunikácii a interakcii, s výberom metód sústredených na študenta a jeho potreby, je vhodným didaktickým prostriedkom na dosiahnutie cieľov interkultúrneho vzdelávania. Potvrdilo sa, že táto metóda umožňuje prehlbovanie interkultúrnej kompetencie, ktorej súčasťou je pozitívne vnímanie a akceptovanie inakosti, a v konečnom dôsledku aj jej tolerancia. Analýza didaktického postupu a jeho reflexia študentmi v našom výskume potvrdila, že simulačná metóda má potenciál umožniť študentom zažiť pocity, ktoré má cudzinec pri včleňovaní sa do inej kultúry (proces akulturácie), pri kontakte s inakosťou, a niekedy aj pocit vylúčenia a diskriminácie. Reflexia na metódu umožnila študentom interpretovať tento zážitok, vyjadriť svoj postoj k stereotypnému chápaniu kultúr a k nutnosti ich tolerovať. Z pedagogického hľadiska môžeme potvrdiť, že metóda rozvíja osobnosť študenta nielen v afektívnej, postojovej zložke, ale aj ako učiacu sa bytosť, a to v interakcii s ostatnými študentmi, a rozvíjaním zručností diskusie ako predpokladu úspešnej tímovej spolupráce.

Bibliografia

[1] BYRAM, M., BARRET,, M., IPGRAVE, J., JACKSON, R. & MÉNDEZ, G. M.C. 2009. *Autobiography of Intercultural Encounters: Context, Concepts and Theories.* Strasbourg: Council of Europe Publishing. Online. Available at https://www.coe.int/en/web/autobiography-intercultural-encounters/autobiography-of-intercultural-encounters.

[2] BYRAM, M., et al. 2002. [Online]. *Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching: A Practical Introduction for Teachers (Modern languages).* Strasbourg: Council of Europe. Available http://www.coe.int/t/dg4/ linguistic/ source /guide_ dimintercul_en.pdf.

[3] KORTHAGEN Fred, A. J., VASALOS, A. 2005. [Online]. Levels in Reflection: Core Reflection as a Means to Enhance Professional Development. *Teacher and Teaching: Theory and Practice*, 2005,11/1. Available at: https://pdfs.smanticscholar.org/e679/3b90af30f7eb8aa90d01102 e24ea505110e3.pdf.

DEARDORFF, D. K. 2006. The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization. In *Journal of Studies in International Education*, *10*(3), 241-266. doi: 10.1177/1028315306287002.

DOLINSKÁ, V. 2016. *Akulturačné štúdie pre ekonómov*. Bratislava: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-8168-324-4.

DRÁĽ, P. 2009. [Online]. Interkutlúrne učenie. In ZOOM_M, 1/2009.

FOWLER, S. M. and J. M. BLOHM. 2004. An Analysis of Methods for Intercultural Training. *Handbook of Intercultural Training,* edited by Danl Landis et al. Thousand Oaks: Sage Publications, pp. 37 – 84. ISBN 978-0761923329.

HEINZOVÁ, K. 2006. Assessing students' progress in intercultural communication based on self-reflective learning diaries. *SGEM2014 Conference Proceedings, Vol. 1,* (Sept. 2014), PP. 643-650.

HOHN, E. 2011.The sociology of culture in the context of cultural regional development. In *Universities in Central Europe, 20 years after*. Volume 1 : Transfotmations and stakes. Bruxelles : Bruylant. s. 225-235. ISBN 978-2-8027-2933-4.

KALHOUS, Z., OBST, O. 2002. *Školní didaktika*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-253-X.

KOSOVÁ, B. 2013. *Filozofické a globálne súvislosti edukácie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta. ISBN 978-8557-0434-0.

LANDIS, D. et al. (Ed). 2004. *Handbook of Intercultural Training.* 3rd edition. Thousand Oaks: Sage Publications. ISBN 978-0761923329.

MAŇÁK, J., ŠVEC, V. 2003. *Výukové metody.* Brno: Paido. ISBN 0-8384-2359-0.

MISTRÍK, E. 2005. *Slovenská kultúra v multikulturalizme*, Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta. ISBN 80-8050-909-3.

MOON, J. A. 2004. *A Handbook of Reflective and Experiential Learning. Theory and Practice.* London: Routledge. ISBN 978-0415335164.

PASCH, M. et al. 1998. Od vzdělávacího prgramu k vyučovací hodině. Z angl originálu Teaching as Decision Making prel. M. Koldinský. Praha: PortáL. ISBN 80-7178-127-4.

PECNÍKOVÁ, J. 2017. *Aktívne občianstvo: európske či lokálne? (K vybraným otázkam aktívneho občianstva).* Banská Bystrica: Dali-BB, 2017. 140 s. ISBN 978-80-8141-143-4.

VANČÍKOVÁ, K. 2013. *Multikultúrna výchova – jej miesto v príprave učiteľov*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB v Banskej Bystrici. ISBN 978-80-557-0511-8.

ZELENKOVÁ, A. 2010. *Interkultúrne vzdelávanie v cudzích jazykoch na vysokej škole. Metódy a ich reflexia.* Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta.978-80-557-0014-4.

ZELENKOVÁ, A. 2014. *Interkultúrna kompetencia v kontexte vysokoškolského vzdelávania. Ekonómia, manažment a cestovný ruch.* Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela Belianum, 2014. ISBN 978-80-557-0817-1.

MIROSLAVA MELICHERČÍKOVÁ

UNIVERZITA MATEJA BELA

NIEKTORÉ ASPEKTY INAKOSTI V TLMOČENÍ / SOME ASPECTS OF OTHERNESS IN INTEPRETING

Abstract: *This paper focuses on selected aspects of otherness in interpreting. It briefly defines the concept of translation in the framework of Translation Studies. It further delimits otherness as a philosophical term and mentions its occurrence in Translation Studies. Then, the author deals with otherness in interpreting, firstly presenting the self of the interpreter and the other of recipients, secondly illustrating otherness in relation to conference and community interpreting. Finally, some intercultural aspects (concerning both verbal and non-verbal communication) of interpreter training are mentioned.*

Key words: otherness, Translation Studies, interpreting, intercultural competence

1 Úvod

Na začiatok by sme radi poznamenali, že pre predložený príspevok je príznačné translatologické smerovanie. Translatológiu môžeme vymedziť ako vednú disciplínu, ktorá sa zaoberá všeobecnou teóriou a praxou prekladu a tlmočenia. Tento strešný termín zahŕňa primárne problematiku ústnych a písomných foriem prekladu (literárneho aj neliterárneho), ako aj strojového prekladu. V 70. rokoch 20. storočia sa najprv objavil anglický termín „translatology“[246] (Snell-Hornby, 2006, s. 41), neskôr ho nahradil používanejší termín „translation studies“[247]. Na Slovensku sa postupne etabloval termín translatológia, pokrývajúci teóriu prekladu, dejiny prekladu, kritiku prekladu, praxeológiu a didaktiku prekladu. Termín

[246] V roku 1971 ho zaviedol Roger Goffin.

[247] V roku 1972 ho na III. medzinárodnom kongrese aplikovanej lingvistiky v Kodani navrhol James S. Holmes vo svojom príspevku *The Name and Nature of Translation Studies*. V súčasnosti ho používajú mnohí medzinárodne uznávaní teoretici, napr. Lawrence Venuti, Anthony Pym, Susan Bassnettová, Mary Snell-Hornbyová a iní.

preklad a v odbornej komunite používaný termín translát (ako aj od neho odvodené výrazy) zahŕňajú tak oblasť prekladu (písomná forma), ako aj tlmočenia (ústna forma), môžeme ich chápať ako generické[248]. Až do polovice 80. rokov 20. storočia sa preklad vnímal ako predmet záujmu najmä lingvistiky alebo literárnej vedy (s tým súvisí aj tradičné členenie na odborný a umelecký preklad). Podľa Snell-Hornbyovej (2006, s. 47) súvisí vznik translatológie ako samostatnej vednej disciplíny s tzv. „pragmatickým obratom" v lingvistike v 70. rokoch 20. storočia[249]. Výraznou mierou následne k etablovaniu disciplíny prispel tzv. „kultúrny obrat" v 80. rokoch 20. storočia. Pre translatológiu zostalo príznačné interdisciplinárne smerovanie a vnímanie prekladu ako kultúrneho transferu (sprostredkovanej interkultúrnej komunikácie). Od začiatku nového milénia dochádza podľa Pöchhackera (2006) k tzv. „sociologickému obratu" v translatológii, pričom dôraz sa kladie na sociologickú dimenziu výskumného predmetu.

Na zvýšenú pozornosť venovanú otázke interkulturality a interdisciplinárnosti v translatologickej literatúre poukazuje i Gavurová (2012)[250]. Preklad predstavuje stret dvoch jazykov (východiskového a cieľového) a dvoch kultúr (východiskovej a cieľovej). Pre preklad je príznačné vnímanie ako interkultúrneho fenoménu a za najvyššiu kompetenciu prekladateľa sa považuje „interkultúrna kompetencia ako schopnosť prijímať a interpretovať signály východiskovej kultúry a transferovať ich do signálnej sústavy cieľovej kultúry" (Rakšányiová, 2006, s. 15). Pri preklade/tlmočení dochádza k stretu dvoch prípadne viacerých kultúr, a teda aj ku konfrontáciu s inou sociálnou realitou, pre ktorú sú charakteristické odlišné normy a konvencie, tradície, zvyky, rituály, zdvorilostné formy a podobne. Kultúrne prvky určitého jazyka vnímame ako kultúrne špecifické, ak ich porovnávame s kultúrnymi prvkami iného jazyka. Na túto skutočnosť poukazujú i Gromová – Müglová (2002, s. 103), keď tvrdia, že pojem „kultúrne špecifiká" neexistuje ako taký, vždy len vo vzťahu k inej kultúre. Zvyčajne porovnávame inú/cudziu kultúru s kultúrou vlastnou, ktorá slúži ako porovnávacia báza. Ak pri porovnávaní nenachádzame zhodu alebo podobnosť, vnímame prvky inej kultúry ako kultúrne špecifické. Zároveň si musíme uvedomiť, že príslušníci rôznych kultúr majú rozdielnu porovnávaciu bázu, čo vedie k rozdielnemu vnímaniu daných prvkov. Gromová – Müglová (2002, s. 104) poukazujú na odstup medzi fenoménom A v kultúre A a fenoménom B v kultúre B, tento odstup sa mení vo vzťahu A→B a B→A. Ako príklad uvádzajú meškanie Nemca a Španiela. V nemeckej kultúre sa toleruje oneskorenie maximálne 15

[248] http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/paradigmy/24/translatologia

[249] Ide predovšetkým o Austinovu teóriu rečových aktov, ktorú neskôr rozpracoval Searle, rozmach textovej lingvistiky a funkčný prístup k jazyku zdôrazňujúci jeho sociálne a komunikačné aspekty.

[250] Autorka taktiež v slovenskej translatológii dokumentuje bohatú tradíciu kulturologického pohľadu na preklad, napríklad práce Antona Popoviča, Edity Gromovej, Márie Kusej, Jany Rakšányiovej, Jozefa Sipka, Jána Vilikovského.

minút, v španielskej kultúre to môže byť 30-45 minút. Ak Španiel o sebe tvrdí, že mešká, nie je to to isté, ako keď Nemec hovorí o Španielovi, že mešká.

2 Inakosť v translatológii

Pojem inakosť, odlišnosť (v angličtine *otherness*) pochádza z filozofie a úzko súvisí s pojmami „ja" (v angličtine *self*) a „iní" (v angličtine *the other*). O inakosti v súčasnej translatológii pojednáva napríklad Bassnettová (2005)[251]. Pod termínom inakosť chápe konfrontáciu prekladateľa (translátora) s neznámymi pojmami, formami a jazykom, ako aj dilemu ich vyjadrenia v odlišnom kultúrnom kontexte. Rozpoznanie rozdielnosti je podľa autorky prvým krokom k pochopeniu odlišnosti, aby sme sa naučili žiť s ňou a dokázali sa prispôsobiť rôznym správaniam a rôznym hodnotám. To je aj dôvod, prečo je dôležité, aby sa deti učili iný (cudzí) jazyk. Cieľom výučby jazykov by malo byť uvedomenie si, že to, čo môžeme vyjadriť v jednom jazyku, nemusíme vždy vedieť vyjadriť v inom jazyku, pretože každý jazyk má špecifické črty, a preto preklad (translácia) zahŕňa jednanie (negociáciu) a kompromis (Bassnett, 2011).

2.1 Inakosť tlmočenia

Inšpirovaní filozofiou, inakosť na tlmočenie aplikovali Ren – Zheng – Li (2015), pričom ja predstavuje tlmočník a iných predstavujú recipienti. Pri tlmočení dochádza k zámernému odosielaniu správy z východiskového jazyka do jazyka cieľového. Pri tomto procese odosielania správy sa informácia prevádza z jedného jazyka do jazyka druhého, od rečníka k príjemcovi prostredníctvom tlmočníka. V popredí je tzv. „tlmočená komunikatívna udalosť" (interpreted communicative event, Angelelli, 2004, s. 8), ktorá zahŕňa tri zložky interkultúrnej komunikácie – rečníka, príjemcu a tlmočníka. Je zrejmé, že pri tlmočníkom sprostredkovanej medzikultúrnej komunikácii zohráva práve tlmočník kľúčovú úlohu. Za nemenej dôležité považujeme aj úlohy rečníka a príjemcu, kvôli ktorým sa komunikácia realizuje. Ren – Zheng – Li (2015) nemarginalizujú úlohu rečníka, domnievajú sa však, že pri tlmočení môže byť sekundárny či dokonca opomenutý. Za dve hlavné zložky považujú ja (*self*) tlmočníka a iných (*the other*) príjemcov. Dodávajú, že len dosiahnutím porozumenia medzi ja a inými môžeme dospieť k úspešnej pretlmočenej komunikatívnej udalosti. To, či k porozumeniu dôjde alebo nie, nezávisí len od tlmočníka, ale vo veľkej miere aj od príjemcov. Dosiahnutie úspešného tlmočenia zahŕňa tak dve zložky, na jednej strane je to analýza komunikátu vo východiskovom jazyku, prevod a formulácia v cieľovom jazyku, na strane druhej je to zohľadnenie príjemcu/príjemcov, ich očakávaní resp. potrieb. To znamená, že okrem ovládania východiskového a cieľového jazyka, tlmočníckych

[251] Bassnett, S. 2005. Translation, Gender and Otherness. In *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice*. Volume 13, Issue 2, s. 83-90.

zručností a stratégií, znalosti východiskovej a cieľovej kultúry, by tlmočníci mali disponovať aj informáciami o type príjemcov či ich znalostnom komplexe (vieme však, že dosiahnutie tohto „ideálneho“ stavu často nie je možné).
Inakosť, rozdielnosť je príznačná aj pre samotné tlmočenie, máme pritom na mysli rozdielnosť konferenčného a komunitného tlmočenia. Konferenčné tlmočenie sa vyznačuje vysokými kvalitatívnymi štandardami a zvyčajne sa u nás vyučuje v rámci študijného odboru prekladateľstvo a tlmočníctvo. V súčasnosti mu „konkuruje“ komunitné tlmočenie, ktorého zvýšenú potrebu si vyžiadalo aktuálne spoločensko-politické dianie. V rámci učebných osnov študijného odboru prekladateľstvo a tlmočníctvo mu je však venovaná oveľa menšia pozornosť.
Popíšme si tieto dva druhy podrobnejšie.
Konferenčné tlmočenie, ako naznačuje samotný názov, sa využíva najmä na konferenciách, seminároch či workshopoch, ktoré sa líšia stupňom odbornosti, počtom používateľov tlmočníckych služieb a použitou technikou. Konferencie pokrývajú široký diapazón tém, od menej náročných po vysoko špecializované. V závislosti od počtu osôb či miesta konania sa využíva najmä simultánne tlmočenie resp. konzekutívne tlmočenie. Pri simultánnom tlmočení tlmočník formuluje komunikát zároveň s rečníkom, čo si vyžaduje potrebné technické zariadenie (vysokému kognitívnemu zaťaženiu tlmočníka sa v tomto príspevku nebudeme venovať). Tlmočník, najčastejšie s kolegom vo dvojici, pracuje v tlmočníckej kabíne, ktorá je priestorovo oddelená od rečníka a zvyčajne aj od príjemcu, hoci môže byť v jeho bezprostrednej blízkosti. Pri konzekutívnom tlmočení formuluje tlmočník svoju výpoveď v prestávkach, ktoré rečník urobí (nízka konzekutíva) alebo po vypočutí celého pôvodného prejavu (vysoká konzekutíva). Pri tomto druhom spôsobe využíva ako pomôcku tlmočnícky/notačný zápis.
Podrobnejšie porovnanie konzekutívnej a simultánnej techniky tlmočenia z hľadiska tlmočníka uvádza Müglová (2009, s. 193). Konzekutívne tlmočenie charakterizuje menšia časová tieseň, pretože receptívna a produktívna fáza sa uskutočňujú sekvenčne. Veľká časová tieseň je príznačná pre simultánne tlmočenie, pri ktorom dochádza k takmer paralelnému prepojeniu receptívnej a produktívnej fázy. Konzekutívny tlmočník disponuje možnosťou recipovať zmyslové celky v rámci mikrokontextu, simultánny tlmočník nemá k dispozícii dostatočný kontext, je nútený anticipovať. Za výhodu pre konzekutívneho tlmočníka sa považuje aj možnosť klásť doplňujúce otázky, ktorá je pomerne obmedzená v prípade simultánneho tlmočníka. V konzekutívnom tlmočení sa stretávame s väčším využitím nejazykových výrazových prostriedkov, pri simultánnom tlmočení je táto možnosť obmedzená. Na tempe alebo dĺžke tlmočených úsekov sa môže konzekutívny tlmočník dohodnúť s rečníkom, pričom simultánny tlmočník sa musí prispôsobiť rečníkovi. Vertanová

(2015, s. 114-115) dopĺňa ďalšie rozdiely: pri simultánnom tlmočení predstavuje intenzívna záťaž tlmočníka 20-30 minút (potom dochádza k striedaniu tlmočníkov), pri konzekutívnom tlmočení je záťaž viac-menej konštantná (určitú výnimku predstavujú bilaterálne politické stretnutia vrcholného typu, na ktorých si každá strana zabezpečuje vlastného tlmočníka). Rozdielne je aj štiepenie pozornosti. Pri simultánnom tlmočení dochádza k štiepeniu pozornosti medzi posluchom východiskového prejavu a formuláciou cieľového textu, pri konzekutívnom tlmočení ide o dvojaké štiepenie pozornosti: najprv medzi posluchom a notačným zápisom, následne medzi dešifrovaním zápisu a formulovaním cieľového textu. Primárnym stresovým faktorom simultánneho tlmočenia je časová tieseň a celková dynamika komunikácie. Primárnym stresovým faktorom konzekutívneho tlmočenia je vystupovanie na verejnosti. Ako potvrdzuje Vertanová (2015), pri väčšine významných medzinárodných a nadnárodných konferencií sa využíva kabínové simultánne tlmočenie. Zároveň sa predpokladá, že v súvislosti s medzinárodnou migráciou obyvateľstva dôjde k nárastu počtu komunikačných situácií, v ktorých bude potrebné využiť konzekutívne tlmočenie. Pôjde predovšetkým o komunitné a súdne tlmočenie. Schematické porovnanie konzekutívneho a simultánneho tlmočenia ilustrujeme v tabuľke číslo 1.

Tabuľka 1: Porovnanie konzekutívneho a simultánneho tlmočenia

Aspekt	**Konzekutívne tlmočenie**	**Simultánne tlmočenie**
Časová tieseň	menšia – oddelená receptívna a produktívna fáza	veľká – paralelnosť receptívnej a produktívnej fázy
Dostupný kontext	mikrokontext umožňujúci recepciu zmyslových celkov	absentujúci – potreba anticipácie
Doplňujúce otázky	možno klásť	obmedzená možnosť
Využitie nejazykových výrazových prostriedkov	väčšie	obmedzené
Určenie tempa	možné – po dohode s rečníkom	nemožné – prispôsobenie sa rečníkovi
Intenzívna záťaž	konštantná	ca. 20-30 minút
Štiepenie pozornosti	medzi posluchom a zápisom, dešifrovaním a hovorením	medzi posluchom a hovorením
Primárny stres	vystupovanie na verejnosti	časová tieseň, dynamika

Okrem uvedených dvoch techník, sa na konferenciách môžeme stretnúť aj s tlmočením z listu či šušotážou (tlmočenie šeptom konkrétnej osobe).

Názov komunitné tlmočenie je taktiež odvodený z funkcie, ktorú plní, t. j. tlmočenie v komunitnom prostredí ako napríklad nemocnice, školy, policajné stanice, súdy, migračný úrad a podobne. Technika tlmočenia je väčšinou konzekutívna, môže sa však rovnako ako v prípade konferenčného tlmočenia používať tlmočenie z listu.

Je zrejmé, že v niektorých aspektoch sa konferenčné a komunitné tlmočenie výrazne líšia. Na prvom mieste môžeme uviesť fyzickú vzdialenosť medzi tlmočníkom a príjemcami. Komunitní tlmočníci sú vždy fyzicky prítomní na rozdiel od konferenčných (simultánnych) tlmočníkov pracujúcich v tlmočníckych kabínach, t. j. v určitej vzdialenosti od rečníka. Ďalej je to dĺžka tlmočených úsekov. Komunitní tlmočníci bežne tlmočia kratšie monologické úseky na rozdiel od približne 20 až 30 minút trvajúcich úsekov v konferenčnom tlmočení (tieto úseky môžu byť aj kratšie). Čo sa statusu príjemcov týka, komunitní tlmočníci často musia pracovať s ľuďmi s rozdielnym socio-ekonomickým, kultúrnym či vzdelanostným statusom. Rozdiel nachádzame aj v pracovnom nasadení. Konferenční (simultánni) tlmočníci sa striedajú vo dvojiciach/tímoch, zatiaľ čo komunitní tlmočníci pracujú jednotlivo (Runcieman, 2018). Komunitné tlmočenie taktiež kladie osobité nároky na tlmočníka absentujúce pri konferenčnom simultánnom tlmočení, napríklad zvládanie emočného vypätia, problémy so zachovaním lojality, schopnosť odolávať nátlaku zo strany orgánov moci (Vertanová, 2015). Technická realizácia konferenčného simultánneho tlmočenia umožňuje takmer paralelnú produkciu cieľového komunikátu s formuláciou východiskového prejavu, v dôsledku čoho sa tlmočník stáva menej viditeľnou až takmer neviditeľnou zložkou interlingválnej a interkultúrnej interakcie. Komunitný tlmočník je naopak väčšinou viditeľnou zložkou komunikačnej interakcie. O viditeľnosti[252] tlmočníka sa zmieňujú aj Ren – Zheng – Li (2015), keď pri tlmočení požadujú tak jeho viditeľnosť, ako aj neviditeľnosť. Pod viditeľnosťou tlmočníka chápu potrebu viditeľne riešiť lingvistické, kultúrne a spoločenské otázky. Pod neviditeľnosťou zas rozumejú konanie tlmočníka ako spájacieho prvku, akéhosi mostu spájajúceho dve strany komunikácie a vyjadrenie presného významu bez zmien či skresľovania. Ďalší aspekt, pri ktorom môžeme predpokladať istú mieru rozdielnosti je členenie príjemcov pri tlmočení. Pod príjemcami máme na mysli užívateľov tlmočníckych služieb. Základné delenie pracuje s bežnými príjemcami, resp. laikmi a s príjemcami s odbornými znalosťami. Je zrejmé, že pri tlmočených podujatiach dochádza k miešaniu príjemcov, generalizujúco by sme však mohli vyhlásiť, že pri konferenčnom tlmočení disponujú príjemcovia vyššou mierou odborných poznatkov a majú určitú spoločnú vedomostnú základňu resp. status, zatiaľ čo pri komunitnom tlmočení (najmä pre migrantov) sú služby často poskytované laickým

[252] Bassnettová (2014, s. 104-124) pojednáva o viditeľnosti prekladateľa. Svoje úvahy uzatvára tvrdením, že vnímanie prekladateľa ako neviditeľného súvisí so zdôrazňovaním významu originálu nad prekladom.

príjemcom resp. príjemcom so všeobecnými poznatkami, ktorých socio-ekonomický, kultúrny či vzdelanostný status je rozdielny. Sumarizujúci pohľad na rozdielnosť medzi konferenčným a komunitným tlmočníkom uvádzame v nasledujúcej tabuľke:

Tabuľka 2: Porovnanie konferenčného a komunitného tlmočníka

Aspekty	**Konferenčný tlmočník**	**Komunitný tlmočník**
Fyzická vzdialenosť	vzdialený	prítomný
Dĺžka úsekov	rozsiahlejšie	kratšie
Status príjemcov	podobný	rozdielny
Pracovné nasadenie	tím/dvojica	jednotlivec
Emočné vypätie	nižšie	vyššie
Viditeľnosť	nízka	vysoká

2.2 Niektoré interkultúrne aspekty v tlmočení

V úvode sme konštatovali, že preklad (tlmočenie) sa v súčasnosti vníma ako interkultúrny fenomén a za najvyššiu kompetenciu prekladateľa (tlmočníka) sa považuje interkultúrna kompetencia. Je teda zrejmé, že v príprave budúcich prekladateľov a tlmočníkov je potrebné venovať náležitú pozornosť aj osvojeniu si poznatkov o cieľovej kultúre a jeho kontrastívnemu porovnaniu s poznatkami o východiskovej kultúre. Ide o rozsiahly komplex poznatkov, zameraný na verbálnu a neverbálnu komunikáciu.

Pri verbálnej komunikácii existujú rozdiely medzi kultúrami s nízkym komunikačným kontextom a vysokým komunikačným kontextom (Průcha, 2010). Nízky komunikačný kontext (low-context cultures) je príznačný pre kultúry národov, ktoré sa vyjadrujú explicitne, dokonca aj v prípade vyjadrenia nesúhlasu (napr. Nemci, Švajčiari, Holanďania, Škandinávci). Pre partnerov z kultúr s iným komunikačným kontextom to môže byť prekvapujúce až zarážajúce. Vysoký komunikačný kontext (high-context cultures) je typický pre kultúry, ktorých príslušníci sa vyjadrujú menej otvorene, skutočný obsah je často nutné interpretovať z kontextu vrátane neverbálneho správania. Patria sem národy južnej Európy (napr. Taliani, Francúzi, Španieli), či národy ázijských kultúr. Napríklad v Japonsku je priame vyjadrenie záporu nezdvorilé, a preto sa namiesto odmietnutia Japonci vyjadrujú neurčito (Průcha, 2010, s. 40). V kontexte nízkeho a vysokého komunikačného kontextu, by sme Slovákov mohli zaradiť skôr medzi národy s vyšším komunikačným kontextom.

V rámci nácviku tlmočenia (smer anglický jazyk – slovenský jazyk) je taktiež potrebné zamerať sa na medzikultúrne odlišnosti ako oslovovanie, tykanie a vykanie, používanie titulov, kultúrne podmienených výrazov

a podobne. Pre americkú kultúru je príznačné oslovovanie krstným menom aj pri komunikácii s cudzincami po krátkom zoznámení. Američania oslovujú partnerov v komunikácii krstným menom, čo síce prispieva k neformálnosti, ale pre príslušníkov iných kultúr, kde takéto konvencie nie sú bežné, to môže spôsobovať rozpaky (Průcha, 2010).

V slovenskej kultúre sa pri formálnych príležitostiach často používajú akademické tituly a označenia pracovných pozícií. V kultúre Američanov a Britov (ako aj Škandinávcov) sa tzv. „titulovanie" neuplatňuje a pri komunikácii s inými národmi môže na nich pôsobiť archaicky alebo smiešne (Průcha, 2010).

V súvislosti s kultúrne podmienenými výrazmi[253] sa v odbornej literatúre objavujú spojenia[254] lingvokulturémy respektíve lingvokultúrne špecifiká. Lingvokulturéma „v sebe zahŕňa, akumuluje nielen samotnú jazykovú reprezentáciu, 'formu myšlienky', ale aj tesne a nepretržite s ňou spojené 'mimojazykové, kultúrne prostredie' (situáciu, reáliu), – ustálenú sieť asociácií, hranica ktorej je labilná a pohyblivá" (Vorobjov 1997, s. 48 In Gavurová, 2012, s. 18). Sipko (2011) vymedzuje lingvokulturému ako „jednotu jazykového a mimojazykového, je to jednota formy jazykového znaku, jeho obsahu a etnokultúrneho zmyslu, prostredníctvom ktorého odhaľujeme hlboký význam, konkrétne etnokultúrne súvislosti a konotácie skúmaných jazykových jednotiek" (Sipko, 2011, s. 16). Gavurová (2012, s. 19) a Štubňa (2015, s. 97) uvádzajú hlavné zdroje lingvokulturém: ľudová tvorba, *„artefakty na úrovni histórie, spoločenského vývoja"*, umelecké a literárne diela, publicistika, osobnosti kultúry, politiky, športu, prvky masmediálnej produkcie, kinematografia, populárna hudba. Iní autori považujú za lingvokulturémy aj bezekvivalentnú lexiku, lakúny (chýbajúce ekvivalenty výrazov v inom jazyku), jednotky mytológie, obrady a povery, rituály a obyčaje, tradície, národné stereotypy, príslovia a porekadlá, symboly, metafory, prirovnania a podobne (pozri Gavurová, 2012).

Kultúrne špecifiká sa nemusia dotýkať len verbálnej komunikácie, dôležitú úlohu zohrávajú aj v neverbálnej komunikácii. V niektorých kultúrach dopĺňa komunikáciu výrazná gestikulácia a mimika, v iných tieto neverbálne prejavy chýbajú a môžu byť príslušníkmi týchto kultúr vnímané ako prejavy sugestívneho ovplyvňovania, neschopnosti či dokonca nekompetentnosti (Průcha, 2010, s. 39). Pre Európanov je napríklad typické podať si ruku pri stretnutí, v kultúre niektorých ázijských národov je to

[253] Pri tlmočení kultúrne podmienených výrazov využívajú tlmočníci najmä stratégie ako kalkovanie, naturalizácia, krátky opis/vysvetlenie, substitúcia, parafráza alebo ich kombinácie. Najmä pri naturalizácii dochádza k potlačeniu inakosti v preklade.

[254] Gavurová (2012, s. 18) uvádza aj ďalšie spojenia ako textové či literárne reminiscencie, logoepistémy, precedentné fenomény.

nevhodné. Japonci sa namiesto podania rúk ukláňajú, Číňania naopak ruku podávajú, ale neukláňajú sa (Průcha, 2010, s. 42).
Hoci sme uviedli len niekoľko interkultúrnych aspektov relevantných pri tlmočení, je zrejmé, že predstavujú rozsiahly komplex. Fedorko (2012) v tomto kontexte správne poznamenáva, že nadobúdanie kultúrnych, jazykových, ako aj odborných kompetencií nemôže byť hlavným cieľom pri výučbe tlmočenia, ale musí byť externalizované do iných disciplín prekladateľských študijných programov.

4 Záver

V našom príspevku sme sa pokúsili stručne poukázať na inakosť v translatológii a na možné interpretácie inakosti v tlmočení. Tlmočenie patrí medzi kognitívne najnáročnejšie činnosti. Do tohto procesu vstupuje množstvo premenných[255], ktoré výraznou mierou ovplyvňujú výkon tlmočníka. Komplexnosť procesu tlmočenia svedčí o potrebe komplexnej a diferencovanej tlmočníckej prípravy. Jednou jej zložkou je aj senzibilizácia študentov na vnímanie špecifík východiskovej a cieľovej kultúry ako takých a ich interakciu (Gromová – Müglová, 2002).

Následným významným krokom v príprave tlmočníkov je verbalizácia osvojených kultúrnych špecifík, konkrétne ich označenie, charakteristika, klasifikácia. Tlmočník vystupuje ako aktívny a tvorivý účastník interkultúrnej komunikácie a mal by poznať odstup medzi fenoménmi rôznych kultúr. Pri nadobúdaní a rozvíjaní interkultúrnej kompetencie sa ako vhodný nástroj javia simulácie a rolové hry. Za podnetné v rámci inovatívneho prístupu k výučbe tlmočenia považuje Reichwalderová (2015) prepojenie predmetov audiovizuálny preklad, simultánne a konzekutívne tlmočenie.

V rámci štúdia prekladateľstva a tlmočníctva je preto potrebné rozvíjať tak jazykovú, odbornú, technickú ako aj interkultúrnu kompetenciu a mať na zreteli skutočnosť, že podobne ako vo všetkých sférach ľudskej činnosti, aj v kultúre a kultúrnych vzorcoch dochádza ku zmenám.

Bibliografia

[1] FEDORKO, M. 2012. Poznámky k výučbe tlmočenia v akademickom prostredí. In *Jazyk a kultúra*. Ročník 3, číslo 9/2012. Dostupné na: http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo9.html.

[2] REN, R. – ZHENG, Y. – LI, Y. 2015 The Positioning of Interpreting and Interpreters From the Perspective of the Otherness of Understanding. In *US-China Foreign Language*.

[255] Napr. rýchlosť, informačná a terminologická nasýtenosť východiskového prejavu, prízvuk rečníka, jeho vyjadrovacie schopnosti, externé faktory atď.

September 2015, Vol. 13, No. 9, pp. 640-646. Dostupné na: http://www.davidpublisher.com/Public/uploads/Contribute/55f27ec79a9d0.pdf.

ANGELELLI, C. V. 2004. *Medical Interpreting and Cross-cultural Communication*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 153 s. ISBN 13 978-0-511-22973-2.

BASSNETT, S. 2011. *Reflections on Translation*. Bristol, Buffalo, Toronto : Multilingual Matters, 2011, 173 s. ISBN 13 978-1-84769-408-9.

BASSNETT, S. 2014. *Translation*. London, New York : Routledge, 2014, 201 s. ISBN 978-0-203-06889-2.

GAVUROVÁ, M. 2012. *Lingvokultúrny aspekt v preklade eseje*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2012. 195 s. ISBN 978-80-555-0618-0.

GROMOVÁ, E. – MÜGLOVÁ, D. 2002. Interkulturologická kompetencia vo vyučovaní translácie. In *Preklad a tlmočenie 4*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2002, s. 101-108. ISBN 80-8055-682-2.

HOLMES, J. S. 1972. The Name and Nature of Translation Studies. In Biloveský, V. – Djovčoš, M. (ed.) *Vybrané kapitoly z translatológie I*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2009, s. 8-23. ISBN 978-80-8083-949-9.

MÜGLOVÁ, D. 2009. *Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža?* Nitra : Enigma Publishing, 2009. 323 s. ISBN 978-80-89132-82-9.

PRŮCHA, J. 2010. *Interkulturní komunikace.* Praha : Grada, 2010, 199 s. ISBN 978-80-247-3069-1.

PÖCHHACKER, F. 2006. "Going Social?" On Pathways and Paradigms in Interpreting Studies. In Pym, A. – Shlesinger, M. – Jettmarová, Z. (ed.) *Sociocultural Aspects of Translation and Interpreting*. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins, 2006. S. 215-232. ISBN 90 272 1675 4.

RAKŠÁNYIOVÁ, J. 2006. Preklad v kultúre a kultúra v preklade. In Keníž, A. (ed.) *Letná škola prekladu 4*. Bratislava : Anapress, 2006. S. 9-20. ISBN 80-89137-22-9.

REICHWALDEROVÁ, E. 2015. Prelínanie kompetencií tlmočníka a titulkára v procese výučby v rámci študijného odboru prekladateľstvo a tlmočníctvo. In *Edukácia. Vedecko-odborný časopis*. Ročník 1, číslo 2, 2015, s. 189-194.

RUNCIEMAN, A. J. 2018. *The Identity of the Professional Interpreter. How Professional Identities are Constructed in the Classroom*. Singapore : Springer, 2018. 184 s. ISBN 978-981-10-7822-4.

SIPKO, J. 2011. *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokulturológie*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2011. 320 s. ISBN 978-80-555-0371-4.

SNELL-HORNBY, M. 2006. *The Turns of Translation Studies*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Co., 2006. 205 s. ISBN 90 272 1673 8.

ŠTUBŇA, P. 2015. Frekventované tlmočnícke ťažkosti a chyby pri translácii z taliančiny do slovenčiny I. – lexikálny aspekt. In Guldanová, Z. (ed.) *Kontexty súdneho prekladu a tlmočenia IV.* Bratislava : Univerzita Komenského, 2015, s. 82-100. ISBN 978-80-223-3884-4.

VERTANOVÁ, S. 2015. Konzekutívne verzus simultánne tlmočenie – rozdielne činnosti rozdielnych tlmočníkov? In Guldanová, Z. (ed.) *Kontexty súdneho prekladu a tlmočenia IV.* Bratislava : Univerzita Komenského, 2015, s. 113-121. ISBN 978-80-223-3884-4.

Stanislav Kováč

Univerzita Komenského

KULTUROLOGICKÉ IMPLIKÁCIE FUNKČNEJ A ČITATEĽSKEJ GRAMOTNOSTI /
CULTURAL IMPLICATIONS OF FUNCTIONAL AND READING LITERACY

Abstrakt: *Jazyk a kultúra sú navzájom prepojené, pretože funkcie jazyka závisia na sociálnom kontexte, v ktorom je použitý. Je možné konštatovať, že jazyk je verbálne vyjadrenie kultúry. Gramotnosť takisto nie je kultúrne neutrálna, ale je vždy spätá s určitou kultúrou. Akékoľvek jazykové prejavy sú kultúrne podmienené. Je teda zrejmé, že samotná jazyková kompetencia nie je pre plnohodnotné používanie jazyka dostačujúca. Pre vyjadrenie a interpretovanie významov v cudzom jazyku sú potrebné nielen tzv. systémové vedomosti (fonologické, morfologické, syntaktické a sémantické vedomosti o jazyku), ale aj tzv. schematické vedomosti (sociálne získané vedomosti). Získané vedomosti a skúsenosti sú organizované do abstraktných vedomostných štruktúr nazývaných schémy. Počas čítania nám tieto schémy slúžia ako most, ktorý spája osvojené poznatky s informáciami vyskytujúcimi sa v texte. Vedomosti, ktorými čitateľ disponuje v momente čítania, sú preto kľúčové pre porozumenie textu. Príspevok sa venuje dôležitosti začlenenia výučby reálií a rozvoja interkultúrnych kompetencií do výučby cudzích jazykov a vplyvu reálií na porozumenie cudzojazyčného textu.*

Kľúčové slová: čítanie, gramotnosť, kultúra, porozumenie textu, reálie, teória schém, schémy.

Čítanie plní v našich životoch nezastupiteľnú úlohu, pretože spoločnosť sa čoraz viac spolieha na rôzne druhy textov (Javorčíková & Vajdičková, 2016). Je teda zrejmé, že čítanie a gramotnosť sú nevyhnutné pre naše fungovanie

v spoločnosti. Pomôcť deťom naučiť sa čítať je jedna z najdôležitejších úloh učiteľov primárneho vzdelávania (Wyse & Joness, 2008, s. 27). No naučiť žiakov správne pracovať s rôznymi druhmi textov je jednou z úloh nielen učiteľov materinských jazykov, ale aj učiteľov cudzích jazykov.

1. Čítanie, gramotnosť, kultúra – vymedzenie základných pojmov

1.1 Čítanie

Čítanie je definované mnohými spôsobmi, pričom najčastejšie je definované ako *schopnosť prečítať a pochopiť text a správne interpretovať jeho význam.* Grabe & Stoller (2002, s. 3) uvádzajú, že táto a jej podobné definície nie sú dostačujúce, pretože nezohľadňujú množstvo dôvodov, stratégii a zručností potrebných k čítaniu; neopisujú čítanie ako proces s jeho špecifikami; nezohľadňujú odlišnosti v čítaní v materinskom a cudzom jazyku; a takisto nezohľadňujú sociálny kontext, v ktorom sa čítanie odohráva. Pedagogický slovník (Průcha, Walterová & Mareš, 2008) definuje čítanie nasledovne: „*Čítanie je druh rečovej činnosti spočívajúci vo vizuálnej recepcii znakov (slov, viet, nejazykových symbolov), ktoré sú podnetom pre myšlienkovú činnosť (porozumenie významu znakov). Proces čítania zahŕňa niekoľko fáz, ktorých výsledkom má byť porozumenie čítaného textu a vnútorné spracovanie danej informácie. V pedagogickom aspekte je čítanie v prvom rade dôležité ako súčasť čitateľskej gramotnosti – základného predpokladu vzdelávania*.“ Cameron (In: Lojová & Straková, 2012, s. 172) uvádza, že čitateľ musí byť schopný zvládnuť kognitívne a jazykové procesy na viacerých úrovniach – od najnižšej úrovne (rozpoznávania písmen, schopnosti zlučovať ich do väčších celkov, do slov, dekódovať význam slov, chápať ako vytvárajú vzťahy vo vetách) až po najvyššiu (pochopenie významu širšieho celku – textu a kontextu). Cameron uvádza, že to všetko je pre porozumenie čítaného textu dôležité nielen kvôli porozumeniu základným vzťahom v rámci vety, ale najmä v rámci vyšších celkov širšieho sociálneho a spoločenského kontextu – diskurzu.

Vedomosti, ktorými čitateľ disponuje v momente čítania, sú kľúčové pre porozumenie textu (poznatky týkajúce sa sveta, ktorý ho obklopuje, samotného čítania, techník čítania, reálií a pod.). Pri čítaní v cudzom jazyku už žiaci poznajú čitateľské stratégie, ktoré si osvojili, keď sa učili čítať v materinskom jazyku. Avšak čítanie v cudzom jazyku je odlišné od čítania v materinskom jazyku, pretože čítanie je komplexný a špecifický proces, ktorý nemôže byť jednoducho prenesený z materinského jazyka do cudzieho jazyka. Pre porozumenie textu je teda potrebné pracovať s textom na základe nadobudnutých vedomostí, pričom porozumenie textu je ovplyvňované najmä osvojenou slovnou zásobou a čitateľskými stratégiami a zručnosťami.

1.2 Gramotnosť

Rovnako náročné ako definovať pojem *čítanie*, je definovať pojem *gramotnosť.* Humajová & Klačanská (2007, s. 8) konštatujú, že na jednej strane sa v diskurze o gramotnosti neustále objavuje leitmotív jej tradičného chápania v zmysle *vedieť písať a čítať*, no na druhej strane sa tradičný pohľad na gramotnosť ako na schopnosť vedieť písať a čítať čoraz viac posúva. Autorky ďalej uvádzajú, že vo vývine chápania pojmov *gramotnosť* a *gramotný*, pozorujeme výrazné posuny vo významoch, ktoré sa týmto pojmom prisudzovali v rôznych historických etapách a ktoré spôsobujú, že k pojmu gramotnosť sa dnes priraďujú celkom iné súradnice ako v minulosti. Podľa Zápotočnej (2004), gramotnosť nie je neutrálnou, raz a navždy definovanou psychologickou resp. kultúrnou zručnosťou, ale treba ju vnímať ako isté politikum, ktoré sa mení v závislosti od toho, aké aktuálne spoločensko-kultúrne kompetencie definujú v danom období gramotného človeka. Gavora (2006) uvádza, že pojem *gramotnosť* má širokospektrálny význam a odráža sa v kompetenciách človeka, kde patria kľúčové kompetencie, ako sú komunikácia v materinskom jazyku, komunikácia v cudzom jazyku, matematická gramotnosť a kompetencia v oblasti prírodných vied a technológií, kompetencia v oblasti informačno-komunikačných technológií, kompetencia učiť sa, ako sa učiť, interpersonálna sociálna a občianska kompetencia, podnikateľské zručnosti a kultúrny rozhľad.

1.3 Kultúra

UNESCO (2002) definuje kultúru ako komplex špecifických duchovných, materiálnych, intelektuálnych a emocionálnych čŕt spoločnosti alebo sociálnej skupiny, ktorý zahŕňa spolu s umením a literatúrou aj spoločný spôsob života, životný štýl, hodnotový systém, tradície a vieru. Brislin (1990) definuje kultúru ako široko zdieľané myšlienky, hodnoty, spoločne vytvorené a uplatňované názory na život a na cieľ zamerané aktivity, ktoré sú podvedome alebo vedome považované za správne ľuďmi, ktorí sa považujú za členov danej spoločnosti resp. spoločenstva. Gažová (2009) uvádza, že základnými funkciami kultúry sú spoločenská účelnosť a úloha vo vzťahu k sociálnej štruktúre, pričom cieľom je zachovanie stability a súdržnosti a zabezpečenie osobnej emancipácie indivídua.

2 Pocit *inakosti* ako dôsledok vystaveniu sa inej kultúre v procese učenia sa cudzieho jazyka

Jazyk a kultúra sú navzájom prepojené, pretože funkcie jazyka závisia na sociálnom kontexte, v ktorom je použitý. Je možné konštatovať, že jazyk je verbálne vyjadrenie kultúry. Pre vyjadrenie a interpretovanie významov v

cudzom jazyku sú potrebné tzv. *systémové vedomosti* (fonologické, morfologické, syntaktické a sémantické vedomosti o jazyku) a tzv. *schematické vedomosti* (sociálne získané vedomosti). Kultúra sa vzťahuje na sociálne získané poznatky. Pri učení sa materinského jazyka sú tieto vedomosti rozvíjané súbežne. Pri učení sa cudzieho jazyka si však žiaci rozvíjajú najmä systémové poznatky a opierajú sa už o existujúce schematické poznatky (najmä tie, ktoré nadobudli počas osvojovania si materinského jazyka), ktoré môžu byť v rozpore s tými schematickými poznatkami, ktoré sú prezentované vo výučbových materiáloch. Prirodzeným javom je, že žiaci porovnávajú nové poznatky s už osvojenými poznatkami.

Pri učení sa materinského jazyka sa žiaci pohybujú v ich prirodzenom kultúrnom prostredí – učia sa o fenoménoch, ktoré poznajú a to spôsobom im blízkym. No pri výučbe cudzieho jazyka niekedy dochádza k tomu, že sú žiaci nútení vyjadrovať sa a správať sa podľa kultúry, s ktorou majú často minimum skúseností (Brumfit, 1980 In: Alptekin, 1993). Učenie sa cudzieho jazyka preto znamená prebratie určitej časti inej kultúry, nielen učenie sa o nej. Žiaci si tak počas procesu učenia sa cudzieho jazyka vytvárajú novú identitu, ktorá je dôsledkom vystaveniu sa cudzej kultúre. Tento druh *inakosti* môže spôsobiť rôzne sociologicko-psychologické problémy, ktoré môžu negatívne ovplyvniť žiakovu vnútornú rovnováhu. Finocchiaro (1989) tvrdí, že žiaci by mali byť povzbudzovaní, aby používali cudzí jazyk na to, aby rozprávali o svojej vlastnej kultúre, namiesto prijímania cudzej kultúry a hovorenia o nej. Autorka uvádza, že sa tak podporí pocit hrdosti k vlastnej kultúre; ukáže žiakom to, že cudzí jazyk im umožní vyjadriť informácie, hodnoty, presvedčenia a pocity rovnako ako ich materinský jazyk; tento prístup k výučbe cudzieho jazyka bude mať pre žiakov väčší význam, pretože kultúra je neoddeliteľnou súčasťou ich osobností a života; a zníži sa tak (alebo dokonca aj eliminuje) pocit anómie (rozklad sústavy individuálnych hodnôt). V literatúre je často diskutovanou otázkou, či je možné vynechať kultúrnu zložku pri výučbe cudzieho jazyka

James (2005) tvrdí, že akékoľvek jazykové prejavy, vrátane ospravedlnení, žiadostí, komplimentov, vyjadrení ľútostí, názorov a nesúhlasu, sú kultúrne podmienené. Je teda zrejmé, že samotné jazyková kompetencia nie je pre plnohodnotné používanie jazyka dostačujúca. V niektorých teóriách zaoberajúcimi sa začlenením výučby kultúry do výučby cudzieho jazyka (napr. Tomalin, 2008) je kultúra označovaná za piatu jazykovú zručnosť (ako dodatočná zručnosť k už existujúcim štyrom zručnostiam – čítanie, písanie, počúvanie a rozprávanie). Tomalin (ibid.) rozlišuje kultúru v edukačnom procese na vedomosti o kultúre (kultúrne inštitúcie), kultúrne hodnoty (psyché danej krajiny), kultúrne správanie (každodenné správanie) a kultúrne zručnosti (interkultúrne povedomie). Mnohé

argumenty potvrdzujú opodstatnenosť začlenenia výučby kultúry do výučby cudzieho jazyka – no nie len poznatkov a informácií týkajúcich sa cieľovej krajiny, ale aj výučbu interkultúrnych kompetencií. Súčasné učebnice cudzích jazykov už túto požiadavku (v rozličnej miere) spĺňajú. Štátny vzdelávací program SR (2015) uvádza, že podstatou jazykového vzdelávania je, aby žiak dokázal lepšie chápať spôsob života a myslenia iných národov a ich kultúrne dedičstvo; byť otvorený kultúrnej a etnickej rôznorodosti; identifikovať základné kultúrne aspekty vybraných krajín cieľového jazyka a rozoznať rozdiel medzi nimi a podobnými kultúrnymi aspektami vlastnej krajiny; ovládať jazyk v dostatočnom rozsahu na to, aby mohol opísať nepredvídateľné situácie, vysvetliť hlavné body, myšlienky, či problémy so značnou dávkou precíznosti a vyjadrovať myšlienky, ktoré sa týkajú abstraktných a kultúrnych tém.

3 Teória schém a jej vplyv na porozumenie cudzojazyčného textu

Gramotnosť podľa Gavoru (2006) nie je neutrálna, ale je vždy spätá s určitou kultúrou (či už národnou, regionálnou, lokálnou, skupinovou, alebo individuálnou) a teda nie je len technikou spracovania písaných informácií recipientom, ale týka sa aj obsahov, ktoré texty prinášajú, činností, ktoré ľudia robia s textom a napokon aj situácií, v ktorých sa texty používajú. Na tomto mieste poznamenáme, že pri sprostredkovaní kultúry a jej „inakosti" zohráva osobnosť učiteľa významnú rolu, ktorá má väčší význam ako vyučovacia metóda Šipošová – Repka (2018, s. 23), a práve v rukách učiteľa sa text stáva kultúrnym nástrojom, ktorý žiaka rozvíja a obohacuje. Počas čítania textu pochádzajúceho z inej kultúry sa často stáva, že text nie je pochopený úplne, nezávisle na tom, ako dobre je kontext vysvetlený. Teda text je nesprávne resp. neúplne pochopený, aj keď žiak rozumie všetkým reáliám vyskytujúcim sa v texte. Nesprávne porozumenie textu môže byť v tomto prípade zapríčinené tzv. schémami (*schemas*), ktoré si nosíme v sebe a ktoré nám poskytujú podklad pre porozumenie textu. Anderson & Pearson (1984) ich definujú ako abstraktné vedomostné štruktúry. Collinsova encyklopédia (2005 In: Kordačová, 2013) vymedzuje schému ako abstraktnú štruktúru poznania, resp. mentálnu reprezentáciu uskladnenú v pamäti, od ktorej závisí každé spracovanie informácie. Špecifickejšie sa schémy vymedzujú aj v zmysle hĺbkových, nevedomých kognitívnych štruktúr, uložených v dlhodobej pamäti, ktoré dávajú zmysel udalostiam (Horowitz a kol., 2008 In: Kordačová, 2013).

Schémy týkajúce sa textov môžu byť obsahové (schémy týkajúce sa obsahu textu), formálne (schémy týkajúce sa organizácie textu a diskurzu), alebo abstraktné (abstraktné schémy sú kombináciou predchádzajúcich dvoch). Alptekin (2006) ešte navyše rozlišuje príbehovú schému, ktorá napomáha čitateľom pretlmočiť autorovo posolstvo. Z pohľadu tejto teórie žiaden text

(ani hovorený) nedáva sám o sebe zmysel, ale usmerňuje čitateľov (resp. poslucháčov), ako pochopiť jeho význam s využitím predtým nadobudnutých poznatkov. Počas čítania nám teda tieto schémy slúžia ako most, ktorý spája osvojené poznatky s informáciami vyskytujúcimi sa v texte. Schémy si upravujeme interpretovaním nových poznatkov a začleňovaním si nových informácii do už existujúcich schém, pričom dôležité sú najmä dva procesy – *asimilácia* (prispôsobenie nového poznatku už existujúcej schéme) a *akomodácia* (prispôsobenie vlastnej starej schémy novému poznatku). Schémy sú teda podľa tejto teórie spôsobom, akým si uchovávame svoj pohľad na svet. Väčšina každodenných situácií si vďaka schémam nevyžaduje zvláštne úsilie na svoje spracovanie, ale stačí automatické spracovanie, čo však zároveň býva zdrojom kognitívnych omylov, distorzií a skreslení (Kordačová, 2013). Podobne je to s čítaním. Fowler (1991) naznačuje, že počas čítania pracujeme s osvojenými schémami aktívne a kreatívne. Pri čítaní sa nám aktivujú vedomosti a skúsenosti získané v minulosti spojené s obsahom čítaného textu. Ak ale nerozumieme kontextu, text si interpretujeme v súlade s našimi schémami. Rovnako je to aj s reáliami – pre interpretovanie reálií, ktorým nerozumieme, používame už osvojené poznatky, čo však ale neznamená, že interpretácia je správna. Carrell (In: Alptekin, 1993) uvádza, že pre správne porozumenie textu v cudzom jazyku je potrebné ovládať a správne používať obe zložky (t. j. systémovú aj schematickú), no pre pochopenie textu v cudzom jazyku môžu byť schematické poznatky niekedy dôležitejšie ako poznatky systémové, pretože pre čitateľa je spracovanie textu, ktorému rozumie, jednoduchšie.

Čitatelia pre správne pochopenie textu musia používať simultánne viacero zložiek jazyka, pričom si už so sebou prinášajú určité skúsenosti a poznatky o svete a o diskurze. Učitelia by si tohto faktu mali byť vedomí a poskytnúť dostatok kontextu pre správne porozumenie textu. Rovnako dôležité je zaoberať sa štruktúrou textu – texty so známou štruktúrou rozprávania sú jednoduchšie prečítané a pochopené (Carrell, 1987 In: Alptekin, 1993). Žiaci takisto čítajú rýchlejšie tie texty, ktoré sú v súlade s ich kultúrnymi poznatkami. Krasner (1999) navrhuje dva spôsoby, ako rozvíjať schémy študentov. Prvým je nechať študentov vybrať si texty, ktoré ich zaujímajú. Druhým návrhom je nechať ich čítať v materinskom jazyku a tak získať vedomosti (a upraviť si schémy), ktoré potom využijú pri čítaní v cudzom jazyku. Oboznámenie sa s reáliami a kultúrou cieľového jazyka má pozitívny vplyv na učenie sa cudzieho jazyka, pretože umožňuje žiakom zamerať viac pozornosti na systémovú stránku jazyka. Medzi jazykmi sú určité podobnosti, ktoré umožňujú rýchle a plynulé čítanie, no medzi jednotlivými jazykmi a kultúrami sa taktiež môžu vyskytnúť odlišnosti, ktoré spôsobia nesprávne pochopenie a pocit *inakosti*. Zubal (2006) uvádza, že *inakosť*, ktorú recipient získa na základe textu nemusí nutne znamenať

iba prekážku na ceste k porozumeniu textu (teda nejde len o negatívnu skúsenosť), ale ide aj o vytváranie predpokladu na to, aby si subjekt tohto procesu uvedomil v procese recepcie svoju osobitosť. Autor zároveň argumentuje, že sa tým recipientovi ponúka šanca vlastného profilovania ako jedinečnej osobnosti vo vzťahu k svojmu okoliu.

4 Pedagogické implikácie

Z uvedeného vyplýva viacero implikácii pre pedagogickú prax. Ako bolo uvedené vyššie, čítanie v cudzom jazyku je špecifické a je potrebné mu venovať osobitnú pozornosť. Rovnako, ako pri čítaní v materinskom jazyku je potrebné zvoliť vhodné texty, ktoré budú použité. No netreba sa zamerať len na texty, ale aj na priebeh samotného čítania – použité techniky a prácu s daným textom. Z hľadiska reálií, ktoré sa vyskytujú v texte, je dôležité zamerať pozornosť najmä na materiály určené na čítanie, metódy výučby, výučbu slovnej zásoby a hodnotenie porozumenia textu.

Materiály určené na čítanie musia byť vhodne zvolené – žiaci budú motivovanejší a úspešnejší, ak budú čítať o témach, ktoré sú blízke ich kultúrnemu zázemiu. Mnoho výskumov dokázalo, že motivácia má vysoký vplyv na čítanie, rozvoj čitateľských zručností a dosiahnuté výsledky v testoch presnosti čítania (Baker & Wigfield, 1999; Guthrie & Wigfield, 2005; Pintrich, 2003; Taboada, et al., 2009). Motiváciu takisto zvyšuje možnosť výberu textu resp. knihy (Cambria & Guthrie, 2010; Guthrie & Wigfield, 2000). Ak žiaci pracujú s niečím, čo ich baví a čo má podľa nich význam, pracujú omnoho efektívnejšie. Žiaci sa ale potrebujú naučiť porozumieť aj neznámym textom, v tomto prípade by však učiteľ mal pred samotným čítaním textu poskytnúť dostatok zmysluplného kontextu pre jeho porozumenie. Kultúrny pôvod textu a výskyt reálií v ňom by mali byť kritériom pri výbere textov, pretože nezávisle na tom, ako dobre žiak ovláda cudzí jazyk, reálie môžu spôsobiť nepochopenie resp. nesprávne porozumenie textu.

Ciele a postupy vzdelávania sa líšia v závislosti od kultúry, v ktorej sa edukačný proces odohráva a to, prostredníctvom názorov okolia, ovplyvňuje aj žiakov. Ich očakávania sú teda odlišné (organizácia výučby, metódy výučby a pod.). **Metódy výučby** by mali brať ohľad na kultúru, v ktorej sa výchovnovzdelávací proces odohráva. Oboznámenie sa s jazykovým a kultúrnym pozadím žiakov učiteľmi a pochopenie podmienok, v ktorých výchovnovzdelávací proces prebieha nielenže pomôže učiteľom poskytnúť žiakom lepší kontext nápomocný pri porozumení textu, ale aj pomôže pochopiť učiteľom, ako je motivácia a čítanie žiakov ovplyvňované, čo umožní učiteľom použiť prístup, ktorý je citlivý ku kultúre ich žiakov. Aktivity orientované na riešenie problémov a iné, ktoré vyžadujú

komunikačný prístup odrážajú modely komunikácie Západného sveta a môžu byť v rozpore s niektorými kultúrami. Edge (In: Alptekin, 1993) zdôrazňuje, že žiaci sa nemôžu plnohodnotne učiť jazyk, ak musia používať spôsoby, ktoré sú v rozpore s ich každodenným životom a kultúrou. Nevhodné spôsoby (potláčanie kultúry žiakov kultúrou cieľového jazyka, postupy výučby nerešpektujúce kultúru žiakov a pod.) môžu spôsobiť neochotu a odpor k učeniu sa daného jazyka a zaznamenaná bola aj anómia.

Mnoho výskumov potvrdilo **potrebu kvalitného rozvoja slovnej zásoby**, pretože práve táto zložka jazyka zohráva dôležitú úlohu pri porozumení textu (Besser, et al., 2004; Davidson & Strucker, 2002; Strucker & Davidson, 2003). Čítanie v cudzom jazyku je podmienené automatickým dekódovaním slov v texte (Walter, 2003). Pre porozumenie textu nie je potrebné poznať všetky slová, ktoré sú v ňom použité, avšak pre plynulé čítanie textu je potrebné ovládať na receptívnej úrovni minimálne 95% slov použitých v texte (Grabe & Stoller, 2002). Učitelia si však musia byť vedomí rozdielov medzi slovnou zásobou materinského a cudzieho jazyka. Jeden jazyk môže mať pre rovnaký jav viacero resp. menej výrazov ako ten druhý. Napr. v slovenskom jazyku nám sloveso *požičať* označuje aj keď my niečo niekomu požičiame, ale aj keď *si* niečo od niekoho požičiame. Rozdiel nám vyjadruje použitie zvratného zámena. Avšak anglický jazyk má na vyjadrenie týchto činností dve odlišné slovesá. Ak si my niečo od niekoho požičiavame, použijeme iné sloveso (*borrow*) ako keď my niekomu niečo požičiavame (*lend*). Ďalším príkladom je použitie adjektíva *pekný*, ktoré používame v slovenskom jazyku v rôznych spojeniach, no v anglickom jazyku je použitie jeho ekvivalentov (*beautiful, handsome* a pod.) špecifickejšie a to podľa toho, akú osobu resp. vec opisujú. Učitelia si musia byť týchto rozdielov vedomí a upozorniť na ne žiakov. Netreba zabúdať ani na výučbu správnej výslovnosti, ktorá je pri niektorých reáliách často ovplyvnená materinským jazykom. Napríklad v anglickom jazyku je žiakmi často používaná nespráva výslovnosť miest *Edinburgh, Cambridge* a *Leicester*, niektorých priezvisk (*Dickens*) a pod.

Pri **hodnotení** úloh týkajúcich sa porozumeniu textu je potrebné brať do úvahy prípadne nesprávne porozumenie zapríčinené reáliami a kultúrnymi rozdielmi. Tento aspekt nie je zohľadnený ani pri testovaní PIRLS (štúdia, sústreďujúca sa na čitateľskú gramotnosť ako na jednu z najdôležitejších schopností žiakov). Texty použité pri testovaní obsahujú široké spektrum obsahov a situácií a sú dielom mnohých autorov pochádzajúcich z rôznych krajín a kultúrnych prostredí. Gavora (2006) uvádza, že výsledkom je akási kultúrna zmes, ktorá spôsobuje, že žiaci sa pri riešení úloh musia „prepínať“ z kultúry do kultúry, pričom niektorým ani nemusia úplne rozumieť, čo môže znížiť výkon detí, ktoré nie sú multikultúrne skúsené (medzi ne autor zaraďuje aj slovenských žiakov) a naopak, favorizovať deti z krajín, kde

existuje veľký multikultúrny kontakt (krajiny ako Švédsko, Fínsko, Holandsko a Veľká Británia, ktoré v testovaní dosiahli vysoké celkové skóre).

5 Záver

Mnohé výskumy dokazujú, že pre správne porozumenie textu nie je potrebné porozumieť len systémovej stránke jazyka, ale aj schematickej stránke jazyka. Schémy, ktoré predstavujú naše vedomosti o svete môžu zapríčiniť jeho nesprávne pochopenie. V súčasnejšej globalizovanej spoločnosti sú mnohé reálie žiakom známe, čo však ale nezmenená, že im rozumejú úplne. To môže byť rozhodujúce pri porozumení textu. Ak žiaci niečomu nerozumejú, interpretujú si to podľa svojich vedomostí a skúseností a tu môže dôjsť k posunu vo význame. Preto pri výbere textu je nutné venovať špeciálnu pozornosť kultúrnej stránke textu. No nielen výber textu je dôležitý. Takisto je potrebné dobre naplánovať aj samotný postup práce s textom (poskytnutie relevantného kontextu, využívať aktivity pred, počas a po čítaní textu a pod.). Problematika reálií a ich vplyvu na porozumenie textu bola preskúmaná viacerými výskumami, citovanými v článku, no väčšinou ide o výskumy staršieho dáta (osemdesiate a deväťdesiate roky dvadsiateho storočia). Súčasné výskumy problematiky pochádzajú z krajín Ďalekého východu a sú zamerané najmä na anglo-americkú kultúru v procese vyučovania anglického jazyka ako cudzieho jazyka. V týchto krajinách sa ale často prejavuje nesympatia (až nenávisť) k anglo-americkej kultúre, spôsobená najmä politickými rozdielmi a poznačená krvavou minulosťou, preto by bolo vhodné verifikovať (resp. zamietnuť) výsledky týchto výskumov realizovaním ďalších výskumov a tak zaujať postoj k predpojatosti, ktorá sa týmto výskumom niekedy vyčíta. Doplnením realizovaných výskumov o novšie výskumy by sme tak dostali aktuálnejší obraz o problematike a zlepšili tak proces výučby cudzích jazykov, metodiku čítania v cudzom jazyku a pomohli žiakom lepšie sa pripraviť na rôzne (medzinárodné) testovania čitateľskej gramotnosti.

Bibliografia

[1] KORDAČOVÁ, J. (2013). Pozitívna psychológia – nádej pre maladaptívne schémy? *Klinická psychologie a osobnost*, 2(2), 31-42. Dostupné na Internete: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/129906/1_KlinickaPsychologie_02-2013-2_6.pdf

[2] Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. (2015). Inovovaný Štátny vzdelávací program. Cit. 12. 9 2018. Dostupné na Internete: Štátny pedagogický ústav: http://www.statpedu.sk/sk/svp/inovovany-statny-vzdelavaci-program/

[3] TOMALIN, B. (28. September 2008). *Culture - the fifth language skill*. Cit. 12. September 2018. Dostupné na Internete: teachingenglish.org.uk: https://www.teachingenglish.org.uk/article/culture-fifth-language-skill

[4] UNESCO. (2002). UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity. UNESCO. Cit. 7. September 2018. Dostupné na Internete: http://www.unesco.org/education/imld_2002/unversal_decla.shtml

[5] WALTER, H. (2003). Reading in a second language. Subject Centre for Languages, Linguistics and Area Studies Good Practice Guide. Cit. 15. September 2018. Dostupné na Internete: https://www.llas.ac.uk/resources/gpg/1420#ref19

ALPTEKIN, C. (1993). Target-language culture in EFL materials. *ELT Journal*, 47(2), 136-143.

ALPTEKIN, C. (2006). Cultural familiarity in inferential and literal comprehension in L2 reading. *System*, 34(4), 494–508. doi:10.1016/j.system.2006.05.003

ANDERSON, R. C., & PEARSON, P. D. (1984). A schema-theoretic view of basic processes in reading. In P. Pearson (Ed.), *Handbook of Reading Research* (s. 255-291). New York: Longman.

BAKER, L., & WIGFIELD, A. (1999). Dimensions of children's motivation for reading and their relations to reading activity and reading achievement. *Reading Research Quarterly*, 34(4), 452 – 477.

BESSER, S., BROOKS, G., BURTON, M., PARISELLA, M., & SPARE, Y. (2004). *Adult literacy learners' difficulties in reading: an exploratory study*. London: NRDC.

BRISLIN, R. W. (1990). *Applied Cross-Cultural Psychology*. London: Sage. doi:10.4135/9781483325392

CAMBRIA, J., & GUTHRIE, J. (2010). Motivating and engaging students in reading. The *NERA Journal*, 46(1).

DAVIDSON, R., & STRUCKER, J. (2002). *Patterns of Word Recognition Errors Among Adult Basic Education Native and Non Native Speakers of English*. Washington DC: NCSALL Research Brief.

FINOCCHIARO, M. (1989). *English as a Second Language from Theory to Practice*. New York: Regents.

FOWLER, R. (1991). *Language in the news: discourse and ideology in the press*. London: Routledge.

GAVORA, P. (2006). Čítanie, písanie a gramotnosť - ich premeny v súčasnom svete. *Slovo o slove*(12), 23-30.

GAŽOVÁ, V. (2009). Úvod do kulturológie. *Acta Culturologica*, 17, 107.

GRABE, W., & STOLLER, F. (2002). *Teaching and Researching Reading*. London: Pearson Education Longman.

GUTHRIE, J., & WIGFIELD, A. (2000). Engagement and motivation in reading. In M. Kamil, P. P. Mosenthal, D. Pearson, & R. Barr (Ed.), *Handbook of reading research* (Zv. III, s. 518-533). Mahwah: Longman.

GUTHRIE, J., & WIGFIELD, A. (2005). Roles of motivation and engagement in reading comprehension. In S. Paris, & S. Stahl, *Children's reading comprehension and assessment* (s. 187–213). Mahwah: Erlbaum.

HUMAJOVÁ, Z., & KLAČANSKÁ, Z. (2007). *Zabudnuté čítanie. Čitateľská gramotnosť v školách*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika.

JAMES, A. (2005). The Challenges of the lingua franca: English in the world and types of variety. ELT Journal, 60(2), 133-144.

JAVORČÍKOVÁ, J., & VAJDIČKOVÁ, R. (2016). Reading Literacy as a Key Strategy to Academic Achievement. *Radomskie Studia Filologiczne*, 4(1).
KRASNER, I. (1999). The Role of Culture in Language Teaching. *Dialog on Language Instruction,* 13(1-2), 79-88.
LOJOVÁ, G., & STRAKOVÁ, Z. (2012). *Teoretické východiská vyučovania angličtiny v primárnom vzdelávaní.* Bratislava: Univerzita Komenského.
PINTRICH, P. (2003). A motivational science perspective on the role of student motivation in learning and teaching contexts. *Journal of Educational Psychology*, 95(4), 667–686.
PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., & MAREŠ, J. (2008). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
PURCELL-GATES, V., DEGENER, S., JACOBSON, E., & SOLER, M. (2002). Impact of authentic adult literacy instruction on adult literacy practices. *Reading Research Quarterly*, 37(1), 70-92.
STRUCKER, J., & DAVIDSON, R. (2003). *Adult Reading Components Study* (ARCS). Boston: National Center for the Study of Adult Learning and Literacy.
ŠIPOŠOVÁ, M. – REPKA, R. (2018): Vplyv obsahu pregraduálnej prípravy na rozvíjanie pedagogického myslenia učiteľa cudzích jazykov. In Jazykové, literárnovedné a didaktické kolokvium XLVIII, Bratislava: Z-F Lingua, s. 10-34. ISBN 978-80-8177-047-0.
TABOADA, A., TONKS, S., WIGFIELD, A., & GUTHRIE, J. (2009). Effects of motivational and cognitive variables on reading comprehension. Reading and Writing, 22(1), 85–106.
WYSE, D., & JONESS, R. (2008). Teaching English, Language and Literacy (Druhé vydanie. vyd.). London: Taylor & Francis.
ZÁPOTOČNÁ, O. (2004). Kultúrna gramotnosť v sociálnopsychologických súvislostiach. Bratislava: Album.
ZUBAL, P. (2006). Slovo o slove. 16, 178-184.

Žaneta Balážová

Technická univerzita vo Zvolene

MEDZINÁRODNÉ PROJEKTY AKO NÁSTROJ „ UČENIA KULTÚRY“ /
INTERNATIONAL PROJECTS AS A TOOL OF “TEACHING THE CULTURE“

***Abstract**: Foreign language proficiency is a tool making the mutual interaction between nations, understanding, tolerance and respect for other cultures easier. Globalization and growing global mobility resulting from the free movement of persons enhance learners' interest in foreign languages at all school levels as well as within the lifelong education. Foreign language teaching focused on communicative competence is associated with the basic knowledge of culture and social life of countries in which they are de jure or de facto official. The issue of senior education at the Universities of the Third*

Age in Slovakia as well as in surrounding European countries in terms of intercultural communication and mutual enrichment of culture is presented in the paper. International projects within the ERASMUS+ programme carried out at the University of the Third Age in Zvolen provide the platform to explore relationship between culture and language as well as cultural differences between countries. The research is aimed at the experience of students of the Universities of the Third Age in six countries with the international activities which they participated in. We tried to answer the question, whether activities provided by the organisations specialized in senior education give them the chance to create international contacts, real or virtual, with other cultures at the higher age level. At the same time, the preferred ways of communication to keep in contact are explored in the research. Information acquired in the international project is included in the concept of lifelong or senior education in various European countries.

Keywords: University of the Third Age, ERASMUS+ programme, cultural differences, foreign language

1 Úvod

„Jazyk je najdôležitejší prostriedok medziľudskej interakcie. Bez jazyka je táto interakcia nemožná a bez nej je nemožná interakcia spoločnosti, samotné bytie človeka. Bez jazyka nie je možné ani myslenie, t.j. chápanie človekom existenčnej reality a svojho bytia v nej. (...) Jazyk je spojený s kultúrou, neexistuje mimo kultúry, tak ako kultúra neexistuje bez jazyka!“

(A.A. Reformatskij [256])

Plnohodnotnú Európu predstavuje spolužitie rôznych kultúr schopných rozvoja a vzájomného obohacovania sa. Je preto prirodzené, že jeden z podstatných znakov výchovy a vzdelávania je aj jej multikultúrny charakter, ktorý rešpektuje rozdiely ako hodnotu. „Rozvoj schopnosti tolerovať iné kultúry, resp. rešpektovať existenciu iných kultúr znamená schopnosť aspoň čiastočne sa pozrieť na svet z hľadiska inej kultúry, prípadne pripustiť právo pozerať sa na svet inými očami, ale aj schopnosť rešpektovať rôznorodosť“ (Zelenická, 2006, s. 267). Proces globalizácie a vstup krajín do Európskej únie zintenzívňuje stretávanie sa predstaviteľov rozličných kultúr. Rešpektovanie rozmanitosti kultúr a rozmanitosti jazykov je základným princípom existencie a fungovania Európskej únie. S týmto princípom úzko súvisí aj podpora štúdia cudzích jazykov – trend pre budúce smerovanie, ktorý vedie k otvorenosti sa voči ostatným a k tolerancii odlišného.

[256] Реформатский, Александр Александрович. 1967. Введение в языковедение. 4. изд. Москва: Просвещение, 1967, с. 7-16.

Súčasná moderná lingvistika vníma, opisuje a vysvetľuje „jedinečné situácie jazykových kontaktov a interakcií s ich špecifikami, miešaním sociokultúrnych zvyklostí a posunmi noriem“ (Čmerjková, Daneš, 1993, s. 21). Dôvodom zmien nie sú iba lingvistické podnety, ale predovšetkým mimolingvistické motívy, ktoré vyplynuli z nových kontaktov s Európou a so svetom, s potrebou lepšie poznať jazyk a jazykovú situáciu v Európe a vo svete i potrebou zlepšiť jazykovú kompetenciu obyvateľov jednotlivých krajín, ktorá umožňuje lepšie kontakty a kooperáciu so „svetom“ (Ondrejovič, Krupa, 2009, s. 110). Týka sa to všetkých vekových skupín. Ak hovoríme o jazykovej kompetencii, väčšinou nás ako prvé napadne jazykové vzdelávanie študentov na všetkých troch stupňoch škôl. Medzinárodné kontakty, partnerstvo, projekty sú problematikou, ktorá sa vo veľkej miere dotýka aj obyvateľov vyšších vekových skupín. Spoločenská a politická situácia pred rokom 1989 spôsobila, že ich jazyková príprava sa diametrálne líšila od jazykovej prípravy dnešných mladých ľudí. Prelomový rok 1989, tzv. nežná revolúcia, vymanenie sa spod vplyvu Sovietskeho zväzu, otvorenie hraníc a prístup k novým možnostiam znamenali väčšiu diverzitu aj v prístupe k štúdiu cudzích jazykov. Ruský jazyk vystriedal jazyk anglický, nemecký, ale aj francúzsky či španielsky. Okrem širšej ponuky jazykov sa do popredia dostala aj otázka začiatku vyučovania prvého cudzieho jazyka a následne aj záujem a ponuka skorej výučby cudzích jazykov, či už od materskej školy alebo od prvého stupňa základnej školy. Veľký záujem o jazykové vzdelávanie môžeme však vidieť aj u ľudí vo vyššom veku, pre ktorých motivácia a podnety prostredia sú hnacím motorom pri prekonávaní predsudkov a obáv. Napriek svojmu veku sa môžu stať aktívnym euroobčanom. „Oproti tvrdeniam o osobnosti ako entite, sociálny konštruktivizmus v psychológii nechápe osobnosť ako niečo, čo existuje v našom vnútri vo forme čŕt, vlastností alebo iných charakteristík, ale vychádza z prístupu k jedincovi ako produktu sociálnych stretnutí a vzťahov, t. j. chápe osobnosť (a jej identitu) ako sociálne konštruovanú prostredníctvom jazyka, diskurzov a kultúry“ (Burr, 1995, s. 6).

2 Celoživotné vzdelávanie

Odborná literatúra uvádza množstvo autorov, ktorí sa zaoberali pojmom učenie z pohľadu rôznych vedných odborov, ako napríklad psychológia alebo pedagogika. Podstatu pojmu učenie komplexne vystihuje definícia Kuliča (1992, s. 32): „Učenie je proces, v priebehu a dôsledku ktorého človek mení svoj súbor poznatkov o prostredí prírodnom i ľudskom, mení svoje formy správania a spôsoby činnosti, vlastnosti svojej osobnosti a obraz seba samého. Mení vzťahy k ľuďom okolo seba i k spoločnosti, v ktorej žije – a to všetko smerom k rozvoju a vyššej účinnosti.“ Systémový prístup ku vzdelávaniu človeka nás núti vidieť, chápať a usmerňovať

premenu a formovanie jedinca v priebehu celého života. Z pohľadu celoživotného vzdelávania a učenia sa vo vyššom veku sa stotožňujeme s definíciou Vacinovej (2013, s. 106) „umenie učiť sa považujeme za súbor zručností, ktoré ľudia získavajú po celý život". Vzdelávanie dospelých predstavuje celoživotný proces, ktorý umožňuje človeku „držať krok" so zmenami v oblasti ekonomického, kultúrneho a spoločenského života. Prusáková (2001, s. 15) hovorí, že „celoživotné vzdelávanie a výchova zahrňuje celý život človeka nového typu, ktorého charakterizuje tvorivý a dynamický vzťah k životu a kultúre človeka, ktorý dokáže zdokonaľovať seba, meniť životné podmienky a zlepšovať ich pre dobro spoločnosti". Z uvedených definícií jednoznačne vyplýva, že celoživotné vzdelávanie nie je len spontánne, každodenné učenie sa bežnému životu, ale systematický podporný proces zameraný na cieľavedomé vzdelávanie sa človeka. Na celoživotnom vzdelávaní sa musí podieľať celý vzdelávací systém, vzdelávanie sa nemôže redukovať len na učenie sa vo vzdelávacích zariadeniach. Vzdelávanie by malo vychádzať nielen z predmetov a učebnej látky, ale aj zo záujmov, potrieb a skúseností. Poskytuje možnosť pre ľudí v akomkoľvek veku získavať, obnovovať, dopĺňať a používať aj skôr osvojené vedomosti a zručnosti, stále si rozširovať duševný obzor, zvyšovať kultúrnu úroveň, rozvíjať schopnosti, získavať odbornosť a sústavne sa v nej zdokonaľovať, teda po celý život kultivovať svoju osobnosť.

2.1 Univerzity tretieho veku

Medzi najznámejšie inštitúcie poskytujúce celoživotné vzdelávacie možnosti patria nepochybne univerzity tretieho veku (ďalej UTV). Prvá UTV vznikla v roku 1973 vo francúzskom meste Toulouse. Jej zakladateľom bol profesor práva Pierre Vellas. Na Slovensku vznikla prvá UTV v roku 1990 na Univerzite Komenského v Bratislave. Tento typ vzdelávania patrí medzi najnáročnejšie spôsoby vzdelávania určené pre seniorskú populáciu, ktoré sa stali prvkom v systéme celoživotného vzdelávania. Už od svojho vzniku boli zamerané na záujmové vzdelávanie pre špecifickú cieľovú skupinu seniorov. Univerzity tretieho veku sú akreditované, teda oficiálne uznané inštitúcie, ktoré poskytujú seniorom vzdelanie na najvyššej možnej úrovni. Podmienkou pre účasť na univerzite tretieho veku je dosiahnutie určitého stupňa vzdelania (minimálne maturita) a vek nad 45 rokov. „Pojem univerzita tretieho veku sa v minulosti a dokonca i dnes používa ako nadradený termín pre rôzne typy seniorských edukačných aktivít" (Čornaničová, 2007, s. 85). Univerzity tretieho veku v krajinách sveta sa svojim zameraním a prístupom odlišujú.

Swindell (2006) definuje dva základné modely UTV – francúzsky a anglický. Podmienkou francúzskeho modelu je pôsobenie univerzity tretieho veku pri univerzite alebo inštitúcii ponúkajúcej vysokoškolské vzdelávanie,

využívanie ich priestorov, ako aj zariadenia a služieb. Obsah a forma kurzov je rôzna, ale vo všeobecnosti sa jedná o prednášky, exkurzie, programy, tvorivé dielne, ktoré korešpondujú so zameraním univerzity. V popredí sú najmä humanitné vedy a umenie. Rozdiel je aj v systéme financovania univerzít tretieho veku. Niektoré sú financované len zo zdrojov univerzity, iné kombináciou poplatkov, darov či priamych finančných dotácií mesta. V niektorých prípadoch sú hlavným zdrojom financií členské poplatky študentov. Francúzsky model univerzít tretieho veku sa vo Veľkej Británii transformoval. Vznikol anglický model UTV. Je založený na princípe, že odborníci v každej vednej oblasti odchádzajú do dôchodku. Následne môžu aktívne pôsobiť ako študenti univerzity tretieho veku, ale aj ako lektori. Anglický model bol veľmi úspešný nielen doma, ale aj v Austrálii alebo na Novom Zélande. Medzi prednosti tohto modelu patria minimálne členské poplatky, používanie verejných i súkromných priestorov, knižníc či škôl, flexibilné harmonogramy, či metódy výučby. Ponuka kurzov je široká, od vysoko odborných prednášok po kurzy ľudových remesiel, fyzických cvičení bez akademických obmedzení. Každá univerzita tretieho veku je nezávislá a riadi ju volený manažment, ktorý tvoria jej členovia. Univerzity tretieho veku po celom svete sa v súčasnosti stotožňujú s jedným zo spomínaných modelov alebo si vytvorili hybridnú formu, ktorá vychádza z francúzskeho a anglického modelu. Čornaničová (2007, s. 85) opisuje model, ktorý univerzity tretieho veku na Slovensku využívajú na organizáciu vyučovania najčastejšie. Štúdium na UTV zvyčajne pozostáva z dvoj- až trojročných vzdelávacích cyklov. Vo vzdelávacej ponuke je široká škála kurzov na rôznych fakultách. Tematika jednotlivých kurzov sa stanovuje na základe potrieb a záujmov účastníkov a tiež závisí od možností jednotlivých fakúlt. Spôsoby hodnotenia sú dané štatútom UTV. Základným poslaním UTV bolo od ich vzniku zlepšenie kvality života seniorov prostredníctvom vzdelávacích aktivít. „V posledných rokoch sa kladie dôraz hlavne na prevenciu pred neznášanlivosťou medzi mladšou a staršou generáciou (tzv. ageizmus). Cieľom je teda vytvorenie zmysluplného dialógu medzi generáciami založený na vzájomnej výmene skúseností“ (Mühlpachr, 2004, s. 82).

UTV v sebe zahŕňajú hlavne spoločenskú, edukatívnu, zdravotnú, ekonomickú, psychologickú, vedecko-výskumnú, pracovnú a filozofickú funkciu, ktoré sú indikátorom kvality života seniorskej populácie. Ak študentom univerzity tretieho veku položíme otázku, čo im prinieslo štúdium na univerzite tretieho veku, v ich odpovediach okrem nových vedomostí, zručností budú vždy spomenuté nové priateľstvá, kontakty s ľuďmi, ktorých spájajú spoločné záujmy a v ktorých môžu nájsť podporu aj v ťažších obdobiach osobného života.

2.1.1 Univerzita tretieho veku na Technickej univerzite vo Zvolene

Univerzita tretieho veku na Technickej univerzite vo Zvolene začala písať svoju históriu v akademickom roku 1992-1993. Vo svojich začiatkoch pôsobila pod hlavičkou Univerzity tretieho veku na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici. Od akademického roku 1995-1996 môžeme hovoriť o samostatnej Univerzite tretieho veku vo Zvolene. Systém štúdia na Univerzite tretieho veku na Technickej univerzite vo Zvolene prešiel v posledných rokoch viacerými zmenami. Pôvodný model trojročného štúdia, v ktorom študenti absolvovali prvý všeobecný ročník a potom pokračovali v štúdiu výberového odboru v trvaní dvoch rokov nahradil model dvojročného štúdia. Študenti sa venujú len odboru, ktorý si vyberú z ponuky na uvedený akademický rok. Ponuka sa mení na základe požiadaviek študentov, ale aj odborného zabezpečenia. V akademickom roku 2016-2017 navštevovalo viac ako 300 študentov osem jazykových kurzov pre rôzne úrovne znalosti anglického, nemeckého, ruského a francúzskeho jazyka a 14 odborov zameraných na počítačovú gramotnosť, poznatky z oblasti psychológie, práva, záhradníctva, archeológie, ako aj tréningy pamäte, alebo šport pre zdravie. Okrem vzdelávacích aktivít ponuku Univerzity tvoria exkurzie a prednášky v rámci cyklu "seniori seniorom". Univerzita tretieho veku na Technickej univerzite vo Zvolene patrí medzi najinovatívnejšie univerzity tretieho veku na Slovensku. Okrem oficiálnej stránky, ktorá je súčasťou stránky Technickej univerzity, všetky aktuálne informácie o činnosti UTV sú dostupné záujemcom na sociálnych sieťach – Facebook, Twitter, Google+. Kroky spojené s prihlasovaním a komunikáciou s manažmentom prebiehajú elektronicky a e-mailová komunikácia k tomu neodmysliteľne patrí. Aj keď by sme si mohli myslieť, že daná veková skupina je v práci s počítačom neskúsená a podobné spôsoby komunikácie jej nevyhovujú, opak je pravdou a študenti – seniori na UTV vo Zvolene sú dôkazom stúpajúceho trendu využívania technológií a stále stúpajúcej krivky ich zručností v práci s počítačom a internetom.

Ďalším inovatívnym prvkom, ktorý sa snaží manažment UTV implementovať do svojej práce so seniormi je realizácia projektov v rámci Operačných programov, agentúry programu Erasmus + alebo v spolupráci s mestom Zvolen. V roku 2014 sa realizoval projekt s názvom "20 rokov UTV na Technickej univerzite vo Zvolene" podporený Európskym sociálnym fondom, v rámci ktorého bolo vytvorených 329 miest pre záujemcov o štúdium na Univerzite tretieho veku v trinástich ponúkaných odboroch. Z projektov podporovaných agentúrou Erasmus môžeme spomenúť projekt Grundtvig „My Passion, Happiness - Add to Favourites" (Moja vášeň a šťastie – pridám si ju k mojim obľúbeným), ktorý prebiehal v rokoch 2013 až 2015. Združoval partnerov zo šiestich krajín Európy (Litva, Poľsko, Portugalsko, Rumunsko, Turecko a Slovensko). Hlavným cieľom projektu bolo predstaviť kultúru jednotlivých krajín, voľno-časové aktivity, ktorým

sa seniori môžu venovať a v neposlednom rade aj možnosť cestovať. Projekt Tempus „Centre for the Third Age Education“ (Centrum pre vzdelávanie v treťom veku) združuje šestnásť univerzít z Európy a je zameraný na odovzdávanie skúseností pri vzdelávaní seniorov do Ruskej, Ukrajinskej a Azerbajdžanskej republiky. Od roku 2015 do roku 2017 bola Univerzita tretieho veku jedným z piatich participujúcim členov v projekte Erasmus+ s názvom „Digitally Innovative-unique Ones“ (Digitálne novátorstvo – snaha o jedinečnosť), počas ktorého prebiehalo vo všetkých zúčastnených krajinách vzdelávanie seniorov v deviatich predmetoch: slovenský jazyk, anglický jazyk, nové médiá, zariadenia v domácnosti, finančná gramotnosť, ako ušetriť, cvičenia pamäte, počítačové zručnosti a ekonomika. Keďže už v názve projektu je spomínané slovo inovatívnosť, jednou z hlavných myšlienok je využívanie inovatívnych metód vo vyučovacom procese aj tejto vekovej skupiny. Vzájomné stretnutia koordinátorov, pedagógov a študentov počas trvania projektu boli zamerané na výmenu skúseností a nápadov v tejto oblasti.

V roku 2012 vznikla tradícia podujatia, ktoré sa stretáva s obrovským záujmom do dnešných dní „Športová olympiáda pre študentov UTV“. Od roku 2014 sa dokonca jedná o medzinárodné podujatie, ktorého sa pravidelne zúčastňujú študenti – seniori z Českej republiky, Poľska, Ukrajiny, Litvy, ale aj z Turecka, či Portugalska. Počas dvoch dní účastníci súťažia v disciplínach primeraných ich veku, ale zároveň je pre nich pripravený aj bohatý kultúrny program. Rok 2017 je spojený aj s ďalšou významnou udalosťou v činnosti Univerzity tretieho veku na Technickej univerzite. Ako prvá inštitúcia na Slovensku ponúka Virtuálnu Univerzitu tretieho veku. V porovnaní s klasickou prezenčnou prednáškovou výučbou je založená na nových komunikačných technológiách a internete. Obsahuje prvky dištančného vzdelávania a e-learningu, ale aj spoločne sledované prednášky a cvičenia sprostredkované naživo cez internet. Využíva multimediálne materiály a je didakticky prispôsobená charakteristickým špecifikám cieľovej skupiny – seniorom so záujmom o vzdelávanie. Virtuálna Univerzita tretieho veku je určená predovšetkým seniorom v regiónoch, ktorí sa z rôznych dôvodov nemôžu zúčastňovať prednášok prezenčnou formou v sídle univerzity z rôznych dôvodov, či už vzdialenosti, zdravotných problémov, nedostatku času alebo finančnej náročnosti.

3 ERASMUS+ program

Príkladom aktívnej činnosti Európskej únie v oblasti. vzdelávania, odbornej prípravy, mládeže a športu v rokoch 2014-2020 je nový ERASMUS+ program , ktorý zlučuje všetky doterajšie programy EÚ vrátane programu celoživotného vzdelávania (Erasmus, Leonardo da Vinci, Comenius, Grundtvig), programu Mládež v akcii a piatich programov medzinárodnej

spolupráce (Erasmus Mundus, Tempus, Alfa, Edulink a program pre spoluprácu s industrializovanými krajinami).Erasmus+ umožňuje, aby sa viac ako 4 milióny Európanov mohli uchádzať o zahraničné štúdium, odbornú. prípravu, pracovnú stáž alebo dobrovoľnícku prácu v zahraničí. „Je to program, ktorý podporuje nadnárodné partnerstvá medzi inštitúciami a organizáciami pre vzdelávanie, odbornú prípravu a mládež s cieľom rozvíjať spoluprácu a spojiť vzdelávanie s požiadavkami pracovného trhu, aby sa odstránili nedostatky v zručnostiach, s ktorými v súčasnosti Európa zápasí“ (EK, 2014).

Jednou z oblastí, na ktoré program Erasmus+ zameriava svoju pozornosť je aj zvýšenie kvality vzdelávania dospelých v celej Európe. Profesionálom, pracujúcim v sektore vzdelávania dospelých, poskytuje príležitosti vzájomne sa od seba učiť a budovať strategické partnerstvá. Zameriava sa na spoločné problémy, akými sú uznávanie zručností získaných mimo formálneho vzdelávacieho systému. Strategické partnerstvá ponúkajú príležitosť organizáciám pôsobiacim v oblastiach vzdelávania, odbornej prípravy a práce s mládežou, rovnako ako podnikom, orgánom verejnej správy, organizáciám občianskej spoločnosti, ktoré sú aktívne v rôznych sociálno-ekonomických sektoroch spolupracovať pri zavádzaní inovácií. Výsledkom je zvyšovanie kvality vzdelávania, školenia, praxe a práca s mládežou, inštitucionálna modernizácia a spoločenské inovácie. V závislosti od cieľov a zloženia strategického partnerstva sa projekty môže deliť na dva typy:

- strategické partnerstvá podporujúce inovácie, ktoré rozvíjajú inovatívne výstupy a/alebo sa zapájajú do intenzívnych aktivít zameraných na šírenie a využívanie existujúcich a novo vzniknutých produktov alebo inovatívnych myšlienok, sú otvorené pre všetky oblasti vzdelávania, odbornej prípravy a mládeže,
- strategické partnerstvá podporujúce premenu osvedčených postupov, ktorých základným cieľom je umožniť organizáciám rozvíjať a upevňovať siete, zvyšovať ich kapacitu s cieľom fungovať na nadnárodnej úrovni, zdieľať a konfrontovať myšlienky, postupy a metódy.

Projekt Strategické partnerstvo musia tvoriť minimálne tri organizácie so sídlom v troch rôznych krajinách programu. Inštitúcie z tzv. partnerských krajín môžu byť do projektu zapojené iba za špecifických podmienok, že ich účasť na projekte znamená významnú pridanú hodnotu. Počet organizácií nie je limitovaný, ale rozpočet na riadenie projektu zodpovedá účasti desiatich partnerov. Ciele a činnosti projektu sú určujúcim faktorom pre výber partnerov, ako aj financovanie.
Svet sa mení rýchlo a vzdelávacie systémy je potrebné modernizovať a prispôsobiť ich novým metódam vyučovania a učenia sa uplatnením nových aktuálnych možnosti. Vzdelávanie, odborná príprava a neformálne učenie

sa sú kľúčom k postupnému zlepšeniu konkurencieschopnosti Európy. Erasmus+ program môže výrazným spôsobom prispieť k zvládaniu týchto výziev.

3.1 My Passion, Happiness – Add to Favourites

Univerzita tretieho veku na Technickej univerzite vo Zvolene je inštitúcia, ktorá okrem poskytovania vzdelávania hľadá aj iné možnosti, ako získané vedomosti prakticky využiť. Aktívna účasť v projektoch v rámci programu Erasmus+ alebo ešte donedávna podprogramov Grundtvig alebo Tempus vytvára priestor pre výmenu skúseností v rámci medzinárodnej spolupráce. Medzinárodná aktivita „My Passion, Happiness – Add to Favourites" (Moja vášeň a šťastie – pridám si k mojim obľúbeným) je príkladom spolupráce šiestich organizácií, ktoré zameriavajú svoju činnosť na seniorov v Poľsku, Portugalsku, Litve, Turecku, Rumunsku a Slovensku. Hlavným zámerom projektu bola vzájomná inšpirácia účastníkov prostredníctvom kreatívnych činností, stretnutí a vzbudenie záujmu o jednotlivé krajiny, vytvorenie priateľstiev a pocit šťastia aj v staršom veku. Rozvoj jazykových, ako aj počítačových zručností prostredníctvom inovatívnych metód bol jednou z mnohých aktivít zahrnutých v medzinárodných stretnutiach projektu. V medzinárodných projektoch znalosť anglického jazyka, ktorý je najčastejším projektovým jazykom, vytvára priestor na komunikáciu, nadväzovanie priateľstiev a v nemalej miere napomáha aj naplneniu cieľov projektu. Počítačové zručnosti a moderné technológie skracujú vzdialenosti, odstraňujú hranice a následne ponúkajú možnosti pre vytvorenie sociálnych väzieb a zmiernenie pocitu samoty členov danej vekovej skupiny. Pozitívnym aspektom uvedeného projektu bola snaha o zapojenie čo najväčšieho počtu účastníkov zo všetkých partnerských organizácií. Medzinárodné stretnutia v dĺžke piatich dní v priebehu dvoch rokov trvania projektu, od septembra 2013 do júna 2015, sa vystriedali u všetkých partnerov. Súčasťou stretnutí boli kultúrne, športové a spoločenské aktivity, ktorých hlavným cieľom bolo predstaviť svoju krajinu, zvyky, tradície, kuchyňu, ako aj základy jazyka príslušnej krajiny. Pozdravy, poďakovanie a základné spoločenské frázy boli precvičované v priebehu každého pobytu. Zaujímavou myšlienkou, ktorej cieľom bolo nadviazať kontakt medzi účastníkmi, bol ´Secret Friend´(tajný priateľ). Počas úvodnej registrácie v jednotlivých krajinách si každý vylosoval svojho tajného priateľa, ktorému sa počas celého stretnutia venoval, pomáhal mu a na záverečnom spoločenskom večeri nastal okamih odtajnenia. Každý účastník svojho tajného priateľa obdaroval nejakým symbolickým darčekom.

Projekt „My Passion, Happiness – Add to Favourites" je dôkazom, že rozvíjanie interkultúrnych kompetencií je potrebné a možné v každom veku. Organizácie, ktoré participovali v projekte, pochádzali z krajín s

odlišnými kultúrami. Týmto spôsobom mali možnosť predstaviť svoje zvyky, tradície a miesta, na ktoré sú právom hrdí, a ktoré často nie sú spomínané v žiadnych turistických príručkách. Nadšenie, radosť a prirodzená zvedavosť, ktorá vždy sprevádzala všetky aktivity pripravené pre účastníkov, bola vždy satisfakciou pre organizátorov, ktorí venovali prípravám úsilie a čas. Pokiaľ ide o komunikáciu, cieľom projektu bolo povzbudiť seniorov, aby sa nebáli komunikovať v anglickom jazyku. Vzájomné porozumenie a dôvera sa však môžu vytvárať aj bez dokonalej znalosti jazyka a v každom veku. Úctu ku kultúrnym hodnotám a rešpektovanie kultúrnej identity jednotlivých krajín sme mohli vidieť počas celého projektu.

Obr. 1: Medzinárodné stretnutie (SK)

Obr. 2: Medzinárodné stretnutie v Portugalsku

Zdroj: Fotogaléria UTV vo Zvolene

4 Medzinárodný projekt ako šanca vytvárať kontakty medzi seniormi

Do dotazníkového prieskumu v rámci nášho výskumu sa zapojili respondenti zo šiestich krajín, šiestich univerzít tretieho veku: Univerzita tretieho veku v Lubsku, Poľsko, Univerzita tretieho veku pri Masarykovej univerzite v Brne, Česká republika, Univerzita tretieho veku v Druskininkai, Litva, Univerzita tretieho veku pri Štátnej technickej univerzite v Samare, Rusko, Univerzita tretieho veku v Almereim, Portugalsko a samozrejme Univerzita tretieho veku na Technickej univerzite vo Zvolene. Databázu vstupných údajov sme získali z dotazníkov distribuovaných pomocou aplikácie Google Drive študentom – seniorom.

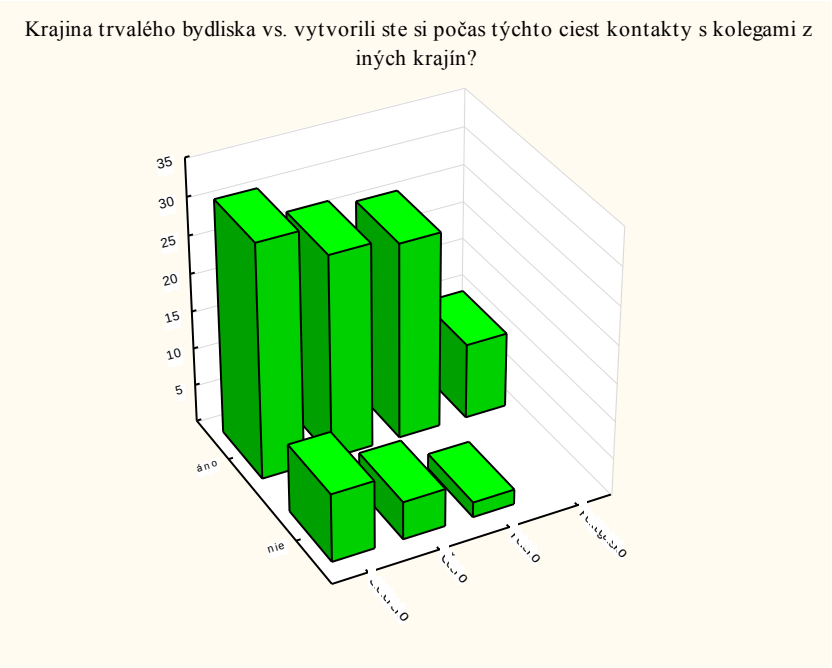
Tab. 1: Frekvenčná tabuľka – Príslušnosť respondentov ku krajine

Kategórie	Príslušnosť ku krajine	
	Absolútna početnosť	Relatívna početnosť v %
Slovensko	40	33
Česko	32	26
Poľsko	28	23

Rusko	6	5
Portugalsko	10	8
Litva	5	4
Spolu	121	100

Celkoví počet respondentov bol 121 zo 6 krajín, pričom najväčší počet tvorili respondenti zo Slovenska v počte 40, čo tvorilo 33% z celkového počtu (tab. 1). Druhú najväčšiu skupinu tvorili respondenti z Českej republiky. Dotazník vyplnilo 32 príslušníkovej tejto krajiny, čo predstavovalo 26%. Ďalšiu početnú skupinu tvorili respondenti z Poľska, ktorých bolo 28, teda 23% z celkového počtu. Počet respondentov z Portugalska bol v porovnaní z predchádzajúcim krajinami nižší. Do prieskumu sa zapojilo 10 seniorov, čo predstavovalo 8%. Jedným z dôvodov, prečo je ich počet nižší bude pravdepodobne jazyk, v ktorom bol dotazník pripravený. Mali k dispozícii dotazník v anglickom a francúzskom jazyku. Predpokladáme, že z obavy, že neovládajú uvedené jazyky na výbornej úrovni a môžu urobiť chybu, radšej dotazník nevyplnili. Najnižší počet respondentov bol z Ruska, 6 seniorov (5%) a z Litvy 5 seniorov (4%). Dôvod, prečo sa do dotazníkového prieskumu zapojil tak malý počet respondentov v týchto krajinách vidíme v technickom zabezpečení a prístupe k internetu. Dotazník bolo potrebné vyplniť v aplikácii Google Drive a predpokladáme, že v týchto krajinách môže byť práca s počítačom tejto vekovej skupiny problém.

Na otázku, či si študenti univerzít tretieho veku počas svojich pobytov vytvorili kontakty so svojimi kolegami, rovesníkmi z iných krajín bola u respondentov zo všetkých krajín častejšia odpoveď áno (graf 1). 31 slovenských seniorov, 27 českých, 26 seniorov z Poľska a všetci opýtaní seniori z Portugalska odpovedali áno. Z celkového počtu 110 respondentov, ktorých sme zahrnuli do štatistického vyhodnotenia, 94 odpovedalo áno a iba 16 respondentov odpovedalo nie, nevytvorili si kontakty.

Graf 1: 3D stĺpcový graf závislosti medzi krajinou trvalého bydliska a vytváraním kontaktov s kolegami z iných krajín

Na základe výsledkov nášho výskumu môžeme konštatovať, že krajina trvalého bydliska seniorov neovplyvňuje vytváranie kontaktov s rovesníkmi v iných krajinách. Analýzou reziduálnych početností môžeme vyvodiť jednoznačný záver, že študenti univerzít tretieho veku vo všetkých skúmaných krajinách preferujú vytváranie kontaktov počas medzinárodných aktivít organizovaných ich univerzitami. Príslušnosť ku krajine nezohráva v tomto prípade žiadnu úlohu. Spoznávanie kultúrnych rozdielností, komunikácia s ľuďmi rovnakej vekovej skupiny, porovnávanie zvykov a tradícií je spoločnou črtou nielen študentov – seniorov, ktorí participovali v našom výskume, ale môžeme predpokladať, že všetkých študentov univerzít tretieho veku, alebo inštitúcií ponúkajúcich vzdelávanie pre seniorov vo všeobecnosti.

V prípade, že respondenti odpovedali kladne na otázku týkajúcu sa vytvárania kontaktov so svojimi kolegami v zahraničí, v našom prípade ich bolo 94, pokračovali v dotazníku otázkou, ktorej cieľom bolo zistiť, akou formou prebieha následná komunikácia a udržiavanie vytvorených kontaktov. Prvou uvedenou možnosťou bola komunikácia prostredníctvom e-mailu (graf 2). 26 seniorov zo Slovenska odpovedalo áno a len 5 odpovedalo záporne. Českí seniori si vo väčšej miere vybrali odpoveď áno (v 25 prípadoch). Odpoveď nie si vybrali 2 opytovaní seniori z Česka. V prípade poľských respondentov bol rovnaký počet odpovedí áno aj nie, a to 13. Seniori z Portugalska odpovedali v 3 prípadoch áno a v 7 nie.

Graf 2: 3D stĺpcový graf závislosti medzi krajinou trvalého bydliska a komunikáciou prostredníctvom e-mailu

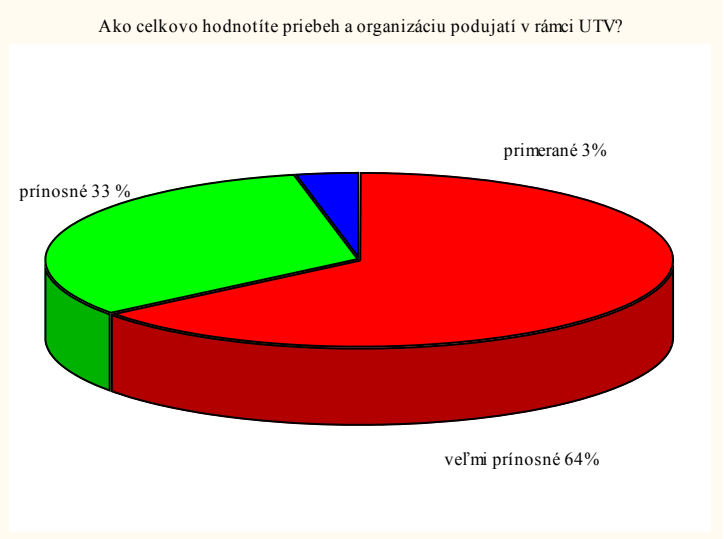
Druhou možnosťou komunikácie, ktorú si mohli respondenti vybrať ako svoju odpoveď bola komunikácia prostredníctvom Facebooku. Niektorí seniori majú obavy z používania sociálnych sietí. Z grafu 3 môžeme vidieť, že v prípade komunikácie prostredníctvom Facebooku 17 slovenských seniorov odpovedalo áno a 14 seniorov odpovedalo záporne, nevyužívajú Facebook na komunikáciu. Odpoveď českých seniorov bola častejšie nie (v 18 prípadoch) ako áno (v 9 prípadoch). Poľskí respondenti, na rozdiel od už spomínaných slovenských a českých respondentov, odpovedali 25-krát áno a len jedna odpoveď bola nie. Preferencie portugalských seniorov sú v prípade komunikácie prostredníctvom Facebooku podobné ako v prípade poľských seniorov. 9 respondentov odpovedalo áno a iba jeden si vybral odpoveď nie. Ďalšie možnosti komunikácie ponúkané v našom dotazníku, telefonicky alebo prostredníctvom pošty, sa vyskytli vo veľmi malom počte a nespĺňali podmienky štatistickej analýzy.

Graf 3: 3D stĺpcový graf závislosti medzi krajinou trvalého bydliska a komunikáciou prostredníctvom Facebooku

Výsledky nášho výskumu poukazujú na to, že medzi príslušnosťou ku krajine a komunikáciou prostredníctvom Facebooku existuje štatisticky významná závislosť. Príslušnosť ku krajine ovplyvňuje výber komunikačného prostriedku, v našom prípade Facebooku na udržiavanie kontaktov s kolegami z iných krajín. Na základe reziduálnych početností môžeme vyvodiť závery, že respondenti v Česku a Portugalsku inklinujú k tomu nepoužívať Facebook ako prostriedok komunikácie, kým respondenti v Poľsku preferujú tento typ komunikácie na udržiavanie medzinárodných kontaktov. Môžeme očakávať zvýšenie počtu seniorov používajúcich Facebook na Slovensku aj v Česku, keďže univerzity tretieho veku začínajú vo veľkej miere využívať sociálne siete na propagáciu svojich činností, ako aj na komunikáciu so svojimi študentmi.

Na záverečnú otázku v našom dotazníku, ktorá sa týkala celkového hodnotenia priebehu a organizácie podujatí v rámci UTV sa 64% respondentov z celkového počtu 121 vyjadrilo, že sú veľmi prínosné a 33% si vybralo odpoveď prínosné. Z čoho vyplýva, že 97% respondentov v našom dotazníkovom prieskume vníma činnosti skúmaných univerzít tretieho veku pozitívne a vyjadruje svoju spokojnosť.

Graf 11: Hodnotenie priebehu a organizácie podujatí respondentmi

Svoje tvrdenie mohli respondenti odôvodniť a my teraz niektoré z nich vyberáme na ilustráciu:

- Stretol som tam nových priateľov.
- Už nie som viac smutný a deprimovaný.
- Veľmi ma teší, čo všetko pre nás robia.
- Robí ma to šťastným.
- Veľmi sa mi páči organizácia a prívetivosť.

- Veľmi zaujímavá možnosť spoznávať kultúru iných krajín.
- Považujem to za veľmi potrebné pre nás.
- Atmosféra stretnutí je vždy príjemná a teším sa, že stretnem svojich nových priateľov.
- Projekty mi ponúkajú šancu cestovať, zoznámiť sa s kultúrou a vzdelávať
  sa v oblasti histórie.
- Predovšetkým zahraničné podujatia sú veľmi podnetné, pretože spoznávame iné kultúry, zvyklosti i mentalitu ľudí. Na druhej strane aj dôchodca potrebuje zmeniť miesto, kde býva za iné a prísť na iné myšlienky. U staršieho človeka je to veľmi obohacujúce, hlavne z mentálneho hľadiska.
- Všetko, čo môže obohatiť mňa alebo iných považujem za prínosné.
- Baví ma to.

Pozitívne reflexie svedčia o atraktívnosti ponuky a správnom nasmerovaní, ktoré skúmané univerzity tretieho veku v oblasti medzinárodnej spolupráce nastúpili.

5 Záver

Spoločensko-ekonomická realita hlavne rozšírenie Európskej únie úzko súvisí so zvyšovaním intenzity internacionálnych vzťahov vo všetkých oblastiach spoločenského diania. Zmeny sa premietajú aj do oblasti vzdelávania na všetkých úrovniach. Edukácia seniorov je v centre pozornosti všetkých univerzít tretieho veku. V súčasnosti však začínajú rozširovať svoj záujem aj o zahraničnú spoluprácu s inštitúciami, ktoré sú zamerané na vzdelávanie tejto vekovej skupiny obyvateľstva. V rámci nášho príspevku sme predstavili možnosť participácie UTV v medzinárodných projektoch v rámci programov financovaných Európskou úniou ako je Erasmus+. Uvedené projekty vytvárajú priestor pre výmenu skúseností a poznatkov medzi inštitúciami, čo vedie k zefektívneniu práce s danou vekovou skupinou. Hlavný prínos týchto projektov však vidíme v tom, že ponúkajú seniorom šancu spoznávať iné národy, ich históriu a kultúru a tým zlepšovať ich interkultúrnu kompetenciu, a to predovšetkým schopnosť vnímať, tolerovať a akceptovať rôznorodosť a inakosť, ktorá nás obklopuje a je pomaly každodennou súčasťou nášho života. Stretávaním rovesníkov z iných krajín majú možnosť vytvárať si medzinárodné kontakty, ktoré okrem spoločenského významu majú význam pri zvyšovaní ich jazykovej kompetencie.

Bibliografia

[1] EURÓPSKA KOMISIA [Online]. [cit: 2017-06-20] Dostupné na: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019_sk

[2] ČMERJKOVÁ, S. – DANEŠ, F. 1993. [Online]. Jazyk malého národa. In: *Slovo a slovesnosť*. roč. 54, č.1, 1993. s. 19-30. [cit: 2017-07-22] Dostupné na: http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3499

[3] ERASMUS+ - *Sprievodca programom* [online]. [cit: 2017-06-16] Dostupné na: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/sites/erasmusplus/files/files/resources/2016-erasmus-plus-programme-guide-v-ii_sk.pdf

BURR, V. 1995. *An Introduction to Social Constructionism*. New Yourk: Routledge, 1995

ČORNANIČOVÁ, R. 2007. *Edukácia seniorov*. Bratislava: UK, 2007. 163 s. ISBN 978-80-223-2287-4

KULIČ, V. 1992. *Psychlogie řízeného učení.* Praha: Academia, 1992. 187 s. ISBN 80-200-0447-5

MÜHLPACHR, P. 2004. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. 204 s. ISBN 80-210-3345-2.

ONDREJOVIČ, S. – KRUPA, V. 2009. Identita a jazyk. In: *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: Veda, 2009. s. 109-229. ISBN 978-80-224-1025-0.

PRUSÁKOVÁ, V. 2002. Vzdelávatelia dospelých - špecifická skupina vo vzdelávaní dospelých. In: *Identifikácia cieľových skupín vo vzdelávaní dospelých*. Bratislava: Gerlach Print, 2002, s. 73-85. ISBN 80-968564-7-2.

SWINDELL, R. – THOMSON, J. 2006. An International Perspective on the University of the Third Age. In: *Educational Gerontology.* Taylor and Francis. 2006 Vol. 21, Issue 5. s.429-447 doi:10.1080/0360127950210505.

VACÍNOVÁ, T. 2013. Androdidaktické aspekty vzdělávaní dospelých. In: *Kurikulum vo vzdelávaní dospelých*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo UMB, 2013. s.106-128. ISBN 978-80-557-0605-4.

ZELENICKÁ, E. 2006. Interkultúrne dimenzie a jazykové vzdelávanie dospelých. In: *Interkultúrni dimenze ve výuce cizích jazyku*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. s. 265-270. ISBN 80-7194-893-4.

Tento príspevok vznikol v rámci projektu KEGA 010TU Z-4/2017 - Facilitácia čitateľskej kompetentnosti a výučba odborných cudzích jazykov na vysokých školách technického zamerania.

Anna Šmidriaková

Univerzita Komenského v Bratislave

UMELECKÁ MOBILITA AKO CESTA INDIVIDUALIZÁCIE /

ARTISTIC MOBILITY AS THE WAY OF INDIVIDUALISATION

Abstract: *Mobility and its positive aspects are emphasized in both the current scientific debate as well as social discussion. The increased attention is paid to an artistic mobility which is considered to be a general precondition for a good international cooperation in the field of culture and artistic development. Artistic mobility is defined as the temporary and cross-border movement of artists for the purpose of presentation, study, artistic creation or cooperation. In the current globalized world, mobility is considered as an essential part of the artistic career. The paper generally defines the basic issues of mobility of artists, the major benefits and problems. The attention is paid to the effects of mobility, especially to an impact of mobility on the process of artist's individualisation and the development of artistic creativity. The paper focuses on the relationship between mobility and identity and the issue of individualisation as creation of oneself and one's own identity. Through the opinions of artists who have participated in mobility programs, the paper illustrates the impact of foreign experience on the development of artistic creativity and the creation of personal and cultural identity.*

Key words: artistic mobility, support of artistic mobility, individualisation, identity, creativity

Abstrakt: Mobilita a jej prínosy sú zdôrazňované v aktuálnej odbornej i celospoločenskej diskusii. Zvýšená pozornosť sa venuje mobilite umelcov, ktorá je všeobecným predpokladom kvalitnej medzinárodnej spolupráce v oblasti kultúry a umeleckého rozvoja. Umelecká mobilita je chápaná ako dočasný a cezhraničný pohyb profesionálov v oblasti umenia za účelom prezentácie, štúdia, tvorby alebo umeleckej spolupráce; pričom je v súčasnom globalizovanom svete považovaná za nevyhnutnú súčasť umeleckej kariéry. V príspevku všeobecne vymedzujeme základné otázky mobility umelcov, jej hlavné prínosy a problémy. Pozornosť venujeme efektom mobility, najmä vplyvu mobility na individualizáciu umelcov a rozvoj umeleckej kreativity. Sústredíme sa na súvislosť mobility a identity, na problematiku individualizácie, ako tvorby seba samého a svojej identity. Prostredníctvom vyjadrení umelcov, ktorí sa zúčastnili mobilitných programov ilustrujeme vplyv zahraničnej skúsenosti na rozvoj kreativity a tvorbu osobnej a kultúrnej identity.

Kľúčové slová: umelecká mobilita, podpora umeleckej mobility, individualizácia, identita, kreativita

Úvod

Umelecká profesia sa vyznačuje viacerými špecifickými charakteristikami. Jednou z nich je aj zvýšená mobilita umelcov. Umelci cestovali počas celej histórie ľudstva. Najčastejšie z dôvodu pracovných príležitostí, na pozvanie alebo z poverenia mecenáša, kvôli umeleckému štúdiu či za účelom diplomatických alebo obchodných úloh. Umelecká mobilita teda nie je novým fenoménom, avšak v súčasnosti zaznamenávame jej výrazný nárast. Medzinárodné cestovanie sa stáva oveľa dostupnejšie, celkové prepojenie sveta sa zvyšuje. Pozitívny vplyv na rozvoj umeleckej mobility má najmä rozširujúci sa medzinárodný trh s umením, zvyšujúci sa počet medzinárodných koprodukcií v rôznych umeleckých oblastiach, zakladanie nových festivalov, literárnych prehliadok či medzinárodných výstav.

Umelecká mobilita sa tak zaradila medzi aktuálne témy spoločenského diskurzu, pričom sa zdôrazňujú jej mnohé pozitívne efekty, pre rozvoj samotných umelcov, aj celej spoločnosti. Najmä na úrovni EÚ môžeme konštatovať všeobecnú snahu mobilitu podporovať, a to nielen v oblasti umenia a kultúry, ale vo všetkých oblastiach. Vznikajú viaceré odborné štúdie na tému mobility, akčné plány, odporúčania či uznesenia, pričom mobilita by sa časom „mala stať prirodzeným prvkom profesijnej kariéry všetkých Európanov“.[257]

1 Umelecká mobilita

Umelecká mobilita je definovaná ako *dočasný* a *cezhraničný* pohyb profesionálov v oblasti umenia; za účelom prezentácie, štúdia, tvorby alebo umeleckej spolupráce.[258] Umelecká mobilita je pritom považovaná za neoddeliteľnú súčasť života umelcov, ktorá sa v súčasnom globalizovanom svete stala pre umelcov priam nevyhnutnosťou. Úspešná umelecká kariéra vyžaduje rozširovanie okruhu svojho publika, zapojenie sa do medzinárodných aktivít a získavanie novej inšpirácie pre umeleckú tvorbu.

Spolu s nárastom mobility rastie od 90. rokov 20. storočia aj politický a programový záujem o podporu umeleckej mobility. Vznikajú mnohé programy na podporu medzinárodnej kultúrnej spolupráce, pričom sa

[257] Mobility Matters: Programmes and Schemes to Support the Mobility of Artists and Cultural Professionals. 2008. [Online]. ERICarts Institute, 2008, s. 1. Available: http://ec.europa.eu/culture/policy/cultural-creative-industries/documents/mobility-mattersreport_en.pdf
[258] Ibid., s. 3.

kladie dôraz najmä na kultúrnu rozmanitosť a medzikultúrny dialóg. Mobilita sa tak používa ako strategický nástroj v medzinárodných vzťahoch, kultúrnej diplomacii a rozvojových programoch.

1. 2 Typy umeleckej mobility

Umeleckú mobilitu môžeme nájsť vo všetkých druhoch umenia, kde rozlišujeme viacero typov a foriem mobility, ktoré zahŕňajú rôzne ciele a motivácie. Obľúbenou formou mobility sa v poslednom období stali tzv. *rezidenčné pobyty*. Umelcom je počas rezidenčného pobytu poskytnuté ubytovanie, ateliér či štúdio a je im umožnené nepretržite tvorivo pracovať. Účasť na istej *umeleckej udalosti – evente* je ďalšia z foriem mobility. Mnohí umelci vytvárajú spoločné pracovné projekty, zúčastňujú sa medzinárodných výstav, festivalov alebo zahraničných knižných veľtrhov. Viacerí z umelcov organizujú vlastné medzinárodné *turné*. Obľúbené sú tiež krátkodobé „prieskumné cesty" („*Go and see"*) za návštevou koncertu, výstavy či divadelného predstavenia. *Workshopy*, semináre, postgraduálne školenia a ďalšie formy vzdelávania sú rovnako častým dôvodom mobility. Mnohí z umelcov cestujú aj na rôzne *konferencie* či sympóziá.

Všeobecne rozlišujeme mobilitu *kolektívnu,* ktorá je typická pre performatívne umenie (mobilita celých divadelných alebo hudobných súborov) alebo *individuálnu* (charakteristická pre výtvarné alebo literárne umenie). Za celkovo rozšírenejšiu *krátkodobú* mobilitu považujeme pobyty trvajúce menej ako mesiac a do *dlhodobej* zaraďujeme napr. sezónny kontrakt, alebo iné typy zmlúv trvajúce niekoľko mesiacov. Mobilitu tiež môžeme rozdeliť na tzv. mobilitu *odchádzajúcu* („outgoing") a *prichádzajúcu* („incoming"). Programy zamerané na odchádzajúcu mobilitu poskytujú podporu národným umelcom na cestovanie a prácu v inej krajine; programy podporujúce prichádzajúcu mobilitu sú zamerané na prilákanie zahraničných umelcov.

1. 3 Prínosy umeleckej mobility

Umelecká mobilita je vnímaná ako pozitívny a prínosný jav z mnohých dôvodov. V prvom rade je základom pre akúkoľvek kvalitnú spoluprácu na medzinárodnej úrovni a prináša benefity všetkým zúčastneným stranám – umelcom, verejnosti, verejnej správe a inštitúciám v jednotlivých krajinách a nakoniec celkový prínos na úrovni Európskej únie.

Umelcom umožňuje mobilita rozvoj po profesionálnej aj osobnostnej stránke. Mobilita prináša nové vízie a zdroje inšpirácie, umožňuje zážitok s iným kultúrnym prostredím. Poskytuje možnosť konfrontovať svoju kultúru s kultúrou „inou", rozvíja kultúrne kompetencie a povedomie

o iných kultúrach. Mobilita umožňuje nenahraditeľný osobný kontakt medzi umelcami, zabezpečuje výmenu umeleckých skúseností, nových nápadov, postupov a inovácií, rozvíja kreativitu. Umelci z rôznych krajín tak môžu spolupracovať na spoločných projektoch, vzdelávať sa a obohacovať svoju tvorbu. Nové kontakty, ktoré umelec v zahraničí získa, mu pomáhajú rozširovať profesionálne siete, čím sa vytvárajú nové pracovné možnosti. Mobilita poskytuje prístup k pracovnému trhu, ktorý je väčší a rozmanitejší než národné pracovné trhy, vďaka čomu sa rozširuje možnosť umeleckých aktivít, zväčšuje umelecké publikum a podporuje medzinárodná kariéra.

Mobilita ponúka podstatný prínos tiež pre *verejnosť*, publikum a občanov všeobecne. Zabezpečuje verejnosti prístup k pestrejšej a rozmanitejšej kultúrnej ponuke. Vďaka stretnutiu s umeleckým zážitkom zo zahraničia môžu diváci zachytiť odlišné kultúrne prejavy, čím mobilita prispieva k medzikultúrnemu dialógu a kultúrnej rozmanitosti. Podporuje schopnosť vzájomnej komunikácie, rešpektu a tolerancie. Mobilita môže byť nápomocná aj pri celkovej revitalizácii regiónov, pretože podporuje hospodársky rozvoj, zvyšuje medzinárodný status miest, ich atraktivitu a cestovný ruch.

Jednotlivé štáty prisudzujú mobilite rozličný význam. Medzinárodná kultúrna spolupráca je pre niektoré štáty možnosťou zviditeľniť sa a získať prestíž vo svete umenia, iné ju považujú za nástroj na posilnenie politických a obchodných vzťahov. Umelecká mobilita je tak využívaná aj ako jeden z prostriedkov kultúrnej diplomacie, pričom zabezpečuje šírenie domáceho umenia v zahraničí a jeho kvalitnú prezentáciu. Má tiež viditeľný hospodársky dopad a ekonomické benefity, vedie k vytváraniu nových pracovných miest v oblasti kultúry a stimulovaniu kreativity a inovácií aj v iných odvetviach spoločnosti.

Mobilita je na úrovni Európskej únie považovaná za zásadnú pre vytvorenie spoločného európskeho kultúrneho priestoru a podporenie kultúrnej rozmanitosti. Cezhraničný pohyb v rámci Európy prispieva k procesu európskej integrácie, zvyšuje porozumenie medzi jednotlivými krajinami a kultúrami. Podporuje európsku identitu a zmysel pre európske občianstvo, prehlbuje znalosti o našej spoločnej kultúre. Mierové spolužitie následne posilňuje politickú a hospodársku jednotnosť Európy.

1. 4 Prekážky a problémy umeleckej mobility

V súvislosti s prínosmi umeleckej mobility je potrebné spomenúť tiež prekážky a problémy v tejto oblasti. Hoci je na celospoločenskej úrovni mobilita vnímaná ako pozitívny a dôležitý jav, nie je k dispozícii dostatok finančných prostriedkov na jej podporu. Mnoho umelcov uvádza

nedostatok financií ako hlavnú prekážku brániacu mobilite. Rôzne štáty majú vyčlenené rôzne rozpočty na oblasť kultúry a konkrétnu oblasť programov na podporu umeleckej mobility, avšak vo všeobecnosti dostupné fondy nestačia pokryť celú šírku nákladov spojených s mobilitou.

Medzi hlavné problémy zaraďujú štúdie[259] venujúce sa problémom umeleckej mobility slabú úroveň poskytovaných informácií o mobilite. Absentujú prehľadné, ľahko dostupné a porovnateľné informácie v oblasti mobility. Problém deficitu informácií sa netýka len Slovenskej republiky, ale aj ďalších krajín. Informácia vo všeobecnosti často nie je dostupná, spoľahlivá, aktualizovaná, konkrétna, presná, dostatočne vysvetlená či praktická. Informácie sú častokrát veľmi roztrúsené a neuspokojivé. Nedostatok transparentných informácií môže spôsobiť značné škody. V konečnom dôsledku môže úplne odradiť od cestovania, prípadne spôsobiť porušenie legislatívnych nariadení v určitých štátoch alebo dodatočnú finančnú penalizáciu v daňovej, sociálnej, vízovej oblasti či oblasti autorských práv.

Popri nedostatku všeobecných informácií o mobilite nachádzame aj úplný nedostatok štatistických údajov v tejto oblasti. Existuje výrazný nepomer v sledovaných dátach v jednotlivých krajinách, a preto nie je možné zrealizovať žiadne všeobecné porovnanie. Chýbajú údaje ako o odchádzajúcej, tak o prichádzajúcej mobilite. V súčasnosti stále neexistujú mechanizmy na sledovanie toku mobility umelcov a profesionálov v oblasti kultúry podobné napr. tým v oblasti vzdelávania (mobilita študentov) alebo vedy (akademická mobilita).

Medzi hlavné prekážky mobility patria aj víza a pracovné povolenia pre umelcov z tzv. tretích krajín a tiež krajín, ktoré nie sú v schengenskom priestore. Administratívny proces pre získanie víz a pracovných povolení je v niektorých štátoch veľmi komplikovaný, zdĺhavý, náročný a v neposlednom rade drahý. Vo viacerých prípadoch je lehota pre víza pomerne krátka a ich obnovovanie často komplikované a nákladné. Zdôrazňuje sa tiež všeobecná nerovnosť v prístupe k príležitostiam mobility medzi umelcami z „globálneho Severu“ a „globálneho Juhu“. Umelci zo „Severu“ majú omnoho početnejšie možnosti podpory mobility. Preto existuje snaha tieto rozdiely medzi „Severom“ a „Juhom“ postupne vyrovnať.

Pre niektorých umelcov môže byť mobilita nedostupná aj kvôli jazykovej či inej bariére. Pre rozvoj mobility je preto dôležitá mnohojazyčnosť; smernice programov a ďalšie informácie by mali byť vydávané vo viacerých

[259] Napr. Mobility Matters (2008) ; Vybudování pevného rámce mobility umělců: Pět klíčových zásad. (2012); POLÁČEK, R. (2007); PETROVÁ, P. (2010).

jazykoch. Problémom je tiež náročná orientácia v rozdielnych systémoch sociálneho a zdravotného poistenia či legislatívy v jednotlivých krajinách. S tým sa viažu komplikácie ohľadom sociálneho postenia umelcov, tiež aj daňovej otázky. Aktuálne sa venuje pozornosť problematike digitalizácii kultúry a umenia, pričom sa objavujú aj nové formy mobility, vrátane virtuálnej mobility. Táto skutočnosť však spôsobuje čoraz zložitejšie otázky, najmä z hľadiska autorských práv. Štúdia Mobility Matters upozorňuje, že v spoločnosti existujú viaceré obavy z určitých vedľajších účinkov umeleckej mobility. Medzi hlavné patrí tzv. brain drain, alebo intelektuálne či tvorivé vyčerpanie niektorých regiónov. Umelci z niektorých krajín vidia možnosť rozvoja svojej kariéry skôr v emigrácii než v krátkodobej mobilite. Mobilita je pre nich skôr prostriedkom prežitia, nie voľbou, a v tomto prípade často znamená „jednosmerný lístok".

1. 5 Podpora umeleckej mobility

Napriek spomenutým problémom je v spoločnosti deklarovaný záujem cezhraničný pohyb umelcov podporovať a uvedené bariéry a výzvy riešiť. Podporu umeleckej mobility všeobecne nachádzame na viacerých úrovniach a v rôznych formách. Najčastejšie ju chápeme ako poskytnutie finančného príspevku na uskutočnenie umeleckej cesty alebo zabezpečenie rezidenčného priestoru pre umeleckú tvorbu. Formou podpory je ale aj legislatívne ukotvenie problému, či zdôraznenie dôležitosti mobility v medzinárodných dokumentoch, stratégiách a dohovoroch v oblasti kultúry. Medzi najvýznamnejšie zaraďujeme napr. Európsky kultúrny dohovor (Rada Európy, 1954), Všeobecná deklarácia UNESCO o kultúrnej rozmanitosti (UNESCO, 2001) alebo Dohovor o ochrane a podpore rozmanitosti kultúrnych prejavov (UNESCO, 2005), ktoré výslovne zdôrazňujú dôležitosť umeleckej mobility a jej podporu.

Od konca 20. storočia vznikajú viaceré programy na podporu mobility umelcov a ich počet postupne narastá. Podpora mobility má viaceré špecifické ciele, ktoré sa odvíjajú v zásade z hlavných prínosov mobility, o ktorých sme už hovorili. Medzi hlavné ciele a motívy mobilitných programov sú zaraďované najmä: podpora kultúrnej spolupráce; medzikultúrneho dialógu a kultúrnej rozmanitosti; podpora intelektuálnej a umeleckej výmeny; rozvoj kreativity a umeleckého talentu; rozvíjanie zahraničných vzťahov, kultúrnej diplomacie a propagácie vlastnej krajiny v zahraničí či rozširovanie medzinárodného trhu.[260]

Na Slovensku je mobilita umelcov podporovaná z prostriedkov štátnej správy, ako aj prostredníctvom mimovládnych organizácií. Medzi

[260] Mobility Matters, 2008

najvýznamnejšie organizácie podporujúce umeleckú mobilitu patrí najmä Fond na podporu umenia, Medzinárodný vyšehradský fond, sieť neziskových organizácií tranzit či Creative Industry Košice. Rezidenčné priestory pre prichádzajúcich umelcov poskytuje BANSKA ST A NICA Contemporary, Strážca mostu Rezidencia pre umelcov/vedcov v Štúrove, At Home Gallery v Šamoríne, Periférne centrá v Dúbravici pri Banskej Bystrici, Záhrada v Banskej Bystrici, Stanica Žilina – Záречie a iné.

2 Aspekty kreativity a individualizácie umeleckej mobility

Za jeden z najvýraznejších pozitívnych efektov mobility je považovaný rozvoj umeleckej kreativity. Zážitky a podnety z nového prostredia sú pre umelca významným zdrojom inšpirácie, ktoré napomáhajú kreatívnym výstupom.

Kreativita je veľmi komplexná a rozsiahla oblasť skúmania, preto nachádzame aj množstvo rôznych prístupov k tejto problematike a samotnému definovaniu kreativity. Napriek rôznorodým prístupom ale existuje všeobecná zhoda na dvoch podstatných znakoch kreativity. Aby sme mohli považovať niečo za kreatívne, musí to byť nové a zároveň nejakým spôsobom užitočné, hodnotné, prijateľné. Szobiová definuje kreativitu ako „taký prejav istého systému osobnostných charakteristík, schopností a motivačných tendencií človeka v sociálnom kontexte, ktorý je nový, nezvyčajný, akceptabilný a objavný pre subjekt, referenčnú skupinu alebo spoločnosť.“[261] Z definície je zrejmé, že na kreativite sa spoločne podieľajú biologické, psychologické a sociálne faktory, ktoré pôsobia vo vzájomnej interakcii. Tak ako osobnostné charakteristiky človeka je dôležité aj vonkajšie prostredie, v ktorom sa jednotlivec nachádza. Integračné modely a systémové koncepcie v psychológii kreativity (napr. Amabile, Sternberg, Lubart, Csikszentmihalyi) zdôrazňujú, že kreativitu nie je možné skúmať oddelene od jej sociálneho a kultúrneho kontextu. Prostredie je formujúci činiteľ kreativity, ktorý môže kreativite buď napomáhať, alebo brániť.[262] Táto skutočnosť je dôležitá v súvislosti s umeleckou mobilitou, kedy zmena prostredia zohráva pre umelca rozhodujúcu úlohu.

V dejinách umenia nachádzame mnohé príklady umeleckých ciest, ktoré priamo viedli k vzniku veľkých umeleckých diel. Skutočnosť, že cestovanie inšpiruje, je vnímaná ako prirodzený fakt. Avšak až v nedávnom období boli uskutočnené prvé empirické výskumy, ktoré potvrdzujú pozitívny efekt cestovania a multikultúrnej skúsenosti na rozvoj kreativity. Prvý výskum,

[261] SZOBIOVÁ, E. 2004. Tvorivosť – od záhady k poznaniu. Bratislava : Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FIF UK, 2004, s. 21.
[262] JURČOVÁ, M. 2009. Tvorivosť v každodennom živote a vo výskume. Bratislava : Iris, 2009.

ktorý empiricky demonštruje, že vystavenie sa viacerým kultúram samé osebe môže zvýšiť kreativitu sa uskutočnil v roku 2008. Leung, Maddux, Galinsky a Chiu vo svojej štúdii opisujú vplyv multikultúrnej skúsenosti na kreativitu. Cestovanie, kontakt s inými kultúrami a multikultúrna skúsenosť napomáha kreativite viacerými spôsobmi. Umožňuje najmä zmenu perspektívy, rozbíja naučené zvyky a stereotypy. Zabezpečuje veľký prísun nových a netradičných myšlienok a spôsobov riešení, ktoré môžu slúžiť ako vstupy v kreatívnom procese. Podnecuje viaceré interpretácie toho istého objektu a jeho možných funkcií, a tiež podporuje syntézu zdanlivo nezlučiteľných myšlienok rôznych kultúr. Vďaka tomu môže jednotlivec efektívnejšie prepájať myšlienky novými spôsobmi, čo vedie k zvýšenej kreativite. Zvlášť efektívny je v tejto súvislosti život a bývanie v zahraničí počas dlhšieho časového obdobia, avšak autori štúdie tvrdia, že už krátka multikultúrna skúsenosť prináša pozitívne výsledky.[263]

Nezisková organizácia Creative Industry Košice, ktorá sa významným spôsobom podieľa na podpore umeleckej mobility viacerými svojimi programami, zverejňuje na svojej internetovej stránke postrehy umelcov a kreatívnych pracovníkov, ktorí sa zúčastnili mobilitných programov a zdieľajú svoje zážitky z cesty. Veľké množstvo z nich v jednotlivých blogoch uvádza, že možnosť vycestovať do zahraničia im priniesla veľkú inšpiráciu a obohatenie v ich tvorbe. Grafická dizajnérka Mária Karasová[264], ktorá strávila niekoľko týždňov na rezidenčnom pobyte v holandskom Rotterdame, opísala vplyv nového prostredia na svoju tvorbu takto: „Každý človek, s ktorým prídete do kontaktu, ale aj ulice, nápisy, plagáty, obchody, kaviarne a bary, podujatia, výstavy, to všetko s vami komunikuje a inšpiruje vás. Večer pred spaním to potom všetko spracuvávate a nápady sa dostavujú samé.“ Dizajnérka tiež vnímala ako dôležité, že počas rezidenčného pobytu ste „obklopení ľuďmi, ktorí majú nápady, motiváciu, energiu veci zmeniť a robiť ich lepšie. Vzájomne sa inšpirujú a posúvajú ďalej“.[265]

Na začiatku sme uviedli, že za kreatívne môžeme považovať také výsledky práce, ktoré sú istým spôsobom nové a užitočné. Avšak výsledkom tvorivej práce jednotlivca nemusí byť len inovatívny produkt v oblasti vonkajších,

[263] LEUNG, A. – MADDUX,W. – GALINSKY, A. – CHIU, CH. 2008. Multicultural Experience Enhances Creativity: The When and How. [Online]. In *American Psychologist*, 2008, Vol. 63, No. 3 Available: http://cmc.thecreativeconnections.com/cmc11blog/wp-content/uploads/2011/08/multicultural-exp-and-creativity1.pdf

[264] Mária Karasová – grafická dizajnérka, absolventka Fakulty umení na TU v Košiciach, v súčasnosti pracuje v komerčnom sektore, venuje sa tvorbe posterov, reklamných kampaní, webovému dizajnu a pod. Vo svojej tvorbe sa zaoberá aj problematikou násilia páchaného na ženách, úspešne sa zúčastnila niekoľkých súťaží v tvorbe plagátov na túto tému, spolupracovala s organizáciou Fenestra a je autorkou viacerých vizuálov kampane 16 dní aktivizmu proti násiliu páchanému na ženách.

[265] Kreativita – motivácia – koncentrácia, 2012. [Online]. Available: http://www.creativeindustry.sk/kreativita-motivaciakoncentracia/

materiálnych hodnôt, ale aj tvorba vnútorných, etických hodnôt, medziľudských vzťahov v spoločnosti a nakoniec tvorba *samého seba*. Podľa Zelinu je dokonca „najhlavnejším predmetom a oblasťou tvorivosti" človek sám, jeho vzťahy k sebe, iným a k svetu.[266] Samotný tvorivý proces totiž predstavuje postupnosť myšlienok a činov, prežívanie vnútornej stimulácie a spracovanie vonkajších podnetov, a tak prispieva k aktuálnej zmene osobnosti. Zelina uvádza: „Tvorivá skúsenosť, tvorivá expresia môže byť začiatkom času zmeny človeka."[267]

Kreativitu v tomto zmysle skúmajú humanistické koncepcie. Szobiová uvádza, že podľa Maslowa „tvorivý človek v akte tvorenia prekonáva seba, smeruje k svojmu budúcemu Ja".[268] Podľa Zelinu to predpokladá chápať samého seba ako „veľkú zásobáreň možností, predpokladov". „Definovať seba ako neustále niečo nové."[269] Osobnosť je v tomto zmysle chápaná ako otvorený systém, dynamická štruktúra; a tvorivá expresia ako proces, ktorý je zdrojom pohybu. Preto môžeme povedať, že kreativita má blízko k individualizácii, utváraniu vlastnej identity, uvedomovania si vlastnej špecifickosti, výnimočnosti a odlišnosti. Mobilita je v našom prípade jej prostriedkom.
Na tomto mieste by sme chceli opäť citovať grafickú dizajnérku Máriu Karasovú, ktorá sa zúčastnila rezidenčného pobytu v Rotterdame: „Keď vycestujete, teda zmeníte dočasne miesto svojho bydliska, pomôže to vašej psychike. Keď však zmeníte miesto tak, že prídete bývať a tvoriť do kreatívneho centra, stáva sa z vás iný človek." Ďalej dodáva: „Oslobodzujete sa od povinností a vplyvov domáceho prostredia, uvoľníte sa a objavíte v sebe nový rozmer."[270] Podobne sa vyjadril aj filmár Tomáš Prištiak po strávení mesačného pobytu v Bristole: „Už samotná atmosféra anglického mestského života a voľný prístup k nespočetným tvorivým zdrojom boli dostačujúcim podnetom k tomu, aby som začal o svojom rozvoji rozmýšľať inak. V oných rozmeroch, ale hlavne to zmenilo môj pohľad na seba samého."[271]

Jedinec si prostredníctvom individualizácie formuje vlastnú totožnosť, identitu. Na fenomén identity je možné nazerať z viacerých pohľadov. Osobná a spoločenská identita sú dva základné rozmery identity, ktoré sa navzájom dopĺňajú a prelínajú, keďže osobná identita sa vytvára prostredníctvom interakcie so spoločenským a kultúrnym prostredím. Esencialistický pohľad na povahu identity, ktorý ju vníma ako danú a priori,

[266] ZELINA, M. 1997. Ako sa stať tvorivým. Šamorín : Fontana, 1997, s. 176.
[267] Ibid., s. 5.
[268] SZOBIOVÁ, E. 2004, s. 157.
[269] ZELINA, M. 1997, s. 13.
[270] Kreativita – motivácia – koncentrácia, 2012.
[271] Recenzia na mesiac v Bristole od Tomáša Prištiaka, 2014. [Online]. Available: http://www.creativeindustry.sk/recenzia-namesiac-v-bristole-od-tomasa-pristiaka/

postupne vo vedeckom diskurze nahradil kontextuálny pohľad, ktorý ju chápe ako konštruovanú, situačne definovanú a meniteľnú. Kontextuálne vnímanie identity zdôrazňuje jej tekutosť, procesuálnosť a kontextuálnu podmienenosť. Jednotlivec si vlastnú identitu konštruuje, vytvára, a to „takmer v každej situácii a v každom okamihu“. [272] *Osobná identita* jednotlivca súvisí so sebauvedomením, poznaním a prijatím seba samého, stotožnením sa so sebou samým. *Kultúrna identita* vyrastá z kultúrnej tradície a koncentruje historické skúsenosti určitej sociálnej skupiny. Predstavuje súhrn postojov, tradícií, hodnôt a vzorcov správania, ktoré charakterizujú istú komunitu a sú jej kolektívnym výtvorom. Podľa Višňovského je kultúrna identita rozhodujúca pre spôsoby myslenia, správania a komunikácie jednotlivcov v danej skupine. Preto ju považuje za najdôležitejší faktor utvárania osobnej identity, za „kľúč“ k ostatným identitám. „Aby sme úplne pochopili samých seba, každý z nás musí pochopiť a reflektovať svoje psychologické a sociálne ukotvenie v rámci špecifickej komunity, ktorá interpretuje život v termínoch svojej konkrétnej a partikulárnej kultúry.“[273]

Vedomie kultúrnej identity vzniká v kontakte s inými spoločenstvami. Proces utvárania identity je podľa Gažovej závislý od vzťahu k „inému“. „My“ totiž nemôže existovať bez „Oni“.[274] Seba spoznávam skrze druhého, prostredníctvom „iných“. Identita je utváraná nielen akceptovaním, ale aj vymedzovaním, a preto je predpokladom individualizácie schopnosť diferenciácie a vnímania odlišností. V kontakte s druhými hľadáme črty, ktoré máme s nimi spoločné a vyznačujeme rozdiely, v ktorých sa od nich líšime. Základným činiteľom pri utváraní obrazu vlastného „ja“ je polarita „ja“ – „ty“, „my“ – „oni“. Jednotlivci sú preto neustále formovaní prostredníctvom konverzácie, dialógu a výmeny s inými.

V súčasnom globalizovanom svete je kultúra každej spoločnosti ovplyvnená stretnutím a konfrontáciou s inými kultúrnymi spoločenstvami. Ľuďom sa vďaka lepšiemu prepojeniu sveta otvára cesta k stretnutiu s kultúrnou rozmanitosťou, k posúdeniu iných hodnotových štruktúr, rozdielnych zvykov a tradícií, ktorých poznanie následne ovplyvňuje a modifikuje vlastné „ja“, vlastnú identitu. Pretože identitu si práve tak ako svoje vzťahy „s každým človekom a skupinou znovu a znovu ustanovujeme a vyjednávame“.[275]

Umelecká mobilita je významnou príležitosťou spoznať a porovnať iné spôsoby života, iné kultúry. Konfrontovať seba a svoju kultúru s „inými“.

[272] BAČOVÁ, V. 1997. O veľkých a malých konštrukciách identity In BAČOVÁ, V. – KUSÁ, Z. ed. *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice : SAV, 1997, s. 14.
[273] VIŠŇOVSKÝ, E. 2000. Ľudská prirodzenosť a kultúrna identita. [Online]. In *10 rokov KVSBK SAV*, 2000.
[274] GAŽOVÁ, V. 2003. Súradnice kultúry. Trnava : Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, 2003, s. 56
[275] BAČOVÁ, V. 1997, s. 17.

Umelci, ktorí sa zúčastnili mobilitných programov v rozhovoroch a blogoch uvádzajú mnoho postrehov súvisiacich s vnímaním a hodnotením kultúrnej rozmanitosti a odlišnosti. Umelci si počas pobytu v inej kultúre všímali okrem prostredia a spoločenských podmienok tiež mentalitu domácich obyvateľov a kultúrne vzorce. Vo svojich príspevkoch hodnotili osobný a pracovný prístup ľudí, s ktorými sa počas pobytu stretli. Niektorým z postrehov by sme sa teraz chceli venovať.

Výtvarný umelec Viktor Fehér[276] navštívil mesto Barranquilla v Kolumbii. Umelec svoju skúsenosť s výraznou kultúrnou odlišnosťou a mestom opisuje takto: „Prevažná časť mesta je špinavá, nie je tam poriadok v doprave. Nie sú tam centrá, námestia. Je tam enormne veľa túlavých psov a tony všade ležiacich bezdomovcov. Ty, ako zhýčkaný Európan, cítiš špinu, pot, extrémne intenzívne chute a vône.“ Umelec, ktorý býval na rozmedzí bohatej a chudobnej časti mesta, ďalej hovorí: „V podstate si stále konfrontovaný s prostredím. Buď si na strane bohatej, kde cítiš akúsi istotu, bezpečie, alebo na strane chudobnej, ktorá tvorí asi 80 percent plochy mesta, kde sa cítiš naozaj cudzo a nebezpečne.“[277] Výtvarník si všimol, že miestni ľudia vyžadujú komunikatívnosť, záujem o druhého a interakciu. „Ľudia sú zvedaví, chcú sa s tebou rozprávať, zisťujú, pýtajú sa (...) A aj keď nerozumieš, musíš komunikovať. Opak sa považuje za prejav neúcty.“ Za „hlavný rozdiel od tej našej „kultúry“, umelec označil fakt, že „na každom kroku cítiť zrejmý vzťah k tradícii, koreňom“. „Taxikári, predavačky, kokaínoví díleri, skrátka všetci sú hrdí na svojich predkov a dávajú to patrične najavo.“[278]

Podľa grafickej dizajnérky Márie Karasovej má Rotterdam „vzrušujúcu industriálnu atmosféru a slobodný spirit.“ Umelkyňu špeciálne zaujalo, že Holanďania „nemajú problém so zdieľaním svojej intimity“. Obytné domy majú „výkladové“ okná do ulice, bez záclon alebo žalúzií. Večer môžete vidieť obyvateľov mesta, pri svojich aktivitách doslova ako „vo výkladoch“. Podľa Karasovej to svedčí o „otvorenosti, úprimnosti, možno aj bezúhonnosti ľudí“. Pri inštalovaní svojho grafického projektu v uliciach mesta sa dizajnérka stretla s pozitívnymi reakciami ľudí. „Mnohí so mnou vtipkovali, iní mi vyjadrovali podporu, niektorí sa zvedavo vypytovali. Holandsko je skvelá krajina na takéto experimenty, lebo tu panuje slobodný a uvoľnený spirit.“[279]

[276] Viktor Fehér – výtvarný umelec, absolvent Fakulty umení TU v Košiciach, zakladateľ občianskeho združenia Street Art Communication. Združenie sa prioritne venuje estetike urbánneho priestoru, v rámci projektu Otvorená mestská galéria v Košiciach privatizuje špecifickú časť verejného priestoru muralistickými dielami (veľkoplošné maľby na stenách budov).
[277] Ako išiel gringo na vandrovku, 2013. [Online]. Available: http://zajtrajsienoviny.sk/2013/11/ako-isiel-gringo-na-vandrovku/
[278] Ibid.
[279] Kreativita – motivácia – koncentrácia, 2012.

Grafický dizajnér Richard Gravecz[280] sa zúčastnil rezidenčného pobytu vo švédskom meste Malmö. „Odlišnosť" mesta ho zaujala okamžite. „Po mojom príchode do Malmö som spočiatku netušil, v čom sú ulice tohto mesta iné. Avšak ešte v ten večer počas návštevy novej štvrte Western Harbour, ktorá moje pocity umocnila som pochopil, že toto mesto nemá takmer žiaden reklamný obsah. Ulice sú ulicami, budovy sú budovami, a mesto je mestom. (...) Napriek tomu obchody fungujú a zem sa točí." Na švédske mesto Malmö ďalej spomína: „Dokonalosť, ktorá vás osloví je všadeprítomná. Ba človek má pocit, že aj voda plniaca nádržku tečie akosi rýchlejšie."[281] Umelec si v Malmö všimol, že „plavovlasí obyvatelia sú tichí a niektoré dni dokážu byť aj neviditeľní. (...) Sú však nekonfliktní a ochotní kedykoľvek poradiť. Dbajú o svoje okolie a udržujú nové veci novými". Gravecz si vďaka pobytu vo Švédsku začal viac uvedomovať „dôležitosť osobného zdieľania myšlienok". „Pretože kde sa ľudia stretnú, tam sa niečo stane. Celá koncepcia švédskeho myslenia zdieľa túto ideu a realizuje ju." Umelec uvádza, že po týchto skúsenostiach začal chápať potenciál, aký sa skrýva v tomto type myslenia. Na Slovensku pociťuje ako veľký problém, že sa často zabúda na rozvíjanie otvorenej spolupráce. Švédske myslenie je podľa neho v tomto popredu, a preto sa veci dokážu diať „omnoho rýchlejšie a v oveľa väčšom merítku". [282]

Záver

Jednotlivé citáty predstavujú ilustráciu efektu mobility na jednotlivca, na rozvoj umeleckej kreativity a formovanie jeho identity. Umelci získavajú vďaka mobilite inšpiráciu a možnosť konfrontovať seba a svoju kultúru s kultúrou „inou". Vďaka času strávenému v cudzej krajine si môžu uvedomiť špecifiká svojej vlastnej krajiny, reflektovať, porovnať a vyhodnotiť získané skúsenosti. Táto skutočnosť môže významne ovplyvniť ich pohľad na svoju vlastnú kultúru. Rovnako niektoré nové, pozitívne vnímané javy sa môžu rozhodnúť začleniť do svojho života; získať tak nové návyky a osvojiť si inokultúrne vzorce. Mnohí z umelcov uvádzajú, že stretnutie s novými skutočnosťami zmenilo ich pohľad na seba, na svoju tvorbu a na spoločnosť, v ktorej žijú. Umelci, ktorým sme sa v príspevku venovali, získali „cenné skúsenosti", „skvelé zážitky", „nové nakopnutia", odniesli si „motiváciu k tvorbe", „pozitívnejšiu chuť pracovať" a „načerpali novú energiu". Mnohí z umelcov konštatovali, že mobilita zmenila ich „pohľad na seba samého", svoje okolie, svoju prácu a tvorbu. Umelci tak vďaka mobilite „objavili v sebe nový rozmer".

[280] Richard Gravecz – grafický dizajnér, pracoval ako koordinátor výstavných projektov a grafický dizajnér vo Východoslovenskej galérii v Košiciach, zakladateľ grafického štúdia Mehehe Studio v Košiciach.
[281] Malmö pohľadom grafického dizajnéra, 2012. [Online]. Available: http://www.creativeindustry.sk/malmo-pohladom-dizajnera/
[282] Ibid.

Bibliografia

[1] Ako išiel gringo na vandrovku. 2013. [Online]. Available: http://zajtrajsienoviny.sk/2013/11/ako-isiel-gringo-na-vandrovku/

[2] Kreativita – motivácia – koncentrácia. 2012. [Online]. Available: http://www.creativeindustry.sk/kreativita-motivacia-koncentracia/

[3] EUNG, A. – MADDUX, W. – GALINSKY, A. – CHIU, CH. 2008. [Online]. Multicultural Experience Enhances Creativity: The When and How. In *American Psychologist*, Vol. 63, No. 3, 2008. Available: http://cmc.thecreativeconnections.com/cmc11blog/wp-content/uploads/2011/08/multicultural-exp-and-creativity1.pdf

[4] Malmö pohľadom grafického dizajnéra. 2012. [Online]. Available: http://www.creativeindustry.sk/malmo-pohladom-dizajnera/

[5] Mobility Matters: Programmes and Schemes to Support the Mobility of Artists and Cultural Professionals. 2008. [Online]. ERICarts Institute, 2008. Available: http://ec.europa.eu/culture/policy/cultural-creative-industries/documents/mobility-mattersreport_en.pdf

[6] POLÁČEK, R. 2007. [Online]. Study on Impediments to Mobility in the EU Live Performance Sector and on Possible Solutions. Mobile.Home, 2007. Available: https://www.ietm.org/en/system/files/publications/study_on_impediments_to_mobility_1.pdf

[7] PETROVÁ, P. 2010. [Online]. Prekážky mobility v oblasti kultury Praha : Institut umění – Divadelní ústav, 2010. Available: http://www.mkcr.cz/assets/profesionalni-umeni/Prekazky-mobility-v-oblasti-kultury.pdf

[8] Recenzia na mesiac v Bristole od Tomáša Prištiaka. 2014. [Online]. Available: http://www.creativeindustry.sk/recenzia-na-mesiac-v-bristole-od-tomasapristiaka/

[9] Vybudování pevného rámce mobility umělců: Pět klíčových zásad. 2012. [Online]. OMC, EÚ, 2012. Dostupné na: http://host.divadlo.cz/gfx/attachments/hq23514_Zpr%C3%A1va%20Vybudov%C3%A1n%C3%AD%20pevn%C3%A9ho%20r%C3%A1mce%20mobility.pdf

[10] VIŠŇOVSKÝ, E. 2000. [Online]. Ľudská prirodzenosť a kultúrna identita. In *10 rokov KVSBK SAV*, 2000. Available: http://www.kvsbk.sav.sk/wpcontent/uploads/10rokov/visnovsky.htm

Knižné a časopisecké zdroje

BAČOVÁ, V. 1997. O veľkých a malých konštrukciách identity. In BAČOVÁ, V. – KUSÁ, Z. ed. 1997. *Identity v meniacej sa spoločnosti* Košice : SAV, 1997. ISBN 80-967621-3-3.

GAŽOVÁ, V. 2003. Súradnice kultúry. Trnava : Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, 2003. ISBN 80-89034-56-X.

JURČOVÁ, M. 2009. Tvorivosť v každodennom živote a vo výskume. Bratislava : Iris, 2009. ISBN 9788089256426

SZOBIOVÁ, E. 2004. Tvorivosť – od záhady k poznaniu. Bratislava : Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FIF UK, 2004. ISBN 80-88982-72-3.

ZELINA, M. 1997. Ako sa tat tvorivým. Šamorín : Fontana, 1997. ISBN 80-85701-09-X.

IV. Medzinárodné perspektívy – identita vnímaná hlasmi odinakiaľ / International Perspectives – Identity Reflected by the Voices from Abroad

Ruslan Saduov

Bashkir State University, Russia

THE "OTHERNESS" OF CONTEMPORARY RUSSIAN COMICS: LITERARY AND CULTURAL DIMENSIONS /

INAKOSŤ V SÚČASNOM RUSKOM KOMIXE: LITERÁRNE A KULTURÁLNE DIMENZIE

Abstract: *Contemporary Russian comics is a hardly popular literary phenomenon. Abroad, it is almost unknown, while at home, it is almost unwanted. The social, political, and cultural backgrounds in the preceding decades have lead to the ideological alienation of comics as a genre. The outcast art, it is often reduced to children's literature, labeled as primitive and worth suspicion, as well as targeted by critics as limiting imagination. However, despite the odds, comics development in Russia gains momentum. The rising tide is due to a combination of factors such as Hollywood franchises, changing trends, and enthusiasm of "comics geeks." Comics shops spread while more and more publishing houses choose to specialize on comics or make its production a significant share in the output. Festival and competitions are inaugurated to attract the ever widening audience.*

Contemporary Russian comics incorporates the influences of the existing traditions (such as French-Belgian and American) while standing solidly on the native land rooting in its culture. The combination of inhomogeneous parts makes up the face of today's comics industry. Thus research is going to address the factors that alienate comics in Russia and contribute to its otherness as well as how being "other" helps comics to be at the cutting edge of literary development. Simultaneously, this paper will list the ways how comics finds ways to overcome its detachment from the audience. *The research has been funded by the Russian Fundametal Research Fund (Project No. 17-04-00061-ОГН).*

Key words: comics, Russian comics, alienation, otherness, Bubble, genre, literature, culture

1 Introduction

The definition of comics as a genre of literature is not an easy one to give even though everybody understands what this genre stands for on a basic level. The attempts to give a comprehensive explanation ranged from simple formulas like Will Eisner's "sequential art" (book Comics and sequential art) to lengthy explanations such as in (Comic Book, n.d.). However, the borderline between comics and comic strips, cartoons, caricatures, and the like is still marginal. Even the format of the book makes a difference: a lengthy narration in comics format is called a graphic novel, though some believe this name was created for commercial purposes to replace the "cheaper" comics with a more "noble" novel (Volkov, 2017, p.10). Because of the multitude of definitions of comics, in this research we understand comics after a famous comics producer and researcher Scott McCloud (1994) as *"juxtaposed pictorial and other images in deliberate sequence, intended to convey information and/or produce an aesthetic response in the viewer"* (p. 9). Also, following his explanation, we are going to use "comics" in singular despite its grammatical plural form.

The story of comics is even more complicated than the attempts to define it. Contemporary comics dates back to the works of Rodolphe Töpffer, a Swiss teacher who produced his famous *Les Amours de M. Vieuxbois* ("Rodolphe Töpffer," n.d.). Since then, in many parts of the world, comics grew into traditions with rules and laws to be followed and broken. American comics caught up very fast, and then the two traditions, European and American, developed through their rises and falls. While in the Old World comics grew to be accepted as art (in particular, the French-Belgian comics), in the USA, the comics' way to success was thorny. Initially regarded as "pulp fiction" for kids, comics, though enjoying popularity, was looked down at by the older generation. Moreover, in the middle of the century, it was censored arguably for the benefit of the younger generation. For the rest of the

century, comics producers were gradually removing the yoke of the so-called Comics Code and addressed more and more topics they were not allowed to. Though even now, despite the boom of the Hollywood comics adaptations and being a relatively successful genre, American comics is struggling to catch the attention of its reader.

The story of the Russian comics, on the other hand, is that of an alienated genre, misunderstood and condemned. It has never enjoyed even a portion of success of an American or European comics. Facing the ideological opposition in the Soviet era and discredited after the fall of the Iron Curtain, comics in Russia has started its rapid development very recently. The reasons of its impeded growth are both ideological and literary. On the other hand, the reputation of an outcast helps comics to spearhead the literary development by addressing the themes typically avoided by the mainstream literature.

This paper aims to uncover the nature of comics alienation in the Russian context: its historical background and prospects, reasons of alienation and outcomes of it, ways to overcome its otherness, as well as the less expected benefits of its being an outcast. The article is divided into respective parts and wound up with a sum-up of this investigation.

1. The Otherness of Contemporary Russian Comics

1.1 Political Otherness of Comics

The tradition of Russian comics is often linked to the so-called *lubok* art from the 16-18th centuries (Zimina, 2006). *Lubok* was borrowed from the European countries and represented short stories – humorous or religious – drawn on the inside of bark and later on paper (Shorstkin, 2007). Though the old-days *lubok* was a combination of picture and text, it would be wrong to say that the Russian comics tradition dates back to the *lubok* times because this link has never been obvious (with minor exceptions), and modern comics in Russia draws inspiration from the western samples rather than the traditional *lubok*.

In the same period American and European comics emerged and started their development in the West, the comics in Russia was condemned as bourgeois trash (Alaniz, 2008, p. 145) and separated from the notion of picture stories. Comics was labeled a primitive genre unlike the technique of combining picture and text for propaganda purposes. According to Mikhalenko (2015), ROSTA windows, propaganda posters of the early Soviet period, were essentially the ancestors of *lubok* stories, and famous Russian artists, writers, and poets such as Vladimir Mayakovski were attracted to work on them and make them popular.

The double-faced attitude to comics also manifested in the establishment of children's magazines such as *Murzilka* (1924) which was essentially a

comics supported by the state and a conduit of its ideology. Other picture-based magazines, e.g. *Tramvai* (Tram Car), *Veselye Kartnki* (Merry Pictures), were also popular up until the collapse of the USSR. To make the magazines more popular, they attracted famous Russian poets and writers, including Agniya Barto, Kornei Chukovsky, Samuil Marshak and others (About Murzilka, n.d.). The considerable financial support of the state and cooperation with top authors helped to keep the quality high. However, the rapidly changing trends and values in the 90s' perestroika have left Murzilka and the like on the curbstone of the literary mainstream in Russia.

By the time Russia became a democratic country with a free market, the "western" comics had been discredited as primitive, while the "domestic" picture books were a conduit of outdated mythology. The ground has been prepared for the fast and successful growth of comics industry in the open market – however, this has never happened: "The usurpation of the domestic comics market (small as it as) by translated foreign imports such as *Mickey Mouse* drove another nail into the coffin" (Alaniz, 2008, p. 145). The perception of comics suffered even more from the low-quality editions of less famous comics.

It was not until the widespread fashion for Hollywood comics adaptations that the Russian audience took interest in superhero comics leading to the first translations of classic graphic novels, such as Alan Moore's *Watchmen* (Amfora Publishing House). Publishers were no longer afraid to print high-quality editions in hard cover confident that they will be sold out. According to them, the help of American film industry is hard to overestimate (Ivanov, 2014). Other classic American graphic novels, for instance, *V for Vendetta, Sin City, Batman: The Dark Knight Returns, The Sandman*, etc followed (Serebryansky, 2014). The first comics festivals and awards emerged, comics shops opened and the number of comics, both translated originals and authentic Russian ones, increased considerably.

The attitude to comics as a less honored genre – a bourgeois tool for "dumbing" – impeded its possible development in Russia. The attitude to the genre is still far from respectful: it is usually reduced to the category of children's literature despite very often the plots are designed for adults. This political and ideological reason of the comics otherness predetermined its late start and nature. However, there were other reasons too that did not allow rapid development of comics in Russia.

1.2 Literary and Cultural Otherness of Comics

One of the most well-known and globally recognized traditions of comics is American superhero stories. The awareness of these comics in Russia is predetermined by several factors. Firstly, as an economic superpower, America is capable of exporting its culture to other parts of the world. Another important factor is the language of the comics. The portion of

people knowing English as their first or second language is quite significant making it possible for the comics to be read even if not translated into the native tongue. On the other hand, there are a lot less people who could read the famous French-Belgian or Japanese comics due to the language barriers (comparatively few of them are translated into English). Finally, one of the decisive factors is the movie industry – Superman and Batman (and even more of them nowadays) have been well-known superheroes for quite a long time already.

These reasons have predetermined the domination of American comics in Russia: this genre is stereotypically seen through the representative action comics. European (mostly French-Belgian) comic books are known to the fans of the genre only, while Japanese are frequently mixed up with anime cartoons. Therefore, in most cases when they mention comics in Russia, they mean American superhero comics. This is an important circumstance because it seems that the superhero topic does not match well with the Russian literary tradition.

American superheroes are connected to the notion of *uebermensch* introduced by Friedrich Nietzsche who "dismisses the traditional distinction between truth and falsehood in a moralist and humanist sense, and instead aims to describe a radically new, non-moralist and posthumanist situation" (Herbrechter, 2013, p.6). Some scholars believe that the first American superhero is a misunderstood *uebermensch* (Jefferey, 2016). Superman's posthumanity usually refers to the physical shape and superhuman abilities, while Nietzsche's invention concerned the other side of the good and evil – the absence of morals in *uebermensch*.

These ideas, however, do not go in line with that of the Russian humanism which permeates national literature. The sources of humanism could be found in the poetry of the great Russian poets Mikhail Lomonosov and Mikhail Derzhavin as well as a more radical representative of Russian humanism Alexander Radischev. According to Russian philosopher Vladimir Soloviev, "humanism means to believe in a human, while … to believe in a human means to acknowledge his strength and freedom that connects him with the Divine" (Soloviev, 1990, p.314). A similar idea was expressed by Sergei Bulgakov, another Russian philosopher: "Humanism without Jesus and excluding Jesus is a religious deceit, temptation of godless kindness and godless love, the ethical idolatry" (Bulgakov, 1994, p.627). Instead of the western's individuality, Russian literature offers the idea of collegiality and relationship to the Divine. It is clear now why the idea of a superman contradicts Russian humanism: Nietzsche's criticism is "directed against the pettiness of humanism inspired by Christian values and its self-inflicted state of godlessness" (Herbrechter, 2013, p.6).

On the other hand, it seems that comics did have a chance to evolve in Russia as well and, in fact it did in Yugoslavia. After the 1917 revolution and civil war, a lot of Russian aristocrats and officers immigrated to other countries following the defeat of the White Army (supporters of the monarchy) from the Bolsheviks (new communist authority). Some of them settled down in Yugoslavia, and integrated into the local society. Eventually, the so-called "Belgrad Artists Circle" formed, where six out of eight artists were descendants from Russia. Inspired by Yuri Lobachev who drew the first comic book and founded the circle, they started producing comics which later gained popularity in entire Europe and were translated in many languages. By 1941, there were nine specialized comics magazines with a total of 200-300,000 copies per week (Antanasievich, 2014). Most of them were based on the Russian classical works like Gogol, Pushkin, fairy tales etc (later also international classical pieces). These topics were far from the American superhero comics (though could be partly inspired by them) but nevertheless were comics by nature. Over a decade, more than 4,000 pages of comics and over 150 graphic novels have been published (Bastrakov, 2018, p.5) which allows claiming that the Russian comics flourished in Yugoslavia. It is hard to say what would happen with the Russian comics if the Balkan country remained uninfluenced by the socialist ideas. However, after 1945, the communist government criticized and banned the comics. Yuri Lobachev was not allowed to produce comics neither in Yugoslavia nor in the USSR where he moved later (Bastrakov, 2014). The Yugoslav-Russian comics is an example of how this genre could evolve into a tradition of its own and take a worthy place among other literary genres.

1.3 Ways to overcome alienation

Russian comics is a less than popular genre in its own country, and comics producers are aware of it. Apparently, they are not willing to give it up, so they are looking for ways to overcome the alienation of comics. In this respect, one might single out a few strategies designed to remove the barriers for comics development in Russia.

Naturally, Russian comics producers put efforts to make the genre popular by raising awareness about it. Since 2011, the amount of publishing houses producing comics has increased many times meaning a much richer selection. In order to promote the new publications, produces have established festivals of their own (or participate in larger book festivals) such as *Comic Con Russia* or *Bumfest* where not only fans but also new readers can learn more about the genre. Another effort was to make sure that bookstores put comics on separate shelves rather than display them among the children's literature where it usually does not belong (Ivanov, 2014). Nowadays, comics are available not only in specialized comic shops,

but also in major book chains and online shops. Once in a while, famous comics authors from abroad are invited to meet fans or organize a workshop.

Another important way of overcoming alienation is the production of Russian comics. A flagship producer *Bubble*, for example, is developing several comics lines with their own characters in a shared universe. The method of development has been borrowed from the main US comics producers but the plots and settings in comics are unique and inspired by the Russian culture and history. For example, in *Friar*, the protagonist travels through time and space ending up in different periods of national history as well as Russian fairy tales. In the *Winners of the Impossible*, the plot is inspired by the Russian science fiction, while famous comics author Askold Akinshin skillfully mergers typical Russian landscapes and classical stories with the futuristic and fantasy plots such like in *Komandirovka* (Business Trip) or his rendition of Dostoyevsky's *Crime and Punishment*.
As mentioned earlier, one of the drivers of comics development in Russia was the Hollywood comics-based movies which inspired the wider interest to comics and attracted many young people to the genre. In a way, a movie is a very efficient method of drawing attention. Aware of that, *Bubble*, a major comics producer in Russia, decided to make a movie about one of its most popular comic characters Major Grom. In 2017, they released a promotional video 30 minutes long, while in October 2019, the comics community in Russia anticipates the first-time-ever full-length movie about a Russian comics hero. Not necessarily the movie will be a box office hit, but it is obvious that the national comics will attract new fans.

1.4 **Merits of the Underprivileged**

As it has been demonstrated, comics in Russia is one of the underprivileged genres in Russia. It was criticized in the USSR and downgraded in Russia. Even now with the comics industry underway, it still remains the art of the few fans rather than a wide-spread phenomenon. On the one hand, this is very unfortunate because the internationally-known genre holds only few bookshelves of the nation's major bookstores. On the other hand, the less prominent position of comics enables it to address the topics typically avoided by the mainstream literature. Several examples of contemporary Russian comics show how such topics manifest in this genre.

One of the topics addressed by the Russian comics authors is people with disabilities such as in comics *Ya - slon* (I, an elephant) about a young man in a wheelchair who cannot reconcile with the fact he can never walk again. In fact, the entire story is an extended metaphor because the main character imagines himself to be an elephant while his body is a rag doll (Saduov).

The comics shows not only the personal feelings but also the cruelty and prejudice of the society against such people.
"My Sex" is another example of a comics taking up a less popular topic. It is a story of a girl confined with societal norms and morals (Kamyshevskaya, 2014). She experiences insecurity and dissatisfaction due to the social environment where awareness about sex is undesirable as well as sexuality is tabooed. In the end, the protagonist liberates herself and learns about her feminine nature. It is not a story of morality substituted with immorality but that if a person dismantling the misconceptions of private life of a female in Russia [Kamyshevskaya 2014].

Same-sex relationships is not only undesirable but also prohibited topic in Russia, but one that is sometimes referred to in some comics by Bubble. This or another way, at least three of their comics (some episodes of *Red Fury* and *Major Grom*, and comic book *Club*) contain explicit evidence that the comics authors address the LGBT relationships. With minor precautions, these comics are available for anyone to buy and read.
It was also a brave thing that Eksmo Publishing House translated *The Death of Stalin* by Fabien Nury and Thierry Robin into Russian and published it given that shortly before that the movie based on this comics was banned from being showed in Russian cinemas. In fact, it seems that the ban itself inspired the publisher to localize the comics for the Russian audience.
These and a few other controversial ideas manifested in comics give rise to thinking of comics in Russia as a genre that bravely addresses controversial topics. It seems that it is its position as an outcast which does not draw much attention and helps it to stay away from excess regulation and develop in its own way.

2 Conclusion

Sequential art in Russia is an alienated genre with a history full of bans and restrictions, reputation losses, and unlucky coincidences. Labeled bourgeois trash in the early 20th century, Russian comics developed only in Yugoslavia where white-army immigrants fled to from the Bolshevik prosecution. However, even this short-term period of flourishing was ended by the new socialist government in Yugoslavia after the World War II. During the perestroika years after the collapse of the USSR, comics did not manage to win any popularity because of the low-quality franchises exported from the USA. As a result of all these misfortunes, the genre was and remains alienated.

Another reason of the genre's otherness is its little compatibility with the traditions of Russian literature. The world of comics is very diverse. The genre incorporates a great variety of traditions and plots - for instance, the

French-Belgian comics are often autobiographical revealing the inner feelings and concerns of the author. However, because the European comics found way to Russia later than the American (and for a few other reasons), the latter became the stereotypical representative of a comics. On the other hand, the Nietzschean origin of American superheroes do not go together with the humanistic-Christian ideas of the Russian philosophers and writers. Even the Yugoslavian-Russian comics has never been a superhero one but rather a rendition of the Russian classical literary pieces.

It is only recently that comics has overturned the downwards trend and keeps winning the audience. One way is by organizing fests and promotions whereby fans and beginners can read new comics and meet famous comics authors. In addition, comics producers in Russia introduce their own characters and address the Russian cultural background. These measures seem to be quite effective since the major bookstores sell comics. Not to mention that more and more comics are translated into Russian.
It is not yet clear how long it might take for comics to become a part of the Russian culture - and if it manages to at all. However, it is definitely worth tracking the (mis)fortunate story of Russia comics in time.

The research has been funded by the Russian Fundametal Research Fund (Project No. 17-04-00061-ОГН).

Bibliography

[1] ABOUT MURZILKA. (n.d.) In *Murzilka*. Available at: http://www.murzilka.org/home/about-magazine/.

[2] ANTANASIEVICH I. (2014) Russkie avtory Yugoslavskogo komiksa [Russian authors of Yugoslavian comics]. In *Komiksolyot*. Available at: https://www.comicsnews.org/articles/chronology/irina-anatasievich-russkie-avtory-yugoslavskogo-komiksa-predislovie.

[3] BASTRAKOV D. (2014) Zolotoi vek russkogo komiksa: Yuggoslavia, 1935-1945 [The golden age of the Russian comics: Yugoslavia, 1935-1945]. In *Sputnik i pogrom*. Available at: https://sputnikipogrom.com/culture/70732/russian-comics/.

[4] BULGAKOV S.N. (1994) *Svet navecherny. Sozertsaniya i umozreniya [Evening light. Contemplations and conclusions]*. Moscow : Respublika. 666 p.
COMIC BOOK. In *Encyclopaedia Britannica*. Available: https://www.britannica.com/art/comic-book.

[5] IVANOV, M. (2014) *Kak delayut i prodayut komiksy v Rossii: intervju s Artyomom Gabrelyanovym [How comics is made and sold in Russia]*. In *Kanobu*. Available at: http://kanobu.ru/articles/kak-delayut-i-prodayut-komiksyi-v-rossii-intervyu-s-artemom-gabrelyanovyim-368212/.

[6] RODOLPHE TÖPFFER. In *LAMBIEK Comiclopedia*. Available: https://www.lambiek.net/artists/t/topffer.htm.

[7] SEREBRYANSKY, S. (2014) *Bum komiksov s Rossii. Chto govoryat izdateli [Comics boom in Russia. What publishers say]*. In *Mir Fantastiki*. Available at: https://www.mirf.ru/book/comics/bum-komiksov-v-rossii-izdateli/3.

[8] SHORSTKIN, O. (2007) Igor Kolgaryov: Komiksy mogut byt seryoznymy [Comics can be serious]. In *Do i posle Rozhdestva Khristova*. Available at: http://www.doposle.ru/?id=1618.

[9] ZIMINA, S. (2006) Sravnenie ameriknskikh i yaponskikh komiksov, nachinaya s istorii i industrii, zakanchivaya graficheskimi i syuzhetnymi razlichiyami [Comparison of American and Japanese comics, starting from the industry history to graphic and plot differences]. *Samizdat*. Available: http://samlib.ru/z/zimina_s_s/manga.shtml.

ALANIZ, J. (2008) "I Want": Women in post-Soviet Russian Comics. In *Ulbandus Review*, 2008, roč. 11, s. 142-179. ISSN 0163-450X.

BASTRAKOV D. (2018) Foreword. In *Russky Komiks 1935-1945: Korolevstvo Yugoslaviya [Russian Comics 1935-1945: Kingdom of Yugoslavia]*. Moscow: Chernaya sotnya, 151 p.

HERBRECHTER, S. (2013) *Posthumanism – A Critical Analysis*. Bloomsbury Academic, 248 p.

JEFFERY, S. (2016) *The Posthuman Body in Superhero Comics: Human, Superhuman, Transhuman, Post/Human*. – Perth: Palgrave Macmillan, 264 p.

KAMYSHEVSKAYA, A. (2014). *Moj seks [My sex]*. Saint-Petersburg: Bumkniga.

MCCLOUD, S. *Understanding Comics: The Invisible Art*. New York: HarperPerennial, 1994. 224 p.

SADUOV R. T. "Ya – slon": razvernutaya metafora v sovremennom rossiyskom komikse [I, an elephant: Extended metaphor in contemporary Russian comics]. In *Studia Litterarum*. Vol. 3, No. 3. P. 216-225.

SOLOVIEV V. S. (1990) *Sochineniya v dvukh tomakh [Essays in two volumes]*. Moscow : Mysl. Vol.2. 892 p.

VOLKOV, A., KUTUZOV A. (2017) Tainaya *istoriya komiksov. Geroi, Avtory, Skandaly* [Comics Secret History. Heroes. Authors. Scandals]. Moscow : AST. P. 141. ISBN 978-5-17-102050-7.

Viacheslav D. Schevcenko*

Samara University, Russia

CONSTRUCTING IDENTITY IN THE MEDIA TEXTS ON FOOD / KONŠTRUKCIA IDENTITY NA PODKLADE MEDIÁLNYCH TEXTOV

Abstract: *The present paper is devoted to the problem of representing food in the British media discourse. The author analyzes social and linguistic factors of food representation in the media discourse, in particular, the ideas and social factors that influence the journalists as well as peculiarities of the linguistic forms of food representation. Particular attention is paid to the cognitive aspects: the author analyzes realization of a specific cognitive model within the media text. The author also studies the cognitive model components, which are foregrounded in the media articles, and the linguistic means used for this purpose. The reasons for this process are also investigated. The connection between cognitive model realization and the journalist's pragmatic goal is also studied in the paper. The author comes to a conclusion that a new cognitive model is formed and fixed in the recipient's mind, because its components contain information confirmed by data in the media text. The new model can be fixed only if a journalist manages to persuade the recipient using the factual data. We suppose that introduction and placement of a new cognitive model into the recipient's mind results in changing his/her attitude towards British food. This can be viewed as a change in social reality, i.e. construction of new social reality, because the recipient in this case acquires a new feature – new attitude towards British food that affects his/her actions in real life. The author comes to a conclusion that the process of food representation in the British media discourse is determined by the aim of constructing a specific identity of the British nation, which differs from the identity that has existed before.*

Key words: discourse studies, media discourse, food representation, cognitive model, identity

Introduction

According to S. Tomaščíková, one of the frequently appearing narrative content categories of media in the last decade has been food. In her paper she focuses on the media narratives and argues that "food appears in various narrative forms: documentaries about the history and present-day

* © Shevchenko V. D., 2018

Viacheslav D. Shevchenko (vds@ssau.ru), Head of the English department, Samara National Research University, 34, Moskovskoye shosse, Samara, 443086, Russian Federation; ORCID: 0000-0001-6357-2477

food and drink elements and ingredients; we find references to food in news programmes; there are cooking narratives on morning television; reality game shows focus on food; food and cooking reality shows present chefs, celebrities or ordinary people performing their favourite recipes; breaks within and between individual programmes include countless commercials for healthy and/or tasty eating and drinking" [12, p. 102]. We suppose that food as a significant aspect of people's biological, social, cultural, business and other spheres determines the topics discussed in the media discourse. The journalists offer their views on the topic of food and food-related activities influenced by the present-day circumstances and situations. Quite often the media materials are aimed at changing individual behavior or state of things referring to food.In the analytical media texts published on The Guardian website food is represented as one of the staples of leisure, entertainment, tourism etc. The journalists focus on positive aspects of consuming food in the British society. Food is not viewed as something that should be changed: the journalists assess the characteristics of food and view it as an instrument, which can be used in performing activities in various spheres.

Methods. While undertaking the research we applied the method of discourse analysis [8, p. 135-148], method of cognitive modelling [3, p. 5-23], method of semantic analysis, observation and description techniques.

Scholarly papers review. The problem of food representation has attracted attention of many scholars. Specific representation of food influences the attitude to food and food practices in the society that leads to emergence of new ideas and practices. The food has also been the object of numerous sociological, cultural, ethnographic, linguistic and philosophical studies [4, p. 157-160; 6, p. 22-36; 9, p. 23-30; 10, p. 275-293], which corresponds to the tendency of investigating various aspects of human being existence [1, p. 7-21; 2, p. 5-19; 5, p. 172-184; 7, p. 68-82].

Results and discussion. One of the spheres, the activities in which are necessarily accompanied by food, is tourism. An article by David Mitchell "We should take pride in Britain's acceptable food" concerns the issue of assessing British food by the foreigners: *A phrase really jumped out at me from a newspaper last week. The Times said a recent survey into Spanish attitudes to Britain, conducted by the tourism agency Visit Britain, "found that only 12% of Spaniards considered the UK to be the best place for food and drink". That, I thought to myself, may be the most extraordinary use of the word "only" I have ever seen. Has its meaning recently flipped? Has it been warped by an internet hashtag or ironic usage by rappers? Is it like how "bad" or "wicked" can mean good, and actors receiving awards use the word "humbled" to mean "incredibly impressed with myself"? Because, if "only" still*

means what I think it means, the paper is implying it expected more than 12% of the people of Spain to think Britain was "the best place for food and drink". That's quite a slur on the Spanish. How delusional did it expect them to be? What percentage of them would it expect to think the world was flat? I know we're moving into a post-truth age, but 12% of a culinarily renowned nation considering Britain, the land of the Pot Noodle and the garage sandwich, to be the world's No 1 destination for food and drink is already a worrying enough finding for the Spanish education system to address. It would be vindictive to hope for more [theguardian.com].

On the one hand, the journalist admits that British food is not perfect, but, on the other hand, the goal of the journalist is to persuade the reader that the British food has changed over the last few years. In order to change the views on the British food that exist in the world today the journalist aims at representing food in a positive aspect, realizing a "BRITISH FOOD AS A SOURCE OF NATIONAL PRIDE" cognitive model, which is reflected in the article title.

"BRITISH FOOD AS A SOURCE OF NATIONAL PRIDE" cognitive model

General components of the model (macro-structure)	Specific components of the model	Textual elements used to realize the components of the model
PLACE	BRITAIN	*This is all very jocular and a welcome distraction from Gibraltar, but I hope Visit **Britain** doesn't get carried away with this food push. I really don't think the 12% figure is one it should be disappointed with, even if, on closer examination of the survey, the respondents didn't actually say they thought **Britain** was "the best place for food and drink", just that sampling the food and drink would be a motivation for choosing the **UK** for a holiday.*
PARTICI-PANTS	FOREIGN TOURISTS, OFFICIALS, TV HOSTS, CHEFS, THE BRITISH PEOPLE	*The Times said a recent survey into Spanish attitudes to Britain, conducted by the tourism agency Visit Britain, "found that only 12% of **Spaniards** considered the UK to be the best place for food and drink"; That's quite a slur on **the Spanish**; But it seems that's what Visit Britain and **the Foreign Office** are going for. Last week **the British ambassador to Spain, Simon Manley**, donned a union jack apron and went on the hit Spanish cookery programme El Comidista to advocate British cuisine and try to change the perceptions of the 88% of **the Spanish population** still currently in their right minds; It was his second appearance on the programme: the first was last year when he was "summoned" to explain **Jamie Oliver's** heretical addition of chorizo to paella; I think the **host** of El Comidista, **Mikel López Iturriaga**, got it about right when he said: "For many **Spaniards**, British food is the ultimate example of bad international cuisine…"; And our **ambassador** betrayed weaknesses in our cooking, even as he spoke up for it: "The idea is to combat the stereotype about British food and drink and promote the idea that*

		we take ideas from around the world and we adapt them for this cosmopolitan cuisine we know today"; We proudly note how highly the restaurants of chefs like ***Heston Blumenthal*** *come in international rankings even as we peel the film off our microwave dinners;* ***We*** *have an interesting country, an interesting past and* ***we're an interesting people****: no nastier than most and hard to ignore. And, for better or worse, what* ***we*** *are, what* ***we*** *have, and whatever it is that our culture represents, comes from centuries of working through lunch*
OBJECT	FOOD	*The Times said a recent survey into Spanish attitudes to Britain, conducted by the tourism agency Visit Britain, "found that only 12% of Spaniards considered the UK to be the best place for* ***food and drink****"; Last week the British ambassador to Spain, Simon Manley, donned a union jack apron and went on the hit Spanish cookery programme El Comidista to advocate* ***British cuisine*** *and try to change the perceptions of the 88% of the Spanish population still currently in their right minds; He responded with a recipe for* ***roast chicken with mustard****.*
CHARACTE-RISTICS (OF THE OBJECT)	NEGATIVE ASSESSMENT	*A bit of academic interest, and the memory of a disappointing white ant egg soup or crispy tarantula, might really help soften the blow of a first* ***baffled*** *visit to the salad cart at a Harvester; "For many Spaniards, British food is the ultimate example of* ***bad*** *international cuisine…" – and there are many outlets on the Costa Del Sol that work tirelessly to recreate that flavour for British visitors*
REASON (FOR IMPROVE-MENT)	AMBITION TO CORRESPOND TO INTERNATIONAL STANDARDS, COMPETITIVENESS	*The fact that food has improved in Britain is a sign, not of a major change in those cultural priorities, but of two other factors: how* ***international*** *we've become and our* ***competitive spirit****. The food has been brought up to standard, for the same reasons that we've put in proper coffee machines and wifi – to show* ***we're keeping up***
CONSE-QUENCES	IMPROVEMENT OF FOOD IN BRITAIN, POSITIVE ASSESSMENT	*Food here is* ***OK****. Or rather, it's sometimes terrible and sometimes* ***delicious*** *but usually neither and it averages out as* ***fine****. Lots of us are really fat now – that's got to be a* ***good*** *sign; "…but I think that everything has* ***improved*** *substantially in recent years, and today it is much easier to find* ***decent*** *food." So* ***decent*** *food is now available; I'm sorry, and I almost certainly don't mean you: there is, as I say,* ***brilliant*** *food to be had in Britain. There always has been, I suppose, but I'm sure there's more of it now; The fact that food has* ***improved*** *in Britain is a sign, not of a major change in those cultural priorities, but of two other factors: how international we've become and our competitive spirit; The food has been* ***brought up to standard****; In food, as in cycling, Britain can now* ***win***

We consider these components to be dominant within the framework of the cognitive model realized in the media text, because the objects and people they refer to play a crucial part in changing international attitude towards the British food.

The *PARTICIPANTS* component is foregrounded by the language means signifying foreign tourists, TV hosts, chefs and the British Officials. These language units make this component dominant as the foreign tourists are the primary participants assessing the British cuisine; TV hosts play an important role in informing the public of food and cooking peculiarities;

British officials and ordinary people may deal with the foreigners and the actions, which may improve British food and cuisine, depend on them.

The *CHARACTERISTICS* component is foregrounded by the language means with an evaluative connotative meaning; negative assessment affects the recipient's mind and makes him focus on the object of assessment – food. The *REASON* and *CONSEQUENCES* components are foregrounded to demonstrate the evolution of food industry in Britain; this is one of the subgoals that complies with the main pragmatic goal of the journalist (see below).

The author explains the relative absence of delicious food in Britain by the fact that it has never been a cultural priority; this feature is a part of their national character and the British have other things to be proud of: *As most Spaniards noted in the survey, there are better reasons to go to Britain than the food: the history, the castles, the stately homes, the museums, the countryside, the coastline, the concerts, the theatre, the cities.* As for food, they should be proud of food that they have, though the British food has changed over the last few years and its quality is quite high now. The author opposes two states: the present (when the quality of food is high) and the past (when British food was considered to be bad by the foreigners):

The Past	**The Present**
And our ambassador betrayed weaknesses in our cooking, even as he spoke up for it: "The idea is to combat the stereotype about British food and drink and promote the idea that we take ideas from around the world and we adapt them for this cosmopolitan cuisine we know today"; But the stereotype bemoaned by the ambassador has its basis in truth: delicious food ***has never been*** *a cultural priority.*	*"…but I think that everything has improved substantially in* ***recent*** *years, and* ***today*** *it is much easier to find decent food." So decent food is* ***now*** *available; I'm sorry, and I almost certainly don't mean you: there is, as I say, brilliant food to be had in Britain. There always has been, I suppose, but I'm sure there's more of it* ***now****; In food, as in cycling, Britain can now* ***win****.*

The journalist's pragmatic goal is to change the international attitude to the British food, to present Britain as an interesting and attractive country and to represent food as one of Britain's sources of pride: *We have an interesting country, an interesting past and we're an interesting people: no nastier than most and hard to ignore. And, for better or worse, what we are, what we have, and whatever it is that our culture represents, comes from centuries of working through lunch*. In order to achieve his goal the journalist underlines the components of the cognitive model. By filling the *REASON* (*FOR*

IMPROVEMENT) and *CONSEQUENCES* components with new positive contents the author renews the cognitive model stored in the recipient's mind, which leads to the change of his/her attitude to British food. Changing the cognitive model the journalist introduces changes into social reality (the corresponding aspects undergo changes in real life): in this case the "BRITISH FOOD AS A PROBLEM FOR TOURISTS" model transforms into "BRITISH FOOD AS THE SOURCE OF NATIONAL PRIDE" model; the journalist clearly demonstrates how *CHARACTERISTICS (OF THE OBJECT)* component (containing negative assessment) influences the *REASON* (*FOR IMPROVEMENT*) component, which leads to positive *CONSEQUENCES*.

The major piece of information that the journalist uses to transform the cognitive model is assessment. This alteration is reflected in the media text: in order to transform the cognitive model the journalist fills *CHARACTERISTICS* and *CONSEQUENCES* components with information about assessment: the negative assessment given to the British food by the foreigners becomes positive due to description of the changes that have occurred in the sphere of catering industry in Britain.

Within the framework of the media text the journalist doesn't reveal the *ACTIONS* component that precedes *CONSEQUENCES* and includes the particular activities of the authorities and businesses involved in catering industry aimed at raising the standards of food served in Britain. We suppose that it is determined by the fact that the journalist doesn't intend to attract recipient's attention to specifics of the food industry itself; he means to emphasize the idea that food is only a part of rich British culture that the British are proud of and, thus, change the international attitude to the British food. Consequently, particular attention is paid to assessment of *CHARACTERISTICS* and *CONSEQUENCES*, but not the *ACTIONS*. The main aspect which deserves attention of the journalist and the readers in the media text is food as a part of culture, and this aspect is underlined via negative and positive assessments given by the foreigners and the journalist. The new model is formed and gets fixed in the recipient's mind, because its components contain information confirmed by the data in the media text. The new model can be fixed only if a journalist manages to persuade the recipient using the factual data.

Conclusion

The undertaken research has demonstrated that introduction and placement of a new cognitive model into the recipient's mind results in changing his/her attitude towards British food. This can be viewed as a change in social reality, i.e. construction of new social reality [11], because the recipient in this case acquires a new feature – new specific attitude

towards British food that affects his/her actions in real life. This way the journalist tries to construct new cultural identity of the British nation, in which food is represented as a source of national pride.

Bibliography

Алпатов В.М. Что и как изучает языкознание // Вопросы языкознания. 2015. № 3. С. 7-21.

Гричин С.В., Демешкина Т.А. Авторизация в тексте научного произведения: когнитивно-дискурсивный аспект // Вестн. Том.гос. ун-та. Филология. 2016. № 6 (44). С. 5-19. DOI: 10.17223/19986645/44/1

Евсеева И.В., Крейдлин Г.Е. Фреймовое моделирование фрагментов лексико-словообразовательных гнезд с семантикой «заболевание» // Вестн. Том.гос. ун-та. Филология. 2017. № 49. С. 5-23. DOI: 10.17223/19986645/49/1

Олянич А.В. Гастрономический дискурс // Дискурс Пи. 2015. Том. 12. № 2. С. 157-160.

Сидоров В.А. Ценностное понимание мира в гуманитарном знании XXI в. // Вестн. Том.гос. ун-та. Филология. 2016. № 5 (43). С. 172-184. DOI: 10.17223/19986645/43/13

Толстая С.М. Питание и воспитание в зеркале славянской лексики // Вопросы языкознания. 2016. № 2. С. 22-36.

Тубалова И.В. Инодискурсивные речевые формы в личностно-ориентированном диалектном тексте // Вестн. Том.гос. ун-та. Филология. 2016. № 6 (44). С. 68-82. DOI: 10.17223/19986645/44/5

Чернявская В.Е. Методологические возможности дискурсивного анализа в корпусной лингвистике // Вестн. Том.гос. ун-та. Филология. 2017. № 50. С. 135-148. DOI: 10.17223/19986645/50/9

Barthes, R. Toward a Psychosociology of Contemporary Food Consumption // Counihan Carole and Penny Van Esterik (Eds.). Food and Culture: A Reader. London and New York: Routledge. 1997. P. 23-30.

Fischler, C. Food, Self and Identity // Social Science Information. 1988. Vol. 27. P. 275-293.

Searle J.R. The Construction of Social Reality. New York: The Free Press, 1995.

Tomaščíková, S. Media Narratives: the Means of Communication and Consumption // A Journey through Knowledge. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. 2012. P. 96-108.

Larisa Nikiforova

Vaganova Ballet Academy (St. Petersburg, Russia)

"STRANGE CHINESE MIND": CHINOISERIE AND THE CONCEPT OF OTHERNESS IN RUSSIAN 18TH CENTURY ART / ZVLÁŠTNY ČÍNSKY POHĽAD: POJEM INAKOSTI V RUSKOM UMENÍ 18. STOROČIA

Abstract: *The quotation from a satiric verse by a Russian 18th century poet Antiokh Kantemir included in the title of the paper, shows an important aspect of the image of China in the Russian artistic space of the 18th century – from Peter I to Catherine II. Strange and funny – this is the formula that concentrates the images of China in chinoiserie style. British researcher Katie Scott, basing on the concept of Orientalism by E. Said, showed that the "invention" of chinoiserie became a form of representation of the Other in European art of the 18th century. Cultural transfer of chinoiserie from Western Europe to Russia was not only linked to the transfer of artistic techniques, but also with the principles of the creation of the image of the Other.*

Keywords: chinoiserie, Russia, 18th century, orientalism, external "Other", internal "Other".

1 Introduction

The quotation from a satiric verse by a Russian poet and diplomat Antiokh Kantemir, included in the title of the paper, shows an important aspect of the image of China in the Russian artistic space of the 18th century. Strange and funny – this is the formula that concentrates the images of China in chinoiserie style. For a long time the spreading of chinoiserie was explained neutrally – with fashion for East, fashion for an exotic, utopian view of China. To explain the strangeness and irony from which the images of China appeared, it's worth analyzing chinoiserie style through the lens of orientalism.

2 Chinoiserie art in Europe as an example of orientalism

The concept of orientalism by E. Said allows to explain chinoiserie as an image of the "Other" – of imagined East. As E. Said stated, orientalism comes out in three interrelated components or traditions – academic (Eastern studies), imaginative ("Orientalism is a style of thought based upon an

ontological and epistemological distinction made between “the Orient” and (most of the time) “the Occident” (Said, 1978, p.10)) and political (colonolialism). “Taking the late eighteenth century as a very roughly defined starting point, Orientalism can be discussed and analyzed as the corporate institution for dealing with the Orient - dealing with it by making statements about it, authorizing views of it, describing it, by teaching it settling it, ruling over it: in short, Orientalism as a Western style for dominating, restructuring, and having authority over the Orient” (Said, 1978, p. 11).

British researcher Katie Scott, one of the leading researchers of rococo art, studying the appearance of the Chinese Cabinet at the Château de la Muette, proves that creation of this room was at that time was a kind of a game of performance of Chinese culture. Her work “Playing games with Otherness”, (Scott, 2003) was dedicated to a very concrete artifact – a work by A. Watteau and C. Audran from the Chinese Cabinet at the Château de la Muette. Such a research of circumstances of Cabinet creation, artistic program and decorative figures, analogues, examples, reference to some pages of French expansion to China and also to the semantics of authentic 18th century chinoiserie nomenclature, allowed her to show, how Chinese style externates Orientalist position.

K. Scott investigates in details the repertoire of Chinese themes and formal characteristics of chinoiserie, which have a lot in common with grotesque, arabesque in construction of common composition, as well as in form stylization: partial volume of figures in combination with plane rendering of ornaments, presence of gaps, ways of figure ornamentalization and lightness, that she calls “gage to gravitation”. K. Scott shows approaches, that helped make the Chinese and chinoiserie look funny: “Long arms and strange dresses, rods with feathers, sometimes looking like brushes, slim moustache and conic hats and sharp-nosed shoes – these are just a few comic streaks in the image of Chinese <…> He is made not of flesh and blood but of triangles, from the tip of his pointed hat, via the inverted triangle of his upper torso, through the triangular flare on his wide robe below a pinched waist, to the sharp convergence of the shaft’s lines in a point at his base” (Scott, 2003, p. 207).

Katie Scott analyzes these “games with otherness” from several positions – as a design method (principle of “origami”) of ceilings, screens, wainscots; as a repertory of plots and treatment of images (charades). And, of course, as bets in a social game of ambitions and statuses, confirmed by the possession of exotic things, and as a hazard of trade on a rich market of spices, fragrances and articles of luxury (a roulette, a lottery). In K. Scott’s opinion, it is not a naive admiration of exoticism, but a repressed desire to possess, are the underlying ideas of chinoiserie, which she calls “the style between era of great geographical discoveries and the colonial era” (Scott, 2003, p. 190).

The first exemplars of chinoiserie in Russia (frescoes in the Chinese style and Chinese objects, implanted in Russian interior) appeared at the turn of 17th - 18th century in the royal palaces of Moscow. From 1720 to 1722 Russian craftsmen supervised by a Dutch master were decorating a laquer cabinet in the pleasure palace Monplaisir in Peterhof, the residence of Peter I (Gessen, Tihomirova, 1972). The palace of Peter III in Oranienbaum was decorated in Chinese style. During Catherine II reign, in 1760, Chinese cabinets appeared in royal country palaces, and a whole Chinese village was built in Tsarskoe Selo. And in Oraniembaum the Chinese palace was built with a magnificent Glass Bead Cabinet.

Chinoiserie style in Russia appeared as the result of cultural transfer. In spite of close geographical position of Russia and China, there was little information about the eastern neighbor. Eastern fashion came to Russia from the West. Together with the fascination with Chinese wisdom – Confucius’s works or Chinese (or pseudo-Chinese) fairy-tales and parables – came the acquirement of principles of the construction of the image of the “Other”.

3 Chinoiserie as the simplicity and childness

The objects that today seem pretentious and mannered, in the 18th century were perceived as simple and appropriate. It is known, that Chinese and Eastern plots in general, occupied a significant place in the artistic culture of the Enlightenment. They helped to represent a critical eye on the Western culture, to consider European life from the outside. When Europeans put on Chinese or Persian clothes, they became extremely acute. From the viewpoint of the enlightened Europeans, the Chinese themselves were “real children.” Voltaire considered them vain, scampish and suspicious, Catherine II called them “ignorant blockhead” and barrators.

According to her, Chinese were “busy copying the poems of their emperor in thirty two fonts” (Vol'ter i Ekaterina II, 1882). Maria Theresa said that the Chinese “sit up to the eyes in their customs, a can’t even blow their noses without coordinating with them” (Klyuchevsky, 1993, p. 256). Sometimes they are like children blowing bubbles, sometimes like savages performing strange rites. According to D. Shvidkovskij (1997) the Chinese sages, to whom the parables of enlightenment were referred, were analogous to the “natural mind”, and Chinese architectural and interior oddities were a search for “natural” architecture, no matter how strange this naturalness looks today.

Chinese houses in Russian and European palaces and gardens were understood as an antithesis of pompous official status, as places of solitude, rural leisure, pastoral carelessness. The prototypes of the Chinese in Russia included the Chinese pavilion in Sanssouci of Frederick the Great, Kina in Drotningholm – residence of Swedish kings. In Kina, “according to a testimony of a contemporary, the king worked on a lathe, the queen read a book, the heir was drawing, the princesses made laces, Prince Charles let his frigate float, Prince Frederick ran across the lawn, and the guard smoked pipes” (Jacobson, 2004).

4 Chinoiserie as femininity

“Naturalness” in the logic of the Enlightenment was a characteristic of savages, Chinese (and to the East in general) and women (Isupov, 2009). D. Jackobson (2004) characterized Chinese aesthetics of the 18th century as female, analyzing distinct variants of the “Chinese style.” The apologists of Palladianism could despise this style, calling the Chinese theme female and too spicy.

We can suspect a masculine view here. But women themselves played the "Chinese" card in experiments with identity. Two fairly striking examples of this kind are associated with learned women and a woman on the throne — both of them were challenges to the patriarchal age.

The first example was Elizabeth de Montagu, a famous London salonist of the mid-18th century. Visitors to her salon – women who were engaged in serious philosophical and literary works – were called “blue stockings.” The “blue stockings society” reached its greatest fame in the 1750s, but on the eve of 1748–1752 Lady Montague renewed the interior of her salon in her London home in Mayfair. This particular salon was the place of the famous ladies' interviews. Elizabeth Montague set up a Chinese-style salon,

purchased new furniture, wallpaper, porcelain. Analyzing the decoration of the hall, Stacy Sloboda (2010) shows that preferring chinoiserie, Elizabeth Montagu chose a style that was associated with femininity, and at the same time with frivolity, eroticism, lightheadedness. Her intention was to hide the seriousness of the activities under a carefully crafted space in the "intentionally ridiculous" frivolous Chinese style.

Russian Empress Catherine II, after ascending the throne as a result of the coup d'état, ordered to build a small palace in Oranienbaum, later called Chinese palace - there were several Chinese cabinets and many chinoiserie motifs in its decoration. Creating this remote solitude palace and then inviting guests for a tea, Catherine cultivated a legend drawn from Chinese fairy tales and parables, that a true ruler must first move away from society, learn solitude and despondency, and only then can he or she understand the aspirations of the subjects. For a long time, the Chinese palace was perceived as a secluded house where the Grand Duchess Catherine lived before taking the throne, away from the beau monde, learning wisdom and doing handicrafts (although this was only a legend). It is important that the idea that a wise woman is worthy of the crown, Catherine played out in the Chinese manner (Nikiforova, 2011).

5 Conclusion

An appeal to the experience of the Age of Enlightenment, in which the chinoiserie style flourished, demonstrates some of the general mechanisms of representation of the Other. Adoption of fashion for chinoiserie in Russia was accompanied by assimilation of the principles of representation of the Other. It is also important that the image of the external Other (China) turned out to be superimposed on the image of the internal "Other" (women, children, madmen).

Bibliography

GESSEN, A., TIHOMIROVA, M. 1972. *Raboty po restavracii dvorca Monplezir v Petrodvorce [Restoration of the Monplaisir Palace in Petrodvorets]* In: Teoriya i praktika restavracionnyh rabot. Sb. 3. [Theory and practice of restoration. Vol.3]. Nauchno-issledovatel'skij institut teorii, istorii i perspektivnyh problem sovetskoj arhitektury [Research Institute of Theory, History and Perspective Problems of Soviet Architecture]. Moscow, 1972. S. 99-108.

JACOBSON, D. 2004. Kitajskij stil' [Chinese Style]. Moscow: Iskusstvo-XXI vek [Art - 21st century], 2004. 240 s. ISBN 978-5-9805-1009-1.

ISUPOV, K. 2009. *Myshlenie zhenskoe [Female thinking]* In: Obshchestvo. Sreda Razvitie [Society. Environment. Development]. 2009, N. 1. S.247-249. ISSN 1997-5996.

KLYUCHEVSKY, V. 1993. *Aforizmy. Istoricheskie portrety i etyudy. Dnevniki [Aphorisms. Historical portraits and sketches. Diaries]*. Moskva [Moscow]: Mysl' [Thought], 1993. 415 s. ISBN 978-00-1285323-0.

NIKIFOROVA, L. 2011. *Chertogi vlasti. Dvorec v prostranstve kul'tury* [*The Edifices of Power. Cultural History of Palaces*]. Sankt-Peterburg [Saint-Petersburg]: Iskusstvo-SPb [Art-SPb], 2011. 703 s. ISBN 978-5-210-01636-2.

SAID, E.W. *Orientalism: Western Conceptions Of The Orient*. London: Routledge and Kegan Paul, 1978. 368 s. ISBN 0 7100 0040 5

SCOTT, K. 2003. *Playing Games with Otherness: Watteau's Chinese Cabinet at the Château de la Muette.* In: Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, Vol. 66 (2003), pp. 189-248. ISSN 00754390.

SHVIDKOVSKIJ, D. 1997. Vostok-Zapad v arhitekture epohi Prosveshcheniya [East-West in the architecture of the Enlightenment] In: Russkoe iskusstvo mezhdu Zapadom i Vostokom: Materialy konferencii [Russian art between West and East: Conference proceedings]. Moscow: Gos. in-t iskusstvoznaniya [State Institute of Art Studies], 1997. S. 152-153.

SLOBODA, S. 2010. *Fashioning Bluestocking Conversation: Elizabeth Montagu's Chinese Room*. In: Architectural space in eighteenth-century Europe: Constructing identities and interiors. Ed. by Amy Baxter and Meredith Martin. Farnham, Surrey and Burlington, Vermont: Ashgate, 2010, pp. 129- 148. ISBN 9780754666509.

VOL'TER I EKATERINA II. 1882. *Vol'ter i Ekaterina II [Voltaire and Catherine II*]. Izdanie V. V. Chujko [Edition of V.V. Chuiko]. St. Petersburg, 1882. 244 S.

Anna Stachurska

University of Technology and Humanities in Radom

CULTURAL PORTRAYAL OF *TART* AS EMERGING FROM ENGLISH LEXICOGRAPHY /

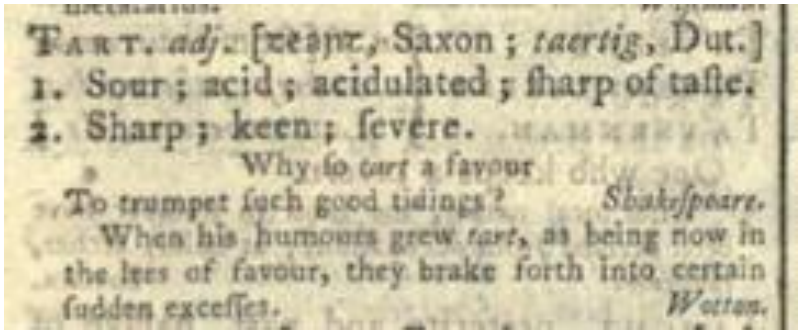
K VYBRANÝM LEXIKOGRAFICKÝM OTÁZKAM POJMU „TART“

Abstract: *As indicated by Benson, Benson & Ilson (1986) the correlation between lexicography and society is latent in, at least two aspects. On the one hand, the number as well as variety of lexicographic projects undertaken by a given linguistic community represent the cultural development of the nation speaking the particular language. On the other hand, social and economic*

considerations may also prompt the number of lexicographic products. Consequently, as observed by Glinert (1998: 111) collective underpinnings of lexicographic activity and use of reference works are quite complex and involve matters of ideology, politics, economics and cultural background of a given linguistic community, its social stratification and social identities of its members. Accordingly, the main objective of the paper is to investigate the semantics and usage value of the lexical item TART throughout the development of the English language.

Key words: culture, lexicography research, style labels

Etymology and semantics of *tart.* Let us start by saying that, as formulated by Heller, *et al.*'s *PLEW* (1984), one may speak of two *tarts* in English one of which is associated with the sensation of bitterness while the other one is associated with sweetness. As in the case of various other lexical items analysed here one may speak of several manifestations of *TART* the oldest of which is the adjectival form *TART 2* present in English since the Anglo-Saxon times used in the sense 'severe, painful, grevious', the sense that is obsolete now, though it was still current in English in Shakespepare's times (*c*1000 Ac beo hem gesæd, ær he gewite, ða *teartan* witu, þæt his heorte mid ðære biternysse beo gehrepod. >*a*1616 Another way The Newes is not so *tart.*) so at present this adjectival use must be marked as <CURRENCY LABEL: OBSOLETE>. At the end of the Middle English period *TART 2* specialised into the sensory sphere of taste and started to be used in the sense 'sharp, biting, pungent', which is again the use that from the point of view of current English bears the <CURRENCY LABEL: OBSOLETE> (*c*1405 To boille the chiknes with the Marybones And poudre marchaunt *tart* and Galyngale. >1790 Cherries..the juice of which was agreeably tart.). The sense is still present in the macrostructure of Johnson's *DEL* (1785):

TART. *adj.* [ꝛeapꝑ, Saxon ; *taertig*, Dut.]
1. Sour ; acid ; acidulated ; ſharp of taſte.
2. Sharp ; keen ; ſevere.
Why ſo *tart* a favour
To trumpet ſuch good tidings? *Shakſpeare.*
When his humours grew *tart*, as being now in the lees of favour, they brake forth into certain ſudden exceſſes. *Wotton.*

Finally, during Shakespeare's times there developed the abstract sense of the word and the adjective started to be used with reference to the quality of voice or tone which may be defined as 'biting, acrimonious, caustic'

(1601 Here I renounce all *tart* and soure speach. > 1855 Ill humour..might sometimes impel him to give a *tart* answer.), and this sense has come down to present-day English. The rise of the sense may be said to have been almost simultaneous with the formation of the adjectival compound *tart-tongued* (1602 Being a *tart-tounged* detractor.).

As the *OED* data shows, the application of the verbal category *TART 3* is restricted to the first part of the 17th century when – through the process of conversion – the adjectival verb *tart* was employed for a very short period of time in the sense 'to make sour, pungent' (1616 One sponefull of vineger will soone *tart* a great deale of sweete milke. >*a*1635 To walk on our own ground..The best of sawce to *tart* our meats.), the sense that is obsolete in present-day English and hence must be marked with <CURRENCY LABEL: OBSOLETE>.

The history of another verbal category *TART 4* is immediately connected with the history and semantic development of nominal *TART 1* the history and the semantics of which forms the focus of our discussion here. The verbal category *TART 4* appeared late in the history of English; it is first recorded in the first half of the 20th century in the sense 'to dress up, to titivate' (1952 Unfortunately these devices to prevent the neighbourhood's slip from showing, have been *'tarted-up'* with a variety of recessed panels, pipe ends, exposed brick heads and so forth, which seem to have no function.), and – still in the same century – there developed the female-specific sense 'to behave like an immoral woman' (1948 I bet he's been *tarting*. //1983 Her mother was *tarting* around with this other bloke.).[283]

The nominal category *TART 1* the semantics of which is of central interest to us here is said by the *OED* to have been borrowed from French in the 13th century. As stressed by Onions'*ODEE* (1966), though the noun is most frequently associated with <ORIGIN LABEL: ROMANCE> marking nothing certain may be said of its ultimate roots. Skeat's *EDEL* (1963) and Klein's *CEDEL* (1966) are more precise, and the etymologists inform us that the history of the noun goes back to Old French *tarte* 'a tart', and hypothetise that the name may derive from the paste being twisted together which makes the word ultimately go back to Latin *torta* 'twisted' (see also French *tourte,* Italian *tartera,* Spanish *torta,* Dutch *tart,* German *Torte* all used with reference to various manifestations of pastry baking art). Originally, the noun was 'name for various dishes consisting of a crust of baked pastry enclosing different ingredients', formerly with meat, fish, cheese, and hence

[283] The most recent modification of the sense of verbal *TART 4* is 'to behave in a flamboyant or showy manner; to flounce around' the sense that developed in the second half of the 20th century (1984 *Tarting* around the room in one of Georgie's dresses.).

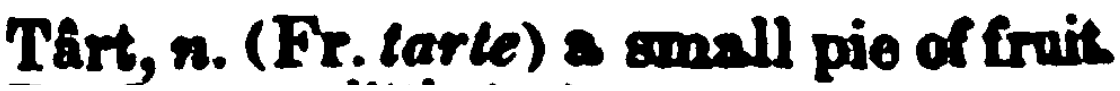
it may be said to have been was synonymos with *pie*[284] (?*a*1400 *Tartes* of Turky, taste whane þeme lykys. >*a*1756 A *Tart* [made of veal suet, seasoning, bread, eggs, veal sweetbreads,..etc. made in a dish]) and – in current use – the use is mainly restricted to the sense 'a flat, usually small, piece of pastry filled with fruit preserve or other sweet confection' (*c*1430 *Tartes* of Frute in lente. > 1899 Her rejection of a nice little jam *tart*..'she never touched *patisserie*'), and this is the culinary sense with which the word is registered in Johnson's *Dictionary* (1785) century and has come down to our times.[285]

TART. *n. ſ.* [*tarte*, French; *tarta*, Ital. *taart*, Dan.] A ſmall pie of fruit,
Figures, with d'vers coloured earths, under the windows of the houſe on that ſide near which the garden ſtands, be but toys; you may ſee as good ſights in *tarts*. *Bacon's Eſſeys.*

While discussing the semantic evolution of *tart* we are dealing with the evident case of erotolabia, known also as foodsemy, that is defined in Hendricson's *FFEWPO* (2008) as the use of such foodstuff words as *cherry, nuts, tart, dish* alternatively to express either gastronomical or sexual senses. In terms of Polish linguistics the mechanism has acquired the name of foodsemy and is currently given much attention in the work of Kiełtyka and Kleparski (2013). Just as many such terms in English, such as *pie, honey, bun* which on various occasions come to be applied to people as terms of endearment, so *tart* – as argued by Kleparski (1990:140-141) – with its agreeable associations of taste (sweetness) came to be used around the middle of the 19th century – originally endearingly[286] – with reference to female kind, especially in New Zealand English and Australian English (1864 *Tart*, a term of approval applied by the London lower orders to a young woman for whom some affection is felt. The expression is not generally employed by the young men, unless the female is in 'her best'. > 1980 His mother, a decent, now elderly *tart* found living with her black servant.). That the derivation of female-specific sense did not take place before the middle of the 19th century is confirmed by the early lexicographic work of Grosse's *DVT* (1811) which merely contains one adjectival entry *tart* defined as 'sour sharp', and any of the female-specific senses are

[284] Contrary to what we learn from the material given in the *OED* in other lexicographic sources *tart* is still synonymous with *pie* (see, for example, Skeat's *CDEE* (2007).
[285] For a lucid discussion on the differences between the semantics of American English and British English bakery products, and this includes, among others, the semantics of *tart* see Ayto's *DD* (1993).
[286] There is no evidence for the claim made by Heller, *et al.' PLEW* (1984:197) that in the 19th century the noun could also be used as a male-specific term of endearment.

absent. Likewise, Reid's *DEL* (1857) enumerates food-related sense of he word:

It is stressed in specialist literature that the word was from its beginnings used with reference to young women, and – if not – it was always qualified by the premodifier *old* hence *old tart* (see, for example Partridge's *RDHS* (2006)).[287]

The nominal human-and-female specific use of *tart* has found its way into different varieties of English, and at present it must be marked as <STYLISTIC LABEL: (VERY) INFORMAL) while its usage status that may be determined on the basis of the current dictionaries of English as <USAGE LABEL: DISAPPROVING/INSULTING). Obviously, its usage status may depend on the regional dialect of English. For example, Ayto's *ODS* (2005) speculates that the use of *tart* as a affectionate word applied to women in a few varieties of English may ultimately go back to the mid-19th century slang *tart* an abbreviated form for *raspberry tart,* rhyming slang for *sweetheart* (VERBAL ILLUSTRATION: *Hangin' around my tart?*), so originally the noun was employed affectionately and/or endearingly.[288] This is confirmed by Thorne's *DCS* (2007) which informs us that till this day the noun is still marked as <AXIOLOGICAL LABEL: AFFECTIONATE/ENDEARING> in both Cockney English and Australian English. In present-day English the noun occasionally appears with the diminutive suffix *tartlet* (see Partridge's *RDHS* (2006)).

As with many, if not the majority of other female-specific words the process of pejoration followed soon. As worded in Hendricson's *FFEWPO* (2008) the positively charged use of *tart* did not last for long and *[…] tart was being used as a term of endearment for a girl or woman, but after another 20 years, for reasons unknown, it took on its present sense of an immoral woman or prostitute, never to be used endearingly again.* Secondly, the noun *tart* was originally a term of endearment, and such is the fate of various female-specific terms of endearment that they undergo the process of degeneration, and – as in the case of *tart* – frequently acquire the sense 'a female of doubtful morals and repute' (see the *OED* and Bethel's *WNCD* (1949)). The first documents that testify to the rise of sense thread that must be marked as <AXIOLOGICAL LABEL: MORALLY(NEG.)> are from the

[287] This is contradicted by Thorne's *DCS* (2007) who says that *[…] As a term of affection (inspired by the pastry sweetmeat and reinforced by 'sweetheart'), tart was applied to women of all ages from the mid-19th century.*

[288] Partridge's *RDHS* (2006) explains that the form *tart* that is occasionally found in the literature starting from the end of the 20th century used in the sense 'a pretty girl; an attractive harlot' is either a perversion or an anagram of *tart.*

close of the 19th century, and the sense has been richly documented until recently (1887 The paragraph..referred to the young ladies in the chorus at the Avenue and spoke of them as *'tarts'*. It was suggested on the part of the prosecution that the word *'tart'* really meant a person of immoral character. >1979 I evolved a new way of dressing: five-inch high-heeled shoes, tight straight skirts, very tight cheap sweaters, and masses of make-up... I looked just like a *tart*.).[289] It is somewhat difficult to verify the assertion made by Holder's *DE* (1995) that in present-day English *tart* may be used with reference to a promiscuous person of either sex; the claim is rather ill-founded because it is based on very subjective, or – one could say – family circle evidence: *[…] Now used of both sexes. One of my granddaughters used the word of a philanderer in January 2001*.

All in all, as formulated most adequately in Rawson's *DI* (1989), the history of *tart* exhibits in varying degrees three frequent and common linguistic traits of female-specific words, that is the casting of the woman as a toothsome object worth consumption, the tendency of female-specific words to acquire pejorative meanings, which most frequently ends with the <AXIOLOGICAL LABEL: MORALLY(NEG.)> marking, but also with the frequent conversion of female-specific 'heterosexual' words into male-specific homosexual ones.

	MED	***CCAD***	***LDCE***	***CALD***
TART 1	1) 'a pie that has no top and is filled with vegetables, fruit, etc.' 2) <USAGE LABEL: DISAPPRVING/OFFENSIVE> 'woman who dresses or behaves as if she wants to attract men and have sex' 3) <STYLISTIC LABEL: INFORMAL> 'a woman who is a prostitute'	1) 'a shallow pastry case with filling of food, especially sweet food'	1) 'a pie without a top on it containing something sweet (apple, treacle, jam, etc.) 2) <USAGE LABEL: INSULTING> 'a woman who you think is too willing to have sex' 3) STYLISTIC LABEL: INFORMAL> 'a prostitute'	1) 'an open pastry case with a filling, usually of something sweet, such as fruit' *2) <STYLISTIC LABEL: (VERY) INFORMAL <USAGE LABEL: DISAPPROVING> a) a woman who intentionally wears the type of clothes and make-up that attract sexual attention in a way that is too obvious'* *3) <CURRENCY LABEL:OLD FASHIONED> 'female prostitute'*

[289] The most recent novel sense in the historical polysemy of the word is the male-specific sense 'catamite' that developed in the 1930s (1935 Being a *tart.* The sort of thing you were getting up to with Black last Easter term // 1977 The boy and his friends picked up were not professional *tarts* only out for what they could get.

Word formation and phraseological potential of *tart.* When applied in its nominal sense the lexical item *tart* is relatively young, and – in particular – its female specific evaluativelly loaded sense 'woman of ill repute, prostitute' is less than 150 years old. Hence, it should in no way be surprising that the formations that are documented are in no way numerous, and – what is even more interesting – the majority of complex formations that are attested with *tart* as the constitutive element are conceptually linked to various historical senses of the word, but – most of all – to the female-specific sense threads.

As far as pastry-related formations are concerned we find here such 18th-19th compounds as *tart dish* (1782 Vessels..made like a common *tart-dish*, with a spreading border.), *tart-maker* (1886 Verses, eulogizing the *tart-maker* and her handiwork.), *tart-seller* (1851 I've been a cake and a *tart-seller* in the streets for seven or eight years.), *tart-woman* used in the sense 'a woman who sells tarts' (1848 When he was rich he would buy Leader's pencil-case, and pay the *tart-woman.*). Some of the formations may only be qualified as gastronomical in some alternative manner. One of those formations is quoted in Grosse's *DVT* (1811) in which *tantadlin tart* is defined as 'a sirreverence, human excrement', Thorne's *DCS* (2007) provides the example of the colloquialism *raspberry tart* which is a 19th-century London rhyming-slang phrase meaning 'fart.'

In the *OED* files only two formations have been found that are semantically related to the evaluatively loaded sense 'woman of ill-repute, prostitute'. The complex formations meant here are *tart with a heart/also tart with a heart of gold* that are used with reference to a woman, frequently of disreputable morals portrayed or characterized as apparently disreputable or unprincipled but intrinsically good-hearted, sensitive, or compassionate (VERBAL ILLUSTRATION: 1961 *The 'Never on Sunday' tart with a heart as she has been called in the movie—Melinda Mercouri—made this film in 1955, toward the beginning of her career.*). Thorne's *DCS* (2007) lists a phrasal verb found in British English that may be said to be loosely connected to the semantics of the human-and-female-specific sense of the noun, that is *to tart about* meaning 'to flounce about, behave archly or flamboyantly'.

Another phrasal verb listed in specialist lexicographic works (see, for example, Kipfer and Chapman's *DAS* (2010)), is *to tart up* used in the sense 'to decorate, prettify, bedizen (VERBAL ILLUSTRATION: *American directors feel obliged to tart up Shakespeare*), that is frequently used – as shown by Dalzell's *RDMAS* (2009) – in either downright sexual or erotic context (VERBAL ILLUSTRATION: *The dykes were as tarted up as they could get, with black pants or levis, and white go go boots*). Mills' *WDWW* (1989) adds at

this point that the sense of the phrasal verb, that is 'to dress up in a gaudy manner' reflects the common view that loose women deceive by dressing to give the impression of quality which does not underlie an attractive exterior.

In American sex slang in particular *tart* is used in the sense 'fast and loose female', and hence – no wonder there are a number of formations that are in one way or another linked to the idea of (loose) sexuality or at least erotic life (see Norris *SASS* (1992)). Ayto's *ODS* (2005) provides an intriguing formation from the 1960s based on the euphemistic reduplicative *yum-yum* formation meaning 'sexual activity', that is *yum-yum girl/yum-yum tart* the semantics of which may be interpreted as 'a girl worth having sex with' (VERBAL ILLUSTRATION: *Don't let her kid you. All her girls are really yumyum girls from the dance halls.*). Dalzell and Victor's *CNPDSUE* (2008) draw our attention to the fact that the element of immoral sexuality is also linked to the compound *tart fuel* first recorded at the beginning of the 21st century which is used with reference to bottled alcopop (branded alcoholic beverage with the characteristics of a soft drink), or other alcoholic drinks deemed to be for feminine consumption. Apparently, a fashionable drink amongst young women who will, when inebriated, it is suggested/hoped by the coiner of this term, relax their moral standards and behave promiscuously.

The other compound formation that is probably one of the latest British English coinages associated with the noun *tart* is *tart card* the meaning of which is 'a business card advertising the services of a prostitute, especially one placed in a public telephone box' that has been documented from the 1990s till the beginning of the 21st century (2002 Two years ago it was estimated that the carding system was so popular that around 650 prostitutes were advertising through the use of tart cards in London.). Finally, let us quote Holder's *DE* (1995) which reports that at the end of the 20th century Madonna was nicknamed *pop-tart,* or alternately the *boy toy* because of the motto on her belt-buckle and the overtly sexy image that she cultivated, and this was later applied in a transferred sense to other female stars in the same mould (VERBAL ILLUSTRATION: *Rock's richest pop-tart [Madonna], the Boy Toy who made lingerie-and-crucifixes fashionable.*).

As mentioned by Jackson (2002:176), *[…]* "language learners, like all users of language, employ language in two functions: decoding […] and encoding". Compilers of *EFL* dictionaries declare that special emphasis is placed on aiding the user in encoding correct and natural sentences in the target language (see Jackson, 2002:176).

This present study aims to shed some light on the issue of the lexical item *tart* is used and, in particular, what is its social value in Modern English. Based on lexicographic data, both historical and synchronic – it is an attempt to provide an over-all account of a noun that share the feature of having been female-specific throughout the development of the English language.

Bibliography

Dictionaries and Encyclopedias:

Ayto, J. (1993) *The Diner's Dictionary: Food and Drink from A to Z.* Oxford: Oxford University Press (*DD*).

Ayto, J. (2005) *The Oxford Dictionary of Slang.* Oxford: Oxford University Press (*ODS*).

Chapman, R.L. (1997) *Dictionary of American Slang.* New York: Harper Collins Publishers (*DAS*).

Dalzell, T. (2009) *The Routledge Dictionary of Modern American Slang.* New York: Routledge (*RDMAS*).

Dalzell, T. and T. Victor (2008) *The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English.* New York: Routledge (*CNPDSUE*).

Grose, F. (1811) *Dictionary of the Vulgar Tongue.* Chicago: Follett Publishing Company (*DVT*).

Hendrickson's R. (2008) *The Facts on File Encyclopedia of Word and Phrase Origins.* New York: Infobase Publishing (*FFEWPO*).

Heller, L.A. Humez and M. Dror (1983) *The Private Lives of English Words,* London: Routledge and Kegan Paul (*PLEW*).

Holder, R.W. (1995) *A Dictionary of Euphemisms.* Oxford: Oxford University Press (*DE*).

Johnson, S. (1785) *Dictionary of the English Language.* London: Longman (*DEL*).

Klein, E. (1966) *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language.* Amsterdam: Elsevier Publishing Company (*CEDEL*).

Mills, J. (1989) *Womanwords: A Dictionary of Words about Women.* New York: The Free Press (*WDWW*).

Norris, J. (1992) *Smut: American Sex Slang.* Los Olivos: The Olive Press Publications (*SASS*).

Onions, C.T. (1966) *The Oxford Dictionary of English Etymology.* Oxford: At The Clarendon Press (*ODEE*).

Partridge, E. (2006) *The Routledge Dictionary of Historical Slang.*Taylor and Francis e-Library (*RDHS*).

Rawson, H. (1989) *A Dictionary of Invective.* London: Robert Hale. (*DI*)

Reid, H. (1857) *A Dictionary of the English Language.* New York: Appleton and Company (*DEL*).

Skeat, W.W. (1963) *An Etymological Dictionary of the English Language*. Oxford: At The Clarendon Press (*EDEL*).

Skeat, W.W. (2007) *The Concise Dictionary of English Etymology.* Ware: Wordsworth Reference (*CDEE*).

Thorne, T. (2007) *Dictionary of Contemporary Slang.* London: A & C Black Publishers (*DCS*).

Other Publications:

Benson, M., Benson, E. & Ilson, R.F., (1986) *Lexicographic Description of English.* Amsterdam &Philadelphia: John Benjamins.
Glinert, L., (1998) `Lexicographic Function and the Relation between Supply and Demand`. *International Journal of Lexicography,* 11-2, pp. 11-124
Jackson, H. (2002) *Lexicography: An Introduction.* London and New York: Routledge
Kleparski, G.A. (1990) *Semantic Change in English: A Study of Evaluative Developments in the Domain of HUMANS.* Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
Kiełtyka, R. and G.A. Kleparski (2013) *The Rudiments of the History of English.* Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego

Netography and other sources:

Cambridge Advanced Learner's Dictionary (2008) Cambridge: Cambridge University Press.

Collins Cobuild Advanced Dictionary (2009) New York: Harper Collins.
Longman Dictionary of Contemporary English (2014) London: Pearson Education Limited.

Macmillan English Dictionary (2007) London: Macmillan Education.
Oxford Advanced Learner's Dictionary (2014) Oxford: Oxford University Press.

[1] *Cambridge Advanced Learner's Dictionary* (*CALD*)
http://dictionary.cambridge.org/

[2] *Collins Cobuild Dictionary Cobuild* (*CCAD*)
http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english-cobuild-learners

[3] *Longman Dictionary of Contemporary English* (*LDCE*)
http://www.ldoceonline.com/

[4] Macmillan English Dictionary (*MED*)
http://www.macmillandictionary.com/

[5] Harper, D. (2001) *Online Etymology Dictionary.*
http://dictionary.reference.com

INSTEAD OF THE FINAL WORD – SOME THOUGHTS ON THE TOPIC: THE EXPERIENCE OF OTHERNESS /

NAMIESTO ZÁVERU: ÚVAHA NA TÉMU: SKÚSENOSŤ INAKOSTI

We may be shocked by our current administration's practice of separating immigrant and refugee parents from their children, by the crack down of Immigration control, ICE, on law-abiding residents, and of the unwarranted outcries of cultural contamination, but I inevitably come back to the historical context of such issues in our society. I am aware that various instances of violent resistance to immigration and fears of cultural contamination are prevalent now throughout the world. My point of view, however, is that of a retired instructor of American Studies in the U.S. and Slovakia.

With some justification Americans may point to the fact that we are a nation of immigrants. From the early days of Jamestown and Plymouth when "foreigners" appeared to the dismay of Native Americans successive waves of diverse peoples have arrived, struggled, and settled here — indeed, in the largely open land they were called "settlers," or, in the urban areas they labored in industry and enabled small businesses, corporations, and public and private institutions. Immigrants were and are our most dynamic and innovative entrepreneurs.

And yet — the Puritans despised, and occasionally hanged, newly arrived Quakers and any sort of free-thinkers, and, as they benefited from the indigenous inhabitants, they went to war with them within a short time. Hostility prevailed toward the outsider, the enslaved, the person of color, and most anyone ethnically, religiously, or culturally different. And so it went — counted as 3/4th of a human being, Indian removal and warfare, "No Irish Need Apply," racial segregation, and so on. Slovak immigrants to the coal fields and steel mills of Pennsylvania would have a similar story to tell.

All of the above has been thoroughly explored in the realities and myths portrayed in American Literature and examined in J. O. Robertson' s *American Myth, American Reality*. We have our realities, indeed, but the core beliefs, or "myths," are equally significant. Underscoring the realities are such notions as Puritan self-righteousness, the noble (or bloodthirsty) savage, Manifest Destiny, separate but equal, make America great again, etc., etc. These are some of our myths.

What are yours?

Richard A. Betts, Ph.D.
Penn State University, Retired

RECENZIE / REVIEWS

Ivana Styková
Univerzita Mateja Bela

***Jazykovedné, literárne a didaktické kolokvium XLIX*. (Linguistic, Literary and Didactic Colloquium XLIX.) (Bratislava, 2018, (ed.) D. Lančarič, vydalo nakladateľstvo: Z-F Lingua, ISBN 978-80-8177-048-7).**

Predložená publikácia predstavuje už 49. číslo vedeckého periodika zameraného na široké spektrum vedeckých disciplín v rámci odboru učiteľstvo, resp. prekladateľstvo a tlmočníctvo cudzích jazykov.

Kulturologicky zamerané príspevky riešia bohatý diapazón aktuálnych tém. M. Badinská sa vo svojom príspevku (*Kanadské štúdiá v kontexte kulturálnych štúdií anglicky hovoriacich krajín na Slovensku*, str. 93-99) zaoberá rolou kulturálnych štúdií v ére informatizácie a globalizácie, pričom si všíma pozíciu tzv. „stredných" veľmocí, napr. Kanady voči superveľmociam, napr. USA. Badinská vidí budúce smerovanie kulturálnych štúdií v porovnávacích štúdiách s rodnou, domovskou krajinou. Cieľom ďalšej autorskej dvojice – Viola Tamášová a Peter Šimček (*Prístupy k edukácii migrantov a cudzincov na Slovensku*, str. 81-92) – bolo poukázať na rovnako aktuálne kulturologické požiadavky, kladené na učiteľov a učiteľky migrantov a najmä ich detí. Autori analyzujú kompetenčný profil učiteľov pre stimuláciu adaptácie, integrácie a inklúzie žiakov-migrantov do „mainstreamovej" spoločnosti.

Božena Petrášová sa v príspevku *Naturalizácia, exotizácia a kreolizácia v preklade* (str. 1-11) venuje problematike vnímania inakosti v preklade a jednotlivým prekladateľským riešeniam, ktoré prekladatelia môžu zvoliť. Čerpá zo známych autorov – najmä „klasikov" prekladových štúdií – Popoviča a Vilikovského a hoci sa nevenuje novším súvislostiam problematiky, prínosom môže byť systematizačný charakter príspevku. Sémanticko-kultúrne súvislosti novinárskeho štýlu novinových titulkov skúma príspevok Petra Boja s názvom *Semantic and pragmatic issues of newspaper headlines* (str. 19-27). Autor porovnáva sémantický aspekt

novinových titulkov, ktorý „…(umožňuje viac) spôsobov kódovania a dekódovania (i chýbajúcej) informácie, kým „…pragmatický aspekt, (na ktorý v článku nazerá cez Griceho komunikačné maximá) skúma vplyv informácie na čitateľa, resp. druh pochopenia informácie kódovanej autorom". Všíma si pritom aj extralingvistické súvislosti prenosu informácie. Sémantickými aspektami vnímania textu v procese čítania sa zaoberá aj dvojica autorov Jana Javorčíková a Stanislav Kováč (*Gramotnosť versus čítanie: niekoľko poznámok k pojmovej základni*, str. 72-80). Autori prinášajú systematický náhľad do taxonómie pojmov v oblasti čítania a gramotnosti, priíčom si všímajú nekonzistentnosť slovenského a anglického terminologického penza.

Vyučovanie gramatiky má tiež kulturologický potenciál – odráža iné vnímanie času, modality i potencionality v rôznych jazykoch. Sériu príspevkov venovaných vyučovaniu gramatiky cudzieho jazyka uvedieme článkom Kristíny Hankerovej s názvom *What does it mean to know grammar? Grammar and Human Condition* (str. 28-36). Autorka po stručnom vhľade do histórie a definície učenia gramatiky, opierajúc sa o závery kognitívnej lingvistiky, presvedčivo poukazuje na potrebu vyučovania gramatiky v komplexnom kontexte lexikálnej sémantiky a pragmatiky. Na Hankerovej analýzu nadväzuje rozsiahly príspevok Zuzany Vávrovej (*Analýza a porovnanie výsledkov z gramatiky v maturitných testoch za obdobie 2008 až 2017*, str. 37-62), pričom autorka vyzdvihuje najmä metódu komunikatívneho testovania.

Úspešnosť žiakov pri nadobúdaní cudzieho jazyka úzko súvisí so spôsobmi a metódami vyučovania, ako aj s osobnosťou učiteľa/učiteľky v školskej praxi. Práve poslednému zmieňovanému javu sa vo svojom článku venuje Lujza Koldeová (*Autorita učiteľa a štýly výchovy v prostredí školy*, str. 140-147). Jana Hanuliaková a Dáša Porubčanová sa v príspevku *Školské podvádzanie a porušovanie pravidiel* (str. 133-140) venujú často neprávom opomínanej problematike „skrytého morálneho posolstva hodiny", spočívajúcom v transferovaní implicitného etického posolstva žiakom. Auotorská trojica Jaroslav Oberuč, Ladislav Zapletal a Monika Dohnanská analyzujú rovnako negatívny jav v školách – *Konflikty v škole a spôsoby ich riešenia* (str. 106-122). Autori, ovolávajúc san a najnovšiu odbornú literatúru a výskumy, ako niektoré zo „spúšťačov" konfliktov určujú „stres, strach, frustrácia, deprivácia, konflikt a iné, ktoré sú často spúšťačom iných

konaní spojených s emocionálnou inteligenciou (emocionálnou stránkou osobnosti)". Autori zdôrazňujú nebezpečnosť neriešenej konfliktnosti v školskej praxi a celospoločenskú akútnosť tejto problematiky. Naopak trojica autorov Kiflik-Ognenko a Sapieva sa zameriava na vysoko pozitívnu oblast výskumu – vyučovanie talentovaných a kreatívnych žiakov (str. 123-133).

Viacero autorov upriamuje svoju pozornosť na vyučovanie z hľadiska osobnosti žiaka. Patrí k nim aj Zuzana Brunclíková a Nikola Túryová v príspevku *Problematika školskej zrelosti z pohľadu učiteľa* (str. 100-105) či Edia Hornáčková Klapicová s príspevkom *Skits in Teaching English as a Foreign Language to Very Young Learners* (str. 63-71) ako aj Erika Jurišová s článkom *The Concept of Word Play and Fanciful Blends in Lexical Blending* (str. 11-18).

Zborník vedeckých prác sumarizuje najvýznamnejšie výsledky výskumu autorov v oblastiach kulturálnych štúdií, no aj lingvistiky, literatúry, prekladu a didaktiky, ktoré čitateľom predkladá vedeckou, no pútavou formou, vyzývajúcou nadväzujúcim výskumom. Otvára tak potrebný vedecký diskurz a priestor pre odbornú akademickú rozpravu, ako aj naznačuje tendencie a smerovania budúceho výskumu. V roku 2019 sa čiatelia a čitateľky môžu tešiť už na výročné 50. číslo *Jazykového, literárneho a didaktického kolokvia*.

Bibliografia

Jazykovedné, literárne a didaktické kolokvium XLIX. - *Linguistic, Literary and Didactic Colloquium XLIX.* 2018. (ed.) Daniel Lančarič. Bratislava : Z-F Lingua, 148 s. ISBN 978-80-8177-048-7.

Doc. PaedDr. Jana Javorčíková, PhD.

Recenzia Zborníka *Studies in Foreign Language Education*: čísla 1-10 – Literárne a kulturologické príspevky (eds.) Mária Kostelníková – Gabriela Lojová. Kolín : Kirsch-Verlag.

V roku 2018 už po desiaty krát vychádza periodikum *Studies in Foreign Language Education* (2008-2018), spoločný anglo-nemecký počin renomovaného medzinárodného vydavateľstva Kirsch-Verlag Univerzity v Kolí-

ne. Desaťročné výročie vydávania takejto odbornej vedeckej publikácie nevyhnutne podnecuje k zamysleniu nad využitím uplynulého času v printovom priestore, zhodnoteniu jeho doterajšieho prínosu a možno aj k načrtnutiu možných perspektív zborníka do budúcnosti. Literárne a kulturologické príspevky v ročníkoch 1-10 pokrývajú široké a bohaté spektrum tém oscilujúcich od aktuálnych (Husárová: *Multimodálne kreatívne písanie*, 2012; *Literatúra na tabletoch*, 2013; Faithová: *Cyberpunkový román*, 2016) i tém známych, no neustále sa vracajúcich v nových obmenách (Ľuptáková: *Virginia Woolf and Literary déja vu*, 2011; Giarelli: *Shakespeare´s Love Labout´s Lost*, 2015).

Tematická línia príspevkov prepája literatúru a staršiu históriu (Kuropatnicky: (2009): *English Nobleman´s Bread in Later Medieval and Tudor England*, 2009; Smoljuk: *Kráľovské klenoty v Tudorovskom Anglicku – The Royal Treasures of Tudor England*, 2010), ako aj novšie dejiny a politické súvislosti (K. Gephardt: *Whose Language?: Postcolonial Literature. English Education, and Global Englishes*; v ktorom sa zaoberá poskoloniálnou literatúrou, 2010).

Autori tvorivo kĺbia dve súvzťažné disciplíny, literatúru a filozofiu (Majka Wojciech: *O vedení a porozumení – Knowledge and Understanding: A Philosophical Perspective*, 2010), ako aj ich politické varianty – literatúru a feminizmus (Blight: pohľad na A. Carter v článku *Intertextuality and Transtextual Relations in Wise Children*, 2009), pričom riešia aktuálne otázky literárnej teórie, napr. intertextualitu a transtextualitu (tamže).

Kulturologické príspevky (Blight: *Mýty o Anglicku*, 2013) vhodne dopĺňali a kontextualizovali literárne príspevky, ako aj štúdium britskej kultúry ako takej. Viaceré príspevky sa na literárne a kulturologické témy pozerali cez optiku didaktiky cudzieho jazyka (A. Giarelli: *Shakespeare – a Teaching approach*, 2015, Z. Husárová: *K literárnej zaangažovanosti*, 2012). Didaktické postrehy a návrhy textových (tzv. text-based activities) aktivít striedali úvahy nad novými médiami a ich využitím v literatúre (Z. Husárová).

Prejdime teraz od „pohľadu ďalekohľadom“ na „pohľad cez mikroskop“ – poďme sa na jednotlivé príspevky pozrieť bližšie syntetizujúcim i evalvačným prístupom. Štúdia **D. Blight** (2009) *Intertextuality and Transtextual Relations in Wise Children* (Intertextualita a Transtextuálne vzťahy v románe Wise Children) v prvej časti polemizuje s variantmi definícií termínu intertextualita, konkrétne teóriami M. Bachtina, J. Kristevovej a G. Genetta. Druhá časť aplikuje päť transtextuálnych vzťahov (napr. hypertextualita, metatextualita, paratextualita, architextualita) definovaných G. Genettom na román Angely Carterovej Wise Children. Z

nich v románe prevažuje najmä alúzia a citát z najnečakanejších zdrojov: starej detskej rýmovačky, Piesne starého námorníka S. T. Coleridga, románu J. Austenovej, no predovšetkým z jazykového bohatstva hier a básní W. Shakespeara.

V románe Wise Children alúzia zohráva nielen úlohu štylistického, ozvláštňujúceho trópu. Je tiež kľúčovou súčasťou tematického a kompozičného plánu celého diela. Hoci si Carterová si bola vedomá potenciálu medzitextového dialógu, založeného na spoločnej literárnej tradícii autora a čitateľa, odhalenie čo najbohatšieho aspektu románu vyžaduje čitateľa s bohatou literárnou skúsenosťou.

V ďalšom príspevku sa D. Blight sústreďuje na analýzu románu na Slovensku menej známej, no celosvetovo oceňovanej autorky Michelle de Kretser's 2007 *The Lost Dog.* Na pozadí problematiky emigrantov v Austrálii autorka, ako si Blight všíma, rieši otázky odcudzenia, straty a vykorenenosti, témy, ktoré rezonujú v literatúre emigrantov na celom svete.

Aj v ďalšom príspevku Blight, Dagmar (2014): *The Call of the Wild vs. the Call of the Artist* sa vinie motív odcudzenia, tentokrát jedinca voči a v rámci prírody a umenia. Blight invenčne spája dva rôzne, tematicky i národnostne, romány a všíma si nezvyčajné paralely: túžbu po vonkajšej slobode v románe *Volanie divočiny* a túžbu po oslobodení sa z ostentatívneho patriotizmu, ktorú zažíva ústredný hrdina Stephen Dedalus. Obaja autori, ako si všíma Blight, nachádzajú riešenie v extáze – z moci predátora, či moci stvoriteľa, umelca.

D. Blight patrí k produktívnym autorkám zborníka a jej odborný záber obsiahol široký rozsah tém. V čísle 5 (2013) v článku *The Myth of Britain as a Wet and Foggy Country* sa Blight populárno-náučným spôsobom venuje kulturologickej téme stereotypov tradične a často nekriticky spájaných s Anglickom, najmä konverzácii zahŕňajúcej pre iné kultúry triviálne vnímanú diskusiu o počasí. Blight si všíma, že počasie zohrávalo dramatickú úlohu v románoch 18 a 19. storočia R. Ballantyna, J. Ruskina, J. Austenovej či Ch. Dickensa, a táto rola sa usadila ako stereotyp v mysliach súčasných učiacich sa.

Autorka argumentuje antropologickými postrehmi K. Fox, ako aj názormi rodených hovoriacich. Príspevku nechýba humorný tón, predstavuje však významný vklad do učenia kultúry v intenciách 21. storočia. Ku kulturologickým príspevkom zborníka ako zaujímavosť prispieva historicky ladený príspevok **A. K. Kuropatnického** mapujúceho kultúrnu ikonografiu Británie od počiatkov až po moderné dejiny. Kuropatnicky si všíma etymológiu slova „chlieb" v Británii od počiatkov, cez normandské obdobie,

stredovek a novovek, jeho prvé používanie i kultúrny význam a vplyv na lexikon angličtiny. Príspevok dopĺňa bohatý vizuálny materiál v podobe rytín, malieb a iného vizuálneho stvárňovania tohto kultúrneho artefaktu.

Vyučovanie literatúry prináša v globalizovanej dobe nové výzvy najmä technologického charakteru. **E. Faithová** a **Z. Husárová** sa vo svojich príspevkoch zameriavajú najmä na nové médiá, resp. žánre literatúry a ich potenciál a možnosti. Z. Husárová v čísle 4 uverejňuje až dva príspevky s tematikou elektronickej literatúry ako možného rivala „tradičnej" printovej literatúry – *Electronic Ways of Literary Engagement* a *A Method of Teaching Multimodal Creative Writing* (2012). V prvom zmieňovanom článku autorka cituje Janette Hughes, ktorá „klasickú" literatúru v ére digitalizácie považuje za ustupujúcu; predstavujúcu stanovisko, ku ktorému sa mnohí literárni kritici priklonia len neochotne. Husárová však oba články koncipuje ako prínosné pre literatúru práve novou formou expresie, ktorú médiá ponúkajú, pričom sa zamýšľa aj nad semiotickou a transmisívnou definíciou pojmu „médium". Husárová zdôrazňuje „hravosť" elektronického textu, ponúkajúceho percipientovi možnosti selekcie textu, jeho fragentarizácie, aktívneho vyhľadávania a mnohé iné, nemožné alebo ťažko realizovateľné v klasických literárnych textoch. V druhom teoreticko-aplikačnom príspevku autorka teoretický kontext vzťahuje k dvanástim konkrétnym aktivitám podporujúcim kreatívne písanie, napr. „fridge" poem, visual poem, sound poem a i.

Elektronické médiá na hodine literatúry Z. Husárová exploruje aj v ďalšom odbornom skúmaní; v článku (2013): *Literature on Tablets: Poetics of Touch* si všíma nové možnosti ponúkané mobilnými aplikáciami z App Store and Google Play, vysvetľuje pojem „technotext" ako text kombinujúci materiálne a obsahové náležitosti do zmysluplného celku. Autorka s prehľadom prevádza čitateľa prehľadom najnovších aplikácií (od pripomínajúcich klasické texty po tie, v ktorých je proces tvorby nahradených tvorivým softvérom). V závere si autorka opiera o citáciu autorov Jasona Edwarda Lewisa and Bruna Nadeau, ktorí vyjadrujú optimistickú vieru v popularitu a prínos moderných technológií pre svetovú literatúru: „...veríme, že systematické skúmanie písania a možností písania podporovaných technológiou povedú k novým formám elektronickej literatúry, ktorá bude príťažlivá a provokatívna...".

E. Faithová v štúdii *Interpretive Difficulty of Gibson's Cyberpunk Novel Neuromancer* predkladá detailnú analýzu cyberpunkového románu Neuromancer (1984). Príspevok ponúka genologickú štúdiu Gibsonovho experimentu s literárnymi žánrami, pričom tradičné žánre (napr. romanca) v tomto románe unikátne koexistujú s vlastnými paródiami (pornografický román), a vytvárajú unikátne žánrové ekvilibrium, žánrovú rovnováhu,

ktorá sa podarí len výnimočným umelcom. Cieľom experiment, ako uzatvára Faithová, je poukázanie na vyprázdňovanie tradičných Platónskych „silných“ pojmov, napr. pojmu láska v modernej, pretechnizovanej dobe. Autorka si tiež všíma lingvistický experiment a neologizmy, ktoré Gibson, podobne, ako pred ním Orwell či Vonnegut, využíva na zdôraznenie odcudzenia, s pôvodným termínom. Azda najlepším príkladom je samotný názov diela, indikujúci romancu, inováciu, i neurologickú autopsiu pojmu láska.

Literárne a kulturologické príspevky príspevky uplynulých desiatich rokov otvárajú nové perspektívny literárneho výskumu: dôležitý je a bude výskum médií sprostredkujúcich literárne texty čitateľom, výskum hybridizácie textov i žánrov, revidovanie tradičných „vysokých“ žánrov a legitimizácia tradičných „nízkych“ žánrov, no i redefinovanie vyučovania literatúry v intenciách novej, globalizovanej a predovšetkým digitalizovanej doby.

Bibliografia

Kostelníková, Mária – Lojová, Gabriela (eds.). *Studies in Foreign Language Education*: čísla 1-10 – Literárne a kulturologické príspevky Kolín : Kirsch-Verlag.

PaedDr. Martina Šipošová, PhD.

Recenzia monografie: Pavol Štubňa: *Psychológia literatúry*
Bratislava: Univerzita Komenského, 2017, 226 s.
ISBN 978-80-223-4317-6.

Autor monografie, pavol Štubňa cieľ publikácie a východiskovú platformu disciplíny „psychológia literatúry“ jasne stanovuje už v úvode *Psychológie literatúry*: „Východiskovým predpokladom existencie tejto inter-disciplinárnej vedy je skutočnosť, že psychológia sa zaoberá pozorovaním a objasňovaním vzorcov a motivácie ľudského správania, a práve literatúra dokáže konkrétne prejavy ľudského správania názorne ilustrovať a zdôvodniť motiváciu konania človeka v interakcii s inými ľuďmi, so životným prostredím či vo vzťahu k sebe samému. [...] Ďalším konštitutívnym predpokladom tejto hraničnej vedeckej disciplíny je téza, že beletristické diela ako umelecky stvárnené mnohoúrovňové teoretické modely ľudského myslenia, cítenia a správania disponujú prirodzeným potenciálom napĺňať viaceré psychické potreby človeka“ (s. 9-10). Autor monografie je presvedčený, že „každý autonómny výber beletristického diela zo strany čitateľa má kompenzačný, a teda v istom zmysle terapeutický charakter, ktorého účelom je vyrovnanie istého poznatkového či citového deficitu“ (s. 13).

Monografia Pavla Štubňu systematickým spôsobom sumarizuje a analyzuje problematiku pomerne novej interdisciplinárnej vedy – psychológie literatúry. Autor sa inšpiruje závermi Moghaddamovej štúdie (*From 'psychology in literature' to 'psychology is literature': an exploration of boundaries and relationships*, 2004), najmä tromi kategóriami korelácie medzi psychológiou a beletristickou tvorbou. Prvá – *psychológia v literatúre*, chápe literatúru ako zdroj psychologických dát vzťahujúcich sa na fungovanie ľudskej psychiky. Druhá kategória vyzdvihuje *podstatu a funkcie literatúry* a tretia kategória skúma reláciu medzi psychológiou a literatúrou. Tento vzťah približuje v rovine protikladov: napr. opakovaný – jedinečný, kultúrne podmienený – kultúrne nepodmienený, *zameraný na skutočný svet* verzus *zameraný na možné svety.* Publikácia tak prináša zajímavé súvislosti aj pre kulturálne štúdiá.

Monografia predstavuje dvojdomé dielo – v teoretickej časti sumarizuje psychické procesy, funkcie a psychické stavy, ktoré priamo či nepriamo súvisia s recepciou literárneho diela, pričom zahŕňa aj city, emócie a ich výskum ako literárnych entít, nevyhnutných pre „identifikačnú" a „relaxačnú funkciu" literatúry. Autor neopomína aj psychológiu príbehov, narácií a naratív, pričom skúma sociálne funkcie naratívnych komunikátov, ich terapeutickú rolu a literárno-kompozičné aspekty.

Textovú unifikáciu v analytickej polovici práce zabezpečuje výber literárnych útvarov, napr. „románu v próze", ktorý v príslušných kapitolách zastupujú: hrdinský mýtus, fantastický román, autorská rozprávka, ženský román, detektívny a napokon autobiografický román. Hrdinský mýtus v prevedení žánru *fantasy* reprezentuje heptalógia o Harrym Potterovi. Psychologické princípy autorskej rozprávky autor ilustruje na Collodiho príbehu Pinocchia. Tzv. *červenú knižnicu* zastupuje v autorových analýzach román R. Beňačkovej *Žila som v tme*. Detektívny žáner zastupujú románové série o detektívovi Poirotovi a slečne Marpleovej od A. Christie. Napokon, autobiograficky ladenú beletristickú tvorbu zastupuje trojica románov mladého talianskeho spisovateľa Paola Giordana. Uvedený výber subštandardných literárnych žánrov, autor odôvodňuje snahou o objasnenie akutálnych čitateľských trendov.

V závere monografie Štubňa konštatuje, že „psychologický prístup k beletrii je nielen možný, ale v podstate nevyhnutný. Správanie literárnych postáv totiž takmer vždy odkazuje na konkrétnu funkciu a je interpretované vo vzťahu k nej – či už v rámci daného beletristického diela alebo v rámci psychických štruktúr čitateľa" (s. 195). Podľa autora je „čitateľský zážitok vyvolaný pôsobením literárneho diela je ovplyvňovaný nielen psychickými dispozíciami čitateľa (osobnostné rysy, úroveň a typ inteligencie,

voľnočasové záujmy, aktuálne zameranie osobnosti a pod.), ale aj sociálnymi okolnosťami, v ktorých sa nachádza – kultúrne a ekonomické podmienky jeho života, spoločenský status, povolanie, dosiahnuté vzdelanie a i. Monografia P. Štubňu predstavuje nový pohľad na hraničné styčné plochy literatúry a psychológie.

Bibliografia

Štubňa, Pavol: 2017. *Psychológia literatúry.* Bratislava: Univerzita Komenského, 2017, 226 s. ISBN 978-80-223-4317-6.

O AUTOROCH A AUTORKÁCH – ABECEDNE / ABOUT THE AUTHORS – ALPHABETICALLY

Albu, Rodica, prof., PhD.: ***Migrácia – Emigrácia – Imigrácia: Úloha kulturálnych štúdií v ére globalizácie / Migration – Emigration – Immigration: The Role of Cultural Studies in the Era of Globalisation***

Pracovisko: Universty Alex Ioan Cuza din Iasi, Iasi, Rumunsko
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: kulturálne štúdiá, severoameriké štúdiá a literatúra, vysťahovalectvo z Európy do Severnej Ameriky.
E-mail: rodica.albu@gmail.com
Kontaktná adresa: Universty Alex Ioan Cuza din Iasi, Iasi, Rumunsko, Bulevardul Carol I, Nr.11, 700506, Iaşi, Rumunsko.

Badinská Mária, PhDr. PhD.: ***Imigrácia slovákov do zámoria a ich inštitucionalizácia a prezentácia v severoamerických médiách / Overseas immigration of the Slovaks and their institutionalization and representation in North American media***

Pracovisko: Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie, FPV UMB.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: celoživotné vzdelávanie zamerané na výučbu anglického jazyka, a výučba odbornej terminológie v rámci študijných odborov na PF UMB, fenomén klesajúcej intenzity slovenskej národnej identity, tak ako je tento prezentovaný v emigrantských tlačových médiách a literatúre Slovákov, ktorí odchádzali jednotlivo, ale aj v istých charakteristických vlnách na severoamerický continent. Ďalšou špecializáciou autorky je anglický jazyk pre špecifické účely prostredníctvom integrovanej výučby obsahu a jazyka (CLIL) s dôrazom na interkultúrne kompetencie a kritické myslenie.
E-mail: maria.badinska@umb.com
Kontaktná adresa: Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie, oddelenie medzinárodnej komunikácie, FPV UMB, Kuzmániho 1, Banská Bystrica.

Balážová Žaneta, Mgr. PhD. : ***Medzinárodné projekty ako nástroj „učenia kultúry“ / International Projects as a Tool of “Teaching the Culture”***

Pracovisko: Ústav cudzích jazykov, TU vo Zvolene.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: celoživotné vzdelávanie zamerané na výučbu anglického jazyka na UTV a výučba odbornej terminológie v rámci študijných odborov na TUZVO (ESP).
E-mail: zanetbalaz@gmail.com
Kontaktná adresa: T. G.Masaryka 24, 96053 Zvolen.

dr. hab. Monika Banaś: ***Culture, Migration-Integration and Political Discourse/ Kultúra, Migrácia a integrácia a politický diskurz***

Pracovisko: Jagellonian University, Faculty of International and Political Studies, Institute of Intercultural Studies, Krakow, Poľsko.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: literárna a kultúrno-literárna sféra.
E-mail: monika.banas@umb.sk; monika.banas@uj.edu.pl
Kontaktná adresa: Tajovského 40, 97401 B. Bystrica.

Bariaková, Zuzana, PaedDr., PhD.: ***V labyrinte inakosti (Ženské postavy Ivany Dobrakovovej) / In a Labyrinth of Otherness (Female characters by Ivana Dobrakovova)***

Pracovisko: Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.
Stručná životopisná poznámka a oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: na UMB v Banskej Bystrici od 2003. Je členkou Katedry slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty a vo vedecko-výskumnej, pedagogickej a publikačnej činnosti sa venuje slovenskej literatúre pre deti a mládež, slovenskej literatúre 20. storočia a 21. storočia s dôrazom na vybraných autorov a autorky a didaktike literatúry. Je spoluorganizátorka a koordinátorka viacerých popularizačných podujatí zameraných na šírenie povedomia o súčasnej slovenskej literatúre a na podporu čitateľskej gramotnosti. Od roku 2013 svoju pozornosť sústreďuje na implementovanie stratégie service learning do univerzitného vyučovacieho procesu a publikačné výstupy o možnom využití service learningu vo vyučovaní literatúry.
E-mail: zuzana.bariakova@umb.sk
Kontaktná adresa: KSLLV FF UMB, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica.

Betts, Richard Amidon: ***The Experience of Otherness / Skúsenosť inakosti***

Pracovisko: Pennstate University, USA (ret.).
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: literárna a kultúrno-literárna sféra.
E-mail: rab2@psu.edu
Kontaktná adresa: Tajovského 51, KAA, UMB, Banská Bystrica, 97401.

Dove, Michael Eliot, MA: ***Reducing Identity to Numbers: Can Cultural Trends be Explored Quantitatively? / Redukcia identity na čísla: Dajú sa kultúrne trendy skúmať kvantitatívne?***

Pracovisko: Katedra anglistiky a amerikanistiky, FF UMB.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: kultúrne štúdiá, americké štúdiá, preklad.
E-mail: michael.dove@umb.sk
Kontaktná adresa: Tajovského 40, Banská Bystrica, 974 06.

Höhn, Eva, Mgr., PhD.: ***Identita Slovákov v Kanade na pozadí literárnych textov kanadských Slovákov / Slovak Identity as Reflected in Literary Texts Written by Canadian Slovaks***

Pracovisko: KEKŠ, UMB, Banská Bystrica, Slovensko.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: literárna a kultúrno-literárna. V roku 2018 publikovala vedeckú monografiu s názvom *Literárna veda ako kultúrna veda.*
E-mail: eva.hohn@umb.sk
Kontaktná adresa: Tajovského 40, 97401 B. Bystrica.

Javorčíková, Jana, doc., PaedDr., PhD.: ***Skúsenosť inakosti: genéza vývoja literatúry slovenskej emigrácie (diaspóry) v Severnej Amerike/Experience of Otherness: Development of Slovak Immigrant (Diaspora) Literature in North America***

Pracovisko: Katedra anglistiky a amerikanistiky, FF UMB, Bnaská Bystrica, Slovensko.
Stručná životopisná poznámka: špecializuje sa na Kanadské a Americké kultúrne štúdiá a literatúra anglicky hovoriacich krajín; k tejto téme vydala päť vysokoškolských učebníc a početné vedecké monografie. Od r. 2018 zastupuje Európsku Asociáciu Kanadských Štúdií CEACS ako Prezidentka slovenskej asociácie. Spolupracuje s autormi P. Petrom, P. Breinerom, J. Blažkovou, B. Hamvašovou a i. Mediálne spolupracuje s Rádiom Devín.
E-mail: jana.javorcikova@umb.sk
Kontaktná adresa: Tajovského 40, Banská Bystrica, 974 06.

Kolečáni Lenčová, Ivica, doc. PhDr., PhD.: ***Vnímanie inakosti vo vyučovaní cudzích jazykov / Perception of Otherness in Foreign Language Learning***

Pracovisko: Katedra nemeckého jazyka a literatúry, UK, Bratislava, Bratislava.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: kultúrne štúdiá a literatúra v kontexte pedagogiky a didaktiky cudzích jazykov, inklúzia, celostná pedagogika.
E-mail: Ivica.lencova@gmail.com
Kontaktná adresa: Šoltésovej 4, Bratislava, 80001.

Kováč, Stanislav, Mgr. : ***Kulturologické implikácie funkčnej a čitateľskej gramotnosti / Cultural implications of functional and reading literacy***

Pracovisko: Katedra anglického jazyka a literatúry, UK, Bratislava, interný doktorand UK Bratislava.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: kultúrne štúdiá, Kanadské a americké kultúrne štúdiá a literatúra anglicky hovoriacich krajín.
E-mail: stanislav.kovac@fedu.uniba.sk
Kontaktná adresa: Šoltésovej 4, Bratislava, 80001.

Kubuš, Martin, PhDr., PhD.: ***Správa z krajiny nepokosených lúk / Report from the land of Unscynthed Meadows***

Pracovisko: Katedra anglistiky a amerikanistiky, FF UMB.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: kultúrne štúdiá, Kanadské a americké kultúrne štúdiá a literatúra anglicky hovoriacich krajín. Martin Kubuš (1982) sa narodil v Banskej Bystrici. Študoval na Filologickej fakulte UMB v Banskej Bystrici, odbor Tlmočníctvo a prekladateľstvo. Pôsobí ako zástupca šéfredaktora časopisu *Kritika prekladu* (jediný časopis na Slovensku zameraný výhradne na kritiku prekladu), ktorý vychádza na pôde UMB. Prekladá z angličtiny (W. Allen, L. Hillenbrandová, P. deWitt, Saki, R. Aslan, A. Doerr, J. H. Newman, J. Steinbeck a pod.). Venuje sa aj písaniu, v roku 2016 mu vo Vydavateľstve Tatran vyšiel debutový román *Ani ryba, asi rak*.
E-mail: Martin.kubus@umb.sk
Kontaktná adresa: Tajovského 40, Banská Bystrica, 974 06.

Ličko, Roman, PhDr. PhD. : ***A Clash of Political Cultures: Examples of American Perceptions of Slovakia and Slovaks During the Second World War / Stret politických kultúr: Príklady amerického vnímania Slovenska a Slovákov počas 2. svetovej vojny***

Pracovisko: Katedra anglistiky a amerikanistiky, FF UMB, Banská Bystrica, Slovensko.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: kultúrne štúdiá a história anglicky hovoriacich krajín.
E-mail: roman.licko@umb.sk
Kontaktná adresa: Tajovského 40, Banská Bystrica, 974 06.

Ľupták, Marek, dr. phil.: ***Inakosť a podobnosť – nemčina po angličtine v kontexte didaktiky terciárneho jazyka – Empirická sonda do problematiky vyučovania terciárneho jazyka/ Otherness and Similarity – German after English Language in the Context of Didactics of Tertiary Languages***

Pracovisko: Ústav cudzích jazykov, TU vo Zvolene.
Stručná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: výučba odbornej terminológie v rámci študijných odborov na TUZVO (ESP).
E-mail: marek.luptak@gmail.com
Kontaktná adresa: T.G.Masaryka 24, 96053 Zvolen.

Melicherčíková, Miroslava, PhDr. PhD.: ***Niektoré aspekty inakosti v tlmočení/ Selected Aspects of Otherness in Interpreting***

Pracovisko: Katedra anglistiky a amerikanistiky, FF UMB, Banská Bystrica, Slovensko.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: preklad, tlmočenie.
E-mail: Miroslava.melichercikova@umb.sk
Kontaktná adresa: Tajovského 40, Banská Bystrica, 974 06.

Mešková, Ľudmila, doc. PhDr. PhD.: ***Fenomén odlišnosti v súčasnej kultúrnej teórii a praxi / Phenomenon of Otherness in Modern Culturological Theory and Practice***

Pracovisko: KEKŠ, UMB, Banská Bystrica, Slovensko.

Stručná životopisná poznámka: zameriava sa na problematiku porovnávacej lingvistiky v oblasti všeobecnej a odbornej frazeológie, terminológie, odborného jazyka a odborného a umeleckého prekladu s dôrazom na interkultúrny aspekt ako aj na interkultúrnu komunikáciu. Viedla projekty na medzinárodnej úrovni (*Elektronické spracovanie lexiky cudzích jazykov v porovnaní so slovenčinou*) v spolupráci s L.A.D.L. Univerzita Paríž7, bola spoluriešiteľkou projektu *Identités et Cultures en Europe* v rámci európskeho projektu *Chaire Jean Monnet*, na národnej úrovni bola a je riešiteľkou projektov VEGA, KEGA a projektov Operačného programu EÚ *Vzdelávanie* (*Podpora výučby študijných programov v cudzích jazykoch* a *Inovatívne kroky pre potreby vysokoškolského vzdelávania v 21.storočí*: *Multilingválne spracovanie informácií (interkomprehenzia v cudzích jazykoch).* Je jednou so zakladateľov dvojitých diplomov UMB v spolupráci s francúzskymi univerzitami, bola iniciátorkou a je koordinátorkou dvojitého diplomu študijného programu *Teritoriálne štúdiá* v odbore *Verejná správa a regionálny rozvoj* na EF UMB s Univerzitou v Reims-Champagne Ardenne.

V roku 1981 získala Cenu rektora VŠE v Bratislave, v roku 1999 jej rektor UMB udelil Veľkú medailu za rozvíjanie medzinárodnej spolupráce. V roku 2001 jej francúzska vláda udelila vyznamenanie Rytier rádu Akademických paliem za šírenie francúzskej kultúry. V roku 2014 jej rektorka UMB v Banskej Bystrici udelila Zlatú medailu za prácu v oblasti frankofónie a zahraničných vzťahov s Francúzskom a v roku 2017 získala cenu rektora UMB za osobný vklad do vysokoškolského vzdelávania a za mimoriadnu angažovanosť pri realizácii frankofónneho štúdia na UMB.

E-mail: ludmila.meskova@umb.sk
Kontaktná adresa: Tajovského 40, 97401 Banská Bystrica.

Nikiforova, Larisa, prof.: ***Strange Chinese Mind: Chinoiserie and the Concept of Otherness in Russian 18th century Art / Zvláštny čínsky pohľad: Pojem inakosti v ruskom umení 18. storočia***

Pracovisko: Vaganova Ballet Academy, St. Petersburg, Ruská federácia.

Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: kultúrne štúdiá, history of 18th century art.

E-mail: lv.nikiforova@gmail.com
Kontaktná adresa: Rossi Street 2, St. Petersburg, 191023, Russia.

Otrísalová-Grauzlová, Lucia, PhD.: ***Skúsenosť inakosti: genéza vývoja literatúry slovenskej emigrácie (diaspóry) v Severnej Amerike/Experience of Otherness: Development of Slovak Immigrant (Diaspora) Literature in North America***

Pracovisko: Katedra anglistiky a amerikanistiky, FF UK, Bratislava, Slovensko.

Stručná životopisná poznámka: špecializuje sa na Kanadské kultúrne štúdiá a literatúru anglicky hovoriacich krajín; k tejto téme aj publikuje v karentovaných

časopisoch. Do r. 2018 zastupovala Európsku Asociáciu Kanadských Štúdií CEACS ako Prezidentka slovenskej asociácie. Spolupracuje s autormi P. Petrom, P. Breinerom, J. Blažkovou, B. Hamvašovou a i.
E-mail: lucia.otrisalova(at)uniba.sk

Kontaktná adresa: KAA, FF UK, Gondova 2, Bratislava, 80001, Slovensko.

Pecníková, Jana, PhDr., PhD.: ***Koncept postmemory v príbehu kultúrnej krajiny / Concept of Postmemory in Story of Cultural Landscape***

Pracovisko: Katedra európskych kultúrnych štúdií, FF UMB, Banská Bystrica.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: kultúrne štúdiá.
E-mail: jana.pecnikova@umb.sk
Kontaktná adresa: Tajovského 40, Banská Bystrica, 974 06.

Pliešovská, Ľubica, PhDr., PhD.: ***Inakosť ako dôsledok nenaplneného (afro)amerického sna v období veľkej migrácie / Otherness as a result of unfulfilled (African)American dream in the times of great migration***

Pracovisko: Katedra anglistiky a amerikanistiky, FF UMB.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: americké kultúrne štúdiá a literatúra, literatúra anglicky hovoriacich krajín, recepcia americkej literatúry. Ľubica Pliešovská (1980) sa narodila v Košiciach. Vyštudovala angličtinu a slovenčinu (odbor prekladateľstvo a tlmočníctvo) na Filologickej fakulte UMB v Banskej Bystrici. Pôsobí na Katedre anglistiky a amerikanistiky na Filozofickej fakulte UMB, kde prednáša dejiny a recepciu americkej literatúry a kultúry. Je členkou vedeckej rady časopisu *Kritika prekladu,* ktorý vychádza na pôde UMB.
E-mail: lubica.pliesovska@umb.sk
Kontaktná adresa: Tajovského 40, Banská Bystrica, 974 06.

Saduov, Ruslan, docent, PhD.: ***The "Otherness" of Contemporary Russian Comics: Literary and Cultural Dimensions/ Inakosť v súčasných Ruských komixoch: Literárne a kulturálne dimenzie***

University affiliation: Bashkir State University (Russia, Ufa).
Short bionote: Ruslan T. Saduov is a docent at the Department of English Philology and Intercultural Communication of Bashkir State University in Ufa (Russia). He acquired his PhD in linguistics in 2011. He teaches translation and communication classes and his research interests incorporate various aspects of discourse analysis. Dr. Saduov is a proud alumnus of 2014-2015 Fulbright Program at North Dakota State University (USA) and 2016/2018 Slovak National Scholarship Program as a visiting professor at UMB (Slovakia).
E-mail: ruslan.saduov@gmail.com
Address: 450077 Russia, Ufa, ul. Dostoyevskogo, d. 106, kv. 36.

Schevcenko, Viacheslav, D. docent, PhD.: ***Constructing Identity in the Media Texts on Food / Konštrukcia identity na podklade mediálnych textov***

University affiliation: Samara University, Samara, Russia.
Short bionote: Viacheslav Shevchenko is focused on the filed of American studies and cultural studies of English-speaking countries. In 2017, he won the National scholarship and tutored a series of popular lectures at Matej Bel University.
E-mail: slash99(at)gmail.com
Address: Samara Unviersity, Samara, Russia.

Slatinská, Anna, Mgr., PhD. : ***Úloha írskeho jazyka pri inklúzii imigrantov do írskej spoločnosti / The Role of Irish Language in Migrants's Inclusion to Irish Society***

Pracovisko: KAA, FF UMB, Slovensko.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: jazyk a identita, írsky jazyk a kultúra.
E-mail: anna.slatinska@umb.sk
Kontaktná adresa: Tajovského 51, Banská Bystrica, Slovensko.

Stachurska, Anna, PhD.: ***Cultural Portrayal of Tart as Emerging from English Lexicography / K vybraným lexikografickým otázkam pojmu „tart"***

Pracovisko: Katedra anglického jazyka, Universytet Technologiczno-Humanistyczny, Radom, Poland (University of Technology and Humanities in Radom).
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: lingvistika, historická gramatika.
E-mail: astachurska(at)uthrad.pl
Kontaktná adresa: im. Kazimiera Pulaskiego w Radomiu, 26-6000 Radom ul. Malcewsiego 29, Poľsko.

Styková, Ivana Mgr.: ***On world literature written in English / K otázke svetovej literatúry písanej po anglicky***

Pracovisko: EKUŠ, externá doktorandka.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: cudzie jazyky a kultúry.
E-mail: istykova@studenti.umb.sk;
Kontaktná adresa: EKUŠ UMB, Tajovského 51, 974 04 Banská Bystrica.

Škvareninová, Dagmar, Mgr., PhD.: ***Emigrácia a miešanie kultúr v pohľade histórie /Emigration and Mixing of Cultures in a Historical Perspective***

Pracovisko: Katedra odbornej jazykovej komunikácie, EF UMB, Banská Bystrica.
Stručná životopisná poznámka: Ako odborná asistentka pedagogicky zabezpečujem vyučovanie odborného anglického jazyka s orientáciou na ekonomiku, manažment, marketing, financie, bankovníctvo a investície. Zmeriavam sa na obchodnú terminológiu a korešpondenciu, verbálnu a neverbálnu komunikáciu. V aplikovaných disciplínach uskutočňujem školenia v terminologickom manažmente a zabezpečujem výučbu slovenského jazyka pre cudzincov. Spoluzúčastňujem sa na riešení projektov, tvorbe učebných materiálov, vystupujem na domácich a zahraničných vedeckých podujatiach.
E-mail: dagmar.skvareninova@umb.sk
Kontaktná adresa: KOJK, EF UMB, Tajovského 10, Banská Bystrica.

Šmidriaková, Anna, Mgr.: ***Umelecká mobilita ako cesta individualizácie / Artistic Mobility as the Way of Individualisation***

Pracovisko: Katedra kulturológie FiF Univerzity Komenského v Bratislave - interný doktorand.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: mobilita a kreativita v kultúrnej praxi.
E-mail: anna.smidriakova@uniba.sk
Kontaktná adresa: Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra kulturológie, Gondova 2, P. O. BOX 32, 814 99 Bratislava.

Štulajterová, Alena, PaedDr., PhD.: ***Inakosť v osobnej a politickej identite ostatných dvoch prvých dám amerických prezidentov / Otherness in Personal and Political Identity of the Last Two First Ladies in the USA***

Pracovisko: Katedra anglistiky a amerikanistiky, FF UMB.
Stručná životopisná poznámka: špecializuje sa na lingvistické, najmä štylistické aspekty kulturálnych štúdií a k tejto téme publikuje aj vysokoškolské učebnice a vedecké články. Pracuje ako vedúca Katedry anglistiky a amerikanistiky FF UMB.
E-mail: alena.stulajterova@umb.sk
Kontaktná adresa: Tajovského 40, Banská Bystrica, 974 06.

Tabačková, Zuzana PhD. PhDr.: ***Deconstructing Walls of Otherness in James Ragan's Hunger Wall / Dekonštrukcia inakosti v básnickej zbierke Jamesa Ragana „Hunger Wall"***

Pracovisko: Katedra lingvodidaktiky a interkultúrnych štúdií, Pedagogická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.
Stručná životopisná poznámka: oblasť výskumnej a pedagogickej špecializácie: americká literatúra, menšinová literatúra USA, komparatívna americká a arabská literatúra.
E-mail: ztabackova@ukf.sk
Kontaktná adresa: Dražovská cesta 4, 949 74 Nitra.

Zelenková, Anna, doc. PhDr., PhD.: ROZVÍJANIE POSTOJOV A VZŤAHU K INAKOSTI AKO SÚČASŤ INTERKULTÚRNEHO VZDELÁVANIA NA VYSOKEJ ŠKOLE / DEVELOPING ATTITUDES TO OTHERNESS AS PART OF INTERCULTURAL EDUCATION AT TERTIARY LEVEL

Pracovisko: Katedra odbornej jazykovej komunikácie, Ekonomická fakulta UMB v Banskej Bystrici.
Stručná životopisná poznámka: pôsobí na Katedre odbornej jazykovej komunikácie Ekonomickej fakulty UMB v Banskej Bystrici. Vyučuje odbornú angličtinu v ekonomických vedných disciplínach a predmety zamerané na interkultúrnu komunikáciu a manažérske zručnosti. Predmetom jej vedeckého bádania je didaktika cudzích jazykov, problematika interkultúrneho vzdelávania a ďalšie vzdelávanie učiteľov. Je autorkou niekoľkých učebných textov pre študentov i učiteľov a dvoch monografií o rozvíjaní interkultúrnej kompetencie vo vysokoškolskej edukácii.
E-mail: anna.zelenkova@umb.sk
Kontaktná adresa: Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica.

Židová, Diana, Mgr., PhD.: *Spod závejov amerických: Obrázky zo života Slovákov v podaní Gustáva Maršalla-Petrovského/ Under the American Drifts: Images from the Life of the Slovaks in Gustav Marshall-Petrovsky*

Pracovisko: Katedra lingvodidaktiky a interkultúrnych štúdií, Pedagogická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.
Stručná životopisná poznámka: Mgr. Diana Židová, PhD. sa vedecky špecializuje na výskum literatúry a kultúry amerických Slovákov. Vydala niekoľko vedeckých článkov, v ktorých skúma imigrantskú a etnickú identitu, stereotypné zobrazenie Slovákov v americkej literatúre, ale aj tvorbu neznámych a zabudnutých spisovateľov slovenského pôvodu v slovensko-americkom historickom a kultúrnom kontexte. Pedagogicky sa autorka podieľa na výučbe americkej literatúry a kultúry od ich počiatkov až po súčasnosť.
E-mail: dzidova@ukf.sk
Kontaktná adresa: KLIŠ PF UKF v Nitre, Dražovská cesta č. 4, 949 74 Nitra.

O zostavovateľkách / About the editors:

Doc. PaedDr. Jana Javorčíková, PhD. teaches at Faculty of Arts, Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovakia. She also teaches at the Pedagogical Faculty of Comenius University, Bratislava, Slovakia. She specializes in English-written literature, North-American and Canadian cultural studies and also in the ways of teaching literature and culture.

Eva Höhn, PhD. teaches at Faculty of Arts, Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovakia. Her research is focused on European cultural studies. She published several cousebooks and scholarly articles in the field. In 2018 she authored her monograph entitled *Literárna veda ako kultúrna veda*.

Kontakty / Contacts:

Doc. PaedDr. Jana Javorčíková, PhD.
Matej Bel University
Faculty of Arts
Department of English and American Studies
Banská Bystrica, 97401, Slovak Republic
jana.javorcikova(at)umb.sk

Eva Höhn, PhD.
Matej Bel University
Faculty of Arts
Department of European Cultural Studies
Banská Bystrica, 97401, Slovak Republic
eva.hohn(at)umb.sk

Názov diela: **Skúsenosť inakosti / Experience of Otherness - osobná a politická identita v kultúre, literatúre, preklade a humanitných vedách / Personal and Political Identity and its Reflection in Culture, Literature, Translation and Humanities**

Recenzovaný vedecký zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej dňa 13. 9. 2018 na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovenská republika.

Autorky:	Doc. PaedDr. Jana Javorčíková, PhD. – Eva Höhn, PhD.
Vydal:	Z-F LINGUA
Tlač:	KO ∞ KA spol. s.r.o Bratislava
Väzba:	CD-ROM
Počet strán:	343
Náklad:	100 kusov
Vydanie:	prvé
Formát:	CD-ROM
Rok vydania:	2018

© doc. PaedDr. Jana Javorčíková, PhD., 2018
ISBN 978-80-8177-050-0
EAN 9788081770500